

**T.C.
EGE ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
Genel Gazetecilik Anabilim Dalı**

**TÜRKİYE'DE DEMOKRASİ VE YURTTAŞLIK ÖNCESİ
PERSPEKTİFİNDEN
KADINLARIN SİYASAL HAYATTAKİ TEMSİLİ :
KADIN POLİTİKACILAR ÜZERİNDE BİR İNCELEME**

DOKTORA TEZİ

ADYEDEN Z

DANIŞMANI: Prof. Dr. Nasır NURAY

ZM R-2009

Ege Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Müdürlüğüne sunduğum
“TÜRK YE’DE DEMOKRAS VE YURTTA LIK DÜ ÜNCES
PERSPEKT F NDEN KADINLARIN S YASAL HAYATTAK TEMS L : KADIN
POL T KACILAR ÜZER NE B R NCELEME” adlı doktora tezinin, tarafımdan
bilimsel ahlak ve normlara uygun bir ekilde hazırlandı ını, tezimde yararlandı ım
kaynakları bibliyografyada ve dipnotlarda gösterdi imi onuruyla do rularım.

adiye DEN Z

TUTANAK

Ege Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yönetim Kurulu'nun 28/05/2009 tarih ve 21/21 sayılı kararı ile oluşturulan jüri Genel Gazetecilik Anabilim dalı doktora öğrencisi Şadiye Deniz'in aşağıda başlığı (Türkçe / İngilizce) belirtilen tezini incelemiş ve aday 29/06/2009 günü saat 11:00'da 120 dakika süren tez savunmasına almıştır.

Sınav sonunda adayın tez savunmasını ve jüri üyeleri tarafından tezi ile ilgili kendisine yöneltilen sorulara verdiği cevapları değerlendirerek tezin başarılı/başarısız/düzeltilmesi gerekli olduğuna oybirliğiyle / oyçokluğuyla karar vermiştir.

BAŞKAN
Prof. Dr. Nasır NİRAY

Başarılı
Başarısız
Düzeltilme (6 ay süreli)

ÜYE
Doç. Dr. Güliz ULUÇ

Başarılı
Başarısız
Düzeltilme (6 ay süreli)

ÜYE
Doç. Dr. Pelin DÜNDAR

Başarılı
Başarısız
Düzeltilme (6 ay süreli)

ÜYE
Doç. Dr. Nilüfer KARACASULU

Başarılı
Başarısız
Düzeltilme (6 ay süreli)

ÜYE
Yard. Doç. Dr. Ahsen ARMAĞAN

Başarılı
Başarısız
Düzeltilme (6 ay süreli)

Tezin Türkçe Başlığı:

"Türkiye'de Demokrasi Ve Yurttaşlık Düşüncesi Perspektifinden Kadınların Siyasal Hayattaki Temsili: Kadın Politikacılar Üzerine Bir İnceleme"

Tezin İngilizce Başlığı:

"Representation of Women in Political Life in Turkey From Perspective of Democracy and Citizenship: Analysis on Women Politicians"

* 1. Doktora Tezi savunma süresi asgari 90 azami 120 dakikadır.

2. Tutanak (jürinin karar ve imzaları haricinde) bilgisayarda doldurulmalıdır

Ç NDEK LER

Sayfa No:

G R	1
B R NC BÖLÜM:	
DEMOKRAS VE YURTTA LIK DÜ ÜNCES PERSPEKT F NDEN KADIN	5
1.1) DEMOKRAS VE YURTTA LIK KAVRAMI.....	7
1.1.1) Demokrasi Kavramı	7
1.1.2) Yurtta lık Kavramı	14
1.1.3) E itlik Kavramı	17
1.2) DEMOKRAS VE YURTTA LIK DÜ ÜNCES N N KURAMSAL TEMELLER	21
1.2.1) Antik Yunan'da Demokrasi ve Yurtta lık Dü üncesi Perspektifinden Kadınların Konumu	21
1.2.2) Toplumsal Sözle me Kuramlarında Demokrasi ve Yurtta lık Dü üncesi Bakımından Kadın	30
1.2.2.1) Thomas Hobbes (1588–1679).....	31
1.2.2.2) John Locke (1632- 1704).....	33
1.2.2.3) Jean Jacques Rousseau (1712–1778).....	36
1.2.2.4) John Staurt Mill (1806–1873).....	40
1.3) MODERN DEMOKRAS TEOR LER NDE KADIN YURTTA	43
1.3.1) Liberal Demokrasi Dü üncesinde Kadınlar	43
1.3.2) Marksist Teoride ve Sosyal Demokrasi Dü üncesinde Kadınlar.....	51
1.3.3) Katılımcı Demokrasi Dü üncesinde Kadın.....	58
1.4) POL T K ALANIN B R AKTÖRÜ OLARAK KADIN.....	63
1.4.1) Yasal E itlik: Oy Hakkı Mücadeleleri.....	63
1.4.1.1) Fransa'da Kadın Hareketi.....	65
1.4.1.2) ngiltere'de Kadın Hareketi.....	67
1.4.1.3) Amerika'da Kadın Hareketi.....	68
1.4.2) levsel E itlik.....	70

1.4.2.1) Pasif Katılım.....	75
1.4.2.2) Aktif Katılım.....	76

K NC BÖLÜM:

TÜRK YE'DE TOPLUMSAL DE ME VE KADIN86

2.1) TOPLUMSAL DE ME KAVRAMI VE TÜRK YE	87
2.2) TAR HSEL SÜREÇ ÇER S NDE TÜRK KADINI.....	91
2.2.1) Eski Türklerde Kadın.....	91
2.2.2) Osmanlı Devletinde Kadın	96
2.2.2.1) Osmanlı Toplumsal Ya amında Kadın.....	96
2.2.2.2) Osmanlı Çalı ma Hayatında Kadın.....	99
2.2.2.3) Tanzimat Fermanı ve II. Me rutiye't'in Kadın Hareketine Etkileri.....	101
2.2.2.4) Osmanlı'da Kadın ve E itim.....	111
2.2.2.5) Osmanlı'da Kadın ve Siyaset.....	114
2.2.3) Cumhuriyetin Ça da la ma deolojisi ve Kadın.....	119
2.2.3.1) Cumhuriyet ve Ça da la ma deolojisi.....	120
2.2.3.2) Cumhuriyet'in Ça da la ma deolojisi Bakımından Kadın.....	128
2.2.3.3) Türk Kadınının Yasal Kazanımları.....	136
2.2.4) Türk Siyasal Hayatında Kadın ve Siyaset.....	142
2.2.4.1) Tek Parti Döneminde Kadın ve Siyaset.....	145
2.2.4.2) Çok Partili Dönemde Kadın ve Siyaset.....	160
2.2.4.3) Türkiye'de 1980 Sonrasında Kadın ve Siyaset.....	177
2.2.4.4) Siyasi Partiler ve Kadın.....	188

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM:

TÜRK YE GENEL SEÇ MLER NDE YAZILI BASINDA KADINLARIN S YASAL TEMS LC L VE KADIN PARLAMENTERLER N BAKI AÇISIYLA KADIN-S YASET L K S196

3.1) TÜRK YE GENEL SEÇ MLER NDE KADINLARIN S YASAL TEMS LC L N N YAZILI BASINDA TEMS L	198
3.1.1) Medyada Kadın Temsiline Genel Bir Bakı	198

3.1.2) Ara tırmanın Yöntemi ve Kapsamı	201
3.1.2.1) Söylem Analizi Yöntemi.....	201
3.1.2.2) Ara tırmanın Kapsamı.....	207
3.1.3) Ara tırmanın Bulguları: Genel Seçim Dönemlerinde Yazılı Basında Kadınların Siyasal Olarak Temsili.....	209
3.1.3.1) Cumhuriyet Döneminde Yazılı Basında Kadınların Siyasal Temsili.....	209
3.1.3.1.1) Makro Çözümleme.....	211
3.1.3.1.2) Mikro Çözümleme.....	230
3.1.3.2) Çok Partili Hayatta Yazılı Basında Kadınların Siyasal Temsili.....	238
3.1.3.2.1) 14 Mayıs 1950 Genel Seçimleri.....	238
3.1.3.2.2) 15 Ekim 1961 Genel Seçimleri.....	247
3.1.3.2.3) 14 Ekim 1973 Genel Seçimleri.....	250
3.1.3.3) 1980 Sonrasında Yazılı Basında Kadınların Siyasal Temsili.....	254
3.1.3.3.1) 6 Kasım 1983 Genel Seçimleri.....	254
3.1.3.3.2) 29 Kasım 1987 Genel Seçimleri.....	255
3.1.3.3.3) 20 Ekim 1991 Genel Seçimleri.....	266
3.1.3.3.4) 24 Aralık 1995 Genel Seçimleri.....	272
3.1.3.3.5) 18 Nisan 1999 Genel Seçimleri.....	282
3.1.3.3.6) 3 Kasım 2002 Genel Seçimleri.....	291
3.1.3.3.7) 22 Temmuz 2007 Genel Seçimleri.....	301
3. 2) KADIN PARLAMENTERLER N BAKI AÇISIYLA TÜRK YE'DE KADIN VE S YASET.....	316
3.2.1) Tarihsel Süreçte Kadın Milletvekillerinin Profiline Genel Bir Bakı	317
3.2.2) Ara tırmanın Yöntemi: Niteliksel Analiz.....	320
3.2.3) Ara tırmanın Bulguları.....	323
3.2.3.1) Kadınların Politikaya Girmesini Destekleyen/Engelleyen Ö eler.....	323
3.2.3.2) Türkiye'deki Kadınların Politikaya İlgisi Konusundaki Dü ünceler.....	328
3.2.3.3) Kadın Politikacı Olmanın Zorlukları.....	332
3.2.3.4) Kadın Politikacıların İlgili Alanları.....	334
SONUÇ.....	337
KAYNAKÇA.....	358

EKLER.....	376
ÖZET.....	399
ABSTRACT.....	401

KISALTMALAR

AB	: Avrupa Birli i
AKP	: Adalet ve Kalkınma Partisi
ANAP	: Anavatan Partisi
BM	: Birle mi Milletler
CEDAW	: Kadınlara Kar ı Her Türlü Ayrımcılı ın Önlenmesi Sözle mesi
CHP	: Cumhuriyet Halk Partisi
DSP	: Demokratik Sol Parti
DTP	: Demokratik Toplum Partisi
KA-DER	: Kadın Adayları Destekleme ve E itim Derne i
KAG DER	: Türkiye Kadın Giri imciler Derne i
MHP	: Milliyetçi Hareket Partisi
TESEV	: Türkiye Ekonomik ve Sosyal Etüdler Vakfı
TÜS AD	: Türk Sanayicileri ve adamları Derne i
UNDP	: Birle mi Milletler Kalkınma Programı
UNESCO	: Birle mi Milletler E itim, Bilim ve Kültür Örgütü

G R

Ça ımızın ideal yönetim biçimi olan demokrasinin, en elzem ilkesi yurtta ların siyasal kararlara ve süreçlere e it katılımıdır. Tarihsel süreçte siyasal kuramcılar ve seçkinler, kadınları içermeyen eksik kamusal katılımı, e it bir yurtta lık anlayı ı gibi sunmuşlardır. John Staurt Mill'e kadar kadınların yurtta lı ı demokrasi kuramcıları tarafından görmezden gelinmi ve bu görmezden gelmeyi destekleyecek me ru gerekçelere dayanarak yurtta lı ın ve demokrasinin ideal ilkeleri kadınlar olmadan biçimlendirilmiştir. Antik ça dü üncesinde, kamusal i leri yapmaya ehil cins olarak erkekler görülmü ve kadınlar duygusal ili kilerin yer aldığı ancak çok fazla sıradan bir kurum olan hanenin öznesi olarak tanımlanmışlardır. Bu ayrım sözle meci dü ünürlerin yaptıkları akıl metaforu üzerine kurulan kamusal alan / özel alan tanımlamasıyla daha da belirginleşmiştir. Kamusal alanın gerektirdi i akılcılık ve makul davranı lar erkeklerle, özel alanın duygusallı ı ise kadınlarla özde le tirilmiştir. Kadınları dı layarak dü ünülen demokrasi ondokuzuncu yüzyıla kadar kadınların kendileri için taleplerde bulunmamalarına, politik dü ünürlerin ise tartı malarını sanki kadınlar yokmuş gibi devam ettirmelerine neden olmu tur. Kadınların sessizlikleri ondokuzuncu yüzyılda ba layan hak talep etme mücadelelerine kadar sürmü tür. Bu mücadeleler, pek çok dünya ülkesinde kadınların seçme/seçilme hakkını elde etmesiyle sonuçlanmıştır. Birinci dalga feminist hareket olarak nitelenen bu dönem, kadınlara yasalarla güvenceye alınmış genel ve soyut bir yurtta lık hakkı kazandırmıştır. Yasa önünde tüm alanlar bakımından herkesin e itli i ilkesi anayasalara girmi , bu durum kadınlar arasında büyük sevinç yaratmıştır. Bütün sorunlarının çözümlendi ini dü ünen kadınlar, 1960'lara kadar sessizliklerini korumuşlardır. Yasa önünde e itli in, toplumda geri kalmı grupların dezavantajına olacak bir ekilde hiyerar ik yapının sürdürülmesine neden olması, 1960'larda ba layan ikinci dalga feminist hareketi do urmu tur. Bu hareket, kadının erkekten farklılı ı ve farklı düzenlemeler gerektirdi i yaklaşı mını ön plana çıkarmakta ve geri kalmı lı ı do uran kültürel nedenleri tartı maktadır.

Demokrasinin ortaya çıkı ı çok eskilere dayanmasına rağmen, kadınların siyasal haklarını ancak ondokuzuncu ve yirminci yüzyılda elde edebilmeleri, bugün hala dünyanın birçok ülkesinde kadınların siyasette yeterince temsil edilememesi sonucunu

do urmu tur. Demokrasi kuramcılarının yüzyıllar boyunca kadınlardan bahsetmemi olması, demokratik idealin özünü kadın sorunu açısından tartı mayı gerekli kılmaktadır. Bu nedenle çalı manın ilk bölümünü olu turan kuramsal temeller, demokrasi ve onun cinsiyetçi yönünün sorgulanabilece i yurtta lık kavramı üzerine kurulmu tur. Bu bölümde, demokraside kadının yurtta olarak görülmemesinin, Antik ça dan itibaren hangi gerekçeler üzerine kuruldu u ana sorunsal olarak ele alınacaktır. Bu gerekçelerin günümüzde de kadının siyasal alan dı ında kalmasını zımni bir ekilde de olsa devam ettirdi i varsayımından hareket eden birinci bölümde, demokrasi ve yurtta lı ın ilk ortaya çıktığı andan günümüze kadar geçirdi i evrim ba lamında kuramsal temelleri, dünyadaki kadın hareketleri mücadeleleri ve farklı demokrasi algılayı larının kadını konumlandırma i incelenecektir.

Çalı manın ikinci bölümünde ise, Türkiye’de kadın statüsündeki de i meler, toplumsal ve siyasal olaylar ekseninde incelenecektir. Öncelikle, ardalanı ortaya koyabilmek için Eski Türklerde ve Osmanlı devletinde kadının toplumsal ya amdaki yeri ve Osmanlı’nın son döneminden itibaren ba layan kadın hareketleri incelenecektir. Tanzimat döneminden sonra, dergiler, sivil toplum kurulu ları, gazeteler yoluyla seslerini duyuran kadınlar, Cumhuriyetle birlikte bütüncül bir de i im ve kimliklendirme sürecine girmi lerdir. Bu de i im, önce Medeni kanunla sosyal ya amdaki e itsizliklerin giderilmesi, Tevhid-i Tedrisat kanunu, laikli in bir ilke olarak kabulü ve son olarak da seçme-seçilme hakkının yasala ması gibi bir dizi uygulamayı içermekteydi. Cumhuriyetin ça da lık ideolojisinin, kadın-erkek e it bir toplumsal yapıyı öngörmesi, kadın konusunu dönemin en önemli gündem maddesi yapmı tır. Cumhuriyet döneminden sonra, Türkiye’de kadın hakları mücadeleleri 1980’e kadar bir durgunluk dönemine girmi tir. 1980’den sonra ise, kadınların sivil mücadeleleriyle birlikte kadın parlamenter oranı da artmı tır ancak bu yeterli düzeyde bir artı de ildir. Türkiye’de kadınların hukuksal haklarını elde etmeleri birçok Batılı ülkeden önce olmu tur. Buna ra men günümüzde gelinen durumda, Türkiye’deki % 9,1’lik kadın milletvekili oranının altında hemen hemen hiçbir demokratik ülke olmadı ı gibi, bu oranın dü ük oldu u ülkeler Türkiye’nin geli mi lik düzeyinde de de ildir. Kadınların siyasal olarak daha fazla temsil edilmesinin ekonomi, e itim, siyasal ve toplumsal

olaylar gibi unsurlarla do rudan ili kili oldu u varsayımından hareket eden ikinci bölümde, Türkiye’de kadının siyasal konumu yanında, istihdam durumu ve e itim seviyesi de incelenecek, kadınların siyasal alan dı nda kalmasına neden olan faktörler tartı ılacaktır.

Tezin üçüncü bölümü iki a amalı bir ara tırmadan olu maktadır. Ara tırmanın birinci a amasında, 1934 ile 2007 yılları arasındaki genel seçim dönemlerinde Cumhuriyet, Hürriyet ve Zaman gazetelerinde kadın-siyaset ili kisinin nasıl temsil edildi i söylem analizi yöntemiyle incelenecektir. Bu inceleme her genel seçim döneminin bir ay öncesinden bir hafta sonrasına kadar olan bir zaman dilimini kapsayacaktır. Medyanın toplumsal temsil ve gündem olu turma gücü nedeniyle kadının statüsünün yükseltilmesi konusunda önemli bir araç oldu u varsayımından hareket eden bu ara tırma, Cumhuriyet’ten günümüze kadın-siyaset ili kisinin yazılı basında nasıl temsil edildi ini ortaya çıkarmayı amaçlamaktadır. Althusser’in devletin ideolojik aygıtlarından biri, Gramsci’nin hegemonyayı sürdüren rızanın üretilmesinde önemli bir araç olarak gördü ü medya, kadının siyasetteki varlı na toplumsal me ruiyet olu turma ve geleneksel i bölümünü de i tirme gücüne de sahiptir. Ara tırma, yazılı basında kadın-siyaset ili kisinin geleneksel ataerkil söylemi üretip üretmedi ini ortaya çıkarmayı amaçlamaktadır.

Ara tırmanın ikinci a aması, kadın parlamenterle mülakat yöntemiyle yapılan görü melerden olu turmaktadır. Bu bölüm, kadınların siyasal süreçlere girmede ya adı ı zorlukları, kadın politikacı olduktan sonra da bu zorlukların ve ayrımcılıkların devam edip etmedi ini, kadın milletvekillerinin parlamentoya girdikten sonra, kadınların siyasete katılımını arttırmaya yönelik bir bilinç geli tirip geli tirmediklerini, toplumda hangi statüdeki ve sosyal pozisyondaki kadınların politikaya girme anslarının daha yüksek oldu unu, kadınların parti içerisinde ya da kamusal alandaki görevlerinde herhangi bir zorlukla kar ıla ıp kar ıla madıklarını tespit etmeyi amaçlamaktadır. Uluslararası Parlamenterler Birli inin istatistiklerine göre, Türkiye kadınların parlamento içerisinde temsil edilme oranı bakımından 159 ülke içerisinde 149. sıradadır. Nüfusun yarısını olu turan kadınlar, aynı oranda nicel e itli i parlamentoda elde edememektedir. Kadınların toplumsal ve siyasal alandaki pozisyonları, bir ülkenin

demokratik geli mi lik düzeyinin en önemli göstergelerinden biridir. Bu siyasette ve üst yönetimde yer almama durumu, demokrasi kültürünün geli mi li i açısından bir sorun oldu unu göstermektedir. Bu nedenle bu çalı mada, öncelikle demokrasi ve yurtta lık kavramlarının özü ve kavramların olu umunda kadınların dı lanmasının hangi gerekçelere dayandırıldı 1, Türkiye’de kadınların yurtta lık mücadelesinde ya adı 1 dönü ümler ve toplumsal ya amın önemli bir yansıması olarak yazılı basında kadın-siyaset ili kisinin nasıl kuruldu u ve kadın milletvekillerinin bakı açısıyla kadın siyasetçi olmanın niteliklerine dair ayrımlar incelenecektir.

B R NC BÖLÜM

DEMOKRAS VE YURTTA LIK DÜ ÜNCES PERSPEKT F NDEN KADIN

Maurice Duverger, “belirli bir sosyal grupta, yönetenlerle yönetilenler arasındaki ayrımın aldığı biçimi siyasal rejim”¹ olarak tanımlamaktadır. Duverger’e göre bu ayrım tüm sosyal topluluklarda vardır ve siyasal rejimlerin temel kriterini oluşturmaktadır. Çünkü insan toplulukları var olduğu günden bu yana, aynı toplumsal yapı içerisinde yer alan insanlardan bazıları iktidar sahibi olurken, bazıları o iktidara maruz kalan yani yönetilen kategorisinde yer almıştır. Tarihsel süreç içerisinde bu farklılaşma belirli bir grubun, tek kişinin ya da çoğunluğun egemenliğine dayanan olmak üzere temelde üç yönetim modelini ortaya çıkarmıştır. Demokrasi olarak adlandırılan üçüncü sıradaki yönetim ekli, bütün kararlara katılanların çoğunluğu bakımından diğer yönetim ekilerinden ayrılmaktadır.

Kadınların politikadaki görünürlüğü ile demokratik gelişimlik arasında ilişkilerin anlaşılması, demokratik idealin aslında ne olduğunu incelemeyi gerekli kılmaktadır. Demokrasinin beşinci sayılan Antik Yunan’da kadınları ve köleleri dışı olarak düzenlenen demokrasi, ondokuzuncu yüzyıla kadar kadınların kendileri için demokratik taleplerde bulunmamalarına, politik düzenlerin ise tartışmalarını sanki kadınlar yokmuş gibi devam ettirmelerine neden olmuştur. Demokrasinin yirmi beş yüzyıl önce Antik Yunan’da ortaya çıktığı² söylendiğine göre nüfusun yarısını oluşturan kadınların geçtiğimiz yüzyıla kadar yok sayılması ya da kendilerini yok sayması bir problemin varlığını göstermektedir. Demokrasi konusunun incelenmesi, demokrasinin temel gereksinimlerinin ortaya konulması bu problemin demokrasinin özünden mi yoksa toplumsal-kültürel yapıdan mı kaynaklandığının anlaşılması bakımından önemlidir. Ayrıca kadınların siyasal alanda tutuldukları ilişkin tartışmalar, demokrasinin özünü oluşturan etik düncesi üzerinden yapılmaktadır. Dolayısıyla kadın-siyaset ilişkisinin, erkek-siyaset ilişkisi üzerinden konumlandırılarak karşılaştırmalı bir şekilde incelenmesi, etik ilkesini tartışmayı, temelde demokrasiyi tartışmayı gerekli

¹ Maurice Duverger, **Siyasal Rejimler**, Çev. Teoman Tunçdoğan, Sosyal Yayınlar, İstanbul, 1986, s. 9.

² Robert A. Dahl, **Demokrasi Üstüne**, Çev. Betül Kadıoğlu, Phoenix Yayınevi, Ankara, 2001, s. 7.

kılmaktadır. Bu bağlamda bu bölümde öncelikle, demokrasinin kavramsal açılımı incelenecek, daha sonra Antik Yunan'dan başlamak üzere kuramsal temellerine de inilecektir.

Bu çalışmanın sorunsallarından biri, demokrasinin diğer gerekliliklerinin yanı sıra, en önemlilerinden biri olan siyasal eşitlik bakımından bir demokratik sistem içerisinde kadınların tam yurttaşlık haklarına sahip olup olmadığıdır. Günümüz demokrasilerinde biçimsel anlamda yurttaşlık haklarından, erkeklerle eşit bir şekilde yararlanan kadınlar, içeriksel anlamda bu eşitliğe yeterince sahip olamamaktadır. Siyasal alanın cinsiyetçi yönünü yurttaşlık kavramıyla sorgulamak gerekmektedir. 19. yüzyıla kadar yurttaşlık tanımını yapan siyasal güçler, yurttaşlığın cinsiyeti üzerine hiç tartışmamışlardır çünkü tüm haklara sahip olan tek cins erkekler olmuştur ve haklarını paylaşmayı düşünmemişlerdir. Demokrasinin siyaset biliminin inceleme alanına girmesinin ve Batı demokrasilerinin menşinin çok eskilere dayandığı düşünülürse, kadınların pek çok siyasal haklarını geçen yüzyılda kazanmış olmaları, demokrasi içindeki yurttaşlık tanımından bir problemin varlığını göstermektedir. Demokrasi yüzyıllardır vardır ancak geçen yüzyıla kadar sadece tek bir insan cinsi için vardır: Erkekler. Yurttaş olan, yurttaş olarak demokratik haklara sahip olan tek cins akıl sahibi erkeklerdir. Akıl, yüzyıllar boyunca yurttaş olma haklarına sahip olmanın en önemli aracı olarak görülmüştür. Kadınların duygusal alana dayanan özel alan ilişkileri, onların makul düşünemeyecekleri gerekçesiyle, kamusal alana çıkmasını geciktirmiştir. Bu geciktirme, kamusal ilişkileri yapmaya ehil olan cinsin erkekler olduğu söyleminden ve bu söylemin oluşturduğu kolektif bilinçaltısından beslenmiştir.

Demokrasinin tüm kurumlarıyla birlikte dünyanın pek çok ülkesinde yerleştirilmesi, insan haklarının insan onuruna yakınlık bir amaç, hak ve özgürlüklerden bahsettiği günümüze gelindiğinde ise, hala kadın hakları, çocuk hakları, azınlık hakları vb. gibi birtakım haklardan bahsediyor olmamız, bahsetmek zorunda kalmamızın temsil sorununun varlığını göstermesi bakımından ilgi çekicidir. Demokrasiyi sadece bir kurumlar/kurallar organizasyonu olarak algılamak, toplumun bazı kesimlerini dışı erlerine göre daha arka planda bırakmaktadır. Demokratik idealin özünü mü böyle bir toplumsal yapıyı tasavvur etmektedir yoksa demokratik yönetimlerde iktidarı kullanan

gruplar mı bu yapının devamını istemektedir? Bu çalı ma kadınların siyasal hayattaki görünürlü ü / görünmezli i ile demokratik geli mi lik arasında yakın bir ili ki kurmaktadır. Bu nedenle çalı manın kuramsal çerçevesini demokrasi ve yurtta lık ideali olu turmaktadır.

Demokrasinin neredeyse uygulandı ı ülke sayısı kadar çe idinin olması -her ülkenin siyasal / sosyolojik / kültürel yapısına göre farklı demokratik uygulamaları mevcuttur– kadın sorununu her ülkenin özelinde tartı mayı güçle tirmektedir. Bu nedenle, çalı manın bu bölümünde uygulamadan do an bu farklı varyasyonlar yerine ideal demokrasi dü üncesi çerçevesinde kadınların konumu tartı ılacaktır. Dolayısıyla ideal ve uygulamadaki demokrasi olmak üzere bir ayırım yapılacak olursa, bu çalı ma ideal anlamdaki demokrasiye odaklanmaktadır. Uygulamadaki demokrasi ise, tezin ikinci bölümünde, geçirdi i a amalar göz önünde bulundurularak, Türkiye örne inde kadın konusu açısından tartı ılacaktır.

1.1) DEMOKRAS VE YURTTA LIK KAVRAMI

Kadınların geçti imiz yüzyıla kadar ister liberal, ister sosyalist olsun demokrasinin farklı tüm fraksiyonları tarafından görmezden gelinmesi, demokrasi kavramının kendisini tartı mayı gerekli kılmaktadır. Ba langıçta yurtta tanımlaması içine dâhil edilmeme ekinde kurulan e itsizlik, daha sonraları ise i levsel anlamda ortaya çıkmı tır. Bu bölümde demokrasinin ve yurtta lı ın kuramsal temelleri anlatılacak, farklı demokrasi anlayı larının kadını nasıl konumlandırdı ı incelenecektir.

1.1.1) Demokrasi Kavramı

Demokrasiyle ilgili pek çok farklı tanım ve görü mevcuttur. Demokrasi kavramı etimolojik olarak Yunanca'da “*halk, halk kitlesi*” veya “*tam yurtta lık*” anlamına gelen “*demos*” kelimesi ile “*egemen olmak*” anlamına gelen “*kratein*” kelimelerinin birle mesinden olu maktadır³. Bu ba lamda demokrasi, halkın iktidarı, halkın egemenli i anlamını ta ımaktadır. Ancak Sartori, halk kavramının mu lâkl ı

³ Manfred G. Schmidt, **Demokrasi Kuramlarına Giri** , Çev. M. Emin Kökta , Vadi Yayınları, Ankara, 2001, s. 13.

yüzünden, ‘demokrasi halkın iktidaradır’ öncülünden kesin ve yararlı sonuçlar çıkarmanın güç olduğunu belirtmektedir⁴. Sartori’nin burada bahsettiği mu lâklık, büyüyen toplumlarla birlikte halkın somut bir kavram olmaktan çıkıp herkesi ifade eden soyut bir kavram halini almasıdır. Sartori’ye göre; Demokratia terimi ortaya çıktığı zaman, söz konusu olan halk bir Yunan polisindeki demos’tu, yani, kolektif bir organ olarak hemen orada etkinlik gösteren, birbirine sıkıca kenetlenmiş, küçük bir topluluktur. Ama politik toplum büyüdükçe, somut bir topluluğu halk kavramıyla gösterme olanakları azalmakta ve bu kavram daha çok hukuki bir varsayımı veya her seferinde soyut bir yapıyı anlatmaktadır⁵. Halk kavramının büyüyen toplumla birlikte soyutlaşarak mu lâklık masının yanı sıra, içeriğinin çakırlara ve iktidarlara göre değişmesi de bu mu lâklıkla desteklemektedir. Halk’ın çoğunlukla sınırlandırılmış bir topluluğu ifade etmek için kullanılması, kadınların yüzyıllar boyunca siyaset kuramcıları ve yöneticiler tarafından görmezlikten gelmesine nasıl rıza gösterdiklerini de açıklamaktadır. Kadınlar görmezden gelindikçe rıza göstermişlerdir, çünkü farklı bir yapıyı görmemişlerdir. Bu durum onların var olan yapıyı içselleştirmelerine, sorgulamalarına neden olmuştur.

Demokrasiyle ilgili tanımlara yeniden dönecek olursak; Ahmet Taner Kılıklı, demokrasiyi; “azınlıkta olanların haklarına saygı gösterildiği ve onlara bir gün çoğunluğa dönüşebilecek yollarının açık tutulduğu özgürlükçü bir çoğunluk yönetimi”⁶ olarak tanımlamaktadır. Bir başka tanımlamayla demokrasi; organizasyonları bütün olarak etkileyen kararların organizasyonun tüm üyelerince alınması ve karar alma mekanizmasında herkesin eşit haklara sahip olması idealinden oluşur. Diğer bir ifade ile demokrasi, kolektif karar verme süreci üzerinde halk denetimi ve bu denetimin kullanımında hakların eşitlik prensibini gerektirir⁷. Dolayısıyla, halkın bütün üyelerinin karar mekanizmalarını katılmadığı, eşit haklara sahip olmadığı ve denetim

⁴ Giovanni Sartori, **Demokrasi Kuramı**, Çev. Deniz Baykal, Ankara, Ankara Siyasi İlimler Türk Derneği Yayınları, s. 11

⁵ Giovanni Sartori, **Demokrasi Teorisine Geri Dönüş**, Çev. T. Karaosmanoğlu, M. Turhan, Ankara, 1993, s. 27

⁶ Ahmet Taner Kılıklı, **Siyasal Sistemler: Siyasal Çatışma ve Uzlaşma**, İnce Yayınları, İstanbul, 2003, s. 238.

⁷ David Beetham-Kevin Boyle, **Demokrasinin Temelleri**, Vahit Bıçak (Çev.), Liberte Yayınları, Ankara, 1998, s. 1.

hakkını elinde bulundurmadı ı bir yönetimde demokrasinin varlı ından söz edilemez. Bu tanımlamalardan hareketle demokratik bir yönetim için en önemli ko ullardan birinin **yurtta ların siyasal anlamda e itli i** normu oldu unu söylemek mümkündür. Yurtta ların siyasal anlamda e itli i normu ise, siyasal kararların birlikte alınması, cinsiyet, etnisite gibi birtakım farklılıkların karar alma sürecine katılma, bu süreci denetleme, fikirlerini dile getirme bakımından herhangi bir e itsizli e neden olmadı ı bir durumu ifade etmektedir.

Amerika'lı siyasal bilimci Robert A. Dahl, ideal anlamda bir demokratik yönetim için 5 kriter öngörmektedir: Bunlardan birincisi *etkin katılım*dir: Bir politik birlik tarafından kabul edilmeden önce, bütün üyeler, bu politikanın ne olması gerekti i konusundaki görü lerini di er üyelerin dikkatine sunmak için etkin ve e it imkânlaraya sahip olmalıdır. kinci kriter, *oy kullanma e itli idir*: Politikanın ne olaca ı konusundaki karar sonunda verildi inde her üyenin oy vermek için e it ve etkin hakkı olmalı ve bütün oylar e it de erde sayılmalıdır. Üçüncüsü *bilinçli anlayı tur*: Zamanın kısıtlı olması göz önünde bulundurularak her üyenin ilgili alternatif politikalar ve onların muhtemel sonuçları hakkında bilgi edinmek için e it ve etkin imkânı olmalıdır. Dördüncüsü, *gündemin kontrolüdür*: Üyelerin gündeme konacak maddelerin nasıl ve isterlerse hangi maddeler olaca ına karar verme hakları olmalıdır. Be inci kriter, *eri kinlerin tümünün dahil olmasıdır*: Bir ülkede sürekli olarak ikamet eden eri kinlerin tümü ya da büyük bir ço unlu u, ilk dört kriter tarafından ortaya konan bütün vatandaşlık haklarına sahip olmalıdır⁸. Görüldü ü gibi Dahl'ın bahsetti i ideal bir demokrasinin var olması için gereken kriterlerin tümünün ardalanında, tüm vatandaşların etkin ve e it katılımı, daha genel anlamıyla yurtta ların siyasal anlamda e itli i normu yatmaktadır. Daimond, Linz ve Lipset, Dahl'ın görü lerini tekrarlayarak, demokrasiyi “içinde oldu u ekonomik ve sosyal sistemden ayrı bir politik sistem olarak tanımlamaktadırlar. Bir politik sistem en güçlü karar alıcıları pozisyonuna aday olanların oylar için özgür bir ekilde yarı tı ı ve tüm yeti kin nüfusun oy verme

⁸ Dahl, **a.g.e.**, s. 39–40.

ilemine fiilen katıldı ı periyodik seçimlerle seçildi i sürece demokratik olarak tanımlanır”⁹.

Demokrasi halkın egemenli ini mümkün kılmak için birtakım kurumlar ve kurallar getirmektedir. Ancak demokrasiyi indirgemeci bir yaklaşımla sadece bu kurum ve kurallardan ibaret görmek doğru değildir. Alain Touraine, demokrasi nedir sorusunun cevabını aradığı kitabında, demokrasi tehlikeye düştüğü zaman, varlığını koruması için *‘demokratik ekin (kültür)’* adını verdiği toplumsal bir birikimin gerekliliğinden söz etmektedir. Buna göre, demokrasi; “bireyleri ve toplu düzenlenimleri birer özne olarak tanıyan, yani onları koruyup ‘kendi yaşamalarını ya da yaşam deneyimlerine bir bütünlük ve bir anlam kazandırma istençlerini destekleyen bir yönetim biçimidir. Öyle ki, iktidarı sınırlayan, yalnızca bir prosedür kuralları bütünü değil, aynı zamanda da her bir bireyin özgürlüğünü arttırmaya yönelik olumlu istençtir. Demokrasi toplumsal düzenlenimin, özellikle de siyasal erkin toplumsal değil, ahlaksal olan bir amaca; her bir bireyin kurtuluşuna bağlıdır”¹⁰.” Her bir bireyin bu kurtuluşu için yönelik bir istenç göstermesi demokratik haklarının farkında olmasından geçer. Yurtta için demokrasi, diğer gerekliliklerin dışında bir özgürlük ve eşitlik ortamıdır. Bu nedenle Touraine, modern dünyada özgürlüğün tarihi ile insan haklarının evrenselliğinin ve bu hakların savunulması gerektiğinden bahsetmektedir.

Touraine’ye göre, her demokratik düşünce sözün sonuçta çoğunluğa bırakılmasını gerektirir. Dolayısıyla her demokratik düşünce halkın çoğunluğuna önem vermelidir. Bunun sağlamanın en iyi yolu da, demokrasinin oluşumunda başlıca rolün bir takım öncülere değil, bütünüyle toplumsal eyleyenlere ait olduğunu kabul etmektir. Bu da demokrasiyi bundan böyle bir kurum ve prosedürler bütünü olarak değil, bir ekin olarak tanımlamaya iter bizi¹¹. Touraine’nin demokratik ekin olarak adlandırdığı olgu, aslında her bireyin kendi haklarına sahip olmak, özgürlük ve eşitlik umudunu taşıması ve her bir bireyin kurtuluşu konusunda bir istencinin olmasını ifade etmektedir. Salt

⁹ Georgina Waylen, “Women and Democratization: Conceptualizing Gender Relations in Transitions Politics”, **World Politics**, The Johns Hopkins University Press Vol. 46, No.3, Apr. 1994, s. 332.

¹⁰ Alain Touraine, **Demokrasi Nedir**, Çev. Olca Kunal, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul, 2004, s. 270.

¹¹ Touraine, **a.g.e.**, s. 272.

kurumlar ve bu kurumları koruyan mekanizmalar olu turmak demokrasi için yeterli de ildir, gereklidir ama yeterli de ildir. Bu kurumlar tehlikeye girdi i anda bunları koruyacak en önemli ey demokratik ekindir. Aslında demokrasinin geli im sürecinde bu istence rastlamak mümkündür. Fransız, Amerikan Devrimi, ngiltere'deki demokratikle me hareketleri, kadın hareketlerinin tümü özgürlük ve e itlik taleplerinden beslenmi tir. Öyleyse özgürlük ve e itli in demokrasinin vazgeçilmez ko ulu olmasının yanısıra, halkın ya da Touraine'nin tabiriyle toplumsal eyleyenlerin bu taleplere ili kin istençleri de demokrasinin vazgeçilmez bir ko ulu olarak kar ımıza çıkmaktadır. Bu istençler ise ancak demokratik kültür bakımından geli mi toplumlarda var olabilmektedir. Dolayısıyla yurttarların siyasal anlamda e itli i normu yanında, demokrasinin bir di er ko ulu olarak da **demokratik kültür(ekin)den** söz etmek mümkündür.

Günümüzde, dünyanın pek çok ülkesinde kabul gören demokrasinin, çok farklı uygulamaları mevcuttur. Sosyo-ekonomik artlara, yerle ik devlet yapısına, siyasal kültüre göre farklılık göstermektedir. Demokrasi ile ilgili belirtilen ideal normlar, demokrasi tanımını netle tirmekle birlikte nasıl uygulanaca ı konusunda bir fikir vermemektedir. Demokrasiyi bir ideal olarak ele alanlar demokrasiyi uygulanabilir rejimlerin en iyisi olarak görürken, uygulamadaki aksaklıklardan yola çıkanlarsa demokrasinin iyi bir yönetim ekli olmadı ı yönünde birle mektedirler. Larry Diamond 26 geli mekte olan ülke üzerinde yaptı ı çalı mada, demokrasinin sorunları ve bunun paralelinde uygulanabilirli ini mümkün kılan ilkeleri ortaya koymu tur. Demokrasi ile ilgili 3 gerilimden söz etmektedir: İlk gerilim; anla mazlık ve oyda ma arasındadır. Demokrasi çeki me gerektirmektedir, fakat sadece dikkatlice tanımlanmı ve evrensel olarak kabul edilmi sınırlar içinde bu yarı ma gerçeikle tirilmelidir. Bölünmeler oyda mayla hafifletilmelidir. İkinci gerilim, temsili yönetilebilirli e ili kindir. Demokrasi iktidarın azınlıkta toplanmasındaki isteksizli i belirtmektedir ve bu nedenle liderleri ve onların olu turdu u politikaları halkın temsili ve halka sorumlu mekanizmalarına ba ımlı kılar. Üçüncüsü bizi rıza ve etkililik arasındaki çeli kiye götürmektedir. Demokrasi sözlük anlamında halk tarafından yönetim veya en azından yönetilenlerin rızasına dayanan yönetim anlamına gelmektedir. Evren üzerindeki halklar, yöneticilerin

görevlerine son verebilme hakkına sahip olmak arzusu ta idıklarını ve sadece rızaları ile yönetilmeyi istediklerini açığı vurmaktadır¹². Diamond'un 26 ülke üzerinde demokrasinin sorunlarına ilkin yaptığı bu çalışması sorunları ortaya koyarken çözümleri dolayısıyla demokrasinin gereksinimlerini de ortaya koymaktadır. Diamond, anlamazlıktan bahsederken oyda madan, temsilden bahsederken temsil hakkını kullananların halka karşı sorumluluğundan ve rızadan söz etmektedir. Öyleyse oyda mayı, rızayı ve temsilcilerin halka karşı sorumlu olmasını demokrasinin birer ögesi olarak tanımlamak yanlış olmayacaktır.

Demokrasi yönetimin insanlar tarafından kontrol edildiği bir sistem anlamına gelmektedir. Demokrasi, insanların gerçekten toplantılara katıldığı, yasaların ve kuralların yapımı için oy kullandığı ve kendi yürütmelerini oluşturdukları yerlerde doğrudan olabilir ya da insanların toplumun yönetimine ilkin yasaları ve kararları yapan kurumlarda rol oynayan temsilcilerini seçtiği yerde dolaylı yoldan olabilir¹³. Ülke yönetiminin birçok uzmanlık alanı gerektirdiği ve nüfusun hızla arttığı günümüzde Atina'daki gibi doğrudan bir demokrasinin uygulanması mümkün değildir. Doğrudan demokrasinin gerçekleştirilemezliği, yurttaki temsilciler yoluyla yönetime katıldığı temsilci demokrasiyi ortaya çıkarmıştır. Temsilin zaruri hale gelmesi, çoklu sistemler olarak nitelenebilecek demokratik sistemleri doğurmuştur. Çoklu demokrasilerde tek bir düşünce yoktur, birden fazla düşünce vardır ve dünya görüşleri farklı kesimlerin bulunmasını ve bunların barışçı bir düzen içerisinde iktidar için mücadele etmesini gerektirir. "Bu tür demokrasinin Batı dünyasının tüm sanayilemiş büyük ülkelerinde uygulandığı ve farklı yönetim sistemlerine, örneğin, parlamenter sisteme, başkanlık sistemine, meclis hükümeti sistemine uyum sağlayabildiği görülür. Çoklu demokraside esas olarak yönetme hakkı, çokluluğunda elde eden siyasal iktidara bırakılır; ya ve uyukluk gibi bazı basit koşullara sahip olan herkese oy hakkı tanınır, genel seçim yolu ile siyasal iktidar belirlenir¹⁴."

¹² Larry Diamond, "Demokrasinin Üç Paradoksu", **Demokrasinin Küresel Yükselişi**, Der: Larry Diamond, Mark F. Plattner, Yetkin Yayınları, Ankara, 1995, s. 128

¹³ Doris Graber, "Mediated Politics And Citizenship In The Twenty-First Century", **Annual Review of Psychology**; 2004, Volume 55, Issue 1, ss. 545-571, s. 546.

¹⁴ İbrahim Gözübüyük, **Anayasa Hukuku**, Turhan Yayınevi, Ankara, 1995, s. 18.

Demokrasi ile ilgili sunulan görü ler özetlenirse; ideal anlamda bir demokrasiyi, yurtta ların siyasal anlamda e it oldu u, demokrasi kültürünün yerle ti i, siyasi rekabetin oyda maya dayandı ı ve adil oldu u, halkın temsil edildi i ve denetleme gücüne sahip oldu u, azınlıkların da sesleri duyurabildi i bir ço unluk yönetimi olarak tanımlamak mümkündür. deal demokrasi bunları sa layacak kurumlar ve kurallardan olu an bir sistemi ifade etmektedir. Böyle bir sistemin kurulabilmesi için de bir takım asgari gereksinimlerin sa lanmı olması gerekmektedir. Öncelikle özgür bir ortamda gerçekleştirilen, genel ve e it oy hakkının oldu u adil seçimler olmalıdır. Siyasal iktidarı belirleyecek olan bu seçimlere tüm vatanda lar katılabilmeli, kademeli veya sınırlı oy olmamalı, herkesin oyu e it kabul edilmelidir. Demokrasinin ço ulcu bir yapısı olmalıdır, farklı dü üncelere sahip siyasal partilerin ve hareketlerin söz hakkının oldu u ve farklı görü lere kar ı bir ho görü ortamının oldu u bir ortam olmalıdır. Toplumun çe itli kesimlerinin görü lerini yansıtacak ölçüde siyasi parti sayısı fazla olmalıdır. Siyasal iktidarın uygulamalarını denetleyecek ba ımsız bir yargı olmalıdır. Toplumda farklı görü lerin temsili ve insanların siyasal kararlara daha fazla katılımını sa lamak için çe itli sivil toplum kurulu ları, baskı grupları gibi kitlesel örgütler olmalıdır. Bunlar demokrasi için gereken siyasal artlardır.

Sa lıklı bir demokrasinin i leyebilmesi için sadece bu siyasal artlar yeterli de ildir. Ekonomik anlamda da bireylerin insanca ya amalarını sa layan asgari bir gelir seviyesine sahip olmaları ve toplumdaki kesimler arasında e it bir gelir da ılımı olması gereklidir. Ekonomik geli mi lik düzeyi bakımından bu seviyede olan ve siyasal olarak da gerekli artları sa layan bir ülkede demokrasinin yerle mesinin önündeki engeller azalır. Böyle bir ülkede ya ayan bireyler, siyasal mekanizmanın her a amasında yer alır, kar it görü lere kar ı ho görülü olur, ya antısının her alanında demokrasiyi içselle tirir ve demokrasi kültürünü benimsemi bir toplum olu ur. Böylece, bu artları ta ıyan toplumlar, demokrasiyi kadın-erkek tüm yurtta ların e it oldu u bir ya am biçimi olarak benimser ve onu tehdit edebilecek unsurları bertaraf etmekte ba arılı olur. deal anlamdaki demokrasi kadınları kamusal hayattan dı layan mekanizmaları üretmemektedir. Bu mekanizmaları, demokrasiyi somutla tıran kanunları yapan insanlar

olu turmaktadır. Demokrasinin hiçbir grubun dı lanmamasına yönelik özünden, tarihsel süreçteki sapmaların yurtta lık kavramıyla sorgulanması gerekmektedir.

1.1.2) Yurtta lık Kavramı

Kadınların siyasal haklarını elde edememeleri, tarihsel süreçte yurtta tanımı içerisinde alınmamalarından kaynaklanmaktadır. “Yurtta lık bir taraftan bir ülkede yer alan devletle, o ülkede oturan ki iler arasındaki, di er taraftan da aynı toplumun üyesi ki iler arasındaki imtiyazlı ili kiler kümesidir¹⁵.” Yurtta lık ile demokrasi arasında yakın bir ili ki vardır. Touraine, yurtta lık ve demokrasi arasındaki ili ki yi öyle açıklamaktadır: Siyasal bir toplu düzenlenime, ço unlukla bir ulusa, ama kimi zaman da bir komüne, bir bölgeye ya da bir federasyon bütünlü üne aitlik bilinci olmadan demokrasi olmaz. Demokrasi bir ülkenin yurtta larının sorumlulu una dayanır. Yurtta lık terimi do rudan do ruya ulusal devlete ba lanır. Ama bu terime, Michael Walzer’in yaptı ı gibi ‘membership’ (üyelik) hakkından ve bir toplulu a aitlikten söz ederek daha genel bir anlam yüklenebilir. Ait olunacak topluluk ister ülke çapında olsun ister mesleki alanda olsun, haklarla güvencelerle dolayısıyla da söz konusu toplulu a ait olmayanlarca tanınmı farklılıklara göre tanımlanan aitlik, toplumsal isterlerin olu umuna ön ayak olur¹⁶. Gabriel Almond ise, ba arılı biri demokrasi modelinin, tüm yurtta ların politikaya katılımlarını ve aktif olmalarını gerektirdi ini¹⁷ söylemektedir. Kısacası yurtta lık kültürünün bir toplumda egemen olmasıyla, o toplumda demokrasinin ba arılı olmasının arasında do ru orantılı bir ili ki oldu unu söylemek mümkündür.

Yurtta lık da demokrasi kadar eski bir kavramdır. Latince ‘*civis*’ ve Yunanca ‘*politês*’ kökenleri itibariyle, yurtta , en basit anlamda bir politik toplulu un üyesi demektir¹⁸. Yurtta lık çok yönlü ve çe itlidir. Haklardan, ayrıcalıklardan, görevlerden olu an yüceltilmi bir kimlik olarak, devletle bireyler arasındaki bir ili ki, bir politik

¹⁵ Alison M. Jaggar, “Arenas of Citizenship: Civil Society, the State and the Global Order”, **Women and Citizenship**, Ed. Marilyn Friedman, Oxford University Press, Oxford, 2005, s. 91.

¹⁶ Touraine, **a.g.e.**, s. 99.

¹⁷ Gabriele A. Almond, “The Intellectual History of the Civic Culture Concept, Ed. Gabriel A. Almond-Sidney Verba, **The Civic Culture Revisited**, Newbury Park, 1989, Sage Printing, s. 16.

¹⁸ Ali Ya ar Sarıbay, **Global Bir Bakı la Politik Sosyoloji**, Everest Yayınları, stanbul, 2008, s. 107.

toplumun üyelerini birle tiren veya bölebilen uygulamalar ve politik devletin bir ideali olarak tanımlanabilir. Yurtta lık bunların hepsi olabilir ya da daha fazlası¹⁹. Alain Rey, sözcü ün “cite”den türedi ini ve ba langıçta citeain, sonra da citoien olarak yazıldı nı belirtiyor ve 17. yüzyıla kadar “citoyen citadin” ile yani bir kentte oturan ile e anlamlı oldu unu söylemektedir. Siyasal olarak antik yurtta modellerine ve Roma’nın civis, civitas kavramlarına göre düzenlenmi siyasal bir cemaatin üyesi biçiminde daha kesin bir anlam kazanması da bu dönemde olmu tur. Rousseau ve ardından da Fransız Cumhuriyetince yeniden ele alınan sözcük, kurumsal sözcük da arcı nda özgünle mi ve 1783’te yurtta lık türevini do urmu tur²⁰. Özellikle Eski Yunan ehir devletlerinde yurtta , kölelerden ve meteklerden yani yabancılardan ayrıcalıklı olarak ehin politik hayatına katılma hakkı olan zümreyi ifade eden bir kavramdı²¹. Antik Yunan’daki yurtta lık anlayı ı kamu görevlerine katılma, seçilme, be yüzler meclisi olarak belirtilen meclislere katılabilme haklarını içeriyordu. Ancak bu haklar, yurtta lara yürürlükteki demokrasi ne ölçüde bir katılım imkânı sa lıyorsa ancak o kadar katılımı mümkün kılıyordu. Bu durum her dönemdeki demokrasi kuramcılarının dü üncelerine de yansı mı tır. Örne in; Aristo, herkesin sırayla hükmetmesi, sırayla yönetmesi, meclislerde sırayla görev alması, halkın temsilci gönderdi i mahkemelerde sırayla jüri üyeli i yapması gibi geni bir halk katılımından söz ederken, Hobbes, Locke gibi dü ünürler sözle me gere ince yurtta ların bir takım haklarını devlete devrettikleri daha sınırlı ve temsile dayalı bir katılımdan söz etmektedir. Dolayısıyla Fransız Devrimi’ne kadar evrensel anlamda bir yurtta lık haklarından söz etmek mümkün de ildir.

Bu nedenle yurtta lı ın asıl yükseli ini Fransız Devrimiyle birlikte ya adı nı söylemek yanlı olmaz. Fransız devrimiyle ba layan dönemde yurtta lı ın sınırları bir yandan siyasal ve medeni hakların kazanılmasına paralel olarak geni lemi tir²². “Fransız Devriminin Jakoben döneminde yurtta lı ın kendisi her Fransız tarafından, din, zümre, aile ve bölge gibi alternatif kimliklere kar ı hâkim kimlik olarak yerle tirilme gayretinin

¹⁹ Marilyn Friedman, “Introduction”, **Women and Citizenship**, Ed. Marilyn Friedman, Oxford University Press, 2005, s. 16.

²⁰ Jacques Bouineau, “Fransa’da Devrim Döneminde Yurtta lar ve Yurtta lık”, **Dersimiz Yurtta lık**, Etienne Balibar – Dominique Borne- Jacques Bouineau – Etienne Copeaux – Jean Leca – Deminique Schnapper, Haz. Turhan Ilgaz, Kesit Yayıncılık, stanbul, 1998, s. 109.

²¹ Sarıbay, **Global Bir Bakı la Politik Sosyolojik, a.g.e.**, s. 107.

²² Füsün Üstel, **Yurtta lık ve Demokrasi**, Dost Yayınları, Ankara, 1999, s. 54.

konusu olmu tur. Öyle ki o dönemin yaygın onursal unvanı olan Monsieur'nün (bey/bay) tamamen evrensel citoyen (yurtta) ile ikame edilmesi söz konusu gayreti sembolize etmekteydi. Yurtta lı ın yaygınlık kazandı ı ölçüde erdemli davranı ın temel güdüsü sayılan dinsel inanç ve ailevi sadakat arka plana itilmi tir. Dolayısıyla Jakoben ideolojide yurtta lık herkesin toplulu a hizmetle yükümlü oldu u evrensel bir görev haline gelmi tir.”²³ Atina yurtta ı do rudan yönetimi katılma gibi bir takım haklara sahip olmasına ra men, Fransız yurtta ının daha ayrıcalıklı oldu unu söylemek mümkündür. Fransız yurtta ı, Antik Yunan'daki yurtta tan farklı olarak, yönetimin kendine verdi i ölçüde de il, kesin birtakım haklar elde etmi tir. Atina yurtta ının hakları ise, ça lara ve yönetimlere göre de i en bir nitelik göstermi tir.

Yurtta lık tartışmaları üzerinde önemli bir etkisi olan T. H. Marshall ve T. Bottomore'nin Yurtta lık ve Toplumsal Sınıflar adlı ünlü kitabında, yurtta lı ın 18. yüzyılda medeni haklarla, 19. yüzyılda siyasal haklarla, 20. yüzyılda ise sosyal haklarla özde le ti inden söz edilmektedir²⁴. Marshall, yurtta lı ı; toplumun tümüne ihsan edilmi bir statü olarak görmektedir. Marshall'a göre; bu statüye sahip olanların hepsi, bah edilen statünün görevleri ve haklarına saygı gösterilmesi konusunda e ittir. Marshall, sivil, politik ve sosyal olmak üzere yurtta lı ı üç boyutta incelemi tir. Sivil haklar ki sel özgürlük ve adalet üzerine yo unla ır, politik haklar politik gücün kullanımına ve katılımına ili kindir ve sosyal haklar güvenlik ve ekonomik refah üzerine vurgu yapar. Marshall'ın yurtta lık tanımlaması toplumsal cinsiyet ve ırk, etnisite, sosyo-ekonomik statü gibi di er faktörleri önemsememesine ra men, yurtta lık haklarını etkileyebilmi tir.²⁵ Marshall'ın yurtta lık tanımlaması da, tıpkı daha önceki tanımlamalar gibi soyut ve geneldir. Bu tanımlama tüm bireyler için e it asgari yurtta lık artlarından söz ederken farklı grupları vurgulamamakta, yurtta lık statüsünden eksik olarak yararlanan grupları ortaya çıkarmamaktadır. Antik ça dan bu yana sivil, politik, sosyal haklar farklı ifadelerle vatandaşlar için dile getirilmi tir.

²³ M. Walzer, “Citizenship”, Political Innovation and Conceptual Change, Ed. T. Ball et al, New York, 1989, s. 211-212'den Aktaran Ali Ya ar Sarıbay, **a.g.e.**, s. 108.

²⁴ T. H. Marshall – T. Bottomore, **Yurtta lık ve Toplumsal Sınıflar**, Çev. Ayhan Kaya, Gündo an Yayınları, Ankara, 2000, 31.

²⁵ Kathleen M. Fallon, Transforming Women Citizenship Rights within an Emerging Democratic State: The Case of Ghana, **Gender Society**, Sage Publications, Sociologist for Women in Society, August 2003, Volume: 17, No: 4, , s. 526.

Ancak bu vatandaşların sadece sınırlı bir grubu ifade etmesi, kadınlar gibi bazı gruplar için bu hakların daha geç elde edilmesine yol açmıştır. Bu nedenle yurttaşlık kavramı ile kadın sorunu arasında yakın bir ilişki vardır. Bu ilişki yurttaşlığın en önemli haklarından biri olan eşitliğin kökeninin tartışılmasını da konu açısından gerekli kılmaktadır.

1.1.3) Eşitlik Kavramı

Yurttaşların siyasal anlamda eşit olması normu bir demokrasinin en temel koşullardan biridir. Demokrasiye ilişkin tüm kuralların temelinde eşitlik ilkesi yatmaktadır. 1776 Amerikan Bağımsızlık Bildirgesinin yazarları, “*bütün insanların eşit yaratıldıklarına, Yaratıcıları tarafından onlara hayat, özgürlük ve mutluluk arama hakkı gibi geri alınmaz bazı haklar verildiğine inanıyoruz*”²⁶ diyorlardı. Dolayısıyla eşitlik Bağımsızlık Bildirgesinde mutlak bir değer olarak ortaya çıkmaktadır. Demokrasilerde kadınların yurttaş olarak erkeklerle eşit koşullarda var olamamaları, siyasal alandaki görünmezliklerini besleyen en önemli nedenlerden biridir. Dolayısıyla eşitliğin ayrı bir bağlam altında incelenmesi kadın sorunu açısından yararlı olacaktır.

Demokratik bir ülkenin vatandaşlarının eşit olması gerektiği fikrine neden inanılması gerekmektedir? Alexis de Tocqueville bunu o dönemde ilahi güce dayandırmaktaydı; “*Bu (eşitlik) Tanrının bir lütfüdür, ilahi bir hükmün bütün özelliklerini taşıyor, evrensel, eskimez, bütün insan müdahalelerini bertaraf eder, bütün olaylar ve insanlar geliştirmeye katkıda bulunur.*”²⁷ 18. Yüzyıldan sonra ortaya çıkan insan hakları belgelerinin tümünde, eşitlik ilkesi doğal hukukun bir gereği olarak doğal bir insan hakkı olarak ortaya çıkmıştır. 1789 İnsan ve Yurttaş Hakları Beyannamesi, Birleşmiş Milletler İnsan Hakları Evrensel Bildirgesi, Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi bu belgelere örnek teşkil etmektedir. Doğal hukuk bütün insanların insan onuruna yakışır bir şekilde yaşamalarını hedefler. Doğal haklar, insanın insan olmasından kaynaklanan vazgeçilemez, devredilemez haklarıdır. Eşitlik de bu haklardan biridir ve bu nedenle tüm insanların eşit olması fikrine inanmamız gerekmektedir.

²⁶ Dahl, **a.g.e.**, s. 66

²⁷ Dahl, **a.g.e.**, s. 67

E itlik mutlak ve kesin bir de er olarak ortaya çıkmı sa, 19. yüzyıla kadar kadınlar, köleler, zenciler siyasi haklar bir yana, neden en temel haklarından bile mahrum bırakılmı tı? E itli in mutlak bir de er olarak ortaya çıkması, e itsizli i ve hiyerar ik bir toplum yapısını körüklemi tir. Mutlak bir de er olan e itli in sorgulanmaması, her insanın e it olması ilkesi -farklılıkları göz ardı eden bir ekilde e itli in içinde içkin bir de er olarak e itsizli i ta ımasına yol açmı tır. Tarihsel perspektifte eksik demokrasilerin ço unda vatandaşlık hakkı ya , cinsiyet, sınıf, ırk, okur-yazarlık, mülkiyet, vergi ödeme gibi kriterlere dayanan önemli sınırlamalara tabii tutulmu , toplam nüfusun sadece küçük bir kısmı seçme seçilme hakkına sahip olmu tur. Uzun u ra lardan sonra –ki bunlar bazen kanlı iç ayaklanmalara ve uluslararası sava lara neden olmu tur- bu sınırlamaların ço u kaldırılmı tır²⁸. Siyasal anlamda e itli in tarihi ve e itlik talepleri demokrasi dü ünmesini beslemi ve onun bir gere i olarak ortaya çıkmı tır.

Vatandaşların e it katılımının demokrasi için önemi, e itli in kökenleri üzerinde de durmayı gerektirir. Modern demokrasilerin önemli bir ko ulu olan e itli i, Juliet Mitchell ve Ann Oakley, iktisadi geli meyle paralel giden bir ideolojik dünya görü ü olarak açıklamaktadır. Ancak kapitalizmin iktisadi geli mesi daima e it olmayan bir ekilde geli ti i için iktisadi geli meyle el ele yürüyen ideolojik dünya görü ünün de aynı ekilde e itsiz oldu unu söylemektedirler. “Kapitalizmde e itlik, ancak yasa önünde e itlik anlamına gelebilir. Dayandı ı sınıflı toplumun temel e itsizliklerini dikkate alması mümkün olmadı ı için, hukukun kendisi, bireyleri genelle tirebilir; onları soyut bir kategori olarak ele almak ve yalnızca bireysel farklılıklarını farklı ihtiyaç ve yeteneklerini de il, aynı zamanda toplumsal ve ekonomik durumlarındaki mutlak farklılıkları da göz ardı etmek zorundadır. 17. yüzyıldan itibaren hukuk bunu önko ul olarak saymı tır”²⁹. Yasa önünde e itlik kavramı ekonomik e itsizliklere uygulanmaz, tersine varlık nedeni onları maskeleyendir. Yasa geneldir; dolayısıyla insan olarak herkes e it oldu una göre, yasa onların durumlarındaki e itsizlikleri

²⁸ Phillippe C. Schmitter&Terry Lynn Karl, “Demokrasi nedir? Ne de ildir?”, **Demokrasinin Küresel Yükseli i**, Der. Larry Diamond- Marc F. Plattner, Yetkin Yayınları, Ankara, 1995, s. 69.

²⁹ Juliet Mitchell – Ann Oakley, **Kadın ve E itlik**, Çev. Fatmagül Berktaş, Kaynak Yayınları, İstanbul, 1984, s. 30.

dikkate almaz. E itlik daima, bir kavram olarak ba rında saklı olan e itsizli i yadsır. Burjuva devriminin sloganı olarak do an e itlik kavramı, bu devrimin yol açtı ı yeni sınıfsal e itsizlikleri iddetle reddeder: E itlik, yalnızca, yasa önünde soyut insanlıklarına indirgenmi olan ki iler arasında, soyut bir ölçü birimi olarak mevcuttur³⁰. Sadece burjuva devriminde de il, ondan önceki dönemlerde de içinde e itsizli i barındıran bir e itlik anlayı ma rastlamak mümkündür. Aristo, Hobbes, Rousseau, Locke gibi dü ünürler insanlar arasındaki e itli in öneminden bahsederken, sadece vatanda olarak görülen indirgenmi bir grup insanın e itli inden bahsetmekte ve di er insanları göz ardı etmekteydi. te bu göz ardı edi , burjuva devriminden sonra yasal bir biçime bürünmü ve ekonomik – sosyal pozisyonlarından arınmı bir ekilde herkesin yasa önünde e it oldu unu söylemi tir. Bu e itlik anlayı ı, görmezden geldi i bazı grupların e itsizli ini peki tirmi tir.

Kadın konusunda yapılan çalı malarda e itlik konusuna önemli bir yer ayrılmaktadır. Bu konudaki birinci görü , insan hakları ba lamında kadın ve erke in e itli ini savunurken, kadınların erkeklerle aynılı ı dü ününcesinden hareket etmektedir. kinci görü ise, cinsiyet farkını vurgulayarak, kadınların erkeklerden farklı oldu unu fakat e it oldu unu vurgulamaktadır. Birinci görü , 19. ve 20. yüzyılda kadınların yasal haklarını elde etmeleriyle sonuçlanan sürece hâkim olan dü ünücedir. Özellikle liberal feministlerce savunulan bu görü e göre yasalar önünde herkes e ittir ve bundan ba ka bir düzenlemeye gitmenin gere i yoktur. Aynı dü ünücenin ideolojik olarak farklı bir boyutunu ifade eden sosyalist feminizmde ise, F. Engels'in aile üzerine yaptı ı çözümlerinden³¹ yola çıkarak, kadının ezilmi li i ayrı bir konu olarak de il, kapitalist düzen ele tirisini üzerinden dile getirilmektedir. Kapitalist düzende kadının aile içinde kendisini ezilmi li e iten konumu kaçınılmazdır. Ancak özel mülkiyetin kalktı ı ve üretimin kamula tırıldı ı bir ortamda e itlik ilkesinden, kadının e itli i ve özgürlü ünden söz edilebilir. E itlik a ırlıklı feminist görü , kadın dünyası ve bu konumdaki kadının gücü ne kadar önemli olursa olsun, kadının er veya geç kamu alanında siyasal ve ekonomik hayatta güç olana boyun e mek zorunda oldu unu

³⁰ Mitchell - Oakley, **a.g.e.**, s. 31.

³¹ Frederich Engels, **The Origin of the Family, Private Property and The State**, New York, International Publishers, 2001, s. 32–101.

savunur³². Kadınların erkeklerden farklı fakat e it oldu u dü üncesi, kadınların kendilerine özgü, erkeklerinkinden de i ik, fakat en az onlarınki kadar de erli bir kültür örüntüleri oldu unu ileri sürmektedir. Önemli olan; kadının, küçük görülen, zayıflık sayılan özelliklerini tanıyıp bunları toplum tarafından de er verilen güce hangi ko ullar altında ve ne biçimde dönü türebilece ini görmesidir³³. Bu dü üncenin temelinde, evrensel e itlik anlayı ı yerine bu farklılı ın do urdu u e itsizli i giderici düzenlemelerin yapılması gerekti i dü üncesi yatmaktadır. Özellikle son yıllarda kota gibi yasal önünde e it ancak i levsel olarak e itsiz olan durumu de i tirmeye yönelik yapılan pozitif ayrımcılık düzenlemeleri bu dü üncenin ürünüdür.

Fatmagül Berktaş yasalar önünde e itli in, kadını nasıl e itsiz hale getirdi ini öyle açıklamaktadır:

“E itsiz ve hiyerar ik toplumda e itlik, ancak yasa önünde olabilir ve hukukun kendisi bireyleri genelle tirmek, soyut bir kategori olarak ele almak zorundadır. Hukuk, yalnızca insanların bireysel farklılıklarını, farklı yetenek ve gereksinimlerini de il, aynı zamanda toplumsal ve ekonomik durumlarındaki farklılıkları, farklı aidiyetlerini de göz ardı eder. Bu soyut insanın sınıfının, ırkının, cinsiyetinin vb. olmadığı varsayılır. Oysa var olan toplumda insanların tümü, insanlıklarını somut aidiyetler çerçevesinde, yani belirli bir ırka, sınıfa, etnik gruba vb. oldu a kadar belirli bir cinsiyete ait olarak ya arlar. Ve bu verilili toplumda e it ililer de il, iktidarın egemen oldu u hiyerar ik ililer geçerlidir. İnsan hakları söyleminin temel aldığı insan soyutlamasının ardında aslında, iktidar ililer içinde egemen olanı temsil eden somut bir insan vardır. Bu insan, herhangi bir insan varlı ı de il, beyaz, burjuva ve aynı zamanda erkek olan insandır³⁴”.

Yasalar önündeki bu e itlik anlayı ı devleti kuran sözle meci bir toplumun varlı ını devam ettirmesi için çok önemliydi. Tarihsel süreçte mutlak ve sınırsız monarklara karşı hukuksal bir güvence sa lama ihtiyacı ortaya çıkmı , mutlak monar ilere karşı a amalı bir ekilde elde edilen haklar parlamentoları ortaya

³² C. E. Dubois, **Feminism and Suffrage**, Ithaca, Cornell University Press, 1978'den Aktaran Ye im Arat, “Türkiye’de Kadın Milletvekillerinin De i en Siyasal Rollerini, 1934-1980”, **75 Yılda Kadınlar ve Erkekler**, Tarih Vakfı Yayınları, stanbul, 1998, s. 250.

³³ Arat, **a.g.e.**, s. 251.

³⁴ Fatmagül Berktaş, “Kadınların İnsan Haklarının Geli imi ve Türkiye”, **Sivil Toplum ve Demokrasi Konferans Yazıları** No: 7, 2004, stanbul Bilgi Üniversitesi Sivil Toplum Kurulları E itim ve Ara tırma Birimi, http://stk.bilgi.edu.tr/docs/berktay_std_7.pdf, (15.07.2008).

çıkarmı tır. Yasa önünde e itlik o kadar önemli bir hale gelmi tir ki, devlet e itli i soyut ve genel bir kavram olarak ele almak ve asgari düzeyde sa lamak durumunda kalmı tır. Devletin e itli i asgari düzeyde sa laması ve yasalar önünde her birey e ittir hükmünü getirmesi, aslında e itli in kendisinin uzun bir süre tartı ma konusu olmasını engelleme tir. Bireylerin e itli ini tartı maya gerek yoktur, çünkü zaten yasa asgari düzeyde herkesi e it kılma tır. Sözle meci dü ünürlerden itibaren bu yasalar da yalnızca erkekler dü ünülerek yazılmı tır. Çünkü 20. yüzyıla kadar o yurtta lık haklarından sadece erkekler yararlanmı tır.

1.2) DEMOKRAS VE YURTTA LIK DÜ ÜNCES N N KURAMSAL TEMELLER

Bu ba lık altında demokrasi ve yurtta lık kavramlarının dü ünsel temelleri incelenecektir. Bu ba lamda Antik Yunan'da demokrasi üzerine dü ünceler ve bakı açıları anlatılacak, daha sonra sözle me kuramcılarına de inilecektir. Demokrasinin ve yurtta lı nın kuramsal temelleri incelenirken dü ünürlerin kadınların konumuna ili kin görü lerine de yer verilecektir.

1.2.1) Antik Yunan'da Demokrasi ve Yurtta lık Dü üncesi Perspektifinden Kadınların Konumu

Siyaset bilimciler arasında demokrasinin ilk olarak Antik Yunan'da ve Roma'da ortaya çıktı ı yönünde yaygın bir kabul vardır. Bu kabul, “demokrasi” kelimesinin Yunanca olması ve halk meclisleri yoluyla kararlar alınması gibi Yunan'ın ve Roma'nın pek çok özelli i bakımından haklı çıkmaktadır. Ancak Robert Dahl, demokrasinin Antik Yunan'da yirmi be yüzyıl önce icat edildi ini söylemenin, Yunan ve Roma'daki ilk yüzyıllardan sonra halk hükümetlerinin dü ü e geçmesi ve yok olması nedeniyle yanlış oldu unu söylemektedir³⁵. Bu nedenle günümüzdeki anlamda modern demokrasinin ortaya çıkı nı büyük ölçüde Avrupa'da 17. yüzyıla beraber ya anan toplumsal, siyasal ve kültürel de i imlerle yeni hayat tarzları ve örgütlenme biçimlerini ifade etmekte

³⁵ Dahl, **a.g.e.**, s. 8

kullanılan modernitenin bir ürünü olarak görmek mümkündür³⁶. Avrupa'daki toplumsal sınıflar arasındaki güç mücadelesi demokrasinin yeniden tarih sahnesine çıkmasına neden olmu tur. İngiltere'de Magna Carta ile başlayan süreçte krallarla parlamento arasındaki güç mücadelesi mutlak monarşinin me ruti monarşie dönüşmesiyle sonuçlanmıştır. Bu durum doğrudan demokrasiyi ortadan kaldırmı , temsili demokrasinin tohumlarını atmıştır. Aynı dönemde Fransa'da da devletin varlığını ve insanların rızalarını bir sözleşmeyle dayandıran düşünürler, demokrasi kuramına önemli katkılarda bulunmuşlardır. Yunan'daki ve Roma'daki şehir devletlerinin yıkılmasıyla, modern demokrasilerin ortaya çıkması arasında uzun bir zaman geçmesi olması ve Antik Yunan'daki demokrasi anlayışının günümüz demokrasilerinden çok farklı olması, Dahl'ın düşüncesini kısmen haklı kılmakla birlikte, halkın karar alım sürecine doğrudan katılması gibi özelliklerinden dolayı demokrasinin fikir olarak Antik Yunan'da ortaya çıktığını söylemek mümkündür.

Antik Yunan'daki demokrasi düşüncesini yorumlarken, Atina'daki devletlerin yapısından da söz etmek gerekmektedir. Antik Yunan, küçük şehir devletlerinden oluşmaktadır. Polis adı verilen bu şehir devletleri toplumsal ve siyasal yapılanmanın merkezidir. Polis, genellikle bir kent ve bunun çevresindeki kırsal bölgeyi kapsamaktadır³⁷. Atina şehir devletleri çok küçük bir nüfustan oluşuyordu ve doğrudan demokrasinin uygulanmasına olanak sağlayacak imkânlar vardı. Dolayısıyla Atina yurttaşları, tüm kararlara aktif olarak katılma şansını elinde bulunduruyordu. Bu durum ideal bir demokratik ortam olarak görünmekteydi ancak sadece nüfusun bir kısmı için ideal bir demokratik ortamdı. Atinalılar demos sözcüğünü genellikle bütün Atinalılar, bazen de halk, hatta kimi zaman fakir insanlar anlamında kullanılmı tır. Anlatılıyor ki demokrasi sözcüğü, “onu ele tiren aristokratlar tarafından kendilerinin yönetimdeki kontrolünü savarak ellerinden alan sıradan halkı küçük gördüklerini göstermek için kullandıkları bir sıfattır.”³⁸ Oyu kullanan yurttaş yani demos, erik nüfusun sadece bir kısmını kapsıyordu. Atina demokrasisinde genel bir vatandaşlık hakkından söz etmek

³⁶ Hamit Emrah Beri , “Moderniteden Postmoderniteye”, **Siyaset**, Ed. Mümtazer Türköne, Lotus Yayınları, Ankara, 2003, s. 484.

³⁷ Mehmet Ali A o ulları, **Kent Devletinden mparatorlu a**, mge Yayınları, Ankara, 2000, s. 15–16.

³⁸ Dahl, **a.g.e.**, s. 11.

mümkün de ildi, belli ya taki bütün yurtta ları kapsamıyordu, sadece ehirden oturan ve en az yirmi ya nda olan erkek nüfusun bir kısmını kapsıyordu. Kadınlar ve köleler oy hakkının kesinlikle dı ndaydı.

Demokratia terimini ilk kullanan Yunanlılar olsa bile, Antik Yunan'da dü ünürlerin demokrasiye kar ı olumsuz dü üncelere sahip olduklarını söylemek mümkündür. Demokrasiyi iyi yönetim ekilleri içerisinde saymamı lardır. Demokrasinin dü ünsel temelleri orada ortaya çıktı ı halde, demokrasiye kar ı mesafeli durulmasının iki sebebi oldu u söylenebilir. Bunlardan birincisi, ço unlu un yönetimi anlamına gelen demokratik yönetimlerde ço unlu un, azınlık üzerinde bir tahakküm kurması tehlikesi ve o dönemin dü ünürlerinin halka kar ı güvensiz bir tutum içerisinde olmalarıdır. Bu nedenle, Antik Yunan'da demos tanımlamasının içerisinde ehirden oturan erkeklerin bir kısmı dı nda, di er insanlar girmez. Kadınların ve kölelerin kesinlikle oy kullanma ve kamu i lerinde çalı ma hakkı yoktur. Ayrıca tek ki inin veya bir grubun yönetiminin ço unlu un yönetiminden daha i levsel ve daha etkin olaca ı dü üncesi hâkimdi.

Kadınları ve köleleri halk tanımlaması dı nda tutmanın nedenlerini anlamak için Antik Yunanda yurtta lı ın nasıl algılandı na da bakmak gerekir. Cite sözcü ünden türeyen yurtta lık, bir siyasal cemaatin üyesi olma durumunu kar ılamak için kullanılmı ; ancak, modern anlamda siyasal/kamusal kimli e göndermede bulunan niteli ini Fransız devriminin hemen öncesinde kazanmı tır. Antik Yunanda yurtta lık, siteye üyelik anlamında siyasal bir anlam ifade etmekle birlikte; kapsayıcılık açısından kölelerin, kadınların ve yerle ik yabancıların dı arıda bırakılması nedeniyle oldukça önemli sınırlılıklar arz etmi tir. Yurtta lık bir sitenin üyesi olma anlamına gelmesi, kavramın sitenin ortaya çıkı ndan önce var olmadı ını göstermektedir. Gerçekten de eski Mısır'da sözcü ün e anlamlısına rastlanmamaktadır. Bu da site rejimleri dı nda sözcü ün kendini benimsetmekte zorlandı ını göstermektedir. Yurtta lık Roma'da siteden ziyade daha geni bir yönetsel muhtevaya –devlete- aidiyeti, Roma'ya aidiyeti

dile getirmekteydi³⁹. Yurtta lık nosyonu, klasik Antik Ça 'da belli bir tümlü e, hukuksal olarak nitelendirilmi ve siyasal haklar da kazandıran bir aidiyet olarak belirtilmekteydi⁴⁰.

Antik Ça 'da demokratik yönetim Yunan'da ortaya çıktı ı sırada, Roma'da da kendini göstermeye ba lamı tı. Bu nedenle Antik Yunan'dan söz etmeden önce Antik ça ın bir parçası olarak Roma'daki demokrasi anlayı ından da bahsetmekte yarar vardır. Ancak Romalılar kendi sistemlerine Cumhuriyet⁴¹ anlamına gelen “Rebuplic” adını koymayı seçmi lerdir. Atina'da ve 20. yüzyıla kadar olan demokrasilerde ve Cumhuriyetlerde oldu u gibi burada da katılım erkeklerle sınırlandırılmı tır⁴². Romalılar halk meclislerinde belirli memurları seçme yöntemleri sebebiyle hiçbir zaman demokratik yollarla seçilmi temsilcilere dayanan i leyebilir bir temsili hükümet sistemi olu turamamı lardır. Roma vatanda larının katılmaya hak sahibi oldu u meclislerin oldu u ehirlere, ücra topraklarda ya ayan ço u Roma vatanda ı için, ola anüstü bir çaba ve para harcamadan gidilemeyecek kadar uzaktı. Bunun sonucu olarak vatanda lar Roma hükümet sisteminin merkezindeki halk meclislerine katılma fırsatını reddetmi lerdir. Dolayısıyla hem halkın do rudan katılımına olanak sa layıp demokratik bir ortam yaratan bu meclisler, pek çok yurtta ın katılmaması nedeniyle aslında i ler de ildi. Ayrıca tıpkı Yunan'da oldu u gibi Roma'da da halk, aslında var olan halkın sadece bir kısmını ifade etmek için kullanılan bir kavramdı.

Atina demokrasisi bugünkü demokrasi anlayı ından ayıran önemli farklılıklar vardır. Öncelikle Atina devletleri küçük ehir devletleri oldu undan do rudan bir

³⁹ Jacques Bouineau, “Fransa'da Devrim Döneminde Yurtta lar ve Yurtta lık”, Ed. E. Balibar ve di erleri, Çev. Ye im Küey, **Dersimiz: Yurtta lk**, Haz. Turhan Ilgaz, Kesit Yayıncılık, stanbul, 1998, s. 109-110.

⁴⁰ Boineau, **a.g.m.**, s. 111

⁴¹ Cumhuriyetle demokrasi kavramı ço u zaman aynı anlamı ifade etmek için kullanılmaktadır. ki kavramın ortak yönleri olmakla birlikte, aynı anlamda kullanılması farklı içerikleri olması bakımından yanlı tır. Bir Cumhuriyet yönetimi demokratik de olabilir, anti demokratik de. Cumhuriyet devlet ba kanının irsi olarak intikal etmedi i devlet ekli olarak tanımlanmaktadır. Yani devlet ba kanının seçimle i ba ına geldi i yönetimi ifade etmek üzere kullanılmaktadır. Demokrasilerde devlet ba kanının seçimle i ba ına gelmesi elzendir ancak demokrasinin varlı ı için yeterli de ildir. Demokrasilerin temel hak ve özgürlükleri korumak gibi bunların dı ında birtakım artları da yerine getirmi olması gerekir. Demokrasi ve Cumhuriyet arasındaki ayrım için Bkz. Kemal Gözler, “Cumhuriyet ve Monar i”, **Türkiye Günlü ü**, Sayı 53, Kasım – Aralık 1998, s. 27-34. Eri im Adresi: www.anayasa.gen.tr/cumhuriyet.htm, Eri im Tarihi: 28.05.2008.

⁴² Dahl, **a.g.e.**, s. 12-13

demokrasinin uygulanması mümkün olur. Halk bir meydana toplanır, devlet işlerine ilişkin kararları alabilme imkânını sahiptir. Ayrıca yine küçük bir şehir devleti olması nedeniyle iyi bir demagog böyle bir toplulukta çok kolay bir şekilde öne çıkabilir ve kendi çıkarları doğrultusunda halkı yönlendirebilirdi. Halkın egemenliği olarak tanımlanan demokraside “halk” yönetimin tutumuna göre de işin en muhtemel kavramı ifade ediyordu. John Stuart Mill’e kadar kadınların, kölelerin ve erkeklerin bir kısmının (vergi ödeme, şehirde oturma gibi çeşitli kriterler mevcuttu) halk tanımlaması dışında tutulması ve vatandaşlık haklarından yararlanamaması gerçek anlamda bir demokrasinin varlığından söz etmeyi zorlaştırmaktaydı.

Demokrasi üzerine ilk yazılı değerlendirilmeye, Herodotus Tarihi’nin üçüncü cildinde rastlanmaktadır. MÖ 5. yüzyılda kaleme alınmış olan bu yapıtta, demokrasi halkın yönetimi, yasalar önünde eşitlik, bütün sorunların açık tartışmaya sunulması, yöneticilerin makamlarından hareketle sorumlu tutulmaları olarak nitelendiriliyordu. Sokrates de, toplumun soylular tarafından değil, bilgili ve erdemli kişilerce yönetilmesi gerektiğini savunarak, demokratik düşüncenin evrimine katkıda bulunmuştur. Sokrates erdem kalıtımsal olduğunu ve ancak soylu kişilerde bulunduğunu kabul etmemektedir. Bazı insanlar doğuştan daha akıllı ve yetenekli olabilirler. Ama bilgi ve erdem, öğrenilebilir ve geliştirilebilir bir şeydir⁴³.

Tukides tarihinde yer alan Perikles’in ünlü söylevi de, demokratik düşünceye önemli katkıları olan bir belge sayılmaktadır. Perikles bu söylevinde demokrasinin birkaç seçkin yurttaşın değil, tüm yurttaşların katkılarıyla varolan bir rejim olduğunu vurgulamaktadır. Herkesin eşit hak ve yükümlülükler sahip bulunduğunu, soylu olmasına göre değil, yeteneklerine ve kazandıkları üne göre devletteki yerini alabileceğini söylemektedir. Perikles konuşmasında, demokrasinin özgürlük, hoşgörü ve sorumluluk ilkelerine dayandıktan sonra böyle devam etmektedir:

“Devlet işlerine karışmayanlara, kendi güçleriyle uğraşmayan sessiz bir yurttaşın değil, hiçbir işe yaramayan biri gözüyle bakıyoruz. Bir politikayı, ancak birkaç kişi ortaya koyabilir;

⁴³ Kılıçlı, a.g.e., s. 239–240.

ama hepimizi onu yargılayacak yetenekteyiz. Biz tartı maya, siyasal eylemin önüne dikilen bir engel diye de il, bilgece davranmanın vazgeçilmez bir ön hazırlı ı diye bakarız”⁴⁴.

Perikles’in bu ünlü söylevinde, politik katılmanın ne kadar önemli oldu u görülmektedir. Kamusal ya ama, siyasete katılmayan bireyler yurtta olarak dahi görülmemektedir. Dolayısıyla siyasal bir tartı maya katılma bir erdem olarak görülmekte ve övülmektedir.

Atina devletinde demokrasiye ele tirel bir mesafeden bakmanın ilk örne i Platon’dur. Platon (M.Ö 427 – M.Ö 347), devlet adlı kitabında demokrasiyi, tamamen düzensiz olan ve bir devletin nihai ve kötü hastalı ma sahip olmayan kötü devlet yönetimleri arasında görmektedir. Tiranlık devletin en son ve kötü hastalı ıdır – ki buna demokrasi yol açmaktadır-. Platon’un demokrasiye olumsuz önem atfetmesinin nedeni; karar verici konumda olanların karakterlerine güvenmemesinden kaynaklanmaktadır. Platon’un anlam dünyasında demokratik insan, düzen bakımından eksik, sorumluluk bilinci bakımından yetersizdir⁴⁵. Platon demokratik insanı öyle tanımlamaktadır:

“Demokraside otorite kullanma veya istemiyorsan otoriteye itaat etmeme zorunlulu u bulunmamaktadır; sava çıkmı sa sava man gerekmez veya barı tan ho lanmıyorsan, barı zamanında kendi özel sava mı açabilirsin; siyasette veya yargı organlarında görev yapmanı engelleyen bir yasa bile olsa, eline fırsat geçti mi buralarda görev alabilirsin. Ne kadar güzel bir ya am ekli, de il mi?”⁴⁶

Platon’un ö rencisi olan Aristo (M.Ö 384 – M.Ö. 322) da, demokrasiye kar ı ele tirel bir bakı la yakla makta ve demokrasiyi “Politie”⁴⁷ adı verilen ço unlu un egemenli ine dayanan iyi bir yönetim eklinin yozla mı biçimi olarak görmektedir.

⁴⁴ A. k., s. 239-240

⁴⁵ Schmidt, a.g.e., s. 18-19.

⁴⁶ Michael Rosen- Jonathan Wolff, **Siyasal Dü ünçe**, Dost Yayınları, Ankara, 2006, s. 134.

⁴⁷ Aristo’nun Politie olarak tanımladı ı yönetim eklinden politika kitabında oligar i ve demokrasinin kombinasyonundan olu tu u ve böylece iyi bir ekilde dengelenmi karma bir egemenlikten bahsetmektedir. Ona göre Politie ço unlu un egemenli ine dayanan yönetimin iyi eklidir, kötü ekli ise demokrasidir. E er halk ortak yararı gözeterek devleti yönetiyorsa “Politie” var demektir. Demokrasi ise, yoksulların yararını gözetilenlerin egemenli idir. Dolayısıyla ço unlukta olanlar esas oldu u için, bunların her an demagoglar tarafından yönlendirilme riski vardır. Bkz. Schmidt, a.g.e., s. 28–29.

Aristoteles demokrasiyi halkın egemenli i, ço unlu un egemenli i olarak anlamaktadır. “Demokrasiyi halk meclisinde, demosun (halkın) temsilci gönderdi i mahkemelerde halkın iktidarı temelinde karar alma olarak tanımlamaktadır. Ona göre demokratik yönetimin iki artı vardır. Bunlardan birincisi; özgürlük ki bu Aristo’ya göre sırayla hükmetme ve yönetme anlamına gelmektedir. kincisi ise, istedi i gibi ya ama ilkesidir. Bundan da mümkünse hiç kimsenin hükmetmemesi ya da hiç de ilse sırayla yönetmesini kastetmektedir. E er özgürlük ve diledi i gibi ya amak esas alınır o zaman demokratiklik öyle bir eydir; bütün devlet görevlerine herkesin seçilebilmesi, herkesin herkesi yönetmesi ve herkesin herkes tarafından yönetilmesi, bütün görevlere atamaların sırayla yapılması, hiçbir kamu görevi için mülkiyet sahibi olma artının aranmaması, aynı ki inin aynı göreve iki kez atanamaması”⁴⁸ Aristo’nun devlet ekilleri ö retisindeki demokrasi, herkesin sırayla hükmetti i, kamusal alana tüm bireylerin katıldı ı, herkesin sırayla yönetti i bir yönetim ekli olarak ideal özelliklere sahip gibi görünmektedir. Ancak iki özelli i bakımından ele tiriye açıklar: Birincisi kalabalık nüfusa sahip bir ülke için böyle bir yönetimin uygulanması imkânsızdır. kincisi; sadece nüfusun belirli bir kısmına bu hakları kullanma yetkisini vermi tir. Aristo’ya göre köleler ve kadınlar halk tanımlamasının dı ındadır. Aristo’nun kendisi de zaten demokrasiyi ideal bir yönetim olarak görmemektedir.

Aristo dü üncesinde e it bir katılımın izlerini bulmak zordur, çünkü Aristo’nun zaten demokrasinin en iyi yönetim ekli oldu u konusunda bir iddiası yoktur. Ona göre 3 iyi yönetim ekli ve bunlardan sapmalarla olu an 3 kötü yönetim ekli söz konusudur. “Aristo’ya göre tek ki inin egemenli inin en iyi ekli monar idir. Bundan sapma ise tiranlıktır. Azınlı ın egemenli ine dayanan iyi devlet ekli aristokrasidir, bunun kötüsü ise zenginlerin yararını gözetenlerin egemenli i olan oligar idir. Ço unlu un egemenli ine dayanan iyi devlet ekli olarak politie kabul edilir. E er halk, ortak yararı gözeterek devleti yönetirse bu yönetim ekli var demektir. Buna kar ın ço unlu un egemenli inin bozuk ekli ise a ır ı demokrasi kabul edilmi tir. Aristoteles’in demokrasiyi de erlendirmesi, özellikle a ır ı demokrasiyi de erlendirmesi açıkça

⁴⁸ Schmidt, **a.g.e.**, s. 26.

olumsuzdur.”⁴⁹ Aristo, her yönetim eklinin a ırısından korkuyla söz etmekte ve ılımlılıktan yana tavır almaktadır. Aristo’ya göre demokrasinin 4 ekli vardır; “en iyisi siyasal haklara sahip olmak için ılımlı bir mülkiyet ko ulunun arandı ı ve çiftçiler sınıfının a ır bastı ı demokrasidir. Burada devlet yönetimi tümüyle bilgili ki ilerinin elindedir ve halk sadece iktidarın yasalara uygun olup olmadı ını denetleme i leviyile yetinir. kinci ve üçüncü türde, bütün yurtta ların seçme ve seçilme hakları vardır ve yasalar her eyden üstündür. Aralarındaki fark birinin ılımlı demokrasiye di erinin a ırı demokrasiye yakın olmasıdır. Demokrasi türleri içinde en kötüsü a ırı demokrasi, yasanın yerine halkın egemenli ine dayanır. Demagogların cirit attı ı böyle bir demokrasinin bir anayasa oldu u bile söylenemez.”⁵⁰ Aristo, bu tür demokrasilerde demosun, yasaların denetimi altında bulunmadı ı için tek hâkim gibi yönetmek istedi inden, kendine yaltaklananları onurlandıran bir despota dönü tü ünden söz etmektedir.⁵¹ Aristo’nun demokrasilerde en çok korktu u ey, halkın demogogların egemenli i altına girerek ço unlu un despotlu u yönetimine dönü mesidir. Buradan Aristo’nun aslında halkı politikadan anlamayan bir zümre olarak gördü ünü de söylemek mümkündür. Aslında Aristo, bu endi elerinde haksız da de ildir. Aristo’dan günümüze pek çok siyaset kuramcısı, demagog, kanaat önderi, aydın, organik aydın gibi farklı isimlerle halkın karar alma sürecini etkileyen ki i veya gruplardan söz etmi tir. Aristo’nun yurtta tanımı sadece kadınlar açısından izole edilmemi tir, erkeklerin bir kısmı açısından da siyasal hayat katılamayacakları bir alan olarak kalmı tır. Onun elitist devlet yönetimi kurgulamasında, halk denetleme i levinin ötesine geçmemelidir, çünkü egemen olabilecek yeterlili e ve erdeme sahip de ildir.

Aristo’nun e it olmayan bireyler olarak gördü ü kadın ve erkek arasındaki bu e itsizli inin kayna ını anlayabilmek için aile ve ailedeki görev payla ımına ili kin görü lerini incelemek yararlı olacaktır. Aristo’ya göre demokrasi, herhangi bir bakımdan e it olan insanların, mutlak olarak e it oldukları dü üncesine dayanmaktadır. Ancak Aristo demokratik bir yönetimde e itli in öneminden söz ederken, kadınları bu e itlik anlayı ının dı nda tutmu tur. Polis’i olu turan en küçük organ olarak gördü ü

⁴⁹ Schmidt, **a.g.e.**, s. 33–34.

⁵⁰ Mehmet Ali A ao ulları, **Kent Devletinden mparatorlu a**, mge Yayınları, stanbul, 1994, s. 362.

⁵¹ Aristoteles, **Politika**, Çev. Mete Tunçay, Remzi Kitabevi, stanbul, 2000, s. 117–118.

ailede karı-koca ili kilerini de hiyerar ik bir ekilde düzenlemi tir. Aristo, erke in kadından daha üstün oldu unu, erke in bir amaç, kadının ise araç oldu unu söylemektedir. Kadın özgürdür, hatta bazı konularda hak süjesi olabilir, fakat aklını i letemez. Bu nedenle kendisi üzerinde bir devlet adamının siyasal yönetimi gibi bir yönetim kuran kocasına boyun e melidir⁵². Kadını aile içindeki pozisyonunda ba ımlı bir özne kılan Aristo, kamusal/siyasal alanda kadına ba ımlı özne olma konumunu bile bah etmemi tir, bu tartışmasız bir konudur çünkü kamusal i lerin yapıldı ı alanın tek öznesi erkeklerdir.

Aristo bir yandan kadının kamusal alanda yer alacak kadar yeterli bir akla sahip olmadığını savunurken, öte yanda Platon'un aileyi kaldırmasını ve kadın-çocuk ortaklığı getirmesini iddetle ele tirir. Platon aslında kadınları en üst politik role muhtemel adaylar olarak görüyordu. Ancak Devlet adlı yapıtında seçkin Muhafızların aile yuvalarından, cinsel ya da ailevi ba lantılarından vazgeçmelerini gerektiriyordu.⁵³ Politik role aday olarak gördü ü kadınların aile yuvalarından, cinsel ve ailevi ya amlarından vazgeçmelerini istemesinin altında yatan neden de, aslında kadının i levsel anlamda e it kılınmasına engel olan aile ya antısının kamusal hayatı engelledi i dü üncesiydi. Platon ve Aristoteles'te, politikanın kamusal dünyası, hanenin özel dünyasının kar ısına konmu tu; hane bu noktada hem üretimin hem de yeniden üretimin alanıydı. Hane gerekliydi ama çok fazla sıradandı ve politikanın haklı olarak talep edece i akılcılığı, bilgeli i, dahası kahramanlığı besleyemezdi. Aristoteles'e göre bu kadınların politikada yeri olmadığını anlamına geliyordu, çünkü kadınların do ası onları yalnızca özel alanın dü ük erdemlerine uygun kılıyordu⁵⁴. "Aristo kadınları tamamen ev alanının içine dâhil etmektedir, kadının kamusal konumasını ya da rolünü reddetmektedir"⁵⁵. Aristo'nun bu betimlemesinde kadınlar, üretimin ve kamusal i lerle u ra ması gereken erkeklerin düzenini sağlayıp onları gereksiz i lerle u ra tırmamanın bir aracı sayılıyordu.

⁵² A ao ulları, **Kent Devletinden mparatorlu a, a.g.e.**, 1994, s. 344.

⁵³ Anne Phillips, **Demokrasinin Cinsiyeti**, Metis Yayınları, İstanbul, 1995, s. 44

⁵⁴ Phillips, **a.g.e.**, s. 44

⁵⁵ Jean Bethke Elshtain, **Public Man Private Women: Women in Social and Political Thought**, Princeton University Press, Princeton, New Jersey, 1993, s. 41.

Aristo, erke in do ası gere i, ko ulları çe itli nedenlerle do ayla çeli medi i sürece, yönetmeye kadından daha yatkın oldu unu belirtmektedir. Devlet yönetiminde yöneten ile yönetilenlerin yer de i tirmeleri söz konusu olabilir; çünkü yönetenlerle yönetilenler do u tan e ittir, aralarında fark yoktur. Ancak erkekle kadın arasında yöneten-yönetilen ili kisi süreklidir⁵⁶. Aristo bu söylemiyle hiyerar ik bir cinsel i bölümünü do al bir yapıya büründürmü tür. “Erke in do al üstünlü ü ona yasayı yazdırma görevini yükler, yani siyasal bir düzen kurma görevi verir. Aristoteles’in *insan do al olarak siyasal bir hayvandır* diye yazdı ı ünlü sayfaları okumaya devam edersek, siyasal ya amla ilgili yetenek insana sözle kazandırılmı tır. Gerçekten de insanlar hayvanlardan farklı olarak yararlı ve zararlı, do ru ve yanlı diyebildikleri için iyilik ve kötülük duygusunu payla ırlar ve siteler kurarlar. Dolayısıyla belli bir açıdan bakıldı nda kadının konu amayaca ı kabul edilmelidir. Yaratılı ı ya da erkeklerin belirledikleri kurallar yüzünden herhangi bir kuralı dile getirmek için konu ması do ru de ildir. Aristoteles kadın ve çocukları, kuralların ilk muhatapları gibi görerek aile hiyerar isini do al hiyerar iye dayandırmak ister gibidir.”⁵⁷ Oysa Aristoteles’in tabiriyle insan do al olarak siyasal bir hayvansa, kadının da siyasal bir hayvan oldu u ve erkekler kadar konu ma yetene ine sahip oldu u ortaya çıkmaktadır. Öyleyse Aristo’nun kadının suskunlu unu do al bir durum olarak görmesinin do a yasasının bir gere i de il, politik bir durum oldu u anla ılmaktadır. Kadınlar da yüzyıllar boyunca bu duruma do al bir gereklilik gibi riayet etmi lerdir. Ancak, 19. yüzyıldan itibaren kendileri için iyinin ve kötünün, do runun ve yanlı ın ne oldu u konusunda söz sahibi olmu lar, dinlemek yerine konu mu lardır. Aristo’dan sonraki dönemlerde de süren erke in do ası gere i kadından üstün ve yönetime yatkın oldu u siyasal bir söylemdir.

1.2.2) Toplumsal Sözle me Kuramlarında Demokrasi ve Yurttalık Dü üncesi Bakımından Kadın

Devletin varlı ını sözle meye dayandıran kuramcılar, ilk defa kamusal alan-özel alan ayrımını gerçeikle tirmi lerdir. Bu kuramcılar, toplum ve devleti birbirinden ayırarak, devlet dı ı sivil gruplardan yani toplumdan söz etmi lerdir ve bu kuramlarda

⁵⁶ Rosen- Wollf, **a.g.e.**, s. 58-59.

⁵⁷ Sylviane Agacinski, **Cinsiyetler Siyaseti**, Dost Yayınları, Ankara, 1998, s. 34.

toplum ortak menfaatler etrafında birle en grupları ifade etmektedir⁵⁸. Bu döneme kadar insanlar do a durumu içerisinde ya ıyorlardı ve do al ortamda kamusal alan - özel alan diye bir ayırım yoktu. Ancak insanların birtakım haklarını, güvenliklerini sa laması kar ılı nda bir sözleşmeyle bir otoriteye (devlete) devretmeleri, bu otoritenin etrafında ekillenen kamusal alanı, bir de bu otoritenin dı nda ekillenen bir alanın varlı mını yani özel alanı ortaya çıkardı. “Kamusal alanının temel toplumsal profilini sivil toplum olu tururken, özel alanın toplumsal minyatürünü de aile olu turdu. Bu nedenle temel ayırım daha çok aile ile sivil toplum arasında ortaya çıkıyor. Aile ve özel ya am kan ba ı ve do al duyarlılıklara dayanırken, sivil toplumsal ya am (yani kamusal ya am) evrensel, objektif, ki ilerden soyutlanmı , ba arı, hak, e itlik, mülkiyet vb. kavramlarına dayanmaktadır.”⁵⁹ Devletin olu umunu açıklayan sözleşme de bu sivil kamusal ya ama dayanmaktadır. Dolayısıyla sözleşme kuramcılarının kadınları kamusal alan dı nda görmeleri do al kar ılanmalıdır. Çünkü onlara göre esas olan kamusal ya amı kuran sözleşmedir, kamusal ya amın yani sözleşmenin konusu da, öznesi de eril cins olan erkeklerdir.

1.2.2.1 Thomas Hobbes (1588–1679)

Sözleşme kuramlarında temel tartı ma konusu do al durum içerisinde insanların güvenliklerini nasıl sa layacaklarıdır. Thomas Hobbes, sözleşme dü üncesini do a durumundaki karma ayı ve güvensizlik ortamını ifade eden “insan insanın kurdudur” metaforu üzerine kurmu tur. Hobbes, ünlü eseri Leviathan’da (1651), siyasal bir otoritenin olmadı ı yerde do al durumun var oldu undan söz etmektedir. Bu do al durum bir kaos halidir. “Do a durumunda kıyasıya rekabet, yarı ve çatı ma içinde olan bireyler temelde kendi ki isel çıkar ve güdülerini tatmin pe indedir. nsan do a durumunda akıl ve ihtirasa birlikte sahiptir. htiras onu bencilce duygularını tatmin etmeye yöneltirken, akıl da onu belli bir ahenk içinde ya amaya zorlar.”⁶⁰ Hobbes, do al durumu öyle tanımlamaktadır: “ nsanlık durumu, herkesin herkese kar ı sava ı

⁵⁸ Nasır Niray – adıye Deniz, “Baskı Grupları ve Lobicilik”, **Ermeni, Rum, Yahudi Lobileri Örne inde Lobicilik Kavramlarına Giri**, Ed. Bilgehan Gültekin – Leyla Budak, Nobel Yayınları, Ankara, 2007, s. 9.

⁵⁹ Ömer Çaha, **Sivil Kadın: Türkiye’de Sivil Toplum ve Kadın**, Vadi Yayınları, Ankara, 1998, s. 21.

⁶⁰ Çaha, **a.g.e.**, s. 21.

durumu oldu u için ve bu durumda herkes kendi akıyla hareket etti i ve kendi hayatını dü manlarına kar ı korumak için ona yardımcı olabilecek her eyi kullanabilece i için, böyle bir durumda herkesin her eye hakkı vardır, hatta bir ba kasının bedenine bile. Dolayısıyla herkesin her ey üzerindeki bu do al hakkı devam etti i sürece, ne kadar güçlü veya akıllı olursa olsun, hiç kimse do anın normalde insanların ya amlarına izin verdi i sürenin sonuna kadar hayatta kalma güvencesine sahip olamaz.”⁶¹ Bu nedenle Hobbes, siyasal bir otoritenin varlı ını zorunlu görmektedir. nsanların kar ılıklı olarak bir takım haklarını devrederek sözleşmeyle kurulacakları ve sıkı sıkıya ba lanacakları bir otoritedir bu.

Hobbes’un do al durumdan yola çıkarak öne sürdü ü düzen aslında devlete ili kindir ancak bu tanımlama demokrasi kuramını da besler. Aslında Hobbes’un idealize etti i yönetim ekli monar idir. Demokrasiden sadece tüm yönetim ekilerinin ayrımını yaparken bahsetmektedir. Hobbes, “Leviathan’da üç devlet yönetimi ayrımını benimsiyor; monar i, aristokrasi ve demokrasi. Bunlar arasındaki farklılık hükümlerinin veya her eyi ve herkesi temsil eden ki ilerinin niceli inin farklılı ından kaynaklanıyor. E er bu temsil bir ki i tarafından yapılıyorsa, devlet ekli monar idir. Temsil herkesin katılımıyla yapılan toplantıyla oluyorsa söz konusu olan demokrasi veya halkın devletidir. Aristokrasi, toplantının sadece halkın bir kısmıyla yapıldı ı devlet eklidir. Hobbes ba ka devlet ekli olamayaca ını ifade ediyor, çünkü bölünmez olan tüm egemen otoriteye ya bir ki i, ya daha fazlası veya herkes sahiptir.”⁶² Hobbes’a göre bu üç yönetim ekli içerisinde en üstün olanı monar idir. Çünkü sadece monar ide kamusal yarar ile bireysel yarar çakı ır. Bir monarkın ba arısı, itibarı, halkının refah düzeyi ile do ru orantılıdır. Ayrıca demokraside bir meclisteki insan sayısı kadar ikiyüzlülük ve çıkarıcılı ın söz konusu olabilir oysa monar ide sadece bir insanın do asındaki kadar çıkarıcılık olabilece ini söylemektedir⁶³. Hobbes’un bu dü üncelerinden aslında Aristo gibi, ço unlu un egemenli inden, bu egemenli i yürütenlerin bireysel çıkarlarını ön

⁶¹ Thomas Hobbes, **Leviathan veya Bir Din ve Dünya Devletinin çeri i, Biçimi ve Kudreti**, Çev: Semih Lim, Yapı Kredi Yayınları Kazım Ta kent Klasik Yapıtlar Dizisi, stanbul, 1995, s. 97.

⁶² Schmidt, **a.g.e.**, . 45

⁶³ Schmidt, **a.g.e.**, s. 45-48

plana çıkarmalarından korktu u için demokrasiye belirli bir mesafeden durdu unu söylemek mümkündür.

Hobbes'un toplumsal sözleşme kuramında kadınları nasıl konumlandırdı ma bakıldı nda ise; öncelikle do a durumunda kadınların statüsünün ne oldu unu açıklamakla i e ba lamı tır. Hobbes'a göre, "do a durumunda kadınla erkek e it oldu u gibi, kadın erke in kar ısında da ikincil durumda de ildir. Do a durumunda kadın erke in sahip oldu u tüm özgürlüklere sahiptir. Fakat toplumsal sözleşmeyle beraber aile ve evlilik kurumu da politik bir görünüm kazanır. Aile içi ili kiler sivil toplum normlarına göre düzenlenir. Hobbes'a göre, karısı, çocukları ve hizmetçilerine sahip olan erke i, babalık hukukuna dayanarak sivil toplumsal bir ahsiyete dönü türen kurum ailedir. Bu noktadan hareketle aile reisli i politik bir boyut kazanır. Erkekler kamusal alanda toplumsal sözleşme yaparak sivil topluma geçerken, kadınlar özel alanda evlilik yoluyla sözleşme yaparak onun (erke in) uyru una girerler."⁶⁴ Hobbes'un bu dü üncelerinden onun sözleşmeyi daha do rusu sözleşme de bahsetti i siyasal otoriteyi sadece devlet için kullanmadı nı, toplumsal/siyasal hayatın her alanı için kullandı ı anla ılmaktadır. Ona göre aile içindeki toplumsal sözleşme kadının ve erke in rollerini biçimlendirmektedir ve erke i otorite konumuna getirmektedir. Politik bir konuma gelen aile reisli i, kadını erke in hükmü altına sokmaktadır. Dolayısıyla kamusal alanda aileyi temsil eden birey de aile reisi olan erkek olmaktadır. Erkek sadece aile içindeki toplumsal sözleşmenin otoritesi de ildir, aynı zamanda kamusal alanda kurulan sözleşmenin de bir öznesi oldu u için, sözleşme sadece erkeklere ili kin yapıldı ı için kamusal hayatın da bir öznesidir. Bu durumda kadını siyasal kamusal hayattan dı lanmı lık beklemektedir. Bu dü ünce uzun bir süre hâkim olmu , Hobbes'tan sonra gelen Montesquieu da kadınlara seçme hakkından hiç bahsetmemi tir.

1.2.2.2) John Locke (1632- 1704)

Bir di er sözleşme kuramcısı John Locke da, Hobbes'un do a durumu üzerine teorisini ekillendirir. Ancak Locke, do a durumunda Hobbes kadar karamsar de ildir,

⁶⁴ Çaha, **a.g.e.**, s. 22-23

do a durumunu bir kaos ortamı olarak görmemektedir. Locke do a durumunu insanların istediklerini yapabildikleri bir özgürlük ortamı olarak görmektedir.

Do a durumu ki ilerin, do a yasalarının sınırları içinde, izin verilmeksizin veya bir ba ka insanın iradesine ba lı olmaksızın davranı larını düzenledikleri ve mallarına bedenlerine istediklerini yaptıkları kusursuz bir özgürlük durumudur. Do a durumu düzenleyen ve herkesin uymak zorunda oldu u bir do a yasaı vardır; akıl denilen bu yasa, kendisine danı an herkese, insanlar e it ve ba ımsız oldukları için ba kalarının canına ve sa lı na zarar vermemeleri, özgürlüklerini veya mallarını ellerinden almamaları gerekti ini ö retir⁶⁵. Locke, bu do al yasanın, insanların do al durumda karma a halinde ya amalarına engel olaca ma güçlü bir ekilde inanmaktadır. Do al durum sonsuz bir özgürlük durumu ve bu halin güvencesini sa layan bir do al yasa varsa insanlar neden sözle me yapma gere i duymu lardır? Locke'a göre bunun cevabı çok basittir: "Do a durumunda özgür olan bireyler kendi mülkiyetlerini korumak için bir sözle me gerçeikle tirme ihtiyacı duymu lardır."⁶⁶ Locke'a göre; insanlar e it ve özgür oldukları do a durumdan toplumsal ya ama güvenliklerini sa lamak için geçtiler. Özgürlüklerini koruyabilmek için sadece güvenlik ve cezalandırma hakkını, toplumu yönetecek olanlara devrettiler. E er siyasal iktidar, koruyaca ı yerde halkın do al haklarını çi nerse, devrim hakkı do ar⁶⁷. "Locke'un demokrasi kuramına en önemli katkısı, siyasal iktidarın yönetti i insanlara kar ı sorumlu ve do al haklarla sınırlı oldu unu savunmasıdır."⁶⁸ Locke, do a durumunda insanların kendilerini sınırladıkları ve kaos ortamını engelledikleri do al yasaların, devletin varlı ndaki öneminin de farkındadır. Bireyler kendi özgür iradeleriyle siyasal/kamusal toplumu olu tururlar ve bunun kar ılı nda devletten güvenliklerini sa lamalarını ve bunu yaparken de do a yasalarıyla sınırlı olmasını beklerler.

Locke, kadınların siyasal (kamusal) alana katılımına ili kin do rudan görü ler ortaya koymamı tır ancak evlilik üzerine dü üncelerine baktı ımızda bu konuda ipuçları

⁶⁵ Rosen-Wolff, **a.g.e.**, s. 34–35.

⁶⁶ Çaha, **a.g.e.**, s. 24

⁶⁷ Kılalı, **a.g.e.**, s. 242

⁶⁸ Hamit Emrah Beri , "Teoride ve Pratikte Demokrasi: Tarihsel ve Siyasal Geli im", **Feodaliteden Küreselle meye Temel Kavram ve Süreçler**, Ed. Tefik Erdem, Lotus Yayınları, Ankara, 2006, s. 82.

vermektedir. “Locke karı-koca arasındaki ili kileri evlilik ve siyasi ili kiler olmak üzere iki çerçevede inceliyor. Locke’a göre siyasi olmayan bir takım ili kiler vardır: köle-efendi, hizmetçi-efendi ve baba-çocuk arasındaki ili kiler bu türdendir. Karı ile koca arasındaki ili kilerin de bunlar gibi siyasi bir boyutu yoktur. Bunlar yönetici-yönetilen ili kisinden tamamen farklıdır. Ancak sivil toplum içinde karı-koca ili kisi siyasi bir boyut kazanır ve erkek sivil toplum nezdinde yönetici bir kimlik edinmi olur. Locke, evlilik ili kileri çerçevesinde kadına e it bir konum tayin ederken, sivil toplumdaki siyasi ili kilerle bu konumu geri alıyor. Kadın evlilik ili kileri çerçevesinde sivil toplumda kocası tarafından temsil edilirken, kendi mülkiyetine sahiptir, mülkiyeti tamamen kocasına ait de ildir.”⁶⁹ Locke’un evlilik ili kileri dedi i alan aslında özel alanı ifade etmektedir ve burada kadınla erkek e it konumdadır. Özellikle Locke’un müthi önem verdi i mülkiyet konusunda e ittirler. Ancak siyasal alana geçildi i zaman erkek yönetici konuma geçip, toplum sözle mesinin öznesi olarak kamusal alana katılırken, kadın özel alanda kalmaktadır. Dolayısıyla kadın toplum sözle mesinin bir tarafı de ildir, bu nedenle de kadının tam yurtta lı ından söz edilemez.

Locke’a göre “kadının aile içindeki ba ımlılı ı do aldı ve örgütlü toplumdan önce tarihlenmekteydi. Yani, erkeklerin kadınlar üzerinde do al paternal hakları vardı... Böyle bir zihinsel ve yapısal kurgu içinde kadınların bütün yapabildi i, e itim hakkı talep etmektir. Bu hakkın talebi için kullandıkları argümanlar da, ister istemez, erkeklerin deste inin kazanılmasında yo unla tı ve ataerkil toplumsal cinsiyet tanımlarına dayandırıldı: Kadınların e itilmelerinin gerekçesi, “ulusun anaları” sıfatıyla ulus-devlete sadık o ullar yeti tirebilmeleriydi.”⁷⁰ Kadınları tamamen erkeklere ba ımlı gören Locke, kadınların temel haklarını da ulusun bekası için vermekteydi. Bu hakları do al hukukun bir gere i olarak de il, ulusa yararlı evlatlar yeti tirmek için verilen hakları olarak görüyordu.

⁶⁹ Çaha, **a.g.e.**, s. 24–25

⁷⁰ Berktaş, **a.g.m.**, s. 5.

1.2.2.3) Jean Jacques Rousseau (1712–1778)

Jean Jacques Rousseau'nun demokrasi kuramına katkısının yanı sıra, e itlik üzerine olan dü ünceleri de kadın sorunu açısından önemlidir. Öncelikle Rousseau'nun demokrasiye ili kin görü lerine bakıldı nda; teorisini ça da ları gibi sözle me kuramı çerçevesinde ekillendirdi i görülmektedir. Rousseau'nun demokrasi ö retisi radikal bir halk egemenli ine dayanmaktadır. Roussesau ancak Tanrılardan olu an bir ulusun demokrasiyi gerçekle e bilece ine inanmaktadır. Çünkü ona göre demokrasi insanların harcı olmayan bir konudur. Demokratik yönetimin uygulanabilirli ine ili kin inancı zayıftır.

Rousseau'ya göre egemenlik kesinlikle ba kasına devredilemez ve ba lanamaz, halk egemenli i her zaman devletten ve hukuk düzeninden üstün ve önce gelmektedir. Halk iradesi daima do ru, daima kamu yararınadır. Herkesin istemi ile genel istem arasında, ço u zaman hayli ayrılık vardır. Genel istem yalnız ortak yararı göz önünde tutar, öbürü ise özel çıkarları gözetir ve özel istemlerin toplamından ba ka bir ey de ildir: Ama bu aynı istemlerden birini yok eden artılarla eksileri çıkarınca, ayrılıkların toplamı olarak genel istem kalır elde⁷¹. Rousseau, genel irade / özel irade tanımlamasına oldukça önem vermektedir. Ona göre; “sivil toplumun mensubu olarak birey, evrensel ölçekli hak ve yükümlülüklerin bir ta ıyıcıdır. Devlet ve kanunları tüm özel ve öznel ifadeleri, e ilimleri a arak onları insanlı ın ulusal ve evrensel ruhunun potasında eritir. Devletin normları, özel e ilimlerin tümünü Genel rade bütünlü üne dönü türür. Devletin ortaya çıkmasıyla birlikte özel çıkarların, dolayısıyla sivil toplumun varlık sebebi de ortadan kalkar.⁷²” Rousseau bu nedenle, ancak Tanrılardan olu an bir ulusun demokrasiyi uygulayabilece ine inanmaktaydı. nsanların özel çıkarlarını genel çıkarların gerisinde tutaca ını dü ünmemekteydi.

Rousseau temsil mekanizmasına kesinlikle kar ıdır. Rousseau'nun devletin kayna ı olarak vatandaşların özgür iradesinden ba ka hiçbir güç görmemesi, temsil

⁷¹ Jean Jacques Rousseau, **Toplum Sözle mesi**, Çev. Vedat Günyol, Çan Yayınları, İstanbul, 1974, s. 41.

⁷² Iris M. Young, “Impartiality and the Civic Public: Some Implications of Feminist Critiques of Moral and Politic Theory”, **Feminism as Critique: On the Politics of Gender**, Der. Seyla Benhabib ve Drucilla Cornell, University of Minnesota Press, Minneapolis, 1987, s. 65.

mekanizmasını tamamen reddetmesini de açıklamaktadır. Rousseau, temsil edilen bir halkın artık var olmadığını, onun köleleştirilmesini söyleyerek, temsil mekanizmasına karşı olumsuz tavrını açıkça ortaya koymuştur. Rousseau, bu düşünçelerine paralel olarak o dönemlerde ortaya çıkmaya başlayan çağdaşların hayranlık duyduğu temsili parlamenter rejimi de yadırgamaktadır. Çünkü Rousseau'ya göre halkın bizzat karar vermediği her yasa geçersizdir ve temsilcilerle yönetilen bir halk artık özgür değildir.

Rousseau da Locke gibi, doğa durumu içerisinde insanların barınma, özgürlük ve doğallık içinde yaşadığını inanmaktadır. Ancak zamanla doğa olarak iyi olan insanları, birbirleriyle rekabet eden, kendini düşünen bir varlığa dönüştüren, diğer insanlara bilinçli olarak zarar verebilen bir ebitsizlik durumuna geçtiler⁷³. Rousseau, bir taraftan insanların özel çıkarlarını ön plana almalarından duyduğu korkudan dolayı demokrasiye olumsuz yaklaşırken, diğer taraftan da doğa durumu içerisinde insanların birbirleriyle rekabeti düşünen ve zarar vermeye çalışan varlıklar olmadığını söylemektedir. Rousseau'ya göre doğa durumunda ebit olan insanları, ebitsiz bir hale getiren toplumsal sözleşmenin kendisidir. Bu nedenle, insanlar arasındaki ebitsizliğin nedenlerini insanın kendisinde değil, ebitsizlik üzerine kurulan iktidari ilişkilerinde aramaktadır. “Bu tür bir kurucu sözleşme aracılığıyla insanlar, öncelikle kendilerini halka dönüştürürler, ardından da yönetsel işleri yürütmek üzere siyasal iktidarı oluştururlar”⁷⁴. Toplumsal sözleşme adını verdiği bu anlaşma ile insanlar, yaşam artılarını, özgürlükleri, güvenliklerini korumak amacıyla bir sözleşme yaparlar. “Bu sözleşmenin sonucunda halkın yasama gücünü elinde tutmasıyla ve halka hesap vermekle görevli bir hükümetin yasayı uygulamasıyla bireysel zaafırlara, genel sefalet ve doğa veya toplumsal felaketlere karşı bir dayanışma, kendini yönetme ve koruma sistemi yaratılır. Rousseau'nun devlet anlayışı açıkça devrimdir. Ona göre devlet, ne Tanrısal lütfı, ne de halktan özgür olmayan bir sürü yapan otoriter egemenliğe dayanır, aksine vatandaşların özgür olarak birleşmesine dayanmaktadır”⁷⁵.

⁷³ Schmidt, **a.g.e.**, s. 62

⁷⁴ Bertrand de Jouvenel, **İktidarın Temelleri: İktidarın Mahiyeti ve Tarihi Gelişimi**, Çev. Nejat Muallımoğlu, Birleşik Yayıncılık, İstanbul, 1997, s. 62.

⁷⁵ Schmidt, **a.g.e.**, s. 63

Rousseau insanlar arasındaki eşitsizliğin kökeni ve temelleri üzerine de söylevler de bulunmuştur. Ancak eşitsizliğin kökeni üzerine anlatısına konu olan vatandaş erkeklerdir. “Elbette tam vatandaşlık sadece ergin erkek nüfus için öngörülmüştür. Vatandaşın katılımı, önceleri olduğu gibi yerli erkek vatandaşların katılımı olarak telaffuz edilmektedir. Bu bakımdan Rousseau’nun katılım modeli yarımıdır: Özellikle nüfusun yarısını oluşturan kadınların katılımı dışındadır. Bu nedenle feminist kuramcılar eşit Rousseau’yu katılımcı demokrasinin veya feminist demokrasinin teorisi ve uygulamasının başlangıcı olarak kabul ederlerse yanlış bilgileri demektir.”⁷⁶ Rousseau, kadınları tam vatandaşlık statüsünün dışında tuttuğu için onların eşitsizliğini tartışma konusu yapmamıştır. Temsili reddettiği için tüm vatandaşların yasalara ve egemenliğin kullanımına tam katılımın öneminden bahsederken, kadınları bu haklardan yoksun bırakmıştır. Kadınların yurttaşlık statüsünün dışında bırakmasının nedeni, duygusal davranışlarının genel iradeye zarar verebileceğine inanmasından kaynaklanmaktadır. Kadın da doğa olarak duygusal alanın aktörüdür, bu nedenle kamusal hayata katılmamalıdır.

Rousseau, kadını kamusal alanın içerisinde görmemesine rağmen, kamusal alanı doğrudan etkileyen bir özne olarak görmektedir. Çünkü ona göre iyi bir yurttaş olmak çok önemlidir ve tüm yurttaşlar duygusal alanda kadınlar tarafından yetiştirilmektedir. Kadının kamusal alan dışında kalması, bir taraftan tutkuların ve duyguların bu alandan uzak kalmasına yardımcı olurken, diğer yandan da ulusa yararlı evlatlar yetiştirilmesini sağlamaktadır. “Rousseau’nun yurttaşların kamusal yaşamına tehdit olarak gördüğü şey yalnızca disipline edilmemiş tutkularla karşılaşılan kadınlara özgü karmaşık durumu değildir; kadınların annelik duygularıyla eleştirilen erdemler bile, devletin iyi bir şekilde idare edilmesini tehdit edebilir. İyi bir yurttaş, eşit kamu yararına hizmet ediyorsa kendi evlatlarının ölümünü bile kükranla karşılamalıdır. En erdemli tutkular bile devletin istekleriyle çatışma halinde olabilir. İyi bir özel aile olmanın ön istekleri iyi bir kamu yurttaşlığı olmanın ön-istekleriyle tam olarak bağdaştırılabilecek türden şeyler değildir. Rousseau’nun buna getirdiği çözüm, kusuz erkekleri iyi birer yurttaş, kadınları da iyi birer özel aile yapmaktır. Fakat Rousseau bu iki alanın belli noktalarda kesişimini

⁷⁶ A.k., s. 73.

dü ünür ve kadınlara, kendi ba larına do rudan do ruya katılamayacakları kamusal ya amın iyi biçimlerinin korunması ve geli tirilmesinde belirli bir rol verir. Rousseau'ya göre özel alan, erkeklerin ça da toplumun çürümü lü ünden kaçıp sı macakları bir alan de il, aynı zamanda kamusal ya amı dönü türecektir olan bir iyi yurtta ın yeti ti i yerdir de.”⁷⁷ Rousseau, ulusa iyi yurtta lar yeti tirilmesinin yolu olarak kadınların özel alan içinde kalmasını fakat iyi e itilmesini dü ünmektedir. Böylece hem duygularıyla kamusal alanı mahvedemeyecekler, hem de e itildikleri için iyi evlatlar yeti tirebileceklerdir.

Rousseau Emile adlı kitabında, “kadın ve erke in e itimleri, görevleri ve bunların sonucunda toplum içindeki konumlarına ili kin saptamalarda bulunmaktadır. Her iki cins de ortak amaçlara aynı biçimde olmasa da e it olarak katkıda bulunmaktadır. Katkıda bulunma biçimindeki e itsizlik ilk olarak ahlaksal ili kilerin farklılı ından do maktadır. Bu do rultuda toplumda biri aktif ve kuvvetli, öteki ise pasif ve zayıf olmakla yükümlüdür. Birinin istemesi ve yapabilmesi kaçınılmaz olarak gereklidir, ötekinin ise biraz dayanabilmesi yeterlidir. Kurulan bu perspektiften, kadının özellikle erke in ho una gitmek üzere yaratılmı oldu u sonucu çıkar.”⁷⁸ Rousseau'ya göre; ailede de “yekte baba ile ana arasında e it payla ılmı olmamalıdır, aksine, yönetimin tek olması ve fikir ayrılıklarında kesin kararı verecek a ırlıklı bir oy bulunması gerekir. Bundan ba ka, kocanın, karısının hal ve gidi i üzerinde denetleme yetkisi olmalıdır.”⁷⁹ Rousseau, do a yasasına dayanarak tanımladı ı kadın/erkek ili kilerinde kadını ve erke i toplum için gerekli olarak görmektedir. Ancak, toplum için tanımladı ı bu gereklilikler kadında ve erkekte farklıdır. Erkek akıl sahibi oldu u için kamusal alan içerisinde yer almalıdır. Kadın da toplum için çok önemlidir ancak bu önem kamusal alanın çok dı nda bir yerlerde, evde cereyan etmektedir. Kadın ev alanında ya da Rousseau'nun tabiriyle duygusal alanda, erke in ve çocuklarının i lerini yapmakla yükümlüdür. Erkek, mühim i lerle u ra ırken, kadın ise bunu sa lamak için

⁷⁷ Genevieve Lloyd, **Erkek Akıl: Batı Felsefesinde Erkek ve Kadın**, Çev. Muttalip Özcan, Ayrintı Yayınları, stanbul, 1996, s. 104

⁷⁸ Jean Jacques Rousseau, **Emile ou De l'Education**, Livre Cinquieme, (euvres Completes III) içinde, Anx Editions Du Seuil, Paris, 1971, s. 243'den Aktaran Ça layan Kovanlıkaya, **1980 Sonrası Türkiye'de Politik Alanda Kadınlar ve Kadın Politikası**, Mimar Sinan Üniversitesi Yayınlanmamı Doktora Tezi, s. 19–20.

⁷⁹ Jean Jacques Rousseau, **Ekonomi Politik**, Çev. smet Birkan, mge Yayınları, Ankara, 2005, s. 9.

erke in mühim olmayan i leriyle u ra mak durumundadır. Dolayısıyla Rousseau dü üncesinde kadın tamamen erke in hizmetini görmek için var olan bir cinstir. Rousseau'nun kadınla kamusal alanı ili kilendirdi i tek bir durum vardır. O da kadının sorumlulu una verdi i ulusa iyi evlatlar yeti tirmek görevidir. Böylece Rousseau'nun tanımlamasında kadın, kamusal alanla sadece yeti tirdi i erkek evlatları ulusa yarar sa ladı ı sürece ya da kocası tarafından kamusal alanda temsil edildi i sürece var olabilmektedir.

1.2.2.4) John Staurt Mill (1806–1873)

John Staurt Mill'in demokrasi ö retisini geli tirirken, Tocqueville'nin demokrasi kuramı ile ilgili eserinden yararlanmı tır. Bu nedenle Mill'in kuramından önce, Alexis de Tocqueville'den de bahsetmek gerekmektedir.

Tocqueville, Fransız Devrimi sonrasında Amerikan demokrasisini incelemi ve gördüklerini Amerika'da Demokrasi adlı ünlü kitabında toplamı tır. Tocqueville, “modern kitlesel demokrasinin ilk kuramcısı”⁸⁰ sayılması bakımından önemlidir. Tocqueville'ye kadar olan kuramcıların hepsi demokrasiyi sadece do rudan demokrasi olarak anlamı larıdır. Bunun nedeni ya küçük ehir devletlerinde ya amaları ya da temsili kesinlikle reddetmeleridir. Küçük toplulukların olu turdu u devletler, temsilin reddedilmesini ve yurtta ların tümünün yönetime katılımını olanaklı kılıyordu. Ancak geli en halk toplulukları büyük devletleri olu turdu ve temsili kaçınılmaz hale getirdi. Amerika gibi demokratik yasalara dayalı büyük bir devletin kurulması demokrasi kuramı açısından da yeni bakı açılarını ortaya çıkarmı tır.

Tocqueville Amerika'da Demokrasi adlı kitabında özgürlüklerin korunması için iki yol öngörüyordu: “Yerinden yönetim ve kitle örgütleri. Yönetim yetkilerinin tek merkezde toplanmasının önlenmesi ve özerk bölgelere da ıtılmasıyla, yalnız siyasal özgürlükler güvence altına alınmakla kalmayacak, aynı zamanda yurtta ların kendi yörelerinin ortak sorunlarıyla daha yakından ilgilenmeleri sa lanmı olacaktır. Dernekler, birlikler gibi kitle örgütleri aracılı ıyla da, yurtta ların sorumluluk

⁸⁰ Aktaran Schmidt, **a.g.e.**, s. 78

duygularının geli tirilmesinin yanı sıra, farklı çıkarların savunulması sayesinde, toplumun baskıcı bir yönetime kayması önlenecektir.”⁸¹

Tocqueville esas itibariyle demokrasiye olumsuz bir açıdan bakmaktadır. Ona göre, demokrasinin kendisi esas olarak iyi olmamakla birlikte, ku kusuz onun kabul edilebilecek bir alternatifi yoktur ve bu nedenle kabul edilmesi gerekir. Tocqueville’ye göre, aynı zamanda en yüksek de er olan özgürlükle demokrasiyi mümkün oldu unca uyumlulu tırmaya dikkat etmek gerekir, yoksa sonunda e itlik kazanır ve e itlikle birlikte demokrasi de özgürlük de mahvolur⁸². Tocqueville’nin e itli i kaçınılması gereken bir durum olarak görmesi, kendinden önceki kuramcılarda oldu u gibi halka duydu u güvensizliktir. Ço unlu un sınırsız gücünü kesinlikle reddeder. Ona göre “insanlar sınırsız gücü yönetecek durumda de illerdir. Sadece Tanrı sınırsız güce sahip olabilir, çünkü onun bilgeli i ve adaleti ile gücü her zaman e ittir.”⁸³

Tocqueville demokrasi için günümüz sivil toplum örgütleri gibi kitle örgütlerine ve yerel katılıma büyük bir önem vermesine ra men, kadınları i leyen tüm siyasal süreçlerin dı nda görmü tür. Tocqueville, genel oy hakkında her hangi bir ey gibi söz etmekte ve önem vermemektedir. Seçme hakkı kadınlar için de il sadece erkeklerin bir bölümü için geçerli idi ve zenciler ve kızıl derililer de aynı ekilde yeti kin beyaz nüfusun önemli bir kısmı gibi seçme hakkının dı nda bırakılmı tı. “Bu dönemde Amerika’da seçme hakkına sahip olanların nüfusun yakla ık % 5’i oldu unu tahmin etmektedir. Robert Dahl, Tocqueville zamanındaki Amerikan demokrasisini beyaz erkek nüfusla sınırlı bir demokrasi olarak nitelemektedir. Bu bakımdan Amerikan demokrasisi özellikle, kuzey Avrupa kökenli beyaz, erkek nüfusa dayanan bir Amerikalı azınlık demokrasisi idi ve bu bakımdan olsa olsa bir yarı demokrasi idi.”⁸⁴ John Staurt Mill’e kadar olan demokrasi kuramlarının tümünü eksik demokrasi olarak nitelemek mümkündür. Çünkü kadınları ve erkeklerin bir kısmını yurtta lık haklarından muaf tutmu lardır. İlk defa Mill, nüfusun tümü için yönetime katılımdan söz etmi tir. “Mill sosyal devletin tüm görevlerini tam anlamıyla yerine getirebilen tek yönetim eklinin

⁸¹ Kı lalı, **a.g.e.**, s. 243-244.

⁸² Schmidt, **a.g.e.**, s. 79

⁸³ Rosen-Wolf, **a.g.e.**, s. 155.

⁸⁴ Schmidt, **a.g.e.**, s. 90.

halkın tamamının katıldığı bir yönetim oldu undan söz etmektedir. Öyle ki en küçük sosyal etkinliğe bile olsa her türlü katılım yararlıdır; katılım her yerde toplumun gelişmesini olanaklı kılacak kadar büyük olmalıdır ve halkın devletin egemen gücünü paylaşmasından daha azı arzulanamaz. Ancak, küçük bir kentten daha büyük topluluklarda, kamusal işlerde halkın tamamının katılması mümkün olmadığı için, ideal yönetimin temsili olması gereklidir.”⁸⁵

John S. Mill de teorisini şekillendirirken en iyi yönetim şeklinin ne olduğunu sorusundan hareket etmiştir. Mill ılımlı demokrasi geleneğine dayanır. Mill’e göre en iyi yönetim şekli yönetenin karakterinin ve alinyasının ıslahını sağlayan ve aynı zamanda bir topluluğun üyesinin erdem istidadından optimal olarak yararlanan ve geliştiiren yönetimdir⁸⁶. Mill’i de sayısal olarak çoğunlukta olanları despotluğu sorunu oldukça rahatsız etmiştir. Bu nedenle çoğunlukta olanların azınlıkta olanları ezemeyeceği bir yönetim biçimi kurgulamıştır. Bunun için de genel oy ilkesine önem vermiştir. Çünkü imdiye kadar toplumun dışında kalmış grupların, siyasal sisteme entegre olmalarını çoğunluğun despotluğuna karşı bir güvence olarak görmekteydi.

Mill kadın kimliği konusunda klasik görüşten farklı bir bakış açısı getirmiştir. “Mill’e göre genel olarak eskiden her iki cinsin de köleliğinden söz edilebilirdi, ancak erkeğin köleliği zamanla ortadan kalkarken kadınların köleliği ise daha ılımlı bir babiliteye dönüşmüştür. Kadınların ılımlı babiliteyi insanî duygular, adalet, toplumsal zorunlulukla yeni bir kurum olarak değil, hala ilkel kölelik haliyle sürmektedir.”⁸⁷ Mill, efendi-köle ilişkisindeki iktidarın gücünü, kadın-erkek arasındaki iktidarın niteliğinden farklı görmemektedir. Ona göre, iktidar özlemi her eve sızmıştır, her aile babasının ya da aile babası olmak isteyen erkeğin gönlünde yatmaktadır⁸⁸. Mill, erkeklerin kadınlardan neler beklediğini şöyle açıklamaktadır: “...Tüm erkekler, onlara en yakın olan kadınlardan, zorla köle olmalarını değil, bir cariye olmalarını beklemektedir. Bu yüzden de onların gözünü balmak, akıllarını kölele tirmek için ellerinden geleni

⁸⁵ Rosen-Wolff, **a.g.e.**, s. 143

⁸⁶ Schmidt, **a.g.e.**, s. 92

⁸⁷ John Stuart Mill, “Kadınların Köleliğine İtiraz”, Çev: İrin Tekeli, **Feminizm-19. Yüzyıl Klasiklerinden Seçmeler içinde**, Afa Yayınları, İstanbul, 1987, s. 54.

⁸⁸ Mill, **a.g.e.**, 1987, s. 56.

yapımı lardır.”⁸⁹ Erkeklerin böyle bir gayret içerisinde olmaları, yüzyıllarca kadınları kamusal alanın dışında tutmalarını, akıl alanı yerine duygulara dayanan özel alana hapsetme girişimlerini açıklamaktadır. Dolayısıyla kadınlar ontolojik olarak erkeklerden farklı olduklarına ve üstlenmeleri gereken toplumsal rollere inandırılmı lardır. Kadın ve erkek ayrılığı, varoluşun temelinde, toplumsal düzenin devamlılığını isteyen erkeklerin hegemonik söylemlerinden kaynaklanmaktadır. Bu söylemler erkek iktidarını yeniden üreten ataerkil yapının devamlılığını sağlamı , kadınların bağımlılıklarını do al bir durum olarak görmelerini sağlamı tır. Siyasal alan-ev içi alan ayrımını oluşturan do al da ildir tam tersine siyasal alan do al yapıyı ekonomik, siyasal, dinsel, ideolojik üstünlü ünü yeniden kurmak için kullanmaktadır. John Stuart Mill, kadınların erkekler tarafından do al bir bağımlılığa inandırıldığını yüksek sesle dile getiren ilk demokrasi kuramcısı olması bakımından önemlidir. Onun dönemine kadar, tüm demokrasi kurgulamaları adeta kadınlar yokmuş , yeryüzünde sadece tek bir cins yaşıyormuş gibi yapılmı tır. Mill, sadece kadınlara haklarını iade etmekle kalmamı aynı zamanda erkek egemen ideolojiyi üreten, yayan, sürdüren bir toplumsal söylemin varlığına da işaret etmi , hem yasal anlamda, hem iktisadi anlamda eşitliğin gereklerini vurgulamı tır.

1.3) MODERN DEMOKRASİ TEORİLERİNDE KADIN YURTTA

Bu bölümde farklı demokrasi algılayışlarının kadını nasıl konumlandırdığını incelenecektir. Bu bağlamda liberal demokrasi, sosyal demokrasi ve katılımcı demokrasi düşüncesinin kadınlar hakkındaki düşüncelerine yer verilecektir.

1.3.1) Liberal Demokrasi Düşüncesinde Kadınlar

Maurice Duverger, demokrasi kuramının oluşumuna sosyalistlerin yaptığı katkıının sosyal demokrasiyi, liberal teorinin yaptığı katkıının da siyasal demokrasiyi oluşturduğunu söylemektedir. Siyasal demokrasi bireylerin hak ve özgürlüklerinin güvence altında tutulduğu, siyasal iktidarın sınırlandırıldığı, çoğunluğun yönetiminin keyfiliklerine karşı azınlıkta olanların korunduğu bir çoğunluğun yönetimi şeklini ifade

⁸⁹ Mill, **a.g.e.**, 1987, s. 59.

etmektedir⁹⁰. Liberalizm tarihsel gelişim sürecinde, Avrupa'daki toprak soylular (aristokrasi) ile kentsoylular (burjuvazi) arasındaki çatı mayası olarak, e itlik ve özgürlük olmak üzere iki büyük ilkeye dayalı olarak doğmuştur. Avrupa'da onuncu yüzyıldan itibaren kentlerde ticaretin artmasıyla birlikte zenginle en yeni bir sınıf doğdu. Burjuvazi adı verilen bu sınıf, toprak soyluların sahip olduğu hukuksal haklara sahip değildi. Burjuvazinin bu hukuksal haklara sahip olmak için topraksoylularla yaptığı mücadele sonucunda liberalizm doğmuştur. E itlik ilkesi, kentsoyluların ekonomik sorunları bulunmadığı için, yalnızca hukuksal anlamda yasal e itli i ifade etmekteydi. Özgürlük ise, kentsoyluların kendi düşüncelerini yayabilmeleri, nasıl bir düzen kuracaklarını anlatabilmeleri ve dolayısıyla toplumda kendilerine yanda bulmaları için gerekiyordu. Fransız Yurtta ve İnsan Hakları bildirisi adeta liberalizmin ilkelerini sayan bir belge niteliindedir⁹¹. Liberalizmin ekonomik ve siyasi olmak üzere iki ayağı bulunmaktadır. Siyasal liberalizm, liberal demokrasinin temel felsefesini oluşturmaktadır. Ekonomik liberalizm ise Adam Smith'in ünlü sözü "bırakın yapınlar, bırakın geçsinler" düşüncesiyle şekillenen kapitalizm ideolojisini ifade etmektedir. Liberal demokrasi bireyi merkeze koyan ve birey özgürlüklerine devlet müdahalesi ve sınırlamalarının minimum düzeyde olmasını idealize eden bir rejimdir. Thomas Hobbes'la başlayan sözleşme kuramcıları liberal düşüncenin felsefi temellerini oluşturmaktadır.

Kadınların siyasal alandaki konumlandırılırlarıyla ilgili olarak liberal demokrasiyi öncelikle özünü **kamusal alan-özel alan** dikotomisinin oluşturduğu al haklar doktrini bakımından incelemek gerekmektedir. Liberal demokraside kadınların yurtta statüsünün dışında tutulmasına kaynak oluşturan bir kavramsallaştırma siyasal, kültürel, sosyal, ideolojik bağamlardan soyutlanmış **soyut yurtta** anlayışıdır ve doğ al haklar doktrini ile bağlantılı olarak tartışılması gerekmektedir.

Doğ al hakları doktrini, doğ a durumundan hareket eden liberal teorisyenlerin sıklıkla vurguladıkları bir kavramdır. 17. yüzyılının sonlarında başlayan Aydınlanma döneminin liberal düşünürleri, devletin varlığını bir doğ a durumu ve bu doğ a

⁹⁰ Duverger, **Siyasal Rejimler, a.g.e.**, s. 22-23.

⁹¹ Kılıçlı, **a.g.e.**, s. 85.

durumdaki korkulan kaos ortamından kurtulma amacıyla gerçekleştirilen bir sözleşmeyle dayandırılır. Doğal durum içerisinde özgürce yaşayan insanların çıkarları birbirleriyle çatır ve bir sözleşme ile bu çatılma durumuna son vererek güvenliklerini sağlarlar. Bu doğal durumda var olan bir doğal yasadır ve doğal haklardan söz etmektedirler. Amerikan Bağımsızlık Bildirisi ve Fransa'nın İnsan Hakları Bildirisi, doğal yasadır var olan haklara hükümetin karşılamayacağına onandı en önemli belgelerdir. John Locke, "Second Treaties of Government (Hükümet Üzerine ikinci inceleme – 1690) adlı eserinde doğal haklara dokunulmamasının öneminden şöyle bahsetmektedir:

"Doğal durumda herkesin uymaya mecbur olduğu ve onu yönetecek bir doğal yasası vardır; ve akıl, ki burada yasadır, insanlıkta, tamamen eşit ve bağımsız olmanın, bu hayatların sağlıklı, özgürlük ya da mallarına zarar vermemek anlamına geldiğini öğretir... insanlığın doğal özgürlüğü, dünya üzerindeki herhangi bir üstün gücün kontrolü, yasa yapmanın otoritesi ya da iradesi altına alınmaz."⁹²

Aydınlanma dönemindeki liberal teorisyenlerin insanların doğal özgürlüğünün önemi üzerine söylevlerde bulunmaları, bu dönem feministlerini heyecanlandırırsa da, burada bahsedilen doğal olarak özgür olan insan (man), genel anlamda de il tek bir cinsi nitelikle için kullanılmı tır: Erkekleri. Dolayısıyla John Staurt Mill'e kadar olan bütün liberal düşünürler, kadından soyutlanmış bireyin özgürlüğünden ve doğal haklarının öneminden bahsetmi tir. Bu birey, cinsiyetten, sosyolojik, kültürel, siyasi bağlamdan soyutlanmış evrensel bireydir. S. Agacinski'nin "cinsiyetsiz evrensel birey"⁹³, Anne Phillips'in ise "toplumsal cinsiyeti olmayan yurttaşlık"⁹⁴ dedi i budur. Her iki yazar da bunun masum bir ihmâl olmadığını kanısında birle mektedir. Agacinski, yurttaşlık ne erkek ne kadın yani cinsiyetsiz ve evrensel olarak tanımlayan bakı açısının, iyi bir statüko bekçisi olduğunu ve cinsiyet ayrımına bağlı eski adaletsizliklerin, ailelerin ekonomik, toplumsal ve siyasal yaşamında sürüp gitmesine neden olduğunu söylemektedir⁹⁵.

⁹² Josephine Donovan, **Feminist Teori**, İletişim Yayınları, İstanbul, 2007, s. 21.

⁹³ Agacinski, **a.g.e.**, s. 62-65

⁹⁴ Phillips, **a.g.e.**, s. 16.

⁹⁵ Agacinski, **a.g.e.**, s. 64.

Anne Phillips de, bu bakı açısını onaylayarak toplumsal cinsiyeti olmayan yurtta lık kavramını, gerçekte erke i merkeze almak olarak i leyen bir mekanizma olarak görmektedir. Anne Phillips'e göre; "demokratik kuramcılar, toplumsal cinsiyetin konuyla ili kisini reddederek, tarihsel olarak egemen olan cinsin konumunu peki tirdiler; politikayı kamusal alanla özde le tirerek, demokrasiyi tarihsel olarak erkeklerle ili iklendiren etkinliklerle sınırda hale getirdiler. Bu nedenle, toplumsal cinsiyet e itsizli ini belirgin bir ekilde tanıyan ve böylelikle politik kararların alındı ı alanlarda cinsiyetler arasında yeni bir orantılılık sa layacak temsil mekanizmalarını geli tirmek gerekmektedir."⁹⁶ Anne Phillips'in sözünü etti i orantılılık sa layacak temsil mekanizmalarıyla ilgili çalı malar son yıllarda oldukça sık yapılmaktadır ancak biçimsel anlamda yapılan bu de i ikliklerin yanısıra i levsel anlamda da e it temsili sa layacak ve zihinsel algıları de i tirecek yenilikler yapılması gerekmektedir. Zihnimizde, kadının yerinin rolünün hala özel alan içerisinde oldu u ve kamusal alanın erkek egemen bir yapıya sahip oldu u kodu de i medikçe, kadınların politik hayata katılımını arttırıcı önlemlere ihtiyaç duyma gere i ortaya çıkmaya devam edecektir.

Do al haklar doktrini ile ekillenen liberalizmin özgürlük anlayı ı, kamusal alan (akıl alanı) / özel alan (akıl dı ı alan) kavramla tırmalarını ortaya çıkarmı tır. Bu kavramsalla tırma kamusal i leri akıl alanı olarak niteleyerek erkek egemen bir yapıya indirgemi , kadınların var oldu u özel alanındaki i leri de akıl dı ı alan olarak niteleyerek, kamusal alanın dı ına itmi tir. 1687 yılında Newton aydınlanma ça ı dünya görü ünün temel paradigmasını ortaya koyar ki bu da tüm evrenin matematiksel ve basit kurallarla yönetildi i fikridir. Newton'un, fiziksel evrenin basit ve akılcı kurallara göre i ledi i paradigması, dönemi belirleyen imge olmu tur. E er fiziksel dünya, insan akılı ile anla ılabilen birkaç basit kuralla düzenleniyorsa, o zaman etik, politik ve estetik dünyalar da bu kurallara göre düzenlenmeliydi.⁹⁷ Nitekim etik, politik ve estetik dünyalar bu kurallara göre düzenlenmi tir. Amerikan Ba ımsızlık Bildirgesi'nde ve Fransız nsan Hakları Bildirgesi'nde insanların ya am, özgürlük, mutlulu u arama gibi birtakım vazgeçilmez hakları oldu undan söz edilmektedir. Newton'un bu

⁹⁶ Phillips, **a.g.e.**, s. 16.

⁹⁷ Donovan, **a.g.e.**, s. 17

paradigmasını göre akla ve matematiksel kurallara uymayan şeyler gerçekten uzaktır, yanlışdır. Sanayi Devrimiyle birlikte ev ekonomisinin çökmesi ve makinele mi fabrikaların ortaya çıkması, işyeri ve ev alanının tamamen birbirinden ayrımıdır. Bu ayrımın kadın ev içerisine hapsolmesi, Newton'un bahsettiği gerçek olmayan alanda kalmıdır. Çünkü kamusal alan aklın alanı, özel alan ise duygulara dayanan akıldışı alanı nitelendirir. Liberalizmin özgürlük anlayışı akıldışı olarak gördüğü özel alanı her türlü devlet müdahalesinin dışında bırakarak, aynı zamanda özel alanının korunmasına inanıyordu. Oysa özel alanın müdahalesinin bırakılması, kadının özgürlüğünün güvencesi olmayacağı gibi, işlevsel anlamda eşitlik için de bir çözüm getirmiyordu.

Özel alan ve kamusal alanının kesin olarak ayrılmasının ve kadının özel alanla erkeğin kamusal alanla özdeşleştirilmesinin temeli, 18. yüzyıl toplum sözleşmesi kuramlarına dayanmaktadır. “Sözleşme düzenlerinin argümanlarıyla sivil toplum kavramı özel/kamusal alan ayrımına dayanarak şekillendi. Sivil toplum, özel alandan ayrı kural, işlevi ve sorumlulukları olan kamusal alan anlamında kullanıldı. Sivil toplum erkeklerin kamusal alanda gerçekleştirdikleri sözleşmenin bir uzantısı olarak kabul edilirken, özel alan veya aile yaşamı kadın merkezli olarak tasarlanmaktadır.”⁹⁸ Sivil toplumun tamamen kamusal alanla özdeşleştirilmesinin nedeni, çünkü sözleşme kuramlarında sivil toplum, kargaşa içindeki doğa durumunun karşısındaki medeni dünyayı ifade etmek için kullanılmıştır.

Sivil dünyanın yani kamusal medeni dünyanın bilinçli bir şekilde kadınları dışlayacak şekilde kurulduğunu düşüncesini Phillips, Agacinski gibi feministler yanında John Stuart Mill gibi liberal teorisyenler de paylaşmaktadır. Mill radikal feminist bir analizle şu sonuca varır: “kadınların bağımlılık konumlarını sürdürmelerinin nedeni geleneksel rolün devamından öte erkeklerin onları orada tutma isteğidir. Kadınları kamusal alanda tutmanın temeli erkek cinsinin çoğunluğunun, henüz eşitleri olan bir kadın ile birlikte yaşamaya düşüncesine tahammül edememesinden dolayı, kadınların ev

⁹⁸ Ömer Çaha, **Sivil Kadın: Türkiye’de Sivil Toplum ve Kadın**, Vadi Yayınları, Ankara, 1996, s. 21.

hayatında ikincil konumlarını sürdürmeleri istemidir.”⁹⁹ Doal kuramcılarının, istenen bir siyasal düzenin kurulması konusunda bir ablonsunduklarını belirterek, kadınların kendi konumlarını değiştirmek için çaba harcamamalarını da normal karşılamaktadır. “Mill’in formülasyonuna göre “kadınların bağımlı hale getirilmeleri” cinsiyet ayrımından daha evvel olmuştur. Cinsiyetler arasındaki ilişkiler, değişken biçimlere göre, her yerde çok güçlü bir hiyerarşik düzen içinde ortaya çıkar, erkekler iktidarlarını kurarlar ve aynı zamanda bu iktidarı mitolojik, dinsel, ideolojik, felsefi ya da bilimsel temellerle meşrulaştırırlar. İktidarın temelleri genel olarak aydınlanma çağından önce pek gündeme getirilmemiştir, erkek iktidarının temelleri için de aynı şey söz konusudur. Dolayısıyla kadınların kendi yer ve konumlarını kendilerinin belirlemesi konusunda pek fazla çaba harcamamaları ayrıltıcı değildir. Kadınlar iktidar tekeli ellerinde tutanlarca kurulmuş, ailevi, ekonomik, siyasal ve dinsel düzene boyun eğmişlerdir. Ataerkilli bir düzen erkeklerin gerçek iktidarını, kadınların sözde doal olan bir bağımlılık düncesine dayandırır sürekli olarak.”¹⁰⁰ Yani doal kuramcılar, kadınların da kendi durumlarını içselleştirmelerine neden olmuş ve bunun meşru kaynağını da doal olarak göstermiştir. Kadınlar, iktidarı ellerinde tutan erkeklerin oluşturduğu bir toplumsal, siyasal düzenin içinde yaşamırlar ve kadın kimliğini kuran bile bu iktidarın kendisi olmuş, aynı zamanda kadınları da erkeklerden ontolojik* olarak farklı oldukları düncesini kanıksatmış ve boyun eğmelerine yakın zamana kadar haklarını aramamalarına neden olmuştur.

Carole Pateman da, bu ihmal edilmiş ve içselleştirmenin masum bir dünceden kaynaklanmadığını düünenlerdendir. Pateman’a göre; “sivil toplumun anlamı modern kamusal –sivil- dünya ile modern, özel veya evlilikle ve aileyle ilgili alan arasındaki kökende yer alan ayrılma ve karışıklık aracılığıyla kurulur: bu demektir ki sözleşme yoluyla yaratılmış olan yeni toplumsal dünyada, evlilik alanının (özel) dışında yer alan her şey kamusaldır ya da sivil toplumdur.”¹⁰¹ “Kadının toplum sözleşmesinden, birey kategorisinden ve kamusal alandan dışlanması, kadına atfedilen değerlerin de

⁹⁹ Donovan, **a.g.e.**, s. 59

¹⁰⁰ Agacinski, **a.g.e.**, s. 33

* Ontolojik: Varlık ile ilgili, varlığı dayanan.

¹⁰¹ Carole Pateman, Kardeşlerarası Toplumsal Sözleşme, **Sivil Toplum ve Devlet: Avrupa’da Yeni Yaklaşımlar**, Der. John Keane, Ayrıntı Yayınları, İstanbul, 1993, ss. 119-146, s.120-121.

kamusal alandan ve siyasetten dı lanmasıdır. Böylece do ası gere i özgür olan kadın, toplum sözleşmesi sonucu erke e ba ımlı hale gelmiştir.”¹⁰² Kadın do ası gere i özgürdür ama bu özgürlü ün i levsel bir yanı yoktur. Çünkü kamusal hayatla ili kisini erkek onun adına kurmaktadır. Dolayısıyla bu do ası gere i özgürlük aslında erkeklere sunulmuş bir lütuftur, kadınlar için bu durum var olan düzeni devam ettirmenin me ru bir yoludur.

Liberal demokrasinin evrenselci yurttan anlayı ı, evrenselci bir e itlik anlayı ından kaynaklanır. Jeremy Taylor, insanlar arasında farklılıklar olduğunu ama bunların önemsenmemesi gerektiğini kabul ediyor. te kavramın, kapitalizm içindeki en soylu liberal ve sosyal-demokrat dü üncede kendini sürdüren yanı bu evrenselci yanıdır¹⁰³. Liberal dü ünce, bir taraftan do al olarak e it haklara sahip bireylerden söz ederken, bir yandan da kadınları yine aynı do ayı referans olarak toplum sözleşmesiyle kurulan yurttan tanımlamasının dı ma itmiştir. Kamusal alan- özel alan ayrımı, iki ayrı dünyayı, iki ayrı de erler sistemini ifade etmek için kullanılmıştır. Özel alan kadınlara özgü alan olarak tanımlanmıştır, kamusal alana hâkim olan erkeklerin egemen olduğu bir iktidar alanı olmuştur. Ve bu ayrım do rultusunda, “özel alan di erkâmlı ın, vericili in, duyguların, kabullenilmiş bir e itsizli in, gayri biçimsel ilikilerin; kamusal alan ise adaletin, rasyonalitenin, e itli in, biçimsel ilikilerin alanı olarak kabul edildi. Bu anlayı ın kadınların yurttan la ma süreçleri açısından do rudan sonuçları oldu. Akılcılı ı kamusal alanla, akıl dı ılı ı ve ahlakı özel alanla ve kadınlara özgü alanla aydınlanma dü üncesi, do al hakların hamillili ni toplumsal sözleşmenin aktörleri olarak kabul edilen ailelerin efendileri olan mal sahibi erkeklere sınırlandırdı.”¹⁰⁴ Kamusal alana katılım akıl sahibi erkeklere bah edilirken, akıl dı ılı ı tanımlanan kadınlar yurttanlık statüsü dı ında bırakıldılar. Bu durum aslında aydınlanma dü üncesinin, dünyanın akılla ve matematikle açıklanabileceği gerçeğine bir yandan aykırı dü erken, bir yandan da bu gerçek üzerine bu cinsiyet rollerinin biçimlenmesine yol açtı. Bir yandan aykırı dü üyordu çünkü Newton’un ortaya attığı paradigmaya göre tüm insanlardaki akıl dünyayı açıklama gücüne sahipti. O halde akıl paylaşımı konusunda cinsiyetler arası bir

¹⁰² Çaha, **a.g.e.**, s. 23.

¹⁰³ Mitchell-Oakley, **a.g.e.**, s. 32

¹⁰⁴ Üstel, **a.g.e.**, s. 122

ayrım yoktu, çünkü akıl tüm insanlara verilmişti. Doğal haklar geleneğinin uzantısında olan feminist kuramcılar da bu dü ünceden hareket etti yani yurttaşlık taleplerini dile getirirken, insan türünün ve aklın kadın ve erkek açısından eşit ve ontolojik anlamda aynılığı dü üncesinden. Bu hareket noktası ise aydınlanmacı liberal feminist teorinin bir dizi sorunu içinde barındırmasına yol açtı. “Donovan’a göre, bu sorunlardan ilki “liberal çözümlemenin özel alanı dokunmadan bırakmasıdır” ve Zillah Einstein’in radical future adlı kitabında öne sürdüğü gibi, “bir sınıf olarak kadınların, onlara atfedilen görevlerden dolayı yarı a avantajlı kadınları göz önüne almamasıdır.” Donovan’ın işaret ettiği bir başka temel sorun ise, Aydınlanmacı geleneğinin izini süren liberal feministlerin, “kadınlar ve erkekler arasında gerçekten ontolojik farklar olup olmadığını” yeterince problemleştirmemesinden kaynaklanmaktadır.”¹⁰⁵ Dolayısıyla aydınlanmacı feminist teori, ontolojik olarak aynılık dü üncesinden hareket etmekle birlikte, aslında kadınların farklı olabileceği dolayısıyla siyasal, toplumsal, ahlaki alanın buna göre yeniden şekillendirilebileceği dü üncesini gözden kaçırmıştır. Newton’un paradigması bir taraftan da iktidarı destekliyordu çünkü akıl alanının içerisinde duygusal ilişkiler yoktu. Duygusal olan her şey akıldışıydı, evle ilgiliydi, dolayısıyla kadınlarla ilgiliydi ve kamusal alanda akıldışı a yer yoktu.

Liberal feminizmin 18. yüzyıl temsilcilerini John S. Mill, M. Wollstonecraft gibi temsilciler oluşturuyordu. 20. yüzyıla gelindiğinde ise Betty Friedan bu dü üncenin devamını getirmiştir. Friedan, Kadınlığın Gizemi adlı kitabında kadınların erkeklere benzemesini teşvik etmiştir¹⁰⁶. Liberal feminizme karşı yapılan en önemli eleştiriler de bu yönde olmuştur. Liberal feminizmin evrensel eşitlik anlayışı kadını ve erkeği aynılaştırdığı ve dolayısıyla var olan durumun sürmesine neden olduğu için eleştirilmiştir. Fırsat eşitliğini sağlayan yasalar yerine, kadın ve erkeklerin farklılığına vurgu yapan ve bu yönde pozitif ayrımcılık sağlayan yasalar getirilmesi gerektiği vurgulanmıştır.

¹⁰⁵ Donovan, **a.g.e.**, s. 61-62

¹⁰⁶ Serpil Çakır, “Feminizm: Atakülktidarın Eleştirisi”, **19. Yüzyıldan 20. Yüzyıla Modern Siyasal İdeolojiler**, Der. H. Birsen Örs, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, İstanbul, 2007, s. 446.

1.3.2) Marksist Teoride ve Sosyal Demokrasi Dü üncesinde Kadınlar

“Erkek Burjuvazidir ve karısı ise proletaryayı temsil eder.”

F. Engels 1884

Sanayi devrimi sonrasında, sosyal demokrasi i ç i sınıfı hareketiyle ortaya çıkmı tır. Sanayi devriminin ortaya çıkardığı makinele meyle birlikte yüz yüze olan i ç i-i veren ili kileri, yerini yüzlerce i çinin çalı tı ı fabrikalara dolayısıyla toplu eylemlerin yayılmasına uygun bir ortama bırakmı tır. Liberal demokrasi kuramı, temel olarak ekonomik anlamda sorunu olmayan sınıfların siyasete katılmak ve söz sahibi olmak istemesi dü üncesinden do mu tur. Toprak soylularla kentsoylular arasındaki çatı manın ürünü olarak ortaya çıkan liberal demokraside, her iki taraf da ekonomik bakımdan güçlüydü. Oysa sosyal demokrasi, liberal demokrasinin aksine ekonomik bakımdan güçsüz bir sınıfın mücadelesiyle do mu tur. Liberal demokrasinin ortaya çıkı nda ekonomik sıkıntıları olmayan kentsoylular, toprak soylular gibi hukuksal haklar istiyorlardı. Bu nedenle devletten beklentileri tamamen siyasaldı, ekonomik de ildi. Aksine bırakınız yapınlar bırakınız geçsinler diyerek devletin ekonomiye kar ı tamamen tarafsız, müdahalesiz kalmasını istiyorlardı. Bu durum yeni bir toplumsal kesimi ortaya çıkardı. Ekonomik bakımdan güçsüz olan i ç i sınıfının sadece korunmaya de il, aynı zamanda yardım edilmeye de ihtiyacı vardı. Böylece sosyal demokrasi do du.

Liberal demokrasi, özgürlü e daha fazla önem atfederken, sosyal demokrasi, e itli i gerçekle tirmeyi amaçlamaktadır. Sosyal demokrasi için önemli olan, bazı ki ilerın ekonomik yönden bazı ki ilere köle olmasına, insanın insanı sömürmesine son vermektir¹⁰⁷ Sosyal demokrasinin e itlik anlayı ı, liberalizmin özel mülkiyet anlayı ına müdahaleyi gerektirdi inden, liberal demokrasinin piyasayı tamamen özgür bırakmaya yönelik ütopyasına uygun de ildir ve özgürlükle e itlik arasında bir gerilimi do urmu tur. Sosyal demokrasinin amacı e itli i sa lamaktır. Bu kurama göre devlet, “toplum ve ekonomiyi ıslah etmek, siyasal demokrasiyi topluma yaymak ve e itli i

¹⁰⁷ Ayrıntılı Bilgi için Bkz. Duverger, **a.g.e.**, s. 22–23.

sa lamak amacıyla iktidar ve bölü üm yapılarını kontrol etmek demokrasinin i idir. Sosyal demokrasi ö retisi aktivist bir siyaset kavramına dayanır.”¹⁰⁸ Liberal demokrasinin aksine devletin bireyleri özgür bırakması de il, bizzat müdahale ederek durumlarını iyile tirmesi amaçlanmaktadır.

Ahmet Taner Kı lalı, sosyal demokrat ideolojinin Marksizm’den sonra liberalizmle sosyalizmin bir sentezi olarak do du unu söylemektedir. “Demokratik sol veya sosyal demokrat ideoloji, bir yandan, liberalizmin getirdi i siyasal demokrasinin kazanımlarını hiçbir zaman yadsımadı; öte yandan, eme in savunuculu unu ve toplum yararının özel çıkarların üzerinde olmasını gözetti. Böylece liberalizmle sosyalizmin sentezi bir ideoloji do mu oldu.”¹⁰⁹ Dolayısıyla sosyal demokrasinin bir dü ünce akımı ve ideoloji olarak do u u, liberalizmin ve Marksizm’in olu um a amasıyla yakından ilgilidir. Sosyalist feminizm de, Marks’ın temel savlarını içeren kategorilerin temelinde do mu tur. Bu nedenle, sosyalist teoride kadın sorunu, Marks’ın temel kategorileri temelinde ortaya konacaktır.

Marksizm kadın sorununu ya da feminist teoriyi temel bir referans olarak ele almamakla birlikte¹¹⁰, Marksist dü üncenin pek çok kavramını kadın sorunuyla ili kilendirmek mümkündür. Bu nedenle pek çok klasik sosyal dü üncede sosyalizmle feminizmin ba da mazlı ına vurgu yapılmaktadır. Oysa “ça da sosyal feministler, feminizm ile sosyalizm arasındaki gerilimi tolere etmeye ve feminizm ile yaratıcı ve güçlü politikalara anlam vermeye çabalamaktadırlar¹¹¹.” Marksist teori ev hayatı ile i hayatını ayırırken, kadınların neden evle, erkeklerin neden i hayatıyla özde le tirildi ini açıklamakta zayıf kalmaktadır. Ancak sosyal feministler, Marks’ın pek çok temel kavramını feminist teorinin içine ili tirmi lerdir. Marks’ın, ideoloji, maddeci determinizm, sınıf bilinci, emek, yabancıla mı emek, praksis gibi pek çok kavramı feminist perspektiften de erlendirilmi tir.

¹⁰⁸ Schmidt, **a.g.e.**, s. 155

¹⁰⁹ Kı lalı, **a.g.e.**, s. 110.

¹¹⁰ Donovan, **a.g.e.**, s. 129.

¹¹¹ Ellen C. DuBois, **Woman Suffrage & Women’s Rights**, New York University Press, 1998, New York, USA, s. 253.

Marksizm erkeklere özgü olarak geli mi tir. Marks'a göre, ezilen ve egemen olan sınıflar vardır ancak bunlar cinsiyete dayanmaz, ekonomik güçlere ve üretim araçlarının mülkiyetine dayanır. Marks, kadınlara ili kin görü lerini de bu teorisi üzerinden ifade etmektedir. Kapitalist sistemde proleter kadınlar burjuva kadınlarına oranla daha fazla ezilmektedir. Engels ise, Marks'tan farklı olarak kadınların niye ezilen cins oldu u sorusunun yanıtını verir: "Erkek burjuvazidir ve karısı ise proletaryayı temsil eder. Maddi ko ullardaki de i im, aile ili kilerinin örgütleni ini de i tirir diyen Engels, bir yandan kadın erkek ili kilerini çok önemli sayarken, aynı zamanda onları, teorik, politik olarak daha önemli gördü ü sınıf ili kilerinin içinde eriterek çeli kiye dü mektedir."¹¹² Marks'ın teori kadının ezilmi li ini salt bir konu olarak ele almaz. Bunu yine kendi teorisi çerçevesinde, üretim ili kilerine dayanarak açıklar.

Sosyalist feministlerin Marksist dü ünçeyi feminizme uyarlamaya çalı rken kullandıkları ilk kavram ideolojidir. Marks, ideolojiyi toplumsal bilinç kavramıyla tanımlamaktadır. "Toplumsal bilincin, hem onun üretken güçleri ve bunlara denk dü en üretim ili kilerinin ko ullandı ı olu umdan, hem de bu bilincin do rudan insanın kendisi tarafından üretilmesinden bahsetmektedir. deoloji, gerçeklik hakkında bir yanılısama de il, onun bilinç düzeyindeki bir izi, bir görünümüdür."¹¹³ Marks, gerçek olanla ideolojik olan arasında ayrım yapmaktadır. deoloji, gerçe in kar ısındadır. Marks'ın burada ideolojiye olumsuz bir anlam atfetti i anla ılmaktadır. Marks'a göre ideoloji insanın kendisi tarafından yeniden üretilen bir eyse ve birilerinin çıkarlarını hizmet ediyorsa, öyleyse kadınların ev içinde erkeklerin i hayatında görülmelerinin de ataerkil ideolojiden do du unu söylemek mümkündür. Aslında bu bir konuya daha açıklık getirmektedir: Kadınların ezilmesinden yararlanan bir kesim vardır ve bunun maddi bir temeli vardır. Bu kesim ataerkil ideolojinin devamlılı ını sa lamaktadır. Peki, kadınlar neden bu ideolojiyi içselle tirmi lerd i ve buna rıza gösteriyorlardı? Marks bu ideolojinin yayılmasından söz ederken aslında bunu güce dayandırmaktadır. Ancak Gramsci gibi Neo-Markist dü ünürler rıza kavramından söz etmektedir.

¹¹² Çakır, **a.g.m.**, s. 459-460.

¹¹³ Serpil Sancar Ü ür, **deolojinin Serüveni: Yanlı Bilinç ve Hegemonyadan Söyleme**, mge Yayınları, Ankara, 1997, s. 13.

Gramsci, tüm toplumsal ilişkileri kapsayan bir şekilde hegemonya kavramından söz etmektedir. “Hegemonya, kapitalist toplumda belirli bir sınıfın başka sınıf fraksiyonlarıyla kurduğu ittifaklar ve siyasal uzlaşmalar sayesinde egemenliği topluma kabul ettirebilmesini ve yönetici konumunu sürdürebilmesini, dolayısıyla da işçi sınıfı devriminin engellenmesini ya da ertelenmesini ifade etmektedir. Gramsci’ye göre, bir sınıfın hegemonik güç haline gelebilmesi için sadece ekonomik anlamda güçlü olması yeterli değildir, aynı zamanda kendi sınıf kültürünü, kendi fikirlerini ve dünya görüşlerini toplumun diğer katmanlarına kabul ettirmesi gerekmektedir.”¹¹⁴ Gramsci, Marksizm’in hegemonyanın siyasal iktidarda güçlenmesini sağlayan araçtır. Ona göre insanlar egemen olan ideolojiyi içselleştirmişlerdir ve rıza göstermektedirler. Bunun tek yolu da bir kültürel iktidar aracılığıyla bir ideoloji hegemonyasıdır. Bir toplumda kültür ve ideolojinin yayılmasının aracı “organik aydınlar”¹¹⁵dir. Bu organik aydınlar, öğretmenleri, medya, bürokratlar, din adamlarıdır. Dolayısıyla hâkim ideolojinin erkeklerden yana olması durumunda kadınların bile bunu destekleyeceklerini söylemek yanlıştır. Althusser’e göre, egemen sınıfa güç sağlayan ve insanların rıza göstermesini sağlayan devletin birçok ideolojik aygıtı mevcuttur. Bunlar “edebiyatı, güzel sanatları içeren kültür etkinliklerinde devletin ideolojik aygıtları, basın, radyo ve televizyonları içeren haberleşme ve iletişim devletin ideolojik aygıtları, dinsel devletin ideolojik aygıtları ile çeşitli özel ve resmi okulları içeren eğitimde devletin ideolojik aygıtları, diğer tüm ekonomik alanları kapsayan ideolojik aygıtlardır.”¹¹⁶ Gramsci’nin hegemonya kavramında bahsettiği hâkim ideoloji yüzyıllardır erkeklerden yana olmuştur ve tıpkı Gramsci’nin de söylediği gibi kadınlar da bu duruma rıza göstermişlerdir. Çünkü bir kültürel yeniden üretim yoluyla bu toplumsal yapının devamı sağlanmıştır. Althusser’in de, devletin ideolojik aygıtları olarak bahsettiği tanımlamasındaki pek çok aygıtın bugün erkek egemen yapının devamının sağlanmasına yardım ettiğini söylemek mümkündür. Türkiye üzerinden düündüümüzde, geleneksel bölümlerinin devamına destek sağlayan pek çok iletişim aygıtı, dinsel ideolojik aygıt, eğitimsel ideolojik aygıttan bahsetmek mümkündür.

¹¹⁴ Nur Vergin, **Siyasetin Sosyolojisi Kavramlar Tanımlar, Yaklaşımlar**, Ba lam Yayınları, İstanbul, s. 77.

¹¹⁵ Vergin, **a.g.e.**, s. 80.

¹¹⁶ Vergin, **a.g.e.**, s. 82

Örne in, ileti im ideolojik aygıtı olarak sayılan medyada kadının temsili geleneksel formlara uygundur. Mine Gencil Bek ve Mutlu Binark'ın yaptı ı ara tırmaya göre, Türkiye'de medyada kadın temsili açısından, anne ve e olarak kadın; cinsel nesne olarak kadın ve iddet eyleminin nesnesi olarak kadın olmak üç farklı kadın kategorisinin i lendi ini söylemek mümkündür¹¹⁷. Bunun dı ında Türkiye'de ilkö retim ders kitaplarının cinsiyet ayrımcılı mını te vik eden pek çok ö e¹¹⁸ e itimle ilgili ideolojik aygıt sayılabilir. Bu örneklerin sayısını ço altmak mümkündür çünkü ataerkil ideoloji, ısrarlı ve de i mez bir ekilde kültürel birikimimizin bir parçası olmaya devam etmektedir. Çünkü tıpkı Gramsci ve Althusser'in dedi i gibi, bu ideoloji yeniden üretilmekte, sürdürülmekte, buna rıza gösterilmekte ve sonuçta toplumsal yapının kendisini olu turmaktadır.

Sosyalist feministlerin kullandı ı Marks'ın temel teorilerinden biri maddeci determinizmdir. Bu teori, kültür ve toplumun köklerinin maddi ve ekonomik ko ullarda yattı mını savunur. “Buna göre maddi ya amın üretilme tarzı toplumsal, politik ve genelde entelektüel ya am sürecini ko ullar. nsanların varlı mını belirleyen ey, onların bilinçleri de il, tam tersine bilinçlerini belirleyen ey toplumsal varlıklarıdır.”¹¹⁹ Marks bu tanımlamada egemen sınıf olarak üretim araçlarının sahiplerini, ezilen sınıf olarak da proletaryayı söylemektedir. Proletarya ekonomik güçleri elinde bulundurmadı ı için toplumsal ya amda da ezilen sınıf olmu tur. Sanayi devriminden sonra üretimin aileden çıkıp, ev hayatıyla i hayatının ayrılması, kadını ekonomik hayattan tamamen dı lamı tır. Dolayısıyla kadınlar da ekonomik güçleri ellerinde bulundurmadı ı için tıpkı i çi sınıfı gibi ezilen sınıf olarak görülebilir. Kadınlar o dönemde çalı ma hayatının içinde de ildir hatta bugün bile ekonomik gücü elinde bulundurmamaktadır.

Marksist teorideki bir di er kavram olan bilinçsiz sınıf tanımlamasını, kadınların dı lanmı lıklarını içselle tirmelerini açıklamak için kullanmak mümkündür. Marks'a göre; “bir sınıf ancak kendisinin sınıf oldu unun bilincine sahip oldu unda var olur ve

¹¹⁷ Mine Gencil Bek- Mutlu Binark, **Medya ve Cinsiyetçilik**, Ankara Üniversitesi Kadın Sorunları Ara tırma ve Uygulama Merkezi, Ankara, 2000, s. 4-15.

¹¹⁸ Firdevs Gümü o lu, “Ders Kitaplarında Toplumsal Cinsiyet”, **Kadın Çalı maları Dergisi**. Yıl. 1, Sayı. 1, Ocak-Nisan 2006, s. 74.

¹¹⁹ Donovan, **a.g.e.**, s. 130-131.

bu her zaman bir ba ka toplumsal gruba duyulan ortak dü manlı ı gerektirir. Egemen sınıfın dü üncelerini ele tirmeden özümsemek yanlış bilinçtir. Sosyalist feministler genellikle kadınlar ve proletarya arasında bir benzerlik oldu unu kabul ederek; benzer biçimde erkek ve yönetici grup çıkarlarına hizmet eden yanlış bilinç ya da erkekle özde le en ideolojileri açı a çıkarma sürecinde, kendi ezilmi lik durumlarının do ru bilinç geli tirme yönünde kadınları te vik ederler. ”¹²⁰ Kadınlar da 19. yüzyıla kadar egemen sınıf olan erkeklerin dü üncelerini ele tirmeden içselle tirerek, kamusal hayattan dı lanmı lıklarını kabul etmi lerdir. Bu süreçte, kadınlar, tıpkı erkekler gibi do al olarak farklı oldukları gerekçesiyle biçilen toplumsal rollerini kabullenmi ler, bu rollerin getirdi i sivil alandaki hiyerar ik ili kilere itiraz etmemi lerdir.

Sosyalist feministlerin kullandı ı bir di er Marksizm kavramı tarihsel materyalizmdir. Marks, tarihsel materyalizm kavramsalla tırmasında, tarihin dinami ini sınıflar arası mücadele olu turdu unu söylemektedir. Bu sınıflar arası mücadele kamu alanında sürmekte olan üretim ili kilerinden kaynaklanır. “Üretimin kendisi tarihin motorunu olu turur. Oysa özel alanda gerçekleştirilen yeniden-üretim, tarihin etkinlik alanınının dı na çıkmaktadır. Yeniden-üretim faaliyetleri arasında yer alan ev i i, çocuk do urma ve büyütme, erke in cinsel ve duygusal hizmet üretiminin dı nda kabul edilmektedir. Kadınlar tarafından gerçekleştirilen bu faaliyetler toplumsal de i me içinde ancak bir yan ürün olarak yerine almaktadır. Marks’ın dikkatini üretim üzerinde yo unla tırması ve yeniden üretimi görmezlikten gelmesi feministlerin yo un ele tirilerine neden olmu tur.”¹²¹

Marksizm’de çok önemli bir yer tutan yabancıla ma kavramı çalı an i çilerin, i leyip, emek harcayıp meydana getirdikleri ürüne her gün dokunmalarıyla aslında ona hiçbir zaman dokunamayacakları, sahip olamayacakları arasındaki ironiyi anlatır. Ürettikleri ürüne yabancıla an i çiler bir süre sonra kendi kendilerine ve kapitalist üretim sonucu artık bir rakip olarak gördükleri di er i çilerle arkadaşlarına da yabancıla ırlar. Kadınlar üretimin içinde olmadı ı için yabancıla ma kavramı dı nda

¹²⁰ A.k., s. 132-133.

¹²¹ Linda Nicholson, “Feminism and Marx: Integrating Kinship With the Economic”, **Feminism as Critique: Essays on the Politics of Gender in Late-Capitalist Societies**, Edited by Seyla Benhabib and Drucilla Cornell, University of Minnesota Press, 1996, s. 24-25.

tutulmu lardır. Oysa “kapitalist toplumda insan ili kilerinin yabancıla mı niteli i, kadınlar açısından erkekler için oldu undan daha belirgindir. Yabancıla ma, kadının ya amı, bilinci diye daha baskıcı bir etki yaratır. Kadınların ya adı ı yabancıla ma çok keskindir, çünkü onlar kendilerini ba kalarının ihtiyaçlarını kar ılamaya yarayan araçlar olarak algırlarlar. Ev i i deneyimi soyutlayıcı ve tekrar edici oldu u için ziyadesiyle yabancıla tırır kadınları.¹²²” Marksist teori, kadın sorununu spesifik bir konu olarak ele almamı tır ancak toplumdaki tüm ili kilere yönelik kavramsalla tırmaları kadın problemine uyarlanabilir. Marksizm, toplumu cinsiyetler arasındaki ili kiden ziyade ekonomik olarak açıklamayı tercih etmi tir. Oysa sosyalist feministlerin yaptı ı gibi ataerkil düzenle kapitalizm arasında bir ba kurmak mümkündür. Marks’ın kapitalizme ele tirileri i çi sınıfının eme inin sömürülmesine ili kindi. Aynı ekilde ata erkil düzen de kadının eme inin erkekler tarafından sömürülmesini kurar, üretir ve içselle tirir. Marks, aslında tezini üretim ili kileri üzerine kurdu u için kadın konusunu özel bir konu olarak ele almamı tır. Ama kadınların eme inin erkekler tarafından sömürülmesi de bir üretim biçimini ifade etmektedir.

Marks, feminist teoriye do rudan bir katkı yapmamakla birlikte, Frederich Engels Ailenin Kökeni adlı yapıtından kadınların durumunu açıkça ortaya koymaktadır. Engels’in Ailenin Kökeni adlı yapıtındaki temel tezi; “tarih öncesi komünist anaerkilli in belirli bir anda ataerkillik tarafından nasıl ters çevrildi i ya da ikame edildi i üzerinedir. Engels, bu geçi i ekonomik geli melere, özellikle de özel mülkiyetin kurulmasına ve de i im ve kar için kullanılan metaların ortaya çıkmasına ba lar. Ancak de i imden önce toplum anne etrafında dönen geni aileler temelinde ya da ana soyluluktan anaerkil bir biçimde örgütlenmi ti. Komünist hanede kadınların ço u ya da tümü bir ve aynı kabileye ba lı iken erkekler farklı kabilelerden gelir. Cinsler arasındaki i bölümü var olmakla birlikte, kendi alanları içinde e it güce sahiptirler. Herkes kendi alanında efendidir.”¹²³ Ekonomik geli melerle birlikte, özel alan içerisine itilen kadının ev içi eme i görünmez bir hal alırken, kamusal alanda çalı an erkek ailenin de yöneticisi olmaya ba lamı tır. Engels tarihteki ilk sınıf mücadelesinin tek e li bir

¹²² Çakır, **a.g.m.**, **19. Yüzyıldan 20. Yüzyıla Modern Siyasal deolojiler içinde**, s. 466.

¹²³ Donovan, **a.g.e.**, s. 142–143.

evlilikte kadın ve erkek arasında oldu unu ve ilk sınıf baskısının eril cinsin di i cins üzerine baskısı ile çakı tı nı söyler. Benzetme açıktır: “erkek burjuvazidir ve karısı proletaryayı temsil eder. Eder çünkü erkek daha güçlü maddi temele sahiptir. Bu, modern endüstriyel ailede de devam eder: koca hayatı kazanmak ve ailesine bakmakla yükümlüdür ve bu durum ona üstün bir konum sa lar.”¹²⁴ Erke in kazandı ı bu üstün durum, onu sadece aile içerisinde ayrıcalıklı hale getirmez, kamusal ya amda da aileyi ve kadını temsil eder duruma getirerek bu ayrıcalı ını peki tirir. Erkek, dı arıda çalı arak ailesine baktı ı için, içeride de kadının ona bakması me ru hale gelmi olur.

1.3.3) Katılımcı Demokrasi Dü üncesinde Kadın

Demokrasi kuramları, ço ulculuk, özgürlük, e itlik gibi demokrasinin bazı özelliklerine di erlerinden daha fazla önem atfetmesi bakımından liberal demokrasi, sosyal demokrasi gibi çe itli fraksiyonlarına ayrılabilir. Antik Yunan’daki küçük ehir devletlerinden büyük sanayi toplumlarına geçi le birlikte temsil, demokrasi açısından kaçınılmaz bir hale gelmi tir. Ancak bu durum siyasal süreçlere dâhil olma bakımından toplumsal eri im açısından bir takım grupları daha arka planda bırakmı tır. Temsili demokrasinin böyle bir azınlık e i i ortaya çıkaraca ı endi esini, Jean J. Rousseau daha 18. yüzyılda temsil edilen bir halkın artık var olmayaca ı dü üncesiyle dile getirmi ti. Liberal demokrasinin eksik temsile neden olması, demokrasi konusunda yeni tartışmalar yeni kuramlar ortaya çıkarmı tır. Katılımcı demokrasi de bunlardan biri olarak ortaya çıkmı tır. Demokrasinin en elzem artı katılım oldu u halde, katılımcı demokrasi dü üncesinin ortaya çıkmasını, temsili demokrasilerin yeterince katılım sa lamamasına ve yurtta ları siyasetten de uzakla tırdı ı ele tirilerine ba lamak mümkündür. Bu nedenle katılımı arttırmaya yönelik yeni çareler aranmaya ba lanmı tır.

Liberal devlet modelinin demokrasiyi yalnızca yasal süreçler ve usulcü düzenlemelerle ifade edilen hak ve özgürlükler düzeyinde de erlendirmesi, demokrasiyi özsel olarak zayıflatmı , geri plana itilen grupların toplumsal mücadele zeminlerinin

¹²⁴ A.k., , s. 145

ortadan kalkmasına yol açmıştır¹²⁵. Katılımcı demokrasi okulunda, katılıma, katılım imkânlarının maksimize edilmesine ve örneğin i dünyası, eğitim sektörü ve özellikle yeni feminist demokrasi kuramına göre özel alan gibi henüz demokratik düzenin nezareti altında bulunmayan toplumsal ve ekonomik alanların demokratikleşmesine özel bir değer verilmektedir. Katılımcı demokrasi oy kullanma hakkına sahip olanlar çerçevesini genişletmek ve oy verenlerin kamusal ihtiyaçları konusunda konuşma, irade oluşturma ve karar vermeye katılımını yaygınlaştırmak ve yoğunlaştırmak istemektedir. Katılımcı demokrasi, her vatandaşın ve oy kullanma hakkına sahip olanların tümünün siyasal iradesinin, siyasal iradenin oluşum sürecinin ve karar sürecinin önünde bulunmadığı, aksine esas itibarıyla bu sürecin ürünü olduğu eklindeki yol gösterici tezler¹²⁶. Bugün dünyanın birçok ülkesinde katılımı arttırmaya yönelik yollar aranmaktadır. Katılımcı demokrasinin özünü, vatandaşların kararlara katılması ve politikaları birlikte belirlemesi düşüncesi oluşturmaktadır. Katılımcı demokrasi, seçim günü dışında insanlara belirleme hakkı tanımayan temsili demokrasinin açmazlarına bir çözüm olarak ortaya çıkmıştır.

Katılımcı demokrasi daha çok sayıda insanın katılım olanağına kavuşmasını amaçlamaktadır. Katılımcı demokrasi insanları bölüm politikalarındaki kararlara ortak ederek, sisteme yabancılaşma ve güvensizlikle ilgili sorunların aılması sağlar. Ayrıca, katılımcı demokrasi politik kültürü geliştirip dönüştürerek, etkin olan kişilerin dışında kalan insanlara da sesini duyurma imkânı vermeyi amaçlamaktadır. Yaratılan katılım mekanizmasının, iktidar alanı dışındaki kitleleri oy veren nesnelere olmaktan çıkarıp onları katılma, etkileme ve karar verme sürecinin öznesi haline getirmeyi hedeflemektedir¹²⁷.

Dünyanın çeşitli ülkelerinde katılımı arttırmaya yönelik uygulamalar bulunmaktadır. Günümüzde Antik Yunan'da olduğu gibi küçük bir şehir devletinde yaşıyıp, kararları bir meydana ortak almanın imkânı yoktur. Ancak iletişim

¹²⁵ Ülku Doğanay, **Demokratik Usuller Üzerine Yeniden Düşünmek**, İnce Yayınları, Ankara, 2003, s. 31.

¹²⁶ Schmidt, **a.g.e.**, s. 164.

¹²⁷ America-Vera Zavala, **Katılımcı Demokrasi Dünyadaki Katılımcı Demokrasi Deneyimleri**, Çev. Naile Aras, Dipnot Yayınları, Ankara, 2006, s. 20.

teknolojilerindeki hızlı değişim, bu imkânı sanal ortamda da olsa insanlara tanımaktadır ve internet demokratik katılımın yeni bir öznesi olarak hayatımıza girmiştir. “Yeni iletişim teknolojileri, bilgi ve enformasyona ulaşımı kolaylaştırarak ve bireylerin sınırlar ötesini ilikililiğini sağlayarak sivil toplumun genişlemesine katkıda bulunmaktadır. Sivil toplumun genişleyen yapısı aynı zamanda yeni bir katılımcı yurttaşlık pratiğini de tarif etmektedir.”¹²⁸ Katılımcı demokrasinin araçlarından biri olan internet ve elektronik demokrasi yaklaşımları, “yeni iletişim teknolojilerinin modern demokrasilerde siyasal katılımın önündeki geleneksel mekân ve zaman engellerinin ortadan kaldırılmasında, önemli bir potansiyel olduğunu, bilginin yurttaşlara erişit olarak yayılması, erişim kolaylığı, ulusal ve uluslar arası yeni kamusal alanların ortaya çıkması, ifade özgürlüğü ve özyönetimin sağlanması anlamında iletişim teknolojilerinin katılımcı demokrasiyi gerçekleştirecek potansiyellerini içerdiğini söylemektedir.”¹²⁹ Gerçekten de artık siyasal sürecin organlarının tümünün bir web sitesi vardır ve bunlar o web sitesi üzerinden faaliyetlerini düzenlemekte, duyurularını yapmakta, anketler düzenlemekte, insanlar buralara çeşitli konulardaki görüşlerini yazmakta ve sanal ortamda bir tartışma zemini ve kamuoyu oluşturmaktadır.

Katılımcı demokrasinin uygulanmasının önemli araçlarından biri de sivil toplumdur. “Sivil toplum kavramı, devletin ve devlet otoritesinin dışındaki ekonomik ve toplumsal alanı nitelemek için kullanılan otorite alanıdır, kendi ilke ve kurallarına göre işleyen ve kendi kendini düzenleyen özerk alanları ifade etmek için kullanılmaktadır. Diğer bir ifadeyle, devletin müdahalesi dışındaki birey ve grupların kendi alanlarını düzenlemelerini ihtiva etmektedir.”¹³⁰ Ortaçağların ortalarında biçimlenmeye başlayan sivil toplum, esnaf, tüccar gibi kentsel unsurların feodal sistem içerisinde yer alması sonucu ortaya çıkmıştır. Burjuvaziye tanınan bu sivil özgürlükler merkezi otoriteden bağımsız, özerk kurum ve örgütlenmelerin ilk temelini

¹²⁸ Nilüfer Timisi, **Yeni İletim Teknolojileri ve Demokrasi**, Dost Yayınları, Ankara, 2003, s. 17.

¹²⁹ Timisi, **a.g.e.**, s. 184.

¹³⁰ Aytekin Yılmaz, **Çağdaş Siyasal Akımlar Modern Demokraside Yeni Arayışlar**, Vadi Yayınları, Ankara, 2003. s. 324., Nasır Niray, “Sivil Toplum ve Katılımcı Demokrasi Bağlamında Türkiye’de Demokrasi Kültürü”, **Siyasal Kültür Yazıları**, Der. Nasır Niray, Derin Yayınları, İstanbul, 2009, s. 21–22.

olu turmaktadır¹³¹. Daha sonraki dönemlerde ise, sözleşme kuramcıları, toplum ile devleti birbirinden ayırarak, devlet dışı sivil gruplardan yani toplumdan söz etmişlerdir ve bu kuramlarda toplum ortak menfaatleri etrafında birleşen grupları ifade etmektedir.

Günümüzde sivil toplum kuruluşları demokrasinin bir ögesi olarak önemli fonksiyonlar üstlenmektedir. Ancak, sivil toplum kuruluşlarının üstlendikleri görevler, var oldukları ülkelerdeki demokratik gelişimlik düzeyine göre değişmektedir. Siyasi partilerin toplumdaki aracılık görevini yeterince yerine getiremediği sistemlerde sivil toplum kuruluşları daha güçlü durumdadırlar. Temsili demokrasinin katılımı sağlanmada yetersiz kalması aslında siyaset anlayışını da değiştirmiştir, dolayısıyla halk artık politikacılardan beklentiler beklemek yerine, politikacılardan talep etme ve hesap sorma davranışları içerisine girmişlerdir. Bu durum, sivil toplum kuruluşlarının görevlerini başarıyla yerine getirmesi ve genişletmesini sağlar.

Değişik ilgi alanlarında faaliyet yürüten sivil toplum kuruluşları; “yerel ihtiyaçları karşılama, âdemi merkezîyetçiliği teşvik etme, politik liderlerin yetiştirilmesinde okul görevi üstlenme, hükümete kamuoyunun taleplerini iletme ve politik katılımı teşvik etme gibi onlarca görev beklerken, diğer taraftan kamu ve özel sektör arasında kalan sivil toplum kuruluşu görev sınırlarının ne olacağı konusu; en önemli politik sorun olma özelliğini de korumaktadır”¹³² Sivil toplum konusu kadın problematiği açısından oldukça önemlidir. Çünkü eski çağlardan bu yana sivil toplum kamusal alanla özdeş görülmüş, aile dışındaki alanı ifade etmek için kullanılmıştır. Sözleşme dönümlerinde sözleşmeyle kurulan kamusal alan sivil alanın kendisidir ve kadın bu alanın dışındadır. “Feministler, temelde kamusal alanda farklılık ve otonomi politikası üzerindeki ısrarıyla klasik sivil toplum anlayışında yeni bir açılım sağlamaktadır. Hobbes’tan başlayıp Gramsci’ye kadar uzanan çizgide sivil toplum, özel/kamusal alan ayrışması temelinde anlamını buluyor ve kamusal alan hesaba katılarak formüle ediliyor. Erkek alanı olan kamusal alan, kadın alanı olan özel alanı önceliyor ve ona göre üstünlük kazanıyor. Bu siyasal dönümlerin elinde özel alanla

¹³¹ ahin Alpay, **Türkiye’de Toplum ve Siyaset**, İletişim Yayınları, İstanbul, 1991, s. 19.

¹³² brahim Yıldırım, **Demokrasi, Sivil Toplum Kuruluşları ve Yönetimi**, Seçkin Yayınları, Ankara, 2004, s. 75.

özde le tirilen kadın, böylece kamusal ya amdan dı lanmı oluyor. Ekonomik yapılar, sosyal dönü ümler, devrimler, bilimsel ke if ve bulu lar vb. faaliyetlerin tümü kamusal alanda süregelen bir tarihi olu turuyor. Bu olu umda kadının yeri yoktur.”¹³³

Carole Pateman, katılımcı demokrasi kuramının, bireylerin ve kurumların birbirinden soyutlanmı bir ekilde dü ünülemeyece i görü ü üzerine kuruldu unu söylemektedir. Ona göre; ulusal düzeyde temsili kurumların bulunması demokrasi için yeterli de ildi; demokrasi için toplumsalla ma veya toplumsal e itim herkesin maksimum katılımını sa layacak ba ka alanlarda da gerçeikle tirilmelidir ki, gerekli bireysel tavırlar ve psikolojik özellikler geli tirilebilsin. Bu geli im katılım süreciyle sa lanır. Bu nedenle katılımcı demokrasi kuramında katılımın en önemli fonksiyonu e itici olmasıdır¹³⁴. Pateman, özel ya amdaki sosyal e itsizlikle siyasal e itli in, seçme ve seçilme hakkıyla kamusal alana ait olan sivil özgürlüklerin birbiriyle ilgili olmadı mını ileri süren liberal demokrasi dü ünncesine kar ı çıkmaktadır¹³⁵. Liberal demokrasinin bu tezi, kamusal alanla özel alanın ayrılmasına dolayısıyla kamusal alanın erkeklere, özel alanın ise kadınlara ayrılmasına neden olmu tur. Bu durum kadınların uzun süre siyasal alan dı nda tutulmasına neden olmu tur.

Katılımcı demokrasi kuramı kadın problemi açısından neden bu kadar önemli olmu tur. Temsili demokrasinin, eksik temsil sa ladı ı durumlarda bazı grupları kamusal alanın dı na itmi ya da di erlerine göre daha az temsil edilir duruma sokmu tur. Kadın yakla ımı açısından katılımcı demokrasinin önemli bir kuram haline gelmesini Anne Phillips öyle açıklamaktadır: Ona göre liberal demokrasinin oy vermeyi, ihtiyaçlarımızın ve çıkarlarımızı dile getirmenin tek yolu olarak görmesi bizi yalıtılmı bir demokrasi anlayı na götürmektedir. Bu durum ba ka “bir olu uma ya da nüansa izin vermez, dönü üm ya da de i im için alan yaratmaz. Ça da feminizmin tanımlayıcı niteliklerinden biri, kadınların nasıl bir pasiflik ve feragat kültürüne sıkı ıp kaldıklarını vurgulamasıdır. Bunun en dolaysız sonuçlarından biri, kadınların, ne

¹³³ Çaha, **a.g.e.**, s. 13.

¹³⁴ Carole Pateman, **Participation and Democratic Theory**, Cambridge University Press, Cambridge, 1970, 42-43’den Aktaran Rosen-Wolff, **a.g.e.**, s. 148.

¹³⁵ Heidi Wedel, **Siyaset ve Cinsiyet: stanbul Gecekonduklarında Kadınların Siyasal Katılımı**, Metis Yayınları, stanbul, 2001, s.21-22.

istediklerini ö renmek, erke e sessizce ayrıcalık verilmesine kar ı çıkmayı ö renmek zorunda olmalarıdır. .. htiyaçlarımızı, çıkarlarımızı ya da haklarımızı dü ünürken ba lı oldu umuz dil, özgürle me itkisini sürekli olarak tahrip eder, bizi ya o / ya bu ikiliklerine, erkekler gibi olmak ya da onlardan do al olarak farklı olmak ikiliklerine geri çeker; toplumsal cinsiyetten arınmı bir e itlik yanılısamasında ayak direr ve sonra onu sa lam bir ekilde kafamıza kazır. Erkekler gibi kadınlar da bu ikiliklerin elindedir; mesele yalnızca ne istedi imizi bilmek de il, sesimizi duyuramamaktır. Oy kullanmak tek ba ına bu sorunu çözmez, çünkü daha acil ve zor olan görev algılarımızı ve gündemlerimizi de i tirmektir.”¹³⁶ Algıları ve gündemleri de i tirmenin yolu da kadınların konu arak, tartı arak, aktif siyasal hayatın içerisinde yer alarak kadın sorununa çözüm aramalarından geçmektedir. Bu nedenle feminist kuramcıların ço u temsili demokrasinin ‘temsil’ problemine çözüm olarak katılımcı demokrasiyi görmektedir.

1.4) POL T K ALANIN B R AKTÖRÜ OLARAK KADIN

Bu bölümde, kadınların siyasal alanda temsiline ili kin sorun, yasal e itlik ve i levsel e itlik olmak üzere iki bölümde incelenecektir. Yasal e itlik, kadın insan haklarının dünyada geli im sürecine ili kindir. levsel e itlik ise, yasal olarak elde edilen siyasal hakların uygulamada kullanılabilirli ine ili kin destekleri/engelleri ortaya koymaya yöneliktir. Bu ba lamda i levsel e itlik, aktif ve pasif siyasal katılma boyutuyla tartı ılacaktır.

1.4.1) Yasal E itlik: Oy Hakkı Mücadeleleri

Kadınların yasal e itliklerini kazanma süreci, 19. yüzyılın ikinci yarısından 20. yüzyılın ba larına kadar devam eden, dünyanın çe itli yerlerindeki kollektif eylemleri içeren birinci dalga feminist hareketle ba lamı tır. Birinci dalga feminist hareket kadınların oy kullanma gibi hukuksal ve siyasal bir takım haklarını elde etmeleriyle sonuçlanmı tır. 1970’lerden sonra ortaya çıkan ikinci dalga feminist hareket ise, kadının kültürel ve politik konumunu odak noktası yapmı ve kadınların sosyal ve politik

¹³⁶ Phillips, **a.g.e.**, s. 60.

hayatlarında kar ıla tıkları sorunları ataerkil düzenin, sistemin bir ürünü olarak görmü , toplumsal cinsiyet ekseninde tartı malarını derinle tirmi tir. Toplumsal cinsiyet akımı, tüm politik alanlarda, toplumsal olarak e it düzenlemeleri tesis etmeyi amaçlamaktadır¹³⁷. “Toplumsal cinsiyet, toplumsalla ma süreci ve kültürün içinde edinilen kadın ve erkek olma özelliklerini anlatan bir kavramdır. Kadınların ve erkeklerin toplumda üstlenmi oldukları i lerin ve yerine getirdikleri rollerin do al ve kendili inden bir i bölümünün sonuçları olmaktan çok, kültürel olarak belirlenmi , ö renilmi ve zaman içinde de i ebilir oldu unu gösterir. Cinsiyet rollerinin ve ona dayalı i bölümünün yarattı ı iktidar ve otorite ili kilerinin/alanlarının kurgulanma ve i leyi biçimlerini ortaya çıkardı ı bir toplumsal prati e i aret eder¹³⁸.” Birinci dalga feminist harekette hukuksal olarak e it yurтта statüsüne gelmeyi amaçlayan kadınlar, bu haklarını elde ettikten sonra dahi toplumda her alanda erkeklerle e it konuma gelememi lerdir. Bu nedenle yasal e itli in elde edilmesinden sonra öne çıkan konu, i levsel e itli in nasıl sa lanaca ma ili kindir. Bu dönemde i levsel e itli in sa lanamaması, ideolojik bir durum olarak görülmü ve toplumsal cinsiyet kavramıyla ifadelendirilmi tir.

Siyasal anlamda e itlik taleplerinin ilk ortaya çıktı ı alan oy hakkı istemleri olmu tur. Sanayi devrimiyle birlikte, ailenin üretimin merkezi olmaktan çıkması, kadının hem aile içerisindeki konumunu zayıflatmı , hem de kamusal alanın dı ma itmi tir. Dolayısıyla ilk oy hakkı mücadeleleri bu dü ünçe etrafında geli mi tir. Kamusal alanın dı nda bırakılan kadınlar, bizzat kendileri tarafından kamusal alanda teslim edilme hakkını istiyorlardı. Bu nedenle Batı’da e it oy kampanyaları ba latıldı. Ancak bu kampanyaların en büyük özelli i, kadınların aile içindeki sorumluluklarına itirazlarını içermemesidir. Bu sorumlulukları kabul etmekle birlikte yurttalık statüsü kazanmayı istiyorlardı. “Kampanyaya katılan kadınlar da kendilerine yüklenen kadınlık ve annelik rollerini kabul ediyorlardı. Bu yönde bir itirazları olmadı ı gibi geleneksel i bölümüne de i tirak ediyorlardı. Kadının aile ya amı içindeki geleneksel rolleri kabul edilmekle beraber bir yenilik olarak fazladan istenen ey, kamusal alana da kabul

¹³⁷ Jacqui True, “Mainstreaming Gender in Global Public”, **International Feminist Journal of Politics**, 5:3 November 2003, Taylor Francis Ltd., s. 371.

¹³⁸ Çakır, **a.g.m.**, s. 415.

edilerek vatandaşlık sıfatını elde etmekte. Kadın durumunu iyileştirmeyi hedef alan bu kolektif hareket Amerika’da 1840, İngiltere’de 1850, Fransa ve Almanya’da 1860 ve skandinav ülkelerinde 1870’li yıllarda gelişti.”¹³⁹ Kadınların oy haklarını elde etmeleriyle sonuçlanan bu hareketleri birinci dalga feminist hareket olarak nitelendirmek mümkündür.

1800’lü yıllarda başlayan birinci dalga feminist hareket kadınların yasal haklarını elde etmeleriyle sonuçlanmıştır. Bu zamana kadar yurtta statüsüne dâhil olmayan kadınlar öncelikli olarak evrensel vatandaşlık haklarından yararlanmak için mücadele vermişlerdir. Bu mücadele kadın ve erkek arasında eşit olduğu ilkesinin anayasalara ve yasalara girmesiyle sonuçlanmıştır. Türkiye’de kadınların Osmanlı imparatorluğunun son döneminden itibaren gazeteler, dergiler, gazeteler ve sivil toplantılar yoluyla yürüttükleri mücadele, önce Medeni Kanunla sosyal alanda eşitlik sağlanması, sonra siyasal haklarını elde ederek yasalar önünde her alanda eşitlik sağlanmasıyla sonuçlanmıştır. Türk kadınlarının bu hareketliliği dünyadaki kadın hareketinin etkisiyle ve onunla paralel bir şekilde olmuştur. Bu nedenle dünyadaki kadın hareketinin gelişimini ana hatlarıyla incelemek, ardından bilgisi sunmak bakımından görülmektedir. Bu bağlamda bu bağlamda, Fransa, İngiltere ve Amerika’daki kadın hareketinin gelişimi ana hatlarıyla ortaya konulacaktır.

1.4.1.1) Fransa’da Kadın Hareketi

Fransa’da kadınların eşit bir vatandaş olarak kabul edilmeleri, İnsan Hakları Evrensel Bildirisinden tam 155 yıl sonra, 1944 yılında gerçekleşmiştir¹⁴⁰. 1789 Fransız Devrimiyle ortaya çıkan eşitlik, özgürlük gibi kavramlar kadınların da erkeklerle eşit haklara sahip olması tartışmalarını gündeme getirmiştir. Bu bağlamda devrimden sonra yazılan Olympe de Gouges’in “Kadın ve Kadın Yurttaşların Hakları Bildirgesi” ile İngiltere’de Mary Wollstonecraft’ın 1792’de yayınladığı “Kadın Hakları Savunması” adlı kitabı oldukça önemlidir. 1789 İnsan ve Yurttaş Hakları Bildirgesi, “yurttaşın kadın ya da erkek cinsinden insan olduğunu (madde 1) olumlarken, istencinin de özgür olduğu

¹³⁹ Çaha, **a.g.e.**, s. 43-44.

¹⁴⁰ Çakır, **a.g.m.**, s. 426.

(madde 2), oy verme hakkına sahip bulundu u (madde 10) ve de bütün yurtta ların kamusal makam ve görevlere kabul edilebilir oldukları (madde 12) sonucuna varmaktadır. Bu kadınların da, tıpkı yurtta kimli iyle, halkın haklarını istismar edecek olanlara kar ı ba kaldırma hakkına sahip oldukları gibi, bu görevlere de kabul edildikleri anlamlarına gelmektedir.”¹⁴¹ nsan ve Yurtta Hakları Bildirgesi, bu hükümleri getirmesine ra men, kadınların yasalar önünde e itliklerini kazanmaları kolay olmamı tır.

1791 Anayasasından önce Olympe de Gouges Kadın hakları bildirgesini kral ve kraliçeye göndermi tir. Buradaki çarpıcı sözlerden biri; ‘giyotine çıkan kadınlar neden kürsüye çıkamazlar’ olmu tur. Seçimlere kadınların da katılabilmesi için, bu dönemden sonra da mücadeleler verilmeye devam edilmi tir. 1793 Anayasasında genel oy hakkı kadınlar hariç tutulmak üzere tanınmı , kadınlara siyasal hak tanınmasını isteyen de Gouges, giyotine gönderilmi tir. 1793 yılında Fransa’da kadın kulüplerinin faaliyetleri ve siyasetle u ra maları yasaklanmı tır¹⁴². Devrimden sonra Robespierre ve arkada ları seçme ve seçilme hakkının e itli i için büyük çaba göstermi tir. Babeuf hareketi seçme ve seçilme hakkı yolunda önemli bir adım olmu tur. “E itlik ilkesinin toplum hayatının tüm ili kilerine yayılmasını öngören Babeuf, siyasal hakların kullanılmasında tam e itlik, kimsenin siyasal ve idari iktidarı tekeline alamaması gibi siyasal haklarla ilgili ilkeleri belirtiyordu¹⁴³.

Fransa’da kadın hakları konusu sosyalistlerin gündemine erken bir dönemde girmi tir. Eme in ve kadının sömürülmesine kar ı çıkan Saint Simon ve Fourier gibi ütöpic sosyalistler, proletaryanın kurtulu u ile kadının kurtulu unu birlikte ele alıyorlardı. 1870’de ilk i çi sınıfı iktidarı deneyi olan Paris Komünü deneyimiyle, ilk kez kadınların mücadeleye verdikleri katkılar kar ılık buldu. Komüne, seçme ve seçilme hakları dâhil olmak üzere erkeklerle e it vatanda lar kabul edildiler, direni te barikatlar, klupler kurdular, tartı malara katıldılar. Komünün yenilgisinden de aynı oranda

¹⁴¹ Bouineau, **a.g.e.**, s.124

¹⁴² Çakır, **a.g.e.**, s. 426.

¹⁴³ Rabia Bahar Üste, “Temsil Hakkında E itli e Do ru: Kadınların Temsil Hakkı Mücadelelerinin Tarihsel Geli imi ve Genel Oy”, **Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi**, Cilt. 1, Sayı. 3, 1999, s. 87-100.

etkilendiler, tutuklanma ya da sürgüne maruz kaldılar¹⁴⁴. Fransız Devrimi burjuvazinin önderli inde gerçekte mi olmasına rağmen, i ç i, köylü, kadınlar gibi toplumun çe itli kesimlerinin de katıldı ı sahiplendi i kitlesel bir hareket olmu tur. Bundan sonraki süreçte kadınlar, siyasal ve hukuksal hakları konusunda daha fazla seslerini duyurmaya başlamışlardır ancak devrimden oldukça uzun bir süre sonra, 1944 yılında tam anlamıyla erkeklerle eşit yurttaşlık haklarına sahip olmuşlardır.

1.4.1.2) İngiltere’de Kadın Hareketi

Kadınların oy hakkı elde etmesinin İngiltere’deki serüvenine baktığımızda ise; Mary Wollstonecraft’ın 1792’de yayınladığı Kadın Hakları Savunması adlı kitabı oldukça önemlidir. Bu eserinde Wollstonecraft, “Aydınlanma dönüncesinde kadın do asını erkekten ayıran temaları iddetle ele tirir. Aydınlanma dönünürlerinin iddia etti i gibi kadın do ası erkeklerden farklı de il, aksine kadın insan türü olarak hem do ası, hem de rasyonalitesi itibariyle erkekle aynıdır. Aydınlanma dönüncesinin etkisinde kalan Wollstonecraft, akıl kavramına özel bir anlam yükler ve kadınla erkek arasındaki ili kiyi bu kavram çerçevesinde tahlil eder. Erkekle aynı akılı paylaşmasına rağmen kadınlar, toplumda geleneksel olarak akılı kısı yaratıklar olarak kabul edile gelmiş ve bu nokta aydınlanma dönüncesi tarafından da bir ön kabul olarak görülmü tür.”¹⁴⁵ Wollstonecraft, bir taraftan Aydınlanma dönüncesinin kadını erkekten farklı gören bakı açısını iddetle ele tirirken, di er taraftan da kadın hakları ve eşitlik taleplerini geleneksel e ve annelik rollerine dayandırmı tür: “E er çocuklar gerçek anlamda yurtseverli in ne oldu unu anlayacak biçimde eşitleneceklerse, annelerinin birer yurtsever olması gerekir.... Varmak istedi im sonuç açıktır: Kadınları rasyonel varlıklara ve özgül yurttaşlara dönü türün; bunu gerçekte tirdi inizde onlar kısa zamanda iyi zevceler ve anneler olacaklardır.”¹⁴⁶ Tocqueville de kadınların eşitilmesi gerekti ini çünkü ulusa sadık çocuklar yeti tirecek olanların kadınlar oldu unu belirtmiş ti. Wollstonecraft’ın bu sözlerinde de aynı dönüncenin izlerine rastlamak mümkündür. Kadınlar için do al haklarına sahip olmak, bunları talep etmek o kadar

¹⁴⁴Çakır, a.g.m., s. 428.

¹⁴⁵Çaha, a.g.e., s.47.

¹⁴⁶ Mary Astell, **Reflections Upon Marriage**, 1700’den Aktaran Julieta Mitchell, “Kadın ve Eşitlik”, **Kadın ve Eşitlik**, Der. J. Mitchell, A. Oakley, Pencere Yayınları, İstanbul, 1998, s. 32.

ola an dı ı bir durumdu ki, bunu mutlaka ulusa faydalı olmak gibi me ru bir gerekçeye dayandırmaları gerekiyordu. Bu hakları kendileri için yüksek sesle dile getirmeleri bu dönemde mümkün görünmemekteydi.

ngiltere’de 1832 yılından itibaren ba layan i çi sınıfını özgürle tirmeye yönelik bir dizi reformist hareket kadınların oy hakkı mücadeleleri konusunda da önemli adımlar olmu tur. Bu dönem ngiltere’sinde kadınlar kendilerinin neden insan soyutlaması dı ında bırakıldı ını sorgulamaya ba lamı lardı. Dönemin kadın dü ünürlerinden Mary Astell, ‘mutlak hükümlerlik devlette ve toplumda zararlıysa nasıl oluyor da aile içinde gerekli oluyor’ sorusunu soruyordu¹⁴⁷. 1832’de oy hakkının geni lemesiyle ilgili yapılan ilk reform Lord Grey kabinesi tarafından gerçekleştirilen i çi sınıfının tümünü kapsamadı ı için hayal kırıklı ı yaratmı tır. İ çi sınıfının bu duruma kar ı kitlesel hareketleri 1884’e kadar süren bir mücadeleyle devam etmi tir. 1884 yasası ise seçmen sayısını yeniden geni letmeyi amaçlamaktaydı. Bu yasa ile seçim bölgeleri yeniden düzenlenmi tir. 20. yüzyılın ba larında ngiltere’de kadınlar, çocuklar ve hizmetkârlar dı ında herkes oy hakkına sahip duruma gelmi ti. Avam Kamarası artık gerçekten halkı temsil eder duruma gelmi ti. 1918 yılına gelindi inde yirmi bir ya ını dolduran her ngiliz erkek vatanda a ve 30 ya ın üzerinde, mülk sahibi ya da mülk sahibiyle evli, üniversite mezunu ya da haftada 5 pound gelir getiren bir i te çalı an kadınlara oy hakkı tanınmı ¹⁴⁸ ve son olarak 1928 yılında yirmi dört ya ını dolduran tüm kadın ve erkek yurtta lara seçmen olma hakkı tanınmı tır. Böylece ngiltere’de genel oy ilkesi kabul edilerek demokrasinin en önemli a amalarından biri gerçekleştirilmi tir¹⁴⁹.

1.4.1.3) Amerika’da Kadın Hareketi

Amerika Birle ik Devletlerindeki kadın hareketi ise, kölelik kar ıtı hareketlere kadar uzanmaktadır ve bir süre bu hareketler paralel gitmi tir. İlk kölelik kar ıtı dernekler 1837’de kurulmu tur. Kadınların e it hak talebiyle ilgili en eski eylem de Seneca Falls’ta, 1848’de gerçekleştirilmi tir. Bu toplantı sonunda Duygular Bildirgesi

¹⁴⁷Çakır, **a.g.m.**, s. 422.

¹⁴⁸Çakır, **a.g.m.**, s. 425.

¹⁴⁹Esat Çam, **Devlet Sistemleri**, Der Yayınları, İstanbul, 1993, s.26

olarak bir bildirge yayınlanır. Bu bildirge neredeyse kelimesi kelimesine Amerikan Ba ımsızlık Bildirgesi üzerine oturtulmu tur. Ancak bu belgedeki despot erkeklerdir¹⁵⁰. Bundan önceki dönemde de kadınlar ilk defa New Jersey eyaletinde 1790 Anayasasındaki belli mülk ve oturma yeri olanlara tanınan oy hakkındaki bo luktan yararlanarak oy kullanmı lardır. Eyalette kadınların ve siyahların bu haktan yararlanmamaları için tasarı meclisten geçmi tir. Kadınların oy hakkı isterinde mücadelesi, ilk olarak Elizabeth Cady Stanton öncülü ünde kadınların “toplumsal, sivil ve dinsel durumlarını” tartı mak üzere bir toplantı düzenlemeleriyle ba lamı tır. Bu toplantıda alınan kararların içinde en çok tartı ılan konu ÷lkede kadınların oy verme hakkının sa lanması olmu tur. Kadınlar için oy hakkının kutsallı ı üzerinde durulmu ve bu hakkın alınması kendi görevleri olarak nitelendirilmi tir¹⁵¹. Di er taraftan da Lucy Stone American Women Suffarage Association’u kurmu tur. Bunun ardından 1875 yılında bir mahkemenin vatanda olmanın oy kullanmak anlamına gelmeyece ini belirtmesi üzerine, bu iki farklı feminist grup 1890 yılında Ulusal Amerikan Kadın Oy Hakkı Derne i adı ile birle me kararı almı tır. Tek dernek olarak etkinliklerine devam etmeye ba ladıklarından itibaren eyaletlerde örgütlenmi tir. 1910 yılında Amerika’da birçok ilde kadınlar oy kullanmaya ba lamı tır. Ancak 1920 yılında Amerika’da ÷lke genelinde kadınlara oy hakkı tanınmı tır¹⁵².

Dünyada birinci dalga feminist hareketin kadınlara siyasal haklarını kazandırmasının ardından 1960’lı yıllara kadar bir durgunluk döneminin oldu unu söylemek mümkündür. Yirminci yüzyılda ortaya çıkmaya ba layan uluslararası insan hakları belgeleri de genel ve soyut tanımlamalarla insan haklarını düzenlemekteydi. Kadınların yasal haklarını elde etmelerinin ardından toplumdaki ikincilliklerinde bir iyile menin olmaması, 1960’lardan sonra ikinci dalga feminist hareketi ortaya çıkmasına neden olmu tur. Bu tarihten sonra sadece kadının durumunu iyile tirmeye yönelik insan hakları belgeleri ortaya çıkmı tır. Bunlardan en önemlisi Birle mi Milletler tarafından, 1979 yılında üye ÷lkelerin imzasına açılan “Kadınlara Kar ı Her Türölü Ayrımcılı ın Önlenmesi” (CEDAW) sözle mesidir. “Ne var ki bütün insan

¹⁵⁰ Çakır, **a.g.m.**, s. 418

¹⁵¹ Kovanlıkaya, **a.g.e.**, s. 33-34.

¹⁵² Grolier Encyclopedia, <http://www.grolier.com> ‘dan Aktaran Ça layan Kovanlıkaya, **a.g.e.**, s. 33-34.

hakları sözleşmeleri arasında CEDAW en fazla çekince konmuş belgedir ve bu bir rastlantı değildir. Ayrıca çok sayıda ülke daha bundan sözleşmeyi imzalamaya bile yanaşmadı. Yine 1993'te Birleşmiş Milletler Genel Kurulu, Kadınlara Yönelik İddetin Ortadan Kaldırılması Bildirgesini kabul ederek önemli bir adım atmıştır¹⁵³.” Türkiye, bu sözleşmeyi 1985 tarihinde imzalamakla birlikte, başlangıçta medeni kanunundaki çeyitli hükümlerle çelişkiyi gerekçesiyle çekince koymuştur. Kadınlara Karşı Her Türü Ayrımcılığın Önlenmesi Sözleşmesi'nin İhtiyari Protokolü 30 Temmuz 2002 tarihinde TBMM tarafından onaylanmış ve 02 Ağustos 2002 tarihli resmi gazetede yayımlanmıştır. Gerekli prosedürün tamamlanarak ilgili belgelerin 29 Ekim 2002'de Birleşmiş Milletlere verilmesiyle birlikte Türkiye bu tarihten itibaren dünyada CEDAW İhtiyari Protokolü'ne taraf olan 48. ülke konumuna gelmiştir.

1.4.2) İki Levsel Eşitlik

Kadın hareketinin ilk dalgası, kadınların yasalar önünde erkeklerle eşit olmayı, eşit yurttaş olmayı isteyen çabalarıyla ortaya çıkmıştır ve kadınlara Birinci Dünya Savaşı'ndan sonra çeyitli ülkelerde oy hakkının tanınmasıyla sona ermiştir. Kadınların yasal haklarını elde etmelerinin ardından 1960'lı yıllara kadar kadın hareketi bir durgunluk dönemine girmiştir. Yasal haklarının sağlanması kadınlar açısından artık bütün sorunların çözüldüğü anlayışıyla büyük bir sevinçle karşılanmıştır. Ancak, özellikle siyasal alanda, kadınların erkekler kadar var olamaması, sorunun sadece yasalardan kaynaklanmadığını göstermiştir. “İkinci dalga feminist hareket, tanıdık bir ikilemden bahsetmekte ve yasal haklar hakkında konuşmanın iyimserliğini eleştirmektedir. Bu ikilem seçkin yasalar ile kadının gündelik gerçekliklerinin küçük düşürücülüğü arasında, bir hakka sahip olma ile onu kullanabilme arasındaki uçurumdur¹⁵⁴.” Bu nedenle 1960'lı yıllara kadar sessiz kalan kadınlar, artık iki levsel eşitsizliğin kökenine ilişkin çözümlenmelerde bulanmaya başlamışlardır. Bu dönemde Simon de Beauvoir'un 1960'lı yılların başında yazdığı İkinci Cins (The Second Sex) adlı kitap büyük bir ilgi uyandırmıştır. De Beauvoir, kadının sosyal ve politik statüsünü

¹⁵³ Berktaş, a.g.e., s. 9

¹⁵⁴ Andrea Cornwall – Maxine Molyneux, “The Politics of Rights-Dilemmas for Feminist Praxis: an Introduction”, **Third World Quarterly**, Vol. 27, No. 7, Routledge, London, 2006, s. 1183.

açıklamak için varoluçu vizyonu kullanarak feminist kurama katkıda bulunmuştur. De Beauvoir'e göre; "her insan kendi özünü geliştirirken kendi ve öteki ayrımı yapmaktadır. Kendi daima, ötekinin tehdidi altındadır. Tarih boyunca erkekler daima kendi, kadınlar ise öteki olagelmislerdir ve erkekler kendilerini daima kadınların tehdidi altında hissetmişlerdir. Erkekler kendi olmakla aynı zamanda özgün, özgür ve tarihin öznesi olan bir kişilik geliştirmiştir. Öteki olan kadınları ise, kendisine tabi kılma yolunu seçmiştir. Burada sorun erkeklerin bunu nasıl bildikleridir de il, kadınların bunu nasıl kabullendikleridir¹⁵⁵." De Beauvoir, kadın üzerindeki baskının ırk ve sınıf baskısı gibi olmadığını, kadının ezilmesinin benzersiz olduğunu söylemektedir. Kadın her zaman erkeğe bağımlı olan bütün zamanların ötekisidir. Üstelik kadınlar da erkeğin esas, kendilerinin ikincil olduğu eklindeki bu yabancılaştırıcı görüşü içselleştirmişlerdir¹⁵⁶. Varoluşçuluk üzerinden kuramını oluşturan De Beauvoir, sorunun erkekler tarafından kurulan bir düzenden ziyade kadınların kendi kafalarındaki engellerden ortaya çıktığını söylemesi bakımından, bu güne kadar olan kuramcılardan farklı bir söylem geliştirmektedir. Kadının varlığını kuramamasını ve rıza göstermesini yine ataerkil kültürün zihinlere kazındığı kodlara dayandırmakla birlikte, kadınların kendi öz bilinçlerini ve varlıklarını geliştirmeleri durumunda, özgür ve tarihin öznesi olarak bir kişiliğe kavuşabileceklerini söylemektedir. Bu bağlamda, De Beauvoir kadınlara, erkeği özne ve mutlak olarak, kadını ise ötekisi olarak tanımlayan her türlü varsayımı reddetmelerini ve kendi benliklerini var etmek yoluyla gerçek anlamda eşit olmalarını tavsiye etmektedir.

De Beauvoir'ın 1970'li yıllardan sonra feminist hareketin yeniden canlanmasına önemli katkıları olmuştur. 1970'lerden sonraki canlanmaya ikinci dalga kadın hareketi denilmektedir. Bu hareket, yasal olarak sağlanan eşitlik, toplumsal eşitsizliği giderememesi üzerine, sorunun diğer kaynakları hakkında tartışmalar yapmaya başlamıştır. Bu tartışmalar toplumsal cinsiyetten kaynaklanan ve kadınların gündelik yaşamlarında karşılarına çıkan sorunlara odaklanmaktadır. Bu sorunlar, "kişilere özel ya

¹⁵⁵ Ömer Çaha, "Feminizm", **Siyaset**, Ed. Mümtazer Türköne, Lotus Yayınları, Ankara, 2003, s. 569.

¹⁵⁶ Margaret Walters, "Kadınların Uradıkları Haksızlıklar: Mary Wollstonecraft, Harriet Martineau, Simone De Beauvoir" **Kadın ve Eşitlik**, Der. J. Mitchel – A. Oakley, Çev. Fatmagül Berktaş, Pencere Yayınları, 3. Baskı, İstanbul, 1998, s. 194–228.

da belli durumlara has sorunlar de ildi. Tüm bunlar bir sistemin, bir ataerkil düzenin sonucu, ürünüydü. Daha önce türlü bahanelerle gizlenen, görmezden gelinen tüm bu neden ve sonuçlar de ifre edilmeli, açığı a çıkarılmalı, erkeğin kadın üzerindeki sistematik baskısı açıklanmalı ve ona ba kaldırmanın yolları bulunmalıydı.”¹⁵⁷ Birinci dalga feminist hareketin kadınların yasal haklarını elde etmesiyle sonuçlanınca, erkeklerle her alanda e it olacakları kanısını do urmu tu. Ancak oy hakkı elde edilmesinden sonraki durum 1970'lere kadar kadınlar açısından bir sessizlik durumu olmu tur. Ancak 1970'lerden sonra kadınlar, yasaların olu turmadığı e itsizlikler için tepkilerini göstermeye ba lamı lardır. Bu dönemde farklı feminist söylemler ortaya çıkmı tır.

Bu söylemlerden biri olan radikal feminizm, ki isel olanın politik oldu u, ataerkillik ya da erkek egemenli inin kadınların baskı altına alınmasının kökeninde yer aldı ı, kadınların kendilerini bastırılmış bir sınıf ya da kast olarak görmeleri ve enerjilerini, di er kadınlarla birlikte, kendilerine baskı uygulayanlara kar ı mücadele eden bir harekete yöneltmeleri gerekti i, erkeklerin ve kadınların temelde farklı oldukları, farklı üsluplara ve kültürlere sahip oldukları dü üncelerine dayanmaktadır¹⁵⁸. MacKinnon radikal feminizmi gerçek feminizm olarak adlandırmaktadır. Çünkü liberal feminizm esasta kadınlara uygulanan liberalizm, sosyalist feminizm ise Marksist literatürün kadın sorununa uyarlanmış halini ifade etmekteydi¹⁵⁹. Radikal feminizm kadınların ezilmesinin nedenini toplumsal yapının içinde aramakta ve kadınların baskı altında olmasının sistematik oldu unu belirtmektedir. Erkek iktidarı erkeklerin kadınlar üzerindeki egemenli ine dayanır. Bunun adı patriyarka ya da erkek egemen düzendir. Bu düzende toplumsal ili ki ezen ya da sömürenin erkek, ezilen ya da sömürülenin de kadın oldu u, iki toplumsal özne arasında cereyan eder¹⁶⁰. Kadının ezilmesi, kadının biyolojisinden, do urganlı ından kaynaklanır saptaması radikal feministlerin üzerinde durdu u konulardan biridir. “Kadının hamile kalma yetene i, kadınların sorumluluklarını kültürel bir ekilde çocuk bakımına yönlendirmi tir. Bir toplumda

¹⁵⁷ Çakır, **a.g.m.**, s. 436-437.

¹⁵⁸ Donovan, **a.g.e.**, s. 267.

¹⁵⁹ Catharina A. MacKinnon, **Feminist Bir Devlet Kuramına Do ru**, Metis Yayınları, stanbul, 2003, s. 140.

¹⁶⁰ Çakır, **a.g.m.**, s. 448.

üremenin çekicili i ve davranı sal normlar, erkeklerin kadınlardan daha güçlü olması sonucunu do urmu tur. Kadının erke e göre fiziksel dezavantajı söylemi, kültürel bir ekilde me rula tırılmı tır¹⁶¹”. 1960’lardan sonra ortaya çıkan ikinci dalga feminist hareket temelini kadının erkekten farklı ama e it oldu u dü ünçesinden almaktadır. Bu nedenle farklılı ı kabul edip, e itsizli i giderici düzenlemeler yapılmasına yönelik mücadeleler ba latılmı tır. Siyasal alanda kota gibi somutla mı düzenlemeler yanında, asıl dikkat çekilmek istenen konu, ataerkil ideolojinin cinsiyet tanımlamalarının kırılmasına yönelik, bu ideolojiyi üreten her türlü mekanizmanın dönü türülmesidir. Bu ba lamda e itimde cinsiyet ayrımcılı na yönelik unsurların temizlenmesi, medyadaki kadın temsilinin önemi vurgulanmaya ba lamı tır. Günümüzde dünyanın birçok ülkesinde kadınlar erkeklerle siyasal hakları kullanma bakımından hukuksal olarak e ittir. Ancak kadınların siyasete katılımının önündeki engeller sadece biçimsel de il, aynı zamanda sosyolojik ve psikolojiktir de. Uluslararası Parlamentolar Birli i’nin (Inter-Parliamentary Union) yaptı ı ara tırmaya göre bugün kadınların politikaya dâhil olmasına ili kin pek çok fırsat çe itli engellerle kar ıla maktadır. Bunlar: “gündelik hayatın karma ıklı ı, aile ve kariyere ayrılan zaman yüzünden zaman bulunamay ı, parasal sorunlar, medyanın olumsuz etkisi, kadının ve erke in kamu ve aile hayatındaki rollerini belirleyen geleneksel önyargılar ve kalıp yargılardır. Toplumsal cinsiyet e itli inin sa landı ı dü ünülen Finlandiya’da bile, Ulusal Koalisyon Partisi (The National Coalition Party) unu söylemektedir: Problemler artık yasalarda de ildir, insanların kafalarında ve tutumlarındadır.”¹⁶² Bu nedenle biçimsel anlamda gerekli de i iklikleri yapmak gereklidir ancak yeterli de ildir. Kadınların gerçek anlamda erkeklerle e it olması için toplumdaki kalıp yargıların de i mesi gerekmektedir.

levsel e itlik konusu bireylerin siyasete ne kadar katıldı na ili kindir. Yurtta ların, devletin çe itli düzeylerdeki karar ve uygulamalarını etkileme eylemlerine siyasal katılma denilir. Ça da demokrasilerin geli mi li i siyasal katılmanın yaygınlı ı

¹⁶¹ Jennifer S. Hendrick, “Women and The Promise of Equal Citizenship”, **Texas Journal of Women and The Law**, Volume 8, s. 70, Ayrıca Bkz. Shulamith Firestone, **Cinselli in Diyalekti i**, Çev. Yurdanur Salman, Payel Yayınları, 2. Baskı, stanbul, 1993.

¹⁶² “Participation of Women in Political Life”, Series Reports and Documents, Inter Parliamentary Union, Geneva, 1999, s. 44, Eri im Adresi: http://www.ipu.org/PDF/publications/womenplus5_en.pdf, Eri im Tarihi: 15.07.2008.

ve etkinli iyle ölçülür olmu tur.¹⁶³ “Siyasal katılma, birçok çapraz etkenin ürünü olarak ortaya çıkan bir tutumdur. Bireysel olanlardan ba layarak bu etkenleri öyle sıralayabiliriz: ya ve cinsiyet, aile, e itim, meslek, gelir, yerle me biçimi.¹⁶⁴” Siyasal katılma, “toplum üyesi ki ilerinin siyasal sistem kar ısında durumlarını, tutumlarını ve davranı larını belirleyen bir kavramdır. Katılma, basit bir meraktan yo un bir eyleme kadar uzanan geni bir tutum ve faaliyet alanını kapsar. Amerikalı siyaset bilimcisi Robert Dahl, siyasal katılmanın boyutlarını, ilgi, önemseme, bilgi, eylem olarak sıralamaktadır. lgi, siyasal olayları izlemeyi, önemseme siyasal olaylara önem vermeyi, bilgi, olaylar ve sorunlar hakkında bilgi sahibi olmayı, eylem ise siyasal olaylara aktif olarak karı mayı ifade eder¹⁶⁵.” Robert Dahl’ın sınıflandırması ekseninde ilgi, önemseme ve bilgi düzeyi pasif katılıma, eylem düzeyi ise aktif katılıma örnek te kil etmektedir.

Kadınların siyasete katılımı ile ilgili, pasif katılım ve aktif katılım olmak üzere iki tür siyasal katılımdan söz etmek mümkündür. Aslında bu sınıflandırmayı tüm seçmenler için yapmak uygundur. Çünkü bazı seçmenler siyasal kararlar hakkında sadece bilgi sahibi olmakla yetinirken, bazıları umursamamakta ya da bilgi sahibi olmanın ötesinde ilgili olmakta veya karar alıcı konumda olmak istemektedir. te sadece bilgi ya da umursama düzeyindeki katılıma oy verme davranı ndan ibaret olan pasif katılım, daha ilgili türdeki katılıma ise aktif katılım denilmektedir. Aktif katılım sadece oy vermeyi de il, siyasal süreçlerin içerisinde olmayı ifade eder. Erkekler açısından pasif katılımcı ya da aktif katılımcı olmak genellikle bir ki isel tercih meselesi olurken, kadınlar açısından durum oldukça karamsardır. Çünkü gerçekten siyasal alanda politika yapmayı dü ünen kadınlar, politikanın birçok zorlu unun yanı sıra, cinsiyetten kaynaklanan önyargılarla ve engellerle de mücadele etmek zorundadır.

Ay egül Yaraman, aktif- pasif katılım skalasını bireysel-toplumsal katılım olarak ayırmaktadır. Yaraman’a göre; “Bireysel siyasal katılım özellikle oy verme davranı na ili kindir ve aslında seçmenin, tutumun belirlenmesi sürecini konu dı ı tutarsak, tek

¹⁶³ K1 lalı, **a.g.e.**, s. 219

¹⁶⁴ K1 lalı, **a.g.e.**, s. 223

¹⁶⁵ Münci Kapani, **Politika Bilimine Giri** , Bilgi Yayınevi, Ankara, 2002, s. 130–131

ba ına yerine getirebilece i bir eylemdir; tutum ve dolayısıyla davranı nesnesi kamusal alana aitse de, öznenin bu yolla kurdu u kamusal ya am ili kisi dolaylıdır. Oysa toplumsal siyasal katılım, siyasi partiye üye ya da kadroya aday olma biçiminde gerçekleştirilir; tümüyle ve do rudan bir kamusal alan etkinli idir¹⁶⁶.” Kadınlar, kamusal alanla dolaylı olarak kurulan ili ki olan bireysel siyasal katılma açısından bir sorun ya amamaktadır. Ancak kamusal alanın do rudan bir etkinli i olan politikanın aktif bir ajanı olma konusunda bir takım engellerle kar ıla maktadır.

1.4.2.1) Pasif Katılım

Kadınların pasif katılımı daha indirgenmi bir yakla ımla oy verme i lemini ili kin tutumu, erkeklerden farklı görünmemektedir. “Demokratik rejimlerde politik katılımı ilgili yapılan tanımlamalarda, bireylerin ki isel yaptı ı tercihler ve verdi i kararlar sonucunda politik karar mercilerine seçilecek olanları ve merciileri ellerinde bulunduranları etkilemek üzere yapılan eylem ve faaliyetler pasif katılımı açıklamaktadır.¹⁶⁷” Oy verme davranı ıyla ilgili olan pasif katılım açısından kadınlarla ilgili bir sorun görünmemekte hatta kadınların bu tür katılımının sa lanması erkekler ve toplumun tüm kesimleri tarafından desteklenmektedir. Türkiye örne inde kadınların oy kullanma oranına baktı ımızda oranların erkeklerden farklı olmadığı görülmektedir.

Tablo 1: Oy Verecek Ya a Geldi inden Beri Yapılan Genel Seçimlerde Oy Kullanma

Yanıtlar	Yüzde	Yüzde	Yüzde
Hiçbir Seçimde Oy Kullanmadı	9.6	10.5	8.6
Bir Seçimde Oy Kullandı	4.5	3.8	4.9
iki Seçimde Oy Kullandı	3.2	3.7	3.0
Üçten Fazla Seçimde Oy Kullandı	6.8	5.8	6.9
Her Seçimde Oy Kullandı	75.8	76.2	76.4
Cevap Yok	0.1	0.1	0.1
Toplam	100.0	100.0	100.0
Toplam Gözlem Sayısı	1980	1557	993
Örneklem	Türkiye	Kadın	Erkek

Kaynak: Ersin Kalaycıo lu, Binnaz Toprak, **Ya amı Üst Yönetim Siyasette Kadın**, stanbul: TESEV Yayınları, stanbul, 2004, s. 81.

¹⁶⁶ Yaraman, **a.g.e.**, s. 11

¹⁶⁷ Deniz Baykal, **Siyasal Katılma-Bir Davranı ncelemesi**, Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Yayınları, No: 302, Ankara, 1970, s. 29-31.

Tablo incelendi i zaman, kadınların oy verme konusunda erkeklerle ve Türkiye ortalamasıyla e it orana sahip oldu u görülmektedir. Sadece kadınlar açısından de il, erkekler açısından da seçimlere katılım oranı oldukça dü üktür. Kadınlar seçimlere % 76,2 oranında katılırken, erkekler % 76,4 oranında katılmı lardır. Dolayısıyla Türkiye’de kadınların pasif katılımıyla ilgili bir problem görünmemektedir. Kadınlar oy verme davranı ı bakımından erkeklerle e it düzeyde katılımcı olmu lardır.

Dünyada pek çok ülke kadınları –bugün demokratik geli mi lik düzeyi bakımından üst sıralarda olan ülkeler de dâhil olmak üzere- seçme/ seçilme hakkını 20. yüzyılın ba larında elde etmi tir. “ İlk olarak 1893 yılında Yeni Zelanda kadınlara seçme seçilme hakkını vermi tir. Daha sonra ise, 1902’de Avustralya, 1906’da Finlandiya, 1913’de Norveç, 1915’de Danimarka ve zlanda, 1918 Kanada, Avusturya, Almanya, Polonya, Rusya, 1919 Belçika, Lüksemburg, sveç, Hollanda, 1920 Cezayir, Çek Cumhuriyeti, Amerika Birle ik Devletleri, 1928 ngiltere, rlanda, 1929 Ekvator ve Romanya, 1930 Güney Afrika, 1931 ili, Portekiz, spanya ve Sri Lanka, 1932 Tayland ve Uruguay, 1934 Brezilya, Küba, Türkiye, 1937 Filipinler, 1938 Bolivya, 1939 El Salvador, 1941 Panama, 1944 Bulgaristan, Fransa, 1945 Endonezya, talya, Japonya, Senegal, 1946 Yugoslavya, Vietnam, Venezuela, 1947 Arjantin, Meksika, Pakistan, Singapur, 1948 srail, Nijerya, Kore Cumhuriyeti, 1949 Çin, 1950 Hindistan, 1952 Yunanistan, Lübnan, 1953 Macaristan, 1956 Mısır, 1959 Tunus, 1960 Kıbrıs, 1963 ran, 1971 sviçre, 1980 Irak’da kadınlara seçme seçilme hakkı verilmi tir.¹⁶⁸ Türkiye’de, kadınların hukuksal haklarını teslim etme konusunda pek çok Batılı ülkeden erken davranması bakımından Cumhuriyet yönetimine hakkını teslim etmek gerekir. Dünyada kadınların oy kullanma hakkını çok geç elde etmi olmaları, bugün politikada aktif olarak yer alamamalarına neden olmu tur. Yasal hakların, kadınlar tarafından yeterince i levsel kullanamamasının nedenleri aktif katılım ba lı ı altında tartı ılacaktır.

1.4.2.2) Aktif Katılım

Oy verme davranı nı niteleyen pasif katılım bakımından kadınla erkek arasında önemli farklılıklar görülmemektedir. Asıl problem aktif katılımı la ilgilidir. De i en

¹⁶⁸ Kovanlıkaya, **a.g.e.**, s. 47.

tutumlar olsa da, kadınlar politik alanda tam bir katılımdan uzaktır. Cinsiyet rollerinin benimsenmedeki sosyalizasyon süreci, bir taraftan kadınları oy verme davranışında cesaretlendirirken, diğ er taraftan aktif politik davranış lar için kadınların pasifli ini sürdüren bir yapısını korumaktadır¹⁶⁹. Türkiye örne inde, aktif katılım oranları incelenirse, Türkiye % 9.10'luk kadın milletvekili oranıyla dünyadaki geli mi ve geli memi pek çok ülkenin gerisindedir. Uluslararası Parlamenterler Birli inin 2008 verilerine göre bu oran, sveç'te % 47, Danimarka'da % 38, Finlandiya'da % 41,50, Almanya'da % 31,6, Fransa'da % 18,2'dir. Türkiye bu sıralamada, 188 ülke içerisinde 145. sırada yer almaktadır. Türkiye'nin altında yer alan ülkeler ise, demokratik geli mi lik düzeyi bakımından Türkiye ile e de er de ildir. Bu oran, Türkiye'nin altında yer alan ülkelerden ran slam Cumhuriyetinde % 4,1, Nijerya'da % 7, Ürdün % 6,4, Arnavutluk'da % 7,1, Mısır'da % 1,8, Lübnan'da % 4,7, Bahreyn'de % 2,5 ve Yemen'de % 0,3'tür¹⁷⁰.

Yasal olarak kadın ve erkek e it pozisyonda ise kadınların politikaya katılımını zorla tıran nedenler nelerdir? Pippa Norris, kadınların yeterince temsil edilememesinin altında yatan nedenler olarak seçim yasalarını ve kültürel modernizasyonu görmektedir. Norris'e göre; "seçim yasaları, seçim sistemini, yasal cinsiyet kotalarını, kadınlar için ayrılmı koltuk sayısını, parti adaylarının ve seçicilerinin kar ıla tıkları te vik edici önlemleri gibi konuları içerir. Kültürel modernizasyon, evde, i te ve kamusal alanda cinsiyet e itli ine yönelik geleneksel ya da e itlikçi di er tutumlarla özellikle politik lider olarak kadınların rollerine yönelik tutumlarla ilgilidir¹⁷¹." Dolayısıyla kadın ve erke in e it olarak politikaya katılamamalarının altında yatan pek çok siyasal, kültürel, sosyal ve ekonomik neden saymak mümkündür. Üstelik bu nedenler sadece geli memi ülkeler için de il, bugün dünyanın pek çok geli mi ülkesinde kadınlar bu engellerle kar ıla maktadır. Bunlar; gündelik hayata ili kin sorumluluklar, aile ve kariyere ayrılan zaman, parasal sorunlar, kadının ve erke in kamu ve aile hayatındaki rollerini belirleyen

¹⁶⁹ Linda Bennett – Stephen Bennett, "Changing Views about Gender Equality in Politics: Gradual Change and Lingering Doubts", **Women in Politics: Outsiders or Insiders**, Ed. Lois Lovelace Duke, Prentice Hall, New Jersey, 1993, s. 47.

¹⁷⁰ Dünya Sıralaması, Uluslararası Parlamenter Birli i, <http://www.ipu.org/wmn-e/classif.htm> (Eri im Adresi), Eri im Tarihi: 27.04. 2008.

¹⁷¹ Pippa Norris, **Electoral Engineering: Voting Rules and Political Behavior**, West Nyack, Cambridge University Press, New York, 2004, s. 182.

geleneksel önyargılar ve kalıp yargılardır¹⁷². Kadınların i levsel anlamda politikaya katılamamalarını kültürel unsurlara dayandıran bir ba ka çalı ma ise Manon Tremblay'a aittir. Tremblay, demokrasinin birçok temsili biçiminin kadınları dı ladı ından söz etmektedir. Demokrasinin be i i sayılan Antik Yunan'da demokrasi sıkı bir ekilde seçilmi ki ilere aitti, bu yurttalar Atina'da do mu erkeklerdi. Tremblay, kadın konusuyla ilgili yapılan çalı malarda bahsedilen, kadının karar alma sürecini etkileyen faktörleri üç alanda gruplandırmaktadır: kültürel, ekonomik ve politik. Bu faktörler, kadının güce eri imini etkilemede kombine olmu , üst üste geçmi ve örtü mü tür. nanç, e itim ve toplumsal cinsiyete dayalı toplumsal roller parlamentodaki kadın oranını belirleyen temel kültürel faktörlerdir. Genellikle, kadının üniversite e itimine eri imi, e itlikçi toplumsal cinsiyet rolleri ve kadının parlamentoda yer almasıyla daha ili kili görülmektedir. Ayrıca Inglehart ve Norris, Mateo Diaz ve Paxton and Kunovich, kültürü kadın, erkek arasındaki e itli in bir konsepti olarak görürler ve kadınların parlamentoda yer almasını belirlemede oy verme sisteminden daha etkili bir de i ken oldu unu söylemektedirler. Sosyo-ekonomik faktörler politikada kadınların tasavvur edilen kariyer ko ullarıyla ekillenmektedir. Politikada çok az kadın varsa, bunun sebebi kadınların partilerin kendilerini tanımladı ı ve potansiyel adayları için yeni üyeler kabul ettikleri çevrelerde eksik var olmalarından kaynaklanmaktadır. Kadınların bu çevrelere girmeleri de sosyo-ekonomik açıdan üst düzeyde olmalarıyla ilintilidir. Politik faktörler adaylar için olan taleplerle ekillenir. Bu faktörler seçimi ve adayların seçilmesini etkiler. Kadınların temsili ile ilgili politik faktörler iki boyutta incelenir: politik haklar ve politik rejim¹⁷³. Tremblay'ın bahsetmi oldu u birinci boyut, kadınların politik haklarını kazanmalarını, yasal olarak e it siyasal haklara sahip olmalarını ifade etmektedir. kinci boyut ise, yasal olarak e it siyasal haklara sahip olan kadınların, politikaya katılmada önünü açacak te vik edici kültürel mekanizmaların olmasını ifade etmektedir.

¹⁷² "Participation of Women in Political Life", Series Reports and Documents, Inter Parliamentary Union, Geneva, 1999, s. 44, Eri im Adresi: http://www.ipu.org/PDF/publications/womenplus5_en.pdf, Eri im Tarihi: 15.07.2008.

¹⁷³ Manon Tremblay, "Democracy, Representation and Women: A Comparative Analysis", **Democratization**, Vol. 14., Issue.4, August 2007, s. 533–536.

Amerika'daki kadın adaylara ili kin yapılan bir çalı mada ise, kadınların Amerikan politikasında daha yaygın hale geldi i, ancak seçmenlerin hangi unsurlara dayanarak kadın adaylara oy verdi inin tartı malı bir konu oldu u belirtilmektedir. Bu çalı maya göre, halk, kadın adayları cinsiyete ili kin streotipler penceresinden görmektedir. Erkekler daha güçlü liderler ve daha iyi karar alıcılar ve kanun yapıcılar olarak görülürken, kadın adayların, erkeklerden daha merhametli ve dürüst oldukları dü ünülmektedir. Amerikan halkı, kadınları erkeklerden daha özgürlükçü, kadın, çocuk, e itim, sa lık konularıyla daha ilgili ve buna kar ın dı meseleler, i hayatı ve ekonomi gibi sorunlarla daha az ilgili görmektedir¹⁷⁴. Türkiye'de de kültürel faktörler ve kadınların özel alana ili kin rolleri siyasal alanın dı nda kalmasına neden olurken, bunun yanında politikanın yapısına ili kin faktörler kadınların politikaya girme konusunda kendilerine güvenmemelerine neden olmaktadır. Binnaz Toprak ve Ersin Kalaycıo lu'nun “ Ya amı, Üst Yönetim ve Siyasette Kadın” adlı çalı masında “Kadınlar En Çok Hangi Nedenen Siyasete Girmek stemez?” sorusuna kadınların verdi i yanıtlar a a ıdaki tabloda gösterilmi tir:

Tablo 2: “Kadınlar En Çok Hangi Nedenen Siyasete Girmek stemez?”

Yanıtlar	Yüzde
Siyasete girmek para i i yeterince parası yok	3.4
Siyaset erkeklere ait bir alan aralarına kadın giremez	3.3
Parti toplantılarının ko ulları kadınlara göre de il(ör; gece toplanıyorlar)	1.9
Partilerde lider sultanı var. Onlar istemiyor	0.6
Bu sistemi de i tirmek zor. Siyasete girmek bo bir u ra	3.0
Siyasette atılgan hatta biraz kavgacı olmak lazım.	2.8
Siyasette ba arılı olmak geni bir çevreniz olmasına ba lı	1.2
Siyasetle ilgilenmiyor	31.6
Ya lı hasta	4.2
E itimi yeterli de il- yapamayaca ını dü ünüyor	8.7
Çevresi-ailesi siyasete girmesini kabul etmez	1.2
Di er	3.5
Fikri-cevap yok	0.7
Siyasal partiye üye olabilece ini dü ünüyor	34.0
Kadın örnekleme	1557

Kaynak: Kalaycıo lu-Toprak, **a.g.e.**, s. 77.

¹⁷⁴ Kathleen Dolan, “Do Women Candidates Play to Gender Stereotypes? Do Men Candidates Play to Women? Candidate Sex and Issues Priorities on Campaign Websites”, **Political Research Quarterly**, Volume: 58, No: 1, Sage Publications, March 2005, s. 31.

1557 Kadın üzerinde yapılan bu ara tırmada, kadınları siyasetten uzak tutan en önemli neden % 31,6 ile siyasetle ilgilenmemeleridir. Bunun dı ndaki nedenlere bakıldı nda en önemli pay, % 8,7 ile e itimin yeterli olmamasıdır. Bu sıralamayı % 4,2 ile ya lı hasta, % 3,4'le siyasete girmek para i i yeterince parası yok, siyaset erkeklere ait bir alan aralarına kadın giremez, parti toplantılarının ko ulları kadınlara uygun de il, siyasete girmek için atılğan hatta biraz kavgacı olmak gerek gibi ıklar izlemektedir¹⁷⁵.

Kadınların politikayla ilgilenmedikleri savı, politikacılara cazip gelen ve sık sık kullandı ı gerekçelerden biridir. Oysa aynı çalı mada sadece kadınların de il, erkeklerin de siyasetle fazla ilgilenmedi i ortaya çıkmı tır¹⁷⁶. Siyasetle ne kadar ilgileniyorsunuz sorusuna, “hiç ilgilenmiyor” ve “pek ilgilenmiyor” ekinde verilen cevaplar kadınlarda toplam % 81,4, erkeklerde ise % 65,6'dır. Yani politikayla ilgili olmama anlamında kadınlarla erkekler arasında çok farklılık yoktur. Burada sorulması gereken soru, nasıl oluyor da erkeklerin % 65,6'sı politikayla ilgili olmadı nı söylerken, yakla ık %98'i parlamento da yer alıyor. Grafi i tam tersinden okuyacak olursak politikayla ilgilenenlerin sayısı kadınlarda % 18,6, erkeklerde ise % 34,4 tür. Dolayısıyla politikayla ilgili erkeklerin sayısı kadınların sayısının yakla ık iki katıdır. Parlamentoda da buna benzer bir oran olması gerekirken, bu kadar kadın ço unlu una rastlamak mümkün de ildir. Bu soruya ilgileniyorum ya da çok ilgileniyorum diye cevap veren kadınların, politikayı sadece güncel olayları takip etme ve oy kullanma gibi bilgi düzeyinde ilgili olmayı saydıkları tahmin edilebilir. Kaldı ki yine aynı çalı mada siyasetle ilgilenebilece ini ya da teklif gelirse kabul edece ini söyleyen kadınların oranı siyasetle ilgilendi ini söyleyen kadınların oranından oldukça fazladır. Kadınların, politikaya girme konusundaki ilgisizlikleri ve yetersizlikleri bir gerçek olarak kabul edilse bile, bunun kökenlerinin sosyo-kültürel yapıda, açıkça toplumsal cinsiyet ayrımında yattı ı açıktır. Bu nedenle kadınların ilgisizlik ve yetersizli inden söz etmek, olsa olsa ma durun suçlanması anlamını ta ımaktadır¹⁷⁷.

¹⁷⁵ Kalaycıo lu – Toprak, **a.g.e.**, s. 77.

¹⁷⁶ Kalaycıo lu – Toprak, **a.g.e.**, s. 77

¹⁷⁷ Meryem Koray, “Kadın Siyaset Kota”, **Türkiye'de Kadın Olgusu**. Say Yayınları, stanbul, 1992, s. 201.

Kadınların siyasete katılımının önünde engeller yasalarla kaldırılrsa da, yasaların e itleyemedi i bir alan vardır; o da geleneksel rollerinin biçimlendirildi i ataerkil yapı. “Ataerkil toplumların yarattı ı en sürekli, zamana kar ı en direngen kalıplar, kadınlık ve erkeklik kimlikleri ile bunların ili ki ve davranı larını tanımlayan örüntüler oldu. Kadınlar ve erkeklere arasında var olan ve kendi ba ına bir e itsizlik ili kisi içermeyen bir farklılı m (biyolojik farklılık), toplum ve kültür içinde e itsiz, hiyerar ik bir farklılı a dönü türülmesiyle, bugün toplumsal cinsiyet olarak kavramsalla tırdı ımız verili (ataerkil) kadın ve erkek tanımları ortaya çıkar. Söz konusu ataerkil kadın ve erkek tanımları, birbirini dı layacak biçimde ve birbiriyle kar ıtlık içinde olu turulur. Bu kar ıtlık, bir tarafın di erine üstün ve egemen oldu u hiyerar ik bir kar ıtlıktır ve daha ba ka birçok hiyerar ik kar ıtlık için de model i levi görür. Buna göre, erke in akli, uygarlı ı ve kültürü temsil etti i ve bu nedenle tartı masız daha üstün oldu u varsayılırken; kadın bedeni, duyguları ve do ayı temsil etti i öne sürülür. Böylece kadın bedene, maddeye, do aya indirgenmi , onunla birlikte de do anın kendisi ve insan soyu üreme yetisi küçümsenmi olur.¹⁷⁸” Aile kurumunun yapısına baktı ımızda, kadınların büyük bir ço unlu u e lerinin, çocuklarının ve ya lıların ihtiyaçlarını kar ılamak için evde çalı maktadır. Aile içinde süren erkek egemenli i siyasal alanı fazlasıyla etkilemi ve kadının erke e tabiiyeti bu alanda da devam etmi tir. Kadınların bu özel alanı sadece ev içerisinde olup, kamuya ait alanların dı nda görülür. Dolayısıyla toplumun yapısı gere i kadınlar zaten apolitik alanın içine itilmi lerdir. Türkiye’de ev i leri ve çocuk bakımı kadının görevi olarak görölmektedir. Bu konuyla ilgili Bo aziçi Üniversitesi ve Açık Toplum Enstitüsünün birlikte yaptı ı muhafazakârlık hakkındaki ara tırma oldukça ilgi çekicidir. Ara tırmada, "Kadınlar ve erkekler siyasette, i hayatında, toplum içinde ve aile hayatında her bakımdan e it haklara sahip olmalıdır" diye dü ünenlerin oranı yüzde 87 olsa da, "Kadının esas görevinin kocasına evde hizmet etmek oldu u fikrine katılanların" oranı yüzde 71 çıkmı tır. Hatta ara tırmaya katılanların yüzde 67'si 'Hizmeti aksıyorsa, o zaman i i bırakmalı ve ev kadını olmalıdır' dü üncesini ta imaktadır. Bütün bu veriler göz önünde bulundurdu unda kadınlar da dâhil olmak üzere insanların kadın ve erke in rollerini içselle tirmeleri ve toplumda bu konuda bir reaksiyon olmaması normaldir. İkö retimdeki ders kitaplarında bile aile bireylerinin

¹⁷⁸ Berktaş, **a.g.e.**, s. 2-3.

görevleri öretilirken, annenin görevi mutfak ile ve ev ile ilgilenmek olarak anlatılmaktadır. Toplumsal yaşamda erkeğe etken kadını edilgen olarak tanımlayan örnekler, ders kitaplarında hem metinlerde hem de görsel anlatılarda yer almaktadır. Çocuğun daha sosyalleşme döneminde bu rolleri içselleştirmesi ileride kadınların siyasal hayatta ve ev hayatında daha az rol almasını normal karşılamasına neden olmaktadır. Türkiye’de ilköğretim ders kitaplarının cinsiyet ayrımcılığını teşvik eden pek çok örneği içermektedir.¹⁷⁹ Çocuklar bunların dışında etrafındaki köklü model olarak toplumsallaşmalar dolayısıyla geleneksel ataerkil bir bölümlünün olduğu bir ailede büyüyen çocuk kadın ve erkeğin eşitlikçi olmayan geleneksel rollerini içselleştirecektir.

Toplumsal cinsiyet rolleriyle ilgili belirtilmesi gereken bir konu daha vardır: O da kadının özel alana ilişkin tanımlanan rollerinin onları kamusal alandan dışarıya itmesi toplumu rahatsız eden ve/veya toplumun reaksiyon gösterdiği bir konu olmamasıdır. Erkekler açısından düşünüldüğünde bu durumun onların içinde son derece kolaylaştırmaktadır. Çünkü kadınların siyasal alanda aktivist bir şekilde yer alması ev içerisinde onlara karşı yerine getirdikleri sorumluluklarını artık getirmemeleri anlamını taşıyacaktır. Peki, kadınlar neden bu durumdan rahatsız olmamaktadır? “Bu soruya derinlik kuramsal yaklaşımlar derinlik yanıtlar vermektedirler. Siyasal sosyalleşme kuramına göre, kız ve erkek çocuklar daha çocukluktan itibaren ayrı ilgi alanlarına itilmekte ve bu sosyalleşme süreci içinde erkek karar verici bir rol kazanırken, kadın edilgen, bağımlı ve ikincil bir rol içine girmektedir. İlgisi kamu alanı dışında, yani eve yöneltilen kadının siyasal olaylara ve siyasete ilgi duyması da pek beklenmemektedir.”¹⁸⁰

Kadınları siyasal alandan dışarıda tutan bir başka etken, siyasetin erkek egemen söylemidir. Siyaset, kadınların erkeklerle eşit koşullarda yarışmasını istemektedir. Oysa kadınların siyaset dışında yaşamda hiçbir zaman erkeklerle eşit koşullarda yarışmamaktadır. Siyaset kadınlardan gerektiği durumlarda aile sorumlulukları ve çocukları yokmuş gibi davranmasını ister. Böyle bir ortam, oyunu erkek kurallarına göre oynamayı önerir.

¹⁷⁹ Gümüoğlu, **a.g.m.**, s. 74

¹⁸⁰ Koray, **a.g.e.**, s. 204.

ya da böyle bir fırsatı olan az sayıdaki güçlü kadının ba arılı olması sonucunu getirir. Kadınların ço unlu u siyaseti kirli bir oyun ve erkek i i olarak görmektedir. Gloria Bonder, geleneksel siyaset kavramının erke in yararlanaca ı bir ey olarak ortaya çıkmasını iki nedene ba lamaktadır. Birinci neden, yukarıda bahsetti imiz cinsel rollerin geleneksel bölü ümüdür. kinci neden, kamusal i lerin devletçe düzenlenmesi anlamında siyaset, temel olarak toplumsal geli me konusundaki kamusal tartı maya erkeklerin katılımına dayalı konularda odakla ma e ilimindedir¹⁸¹. Bir di er durum, kadınların siyasete katılımını, temsil eklini ve cinsiyet e itsizli ini belirleyecek kurallar dünyanın pek çok yerinde erkek egemen meclislerce alınmaktadır.

Demokrasi ve Yurtta lık Dü üncesi Perspektifinden Kadın ba lıklı birinci bölüm genel olarak de erlendirildi inde; günümüzde demokratik geli mi lik düzeyi bakımından üst sıralarda yer alan ülkelerde bile kadınların siyasette erkeklere oranla fark edilir derecede daha az yer aldı nı söylemek mümkündür. 20. yüzyıla kadar bu nedenlerin en büyü ü yasalardı. Yasal olarak seçme ve seçilme hakkına sahip olmayan kadınlardan aktif bir politikacı, konu an, tartı an, siyasete ilgi duyan partizan bireyler olmasını beklemek yanlı olurdu. Ancak kadınlar yasalarla siyasal haklarını elde ettikten sonra da politik hayattaki görünmezlikleri devam etmi tir. Bu durumun en önemli nedeni, yüzyıllardır devam eden erkek egemen toplum yapısının direncinin kırılmasının mümkün olmamasıdır. Kadınlık ve erkeklik rolleri toplum tarafından ö retilmi , sonradan edinilmi kimlikler olarak kar ımıza çıkmaktadır. Demokrasinin ilk tohumlarının atıldı ı Antik Yunan'dan günümüze kadar kadınlar kamusal ya amda ikinci planda kalmı tır.

Antik Yunan'da yurtta statüsü ierisine alınmayan kadınlar, bu haklarını elde etmeyi oldukça geç ba armı lardır. Demokrasinin ilk ortaya çıktığı yer olmasına ra men antik ça da, kadınların ve toplumun bazı kesimlerinin eksik oldu u bir yurtta lık anlayı nın olması çeli kili bir durum yaratmaktadır. Günümüzdeki demokrasi anlayı ıyla ba da mayan bir durumdur bu. Ancak Platon, Aristo, Perikles gibi o dönem filozoflarının dü ünceleri iyi okundu unda aslında onların demokratik olmak gibi bir

¹⁸¹ Gloria Bonder, "Kadınlar Açısından Siyasal Süreç", **Toplumsal Ekonomik Siyasal Ya amda Kadın**, Türk Sosyal Bilimler Derne i Yayını, s. 4

demokrasinin neden oldu u eksik temsile çözüm olarak, feministlerin bir kısmı katılımcı demokrasiye sı nmaktadır. Temsili demokrasinin bazı kesimleri di erlerine göre arka plana itti i bir gerçektir. Bu nedenle, bugüne kadar temsil edilme ansına eri ememi ki iler in demokratik süreçlere katılması bakımından bir ans olarak görülmektedir.

Kadınların politikaya katılımıyla ilgili iki a amadan söz etmek mümkündür. Birincisi katılımı mümkün kılan yasal çerçevenin gerçekleştirilmi olmasıdır. 19. yüzyılın sonları ve 20. yüzyılın ba ları itibariyle dünyada pek çok ülkede kadınlar seçme ve seçilme hakkına sahip olmu lardır. kinci a ama ise, i levsel anlamda erkeklerle e itlik konusudur. Aktif katılım/ pasif katılım skalasında de erlendirilen i levsel e itlik konusu yasal hakların elde edilmesinden sonra büyük önem kazanmı tır. Pasif katılım oy verme davranı ndan ibarettir ve bu konuda kadınlar da erkekler kadar politikaya katılmaktadır. Aktif katılım ise; politik süreçlerin bizzat aktörü olmayı ifade etmektedir. Bu konuda gelen nokta ise çok iç açıcı de ildir. Kadınları politikanın dı nda tutan öyle bir alan vardır ki yasalarla düzenlenmesi de mümkün de ildir: Ataerkil yapı. Sorun artık yasalar de il, insanların bizzat zihinlerinin kendisidir. Verili kadın-erkek tanımlarının kodlandı ı zihinlerdir.

K NC BÖLÜM

TÜRK YE'DE TOPLUMSAL DE ME VE KADIN

Çalı manın bu bölümü, kadının statüsünü Türk siyasi tarihi üzerinden incelemeyi amaçlamaktadır. Bu ba lamda, hukuksal hakları, toplumsal statüyü, kazanımları/geri gidi leri içinde barındıran Türk kadının tarihsel macerası, kronolojik fakat salt kronolojik olmayan bir yakla ımla e itim, çalı ma hayatı, siyaset, toplumsal de i imler gibi ilinti boyutlardan soyutlanmadan incelenecektir. Bu boyutların çalı maya dâhil edilmesi, kadının e itim seviyesindeki ve istihdamdaki oranı ile siyasetteki görünürlü ü arasında do rudan bir ili ki oldu u varsayımına dayanmaktadır.

Bu inceleme sırasında öncelikle Osmanlı Devletinden önceki dönemde, Türk toplumlarında kadının kamusal ve özel hayattaki rolleri ortaya konulmaya çalı ılacaktır. Eski Türk devletlerinde kadın konusunun incelenmesi, slamiyet'ten önceki ya ayı tarzı konusunda ipuçları vermekte ve dinin kadının statüsüne olan etkisini tartı mayı daha olanaklı hale getirmek bakımından önemlidir. Eski Türk devletlerinden sonra Osmanlı Devleti'nde kadının toplumsal ya amdaki, çalı ma hayatındaki ve siyasetteki yeri, kadın e itimi konuları incelenmi tir. Nihayet Cumhuriyetin kurulmasıyla birlikte, Türkiye tarihi ekseninde kadın konusu dönemler halinde incelenmi tir. Osmanlı'nın son dönemlerinde ba layan modernle me hareketleri, Cumhuriyetle birlikte yeni rejimin kurulu u, tek partili dönem, çok partili hayata geçi , kentle me olgusu, 1980 sonrası dönem Türkiye tarihinde dönüm noktaları olan devreler olmu tur. Bu dönüm noktaları sadece siyasi yapıdaki de il, aynı zamanda toplumsal yapıdaki de i imleri de ifade etmektedir. Siyaset ve toplumsal yapı arasında, bazen yukarıdan a a ıya, bazen de a a ıdan yukarıya i leyen ve etkile im içinde olan bir ili ki vardır. Bu etkile im toplumsal bir olayın sadece sosyolojik ya da sadece siyasal olarak nitelendirilmesini güçle tirmektedir. Bu nedenle, Türkiye'de kadınların siyasal temsiline ili kin bir sorunsala dayanan bu bölümde, kadının statüsündeki de i melerin, siyasal olaylar çerçevesinde ancak toplumsal de i me kavramı ba lamında incelenmesi kaçınılmaz bir ekilde ortaya çıkmı tır. Çünkü toplumsal yapıdaki de i imler kadın-erkek ili kilerindeki rolleri, aile yapısını, kadının toplumsal statüsünü, siyasal katılımını hatta

de i imlerle ekillenen geleneklerin hukukun bir kayna ı olması bakımından son kertede hukuksal düzenlemeleri de etkilemektedir.

2.1) TOPLUMSAL DE İME KAVRAMI VE TÜRK YE

Toplumun siyasal, ekonomik, kültürel dinamikleri sonucunda ortaya çıkan toplumsal de i me ile ilgili farklı tanımlamalar mevcuttur. Emre Kongar, sosyolojik bir kavram olan toplumsal de i meyi, ‘toplumun temel düzenindeki kaymalar’ gibi genel ifadeler yanında, ayrıntılı tanımlamalarla açıklayan görüşlerin olduğunu bahsetmektedir. Örneğin; Ginsberg toplumsal de i meyi toplumsal yapıdaki de i me, yani toplumun büyüklüğünde, parçaları arasındaki kompozisyon ya da dengede ya da örgütlenme ekinde meydana gelen de i me olarak tanımlamaktadır¹⁸². Boskoff’un tanımına göre ise; toplumsal de i me, belirli bir toplumsal sistemlerin yapı ve fonksiyonlarında meydana gelen önemli de i melerdir¹⁸³. Kongar, bütün bu tanımlamalardan hareketle toplumsal de i meyi şöyle tanımlamaktadır: “Toplumsal de i me toplumun yapısındaki de i medir. Toplumun yapısı toplumsal kurumların belirlediği toplumsal ilikilerden meydana geldiğine göre, de i me, ilikilerin de i mesidir. Bütün bunların ardında da toplumsal bireylerin, yani aktörlerin davranış de i imleri yatar¹⁸⁴.” Bu davranış de i imleri, toplumsal de i im sonucu olabileceği gibi, de i imin nedeni de olabilmektedir.

Toplumsal de i me, genellikle toplum tarafından istenilen, toplumsal ve bireysel de iimleri fark edilebilir bir şekilde etkileyen de i imlerdir. Toplumsal de i me, heterojen toplumlarda, homojen toplumlardan daha kolay bir şekilde gerçekleşir. Çünkü heterojen toplumlarda, daha fazla fikir, toplumsal grup ve organizasyonlar ve toplumsal de i ime izin verebilecek sekülerlik ve tolerans gibi daha fazla de i ime açık ögeler vardır. Homojen toplumlarda ise insanları de i im ihtiyacı için ikna etmeye yönelik

¹⁸² M. Ginsberg, “Factors in Social Change”, Third World Congress of Sociology, International Sociological Association, London, 1956, Vol: I, s. 10’den Aktaran Emre Kongar, **Toplumsal De i me Kuramları ve Türkiye Gerçeği**, Remzi Kitabevi, İstanbul, 2008, s. 55.

¹⁸³ Alvin Boskoff, “Social Change: Major Problems in the Emergence of Theoretical and Research Foci”, **Modern Sociology Theory**, Der. Howard Becker ve Alvin Boskoff, Holt Rinehart and Winston, New York, 1966, s. 263’den Aktaran Kongar, **a.g.e.**, 2008, s. 55.

¹⁸⁴ Kongar, **a.g.e.**, 2008, s. 56.

daha az sebep vardır. Çünkü her şey geleneksel ve karı gelinmez bir şekilde aynen devam etmektedir¹⁸⁵. Toplumda sıkı sıkıya bağlı olunan geleneklerin varlığı, bu duruma aykırı değişimlere direnç göstermektedir. Bu nedenle kent toplumlarında değişim daha kolaydır. Toplumsal değişim, genel değişimleri ifade etmektedir. Bunlar toplumun yaygın tarzı, değerleri, inançları, siyasal düzeni, teknolojisi, eğitimi, ekonomisi gibi genel kurumlara iliklidir.

Cevat Geray ise toplumsal değişimi toplumun yapısında, üretim biçiminde, insan-toprak ilişkilerinde, davranışlarında görülen değişimler olarak tanımlamaktadır. Toplumun endüstri öncesi toplum olmaktan, endüstri toplumu durumuna geçmesi gibi... Başka bir deyişle, toplumun, feodal bir toplum olmaktan çıkıp, kapitalist toplum durumuna gelmesi veya kapitalizmden sosyalizme geçmesidir. Kısacası toplumun bir aşamadan ötekine geçmektedir.¹⁸⁶ Cevat Geray'ın tanımlamasına benzer şekilde yapılan bir başka tanım; toplumsal değişimin bir toplumsal yapıdan başka bir toplumsal yapıya, bir yapılar sisteminden başka bir yapılar sistemine geçmeyi ifade ettiğini belirtmektedir. Buna göre; aynı toplumsal yapıda kaldıkça, toplumsal değişim söz konusu olamaz; o bir yapıdan başka bir yapıya geçiş olarak tanımlanmalıdır¹⁸⁷.

Özer Ozankaya, toplumsal değişimi, toplumsal gelişme ve geri kalmılıkla ilişkilendirmektedir. Ona göre; toplumsal değişim olgusu, toplumsal gelişme ve toplumsal ilerleme ile aynı anlamda kullanılmakta ve bu görüş, geri kalmılık konusundaki yaklaşımların ayırt edici özelliğini belirtmektedir. “Çünkü toplum koşulları artan bir ölçüde kabul ettirmeye bulunuyor ki, toplumsal değişim toplum düzeninin demokratikleşmesidir; insanın hem doğal, hem toplumsal çevresini gittikçe daha çok bilgilendirimi altına alarak özgürleşmesi, kendisinin toplum dahası dünya içindeki yerinin Tanrı buyruğu olmadığını kavrayıp toplumsal eşitsizlikleri ortadan kaldırması, soyuna, uralına, inancına bakılmaksızın insanın en yüce değer düzeyine yükselmesi sürecidir.”¹⁸⁸ Toplumsal değişimle ilgili kuramları, kısa boyutlu, orta

¹⁸⁵ Bernard Berelson – Gary A. Steiner, **Human Behavior**, Shorter Edition, Harcourt, Brace and World Inc. New York, 1967, s. 25–26.

¹⁸⁶ Cevat Geray, **Halk Eğitimi**, A.Ü.E.F. Yayınları, Ankara, 1978, s. 38.

¹⁸⁷ Doğan Ergun, **100 Soruda Sosyoloji El Kitabı**, Gerçek Yayınevi, İstanbul, 1974, s. 145.

¹⁸⁸ Özer Ozankaya, **Toplumbilim**, Cem Yayınevi, İstanbul, 1991, s. 492.

boyutlu ve büyük boyutlu olmak üzere üçe ayırmak mümkündür. Kısa boyutlu kuramlar; bir topluluk ya da toplumun ya amının herhangi bir kesiminde ortaya çıkan yeni bir öenin hangi görünür etkenlerin sonucu oldu unu ve nasıl sonuçlara yol açtı nı, toplum bütünlü ü içindeki yerini ve tarihsel süreci göz önünde tutmaksızın inceleyen çalı malardır. Orta boyutlu de i me incelemeleri; kimi ekonomik, siyasal ya da ekinsel sıçramaların sonuçlarını ve etkilerini 30–40–50 yıllık dönemler içerisinde izleme çalı malarıdır. Büyük boyutlu incelemeler ise, bir toplumun yapısını bütünlü ü içinde, bir toplumsal düzenleni biçimi olarak ele alan ve bunda yüz yıl gibi daha uzun tarih dönemleri içinde ortaya çıkan de i meleri, ba ka bir deyi le yeni bir toplumsal yapı biçiminin olu ması sürecini inceleyen çalı malardır¹⁸⁹. Bu ba lamda, Osmanlı'nın son dönemindeki modernle me hareketlerini küçük boyutlu toplumsal de i meye, Türk siyasal hayatında kadın konusunu dönemler halinde incelemeyi orta boyutlu toplumsal de i meye ve Türk devrimini incelemeyi büyük boyutlu toplumsal de i meye örnek olarak verebiliriz. Tüm bu olayların Türk toplumunda ekonomik, siyasal, ruhsal, kültürel sonuçları oldu u ve bu sonuçlar kadın ya antısının her zerresine sirayet etti i için Türkiye'de kadın konusu, Toplumsal De i me ve Kadın ba lı ı altında incelenmi tir.

Tüm toplumlarda görülen de i meyi sa layan etkenler nelerdir? Kongar'a göre; bu sorunun cevabını kültürün maddi ve manevi ö eleri ile açıklamak mümkündür. “Toplumsal de i me sürecinin altında, insano lunun tüm birikimi yatar. Bu birikim maddi kültür alanında teknoloji, manevi kültür alanında da ideolojidir. Toplumsal de i meyi insan-do a çeli kisinin belirledi i teknoloji ile insan-insan çeli kisinin belirledi i ideoloji arasındaki etkile im biçimlendirir.¹⁹⁰” Dünyada Sanayi devrimiyle birlikte ortaya çıkan maddi kültürel ö elerdeki de i im, manevi kültürel ö eleri de de i tirmi tir. Türk toplumu da bu de i imlerden payını almı tır. Osmanlı döneminde Batılıla ma hareketleri çerçevesinde gerçekleştirilen Tanzimat Fermanını kapsamlı toplumsal de i imin ilk geli melerinden saymak mümkündür. Bunu izleyen II. Me rutiyet dönemi, ardından imparatorluktan Cumhuriyete geçi süreci, Türk devrimi

¹⁸⁹ Ozankaya, **a.g.e.**, s. 480.

¹⁹⁰ Kongar, **Toplumsal De i me Kuramları ve Türkiye Gerçe i, a.g.e.**, s. 60.

önemli toplumsal değişim amaçlarıdır. Tüm bu gelişmeler kapsamında Türk kadınının da statüsü değişmiştir, çünkü kültürün maddi öleriyle birlikte manevi öyleleri de değişmiştir. Gelenekler, inançlar, yaşayış biçimleri, kıyafetler, toplumsal roller, ailenin yapısı, hepsini de içeren bu manevi öyleler arasında saymak mümkündür. Kongar'ın değişimin iki dinamiğinden biri olarak gördüğü ideoloji, kadının konumunun dönemlere göre gerilemesine ya da ilerlemesine neden olmuştur. Her ideolojik görüş, kadın konusuna karşı bir duruş sergilemiştir ve dönemin hâkim ideolojisine göre, kadınlık rolleri yeniden tanımlanmıştır.

Kongar, Türkiye'nin çok önemli toplumsal değişimleri ya amaçla birlikte, teknolojik bakımdan geri kalmış bir ülke olduğunu söylemektedir. Bu nedenle de sürekli olarak dışardan teknoloji ve ideoloji bombardımanına uğramaktadır¹⁹¹. Osmanlı devrinde toplumsal değişim, Batılılaşma adlı ideolojinin ithal edilmesiyle ortaya çıkmıştır. “Kapitalist sınıfsal gelişmeyi engelleyen Osmanlı devlet yapısı, zorunlu değişim eylemleri kapsamında <batılılaşma> çabalarına yol açar. Batılılaşma aslında, değişimi engelleyici biçimde örgütlenen Osmanlı devlet yapısının zorunlu değişimler kapsamında duyduğu yetersizliğin bir sonucudur. Toplumdan kopuk olan devlet, önüne geçemediği değişimler kapsamında, toplum kendi içinde doğal çözümler yaratamadığı için batılılaşmaya bel bağlamıştır.”¹⁹² Bu batılılaşma hareketi ilk meyvesini Tanzimat'ın ilanı ile vermiştir. Daha sonra II. Mevcutiyet ve Türk Devrimi ile yeni bir devletin kurulması gelir. Toplum böylesine değişim süreçleri geçirirken, Türk kadınının durumu da aynı kalmamıştır. Tanzimat ve II. Mevcutiyet'le birlikte kadınların siyasal ve toplumsal hakları konusunda o döneme göre önemli sayılabilecek adımlar atılmıştır. Ancak bu adımlar sadece şehirde oturan sınırlı bir grup kadın için ilerleyici olabilmektedir. Etkileri itibarıyla çok ilerleyici olamayan bu düzenlemeleri orta boy toplumsal değişimler olarak değerlendirmek mümkündür. Türklerin yakın tarihine ait en önemli ve en büyük toplumsal değişim örneği, Cumhuriyetin kurulmasıyla birlikte yaşanmıştır. Osmanlı'nın son dönemlerine kadar götürülebilecek modernleşme akımı, Cumhuriyetin kurulmasıyla birlikte topyekün ve devrimci bir şekilde egemen olmuştur.

¹⁹¹ Kongar, **Toplumsal Değişim Kuramları ve Türkiye Gerçeği**, s. 315.

¹⁹² **A.k.**, s. 319.

Moderle menin bütüncül bir devlet politikası olarak bu yorumu, kadının statüsünü de önemli ölçüde de i tirmi tir. Cumhuriyet'ten sonra kadının statüsünün geçirmi oldu u a amalar, Türk siyasal hayatının özeti niteli indedir. Egemen olan ideolojik yakla ımlar ve dü ünceler, kadının toplumdaki konumunu yeniden biçimlendirmi tir. ster sı , ister derin toplumsal de i menin tüm boyutlarını kadın görüntüsü üzerinden incelemek mümkündür. Kongar'ın bahsetti i gibi dı arıdan ideoloji bombardımanına tutulan Türkiye'de, kadın hakları konusundaki geli melerin de dünya ile paralel olması tesadüf de ildir.

2.2) TAR HSEL SÜREÇ ÇER S NDE TÜRK KADINI

2.2.1) Eski Türklerde Kadın

Türk siyasi tarihinde kadının geçirdi i evreleri, ya ayı tarzını genel bir ayrımla slamiyet'ten önce ve slamiyet'ten sonra olarak incelemek mümkündür. Çünkü slamiyet'ten önceki eski Türk devletlerinde küçük farklılıklar olmasına ra men, kadınların toplumsal, siyasal hayatın bizzat içinde oldu u ve sosyal statüsü bakımından erkeklerden farklı olmadığını görmek mümkündür. slamiyet'in kabulü ile birlikte kadının konumunda büyük bir de i im ya anımı tır.

slamiyet'ten önceki göçebelik döneminde Türk kadını tıpkı erkekler gibi ata biner, kılıç ku anır, ehirleri yönetir, dü manla sava ırdı. Toplumsal ve siyasal hayatta erke in yaptı ı her i i, annelik görevinin yanında yürütebilecek kabiliyet ve konuma sahipti. Emel Esin, eski Türk toplumlarındaki kadınların ya ayı ı hakkında özetleyici u bilgiyi vermektedir: "...Kadınların günlük hayatında, at üstünde çobanlık etmek, dü man bir boyun saldırısına kar ı koymak veya ondan kaçmak, sürüler çalınır ise, avlanarak geçim temin etmek gibi haller tabii idi. Bütün bir boyun yok edilmesi ile bitebilen hükümdardan korunmak için, erlerde bulunan vasıflar gerekiyordu. Erler gibi, Türk kadınları da ölünce binek atlarıyla gömülürdü."¹⁹³ Eski Türk devletlerinde kadının sosyal statüsünün erkekle e it olması, amanizm gelene inden kaynaklanmaktaydı.

¹⁹³ Emel Esin, "**Katun** (Türk Kadınına Dair)", Erdem, VII, 20 Ocak 1991, s. 471-472'den Aktaran Leyla Kırkpınar, **Türkiye'de Toplumsal De i me ve Kadın**, T.C. Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara, 2001, s. 48.

“Tanrı ve Tanrıçalara inanılan bu dönemde, en güçlü tanrı Ana Tanrıça idi. Amanizm inançlarında doğum, iyilik ve ahlak gibi güzel olan her konuya tanrıça ismi, hastalık, ölüm ve savaş gibi konulara ise tanrı adı verilmişti. Bu yüzden eski Anadolu uygarlıklarında olduğu gibi Orta Asya Türklerinde de kadın kutsal bir yere sahipti.”¹⁹⁴ Güzel olan her konuya kadını temsil eden Tanrıça isminin verilmesi, kadının kutsal ve önemli bir yere sahip olduğunu göstermekteydi.

Milattan önceki birinci binden, Miladi IV. yüzyıla kadar Orta Asya ve Avrupa'nın batı kıyılarına kadar uzanan Hun Türklerine ilişkin yazılı belgeler olmamasına rağmen, sosyal hayatta kadının da erkeği ile beraber aynı iş ve hakka sahip olduğuna dair bilgiler vardır. Asya Hunlarının Çinlilerle olan ilişkilerindeki belgelerde, Türk Hakanı yanında Hatunun da resmen yer aldığı ve her ikisinin birden devleti temsil ettiği kaydedilmiştir. Avrupa Hunlarında ise, kadın erkeği ile beraber ordu birlikleri içinde, hareket halindeki toplulukların bir ferdi olduğuna dair bilgiler vardır¹⁹⁵.

Orta Asya Türk devletlerinden Göktürkler ve Uygurlarda kadının siyasal ve sosyal konumuna ilişkin belgelere yedinci yüzyıl Orhun Kitabelerindeki metinlerde rastlanmaktadır. Bu metinlerde Türk kadınından saygı ile bahsedilmekte, Özgü prenseslerinin sosyal ve siyasal alanlardaki çalışmaları değerlendirilmektedir. Eski Türk ailelerinde bir kız evladın dünyaya gelişi diğerk bazı kavimlerde olduğu gibi mutsuz bir olay veya şerefsizlik sayılmaz; aksine, bazı kadınlar kendilerine bir kız evlat vermesi için Tanrıya yalvarmalarını Özgü prenseslerinden dilerlerdi. “Üstelik Orhun kitabelerinde bu iki cümleyi daima beraber görürüz: ‘Devleti idare eden Han’ ve ‘Devleti bilen Hatun’. Geleneklere göre sadece han emreder sözleri ile başlayan bir emirname çıkarılırsa geçerli sayılmaz, ancak ‘Han ve hatun emreder’ şeklinde başlarsa geçerli olurdu. Yabancı diplomatik kuryeler, han tek başına olursa huzura kabul edilmezler, ancak her ikisinin de mevcudiyetinde huzura gelebilir ve savaşa duran Han ve yanındaki Hatunla tanışırıldardı. Savaşta, siyasal toplantılarda, siyasal ilişkilerde kadınlar her zaman kocalarının yanında yer alırlardı. Ailede çocuklarının sorumluluğunu

¹⁹⁴ Meral Altınözal, **Osmanlı'da Kadın**, Altın Kitaplar, İstanbul, 1994, s. 9.

¹⁹⁵ Afet İnan, **Tarih Boyunca Türk Kadınının Hak ve Görevleri**, Milli Eğitim Basımevi, İstanbul, 1975, s. 26.

yalnızca babaya verilmez, anne de bunu payla ırdı. Dul bir kadın çocuklarının tek koruyucusu, evinin tek idarecisi olur, kadınlar bütün faaliyetlere yüzleri açık olarak katılırlardı. Böylece aile, eski germen kabilelerinde oldu u gibi, kadınla erke in aynı anda sorumlulu u payla tı ı aile tipine benzeyen bir sisteme dayanırdı.”¹⁹⁶. Orhun kitabeleri, kadınların sadece aile içerisinde de il, kamusal ya amda da erkeklerle e it haklara sahip oldu unu göstermektedir. Toplumun en küçük yapı ta ı olu turan ailenin gerçek anlamda demokratik bir nitelik ta ıması kadınları kamusal dünyanın da bir aktörü yapmı tır. Kadınlar devlet i lerinde daima etkin role sahip olmu lardır. Devlet idaresi içindeki kadınlar, kararlara katılmı lar, halktan olan kadınlar da erkeklerin yanında sava abilmek için silah kullanma e itimi almı lardır. Hunlarla ba layan bu gelene i, irili ufaklı Türk derebeyliklerinin tümünde de görmek mümkündü.

Toplumsal ya amda kadının konumuna baktı ımızda ise; toplumun en önemli birimi olan ailenin olu umunda da kadının erkekle e it karar verme hakkına sahip oldu u görülür. Aile içerisinde sorumlulukları erkekle e it payla an kadının, evlenirken de rızası çok önemliydi. Evlenme her iki tarafın rızası ile gerçekleşirdi. Ailede kadının hakları oldukça güçlüydü. Kadın koca evinde kendi öz ismini yitirmez, kendi mallarına sahip çıkabilirdi. Eski Türklerde poligami yoktu. Karpat’ın saptamasına göre, slam etkisinden önce Türk ailesi demokratik esaslara dayanan bir yapı arz ederdi¹⁹⁷. Kemal Karpat’tan önce, Türklerin aile yapısına ili kin önemli bilgiler veren Ziya Gökalp de eski Türklerdeki aile ya antısının demokrat ve feminist oldu unu söylemi tir. Gökalp, Türkçülü en Esasları adlı ünlü kitabında eski Türklerde ana baba soyunun e it oldu unu belirtmektedir. Evlenecek çiftler, yani evlenecek kız ve erkek, ailelerinden haklarını evlenmeden önce alarak birle tirmekte ve bu mallarla yeni yuvalarını kurabilmekteydiler. Dolayısıyla, eski Türklerde ev yalnız kocanın malı olmayıp, karı ile kocanın ortak malı idi. Bu nedenle de evin erke ine ‘ev a ası’ denildi i gibi, evin hanımına da ‘ev kadını’ denilmekteydi¹⁹⁸. Görüldü ü gibi, ‘ev kadını’ terimi ilk kullanılmaya ba lanı ı itibariyle bugünkü i levinden çok farklı bir anlamı ifade

¹⁹⁶ Emel Do ramacı, **Türkiye’de Kadının Dünü ve Bugünü**, Türkiye Bankası Yayınları, Ankara, 1989, s. 3-4.

¹⁹⁷ Kırkpınar, **a.g.e.**, s. 51, Ziya Gökalp, **Türkçülü ün Esasları**, Varlık Yayınları, 1952, s.120.

¹⁹⁸ Gökalp, **a.g.e.**, s. 117- 119.

etmektedir. Eski Türklerde ev kadını, kadının erkekle e it haklara sahip oldu unun bir göstergesiydi, oturdukları evin mülkiyetinin ortak oldu unu simgeliyordu. Bu simgeleme sadece ev için geçerli olan bir norm de ildi, hayatın her alanına yerle mi bir teamül söz konusuydu. Evin mülkiyetinin payda ları ev a ası ve ev kadını idi. Erkek için kullanılan ev a ası terimi, o dönemde herhangi bir üstünlü ü ifade etmezken, zamanla dı arı i leriyle daha fazla u ra an erke i hüküm kuran tarafa çevirmi tir.

Ziya Gökalp eski Türkleri hem feminist hem de demokrat olarak tanımlamaktadır. Gökalp'a göre; "Eski Türkler hem demokrat, hem de feminist idiler. Zaten demokrat olan cemiyetler, umumiyetle feminist olurlar. Türklerin feminist olmasına ba ka bir sebep de eski Türklerce amanizm'in kadınlardaki kudsi kuvvete istinad etmesiydi... Hakanla hatunun her ikisinin de ortak yayınladı ı bir emirname hakan emrediyor ki ibaresi ile ba lamazdı. Hakan ve hatun emrediyor ki ibaresiyle ba lardı.¹⁹⁹" Gökalp, eski Türk kadınlarını amazona benzetmektedir. Kadınlar erkekler kadar, cündilik, silah orluk, kahramanlık yapabilirlerdi. Kadınlar do rudan do ruya hükümdar, kale muhafızı, vali ve sefir olabilirdi²⁰⁰.

slamiyet'e kadar özgür ve e it ortamda ya ayan kadınlar, slamiyet'in kabulünden sonra Arap kültürünün etkisi ile sınırlandırılmı tır. slam'ın kadına yeni haklar getirdi i öne sürülse de aslında bu sadece Arap toplumundaki kadınlar için geçerlidir. Çünkü onlar zaten çok kısıtlı bir hayat ya amaktadırlar ve slam'la birlikte bir takım haklar elde etmi lerdir. " slam öncesi Arap ülkelerinde kadın bir sürüden farksızdır. Bir erkek istedi i sayıda kadınla evlenebilir; isterse onu öldürebilir, kız çocuklarını diri diri gömebilirdi. Buna kar ılık slam dini; evlili i ortaya atar, e sayısına sınır koyar ve bo anma durumunda erke i, kadına nafaka ödemekle yükümlendirir. slam dininin modern dünya için en büyük önemi, kadınlara bazı ekonomik haklar tanıyarak, onları kocalarının hükümranlı ından kurtaran ilk sistem olu udur²⁰¹." slamiyet, Arap toplumundaki bu ilkel uygulamalara, ça dı ı ya am biçimine kar ı yeni bir sistem olarak ortaya çıkmı tır. slam dini gerçekten de Arap

¹⁹⁹ Gökalp, **a.g.e.**, s. 120.

²⁰⁰ Gökalp, **a.g.e.**, s. 122.

²⁰¹ Do ramacı, **a.g.e.**, s. 4.

kadınları için bir takım olumlu yenilikler getirmiştir ancak aynı şeyleri Türk kadını için söylemek mümkün değildir. Çünkü Türk kadını, annelik görevlerinin elverdiği şekilde bir eşlik ve özgürlük durumunda yaşarken, ailenin değerli bir üyesi olarak görülürken, birdenbire bu özellikleri kaybettirilmemiştir. Türklerin İslamiyet'ten önceki dini animizm, kadının güzel ve iyi olan şeylerle eşleştiği görürken, “İslamın eski dini Zerdüşt'te ise, kadın kötülükün ve kirliliğin sembolü idi. Zerdüşt dininde kötülüğü simgeleyen tanrıların hepsi kadındı. Türklerden önce İslamla tanışan İslamcılar, eski dinlerinden kalan inançlarıyla Osmanlı inancını da etkilemişti.”²⁰² İslamiyet'in yalnızca bir inanç sistemi değil, aynı zamanda aile hayatını, toplumsal düzeni, siyasal sisteme ilişkin düzenlemeler getiren bir din olması, kadın ve erkeklerin yaşantıları üzerine de etki yapmıştır.

Türklerin İslami değerleri benimsemesi de hemen olmamıştır. Göçlerden sonra Anadolu'ya yerleşen Türklerin İslam dinini onuncu yüzyılda kabul ettikleri halde, on dördüncü yüzyıla kadar İslam öncesi değer ve törelere saygı gösterdiklerini ortaya koyan önemli bir yapıt Dede Korkut hikâyeleridir. Bu yapıtta sözü geçen kadın tipleri, İslam öncesi ve göçebelik dönemi erkek tiplerini andırmaktadır. Erkek gibi ata biner, ok atar, gerektiği zaman savaşır. Kadın bir haznesi olarak ele alınmamaktadır. Erkek olsun, kadın olsun, aranan en önemli erdem kahraman olabilmektir²⁰³. Ancak, İslam'ın bir yaşam tarzı olarak özümsemeye başlamasından sonra kadınlar, toplumsal-siyasal yaşamda erkeklerin gerisinde kalmaya başlamışlardır. “Yerleşik uygarlık geçişte ve İslam kültürü çevresine katıldığında, Türk kadını erkekten daha pasiftir. Kadının kahramanlık niteliklerini kaybederek, bir kadın konusu olduğu görülür²⁰⁴.” İslamiyet'in kabul edilmesiyle birlikte kadınların konumlarında bir geriye gidiş söz konusu olduğunu söylemek mümkündür. İslam öncesi Arap toplumlarının kadınlarının durumunda bir iyileşme olmasına rağmen, Türk kadınlarının durumlarında bir gerileme olmuştur. Türk kadınları zaten boşanma, evleneceği kişi seçme, her türlü göreve gelme gibi haklara sahipti. Ayrıca Türklerde poligami de olmadığı için tek eşlilik esastır. Bu nedenle

²⁰² Altındal, **a.g.e.**, s. 9.

²⁰³ Nermin Abadan Unat, “Toplumsal Değişim ve Türk Kadını”, **Türk Toplumunda Kadın**, Der. Nermin Abadan Unat, Araştırma Etkinlikleri Yayınları, İstanbul, 1982, s. 7.

²⁰⁴ Doğan, **a.g.e.**, s. 3.

slam'ın Arap kadınları için iyi olan bu geli meleri, Türk kadınlarının var olan durumlarının gerilemesine yol açmı tır.

2.2.2) Osmanlı Devletinde Kadın

Bu bölümde Osmanlı mparatorlu unun toplumsal, siyasal ve çalı ma hayatında kadının konumu incelenecektir. Osmanlı'nın klasik döneminde kadınların özel ve kamusal hayatına ili kin her ey en ince ayrıntısına kadar padi ah fermanlarıyla düzenlenmi ti. mparatorlu un son döneminde ise, dünyadaki kadın hareketinin de etkisiyle, Osmanlı erkekleri ve kadınları, toplumlarındaki kadının konumunu tartı maya ba lamı lardır. Dergiler, gazeteler, kitaplar yoluyla gerçeikle tirilen bu tartı ma önce erkekler, sonra kadınlar tarafından yapılmaya ba lanmı tır²⁰⁵. Kadınlar sadece dü ünsel düzeyde de il, eylemler yoluyla da haklarını aramaya ba lamı lardır. Özellikle Tanzimat'tan sonra yo unluk kazanan bu mücadeleler, mparatorluk döneminde bir sonuca ula amamı tır. Kadınlar ancak Cumhuriyetin kurulmasıyla birlikte yasal haklarını elde etmi lerdir. Osmanlı toplumunda kadının statüsü ve mücadeleleri, ortak ideolojik, toplumsal ve kültürel unsurlar ta ıdı ı için Türkiye tarihinde kadının yerini anlamak için önemlidir. Bu nedenle, Osmanlı'nın toplumsal, siyasal ve çalı ma ya amında kadın konusu çalı maya dâhil edilmi tir.

2.2.2.1) Osmanlı Toplumsal Ya amında Kadın

Osmanlı mparatorlu unda kadınların konumunu daha sa lıklı bir ekilde ortaya koyabilmek için öncelikle Osmanlı toplum yapısının özelliklerinden bahsetmek gerekmektedir. Osmanlı çok farklı etnik kökenden gelen ve farklı dinlere mensup insanların olu turdu u bir toplumdur. Dolayısıyla her etnik kimli e mensup bireyin ya ayı nda kendi geleneklerinden gelen bir takım farklılıkların oldu unu söylemek mümkündür. Herhangi bir etnik kimli e sahip olan kadın da, o kimli in geleneklerinin, alı kanlıklarının belirledi i kurallar çerçevesinde toplumsal pozisyonunu almaktaydı²⁰⁶. Ancak etnik yapı dı nda toplumsal ya ayı ı belirleyen çok daha önemli bir unsur vardı

²⁰⁵ Nicole A. N. M. Van Os, "Ottoman Muslim and Turkish Women in an International Context", **European Review**, Vol. 13, No. 3, Academia Europaea, United Kingdom, 2005, s. 459.

²⁰⁶ Kırkpınar, **a.g.e.**, s. 77.

ki; o da dindi. İber Ortaylı'ya göre "Osmanlı devlet düzeni er'i ve geleneksel bir düzendi²⁰⁷." Bu er'i yapı, sadece devletin yönetiminde sisteminde etkili de ildi, toplumsal ya ayı ı da belirliyordu. Ortaylı Osmanlı'nın belirli bir dini toleransın varlı mını ve din dı ı uygulamaların çoklu unu da içeren hukuk düzeninin, Osmanlı'yı laik olarak nitelemek için yeterli olmadı mını söylemektedir. "Çünkü laik toplum, standart, monist bir yönetim düzeninin farklı din ve cinsiyette insanların e it ko ullarla ba landı ı bir hukuk mevzuatının bulundu u toplum düzeni demektir. Yani bir toplumda dini ho görü olabilir, din dı ı kaynaklardan esinlenen veya a ırlıklı olarak alınan bir hukuk mevzuatı uygulanabilir, ama toplumda her dini cemaat aynı yasalarla yönetilmiyorsa, kadın ve erkek için dini inanca dayalı farklı düzenleme ve normlar varsa, sadece belirli bir sınıf için imtiyazlar tanınmı sa ve yönetici elitin imtiyazlarının me ruiyeti tanrısal bir kayna a dayandırılarak açıklanıyorsa, orada laiklikten söz edilemez²⁰⁸." mparatorlu un bu laik olmayan er'i ve geleneksel yapısı kadının ve erke in toplumsal ya antılarını biçimlendiren en önemli unsur olmu tur.

Bu durum geleneklerine de ba lı olan Osmanlı toplumu için ba langıçta ikili bir hukuk sisteminin ortaya çıkmasına neden olmu tu. Birincisi dini hükümleri içeren kurallardan olu an er'i hukuk, ikincisi geleneklerden olu an örfi hukuktu. Dolayısıyla kadının konumunu incelerken de ait oldu u etnik köken ve mensubu oldu u din açısından incelemek yerinde olacaktır. Zira Müslüman kadınlara uygulanan kurallar ile Müslüman olmayan kadınlara uygulanan kurallar farklıydı. Müslüman olmayanlara kar ı ho görülü bir hukuk sistemi i lemekteydi. Müslüman kadınlar için getirilen kısıtlamaların hiçbiri gayri Müslim kadınlar için geçerli de ildi. Dolayısıyla er'i ve örfi hukuka ek olarak azınlıklara uygulanan kurallar da hukuk sisteminin bir parçası olarak sayılırsa, hukukta üçlü bir yapının oldu unu söylemek mümkündür.

Osmanlı devletinde Müslüman kadınlar köylerde ya ayanlar ve ehirlerde ya ayanlar olarak iki grupta ekillenmekteydi. "Kırsal alandaki kadın çiftte çubukta, ev endüstrisinde ve evlerinin ekonomisinde önemli rol oynarken, ehirdeki kadınlar dört

²⁰⁷ İber Ortaylı, **Türkiye dare Tarihi**, Türkiye Ortado u Amme daresi Enstitüsü Yayınları, Ankara, 1979, s. 138.

²⁰⁸ İber Ortaylı, **mparatorlu un En Uzun Yılı**, Hil Yayınları, stanbul, 1983, s. 124.

duvar arasına kapatılmı tı. Osmanlı devletinde eriatın etkisi arttıkça, geleneklerden gelen kuralların etkisi azalmı , buna paralel olarak da, toplum ya amı içinde kadına öngörülen sınırlayıcı uygulamalar artmı tır. İlk ayırım Bizans ve ran etkisinde kalınarak, on be inci yüzyılda haremın kurulmasıyla ba lamı tır. Önce saray haremlik ve selamlık olarak iki bölüme ayrılmı , kadınlar hareme kapatılmı lardı. Saraydaki bu uygulamayı, imparatorluk ileri gelenleri de takip etmi tir. Zaman geçtikçe sınırlamaların ölçüsü artmı tır.”²⁰⁹ İslamiyet’in etkisinin belirginle meye ba lamasıyla geleneksel kuralların yerini dini kurallar almı ve Müslüman kadın için, içine kapanık, toplumsal ya amdan uzak bir dönem ba lamı tır. Müslüman olmayan kadınlar bu sınırlandırmalara uymaya zorlanmamı lardır.

Afet nan, teokratik bir yapıya sahip olan Osmanlı’da kadının sosyal konumunda eski Türk törelerine göre, gerilemeler oldu unu söylemektedir. Bunun nedenini de öyle açıklamaktadır: “Çünkü büyük ehirlere ve stanbul’a yerle mi olan bu devlet idaresinde ran ve Bizans’ın etkileri olmu tur. Osmanlının ilk devirlerinde büyük ehirlerde, medreseler ve tarikatların tesiriyle nispeten kadına da dini inanı larına göre sosyal hayatta bir yer tanınmı ise de, bu hal gitgide kaybolmu ve kadın ehirlerde tüm ayrı bir hayat düzenine alı tırılmak istenmi tir.”²¹⁰

Toplumsal ya amın en önemli birimlerinden biri olan ailenin yapısına baktı ımızda ise; kayna ını Kuran’ın olu turdu u bir aile hukuku oldu unu söylemek mümkündür. Aile olu umunun ilk adımı sayılan evlilik, devlet kontrolünden uzaktı, hiçbir yetkili makamın kararı madı ı özel bir akitle kuruluyordu. Erkek ve kadının ya do rudan do ruya ya da vekilleri aracılı ıyla evlenmek istediklerini iki tanık önünde belirtmeleri yeterliydi²¹¹. Evlilik sözle mesin kesinlik kazanması için, imam ya da kadı gibi bir din adamının veya özel bir memurun önünde ve onların da katılımıyla yapılması gerekmiyordu. Ancak evlili e verilen önemden ötürü hiçbir hukuksal gereklilik olmadı ı halde kadı ve imamın töreni yönlendirmeleri de adet

²⁰⁹ Kırkpınar, **a.g.e.**, s. 83.

²¹⁰ Afet nan, **Tarih Boyunca Türk Kadınının Hak ve Görevleri**, Milli E itim Basımevi, stanbul, 1975, s. 57.

²¹¹ Hıfzı Veldet Velidedeo lu, **Türk Medeni Hukuku**, 3. Basım, Nurgök Matbaası, stanbul, 1963, s. 313.

olmu tu²¹².Evlili in sona erdirilmesi yani bo anma olayı tek taraflı olarak erke e tanınmı tı²¹³.

Toplumsal ya amda kadın ve erke e ayrı dünyalar sunulmu tur. “Kadınların gidece i ve gezece i yerler devlet tarafından sınırlandırılmı tı. Hangi araçlara binece i, araçların hangi bölümünde oturaca ı, nerelerden alı veri yapaca ı, hangi camilerde ibadet edece i en ince noktasına kadar fermanlarla düzenlenmi ti.”²¹⁴ Böylece kamusal alanın tüm mekânları erkeklere açıkken, kadınlara sadece fermanların izin verdi i ölçüde toplumsal ya amda olmalarına izin veriliyordu. Kadınlar için geçerli olan kurallar, aile ya antısından, kadın-erkek ili kilerine, e lence ya antısından, seyahat özgürlü üne kadar pek çok alanı düzenliyordu. irin Tekeli’nin ifadesiyle; “Osmanlı toplumunda kadın, devlet, din ve ailenin tutsa ı, devletin kulu olan erkeklerin (baba, koca, karde , o ul) kulu, yani e itsiz ili kilerin mutlak anlamda ‘tabi’ ki isiydi.”²¹⁵ Osmanlı devletinde kadınların toplumsal hayatını düzenleyen fermanlar, dini ve gelenekleri referans alıyordu. Ancak dini kuralların daha katı bir ekilde uygulanmaya ba lamasıyla zamanla geleneklerin yerini de tamamen dini kuralların aldı nı söylemek mümkündür. Var oldu u söylenen dini ho görü, sadece Müslüman olmayan tebaaya yönelikti. Bu nedenle Müslüman kadının toplumsal statüsü ile Müslüman olmayan kadının toplumsal statüsü arasında büyük farklılık vardı, sınırlayıcı hükümler Müslüman kadınları kapsıyordu.

2.2.2.2) Osmanlı Çalı ma Hayatında Kadın

Osmanlı’da çalı ma hayatı cinsiyet ba lamında incelenirse; üretme ve dı i lerde çalı ma görevini erkeklerin üstlendi ini söylemek mümkündür. Bu durum hem slam’ın ideolojik i levinden hem de ehirde ya ayan kadınların tamamen üretim i levinin dı nda kalmasından kaynaklanmaktaydı. slami de erlerin kadınlar için sundu u kısıtlanmı ya am tarzı, zamanla geleneklerden gelen ya ayı biçimlerini de ortadan

²¹² Co kun Üçok, Ahmet Mumcu, **Türk Hukuk Tarihi**, A.Ü. Hukuk Fakültesi Yayınları, Ankara, 1982, s. 87.

²¹³ Serpil Çakır, **Osmanlı Kadın Hareketi**, Metis Yayınları, stanbul, 1996, s. 137.

²¹⁴ Çakır, **a.g.e**, s. 159.

²¹⁵ irin Tekeli, Türkiye’de Feminist deolojinin Anlamı ve Sınırları Üzerine”, **Yapıt**, Sayı: 9, ubat-Mart 1985, s. 51.

kaldırımıdır. Kadınların ev dışı yaşantılarındaki tüm faaliyetleri bütün ayrıntılarıyla, fermanlarla dini usullere göre düzenlenmiştir. Köyde yaşayan kadın için bu kısıtlılık kendini çalıma hayatında da göstermekteydi. Ancak köyde yaşayan kadınlar çiftçilikle uğraşmaları için, üretim faaliyetine köyde oturanlardan daha fazla katılma imkânı bulmuşlardır. Osmanlı'nın klasik döneminde “ekonomik anlamda belirgin olarak kendi kendine yeterli küçük aile üretimine dayalı Osmanlı toplum yapısı içinde kadın, hem kentte aile kurumuna hapsedilmiştir. Kırsal alanda ürettiğini tüketen köylü ailesindeki kadın, bir yandan tarlada çalışmakta, bir yandan da tarladan elde ettiği ürünleri tüketerek yiyecek ve giyecek döndürmektedir. Üretimden tümüyle kopmuş, dolayısıyla ekonomik açıdan erkeğe son derece bağımlı olan kentli kadın ise, evleriyle uğraşmakta, ev dışı yaşamı da en ince ayrıntısına dek devletçe düzenlenmektedir.”²¹⁶ Böyle bir toplumsal yaşantı içerisinde olan kadının çalıma hayatı içinde aktif bir şekilde yer almak istemesi ve kendisi için bir takım hakların gerekliliğini savunmasını beklemek gerçekçi bir yaklaşım olmayacaktır. Hem toplumsal hayatı biçimlendiren dini motifler, hem dini motifler etrafında yeniden şekillenen geleneksel değerler, kadınların da var olan durumu içselleştirmelerine ve sorgulamalarına neden olmuştur.

Tanzimat'tan sonraki dönemde, kadınların eğitilmesinin gerekliliğine olan kuvvetli inanç, kız okullarını ve beraberinde kızlara öretmenlik etmeleri için kadın öretmenlerin varlığını ortaya çıkarmıştır. Bu durumun o dönem dünyada esen, Osmanlı'ya batılılaşma eğiliminde yansıyan insan hakları, özgürlük söylemlerinin bir yansıması olduğunu söylemek mümkündür. Gülten Kazgan, 19. yüzyıla kadar Müslüman Türk toplumlarında dinsel ideolojinin dikte ettiği bir bölümünden bahsetmektedir. Bu bölümü, erkeklere üretim seviyesinin tümünü yüklerken, kadınlara salt üreme seviyesini ve aile üyelerini vermekle yetinmekteydi. Kazgan, 19. yüzyıldaki kadının özgürlüğünü savunan batılı fikir akımlarından üst sınıfların etkilendiğini ve kadının eğitildiğini, kız okullarında öretmenlikte başladığını söylemektedir. Bunları savaşların yarattığı erkek nüfusun azalmasının baskısı altında, eğitimsiz kadınların düziçi olarak iş piyasasına girmeleri, muhalefetle karşılaşmaktan da uzak kalmamıştır. Ne var ki, ekonomik zorunluluklar, dinsel ideolojinin öretisinden daha ağır basmıştır. Sayıları

²¹⁶ Aytegin Yaraman, **Resmi Tarihten Kadın Tarihine**, Ba lam Yayınları, Ankara, 2001, s. 22.

çok az da olsa, kadınların i piyasasına girmeleri, ailede ve toplumda her iki cinsin rollerini saptayan kültürel dinsel de erler sisteminden önemli bir kopma sayılmalıdır²¹⁷. Kadınların i hayatı içerisinde ilk kez yer alması ebelik mesle iyle gerçekleş mi tir. Bunu 1872’de ilk kadın ö retmenin, 1882’de ilk kadın okul yöneticisinin atanması izlemi tir. Ancak bu geli meler, hem kent kadınlarının çok sınırlı bir bölümünü kapsamı hem de kadınların, yalnızca kadınlar için, bugün de kadınsı diye isimlendirilen alanlarda çalı maya ba lamalarından ö te bir anlam kazanamamı tır²¹⁸. Kadınların Osmanlı çalı ma hayatı içerisinde yer almaları, e itim olanaklarının artmasıyla birlikte artmı tır. Köylerde ya ayan kadınlar çiftçilik yaparak zaten ekonomik de eri olan bir ürün üretiyordu, ancak ehirli kadın hiçbir üretim faaliyetine katılmadı ı gibi, maddi anlamda da e ine muhtaç oldu u için, erkek tahakkümüne boyun e mek durumunda kalıyordu. Bu tarz geli meler olsa da bu geli melerin sadece sınırlı yerlerde kalması, Osmanlı’nın klasik döneminde de Tanzimat döneminde de kadınları çalı ma ya amının dı nda tutmu tur.

2.2.2.3) Tanzimat Fermanı ve II. Me rutiyet’in Kadın Hareketine Etkileri

Fransız htılali ile birlikte Batı’da ortaya çıkan, özgürlük, e itlik, insan hakları gibi kavramlara bir süre kayıtsız kalan Osmanlı, siyasal sisteminde ortaya çıkan sorunlarla ba edemeyince ça da la ma adı altında Batı Avrupa modelini örnek alan bir dizi uygulama içerisinde girmi tir. Osmanlı mparatorlu unda ortaya çıkan modernle me adı altındaki bu uygulamalar içsel unsurlar olarak ortaya çıkmamı tır. mparatorlu un çökü ünü sona erdirecek çareler olarak görülen bu uygulamalar, Batı’daki gibi endüstri devrimi sonrasında a a ıdan yukarıya bir hareketlilikle biçimlenmemi tir. “Askeri yenilgi, toprak kaybı ve hazinede büyüyen açık yüzünden olu an tehdidi ortadan kaldırmanın çaresini arayan politik otoritelerin giri tikleri yenilik çabaları ve Batı Avrupa’ya özgü dü ünçe ve fikirlerin Osmanlı toplumunda yava da olsa yayılması ve özellikle Babıâli’de görev yapanların önemli bir kısmı tarafından benimsenmesiyle,

²¹⁷ Gülten Kazgan, “Türk Ekonomisinde Kadınların gücüne Katılması, Mesleki Da ılımı, E itim Düzeyi ve Sosyo Ekonomik Statüsü”, **Türk Toplumunda Kadın**, Ara tırma, E itim, Ekin Yayınları ve Türk Sosyal Bilimler Derne i Yayınları, Ankara, 1979, s. 138.

²¹⁸ Oya Çitçi, “Türk Kamu Yönetiminde Kadın Görevliler”, **Türk Toplumunda Kadın**, Ara tırma, E itim, Ekin Yayınları ve Türk Sosyal Bilimler Derne i Yayınları, Ankara, 1979, s. 221.

Osmanlı imparatorluğunda modernleşme olgusu ortaya çıkmıştır.²¹⁹ Batı'daki insan hakları, özgürlük, eşitlik gibi değerlere kayıtsız kalamayan Osmanlı imparatorluğu 3 Kasım 1839'da Tanzimat Fermanını ilan etmiştir. Tanzimat Fermanı Osmanlı toplum yapısında ve yapısında büyük değişiklikler getirmiştir, kadınların da bu değişiklikten paylarını almaları kaçınılmaz olmuştur. Batılılaşma ve çağdaşlaşma çöküşe dönüşen imparatorluğun çıkış yolları olarak görülmüştür. Osmanlı'nın batılılaşta Fransız etkisiyle ortaya çıkan fikir akımlarına kayıtsız kalmasını, Avrupa'da eğitim görmüş öğrencilerin Batılılaşmaya olan derin inancı ve imparatorluğun kurtuluşunu burada görmeleri değerleri yok etmiştir. Bu değerler çağdaşlaşmanın önündeki çözülmesi gereken en acil sorun olarak da kadın konusunu görüyorlardı. Bu nedenle aslında bu dönemde kadınlarla ilgili gerçekleştirilen girişimler, kadınların haklarını elde etmesine yönelik bir inançtan öte, Batılılaşmanın bir gereği olduğu saiki ile yapılmıştı. Dolayısıyla bu dönemde kadınların değerimin bir simgesi olarak görüldüklerini söylemek mümkündür.

Tanzimat Fermanı'nın Osmanlı imparatorluğunda getirdiği en önemli yenilik hukuk alanında olmuştur. Osmanlı toplumunda hukuk alanındaki değerler Tanzimat Fermanıyla batılatıldı. "Bu dönemde hukuk standardize ve kodifiye olmaya başladı, hukuk birliği sağlanmaya çalışıldı."²²⁰ Tanzimat'tan önce Osmanlı'da yeknesak bir hukuk sisteminin var olduğunu söylemek mümkün değildi. Tanzimat, Osmanlı devletinde o zamana kadar hüküm sürmüş olan keyfilikten hukukileşme, kanunsuzluktan emniyetsizlikten emniyete geçiş ifade eder²²¹. Osmanlı'nın yönetim sisteminde egemen olan padişah ve geleneksel yapı, tebaanın güvenliğine izin vermeyecek şekilde padişaha yetkiler sunuyordu. padişah yapıya göre; egemenlik doğrudan doğruya Allaha aitti ve padişah da Allah'ın gölgesi olarak bu yetkiyi yeryüzünde kullanabilecek tek kişiydi. Allah'tan başka kimseye hesap vermek zorunda değildi. padişah yapı bu tarz bir otoriter yetkinin kullanılmasına izin verirken, geleneksel yapı da kanunsuz ve insan

²¹⁹ Ersin Kalaycıoğlu – Ali Yağar Sarıbay, "Tanzimat: Modernleşme Arayışı ve Politik Değişim", **Türkiye'de Politik Değişim ve Modernleşme**, Der. Ersin Kalaycıoğlu – Ali Yağar Sarıbay, Alfa Yayınları, 2000, İstanbul, s. 6.

²²⁰ Çakır, **a.g.e.**, s. 138.

²²¹ Hıfzı Veldet Velidedeoğlu, "Kanunla Tırma Hareketleri ve Tanzimat", **Tanzimat 1**, Maarif Matbaası, İstanbul, 1940, s. 139'dan Aktaran Kalaycıoğlu-Sarıbay, **a.g.m.**, s. 7.

haklarına aykırı birçok uygulamaya dayanak olu turabiliyordu. Yönetim yapısındaki padi ahın keyfi hareketlerine alabildi ine alan tanıyan ve yaptırım öngörmeyen bu yapı, Osmanlı halkı için bir güvensizlik ortamı yaratmaktaydı. Bu nedenle Tanzimat’la birlikte hukuki bir takım düzenlemelerin yapılması büyük bir önem ta ıyordu. Tanzimat’taki hukuki düzenlemelerin ta ıdı ı bir anlam daha vardı ki, oldukça önemliydi: Padi ahın sınırsız egemenli i, kanunla sınırlandırılıyordu. Bu durum gitgide egemenli in kayna ının de i meye ba lamasına yol açmı tır. Halkın er’i ve geleneksel yapıdan kayna ını alan sınırsız itaat etme görevi, hukuki yollarla de i meye yönetene yükümlülükler yükleyen durumlar getirmeye ba lamı tır.

Tanzimat’taki kanuni düzenlemelerle sınırlı da olsa kadının konumunu ele alan düzenlemeler de yapıldı. “Temel haklar fermanı olarak nitelenen ve keyfi cezaya son veren, Tanzimat fermanında Osmanlı devletindeki tüm vatanda ları ayrıcalıksız olarak kapsamına alan e itlik ilkesi temel alınmı sa da, ceza kanununda kadının statüsünde de i iklik olmadı. Üstelik bu e itsiz tutum, ceza kanununun 1. Fası, 1. maddesinde yer alan, da daki çobanla, vezirin e it tutulaca ı ilkesine kar ı sürdü.²²²” Bu dönemde Tanzimat’ı ve pe i sıra gelecek olan düzenlemeleri do uran modernle me dü üncesi, aile hayatına ve kadına yönelik pek çok düzenleme getirmi ti. Kadının özgürle mesi modernle menin önemli bir adımı olarak görülyordu. Bu özgürle tirme dü üncesi, bu dönem ideologlarının, sanatçılarının eserlerine derinlemesine sirayet etmi ti. “Namık Kemal, inasi, Ali Suavi gibi aydın ki iler kadın konusunda makaleler yazarak, toplumda canlı bir fikir dünyasının olu umunda rol oynamı lardır. Tanınmı yazarlar, airler, romancılar kadının ezilmesine, horlanmasına, a a ılanmasına kar ı mücadele açmı lardır. inasi ünlü air Evlenmesi adlı eseri ile görücü usulü ile evlenmenin zararlarına dikkat çekmi tir. Namık Kemal, bret ve Tasfir-i Efkâr gazetelerinde, kadın haklarını savunan ate li yazılar yazmı tır. Roman ve piyesleriyle, kadının durumunu ortaya koymak için u ra mı tır. Yine ünlü romancı Ahmet Mithat, çok kadınla evlenmeyi ele tirmi tir.”²²³

²²² Çakır, **a.g.e.**, s. 138.

²²³ Kırkpınar, **a.g.e.**, s. 97.

Tanzimat dönemine kadar kadınların eğitim imkânlarının da çok sınırlı olduğunu söylemek mümkündür. “Yalnızca yüksek ailelere mensup olan kız çocukları kendi dillerinde okuma yazma, imza atma, oyun oynama, ut ve gitar çalma öğrenir, bazı şiir parçaları ve Kurandan ayetler ezberleyebilirdi.”²²⁴ Tanzimat fermanı kadınlar açısından yeni bir umut olmakla birlikte, doğrudan kadın sorunuyla ilgili bir hüküm içermemektedir. “Oysa idari, yasal alanlarda ve eğitimde önemli değişikliklerin kaynağı olan Tanzimat Fermanı, özellikle 1789 Fransız Devriminde öne sürülmüş olan insan hakları fikirlerinden alıntıları içerir. Bu ilerici fikirler her ne kadar doğrudan kadın erkek eşitliğini gündeme getirmiyorsa da, fermanla vurgulanan hukukun üstünlüğüne dayalı çağdaş hukuk devletini yaratmanın kadının içinde bulunduğu koşullarda mümkün olmadığını gerçeğe indirilemeyecek kadar kısa zamanda anlamılarak, kadın hakları için küçük ama anlamlı adımlar atılmaya başlanmıştır. Nicel yayılımı kısıtlı da olsa, bu gelişmeler nitel açıdan önemli değişikliklerin başlangıç noktasını oluşturmaktadır.”²²⁵ Ancak burada unutulmaması gereken bir nokta vardır ki, o da Tanzimat fermanının padişahın tek taraflı iradesine dayanan bir beyan olmasıdır. Bu fermanla padişah bir takım yetkilerine tek taraflı olarak sınırlamalar getirmiştir ancak padişahın söz verdiği konularda sorumlu davranmaması durumunda onu denetleyecek ya da hesap soracak bir mekanizma yoktur.

Tanzimat döneminin kadın hayatında yarattığı değişiklikleri İber Ortaylı şöyle anlatmaktadır:

“Tanzimat döneminde Osmanlı kadının hayatında kayda değer gelişmeler başlamaktadır; hayatı ayrı bir renge bürünmüştür. Bu renk değişikliği sadece modadan, günlük yaşamdan, tüketim kalıplarındaki farklılaşmadan, yabancı dil öğrenmek ya da piyano çalmak gibi yeni zevklerden ibaret görmemek gerekir. 19. yüzyılda Osmanlı ülkelerinde tarımda, eğitimde görülen bazı yapısal değişimler ve bütün dünyanın yaygınlaştığı haberleşme ve teknolojiadaki devrimin Osmanlı topraklarına da yansımaları, klasik aile yapısını büyük ölçüde etkileyecek kadar kırsal alanda da yaygınlaşmaya zorlayacaktır. Nihayet

²²⁴ Kırkpınar, **a.g.e.**, s. 88.

²²⁵ Yaraman, **Resmi Tarihten Kadın Tarihine**, **a.g.e.**, s. 23.

Ortado u ülkelerinde kadının özgürleşmesi sorunu bu dönemin modernleşme ideolojilerinde önemli yer tutar.”²²⁶

Osmanlı toplumunun Batı karşısında geri kalmasına yol açan faktörler arasında kadınların toplumsal bakımdan geri durumda olmaları, Tanzimat aydınlarını kadınlar konusunda düzenlemeler yapmaya itmiştir. “Buradan hareketle aydın ve bürokratlar kadınları etkileyen bazı mütevazı reform hareketlerine girişirler. Cariyelik – kölelik kaldırılır, kadınlara verasette erkeklerle eşit haklar tanınır ve kadınlara ilköğretim ötesinde bir eğitim – mesleki eğitim verme yolunda ilk adımlar atılır. Kadınların çalışmaya hayatına katılmalarına olanak verecek bu çelimsiz adımlar gerek nicel gerekse nitel olarak çok sınırlı sayıda kadını etkilemiş, bu olanaklardan büyük kentlerde yaşayan ve yeni yeni burjuvallaşmakta olan kadınlar yararlanabilmelerdir.”²²⁷ Tanzimat fermanı Osmanlı toplumu için birçok yenilik getirmekle birlikte, eski düzenle yeni düzen bir arada yürütülmeye çalışılmıştır. Batı tarzı okullar açılmış ama medreseler hala eğitim vermeye devam etmiştir. Bir taraftan hukuki düzenlemeler yapılırken bir taraftan eğitim hukuktan kalma hükümler uygulanmaya devam etmiştir.

Tanzimat Fermanı, düşünülen reformların ilk belgesi olması bakımından Osmanlı’da insan hakları alanında kabul edilmiş ilk belge olarak kabul edilir. Ancak Tanzimat’la birlikte girişilen yenilik hareketlerinin yanında eskilerin de terk edilmemesi, eskiyle yeniyi yan yana yürütmek Tanzimat’ın köklü bir reform, bir devrim niteliğini kazanmasını engellemiştir. Batı hukuk kurumlarına kapı aralanmıştır, fakat aynı zamanda eskiyi de sıkı sıkıya bağlı tutulmuştur. Bir yandan eğitim kurumları kurulurken, öte yandan medreseden vazgeçilmemiştir.²²⁸

Tanzimat’tan sonra kadınların eğitime verilen önem daha da artmıştır. Kadının eğitilmesi gerektiğini düşünen her kesime hâkim olmuştur. Ancak buradaki amaç kadınların eğitilerek, kendi haklarını elde etmek için mücadele etmelerine sağlamaktır. Tanzimat’ın Osmanlı kadınının eğitilmesinden beklediği asıl amaç iyi anne

²²⁶ İber Ortaylı, “Tanzimat Adamı ve Tanzimat Toplumu”, **Türkiye’de Politik Değişim ve Modernleşme**, Der. Ersin Kalaycıoğlu – Ali Yağar Sarıbay, Alfa Yayınları, İstanbul, 2000, s. 68.

²²⁷ Tekeli, **Türk Toplumunda Kadın İçinde, a.g.m.**, s. 378

²²⁸ Münci Kapani, **İnsan Haklarının Uluslararası Boyutları**, Bilgi Yayınevi, Ankara, 1996, s. 129–133.

olma rolleri idi. “Toplumun geri kalmı lı ıyla kadının cahillikten kurtarılması arasında kurulan ili kinin nedeni de çocuklardır. Dönemin dü ünçesine göre, yarını biçimlendirecek olan çocukların devlete ve millete yararlı bireyler olarak yeti tirilmelerinde onlara ilk terbiyeyi veren annelerinin rolü büyüktür. u halde iyi anne olmak kadınların toplumsal görevidir.”²²⁹ Tanzimat Fermanının Osmanlı’da insan hakları dolayısıyla kadın hakları yönünde atılmı ilk adım oldu unu söylemek birkaç sebepten dolayı do ru olmaz. Birincisi; Tanzimat’ın genellikle askeri, idari ve mali konulara ili kin düzenlemeler getirmesi, insan haklarından cılız bir ekilde bahsetmesidir. kinci olarak kadınların Tanzimat’tan bekledi i çok ey olmasına kar ın, Tanzimat’ı kadınlardan bekledi i eyler daha a ırlıktaydı. mparatorlu unun çökü sürecine girmesini yeni nesillerin iyi yeti ememesine ba layan ça da la macılar kadınlara özellikler e itim gibi bir takım hakları tanımayı, iyi bir anne olmanın gere i olarak görüyorlardı. Ancak hangi amaçla tanınmı olursa olsun atılan her adımı bir ilerleme olarak görmek gerekir. Üçüncüsü, Avrupa devletlerinin itelemesiyle ilan edilen Tanzimat’a padi ahın uymaması durumunda herhangi bir yaptırımın söz konusu olmamasıdır. Bunun yanında, toplum düzeni açısından hukukta yeknesaklık, cariyelik kaldırılması, kadınlara verasette e it haklar tanınması gibi bir takım düzenlemeler oldukça önemli düzenlemelerdir. Ayrıca Tanzimat parlamenter rejim yönünde atılan ilk adımlardan biridir. Sınırsız egemen olan padi ahın mutlak egemenli ine sınır getirilmis tir. Ayrıca batıya e itime gönderilen ki iler in imparatorlu a dönmesi ile batılıla ma, ça da la ma o dönemin ideolojisi olmu tur ve o dönemdeki pek çok sanatçının eserinde kadının durumundan söz edilmi tir.

Tanzimat’tan sonraki dönem II. Me rutiyet dönemidir. Tanzimat’la bir takım hakları elde etmek bakımından umutlanan ve hayal kırıklı ına u rayan Osmanlı kadını, e itlik, özgürlük ilkeleriyle yola çıkan II. Me rutiyet’i büyük bir sevinçle kar ılamı tır. “II. Me rutiyet dönemi, bir yanıyla Türklerin tarihinin en kritik anlarından biri ise, öbür yönüyle de ve özellikle ifade özgürlü ünün sa lanmasından sonra, kadını ilgilendireni de dâhil olmak üzere, özgürlük sorununun tüm biçimleriyle incelendi i, çözümlendi i,

²²⁹ Zehra Toska, “Cumhuriyetin Kadın deali: E i i A anlar ve A amayanlar”, **75 Yılda Kadınlar ve Erkekler**, Tarih Vakfı Yayınları, stanbul, 1998, s. 71.

tartı ıldı ı, yo un tartı malar dönemi olmu tur.”²³⁰ Batıya e itim için gönderilen gençlerin dönmesiyle birlikte, Osmanlı’da batılıla ma hareketleri ortaya çıkmaya ba ladı. Bu yeni gençlerin olu turdu u grubun söylemi batılıla ma idi. Buna göre “mevcut toplum batılıla ma yönünde köklü bir de i ime tabi tutulmalıydı. Bu temel nüans üzerinde formüle edilen ideal topluma ula manın yolu kadın konusundan geçiyordu. Kadınlar batılıla ma idealinin ta ıyıcı aktörleri olarak kabul edilmi ve kadın konusu ameliyat masasına yatırılarak köklü bir ekilde sorgulanmaya ba lamı tır. Entelektüel bürokrat kesimin a ırlıklı bünyesini olu turan Jön Türkler kadın konusuna bu nedenle a ırlık vererek, onu politikalarının ba ayrımlarına yerle tirdiler”²³¹.

II. Me rutiyet döneminde üç dü ünçe akımının egemen oldu u ve bunların her birinin kadın konusuna farklı bakı açıları getirdi i söylenebilir: Bunlar; slamcı, Batıcı ve Türkçü akımlardır²³². Aslında bu ayrımla manın batıla madan sonra ortaya çıktı nı söylemek yanlı olmaz. Batılıla ma yanlısı olan gruplar kendilerini batıcı diye ça ırırken, bunun kar ısında Türkçüler ve slamcılar belirmi tir. Bu gruplardan slamcılar²³³, Osmanlı’nın bu kötü gidi ini ve çökü sürecine girmesini slamli ilkelerden uzakla ılmasına ba hıyorlardı. Batı uygarlı na kar ıda de i ik derecelerde olmak üzere onun bilim ve tekni inin ödünç alınabilece ini kabul etmekle beraber, kültürel ve manevi yönlerine bamba ka bir de erlendirme getiriyorlardı. Bu alanlardaki en küçük bir ödünç alma bile anlamdan yoksundu ve slam’ın tam gerçeikle mesine zararlıydı²³⁴. slamcıların toplumun düzenli bir yapıya kavu ması için öngördükleri sistem yeniden eriat kurallarına geri dönülmesiydi. Bu nedenle kadın konusunda da Osmanlı’nın klasik döneminde oldu u gibi düzenlemeler yapılmasını öngörüyorlardı. Aile hukukunun eriat hükümlerine uygun olarak düzenlenmesi, bunun yanında kadınların kamusal / sosyal hatta ev içindeki aile hayatının bile slamli normlara uygun bir ekilde düzenlenmesini istiyorlardı. Bunun yanısıra, Osmanlı’nın klasik döneminden farklı olarak slamcılar da kadınların e itilmesini destekliyorlardı. Ancak bu e itimin

²³⁰ Bernard Caporal, **Kemalizmde ve Kemalizm Sonrasında Türk Kadını**, Türkiye Bankası Kültür Yayınları, Ankara, 1982, s. 77.

²³¹ Çaha, **a.g.e.**, s. 93.

²³² Caporal, **a.g.e.**, s. 78.

²³³ Tarık Zafer Tunaya, **slamcılık Cerayanı**, stanbul, 1962, s. 52–14’den Aktarın Caporal, s. 78.

²³⁴ Caporal, **a.g.e.**, s. 80.

gerekçesi topluma iyi evlatlar yeti tirilmesinin sa lanmasıydı. Özetle slami normlara yeniden dönü ün sa lanması ile imparatorlu un bozulan düzeninin yeniden tesis edilece ini dü ünüyorlardı.

Türkçü kanadı temsil eden dü ünürlerse; Ziya Gökalp, Halide Edip ve Ahmet A ao lu²³⁵ idi. Bunlar, hükümete kadın konusunda politikalar ürettikleri gibi yeni modern Türk kadınının tipini de çiziyorlardı. Türkçü kanadın ileri gelenlerinden Ziya Gökalp'ın kadın sorunu ile ilgili dü üncelerine Eski Türklerde kadın bölümünde yer verilmi ti. Yeniden özetlemek gerekirse, Ziya Gökalp, eski Türkleri hem feminist, hem de demokrat olarak niteliyordu²³⁶. Gökalp, kadınların görevini çocukları iyi yeti tirmekle sınırlı görmüyor, bir adım daha ileri giderek bütün toplumun e itiminin kadının dünyasından geçmesi gere ine inanıyordu. Bununla beraber erkeklerin karakter ve ki ili inin olu umunu da kadına ba lamaktaydı. Kadın, biyolojik yapısı itibariyle toplumu do ururken, kültürel açıdan da toplumun sosyolojik fabrikasını olu turarak toplumun tüm alanlarına damgasını vuruyordu²³⁷. Kadının e it statüsü eski Türk göçebelerinin Anadolu'ya yerle mesiyle Arap ve Fars gelenekleri etkisi altında de i mi tir. Bu nedenle Ziya Gökalp, slami geleneklerle erkeklerin gerisinde kalan kadının statüsünü iddetle ele tiriyor ve kadın-erkek e itli i ba lamında eski Türklerin toplumsal hayatının örnek alınmasını ısrarla vurguluyordu. Gökalp'ın kadınların e itilmesi gerekti i konusundaki görü lerinin temelinde de, kendisinden önceki dönemde bu kanaatin hâkim olmasının izlerine rastlamak mümkündür ancak Gökalp daha ileri giderek, kadınların toplumda ne kadar önemli bir rol üstlendiklerini ortaya koymu tur.

Türkçülü ün di er önde gelen ismi olan Halide Edip de, bir taraftan kadın haklarının ate li bir savunuculu unu yaparken, di er taraftan da kadınların geli mesini memleketin kalkınmasıyla paralel gören görü leri bakımından feminist yazarlardan ayrılmı tır. “Bir kadın yazar olarak, kadının haklarına kavu ması, özgürle mesi konularına özellikle a ırlık veren Halide Edip, Cumhuriyet öncesinden ba layarak,

²³⁵ Çaha, **a.g.e.**, s. 93.

²³⁶ Ziya Gökalp, **Türkçülü ün Esasları, a.g.e.**, s. 117-122.

²³⁷ Çaha, **a.g.e.**, s. 94.

Atatürk reformlarının kadına sağladığı hak ve özgürlükler döneminde de yazmayı sürdürdüğü için, ele aldığı sorunlar da yansıttığı kadın imgeleri de çeşitlilik göstermektedir. Milliyetçi kadın, çağdaş kadın, kişilikli kadın, baskıya başvurmayan kadın, halkını uyandırma çabasındaki ülkücü kadın imgelerine rastlanıyor yapıtlarında.²³⁸ Halide Edip'e göre; "Türk kadını dört temel özellikte donanmalıdır: Türk kadını öncelikle bilgili, karakterli, ahsiyetli, milliyetçi, vatansever olmalıdır. İkinci olarak sosyal ve politik hak ve hürriyetlerini koruyan, geliştiren ve bu uğurda ölmeyi göze alan biri olmalıdır. Üçüncü olarak eşitlikçi ve erkeklerle aynı haklara sahip olmalıdır. Son olarak da Türk kadın Müslüman fakat aynı zamanda modern olmalıdır."²³⁹ Halide Edip'in Türk kadını tasvirinden de anlaşılıyor ki, Tanzimat döneminden farklı olarak Türk kadınına kendi hürriyetlerini koruma, geliştirme misyonu da yüklenmiştir. Bu dönemde kadının milliyetçiliği, vatanseverliği vatana iyi evlatlar yetiştirmenin ötesinde algılanmaktadır.

Türkçülüğün üçüncü temsilcisi olan Ahmet Ağaoğlu da, Osmanlı toplumunun gerilemesini, kadının mevcut statüsüne bağlıyordu. Ağaoğlu'na göre, Osmanlı toplumunun çağdaş medeniyetler ailesine girmesine engel teşkil eden iki temel problem; kadın ve alfabadır.²⁴⁰

II. Mevriyet döneminin bir diğerkubu olan Batıcılar da, kendi aralarında pek çok eğilimlere ayrılıyordu. Batıcıların bir kısmı kendilerini inanmış Müslümanlar olarak tanımlarken, bir kısmı ise kendini natüralist, bir kısmı laik olarak tanımlıyordu. Batıcılar için Osmanlı imparatorluğunun çöküşündeki derin neden, Türkleri kör eden, onları kendi kötülüklerini tanılamaktan alıkoyan ve batı uygarlığının belli bir üstünlüğü bulunduğunu kabul etmeyi yasaklayan o çeşitli zihinsel gözbağında yatmaktaydı. En köktenci olanlar için bu körlüğün sorumlusu İslam'dı. İlimlilerse daha çok ulemayı suçluyordu... Çözüm ise, Batının yalnızca maddi olarak gerçekleştirdikleriyle değil, manevi ve kültürel bütün değerleriyle alınmasıydı.²⁴¹ Önde gelen Batıcılar arasında

²³⁸ Füsün Akatlı, "Türk Yazınında Kadın İmgesi", **Türk Toplumunda Kadın**, Der. Nermin Abadan Unat, Türk Sosyal Bilimler Yayını, İstanbul, 1982, s. 303.

²³⁹ Çaha, **a.g.e.**, s. 94.

²⁴⁰ Çaha, **a.g.e.**, s. 95.

²⁴¹ Caporal, **a.g.e.**, s. 87.

Tevfik Fikret, Halit Hamit, Ahmet Muhtar ve Abdullah Cevdet'i saymak mümkündür. Batıcıların kadınlarla ilgili görüşlerine gelindiğinde ise, bir kısmı tesettüre kesinlikle karşıydı. Halit Hamit ise, kadınlara oy hakkını savunan ilk düşünürlerden biri olarak, 'slam'da Feminizm adlı eserinde; 'kadınlar idari ve siyasi işlerde erkekler gibi yer aldıkları zaman anlaşılmalıdır ki insanlık devri başlamıştır. İnsanlık herkesin hukukça eşit olmasıdır.' diyordu²⁴². Yine aynı eserinde Hamit, 'slam'ın erkekle kadın hakları bakımından eşitlik sağlamadığını, hatta bir gün kadınların parlamentoda erkeklerin yanında yer alacaklarını söylemişti²⁴³. Günümüz şartlarında oluşan görünen Hamit'in bu düşüncesinin, o döneme göre oldukça radikal olduğunu söylemek mümkündür. Kadınların parlamentoda yer almak bir yana sosyal yaşamlarındaki haklarını elde etmeleri uzun mücadeleler sonunda olmuştur. Ancak o dönemde her görüşün insanın kadının kurtuluşuna yönelik söylemlerde bulunduğunu, yazılar yazdığını söylemek mümkündür.

Eşitlik ve özgürlük düşünceleriyle ortaya çıkan II. Meşrutiyet, başlangıçta kadınlar için büyük umutla karşılanmasına rağmen, sonraları vaat edilen hak ve özgürlüklerin verilmemesi kadınların tepkilerine yol açmıştır. Ancak slamcı, Batıcı, Türkçü hangi ideoloji içinden bakıyor olursa olsun dönemin bütün aydınlarının kadın konusunu tartışmasını söylemek mümkündür. Bu üç görüşün tümünde de kadınların geliştirilmesi konusu, Osmanlı'nın kurtuluşunun araçlarından biri olarak görüyordu sadece bunun için önerdikleri yollar farklıydı. "Reform döneminden bu yana kadınlar ve aile üzerine tartışmalar, tehdit altındaki imparatorluğu kurtarmak için farklı ideolojik reçetelere bilinçli olarak dâhil edildi. İslam'ın harfi harfine uygulanmasını savunan slamcılardan, 'slam'la kökten bir kopuşu tercih eden Batıcılara kadar, hepsi de kadınların konumunu toplumun ahlaki sağlığının belirtisi olarak kullandılar. Kültürel milliyetçilik, slamiyet öncesi Türk eşitlikçiliği adına kadınların özgürleşmesini kendine mal edip, Osmanlı ataerkilliğinin belli yönlerini özgün Türk törelerinin yozlaşması olarak mahkûm ederek yeni bir söylem yarattı. Cumhuriyet kadınların özgürleşmesine

²⁴² Çaha, **a.g.e.**, s. 97.

²⁴³ Caporal, **a.g.e.**, s. 91.

ili kin bu yaklaımı resmi devlet ideolojisinin bir unsuru olarak benimsedi.²⁴⁴ Bu dönemde de kadının annelik ve iyi e olma görevlerine atf yapılarak hakları tanımlanmıştır. Kumari Jayawardena'nın haklı olarak söylediği gibi; "... Modernle mekte olan bir toplumun gereksinmelerinden temellenen kadın hakları ve katılım talepleri, dini ve milliyetçi geleneksel atıfla me rula tırmaktaydı.²⁴⁵" Türk toplumu da kadınlara birtakım haklarını teslim etmek için geleneksel ve dini de erlere atf yapmak durumunda kalmıştır. Modernle me ve geleneksellik arasında kalan 19. yüzyıl Osmanlı'sı, er'i hükümlere aykırı görülen uygulamalara tepkilere sahne olmuştur. Kadın konusu da bunlardan biriydi. Modernle menin gereği olarak kadınları erkeklerle e it haklara kavuşturmak, er'i ve geleneksel bir toplumda kolay de ildi. Bu nedenle slam dininin kadınlara erke i e it yarattığından, Eski Türklerde kadınlara erke in e it oldu undan söz edildi. Tanzimat ve II. Me rutiyet dönemi ça da la manın aracı olarak görülen kadınlara, bu araçsallık içerisinde daha olsa, özellikle e itim alanında bir parça gelişimini sağlamıştır. Bu dü üncelerin bir kısmı Cumhuriyet dönemine de sirayet etmiştir.

2.2.2.4) Osmanlı'da Kadın ve E itim

Tanzimat döneminin kadınlar için getirdiği en önemli yeniliklerden biri e itime daha fazla önem verme dü üncesinin yayılması olmuştur. Kurtuluş çareleri arayan Osmanlı'nın önünde duran en güzel çözüm ça da la madır ve ça da la manın gerekçelerinden biri olarak da nüfusun yarısını oluşturan ve çocukları yetiştiren kadınların e itilmesi konusu önemli bir konu olarak ön plana çıkmaktaydı. "1845'ten itibaren e itim i ciddiyle ele alınması ve Abdülmecid'in mesleki ve genel e itime önem vermesi üzerine, yine 1845'te Meclis-i Maarif-i Muvakkat kurulmuş ve bu meclis, sibyan ve rü diye mekteplerinin ıslahını kararla tırmıştır. 1846'da yayımlanan Sibyan Mektepleri Talimatnamesinde ise, yazı yeteneğinin herkeste var olduğu kabul edilmekte

²⁴⁴ Deniz Kandiyoti, **Cariyeler Bacılar Yurttaşlar: Kimlikler ve Toplumsal Dönüşümler**, Metis Yayınları, İstanbul, 1997, s. 215.

²⁴⁵ Kumari Jayawardena, **Feminism and Nationalism in the Third World**, Londra, Zed Books Ltd., Yeni Delhi, 1986, s. 33'den Aktaran Ayşe Kadıo lu, "Cinselliğin nkarı: Büyük Toplumsal Projelerin Nesnesi Olarak Türk Kadınları", **75 Yılda Kadınlar ve Erkekler**, Tarih Vakfı Yayınları, İstanbul, 1998, s. 93.

ve ki iye yapılacak en büyük kötülü ün onu ümmi bırakmak oldu u kaydedilmektedir.”²⁴⁶

1856 Islahat Fermanı, Tanzimat Fermanından farklı olarak programında e itime önemli bir yer verdi: “Her okul herkese açık olacak, cemaatler kendi kültür ve yazılarına uygun okullar açabilecekler, fakat bütün okulların programları ile ö retmenleri Meclis-i Maarif’in denetiminde tutulacaktı.”²⁴⁷ Böylece okul sayısı arttı ancak, ilk kız rü diyesi, açılmak için 1858’i bekleyecekti. Bu okullarda pek arzulanmasa da nakı dı ndaki dersler erkek ö retmenler tarafından veriliyordu. Bu durum, kadınlar için bir ö retmen okulu açılması gere ini do urdu. Kadın ö retmenler yeti tirilene kadar kız okullarındaki sadece ya lı ve iyi ahlaklı erkek ö retmenler ders verecekti. ... Hükümet bu okulların açılmasındaki amacını, ö yle açıklamı tı: Okuyup yazmanın erkek ve kadınlar için elzem olup geçinmek için a ır i ler gören erkeklerin ev i lerinde rahat etmeleri ancak kadınların dahi din ve dünyalarını bilerek kocalarının emirlerine itaat etmeleriyle ve istemediklerini yapmaktan sakınmalarıyla iffetlerini koruyup kanaat ehli olmalarıyla mümkün olacaktır²⁴⁸. Hükümetin açıkladı ı gerekçede görüldü ü gibi, kadınların e itilmelerinin amacı kocalarına daha iyi bir e olmalarını sa lamaktı.

1869 Maarif Nizamnamesi, kadının e itimi için sınırlı da olsa, önemli sonuçlar do uran bir belgedir. Aynı yıl ilk kez kadınlar için mesleki e itime yönelik bir kız sanayi mektebi, Yedikule kız sanayi Mektebi açıldı. Bugünkü kız meslek liselerine benzetilebilecek olan bu okullarda kadın, çalı ma hayatına hazır kalifiye bir eleman haline getiriliyordu²⁴⁹. 1869 Nizamnamesi ile “ kız rü diyeleri için kadın ö retmen yeti tirilmesi gere i üzerine açılan Darülmualimat’ın 1873’te ilk mezunlarını vermesine takiben, rü diyelerdeki dersler çe itlenmi ve Arapça, Farsça, hesap, sülüs ve rık’a yazı dersleri, co rafya, kıraat, imla, nakı , ahlak, ilmühal, kerrat cetveli, resim, müzik dersleri okutulmaya ba lanmı tır. 1879’da kız mekteplerinde Fransızca da ders programına eklenmi tir. İlk kız rü diyelerinde ö renci sayısı 180–200 arasında bulunmaktayken, 1872’de Sultanahmet’ten 8, Üsküdar ve Be ikta rü diyelerinden

²⁴⁶ Yaraman, **Resmi Tarihten Kadın Tarihine**, s. 29.

²⁴⁷ Çakır, **a.g.e.**, s. 219.

²⁴⁸ Aktaran Çakır, **a.g.e.**, s. 220.

²⁴⁹ Aktaran Çakır, **a.g.e.**, s. 220.

6' ar ö renci ve 1873'de toplam 57, 1874'te toplam 280 ö renci mezun olmu tur²⁵⁰. Ancak adı geçen rü diyelerin hepsinin stanbul'da olması, bu okulların ülkenin geneline yayılmadı mı dolayısıyla kızların küçük bir kısmının bu okullardan yararlandı mı göstermektedir.

1876 Kanun-i Esasi, zorunlu e itim için önemli esaslar getirmi tir. “Kanun-i Esasi'nin 114. maddesiyle, Osmanlı imparatorlu unda kız-erkek tüm çocukların ö retim birinci kademesine devamı zorunlu kılınmı , böylelikle kadının e itim alanında erkekle e itli inin anayasal güvenceye alınmasının en önemli adımı atılmı tir. Kızlar için lise düzeyinde e itim veren okullar ise, ancak II. Me rutiyet devrinde, 1913-14 yıllarında stanbul nas Sultanisi (stanbul Kız Lisesi) adı altında açılmı tir. Bunu Erenköy, Çamlıca ve Kandilli kız liseleri takip etmi tir²⁵¹. Üniversitede kadınlara ilk açılan fakülteler fen ve edebiyat fakülteleridir. 1915'te edebiyata 8, matemati e 3, biyolojiye 10 ö renci yazılmı tir. 1917'de ilk mezunlar, edebiyattan 8, matematikten 3, biyolojiden 10 ki idir. Hukuk fakültesi 1921-22'den itibaren üç ö renci kabul etmi tir. Tıp fakültesi 1922-23'ten itibaren kız ö renci almaya ba lamı tir²⁵².

Osmanlı'nın klasik döneminde çok az kadın, özel hocalar sayesinde e itim alma imkânına sahipken, Tanzimat'tan sonraki dönemde genel anlamda kadınların e itilmesine yönelik bir inancın yerle ti ini söylemek mümkündür. Bunda yurtdı nda e itim görmü fikir adamlarının ve Batı'dan esen insan hakları rüzgârlarının etkisi büyüktür. Kadınların e itimi ça da la manın gereklerinden biri olarak görülmü tür. Ancak ilk a amada e itim yine iyi bir e , iyi bir ev kadını olmayı sa lamaya yönelikti. Daha sonraki süreçte ise öncelikle ö retimin birinci kademesinin tüm çocuklar için zorunlu kılını ı ve kız çocuklarına yönelik okulların açılması, son olarak da üniversitelere kızların kabul edilmesini önemli geli meler olarak görmek gerekir. Ancak bu okulların ço unun stanbul'da yer alması ülke genelindeki kadınların birço unun e itim etkinliklerinden yararlanmasını engelleme tir.

²⁵⁰ Yaraman, **Resmi Tarihten Kadın Tarihine**, a.g.e., s. 31.

²⁵¹ **A.k.**, s. 34.

²⁵² **A.k.**, s. 35.

2.2.2.5) Osmanlı'da Kadın ve Siyaset

Osmanlı'nın dini ve örfi kurallara dayanan yönetim yapısı, me rulu unun kayna ı kutsal oldu u için, geleneksel otorite tipi olarak açıklanmaktadır. “Geleneksel kaynaklara dayanan otorite, atalardan kalma asırlık geleneklerin kutsallı na ve her daim geçerlili ine ili kin bir inançtan beslenir. Bu adeta ezelden beri mevcut olan gelenekler uyarınca topluma egemen olan yönetenlerin me ru oldukları görü ünden ileri gelmektedir²⁵³.” Geleneksel otorite tipiyle yönetilen Osmanlı Devleti'nde merkezile ememe önemli bir sorun olarak ortaya çıkmaktaydı. Yönetim, hukuk, maliye ve e itim gibi çe itli alanlarda görülebilecek olan bu durum, merkezin çevresi üzerinde fazla söz sahibi olamamasını, merkez cılızlı nı do urmu tu. Devlet yapısı itibariyle merkeziyetçiydi, ancak bu merkeziyetçilik görünürdeydi. Çünkü uygulamada otoritenin yetki alanları modern anlamda payla ılmamı tı, merkezle çevre arasında kopukluk vardı²⁵⁴. Bu merkezile ememe ya da merkezle çevre arasındaki kopukluk, kentte ve köyde ya ayan kadın farklıla masını da getirmi tir. Kentte ya ayan kadınla köyde ya ayan kadın arasında önemli farklılıklar vardı. Örne in, Osmanlı'da kadınlar için büyük bir darbe olan harem hayatı sadece yönetimin ba kenti olarak kutsal kabul edilen stanbul'la sınırlı kalmı tır. “Osmanlı'nın kırsal kesiminde hiçbir zaman harem hayatı görülmemi ve tarıma dayalı Osmanlı ekonomisi içerisinde yer alan kadın, geleneksel e itlikçi konumunu sürdürmü , erke i ile aynı karar mekanizmasını payla mı tır.²⁵⁵” Gelenekler dı nda, yönetim yapısını ekillendiren bir di er unsur dindi. Aslında Türklerin slamiyet'i kabulünden önceki döneme ait gelenekleri kadınların toplumsal ve siyasal ya am içerisinde yer almalarına olanak veriyordu ancak bu gelenekler zamanla yerini dini kurallara bırakmı tır. Din kuralları toplumsal bir teamül olu turmu , böylece kadınlar sosyal ve siyasal hayatın dı nda kalmı tır. Toplumsal ve siyasal yapıyı biçimlendiren iki önemli unsurun -din ve gelenekler- her ikisi de kadının yerini aile ya amı olarak tanımlamı tır.

²⁵³ Vergin, **a.g.e**, s. 57.

²⁵⁴ Çakır, **a.g.e**, s. 301, Merkez ve çevre arasındaki kopuklu un nedenleri ile ilgili olarak bakınız: erif Mardin, “Türk Siyasetini Açıklayabilecek Bir Anahtar Merkez- Çevre li kileri”, **Türkiye'de Politik De i im ve Modernle me**, Der. Ersin Kalaycı lu, Ali Ya ar Sarıbay, Alfa Yayınları, stanbul, 2000, s. 81–83.

²⁵⁵ Afet nan, **The Rights and Responsibilities of the Turkish Women**, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara, 1981, s. 241'den Aktaran Çaha, **a.g.e**, s. 80.

Böyle bir toplumsal yapı içerisinde kadınların kendi haklarını talep etme konusunda girişken olmalarını beklemek anlamlı bir yaklaşım olmayacaktır. Bu nedenle Osmanlı Devletinde kadınların siyasal hayatta fiilen var olmadığını ancak özellikle Tanzimat'tan sonra taleplerini dile getirmek için sivil toplum ve yayın organları aracılığıyla siyaset yaptıklarını söylemek mümkündür. Tanzimat'tan sonraki dönemde özellikle kadının eğitimine önem verilmesi ile kadınlar da siyasetin bir öznesi olmanın nedeni önemli oldu. Bunun farkına varmışlardır. Bu düşünce Osmanlı'da kurulan bir kadın sivil toplum örgütü olan Müdafaa-i Hukuk-ı Nisvan Cemiyetinin programında şöyle ifade edilmiştir: “Biz Osmanlı kadınları, erkeklerimizin siyasiyatına henüz akıl erdiremeyiz, karı amayız. Fakat bir hayat-ı ictimai sahibi olmak itibarıyla ittihad edip terakki yoluna girerek hayat-ı mesaimizi tanzime, irfan ve seviyemizi yükseltmeye çalışabiliriz. Bu hakk-ı meşru'muzu takip eder ve mevcudiyet gösterebilirsek biz de memleketimizin bir uzv-i nafi' ve mühimmi oluruz.”²⁵⁶ Bu ifadelerden de anlaşılacağı üzere, Osmanlı kadınları artık siyasal haklarını talep etmeleri gerektiğini düşünmeye başlamışlardı. Ancak öncelikle, yeterli donanımla kendilerini geliştirmek, sonra siyasal süreçlere dâhil olmak istiyorlardı. 20. yüzyılın başlarında kadının eğitimine verilen önemle daha fazla kız çocuğu okumaya başlamış, edebi eserlerde ve tiyatro oyunlarında kadının durumuna değinilmiştir. Bu dönemde aynı zamanda Osmanlı Müdafaa-i Hukuk-ı Nisvan Cemiyetinin başkanı olan kişi tarafından, yazılı basında kadınlar için çok önemli bir yayın, “Kadınlar Dünyası” dergisi 4 Nisan 1913²⁵⁷ günü yayın hayatına başlamıştır. Bu dergide de, Osmanlı kadınının siyasal haklarını talep etmemesinin bunları istemediği anlamına gelmemesi gerektiği şöyle vurgulanmıştır:

“Bizim sükûtumuz bizim hakk-ı intihabı (seçim hakkı) istemediğimiz için değil, henüz zamanı gelmediğince kani oldu umuz içindir. Kadınları hakk-ı intihab talep eden memleketlerde kadınlar madenlerde, fabrikalarda, büyük ticaret merkezlerinde, ufak dükkânlarda çalışıyorlar, sokaklarda satıcılık ediyorlar. Mecalis-i teşriyye'nin yapacağı kanunların he'yet-i ictimaiyeyi teşkil eden bütün efrada siyaseten tatbik olunacağı ve hâkimiyet-i milliyeden maksadın milletlerin kendi yaptıkları kanunlar tarafından idare

²⁵⁶ Çakır, **a.g.e.**, s. 304.

²⁵⁷ Yaraman, **Resmî Tarihten Kadın Tarihine**, **a.g.e.**, s. 45

edilmesi oldu una ve kadınların da erkekler kadar çalı tı ina nazaran bu taleplerinde elbette ki haklıdırlar.”²⁵⁸

Dönemin kadınlar konusundaki en önemli yayın organı olan Kadınlar Dünyası dergisinin, farkındalı ı arttırma ve bilinçlenme konusunda önemli etkileri olmu tur. Dergideki bu yazıdan da anla ıldı ı gibi, kadınlar artık kendilerini seçme hakkını elde edecek, çalı ma hayatının içerisinde yer alacak yetenekte görüyorlardı ve bu hakları talep edecek güvene sahiptiler. Bu durum dünyadaki kadın hareketiyle paralel geli iyordu. Kadınlar dünyası dergisi, dünyadaki kadın hareketlerinden Osmanlı kadınına haberdar ediyor, ayrıntılı bir ekilde bu haberlere yer veriyordu.

Derginin ilk sayılarında, geleneksel rolleri içeren yazılar daha çok yer alırken, sonraki sayılarda daha cesur yazılar yer almı tır. Geleneksel rollere vurgu yapan dergide yayımlanmı bir yazı öyledir; ‘e er erkekler kadınları ilgilendiren konuları ele tirmekte özgürseler, biz anneler söylediklerimizden iddetle sorumlu tutulmayı rica ediyoruz. Hassas duygularımızla ilgili uygun açıklamalar ve savunmalar erkeklerden fazla bize aittir. E er ulusumuzun toplumsal olarak ve ahlaken geli mesini refah içinde olmasını istiyorsak, biz annelere dü en, kız evlatlarımızı e itmek, zihnen ve karakter olarak gereken e itimi sa lamaktır. Öyle ki o ullarımız ve onların o ulları yuvalarında sevilen ve dı arıda sayılan erkekler olsunlar; bize saygı duyan erkekler, onlara yaptı ımız yardımlardan mutlu olan erkekler olsunlar. Bizleri gerçek yardımcıları kabul etsinler.’²⁵⁹ Bu yazı, kadının e itimine vurgu yaparken, e itilmenin gereklili ini ise, iyi e ve iyi anne olmaya dayandırmı tır. Kadınlar e itilmelidir, çünkü erkeklerin iyi bir yardımcısı olması için bu gereklidir. Burada kadının geleneksel rollerine gönderme yaparak, e itimin önemi vurgulanırken, daha sonraki sayılarda kadının gerçek bir yurtta olarak devletine yapması gereken katkılardan söz edilmi tir.

Derginin kadına iyi bir anne ve e olmayı ö ütlemeden, iyi bir yurtta olmayı ö ütlemeğe geçi ini ba ka bir sayıda yayımlanan u yazıda görmemiz mümkündür:

²⁵⁸ Çakır, **a.g.e.**, s. 306.

²⁵⁹ Yaraman, **Resmi Tarihten Kadın Tarihine, a.g.e.**, s. 47.

“Herkes bilir ki, sosyal yaşamımız, aile yaşamımızın olması gereken herhangi bir dereceyi idealinden ne kadar uzaktır. Genç gelinin temiz umutları, geleceği hakkındaki parlak düşünceleri genellikle çok kısa zamanda ve nasıl da kabaca yok olur. Kısa zamanda tutsaklı yaşamın umutsuzluğunu anlar, daha iyi denebilse, kocasının oyuncağı olduğunu, oyuncaktan hoşlanmadığını da bir kenara atılacağını keşfeder. Ancak, gerçekte, yuvalarımızda bir yabancıdır. Saygı ve sevgi yaşamımızın dışındadır. Yine de yalnızca kadınlarımızın yapabileceği şeyi yapma hırsına sahibiz. Fiziki sayımızı sürdürmek ve çoğaltmak ve aile oldu umuz cinsi güçlendirmek, bundan hoşnut olmak, bizim için yeterli değildir. Peşinde oldu umuz görev bu değildir. Zenginlerin haremünde pek sık görülen, bencil bir bezginlikle daha az hoşnutluk gösterebiliriz. Bakalarını mutlu etmek ve onların yerinin de erini korumayı yaşamımızın başlıca amacı yapmak yolunda değil erkânca çalışmazsak, bakalarının bizi mutlu etmeye hiç hakkı yok. Eğer gerçek mutluluğu elde etmek olursa bu, yıldızların değil bizim kendi hatamızdır. Erkeklerimiz şimdi eskiye göre daha iyi anlıyorlar ki, gelecek yıllarda halkımızın bakışı ve refahı geniş ölçüde kuşaklarımızın kız ve kadınlara bakılırdır. Aklen ve ahlaken özgürleşmek, eğitim ve yükselmek sevgili arzumuz ve amacımız bu olmalıdır. Sorun bizi kim mutlu edecek değil, memleketimize ve halkımıza nasıl yararlı oluruz sorunudur.”²⁶⁰

Bu yazı, derginin ilk yayına başladığı zamanlardan sonra kadının yaşamı hakkında deyimli göstermesi bakımından önemlidir. Derginin ilk yıllarındaki yazıda, kadın hakları, aile içi rollerin yerine getirilmesinin bir gerekçesi olarak savunulurken, artık kadının erkek karısında ikinci planda olmasının giderilmesi için savunulmaktadır. Bu geri kalmı olanı düzeltecek olanın yine kadınlar olduğuna vurgu yapılarak, varoluşçu bir yaklaşımla, kadının öz varlığı ve gücü ön plana çıkarılmaktadır. Kadınlar artık bu güçlerinin bilinciyle memlekete nasıl faydalı olacaklarını tartışmaya başlamışlardır.

Kadınlar Dünyası dergisi Osmanlı kadınına örnek olması bakımından dünya kadınlarının siyasal hak mücadelelerini göstermekte, öğretmekte, kadınların tarihsel bir rol üstlenerek toplumu değiştirmede başvurdukları yöntemleri sergilemekteydi. Dergide önem ve ciddiyeti itibarıyla İngiltere’de seçim hakkını elde etmeye çalışan sufragetler hakkında ayrıntılı bilgi veriliyordu. Kadın hareketi tüm ayrıntılarıyla anlatılıyordu. Siyasal hak konusunda aydınlatılan kadınlara, bu hakkı elde eden ülkeler de tanıtılıyordu. Örneğin Norveç, bu hakkı kadınlara tanıyan diğer ülkelerden biriydi.

²⁶⁰ Yaraman, **Resmi Tarihten Kadın Tarihine**, a.g.e., s. 47-48.

Dünyanın her tarafında kadınların siyasal hak elde etmek için verdikleri mücadele örneklenirken, Osmanlı kadınlarının imdiye kadar bu konuda bir şey yapmadıkları eklenmişti. Ancak bu hareketsizliğin u anda zamanı olmadığı için olduğu unu ve zamanı gelince Osmanlı kadınının da haklarını alacağı üstüne basa basa söyleniyordu²⁶¹.

Derginin kadınların siyasete katılımıyla olumlu değişimler yaşanacağına dair inancı tamdı. Bunu şöyle dile getirmişti: 'Bu suretle beşeriyet, azim bir nefes daha kazanacak, Meclis-i Mebusan kürsülerinde kadın sesleri işitilecek; mahkemelerde, belediyelerde kadınlar da bulunacak, onlardan da vali, mutasarrıf, kaymakam olacaktır.'²⁶² Dergide sadece kadınların siyasette yetenekli oldukları vurgulanmamış, hem kadınlara siyasal hak tanınmış ülkelerden örnekler verilerek bu hakkın elde edildiği gösterilmiş, hem de siyasette aktif rol alan başarılı kadınlar tanıtılmıştı. Dünyanın neresinde olursa olsun, kadının elde ettiği her başarı kadınlar dünyasında yerini buluyordu. 127. sayının Fransızca ekinde Meksika'daki Norveç elçilik dairesine bir kadının atandığı, Uruguay'da da hukuk doktoru bir diplomat kadının görev yaptığı belirtilerek uluslararası politikada da kadınların var olduğu gösterilmişti²⁶³.

Kadınlar Dünyası dergisinin var olan son sayısı 7 Mayıs 1921²⁶⁴ tarihine aittir. 1913 tarihinde yayımlanmaya başlayan bu dergi, bilindiği kadarıyla yaklaşık 8 yıl yayın hayatında kalmıştır. Sekiz yıllık bir süre o zamanki toplumsal konjektürde, kadın haklarını dile getiren, savunan, aydınlatan bir dergi için oldukça uzun bir zamandır. Dolayısıyla hem uzun bir yayın yaşamı olması bakımından, hem de dünyadaki kadın hareketlerini Osmanlı kadınına duyurması bakımından, Kadınlar Dünyası dergisi oldukça önemli bir yayın organı olmuştur. O dönemin çalınma hayatı, sosyal hayat ve siyasal hayatı içerisinde bir yer bulamayan Osmanlı kadını için dergi sesini duyurabildiği bir alan olmuştur.

Osmanlı Devletinde kadının konumu genel olarak değerlendirildiğinde; Müslüman olan / olmayan ve ta'radaya ayan / ehirde ya ayan ayrımını yapmak

²⁶¹ Çakır, **a.g.e.**, s. 305-306.

²⁶² Çakır, **a.g.e.**, s. 307.

²⁶³ Çakır, **a.g.e.**, s. 309.

²⁶⁴ Yaraman, **Resmî Tarihten Kadın Tarihine, a.g.e.**, s. 46.

gerekmektedir. Çünkü her iki grubun ya ayı ları oldukça farklıdır. Müslüman kadınların gezecekleri yerler, soka a çıkabilecek i saatler, erkeklerle kuracakları ili kiler, evlilikleri, nerelerden alı veri yapacakları toplumsal hayata ili kin tüm faaliyetleri fermanlarla düzenlenmi ti. “On altıncı yüzyıldan sonra kadınlarla ilgili çok sayıda ferman çıkmasının iki temel nedeni vardır: Batı mallarının yo un tüketimi ve harem hayatının kurumlaşması. Batı mallarının yo un tüketimi stanbul’un Müslüman kadınlarını etkiliyor ve onların da modayı takip etmesine dolayısıyla merkezi yönetime göre yoldan çıkmasına yol açıyordu. Bununla beraber kurumsalla an harem ya antısı içerisinde tek erke in cinsel fantezilerine kar ılık vermek için bekleyen çok sayıda kadın olunca stanbul’da fuhu yaygınla ıyor ve bu tür faaliyetler haber alınınca Sultan hemen müdahale ediyor ve bir fermanla bu fiili yasaklıyordu.”²⁶⁵ Bu nedenle Müslüman olmayan kadınlar bir özgürlük süreci ya arken, Müslüman kadınlar tamamen kısıtlamalar içerisindeydi. Bir di er farklıla mada kentte ya ayan kadınla köyde ya ayan kadın arasındaydı. Kentli kadın köylü kadından daha fazla sınırlandırılmı tı. Ayrıca kentli kadın üretim faaliyetine katılmazken, köylü kadın tarlada çalı arak ekonomiye katkı sa lamaktaydı. Kadın ancak Tanzimat’tan sonraki dönemle birlikte bir yenilenme süreci ya amı tır. Özellikle kadın hakları konusundaki hareketlili i Osmanlı devletinin son dönemlerine kadar götürmek mümkündür. Dünyadaki kadın hareketlerinin etkisiyle Osmanlı kadınları, cemiyetler ve yayın organları yoluyla hak taleplerini dile getirmeye ba lamı lardır.

2.2.3) Cumhuriyetin Ça da la ma deolojisi ve Kadın

Cumhuriyet’in kurulmasıyla birlikte, Türk kadının hayatında çok önemli dönü ümler olmu tur. Osmanlı devletindeki kadın hareketleri, tamamen bir grup kadının mücadelesiyken, Cumhuriyet’le birlikte kadını sosyal, siyasal alanda erkeklerle e it haklara kavu turmak bir devlet politikası olarak uygulanmaya ba lamı tır. Dolayısıyla kadın hakları Batı’daki örnekleri gibi sivil toplum alanında yürütülen mücadeleler sonucunda de il, bizzat devlet tarafından yapılan kanunlarla gerçekleştirilmi tir. Cumhuriyet’in ça da la ma ideolojisi ile biçimlenen kadın hakları,

²⁶⁵ Çaha, **a.g.e.**, s. 82-81.

önce sosyal, sonra siyasal alanda sa lanmı tır. Bu bölümde Cumhuriyet'in kadına bakı açısı ve kadınların hayatında meydana getirdi i de i iklikler incelenecektir.

2.2.3.1) Cumhuriyet ve Ça da la ma deolojisi

Büyük boyutlu bir toplumsal de i menin tarihimizdeki en yakın örne ini olu turan Türk devrimi, er'i düzene dayalı sona ermi bir devletten, millet egemenli ine dayalı yepyeni bir ulus-devlet olu turmu tur. Bu büyük boyutlu bir de i medir, çünkü egemenli in me ruiyet kayna ı dolayısıyla rejim de i mi , yeni bir devlet kurulmu tur. Osmanlı'nın Allah'tan ba ka bir güç tarafından sınırlandırılmasına olanak tanımayan dinsel / geleneksel egemenlik kayna ı, yerini halk egemenli ine bırakmı tır. Bu de i imin büyük bir toplumsal de i im oldu una dair Fatma Ba aran, unları söylemektedir:

“Türkiye’de 18. yüzyılda ba layan garblıla ma hareketi, 20. yüzyılda ba ımsızlık sava ı ve Atatürk inkılâplarıyla bilinçli olarak temellendirilmi ti. Atatürk döneminde idare, hukuk, ekonomi ve sosyal alanda yapılan inkılâplarla, belirli yönde önemli a amalar yapılmı tır. Türkiye geçi halinde bir toplumdur. Bu imparatorluk yapısında olan feodal bir toplumdur, toplumsal niteli ini koruyan ça da endüstriyel bir topluma ve dini slam olan Do u kültüründen, dinsel temeli Hristiyan olan Batı kültürüne geçi tir. Toplumsal de i meler, ister evrimle yava yava , ister devrim hareketlerinde oldu u gibi birdenbire olsun, tamamen yepyeni bir düzen kurmak olanaksızdır. Her toplum maddi ve manevi yeni kültür ürünlerini, iç ve dı la ili ki halinde, ekonomik, sosyal ve kültürel geçmi inden gelen kültürel ko ulların etkisinde kalarak kar ırlar. Hele bizim gibi geçi halinde olan toplumlarda, hem eski kasaba toplumuna ait, hem de modern kentlere ait norm ve de erlerin yan yana, beraber bulunmaları ve çatı maları do aldır²⁶⁶.”

Osmanlı'nın son dönemindeki modernle me hareketleri, toplumsal düzeyde, Ba aran'ın bahsetmi oldu u feodal de erlerle modern de erler arasında yo un bir çatı ma yaratmamı tır. Modernle me akımı Batıcılar, Türkçüler ve slamcılar gibi farklı ideolojik görü ler ortaya çıkarmı olmasına ra men, dü ünsel tartı maların tümü toplumun üst düzeyinde kalan yazarlar, airler, gazeteciler gibi e itimli ki iler

²⁶⁶ Fatma Ba aran, “Ailede Cinsiyet Rollerine li kin Tutum De i meleri”, **Türkiye’de Ailenin De i imi: Toplumbilimsel ncelemeler**, Haz. Türköz Erder, Türk Sosyal Bilimler Derne i, Ankara, 1974, s. 145.

tarafından yapılmaktaydı. Yapılan anayasal düzenlemeler halkın geleneksel değerleri yerine modern değerleri benimsemesini sağlayacak kadar önemli etkiler yaratmamıştı. Bu durum, Osmanlı'nın son dönemindeki modernleşme çabalarını sonuçları itibariyle feodal toplum yapısında önemli dönüşümlere neden olmadığı için, küçük ya da orta boy toplumsal değişimler olarak nitelendirmeyi mümkün kılmaktadır. Zira Tanzimat Fermanı, Kanun-i Esasi gibi bu düzenlemelerin, toplum yapısını tamamen değiştirmek gibi bir iddiası da yoktur, bunlar var olan yapıyı iyileştirmeye yönelik, reformist düzenlemelerdir, devrimci değildir. Cumhuriyet dönemindeki değişikliklerle, Osmanlı'nın son döneminde yapılan değişiklikler arasındaki fark da buradan görülmektedir. Cumhuriyet dönemi devrimci değildir, egemenliğin meşruiyet kaynağını değiştirdiği için devrimci değildir. Toplumun tüm kesimlerinin hayatını değiştirmiştir, Osmanlı'daki değişimlerde ise, egemenliğin kaynağını değiştirmemiştir, bunlar sınırlı bir kesimi etkileyen düzenlemeler olarak kalmıştır. Niyazi Berkes, Cumhuriyet dönemi ile Tanzimat ve Meşruiyet dönemi arasındaki farklılığı şöyle belirtmektedir: “Bu farklılık en önemli özellik, geleneksel İslam-Osmanlı temeli yerine onun karışımı olarak ulus egemenliği ve bağımsızlık ilkesine dayanmasıdır²⁶⁷.” Berkes, Cumhuriyetin kuruluş dönemindeki devrimsel değişimlerin, bu ilkenin bir klişeye ya da özlem olarak kalmak yerine, gerçeğe dönüşmesinin yollarını açan eylemler olduğunu belirtmektedir. Bu eylemler, padişah'ı devletten halk egemenliğine dayalı ulus devlet yönüne çizilen rota temelinde, hukuk, eğitim, yazı, dil, sosyal yaşam gibi pek çok alanda yapılan bir dizi değişikliği içermektedir.

Cumhuriyet dönemi ideolojik olarak batıcı bir anlayışı benimsemiştir. 1923 sonrasında, rejimin gelenekselcilikten batı döndürücü bir hızla modernleşmeye doğru ilerlediği görülmektedir²⁶⁸. Ekonomik olarak karma bir modeli benimsemekle, Batı dünyasından ayrımı gibi görünmesine rağmen, Türk devriminin yönü hiç tartışılmayacak kadar kesin çizgilerle batıya dönüktür. Kongar, bu dönemde gerçekleştirilen Atatürk devrimlerinin dört niteliği olduğunu söz etmektedir. Birinci nitelik; devletçi/şeyhî bir grup tarafından geniş halk kitlelerine, tepeden inme bir

²⁶⁷ Niyazi Berkes, **Türkiye'de Çağdaşlaşma**, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul, 2008, s. 522.

²⁶⁸ Feroz Ahmad, **Bir Kimlik Peşinde Türkiye**, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, 3. Baskı, İstanbul, 2008, s. 104.

ekilde uygulanmı olmasdır. Devrimlerin ikinci niteli i batı tipi bir toplum yaratmaya yönelmi olmalarıdır. Bir ba ka deyi le, bu devrimler, batı da görülen toplum modellerinden esinlenilerek uygulamaya konulmu tur. Üçüncü niteli i hepsinin aynı anda topluma sunulmamı olmasıydı. Dördüncü nitelik bütün devrimlerin temelinde, kuramsal açıdan halk egemenli i ilkesinin yatmasıdır²⁶⁹. Türk devriminin batıya dönük yönünü Mustafa Kemal Atatürk, “*garbi-asrî*” deyimi ile ifade etmi tir. Bu batılıla ma devrim ideolojisinde ça da la ma terimi ile adlandırılmı ve anlamlandırılmı tir²⁷⁰. Cumhuriyet dönemindeki reformlar “Türk toplumunu ça da batı uygarlı ı yörüngesine sokma amacıyla toplanır. Bu gerçeikle tikten sonra ba ilke gelenekçilik de il, devrimcilik olur. Bu yöne dönü gerçeikle tirildikten sonra batılıla mak bir erek olmaktan çıkar, bir ba langıç noktası olur²⁷¹.” Batılıla ma bir ba langıç a aması olarak ortaya çıkmı tir, çünkü Kurtulu mücadelesinin kazanılmasından sonra bu yönde yapılacak pek çok de i iklik vardır. Sosyal, siyasal, kültürel alanda gerçeikle tirilen devrimler, Kurtulu mücadelesine de katılan bir takım gruplar tarafından yeniden slami geleneksel devlete dönülece i ve hatta bu mücadelenin bu devlet yapısının yeniden tesis edilmesi için yapıldı ı dü üncesinin hâkim olması nedeniyle olu an muhalif görü lere ra men sistematik bir ekilde gerçeikle tirilmi tir.

Cumhuriyet ideolojisinin devrimcilik yönü, devrimlerin tepeden inme bir ekilde gerçeikle tirilmi olmasından dolayı çe itli gruplar tarafından ele tirilmektedir. Cumhuriyet’in ilk yıllarındaki devrimci ideoloji, her devrimci yapılanma gibi otokratik bir yöntemi benimsemi tir. Yani toplumda söz konusu olan de i meler, tabandan gelen ve tavanı etkileyen bir süreç olarak de il, bunun tam tersine, tavanın tabanı etkilemesi ve yönlendirmesi biçiminde geli mi tir²⁷². Bu durum Cumhuriyet kuruldu undan bu yana, devrimlere getirilen en önemli ele tiri olmu tur. Ancak her dönemi kendi ko ulları içerisinde de erlendirmek gerekmektedir. Kurtulu Sava ının kazanılmasından sonra yeni kurulan devletin önünde iki seçenek bulunmaktaydı. Birincisi, Kurtulu mücadelesine de katılan birçok grup arasında yaygın bir dü ünce olan Osmanlı

²⁶⁹ Emre Kongar, **21. Yüzyılda Türkiye**, Remzi Kitabevi, 27. Basım, 2000, stanbul, s. 109.

²⁷⁰ Kırkpınar, **a.g.e.**, s. 133.

²⁷¹ Berkes, **a.g.e.**, s.522.

²⁷² Kırkpınar, **a.g.e.**, s. 132.

düzeninin devam ettirilmesi idi ki bu durum yeniden bir slami anayasal monar i ile yönetilme anlamına geliyordu. kincisi ise, modernlik, demokrasi gibi de erleri benimseyerek de i en dünyada yerini almaktı. Makul olan demokrasi, özgürlük, insan hakları gibi en do al hakları ve insani de erleri içeren yeni bir toplum yapısı olu turmaktı. Dünyaya hâkim olan batı tipi bir demokratik yönetim ve toplum modeli olu turmanın da, o dönem ko ullarında ba ka bir yolu görünmemektedir. Çünkü okuma yazma oranının yüzde yediyi geçmedi i, ekonomik bakımından zayıf, biat kültürüne alı mı bir toplum yapısı vardır. Ahmet Taner Kılalı, geli mi toplumlardaki devrim ile geli memi toplumlardaki devrimler arasında farklar oldu unu ve “Kemalizm’i iyi de erlendirmek için, geri kalmı ülke devrimlerinin geli mi ülke devrimlerinden farkını anlamak²⁷³” gerekti ini söylemektedir. Kılalı’nın söyledi i gibi geli mi ülkelerde devrimler daha uzun bir zamana yayılmı ve toplumun alt kesimlerinden gelen taleplerin üst yapıyı de i tirdi i bir silsile arz etmektedir. Bu anlamda Fransız devrimi çok iyi bir örnektir. Zamanla güçlenen burjuvazinin bir takım haklarını elde etme talebinde bulunması devrimin kendisini getirmi tir. Oysa Türkiye Cumhuriyeti ilk kuruldu unda sava tan yeni çıkmı , ekonomik olarak çökmü , okuma yazma oranının çok dü ük oldu u bir toplumsal yapısı vardı. Üstelik yüzyıllar boyunca otoriter bir monar ik yönetimle yönetilmi bireylerden, haklarını talep etmelerini beklemek anlamlı olmazdı. Bunun nedeni, Osmanlı halkının hiçbir zaman siyasetin bir aktörü olamamasıdır. Çünkü Osmanlı toplumu altı yüzyıl boyunca padi ahın sınırsız egemenli ine ram etmi tir. Egemenli in kayna mını asla sorgulamamı tır, çünkü bu egemen olan dini ve geleneksel teamüllere uygun bir davranı de ildir. De i ime kapalı olan toplumlarda, geleneklerin kutsallı na duyulan inançtan do an sorgulamama, bu kapalı lı nın devamı sa lar. Ayrıca dinin çok baskın bir unsur olarak toplumun her alanını düzenlemesi, Osmanlı’da batıdaki gibi bir bilimin, dü üncenin ve felsefenin geli mesini engelleme tir. Atatürk ve Cumhuriyet kadroları, kurtulu u ça da la ma adına batılıla mada görmekteydi bu nedenle batılıla mayı kuracak devrimler ivedilikle yerine getirildi. Kılalı’nın öne sürdü ü argümanlara katılarak, geli mi ülke devrimleri ile geli memi ülke devrimlerini ayrı de erlendirmek gerekmektedir.

²⁷³ Kılalı, **a.g.e.**, s. 143.

Kı lalı, geri kalmı toplumlardaki devrimden ise öyle söz etmektedir:

“Evrım sürecinde geri kalmı toplumlarda görülen devrimler, belirli tarihsel ko ullardan yararlanarak, bu toplumların evrimini hızlandırmak, bazı evreleri atlamak amacı ta ır. Birinci grup ülkelerdeki devrimciler, ko ulların gere ini yerine getirmek ve gereksinimlerin do urdu u devrimci ideolojiyi izlemekle yetinmek durumundadır. Toplumun henüz ula madı ı bir a amaya göre kurumlar olu turmak, böylece geli mi ülkelerle aralarındaki aç ı ı büyük ölçüde olsun kapatmak zorundadır. Ama o devrimin do al ta ıyıcısı, itici gücü olan toplumsal sınıfın bulunmaması ya da çok güçsüz olması nedeniyle de i leri daha zordur. Ancak eski düzenin savunucusu güçlerin zayıflamı oldukları bir andan yararlanarak iktidara gelebilirler.”²⁷⁴

Türk toplumunda da devrimi gerçekle tirecek bir toplumsal sınıfın bulunmaması, demokrasiye geçi için tepeden inme bir yöntemin kullanılmasına neden olmu tur. Üstelik bu devrimlerin nihai amacı demokrasiyi olu turmaktı. Atatürk, yenile me, Batılıla ma hareketine bir taban vermeye u ra mı tır. Yani halkı olu turmaya giri mi tir, olmayan halkı²⁷⁵. Hiç üphesiz, yeni toplumsal düzenin içsel bir olgu olarak ortaya çıkması arzulanan bir durumdu ancak bunu gerçekle tirecek toplumsal bir gücün ve sınıfın olmaması böyle bir yöntemi do urmu tur. Bu içselle tirememe, Cumhuriyetin sonraki dönemlerinde kısmi toplumsal hareketlerle desteklenen kar ıt ideolojilerini de ortaya çıkarmı tır.

Cumhuriyet yönetiminin Batılıla ma amacıyla gerçekle tirdi i düzenlemeler reformist de il, devrimcidir. Berkes bu düzenlemelerin yeni bir toplum modeli yaratmaya yönelik oldu u için, kökten bir de i iklik yaptı ndan söz etmektedir. Berkes’e göre²⁷⁶; öncelikli olarak bu düzenlemeler, yeni bir siyasal rejim, yeni bir devlet, yeni bir toplum olmanın gere iydi ve bu zorunluluk, var olan devlet için sadece bir Kanun-ı Esasi ya da yönetimi biraz daha modernle tirecek düzenlemeler yapmayı yeterli kılmıyordu. Nitekim bu düzenlemelerin yeterli olmadı ını Tanzimat ve II. Me rutiyet deneyimleri gösteriyordu. Bu belgelerle yapılan de i iklikler, sadece toplumun bir kısmı için geçerli olabilmi ti, toplumda kökten bir düzelme yaratmak

²⁷⁴ Kı lalı, **a.g.e.**, s. 144.

²⁷⁵ Mehmet Ali Kılıçbay, Atatürkçülük Ya da Türk Aydınlanması, **Türkiye’de Politik De i im ve Modernle me**, Der. Ersin Kalaycıo lu, Ali Ya ar Sarıbay, Alfa Yayınları, stanbul, 2000, s. 159.

²⁷⁶ Ayrıntılı bilgi için Bkz. Berkes, **a.g.e.**, s. 521-527.

yerine, merkez çevre kopuklu unu ve ikilili i daha da derinle tiren uygulamalar olmu tu. Ayrıca Osmanlı'nın son döneminde Batılıla ma ve ça da la ma üzerine fikir üretenler arasında, bu ça da la manın sınırları konusunda da ayrılıklar vardı. Batıcılar, Batının tüm kurumlarıyla birlikte kökten alınmasını istiyorlardı, Türkçüler ve slamcılar ise daha çok Batının maddi kültürel ö elerinin alınıp, manevi kültürel ö elerinin alınmamasından yanaydı. Bu dü ünçe Batının teknolojisi yanında, Osmanlı'nın gelenekçili ini sentezleyen bir yapıya sahipti. Ancak yeni kurulan devletin dü ünçesi bütünüyle ça da uygarlı a geçmeye yönelikti. Ne kadar batılıla aca ımıza yönelik bu tartışmaların sona erdirilmesi için, de i imler devrim niteli i ta ımalıydı. Böylece toplumda ikilili e, üçlülü e neden olabilecek de i meler ça da uygarlık düzeyinde bütünlü tirilebilir, sistematik bir hale getirilebilirdi. Atatürk'ün Batıcılı a yönelik görüşü emperyalizm kar ıtılı ı görüşü ile de örtü mektedir. Batı uygarlı ı dı ında geri kalan ve bu geriliklerinde direnen toplumlar üstün ekonomi ve teknoloji güçleri tarafından sömürülmeye mahkûmdurlar. Bu toplumlar sömürgeciler kar ısında güçlü olmayı ve kendilerine hak ve e itlik tanınmasını istiyorlarsa, ilk önce kendilerini ça da uygarlı ın dı ında bırakan ba larını koparmak durumundadırlar. Bu açıdan bakılınca bu görüş , Batıdaki toplumcu devrimci görüş ten ayrıldı ı gibi, do unun tutucu direncili ine de aykırı dü er; çünkü bu devrim görüş ünün asıl hedefledi i ey tutucuların kutsal saydı ı ve maneviyat olarak nitelendirdi i alandır. Atatürkçü devrim görüş ünün bu açıdan anlam sonucu, toplumsal devrim niteli indeki de i melerin ancak böyle yörünge de i tirici devrimlerden sonra olabilece i kanısındır²⁷⁷. Cumhuriyet devrimlerinin öncelikle üst yapıda yapılan de i ikliklerden ba lamasının altında da bu dü ünçe yatmaktadır. Üst yapısal de i ikliklerle öncelikle, manevi alan kamusal alanın tamamen dı ında tutulacak, sonrasında ise ça da medeniyet düzeyi nasıl bir ya am sunuyorsa, sosyal hayat kurallarla buna uygun olarak düzenlenecekti.

Prof. Paul Stirling, Türkiye tarihini 2 döneme ayırdı ı de erlendirmesinde Cumhuriyetin kurulu döneminden çok partili hayata kadar geçen dönemi ilk dönem olarak nitelemektedir. "1920'den 1950'ye kadar olan bu ilk dönem, devrimci de i meler dönemidir. Siyasal, kültürel, yasal ve ideolojik de i meler, tek partili devlette tepeden

²⁷⁷ Berkes, **a.g.e.**, s. 525.

inen bir devrimdir. kincisi, hızlı ekonomik de i me ve çok partili demokrasi dönemidir. İlk dönemde bütün de i meler hükümetler tarafından ba latılmış ve toplumsal de i melerin temel yapılarına, yani ço u insanın ya amını nasıl ve hangi ko ullarda kazandı ı ve siyasal ve ki isel açılardan kime ba ımlı oldu u konusuna pek dokunulmamış tır. kincisinde, gayri safi milli hâsılada yıllık ortalama yüzde altılık büyüme hızı, bu ili kilerin yapısına çok daha anla ılmaz ve giderek çabukla an sonuçlar getirerek yeni ve karma ık olanaklar yaratmış tır.²⁷⁸ Ba langıç a amasında üst yapıya ili kin de i iklikler yapılması ola an kar ılanmalıdır. Öncelikle hukuksal düzenlemelerle tasavvur edilen ça da sistemin kurumsal alt yapıları olu turulmalıydı. Batı uygarlı ına ula manın ilk yolu, hukuk, e itim, kültür ve sosyal hayata ili kin ça da anlamda düzenlemelerin kanunlarla olu turulmasıydı. Zira Atatürk, “ulusal kurtulu ko ulları altında toplumcu bir devrimin olanaksızlı ı sonucuna varmakla kalmamış , asıl dava olan tarih uzayında Do u yörüngesinden Batı yörüngesine kayma davasının dayanak noktası olarak toplum sınıflarının birle mesinden do acak güçten ba ka bir güç olamayaca ı görü üne de varmış tır. Onun anladığı devrim bu yörünge de i tirmesi i inin ta kendisidir.²⁷⁹” Atatürk’ün halk egemenli ine dayalı bir devlet kurması, topluma olan güvenini ve ba ka bir güce inanmamasını gösteren en önemli göstergedir. Atatürk’ün dü ünçesinde gerçekle tirilen üst yapı devrimleri ile e itim düzeyi artacak, toplumsal bilinç artacak ve halk kendili inden devrimleri benimsemi olacaktı.

Cumhuriyet döneminde gerçekle tirilen devrimlerin büyüklü ünü ve yönünü anlamak için, bu dönemin panoramasını çizmek ve genç Cumhuriyetin Osmanlı’dan devraldığı mirasa da bakmak gerekmektedir. Siyasal açıdan devralınan miras dinsel/geleneksel otoriteye dayalı bir devlet yapısı, geri kalmı , biat kültürüne alı mı bir toplum yapısından olu uyordu. er’i kurallar yönetim yapısının temelini olu turuyordu ve padi ahın son dönemlerdeki anayasacılık hareketleriyle sınırlandırılmaya çalı ılsa da aslında sınırsız bir hâkimiyeti söz konusuydu. Kültürel

²⁷⁸ Paul Stirling, “Cumhuriyet Türkiye’inde Toplumsal De i me ve Toplumsal Denetim”, Çev. Hamit Çalı kan, **Türkiye Bankası Uluslararası Atatürk Sempozyumu Bildiriler ve Tartı malar**, Ankara, 1983, s. 544’den Aktaran Kırkpınar, s. 131.

²⁷⁹ Berkes, **a.g.e.**, s. 525.

açından Osmanlıca, Arapça, Farsça ve Türkçe sözcüklerden oluşan bir dil kullanılıyordu. Seçkin kültürü ve halk kültürü olmak üzere iki yapı söz konusu idi. Bu iki ayrı kültür arasında ise hemen hemen hiçbir etkileşim yoktu²⁸⁰. Eğitim, ekonomi, istihdam olmak üzere her bakımdan geri kalmış bir Türkiye vardı. İlk sayım 1927’de yapıldı ve için 1923 yılında nüfus kesin olarak bilinmemekle birlikte, 1927 yılında nüfus 13 milyon civarındaydı. 1923 yılında nüfusun sadece 341.941’i okula gidiyordu. Bunların 273.107’i erkek, 62.954’ü kadın idi. Nüfusun büyük bir çoğunluğu okuma yazma bilmiyordu. 1923 yılında cari fiyatlarla kişi başına düşen milli gelir sadece 45 dolardı²⁸¹. Ekonominin ve toplumsal yapının bu denli geri olduğu bir durumda bir burjuva devrimi ile demokrasiye geçilmesini beklemek gerçekçi bir düşünce olmaktan uzak olduğunu söylemek mümkündür.

Daha önceki bölümlerde de belirtildiği gibi, Cumhuriyetin ideolojik durumunun en önemli unsurunu Batıcılık oluşturdu. Berkes, Cumhuriyet devrimlerinin toplamının, toptan yeni bir yöneline inanın hedefinin Batıcılık olduğunu için, Batıcılığın ilke olarak konulmadığından söz eder²⁸². Yeni Cumhuriyetin Batılılarla hedefine uygun olarak ilkeler getirilmiştir. “1923–1925 devresinde daha sonradan ilkelenen 3 fikir Cumhuriyetin temel prensipleri olarak belirdi: Milliyetçilik, laiklik, halkçılık²⁸³. Milliyetçilik, rejimin temeli sayılıyordu ancak Ziya Gökalp’in bahsettiği milliyetçilikten farklılaşmıştı. Gökalp’in dine, tarihe ve geleneksel topluma dayandırdığı milliyetçiliğin yerini akılcı, materyalist ve son derece laik bir milliyetçilik almıştı²⁸⁴. Ziya Gökalp’in Batının sadece teknolojisini alıp, manevi yönüyle dinin öneleriyle devam ettirmeye düşüncesinin etkisi azalmaya başlamış ve Batının tüm yönleriyle birlikte ithal edilmesi hâkim olmuştur. Yeni Cumhuriyetin ideolojik durumu bakımından kadınların konumu büyük bir önem kazanmıştı. Yeni toplumsal yapıda kadınlara önemli görevler düşüyordu. “Yeni toplum ve ulus projesinin öncü aktörleri olarak asker, bürokrat, aydın ve kadınlara önemli görevler düşmekteydi. Cumhuriyetle birlikte üç proje gündeme

²⁸⁰ Kongar, **21. Yüzyılda Türkiye, a.g.e.**, s. 73.

²⁸¹ Nüfus, **statistik Göstergeler 1923–2006**, Türkiye İstatistik Kurumu, 2007, Ankara, s. 670.

²⁸² Berkes, **a.g.e.**, s. 522.

²⁸³ Kemal Karpat, **Türk Demokrasi Tarihi: Sosyal, Ekonomik, Kültürel Temeller**, Afa Yayınları, İstanbul, 1996, s. 62.

²⁸⁴ Karpat, **a.g.e.**, s. 62.

gelmeye başladı ve büyük ölçüde de çözümlendi: uygun bir ulusal kimlik oluşturmak, çağda toplumlar ailesinde yer almaya müsait siyasal bir yapı belirlemek ve modernleşme yolundaki adımları hızlandırmak için gerekli adımları atmak. Ulusal kimlik 'Anadolu Türk', siyasal yapı 'laik Cumhuriyet' olarak kabul edilirken, modernleşme yolunda da gerekli adımlar atıldı.”²⁸⁵ Laik Cumhuriyetle birlikte dinsel ideolojinin yükümlendiği cinsiyete dayalı bölümleri biraz daha çözümlendi, gerekli ekonomik gelişmeler, gelişme ve modernleşme yolunda bir değişim yolu açıldı. Bu iki etken ile birlikte, kadınların hem anne, hem eşi, hem de devlet gücünün üyeleri olarak, eğitim gereksinimlerini arttırdı.²⁸⁶ Kadınların Cumhuriyetle elde ettikleri kazanımlar bakımından laikliğin büyük önemi vardı. Çünkü teokratik bir devlet olan Osmanlı'da kadınların yüzyıllar boyunca kamusal alanda, devlet hayatında yer almaması, eğitim görmemesinin en önemli gerekçelerinden biri dindi. Dini normlara dayanarak çıkarılan padişah fermanları, kadınların bütün yaşantılarını düzenliyordu. Bu düzenlemeler, kadını tamamen aile içine hapseden, yurtdışı sınıflandırması içinde görmeyen bir yapıyı içinde barındırıyordu. Türkiye Cumhuriyeti'nin ilkeleri sadece kadınları değil, toplumun her kesiminin yaşantısını kökten bir şekilde değiştirmeye yönelikti. Öncelikle gündelik hayat, gelenekler ve yaşantı tarzının değiştirilmesine yönelik devrimler gerçekleştirildi. Bu devrimlerin gerçekleştirilmesiyle halkın geleneksel dünya anlayışı da değişecek, yeni bir toplum yaratılacaktı. Cumhuriyet dönemiyle birlikte kadınlara tanınan hakların sembolik olduğu eleştirilebilir olsa da, bu değişiklikler tıpkı diğer devrimler gibi dünya anlayışını, gerçeklik algılayışını değiştirmeye, toplumu dönüştürmeye yönelikti.

2.2.3.2) Cumhuriyet'in Çağdaşlaşma Deolojisi Bakımından Kadın

Cumhuriyet'in kadına bakış açısıyla ilgili temelde iki farklı ideolojiden beslenen iki görüşün olduğu söylemek mümkündür. Birinci görüş, Cumhuriyetin kadınlara dünyanın birçok ülkesinden önce demokratik haklarını tanıdığını belirterek, Cumhuriyet ideolojisinin yarattığı yeni kadın kimliğinin gelişmesini diğer ülkelere atıflar yaparak açıklamaktadır. İkinci görüş ise; Cumhuriyet döneminde kadınların yeni rejimin bir

²⁸⁵ Çaha, **a.g.e.**, s. 107.

²⁸⁶ Kazgan, **a.g.m.**, s. 139.

simgesi olarak kullanıldı nı ileri sürmektedir. Ayrıca kadınların hakları için Osmanlı'dan bu yana mücadele etti ini ve Cumhuriyet yönetiminin sa ladı ı hakların bu dönemin getirisi oldu unu öne sürmektedir. Bu görü lerin dayanaklarını ve Cumhuriyet'in ça da la ma ideolojisinin kadın haklarına yakla ımını incelemeyen önce kurtulu mücadelesinde kadınların üstlendi i rolden bahsetmek, Osmanlı'da kadının durumunun daha önceden ayrıntılı bir ekilde ortaya konuldu u dü ünüldü ünde, konuyu tamamlamak ve genel bir bakı açısı sunmak bakımından önemlidir.

II. Me rutiyet dönemine kadar kadınların hak talepleri konusunda en önemli dayanak olarak iyi anne / iyi e sıfatlarını kullandıkları, taleplerini ancak bu nitelikleriyle birlikte dile getirebildikleri görülmü tür. II. Me rutiyet dönemiyle birlikte, kadınlar iyi anne-iyi e olma misyonu dı nda, özellikle Halide Edip'in ba ını çekti i vatansever ve vatani için her göreve hazır misyonunu öne çıkarmaya ba lamı lardır ve bu durum kurtulu mücadelesinde kadınların büyük rol oynamasına neden olmu tur. “ stanbul gibi büyük kentlerde i gal kuvvetlerine kar ı yapılan gösterilerin ba ını çeken kadınlar aynı zamanda Anadolu'da de i ik cephelerde fiilen sava a katıldılar.²⁸⁷” Ayrıca kadınlar bu dönemde kurmu oldukları derneklerle, i gal güçlerini protesto ederek milli mücadeleye katılmı lardır. “Kurtulu sava ı yıllarında kadınların mücadeleye katılmaları dokuz maddede toplanabilir. Bunlar; i galleri protesto için düzenlenen mitinglere katılmak, cemiyetler kurmak, cepheye silah ta ımak, cephane imalathanelerinde çalı mak, ordunun, askerlerin giyecek ve yiyecek ihtiyaçlarını kar ılamak, yardım toplamak, göçmenlere ve kimsesizlere yardım etmek, i galleri protesto eden mektup ve telgraflar göndermek, silahlı mücadeleye katılmak.²⁸⁸” Görüldü ü gibi Türk kadını kurtulu mücadelesinin her a masında, erkeklerle aynı saflarda sava mak, cephane üretmek, protestolara katılmak gibi çe itli yollarla bu mücadeleye katılmı tır. Afet nan, kadınların kurtulu sava ında “Türk ulusunun ba ımsızlı nın bir simgesi”²⁸⁹ haline geldi ini ifade etmektedir. Atatürk de

²⁸⁷ Çaha, **a.g.e.**, s. 100.

²⁸⁸ Leyla Kaplan, “Milli Mücadele Dönemi Kadın Cemiyetleri”, **Kastamonu'da İlk Kadın Mitinginin 75. Yıldönümü Uluslararası Sempozyumu**, 10–11 Aralık 1994, Kastamonu, Ankara, 1996, s. 69.

²⁸⁹ nan, **The Rights and Responsibilities of the Turkish Women, a.g.e.**, s. 241'den Aktaran Çaha, **a.g.e.**, s. 100.

konu malarında Türk kadınının milli mücadelede üstlenmi oldu u role sık sık vurgu yapmı tır. Bir konu masında öyle demektedir:

“Dünyanın hiçbir yerinde, hiçbir milletinde, Anadolu köylü kadının üstünde kadın mesaisi zikretmek imkânı yoktur ve dünyada hiçbir milletin kadını “Ben, Anadolu kadınından daha fazla çalı tım, milletimi kurtulu a ve zafer e götürmekte Anadolu kadını kadar emek verdim.” diyemez²⁹⁰.”

Yeni rejimle birlikte toplumun tüm kesimlerinden oldu u gibi, devrimci bir nitelikle, kadın hakları konusunda da yenilikler yapılmı tı. Kadın hakları konusunda Kemalizm’e ele tirel yakla an görü , Osmanlının son dönemindeki geli melerin bugünün hakların temelini olu turdu unu söylemektedirler. Osmanlı’nın son döneminde kadınlarla ilgili özellikle e itim hakkıyla ilgili ilerlemeler kaydedilmis tir ancak bunlar toplumdaki sadece ehird e oturan çok küçük bir kesimin yararlanabilece i haklar olmu tur. Türkiye’de kadın haklarıyla ilgili reformist düzenlemelere de il, kökten devrimci de i ikliklere ihtiyaç vardı. Atatürk ve Cumhuriyetin devrimci kadroları, kadının durumunda yapılacak bir iyile tirmenin sorunları çözmeye yeterli olaca nı dü ünüyordu, topyekûn bir ekilde kadının ya am ekli, kılık kıyafeti, e itim olanakları, çalı ma hayatı, sosyal statüsünün yeniden kimliklendirilmesi ve konumlandırılması gerekiyordu. Cumhuriyet’in kendi ideolojisini gerçekle tirmenin yolu olarak kadınları gördü ünü ve bu nedenle kadınlara haklarını verdi ini öne süren görü , bu hakları bah edilmi olarak görmektedir. Hiç üphesiz mücadele ile elde edilen haklar daha fazla sahiplenilmektedir. Ancak unutulmamalıdır ki, dünya kadınları bu mücadelelerinin bedelini ço u zaman hayatlarıyla ödemi lerdir. Bu nedenle, hangi amaçla yapılmı olursa olsun, Cumhuriyet yönetiminin hiçbir mücadele olmaksızın, pek çok dünya ülkesinden önce Türk kadınına siyasal ve sosyal haklarını teslim etmesini de ersizle tirmek büyük bir haksızlık olacaktır. Cumhuriyetin kadınlara sundu u yeni kimlik, kadının gerçek anlamda yurtt a olmasına yöneliktir. Sonuçta, Cumhuriyet’le birlikte Türk kadını, Eski Türklerden bu yana ilk defa devletle ili kilerinde yurtt a , sosyal ili kilerinde ise erkekle e it olma statüsünü kazanmı tır.

²⁹⁰ Do ramacı, **a.g.e.**, s. 154.

Cumhuriyet yönetiminin kadınlara sağladığı haklar konusunda ele tirdel yaklaşımlardan biri İrin Tekeli'dir. Tekeli; Türkiye'de kadın haklarının Atatürk tarafından tepeden inme bir şekilde verildiği tezinin yanlış ve haksız olduğunu belirtmektedir²⁹¹. Tekeli, Cumhuriyetin kuruluşu ve tek parti döneminde kadınların rejimin demokratik olmayışını bir ölçüde telafi edici bir rol üstlendiğini, Türkiye'deki tek parti rejiminin o yılların Avrupa'sındaki etkin olan faşist tek parti rejimlerinden ayrışmasını simgelemek için kadın sorununu kullanıldığını söylemektedir²⁹². Fatmagül Berktaş da, Kemalist önder kadroların yeni ulusun karakterini ortaya koymak için kadınların araçsallaştıklarını söylemektedir. Berktaş kadınların tarihe yazılmak konusunda dışlandıklarından söz etmektedir²⁹³. Bu ele tirdel yaklaşımlarda öne sürülen argümanlardan biri, kadınların özgürleşme süreçlerinin çok daha öncesinde Tanzimat döneminden itibaren başladığıdır. Tanzimat'tan bu yana kadın kimliği yönünde bir takım simgesel değişikliklerin yapıldığını söylemek mümkündür. Ancak Tanzimat dönemi de, II. Mevcutiyet dönemi de kadının özgürleşmesi ile ilgili sınırlı değişiklikler yapmışlardır. Üstelik bu değişikliklerin birçoğu sadece şehirde oturan, zengin ailelere mensup kadınlar için uygulanabilmiştir, toplumdaki kadınlardan çoğu bu durumdan yararlanamamıştır. Türk kadını, gerçek anlamda yurtdışı kimliğine Cumhuriyet yönetimi ile birlikte kavuşmuştur. Türkiye'de kadınlar seçme ve seçilme hakkını, bugün dünyanın en demokratik sayılan ülkelerinden bile önce elde etmişlerdir.

Ele tirdel yaklaşımın öne sürdüğü bir diğer argüman, Atatürk'ün ve Cumhuriyetin devrimci kadrosunun kadınları yeni düzenin sembolleri olarak piyasalaştırdığı, araçsallaştırdığıdır. Öne sürülen bu niyeti belgelerle kanıtlamak çok zordur. Kaldık ki, hayata geçirilen her düzenleme kadının özgürleşmesine, erkekle eşit olarak kamusal hayatta yer almasına elverişlidir. "Mustafa Kemal, ülkesinin bağımsızlığı için savaşırken bireysel planda da, bağımsız vatandaşların yaşayabilecekleri bir siyasal düzeni düzeltti. Bu nedenle Türk kadını ataerkilliğin kölesi haline getiren her türlü

²⁹¹ İrin Tekeli, "Birinci ve ikinci Dalga Feminist Hareketlerin Karşılaştırmalı İncelemesi Üzerine Bir Deneme", **75 Yılda Kadınlar ve Erkekler**, Tarih Vakfı Yayınları, İstanbul, 1998, s. 345.

²⁹² İrin Tekeli, "Kadınların Siyasetten Dışlanmalarının 55 Yıllık Öyküsü", **Kadınlar ve Siyasal Yaşam Eşitlik Katılımı**, Çağdaş Yaşamı Destekleme Derneği Yayınları, İstanbul, 1996, s. 118.

²⁹³ Fatmagül Berktaş, "Cumhuriyetin 75 Yıllık Serüvenine Kadınlar Açısından Bakmak", **75 Yılda Kadınlar ve Erkekler**, Tarih Vakfı Yayınları, İstanbul, 1998, s. 4.

gelenek, örf ve hukuk kurallarının de i mesi gerekiyordu. Nilüfer Göle'nin belirtti i gibi Kemalist reformlar kadının tecridi üzerine kurulu toplumsal sistemi de i tirmeyi hedef almı tı. Göle'ye göre Kemalizm belki de dünyada devlet iradesiyle medeniyet dönü ümünü hedefleyen ilk harekettir.²⁹⁴ Atatürk'ün yeni rejimin kurulmasının en önemli araçlarından biri olarak kadınların özgürle mesini görmü tür. Bu nedenle birçok Batılı ülkeden önce kadınların özgürle mesine yönelik yasal giri imlerde bulunmu tur. Kadının özgürle mesine yönelik üst yapısal de i iklikleri yapan Atatürk, e itimde, çalı ma hayatında ve siyasette kadınların yer almasını te vik ederek, bu de i ikliklerin sindirilmesi ve yıllarca slami teamüllerle baskı altında ve kısıtlanmı bir hayat ya ayan kadınların gerçek anlamda yurtta olmalarının yolunu açmı tır. Bu düzenlemelerin yeni rejimini bir aracı olarak yapılması ya da yapılmaması nihai amaç açısından bir de i iklik yaratmamaktadır: Kadının özgürle mesi ve her alanda erkekle e it hale gelmesi. Atatürk bu gayeyi, gerçekle tirdi i devrimlerle sa lamaya çalı mı tır. Üstelik bunu çok zor ko ullar altında yapmı tır.

Deniz Kandiyoti de, Kemalist reformların kadınları cinsiyetsiz kıldı nı, hatta bir ölçüde erkek kimli ine soktu unu iddia etmektedir²⁹⁵. Kadına ça da yurtta statüsü kazandıran Atatürk'ün, cinsiyetler arasında kadına yönelik pozitif bir ayrımcılık uygulamasına gitmemesinden, kadın konusunu önemsemedi i sonucunu çıkarmak mümkün de ildir. Çünkü Cumhuriyet'in ilk yaptı ı uygulamalardan biri sviçre Medeni Kanunun uyarlanmasıyla, kadının aile içindeki konumunun e itlenmeye çalı lmasıdır. Medeni Kanun'la birlikte, çok e lilik kaldırılmı , aileye ili kin kurallar kanunla düzenlenmi , bo anma yargı önünde olan ve artık kadının da kullandı ı bir hak olarak düzenlenmi tir. Mustafa Kemal'in kadının statüsüne verdi i önemin bir di er göstergesi, kadınların e itilmesine gösterdi i özendir. Zira Cumhuriyet'in ilk yıllarda okula giden kız ö renci sayısı oldukça artmı tır. Son a amada ise kadınlara siyasal haklarını sa layarak, meclise girmelerini sa lamı tır. Üstelik kadınların bu hakka haiz

²⁹⁴ Nermin Abadan Unat, "Söylemden Protestoya: Türkiye'de Kadın Hareketlerinin Dönü ümü, **75 Yılda Kadınlar ve Erkekler**, Tarih Vakfı Yayınları, stanbul, 1998, s. 328, Nilüfer Göle, **Modern Mahrem – Medeniyet ve Örtünme**, 3. Basım, Metis Yayınları, stanbul, 1992, s. 65.

²⁹⁵ Deniz Kandiyoti, "Ataerki Ö rüntüleri, Türk Toplumunda Erkek Egemenli inin Ç özümlenmesine Yönelik Notlar", **Kadın Bakı Açısından 1980'ler Türkiye'sinde Kadın**, Der. irin Tekeli, leti im Yayınları, stanbul, 1990, s. 351.

olarak katıldıkları ilk seçimlerde, seçilmeleri için bizzat müdahale etmişlerdir. O dönemde seçilen kadın milletvekillerini de simge olarak görüp ele tiren görüşler vardır. İlk kadın milletvekillerinin simgesel bir işlevi vardır ancak bu simge, öne sürüldüğü gibi Cumhuriyetin kendini faşist rejimlerden ayırmasının simgesi değildir. Bu simge, kadın-erkek eşit yeni toplum düzeninin, kadının gerçek yurttaşlık haklarını kullanmasının simgesidir.

Kemalizme kadın hakları konusunda ele tiren yaklaşan görüşler, Osmanlı'nın son dönemindeki kadın hareketine gönderme yaparak, bu uygulamaların o mücadelelerin bir sonucu olduğunu söylemektedir. Kadınların sivil toplum ve yayın organları yoluyla yaptıkları mücadelelerle, bu düzenlemeleri baskıya sokmak mümkündür. Ancak, Atatürk ve Cumhuriyet kadınlara hukuksal ve siyasal haklarını tanımasaydı, bu reformların kadın örgütleri yoluyla gerçekleştirilmesi güç görünmektedir. Nermin Abadan Unat'a göre; "sivil toplumun güçlenmesi, herhangi bir ülkede devlet gücüne karşı bir güç gösterisine kalkılabilmesi, iç içe eklenmiş bir dizi kurumun yayılmasına ve insan hakları fikirlerinin kök salmasına bağlıdır. Sivil toplum ancak içten filizlenen toplumsal bir değerimin ürünüdür. Sivil toplum, devletten önce gelen, onun içinde yayılan, ama onunla özdeş olmayan, hatta ona karşı koyabilen bir tür insan işlevleridir. Batı uygarlığı tarihinde, böyle bir kavram kapitalizmin doğurduğu burjuvaziyle gerçekleştirilmiştir. Bir bakımla deyin ki, daha ilkel gelişme düzeylerinde sivil toplum kurulamaz. Cumhuriyetin kuruluş yıllarında Türkiye'nin eğitim düzeyi göz önünde bulundurulunca, kadın derneklerinin gelişimini durdurarak kadın akımının engellenmesi ele tirisinin bir kez daha objektif ölçülerle değerlendirilmesi gerekmektedir. Bu nedenle Türkiye'de devlet feminizmini toptan mahkûm etmek, sosyo-ekonomik koşulları kenara iten, tarihsel gelişimin önemini yadsıyan bir görüştür.²⁹⁶" Unat'ın da belirttiği gibi kadınların sivil hareketler yoluyla haklarını elde etmeleri o dönemin koşulları içinde mümkün görünmüyordu. Çünkü mücadeleyi ve hakları kazanmanın yolu sosyo-ekonomik gelişimden beslenen kamusal alanda görünür olmaktan geçmektedir. Atatürk'ün de kadın haklarını pek çok gelişmiş ülkeden önce teslim ediyor olmasının ardında kadınları görünür kılmak düşüncesinin yattığını

²⁹⁶ Unat, **a.g.m., 75 Yılda Kadınlar ve Erkekler** içinde, s. 330.

söylemek mümkündür. Cumhuriyetin kadınları görünür kılmaya yönelik çabalarını Nilüfer Göle öyle aktarmaktadır: “Kemalizm, medeniyet de i imi tasarımıyla kadınlara toplumsal görünürlük kazandırmaktadır... Kadınların kamusal alana çıkı ları, görünürlük kazanmaları medeniyet dönü ümünü sergilemektedir. Kadınların mahrem çemberini kırması, cinsiyetler arası tecrit duvarlarının yıkılması, kısacası slam’ın düzenledi i ya am alanının Batılı de erlerin etkisi altına girdi ini göstermektedir. Bu etki kendili inden olu an bir akım olmaktan çok, Kemalist ideoloji ve reformların tercüme etti i devlet iradesinden kaynaklanmaktadır²⁹⁷.” Atatürk’ün kadınlar konusundaki dü üncelerinin samimiyeti, e itimde, çalı ma hayatında ve siyasal haklar bakımından kadınları görünür kılmaya yönelik düzenlemeleri yapmı olmasında görünmektedir. Üstelik bu düzenlemeleri, meclisteki a ır muhalif görü lere ra men yapmaktadır. Nitekim “1924 Anayasası çalı maları sırasında, devrimci azınlı a mensup bir temsilci olan Tunalı Hilmi Bey’in kadınların nüfustan sayılmaları, yani vatanda kabul edilmeleri yolundaki önerisi, meclisin birbirine girmesine neden olmu tu.”²⁹⁸ Bu olay Atatürk’ün verdi i büyük mücadelenin bir göstergesidir.

Atatürk, toplumsal de i imin en önemli a amalarından biri olarak kadınların erkeklerle e it statüye getirilmesini görüyordu. Türk toplumunu muassır medeniyet seviyesine ula tıracak gücün Cumhuriyet ve onun ilkeleri do rultusunda yeti tirilecek gençlerden kaynaklanaca ma inanıyordu. Bu ku akların yeti tirilmesinde en büyük görevi, analık vasfıyla kadınlara vermi olan Mustafa Kemal, 1925’de yaptı ı bir konu mada ülke kadınlarının konumunu öyle de erlendirmi ti:

‘ (...) Bir sosyal toplum, bir millet, erkek ve kadın denilen iki cins insandan meydana gelmi tir. Kabil midir ki, bir kitlenin bir parçasını ilerletelim, di erini ihmal edelim de kitlenin bütünü ilerleyebilsin? Mümkün müdür ki, bir toplulu un yarısı topraklara zincirlerle ba lı kaldıkça di er kısmı göklere yükselebilsin? üphe yok, ilerleme adımları dedi im gibi, iki cins

²⁹⁷ Nilüfer Göle, **Modern Mahrem: Medeniyet ve Örtünme**, Metis Yayınları, stanbul, 2001, s. 100.

²⁹⁸ irin Tekeli, “Türkiye’de Kadının Siyasal Hayattaki Yeri”, **Türk Toplumunda Kadın**, Der. Nermin Abadan Unat, Ara tırma, E itim, Ekin Yayınları, stanbul, 1982, s. 379.

tarafından beraber, arkada ça atılmak ve ilerleme ve yenilikle birlikte merhaleler a mak lazımdır. Böyle olursa inkılâp ba arılı olur’.”²⁹⁹

Atatürk’ün bu konu ması kadınlara verdi i de eri göz önüne sermesi bakımından oldukça önemlidir. Sadece tek bir cinsin egemenli inin oldu u bir ülkede zaten ça da la madan söz etmek mümkün de ildir. Atatürk bu durumu görmü ve kadınların cariye, köle olmaktan çıkıp yurttta olmaları için elinden geleni yapmı tır. “Atatürk cinsler arasında tam bir e itlik, ö renim alanında e it olanaklar ve ömür boyunca tek taraflı bir ba ımlılı a dayanmayan ilkelere gönülden ba lanmı tı. Mustafa Kemal i te bu dü üncelerin etkisiyle tüm dikkatini ba ta çok karılılık (poligami) olmak üzere cinsler arasında farklılıklar gözeten yasaların kaldırılması konularıyla slamı ın geleneksel ahlaki normları üzerine yo unla tırmı tır. Çar af ve peçeyi yasal yoldan yasakla tırmak suretiyle kadınların özel hayatına do rudan do ruya karı mamakla beraber, Atatürk, zamanının ve enerjisinin önemli bir kısmını seçim hakkını da içeren bir seri yasal ve yönetsel reformlara harcadı. Ona göre kadınların özgürle mesi bu e itlikçi yasaların yardımıyla kendili inden gerçekle ecekti.”³⁰⁰ Atatürk de Türk kadınına her anlamda güvenmi tir ve yapılan bu üst yapısal de i ikliklerden sonra kadınların özgürle me sürecini kendili inden gelece ine inanmı tır.

Mustafa Kemal, kadın erkek e itli ine olan inancını gezilerindeki konu malarında sık sık dile getirmi tir. Örne in Cumhuriyetin ilanından altı ay önce 21 Mart 1923 günü Konya’da yaptı ı bir konu mada öyle demektedir:

“Çok daha elveri siz ko ullar altında bulunan kadınlarımızın erkeklerle birlikte hatta bazı hallerde, onları geçmi olmaları, ola anüstü yetenekleri e itliklerin en açık kanıtıdır.”³⁰¹

Özellikle kırsal kesimlerde yaptı ı konu malarda sık sık kadın-erkek e itli ine vurgu yapması, devrimlere yaptı ı hazırlı ı göstermesi bakımından önemlidir. Kadınlara siyasal haklarının neden Cumhuriyetin ilanından 11 yıl sonra verildi i ele tirilerine yanıt olması bakımından Atatürk’ün bu konu ması oldukça önemlidir. Bu

²⁹⁹ Toska, **a.g.m.**, s. 71.

³⁰⁰ Unat, **a.g.m, Türk Toplumunda Kadın içinde**, s. 1.

³⁰¹ Unat, **a.g.m., Türk Toplumunda Kadın içinde**, s. 13.

konu ma, Atatürk'ün daha Cumhuriyetin ilanından önce bile kadınları hukuksal / i levsel olarak erkeklerle e it konuma getirmeyi planladı nı göstermektedir. Bu kadar zaman beklenmesinin nedeninin toplumsal ko ulların uygun hale getirmek ve toplumu devrimlere yava yava alı tırmak oldu unu söylemek mümkündür.

Cumhuriyet ideolojisinin en önemli ilkelerinden biri laiklikti. Laiklik hem batılıla manın bir gere iydi, hem Türk milletinin slami bir gelenekten gelmesi bakımından oldukça önemliydi. Dini otoritenin en fazla baskı altında tuttu u kesim de kadınlar oldu u için, bu ilke kadın haklarının gerçeikle tirilmesi için de önemli bir adım olarak görülüyordu. Kadınları gerçeek anlamda özgürle tirmenin yolu onları dinin baskısından kurtarmaktı. Atatürk, 1925 yılında nebolu'da yaptı ı bir konu masında öyle diyordu:

“... Muhterem insanlar, kadınlarımız da bizim gibi kavrayı lı ve dü ünür insanlardır. Onlara ahlaka ait kutsal kavramları telkin etmek, milli ahlakımızı anlatma ve onların dima nını nur ile temizlik donatmak esası üzerinde durulduktan sonra fazla bencilli e lüzum kalmaz. Onlar yüzlerini cihana gösterebilirler ve gözleriyle cihanı dikkatle görebilirler. Bunda korkulacak bir ey yoktur.”³⁰²

Mustafa Kemal, bu konu masında kadının özgürle mesi için çar af ve peçenin terk edilmesi gerekti ine vurgu yapmı tır. Bu nedenle laiklik ilkesi hem rejimin niteli i olması bakımından hem de kadının özgürle mesi bakımından büyük önem ta ıyordu. Bunun için öncelikle yasalardaki cinsiyet ayrımcılı na yönelik hükümlerin kaldırılması ve ça da yasaların kabul edilmesiyle i e ba lanmı tır.

2.2.3.3) Türk Kadınının Yasal Kazanımları

Cumhuriyet'ten sonra kadınların elde etti i hakları Medeni Kanunun kabul edilmesiyle gerçeekle en sosyal haklar ve seçme ve seçilme hakkının elde edilmesiyle gerçeekle en siyasal haklar olmak üzere ikiye ayırmak mümkündür.

³⁰² Do ramacı, **a.g.e.**, s. 157.

Kadının sosyal haklarını elde etmesinin ilk adımı Medeni Kanun olmu tur. sviçre Medeni Kanunundan uyarlanan Türk Medeni Kanunu 1926 yılında kabul edildi. “Bu yasayla birlikte çok karılılık yasa dı ı ilan ediliyor, evli olan kadına ve erke e e itlikçi bir anlayı la, e it bo anma hakkı tanınıyordu. Böylece biçimsel olarak kadınların e itlik ve özgürlükleri teminata kavu turuldu. Çocukların velayeti ana babadan her ikisine verildi. Bo anma halinde ana babadan hangisine çocu un velayetinin verilece i ise hâkimin takdirine bırakılmı tı. Mirasta kadınlara erkek karde leriyle e it haklar tanındı. Evlenmenin geçerli olabilmesi için nikâhta kadının da bulunması ko ulu getirildi. Medeni kanun, evlenme için sviçre medeni kanunundan biraz farklı bir evlenme ya ı belirledi. Önce erkekler için 18, kadınlar için 17, daha sonra 1938’de yapılan de i iklikle kadınlar için 15, erkekler için 17, özel durumlara özgü ya haddi erkekler için 15, kadınlar için ise 14’e indirildi.”³⁰³ Çok karılılı ın kaldırılması ve kadına evlilikte erkeklerle e it haklar tanıyan yeni Medeni Kanun kadının sosyal haklarını kazanması bakımından önemli bir adım olmu tur.

Yeni medeni kanun bu ilkelerin yanısıra kadının aleyhine olan hükümler de getirmi tir. “Erke in evin reisi sıfatıyla aile birli ini temsil etmesi, kadının çalı masının kocanın iznine ba lanması, ailenin yerle ece i evin aile reisi olan erkek tarafından belirlenmesi, çocukların velayetinin babada kalması, kadının, ailenin ve çocukların bakımından sorumlu tutulması, kadının ancak aile bütçesine katkıda bulunmak amacıyla çalı abilmesi”³⁰⁴ bu hükümlerden bazılarıdır. Özellikle kadının çalı masının erke in iznine ba lanması, kadının kamusal ve siyasal hayatta ancak kocasının izin verdi i kadar yer almasına neden olabilecek bir hüküm olması nedeniyle, yeni medeni kanun kadın- erkek e itli ini sa lamaktan uzaktı. Üstelik kadın tıpkı daha önceki dönemlerde oldu u gibi iyi anne –iyi e olma misyonu medeni kanunla kanunla tırılmı tı.

Nermin Abadan Unat da, Türk medeni kanunun ne kadar e itlikçi oldu unu sorgulamakta ve karı koca arasında mutlak bir e itlik ilkesine yer vermedi ini bildirmektedir. Unat, kadının çalı ma hayatında yer almasının erke in icazetine ba lanmasının yanında, medeni kanundaki mal ayrılı ı rejimini de ele tirmektedir. Mal

³⁰³ Unat, **a.g.m.**, s. 15.

³⁰⁴ Çaha, **a.g.e.**, s. 112.

ayrılı ı rejimi kadın haklarını hiçe sayan, e itli e son derece aykırı bir düzenlemeydi. Bu durumda her iki taraf mal ve mülklerini intifa ve gelirini muhafaza etmekte, bo anma halinde ise ki isel mal ve mülklerini geri almaktadırlar. u kadar ki bu hükümler sadece evlili e belirli bir varlıkla giren kadınları korumaktadır. Buna kar ın tüm bir evlilik boyunca kar ılıksız ev i i yapan milyonlarca kadın bu süreç içinde kocanın adına addedilen tüm ta ınır ve ta ınmaz mallar üzerinde hak sahibi olamamaktadır³⁰⁵. Medeni kanunun kadın aleyhinde olan bir di er hükmü bo anmayla ilgilidir. Bo anma durumunda medeni kanun özel bo anma nedeni olarak zina, cana kast, pek fena muamele, cürüm ve haysiyetsizlik, terk ve akıl hastalı ı, genel bo anma nedeni olarak ise iddetli geçimsizlik, evlilik birli inin köklü sarsılmasını kabul etmi tir. Bo anmalarda maddi ve manevi tazminat almanın oldukça güç oldu u ülkemizde kusursuz tarafın ancak bir yıl süre ile yoksulluk nafakası alabilmektedir. Bu durum fiili olarak kökünden sarsılmı olan birçok ailenin suni yoldan ya atılmasına ve bu arada çocukların uyumdan yoksun bir aile içinde yeti melerine yol açmaktadır.³⁰⁶ Medeni Kanun içerisinde kadın aleyhine olan hükümlere rastlamak mümkün olsa da, kadınlar açısından önemi yadsınamaz bir ilerleme olmu tur. Osmanlının son dönemlerinde de batılıla ma adına yapılan bir takım hukuki düzenlemeler söz konusuydu ancak bunlar daha çok ticaret hukuku ve borçlar hukuku gibi hükümleri içermekteydi. İlk defa aile hayatına ili kin batılı laik tarzda bir düzenleme Medeni kanunla gerçekte mi ti. Medeni kanun modernizmin kuralları çerçevesinde aile hayatını yeniden düzenliyordu ve aile içerisinde kadının konumunu erke e e itlemeye yönelik bir adım atıyordu.

Kadınlara sosyal alanda tanınan haklardan sonra, Cumhuriyet rejiminin getirdi i en önemli yenilik seçme ve seçilme hakkıdır. Kadınlara bu hak 1930 yılında yerel düzeyde, 5 Aralık 1934 tarihinde ise genel düzeyde verilmi tir³⁰⁷. Türk kadını seçme ve seçilme hakkını, bugün geli mi ülkelerdeki hemcinslerinin birço uyla aynı zamanda ya da onlardan önce elde etmi tir. Bazı ülkelerin seçme ve seçilme hakkı tanıdı ı tarihler öyledir: “ İlk olarak 1893 yılında Yeni Zelanda kadınlara seçme seçilme hakkını

³⁰⁵ Unat, **a.g.m.**, **Türk Toplumunda Kadın** içinde, s. 16.

³⁰⁶ **A.k.**, s. 16.

³⁰⁷ Çaha, **a.g.e.**, s. 113.

vermi tir. Daha sonra ise, 1902’de Avustralya, 1906’da Finlandiya, 1913’de Norveç, 1915’de Danimarka ve zlanda, 1918 Kanada, Avusturya, Almanya, Polonya, Rusya, 1919 Belçika, Lüksemburg, sveç, Hollanda, 1920 Cezayir, Çek Cumhuriyeti, Amerika Birle ik Devletleri, 1928 ngiltere, rlanda, 1929 Ekvator ve Romanya, 1930 Güney Afrika, 1931 ili, Portekiz, spanya ve Sri Lanka, 1932 Tayland ve Uruguay, 1934 Brezilya, Küba, Türkiye, 1937 Filipinler, 1938 Bolivya, 1939 El Salvador, 1941 Panama, 1944 Bulgaristan, Fransa, 1945 Endonezya, talya, Japonya, Senegal, 1946 Yugoslavya, Vietnam, Venezuella, 1947 Arjantin, Meksika, Pakistan, Singapur, 1948 srail, Nijerya, Kore Cumhuriyeti, 1949 Çin, 1950 Hindistan, 1952 Yunanistan, Lübnan, 1953 Macaristan, 1956 Mısır, 1959 Tunus, 1960 Kıbrıs, 1963 ran, 1971 sviçre, 1980 Irak’da kadınlara seçme seçilme hakkı verilmi tir.³⁰⁸ Görüldü ü gibi, Türkiye kadınlara hukuksal haklarını teslim etme konusunda pek çok Batılı ülkeden erken davranmı tir.

Kadınlar siyasal haklarını 1934’te elde etmelerine ra men ondan önceki dönemde de siyasetin içinde yer almı lardır. 1923 yılında, Halk Fırkası henüz Anadolu ve Rumeli Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti adını ta ımaktayken, Kadınlar Halk Fırkası adıyla bir örgüt kurulmu tur. Ba kanlı mını Nezihi Muhittin’in yaptı ı fırkanın, adı ne kadar fırka olarak belirtilse de, politik bir niteli i olmamı tur³⁰⁹. Kadınların bu örgütlenmelerinin fırka olarak ortaya çıkması o dönem için cesaret verici bir davranı olarak görülmü tür. Çünkü o dönemde, Halk Fırkası bile kendini fırka olarak telaffuz etmemektedir, ismi Anadolu ve Rumeli Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti olarak geçmekteydi. Nitekim Ankara’dan fırkayla ilgili öyle bir cevap gelir: “Ankara, tüm ulusu kapsayacak Halk Fırkası hazırlıkları içerisinde ve Halk Fırkası kurulu a masındaki partinin adıdır. Her ne kadar ba ına kadın sözcü ü eklense de, bu adın ba kalarınca kullanılması do ru olmayacaktır. Parti kurulu çalı maları sekteye u ratılan kadınlara cemiyet kurmaları önerilir.³¹⁰” Böylece kadınlar fırkası çalı malarına 7 ubat 1924 tarihinden itibaren tek parti döneminin tek kadın örgütü olan Türk

³⁰⁸ Kovanlıkaya, **a.g.e.**, s. 47.

³⁰⁹ Zafer Toprak, “Türkiye’de Siyaset ve Kadın: Kadınlar Halk Fırkasından ‘Arsulusal Kadınlar Birli i’ Kongresine (1923–1935)”, **Kadın Ara tırmaları Dergisi**, .Ü. Kadın Sorunları Ara tırma ve Uygulama Merkezi, Sayı: 2, 1994 s. 7.

³¹⁰ Yaraman, **Resmi Tarihten Kadın Tarihine**, **a.g.e.**, s. 152.

Kadınlar Birli i adıyla devam etmi tir. Amacı kadınlı ı fikri ve içtimai sahalarda yükselterek, ça da ve ileri bir düzeye ula tırmaktı. Türk Kadınlar Birli i, gerek üyeleri aracılı ıyla, gerekse üyelerinin katkı ve giri imleri ile belirledikleri uzmanlarla, halkı ve özellikle kadınları aydınlatmaya dönük diziler halinde konferanslar verdirmekteydi³¹¹. Birlik 1927 seçimlerinde kadınların oy kullanmasını ve Halk Fırkasına üye olmayı istemi lerdir. Ancak bu talepleri kar ılık görmemi tir. O tarihe kadar kadınlar birçok birli e üye, hatta yönetici seçildikleri halde, fırkaya üye olarak bile kabul edilmemeleri ilginçtir³¹².

Kadınlar Birli i 18 Nisan 1935 tarihinde, stanbul'da yakla ık 40 ülkenin katıldı ı bir kongre düzenlemi tir. Kongrede Kadınlar Birli i üyeleri de ikiye ayrılmı tir. Birinci grup, seçme/seçilme hakkının elde edilmesinden sonra, kadınlar için gerekli hakların elde edildi ini, bundan sonra Cumhuriyet devrimlerine hizmet edilmesi gerekti ini ileri sürüyordu. kinci grup ise, birli in varlı ının devamını ve kadın hakları konusunda çalı maya devam etmesini istiyordu. Sonunda Türk Kadınlar Birli i, kendini feshetme kararı alır³¹³. Türkiye'deki kadın hareketleri biraz gecikmeli de olsa Batıdaki birinci ve ikinci dalga kadın hareketleriyle paralellik gösteren bir ekilde geli mi tir. Oy hakkı mücadeleleriyle ekillenen birinci dalga kadın hareketlerinde Batı'daki örneklerinden farklı olarak Halide Edip gibi Türk feministler vatanperverli i, kadın sorununun üzerinde tutmu lardır. Salt kadın sorunuyla ilgilenmektense devrimlerin yerle tirilmesine katkıda bulunma, ülkenin geli mesine katkıda bulunma ana hedef olmu tur. Kadınlar Birli i'nin kapatılmasından sonra da, pek çok kadın kurulması aynı döneme rastlayan Halk evlerinde Cumhuriyet için çalı mı lardır.

Kadınların seçme ve seçilme haklarını elde etmeleriyle ilgili farklı görü ler söz konusudur. "Eski CHP milletvekili Tezer Ta kıran'a göre, kadınlara verilen siyasi hakları gerçekle tiren güç, 1927'de Kadınlar Birli inin aleniyete vurdu u taleplerle, kamuoyunun artan baskısı olmu tur. Afet nan ise farklı bir yorumda bulunmaktadır. nan'a göre, kadınlar siyasal haklardan yoksun bırakıldıkları sürece, yurt bilgisi

³¹¹ Kırkpınar, **a.g.e.**, s. 198.

³¹² Kırkpınar, **a.g.e.**, s. 200.

³¹³ Çaha, **a.g.e.**, s. 119.

müfredat programında yer alan demokratik yönetim kurallarını ö retmek çok zor olmu tur. Bu konu Atatürk ve çevresinde yo un tartı malara neden olmu tur. irin Tekeli'nin varsayımı ise, Atatürk'ün geçici tek parti yönetimine kar ı batılı devletlerinin basınının takındı ı tutumla ili kilidir.³¹⁴ Oysa Atatürk, her konu masında, kadınlara ili kin düzenlemelerden bir hak olarak bahsetmekte ve konuyu demokrasi, insan hakları gibi ba lamlarda ele almaktadır. Dolayısıyla, bunu bir insan hakkı olarak gördü ünü ve sa ladı ını söylemek mümkündür. Atatürk bir konu masında ö yle demektedir:

“Demokrasi prensibi unları icab ettirir: Akli ba ında her fert ahsiyetini, muhafaza ve temin edebilmek için, bu siyasi iktidarla mücehhez olmalıdır. Kadın insandır ve akli ba ındadır..... Türk kadının belediye intihaplarına i tirak hakkının tanınması, te riî meclise aza intihap olunmak hakkının da yakın zamanda tasdik tatbik olunaca ına üphesiz mesut bir mukaddimedir. Türk tarihinin bu devrine kadar, Türk kadınına, çoktan elyak oldu u bu siyasi hakkını vermek, tabiatıyla mazinin istibdat iradelerinden beklenemezdi. Fakat demokrat Türk Cumhuriyetinin bu hususta dahi, faziletli iarının yüksek eserini görmek elbet de, lüzumundan fazla gecikmeyecektir.”³¹⁵

Cumhuriyet ideolojisinin genel anlamda kadına bakı açısı de erlendirildi inde; kadınları gerçek anlam yurtta yapacak düzenlemelerin gerçekleştirildi i görülmektedir. Cumhuriyet'in kadınları, kendi yönetimlerini dünyadaki fa ist tek parti yönetimlerinden ayırmak için araçsalla tırdı ı ele tirilerine kar ılık olarak, kadın e itiminin artan önemi ve yasal düzenlemeleri göstermek mümkündür. Bu dönemde Medeni Kanunun kabulü, seçme/seçilme hakkı, be yıllık zorunlu e itim, Tevhid-i Tedrisat kanunu, laiklik ilkesinin kabulü kadın hakları anlamında çok önemli ilerlemelere neden olmu tur. Özellikle siyasetteki kadınların simgesel bir i levi olmu tur ancak bu simge, kadın-erkek e it, batıcı, laik ve ça da bir toplum yapısına ili kindir. Cumhuriyet'in kadınlara teslim etti i hakları bir lütuf olarak görmedi i o dönemde yer alan gazetelerde ve Atatürk'ün söylemlerinde sık sık vurgulanmı tır. Kadın haklarını sa lama, ça da toplum yapısının olu turulması için olmazsa olmaz ko ul olarak görülmü tür. Kadınların aile içindeki ve kamusal alandaki sınırlı hayatları, Cumhuriyet'le birlikte özgürle mi tir.

³¹⁴ Unat, **a.g.m.**, s. 20.

³¹⁵ Afet nan, **Medeni Bilgiler ve Mustafa Kemal Atatürk'ün El Yazmaları**, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara, 1988, s. 92-93.

2.2.4) Türk Siyasal Hayatında Kadın ve Siyaset

Türkiye’de siyasetin ve sosyal hayatın kadınlar aleyhinde e itlikçi olmayan yapısı, Medeni Kanununu kabul edilmesiyle ve 1934 yılında kadınların seçme ve seçilme hakkı verilmesiyle birlikte yasal olarak giderilmiştir. Kadınların siyasetin aktif birer üyesi olmalarının önünde kanunen hiçbir engel kalmamıştır. Ancak iki binli yıllarda hala, siyasal karar alma organlarında yeterince kadın bulunmamaktadır. Bu durum, kanunlar dışında bir takım engellerin olduğunu göstermektedir. Uluslararası Parlamenterler Birliği’nin 2008 verilerine göre bazı ülkelerdeki kadın parlamenterlerin oranı Tablo 3’de gösterilmiştir. Türkiye, bu listede 2007 seçimlerinde 50 kadın parlamenter ve % 9.10’luk temsil oranıyla 145. sırada yer alarak dünya sıralamasının çok gerilerinde kalmıştır. 2002 genel seçimlerine göre, Türkiye’nin kadın milletvekili sayısının iki katına çıkması sevindirici bir durumdur. Ancak oransal olarak Avrupa ülkeleriyle karşılaştırıldığında, Türkiye % 9,1’lik kadın milletvekili oranıyla Avrupa’nın % 30 – % 47 arasında seyreden oranının çok gerisinde kalmıştır.

Tablo 3: Çe itli Ülkelerdeki Kadın Parlamenter Oranları- 2008

Dünya Sıralaması	Ülke	Seçim Tarihi	Top. Parlam. Sayısı	Kadın Parla. Sayısı	Kadın Parla. Oran (%)
2	sviçre	2006	349	164	47
4	Finlandiya	2007	200	83	41.50
6	Hollanda	2006	150/75	59/26	39.30/34.70
7	Danimarka	2007	179	68	38
9	spanya	2004	350/259	128/60	36.60/23.20
7	Norveç	2005	169	61	36.10
11	Belçika	2007	150/71	53/27	35.30/38
17	Almanya	2005	613/69	194/15	31.60/21.7
28	Afganistan	2005	242/102	67/22	27.70/21.6
35	Irak	2005	275	70	25,50
46	Lüksemburg	2004	60	14	23.3
48	Tunus	2004	189/111	43/17	22,8/15.3
50	Pakistan	2008	338/100	76/17	22,5 / 15,3
74	Fransa	2007	577/330	105/60	18,2 / 18,2
121	Endonezya	2004	550	64	11.60%
145	Türkiye	2007	549	50	9.10%
149	Dem. Kon. C.	2006	500	42	8.40%
151	Somali	2004	256	21	8.20%
159	Nijerya	2007	358	25	7.00%
178	ran	2004	290	12	4.10%
184	Bahreyn	2006	40	1	2.50%
185	Mısır	2005	442	8	1.80%

Kaynak: “World Classification”, Uluslararası Parlamenterler Birliği, Erişim Adresi: <http://www.ipu.org/wmn-e/classif.htm>, Erişim Tarihi: 15.12.2008.

Günümüzde gelinen durumda, Türkiye, % 9.10'luk kadın milletvekili oranı ile hemen hemen geli mi tüm ülkelerin gerisindedir. Türkiye'den dü ük oranlara sahip olan ülkeler, Türkiye'nin geli mi lik düzeyinde de ildir. Tablodan da görüldü ü gibi bu ülkelere Somali, Nijerya, ran, Bahreyn, Mısır gibi az geli mi ülkeler örnek gösterilebilir. Geli mi ülkelerin hepsinde kadınların parlamentolardaki oranlarının tatmin edici düzeyde yüksek oldu u görülmektedir. Türkiye, kadınlara yasal ve siyasal haklarını birçok geli mi ülkeden önce teslim etmesine ra men, dünya sıralamasında neden 145. sırada yer almaktadır. Bu bölüm Türk siyasal tarihinin dönemleri üzerinden bu soruyu cevaplamaya yöneliktir. Kadınların siyasete katılımını etkin kılmanın e itime, kültüre, ekonomiye, istihdama dayanan çe itli nedenleri vardır. Bu nedenle bu bölümde kadınların siyasetteki görünürlü ü ve bunun nedenleri, e itim düzeyi ve çalı ma hayatıyla ili kilendirilerek tartı ılacaktır. Türk siyasal hayatında parlamentodaki kadın milletvekili oranları a a ıdaki tabloda dönemlere göre gösterilmi tir:

Tablo 4: Kadın Milletvekillerinin Meclisteki Da ılımı (1935–2007)

Seçim Dönemleri	Kadın Vekil Sayısı		Kadın Milletvekillerinin Parlamentodaki Oranı (%)
1935 – 1939	18		4.5
1939 -1943	15		3.7
1943 – 1946	16		3.7
1946 – 1950	9		1.9
1950- 1954	3		0.6
1954–1957	4		0.7
1957- 1960	7		1.1
1961–1965	Meclis	Senato	0.8
	3	2	
1965- 1969	8	3	1.8
1969–1973	5	3	1.3
1973 – 1977	6	3	1.5
1977 – 1980	4	3	1.4
1983 – 1986	12		2.93
1987 – 1991	6		1.34
1991 – 1995	8		1.77
1995- 1999	13		2.16
1999–2002	22		4.3
2002–2007	24		4.4
2007-	50		9.1

Kaynak: Ay egül Yaraman, Türkiye'de Kadınların Siyasal Temsili, Ba lam Yayınları, stanbul, 1999, s. 55-56, Türkel Miniba , “Siyasal Partiler Yelpazesinde Kadının Konumu”, **Kadın Gerçeklikleri** ed. Necla Arat, Say Yayınları, stanbul, 1996, s. 183, 184.

Tablodan da görüldü ü gibi, kadınların parlamentoda en yüksek oranla temsil edildi i dönem 2007 seçimleri ile olmu tur. Bu oran da arzulanan düzeyde bir artı olmamasına ra men, olumlu bir geli me olarak görmek mümkündür. 2007 seçimleri hariç tutulursa, en yüksek oranın kadınların ilk kez seçimlere katılımı oldu u 1935 seçimlerinde olması ilgi çekicidir. Bir ba ka ilgi çekici nokta, çok partili hayata geçilmesinin ardından kadın parlamenterlerin oranındaki dü ü tür. Bu dü ü , sürekli askeri müdahalelerle kesintiye u rayan Türkiye'nin siyasal gündeminin ba ka konularla yo un bir ekilde me gul olmasından kaynaklanmaktadır.

Yerel yönetimler açısından kadın temsilcilerin durumuna bakıldı nda ise; 28 Mart 2004 yerel seçimleri itibarıyla toplam 3225 belediye ba kanının sadece 18'nin kadın oldu u görülmektedir. Bu sayı tüm belediye ba kanlarının % 0,56'sını olu turmaktadır. Yani kadınlar yerel yönetimlerde belediye ba kanı olarak yüzde bir oranında dahi temsil edilmemektedir. Toplam 34477 belediye meclis üyesinin 799'u kadındır. Bunun oranı ise % 2,32'dir. l yönetimlerine bakıldı nda ise, aynı eksik temsil yeniden ortaya çıkmaktadır. Toplum 3208 l Genel Meclisi üyesinin 56'sı yani % 1,75'i kadındır³¹⁶. Yerel yönetimlerde kadınlar, parlamentodaki kadar dü ük bir oranla bile temsil edilme ansına eri ememektedir. Üç bin civarındaki belediye ba kanının sadece 18'i kadındır. Avrupa'da ise kadın belediye ba kanı ortalaması % 10,5'tir. Bu oran çe itli ülkelerde % 5 ile % 17 arasında de i mektedir. Yerel meclislerdeki kadın temsilci oranları ise % 12 ile % 34 arasında de i mektedir. Avrupa ortalaması ise % 23,9'dur³¹⁷. Ay egül Yaraman, Türk siyasal hayatını kadınların siyasal temsili bakımından dört döneme ayırmaktadır. Birincisi; 1935, 1939, 1943 dönemini kapsayan örtük kota dönemi, ikinci dönem siyasette serbest rekabetin oldu u 1946, 1950, 1954, 1957 seçimlerinin oldu u dönemdir. Üçüncü dönem; 1961, 1965, 1969, 1973, 1977 seçimlerini kapsayan sorunların çözümünde ideolojilerine ba lı kadınlar dönemidir. Son dönem ise; ikinci dalga kadın hareketine paralel olarak 1980'den günümüze kadar olan dönemi kapsamaktadır³¹⁸. Örtük kota olarak nitelendirilen birinci dönem, Cumhuriyet

³¹⁶ Bkz. Erol Tuncer, **Siyasette Kadın**, Sosyal Demokrasi Derne i Yayınları, Ankara, 2006, s. 44.

³¹⁷ Tuncer, **a.g.e.**, s. 59.

³¹⁸ Ay egül Yaraman, "72 Yılın Ardından Kadını çermeyen Siyaset", **Toplumsal Tarih**, Tarih Vakfı Yayınları, Aralık 2006, Sayı: 156, s. 17-19.

kadrolarının kadınların parlamentoda yer almasını bizzat müdahale ederek destekledikleri ve sağladıkları yıllardır. Çok partili hayata geçilmesiyle birlikte Cumhuriyet'in kadınlara yönelik pozitif ayrımcılığı ortadan kalkmış ve kadınlar kendi varlıklarıyla siyasette yer almaya başlamışlardır. Yaraman'ın serbest rekabet dediği bu seçimlerde kadınlar parlamentoda Cumhuriyet tarihinin en düşük sayılarıyla yer almışlardır. 1960'dan sonraki dönemde ise kadınlar siyasal temsilci olarak özellikle sol grupların içerisinde yer almışlardır ancak bu dönemde de kadın parlamenter oranının çok düşük olduğu görülmüştür. Son olarak 1980 sonrası dönem ise, dünyadaki ikinci dalga kadın hareketinin Türkiye'yi de etkilediği ve kadınların kendilerini engelleyen kültürel kalıp yargıları sorguladıkları yıllar olmuştur. Bu yıllarda kadınlar, düşüncelerini sivil toplum örgütleri, gazeteler ve dergiler yoluyla dile getirmeye başlamışlardır. Toplumdaki bu yeniden hareketliliğin sonucu olarak 1980'den sonra kadın parlamenter oranı artışı gösteren bir grafik ekinde ortaya çıkmıştır.

2.2.4.1) Tek Parti Döneminde Kadın ve Siyaset

Cumhuriyetin kadına teslim ettiği siyasal ve yasal haklarla birlikte kadınlar ilk defa 1935 yılında parlamentoya girmişlerdir. Üstelik 2007 seçimlerine kadar Türkiye tarihinde en yüksek temsil oranına bu dönemde sahip olmuşlardır. Ayrıca bu gelişmeler sadece siyasal alanda değildir, Cumhuriyet yönetimi Medeni Kanun'la çok eylem gibi kadınlar açısından sakıncalı olan pek çok kuralı kaldırarak, aile hayatında da kadının konumunu erkekle eşit hale getirmiştir. Yapılan değişiklikler sadece yasal boyutta kalmamış, eğitimde de büyük bir ilerleme kaydedilmiş, kadının istihdam oranı da artmıştır.

Kadın konusunu siyasal açıdan incelemek, doğrudan ilgili olduğu için eğitim, çalışma hayatı gibi alanları incelemeyi de gerekli kılmaktadır. Özellikle eğitim kadınların bilinçlenmeleri, siyasal hayat dâhil kamusal hayatın her alanında yer almasıyla doğrudan ilintilidir. Üstelik sadece kadınların eğitilmesi değil, kadınlara yönelik kalıp yargıların kırılabilmesi için erkeklerin eğitilmesi de çok önemlidir. Atatürk de bu bilinçle Cumhuriyetin ilk inkılaplarından biri olarak, 1924 yılında Tevhid-i Tedrisat kanununu çıkarmıştır. Cumhuriyet döneminden önce Osmanlı'da

özellikle Tanzimat'ın kabulünden sonra kadınların eğitilmesi ile ilgili önemli adımlar atılmıştır. Ancak tüm bu adımlara rağmen eğitim istenilen ölçüde yaygınlaşmamıştır. Yeni kurulan devlet yapısı sadece kadınların değil, erkeklerin de eğitime büyük önem vermiştir. Ancak kadınların eğitimi farklı bir önem arz etmekteydi. Çünkü kadınlar, yeni toplum yapısının en önemli göstergelerinden biriydi ve istihdam/siyaset gibi çeşitli alanlarda görünür olmalarının yolu eğitilmiş olmalarından geçiyordu.

1927 yılında erkeklerin sadece yüzde 17,4'ü, kadınların ise sadece yüzde 4,6'sı okuma yazma biliyordu. Bu nedenle eğitim alanındaki düzenlemeler ivedilikle yerine getirilmiştir. Kurtuluş savaş ı yıllarında bütünle en farklı ideolojik görüşlere sahip grupların, Cumhuriyetin ilanından hemen sonraki güçlü muhalefetlerine rağmen, Atatürk, ilk aşamada medreseleri kapatmış ve eğitim kurumlarını milli eğitim bakanlığının idaresinde birleştirmiştir. Birkaç yıl sonraki reformlarla da, Latin alfabesinin kabulü, milletlerarası takvimin ve rakamların kabulü, medeni kanunun kabulü gibi, yarımın eğitimi anlayışını kökten değiştirecek kararlar alınmıştır³¹⁹. Cumhuriyetin ilk yıllarında okuma yazma bilmeyen kadın oranı; % 90,19'dur. Tek parti döneminin sonuna kadar bu oran yüzde 83,16'ya gerilemiştir³²⁰. Aşağıdaki tablo, Cumhuriyetin kurulmasından tek parti yönetiminin sonuna kadar okuma-yazma oranlarını cinsiyete dayalı olarak göstermektedir:

Tablo 5: Nüfusun Okuryazarlık ve Cinsiyete Göre Dağılımı (%)

Sayım Yılı	Okuma-Yazma Bilmeyen		Okuma-Yazma Bilen	
	Erkek	Kadın	Erkek	Kadın
1927	-	-	17,4	4,6
1935	70,65	90,19	29,35	9,81
1940	63,80	87,08	36,20	12,92
1945	56,33	83,16	43,67	16,84
1950	54,26	80,15	45,34	19,35

Kaynak: Do ramacı, **a.g.e.**, s. 96.

Tablodan da görüldüğü gibi, Cumhuriyetin ilk yıllarındaki düşük okuma yazma oranı, sonraki yıllarda hızla artmıştır. 1927 yılında kadınların yüzde % 4,6'sı okuma

³¹⁹ Do ramacı, **a.g.e.**, s. 93.

³²⁰ Do ramacı, **a.g.e.**, s. 96.

yazma biliyorken, bu oran 1950 yılında % 19,35'e yükselmiştir. Aynı ekilde, 1950 yılında erkeklerin neredeyse yarısı okuma-yazma bilir hale gelmiştir. Bu durum, Cumhuriyet yönetiminin kadınlara teslim ettiği haklarını, yeni devletin rejimini dünyadaki diktatör rejimlerinden ayırmak için yaptığı yönündeki eleştiriyi de haklı görmenin mümkün olmadığını ortaya çıkarmaktadır. Cumhuriyet yönetiminin kadının gelişimine verdiği önem, bütüncül ve devrimsel bir niteliktedir. Kadınlara sadece Medeni Kanun'la verildiği seçme/seçilme hakkı ile yasal haklarını teslim etmemiştir, aynı zamanda eğitimlerine verdiği önemle de bilinçlenmelerini arttırmaya çalışmıştır. Çünkü kadınlara yasal hakları verildikten sonra, bunların sadece yasalarla sınırlı kalmaması için eğitim, istihdam alanında da önemli düzenlemeler yapılmıştır. Eğitim alanındaki gelişmeler, Cumhuriyet'in sembolik bir takım düzenlemeler yerine toplumsal bir dönüşüm yapma amacını ortaya koymaktadır. Çünkü eğitim kadını her alanda görünür kılmanın en önemli yoludur. Ancak gelişmeler, öncelikle kadınlara yasal haklarını verme, sonrasında ise eğitimsel anlamda eğitimli ve egemen kılacak yollar açma yönünde olmuştur. Hiç şüphesiz tek partili dönemde kadınların istenilen düzeyde siyasal alanda, kamusal alanda yer aldığını söylemek mümkün değildir. Ancak kadını yurtta olarak dahi kabul etmeyen bir toplum yapısından, kadını gerçek anlamda yurtta yapmaya yönelik düzenlemelerin yapıldığı bir döneme geçilmesinin hakkını teslim etmek gerekmektedir. Okuma – yazma oranı dışında nüfusun genel olarak okullardaki oranlarına baktığımızda aşağıdaki tablolar karşımıza çıkmaktadır:

Tablo 6: 1923–1950 Arası Dönemde İlkokul ve İlköğretim okullarındaki öğrenci sayılarının Cinsiyetlere Göre Dağılımı

Öğretim Yılı	Okul	Toplam Öğrenci Sayısı	Erkek Öğrenci	Kız öğrenci
1923-24	4 894	341 941	273 107	62 954
1924-25	5 987	390 368	301 381	88 987
1925-26	5 975	406 788	313 893	92 895
1930-31	6 598	489 299	315 072	174 227
1934-35	6 402	647 360	426 798	220 562
1935-36	6 275	688 102	454 128	233 974
1940-41	10 596	955 957	661 279	294 678
1945-46	14 010	1 357 740	865 860	491 880
1949-50	17 106	1 591 039	1 003 452	587 507

Kaynak: Eğitim, **statistik Göstergeler, a.g.e.**, s. 62

Tablodan da görüldü ü gibi, hem erkek, hem kadın açısından tek parti dönemi boyunca ilkö retim okullarında okuyan ö rencilerin sayısında önemli bir artı olmu tur. Bu artı kadınlarda neredeyse 1923 yılındaki sayısının on katı kadar olmu tur. İkokul ve ilkö retim okulu sayısı da 1923–1950 yılları arasında dört katı artmı tır. Aynı artı ı, ortaokullar için de söylemek mümkündür. 1924 yılında 2976 kız ö renci ortaokullara kayıtlıyken, bu oran 1950 yılında 17925'e yükselme tir.

Tablo 7: 1923–1950 Arası Dönemde Genel Ortaokullardaki ö renci sayılarının Cinsiyetlere Göre Da ılımı

Ö retim Yılı	Toplam Ö renci	Erkek Ö renci Sayısı	Kız Ö renci Sayısı
1923	5905	-	-
1924	10052	7976	2976
1933	42332	31038	11294
1945	65608	46074	19534
1950	68187	50262	17925

Kaynak: E itim istatistikleri, **statistik Göstergeler, a.g.e.**, s. 64. (1923–24 yılında ö rencilerin cinsiyet ayrımı yapılamadı ından toplam sütununda gösterilmi tir.)

Liselerdeki duruma baktı ımızda da, lisedeki kız ö rencilerin sayısında 1924'deki rakam itibariyle yakla ık olarak 7,5 katı arttı nı, erkek ö rencilerin ise on katı arttı nı söylemek mümkündür.

Tablo 8: 1923–1950 Arası Dönemde Genel Liselerdeki ö renci sayılarının Cinsiyetlere Göre Da ılımı

Ö retim Yılı	Toplam Ö renci	Erkek Ö renci Sayısı	Kız Ö renci Sayısı
1923	1241	-	-
1924	2234	1622	612
1933	9563	7326	2237
1945	25515	20411	5104
1950	22169	17526	4643

Kaynak: E itim istatistikleri, **statistik Göstergeler, a.g.e.**, s. 66. (1923–24 yılında ö rencilerin cinsiyet ayrımı yapılamadı ından toplam sütununda gösterilmi tir.)

E itim kurumlarında kadınlar açısından en sevindirici oran üniversitelere aittir. Liselerdeki kayıtlı kız ö renci sayısı bile altı yüz civarındayken, 1923 yılında üniversiteden mezun kız ö renci sayısı 285'tir. Bu rakam günümüz ko ullarında dü ünüldü ünde çok dü ük olmasına ra men, o dönemin konjektürü açısından oldukça

iyidir. 1923 yılında 285 kız ö renci üniversiteye kayıtlıyken, bu sayı 1950 yılında 4862 olmu tur. Toplam ö renci sayısı da 2914’lerden 24 binlere çıkarak yaklaşık on katı artmıştır.

Tablo 9: 1923–1950 Arası Dönemde Üniversitelerdeki ö renci sayılarının Cinsiyetlere Göre Da ılımı

Ö retim Yılı	Toplam Ö renci	Erkek Ö renci Sayısı	Kız Ö renci Sayısı
1923	2914	2629	285
1924	3483	2865	618
1933	5851	5005	846
1945	19273	15688	3585
1950	24815	19953	4862

Kaynak: Eğitim istatistikleri, **istatistik göstergeler, a.g.e.**, s. 70-71.

Cumhuriyetin tek parti döneminde kadınların eğitimleriyle ilgili ö ne çıkan bazı bir husus vardır ki, bu aslında tüm toplumdaki kadın/erkek rollerini algılamasına ilişkin önemli bir durumdur. Çocukların sosyalleşmesinde aile kadar önemli bir araç olan okullarda okutulan ders kitaplarındaki cinsiyet rollerine ilişkin söylemler, küçük yaşlarda bireylerin zihinlerine kadın ve erkeğin görevleri hakkında semboller göndermektedir. Ders kitapları ile ilgili yapılan bir çalışmada; Cumhuriyetin ilk yıllarındaki ders kitaplarının toplumda ve aile içinde dayanı mayı güçlendirmeyi hedef alan örnekler içerdiğini ve bu dönemdeki dayanı manın kadın i i/erkek i i ayrımı yapılmadan vurgulandığını belirtmektedir³²¹. Aynı çalışmada Cumhuriyet dönemindeki kadın imgesiyle, 1945’ten sonra yaratılmaya çalışılan kadın imgesinin farklılığı na dikkat çekmektedir. 1945’ten önce anneye ülkenin kuruluşuna katkıda bulunması açısından önemli toplumsal i levler yüklenirken ve aile içi geleneksel roller yoğun olarak vurgulanmazken, bu tarihten sonra, artan sayıda ö rnekle, kadınların asıl görevinin evi ve ailesi oldu u ders kitaplarına girdi. 1945–50 arasında anneler artık mutfak ö nüllükleriyle i yaparken, küçük kız çocukları da anneleriyle birlikte ve anneye yardım ederken resmedilmeye başlandı³²². Ders kitapları hakkındaki bu çalışmada,

³²¹ Firdevs Gümü o lu, “Cumhuriyet Döneminde Ders Kitaplarında Cinsiyet Rollerine (1928–1998), **75 Yılda Kadınlar ve Erkekler**, Tarih Vakfı Yayınları, İstanbul, 1998, s. 103.

³²² Gümü o lu, **a.g.m., 75 Yılda Kadınlar ve Erkekler içinde**, s. 102.

Cumhuriyet yönetiminin nasıl bir kadın imajı tasavvur etti i hakkında da önemli ipuçları vermektedir. Cumhuriyet yönetiminin kadınlar için idealize etti i imaj, bilimde, sanatta, siyasette, toplumun her alanında erkekle e it ve yanında olan bir kadın imajıydı. Bu nedenle bir taraftan kadınların e itim düzeyini arttırmaya çalı rken, di er taraftan devrimlerle ve okullardaki e itimle kadınların erkeklerle e it oldu u algısı yaratılmaya çalı lı mı tır. Cumhuriyet yönetiminin gerçekle tirmeye çalı tı ı bu dönü üm, o dönemin gazetelerinde de kadın konusunu dönemin en önemli teması yapmı tır. Bu dönemde, muhalif yayın organları fazla bulunmadı ı için, gazetelerin büyük bir ço unlu u Türk inkılâbının sözcü ünü üstlenir nitelikteydi. Bu çalı manın üçüncü bölümünde ayrıntılı bir ekilde görülece i gibi o dönemin gazetelerinde kadın hakları, insan hakkı, demokrasi gibi ba lamlarla tartı ılmı ve gazeteler toplumsal dönü ümde önemli bir rol oynamı tır. Bundan sonraki hiçbir dönem gazetelerinde kadın ve siyaset ili kisini inceleyen haberlerin öznesi kadın olmamı tır.

Kadınların e itim düzeyi/istihdam oranındaki artı ile siyasetteki görünürlük arasında do rudan bir ili ki oldu u yapılan pek çok çalı mada ortaya konulmu tur³²³. E itim ve çalı ma hayatı birbirini besleyen döngüsel bir ili kidedir. E itimin istihdamı arttırdı ı, aynı zamanda çalı ma hayatına dâhil olmanın da ekonomik özgürlü ü sa ladı ı için bilinci ve e itimi arttırdı ı görülmü tür. Tek parti döneminde kadının e itim ve istihdam oranlarındaki artı toplumsal yapıyı göstermesi bakımından önemlidir. Türkiye’de Cumhuriyetin kurulmasından sonra kadınların demografik yapısına ili kin yeterli bilgi bulunmamaktadır. Ancak genel anlamda çalı ma hayatındaki duruma baktı ımızda, nüfusun büyük bir kısmının tarımla u ra tı ını söylemek mümkündür. Bunun nedeni Türkiye’de yeterli sermaye birikiminin olmaması nedeniyle bir sanayi sektörünün ortaya çıkmaması, tarım toplumu olma özelli ini uzun yıllar devam ettirmesidir. 1923 -1950 yılları arasındaki ekonomik faaliyet kollarına göre istihdam edilenlerin oranını gösteren bu tablo, tarım toplumu olma özelli ini açıkça göstermektedir.

³²³ Gertrude A. Steuarnagel – Thomas A. Yantek, “More Than Pink and Blue: Gender, Occupational Stratification and Political Attitudes”, **Women in Politics: Outsiders or Insiders**, Ed. Lois Lovelace Duke, Prentice Hall, New Jersey, 1993, 79.

Tablo 10: Ekonomik Faaliyet Koluna Göre İstihdam Edilenler 1923–1945 (15 ya ve üstü)

Yıl	Toplam (Bin)	Tarım, ormancılık, avcılık ve balıkçılık (Bin)	Tarım Dışı Alanlarda (Bin)
1923	5031	4525	506
1925	5280	4712	568
1930	5975	5229	746
1935	6638	5835	803
1940	7259	6243	1016
1945	7681	6559	1122

Kaynak: Çalışma istatistikleri, **statistik göstergeler, a.g.e.**, s. 162.

Tablodan da görüleceği gibi 1923 yılında Türkiye bir tarım ülkesi konumundaydı. Tarım dışı alanlardaki çalışma oranları yıllar geçtikçe arttı ancak çok partili döneme geçildikten sonra da tarım ülkesi olma özelliğini devam ettirdiğini söylemek mümkündür. Batıda sanayileme hareketleri modernleşmeyi de beraberinde getirmiş ve bu durum aile ilişkilerini ve cinsiyet rollerini yeniden düzenlemiştir. Türkiye’de de Cumhuriyetin kurulmasıyla, yeterli sermaye birikimi olmamakla birlikte bir sanayileme dönemine girildiğini söylemek mümkündür. Bu durum cinsiyet rollerini de etkilemiştir. Ne yazık ki, çok partili döneme kadar kadınların çalışma yaşamında ne kadar yer aldığını dair bilgiler yoktur ancak yukarıdaki tablo göstermektedir ki, toplumun neredeyse tamamı tarım alanında çalışmaktadır. Ancak yıllar itibarıyla nüfusun eğitim düzeyindeki ve sanayi sektöründeki artışlarla birlikte, istenilen düzeyde olmasa da tarım dışı alanlarda çalışanların sayısında artış olmuştur.

Tek partili dönemde çalışma hayatıyla ilgili olarak kadınlar açısından en önemli düzenleme, 3330 sayılı 1936 tarihli Kanundur. Bu kanunla “erkek, kadın ve çocukların çalışma koşulları yeniden düzenlenmiştir. O tarihe kadar kadınların çalışma hayatını düzenleyen bir kanun bulunmuyordu. Cumhuriyetle birlikte ayrı olarak çalışma hayatına katılan kadınların sayısındaki artıştan sonra, bu kanunu düzenlenirken, kadınlarla ilgili hükümler de bu kanuna yerleştirilmiştir.”³²⁴ Ancak bu kanun tarım alanında çalışan kadınların hükümlerini düzenlemiyordu o dönemde kadınların büyük bir çoğunluğunun tarım alanında çalıştığı düşünülürse bu aslında büyük bir eksiklik

³²⁴ Kırkpınar, **a.g.e.**, s. 244.

olarak görmek mümkündür. Ancak o döneme kadar hiçbir düzenleme yapılmadı ı göz önünde bulunduruldu unda, Kanunun çok önemli bir adım oldu u görülecektir.

Cumhuriyet dönemiyle birlikte kamuda çalı an kadın görevlilerin sayısındaki artı da dikkati çekmektedir. Bu alanda yapılan ilk düzenleme 1926 yılında çıkartılan 788 sayılı Memurin Kanunudur. Bu kanunun altıncı maddesinde ‘kadınların memur ve müstahdem olmaları caizdir. Ne gibi memuriyetlerde istihdam edilecekleri, her vekâletin memurlarına ait kanunlarda tespit olunur’³²⁵ denilmektedir. Bu hükümle, kadınların kamu yönetiminde çalı ması, yasal olarak düzenlenmi ve güvenceye alınmı oluyordu. Ancak Medeni Kanunu’nun kadının çalı masını kocanın iznine ba layan hükmü göz önünde bulunduruldu unda, kadınların devlet memurlu unun ancak kocasının icazetiyle mümkün oldu u söylemek mümkündür. Yasal düzenlemeler, kadınların erkeklerle birlikte her alanda ve konumda e it bir ekilde çalı malarını tam olarak mümkün kılmamakla birlikte, bu düzenlemelerden sonra kadın kamu görevlilerinin sayısında artı oldu u görülmü tür. Kadınların kamu kurumlarındaki çalı ma durumları yıllar itibariyle a a ıdaki tablo 12’de gösterilmi tir:

Tablo 12: Kamu Görevlilerinin Cinsiyete Göre Da ılımı (1938–1978)

Kamu Kurumu	1938 (%)	1946 (%)	1963 (%)	1970 (%)	1978 (%)
Genel Bütçe					
Kadın	7,7	14,7	20	21,6	30
Erkek	92,3	85,3	80	78,4	70
Katma Bütçe					
Kadın	3,6	5,8	10,5	8,5	18,4
Erkek	97,4	94,2	89,5	91,5	81,6
K. . Te .					
Kadın	10	13	13,2	19	23,9
Erkek	90	87	86,8	81	76,1
Yerel Yön.					
Kadın	17,6	21,4	10	8	17,2
Erkek	82,4	78,6	90	92	87,8
Genel Toplam					
Kadın	9,5	13,5	16,2	18,9	26,7
Erkek	90,5	86,5	83,8	81,1	73,3

Kaynak: Oya Çitci, **a.g.m., Türk Toplumunda Kadın** içinde, s. 227.

Tablodan da görüldü ü gibi kamu kurumlarında çalı an kadınların oranı yıllar geçtikçe yükselen bir grafik e ilimi göstermi tir. Sadece, yerel yönetimlerde yıllar

³²⁵ Çitçi, **a.g.m., Türk Toplumunda Kadın** içinde, s. 222.

itibariyle bir gerileminin oldu unu söylemek mümkündür. Tek parti döneminde eğitim ve istihdam oranlarındaki artış, Cumhuriyetin ilk yıllarından sonra kadınların siyasal temsilciliğine aynı oranda yansımamıştır.

Türkiye’de kadının tek partili dönemde geçirdiği evrenin dünyadaki birinci dalga feminist hareketle eş zamanlı oldu unu söylemek mümkündür. İrin Tekeli, Türkiye’de kadın hareketini 1910–1920 arası dönem ile 1980’den sonraki dönem olmak üzere iki ayrı döneme ayırmaktadır. Tekeli’ye göre, bunlardan ilkinden önce 40–45 yıl süren bir hazırlık dönem, diğerlerinden önce de, *çorak yıllar* adını verdiği bir duraklama dönemi vardır. Bu dönemlere feminist kadın hareketinin birinci ve ikinci dalgaları demek mümkündür³²⁶. Tekeli’nin bu tanımlaması dünyadaki feminist hareketlerle Türkiye’deki feminist hareketlerin zaman olarak örtüşmesini göstermektedir. Feminist hareketler Avrupa’da ve Amerika’da 18. yüzyılın sonları, 19. yüzyılın başlarında başlamıştır. Ancak kadınların oy hakkını elde etmeleri birinci dünya savaşından önceki döneme rastlamaktadır. Türkiye’de de her ne kadar oy hakkını 1934’de elde etmiş olsalar da daha önceki kadınların mücadeleleri göz önünde bulundurulursa zaman bakımından örtüşmesini söylemek mümkündür. Dünyada da ikinci dalga feminist hareket olarak nitelenen toplumsal cinsiyet çalışmaları 1970’lerden sonra hız kazanmıştır. Türkiye’de de on yıllık bir gecikmenin ardından ikinci dalga kadın hareketinin 1980’lerden sonra ortaya çıkmıştır. Tekeli’nin de bahsettiği gibi Türkiye’deki birinci ve ikinci dalga kadın hareketi arasında bir durgunluk dönemine rastlamak mümkündür. Bunun nedenlerini de, kadınların siyasal, sosyal ve medeni haklarını elde ettikten sonra, tüm kadın sorununun çözüldüğüne dair olan inançlarıdır. Ancak daha sonraki dönemlerde günümüzde de hala devam eden kalıp yargılar, geleneksel roller konusunda bir toplumsal bilinçaltı ve ideoloji oluşturmuştur. Bu ideoloji kadınların, 1980 sonrası döneme kadar kendileri için taleplerde bulunmamalarına ve tüm sorunları çözümlücesine davranmalarına neden olmuştur. Bu ara dönemde toplumun tümü, özellikle kadınlar annelik ve iyi ev olma gibi geleneksel rollerine sıkı sıkıya sarılmışlar, siyasal alanın dışında kalmışlardır. Bu durumda kalma durumu sadece siyaset yapmayan kadınlar için değil, bizzat siyaset

³²⁶ İrin Tekeli, “Birinci ve İkinci Dalga Feminist Hareketlerin Karşılaştırmalı Analizi Üzerine Bir Deneme, **75 Yılda Kadınlar ve Erkekler**, Tarih Vakfı Yayınları, İstanbul, 1998, s. 338.

yapan kadınları da kapsamı tır. Bu dönemde sayıları çok az olan kadın milletvekillerinin pasif ve iyi anne/iyi e imajlarıyla toplumun önünde yer aldığı nı, bu çalı manın üçüncü bölümünde ayrıntılı bir ekilde ortaya konulacak olan dönemin yazılı basın organları göstermektedir.

Türkiye’deki kadın haklarına ili kin söylemlerin, dünyadaki birinci ve ikinci dalga feminist hareketle e zamanlı gitmesi, kadın haklarının dayana mın dı sal oldu u, dolayısıyla Cumhuriyet yönetiminin bu konuda bir giri iminin olmad ı yönünde dü ünceleri ortaya çıkarmı tır. Bu durum, Cumhuriyet kadrolarına ve tek parti dönemine yöneltilen ele tirilerin dayana mını olu turmu tur. Bu dayanak, Türkiye’de kadınlara yasal haklarını aslında Cumhuriyet yönetiminin vermedi ini, dünyadaki geli melere paralel olarak verilmesi yolunda uygun zamanın oldu u gerekçesiyle ele tirilmektedir. Türkiye’de kadın hareketinin dünyayla e zamanlı gitti ini söylemek mümkündür. Ancak kadınların kendi haklarını elde etmeleri kamusal alana çıkmalarıyla ilgilidir. “Kollektif bir bilinç olu turabilecek olan orta sınıf kadınlarının kamusal alana çıkmalarının endüstrile meye ve kentle meye ba lıdır.³²⁷” Batılı kadınlar mücadelelerini sanayi devrimi sonrasında sanayile me ve kentle me evresini ya amı bir toplumda kazanmı lardır. Türkiye’de ise Cumhuriyetin kuruldu u dönemde bir sanayi devriminden söz etmek mümkün de ildir. Bu nedenle kadınlara yasal/siyasal/medeni haklarının tepeden inme bir ekilde verilmesini ele tirmekten ziyade, olsa olsa var olan bir ma duriyetin giderilmesi olarak de erlendirmek mümkündür. Tek partinin sona erdi i 1950 yılına kadar yapılan seçimlerde kadınların parlamentodaki oranı öyledir:

Tablo 13: Kadın Milletvekillerinin Meclisteki Da ılımı (1935-1950)

Seçim Dönemleri	Toplam Vekil Sayısı	Kadın Vekil Sayısı	Kadın Milletvekillerinin Parlamentodaki Oranı (%)
1935 – 1939	395	18	4.5
1939 -1943	400	15	3.7
1943 – 1946	435	16	3.7
1946 – 1950	455	9	1.9

Kaynak: Tekeli, a.g.m., **Türk Toplumunda Kadın** içinde, s. 383.

³²⁷ Unat, a.g.m., **75 Yılda Kadınlar ve Erkekler** içinde, s. 330.

Cumhuriyet tarihinde 2007 yılına kadar kadınların parlamentoda en yüksek oranda 1935 yılında temsil edilmesi tesadüfî bir durum değildir. Yaraman, bu dönemi 18 Aralık 1934 tarihli Zaman gazetesinde çıkan bir habere dayandırarak örtük kota dönemi olarak adlandırmaktadır. Çünkü 18 Aralık 1934 tarihli Zaman gazetesine göre; “*Seçilecek umum mebus adedinin yüzde beşi kadın azadan mürekkep olacaktır. Bu takdirde mecliste 18 kadın sayılabulunacak demektir*”³²⁸ ” ekinde bir haber içeriği yer almıştır. Gazetenin belirttiği bu karara göre, 1935 yılı seçimlerinde kadın milletvekillerinin mecliste olması yönetimin güdümü ve müdahalesiyle gerçekleşmiştir. Bu durum, milletvekilleri adaylarına gösteren listenin yöneticiler tarafından hazırlanıp, seçime sunuldu³²⁹ ve kadınların sembolik olarak mecliste yer aldığı gerekçesiyle eleştirilmektedir. Ancak bu dönemdeki seçim sistemi iki dereceliydi yani halk milletvekilini seçecek ki ileri seçimi, ikinci seçmenler de tek parti tarafından belirlenmiş adaylara oylarını vermişlerdir³³⁰. Yani sadece kadınlar için değil, erkekler için de gizli bir kota söz konusuydu. Kimlerin milletvekili adayı olacağını parti belirliyordu. Bu dönem kadın milletvekillerinin sembolik bir rolü olduğunu söylemek mümkündür ancak bu rolün çeşitli görüşlerde ileri sürüldüğü gibi Cumhuriyetin, dünyadaki diktatör yönetimlerden farklılığını göstermek için üstlenilen bir rol olduğunu söylemek güçtür. Bu dönemde parlamentoya giren kadın milletvekilleri kadınlarla meclise girmeye muktedir ve toplumun her alanında erkeklerle yan yana olabilecek yeterliliğe sahip oldukları gibi diğer kadınlara örnek olacak bir sembolik rol üstlenmişlerdir. Bu dönem kadın milletvekilleri, kadının toplumdaki geleneksellik temsilini yok etmek rolünü üstleniyorlardı. Bu simgeleme sadece kadınlar açısından değil, bütüncül bir deyişle ortaya çıkarıyordu. Yeni Türk toplumu artık modern bir toplumdu ve bu modernlik kadının tahakküm altında olmasına karşı çıkıyordu. Cumhuriyet, kadınlara özgür ve kendi benliklerini oluşturabilecekleri bir alan sunuyor, yeni kadın kimliğini erkeklerle tartışıyor ve bunun ilk somut adımı olarak da mecliste 18 kadın milletvekiline yer veriyordu. Bugün dünyanın gelişmiş ülkeleri arasında yer alan pek çok ülke kadını bu hakkı, Türk kadınından sonra ve uzun mücadeleler sonunda elde etmiştir.

³²⁸ Zaman, 18 Aralık 1934.

³²⁹ Ömer Çaha, “Türk Kadın Hareketi: Kadınsı Bir Sivil Toplum Mekanı”, **Kadın Çalışmaları Dergisi**, Cilt. 1, Sayı. 3., İstanbul Büyükşehir Belediyesi, Eylül – Aralık 2006, s. 8.

³³⁰ Yaraman, **Türkiye’de Kadınların Siyasal Temsili**, a.g.e., s. 53.

1935 yılının başlarında pek çok kadının mebus seçilebilmek için CHP'ye başvurması kadınların da böyle bir de i me hazır olduklarını göstermiştir. Cumhuriyet gazetesi seçilen kadınların mecliste hangi konuları savunacağını belirlemek üzere bir anket açmıştır. Cevaplar 25 Ocak 1935 tarihli Cumhuriyet gazetesinde yayımlanmaya başlamış ve büyük ilgi görmüştü³³¹. Gerçekten de kadın mebus adaylarından orijinal düşünceler gazetenin sayfalarına yansımaya başlamıştı. Kadınların adayların milletvekili olmaları durumunda yapmayı düşündükleri ile ilgili soruya verdikleri cevaplar genel olarak şu faaliyetleri kapsamaktadır: Okuma yazma seferberliği, yabancı dile itimini, nüfusu arttıracak önlemlerin alınması, çocuk hastanesi, kremler yapılması, zihinsel özürli çocuklar için kurumlar açılması, gençlerin yetiştirilmesi ve Anadolu kadınlarının aydınlaşma kavu turulması için projeler hazırlanması, fakir çocukların korunması, köy okullarının sayısını arttırmak, köy kadınlarına okuma yazma öğretmek. İlk kadın mebuslar arasına girmiş olan Bursa Burgaz köy çiftçilerinden Hatice Çiftçi, kültür savaşının köylerden başlatılması gerektiğine inanıyordu. Romancı Muazzez Tahsin, Türk çocuğunun kültürünün yükseltilmesi, sosyal yardım derneklerinin kurulması ve yabancı dil öğretiminin ilkokullarda başlatılması gerektiğine inanıyordu³³². Cumhuriyet gazetesinin düzenlediği bu anket oldukça önemlidir. Çünkü tek parti dönemine getirilen en önemli eleştirilerden biri de, “atanan kadın milletvekillerinin seçiminde kullanılan kriterin mücadelecilik değil, uyumluluk olduğu ve kendilerini atayanlara muhalefet yapma değil, sükran duyma potansiyeli yüksek kadın müttefiklerin”³³³ seçildiği yönündeydi. Bu anket göstermiştir ki, kadın adaylar, sadece kadınları ilgilendiren konularda değil, toplumun tümünde egemen olan sorunlar hakkında fikir üretmektedir, sessiz kalmamaktadır. Üstelik Osmanlı'daki kadın hareketinin öncülerinden olan Nakiye Hanım'ın da seçilmesidir. Eğer tek parti yönetimi öne sürüldüğü gibi, kendi kontrolü altında olabilecek pasif kadınları başına getirmek isteseydi Nakiye Hanım'a yer vermeyebilirdi. Zira anketin yer aldığı aynı haberde Nakiye Hanım da ‘her hayale gelen ve gelmeyen hak kadınıımıza verilmiştir’ sözleriyle bu başarıyı takdir edenlerden biri olmuştur. Üstelik Cumhuriyetin tek parti yönetiminin

³³¹ Aslan Tufan Yazman, **Atatürk'le Beraber; Devrimler, Olaylar**, Anılar, Bankası Yayınları, 1969, s. 341.

³³² Yazman, **a.g.e.**, s. 314-342, Ayrıca Bkz. Cumhuriyet, 25 Ocak 1935.

³³³ Yaraman, **a.g.m.**, s. 17.

büyük zorluklar ve tartışmalarla kadınlara bu hakları sağladı ve hiç de azımsanmayacak bir oranda kadının parlamentoya girdiğini söylemek mümkündür. Kadınların siyasete girmesinin hayal bile edilemeyeceği bir ortamda, Atatürk'ün böyle bir zorunlulukla 18 kadının parlamentoya girmesini sağlaması, kadın sorununa verdiği önemi göstermesi bakımından dikkate değerdir. Üstelik o dönemin kadın milletvekillerinin hepsinin hem kadın sorununa, hem de genel sorunlara ilişkin projeleri vardır. Toplum o dönemde kendi kendine kadın milletvekili seçmeyi başarabilecek düzeyde gelişti ve böyle bir uygulamanın yapılması gerekiyordu ve bunun demokrasi için kazanım olduğunu kabul etmek gerekir. Üstelik Atatürk o dönemde sadece kadınların meclise girmesi için çalışmalarında bulunmamı, bir yandan eğitim için de çalışmıdır. Nitekim eğitim alanındaki oranlar bu durumu göstermektedir. Atatürk kadınların eğitilmesiyle, kadınların kendi haklarını savunabilecek düzeye geleceklerine ilişkin tam bir inanç besliyordu. Bu nedenle Medeni Kanun ve kadınlara yasal haklarının verilmesinin Cumhuriyetin yaptığı en önemli reformlardan olduğunu söylemek mümkündür.

Kadınların seçme/seçilme hakkına haiz olmalarıyla birlikte, siyasete gösterdikleri yoğun ilgi, eğitim seviyelerinin yükselişinden de kaynaklanmaktadır. Bu dönemde seçilen kadın parlamenterlerin yüzde 60'ının üniversite, yüzde 30'unun lise mezunu olduğu görülmektedir. Bu yüksek düzeyde eğitim görmüş grubun yüzde 60'ı ise öğretmenidir³³⁴. Tek parti döneminin kadın milletvekillerinin meclise getirdikleri sorunlar yine kadınlar dünyasına aittir. Ancak bu sorunlar “bugünkü ayrılıkçı feministlerin öne sürdüğü anlamda kadının kültür örüntüsünün yüceltilmesi değildir veya kürtaj serbest bırakılsın, kadınlara derinlik alanlarına girebilmeleri için olanaklar tanınsın demez bu devrin kadın temsilcileri. Ama kadınları o günün koşulları içinde yansıtır, gereksinimlerini ve isteklerini kadın temsilciler olarak kendilerinin algıladıkları biçimde ifade ederler. Parlamentoya getirdikleri sorunlar eğitim konusunda da il, içinde

³³⁴ Yeşim Arat, “Türkiye’de Kadın Milletvekillerinin Değişen Roller: 1934–1980”, **75 Yılda Kadınlar ve Erkekler**, Tarih Vakfı Yayınları, İstanbul, 1998, s. 252.

buldukları kadın dünyasına dönük sorunlardır. Çocuk, sosyal güvenlik, eğitim ve sağlık sorunları gündeme getirilir³³⁵.”

Bu dönemde kadınlara ilişkin yasal düzenlemeler, yoğun bir toplumsal muhalefet baskısı altında yapılmıştır. Yasal düzenlemelerin dışında, yapılması gereken düzenlemeler vardı. Çünkü ataerkil örüntüler sağlanan yasal imkânlarla kolay kolay değişmeyecek gibi görünüyordu. Bu nedenle en yaygın kesimlerde bile çetireli kuşular göze çarpmaktaydı. Kadına bakış biçimi kimi önemli yayın organlarına belli bir sempatik anlayışla yayılmakla birlikte, yine de kadının aktif katılımının pek etkili olmayacağı yönündeki kuşular sürdürülüyordu. “Örneğin, bir gazete sayfalarından birinde yer alan bir karikatürde, mebus olarak bir kadın elinde ruj, meclis kürsüsünde ruj sürerken gösteriliyordu. Karikatürün başına kadınlar mebus olunca başlı başına atılmıştı. Ruj süren kadın mebusun karşısında oturmuş erkek milletvekilleri, söz isteriz diye bağıryorlardı. Reis vekili kadın mebus başına an erkek mebuslara: müsaade buyurun. Dudaklarımın rujunu süreyim sözcükleriyle karşılık veriyordu”³³⁶. Bu karikatürün yayımlandığı 1930 yılında kadınlara seçme ve seçilme hakkı verilmemişti. Ancak karikatürün yayımlandığı gazete, toplumun her kesiminin kadın konusundaki geleneksel anlayışlarını terk etmediklerini göstermesi bakımından manidardır. Bu tarihlerde, gazeteler kadın konusuna ilgi göstermeye başlamış ancak bu ilgi daha çok kadın sayfalarında, çocuk bakımı, ev temizliği, kılık-kıyafet gibi konularda ortaya çıkmıştır. Dolayısıyla gazetelerin, 1930’lu yıllarda toplumdaki kadın statüsünü değiştirecek bir rol üstlendiğini söylemek mümkün değildir. Ancak 1934 yılına gelindiğinde, Cumhuriyet gazetesi olmak üzere pek çok gazete, kadının eğitim konusunda akademisyenlerin ve uzmanların görüşlerine, yabancı basın haberlerine ve diğer ülke örneklerine büyük alanlar ayırmaya başlamışlardır. 1934 yılının Aralık ayı ile 1935 yılınınubat ayı arasında basının en önemli gündem maddesinin kadın olduğunu söylemek mümkündür. Bu durum dönemin siyasal gündeminin de en önemli konusunun kadın olduğunu ve siyasal gündemin yazılı basın gündemine yansımalarını göstermektedir.

³³⁵ Arat, **a.g.m.**, **75 Yılda Kadınlar ve Erkekler** içinde, s. 256.

³³⁶ **Cumhuriyet**, 31 Mart 1930’dan Aktaran Kırkpınar, **a.g.e.**, s. 215.

Tek parti döneminde parlamentoya giren kadın milletvekilleri sayısı dünya ile karşılaştırıldığında, Türkiye'deki durumun birçok demokratik ülkeden daha ileri düzeyde olduğunu söylemek ve tek parti yönetimine hakkını teslim etmek gerekir. 1935 yılında % 4,5 oranıyla parlamentoda temsil edilen kadınlar, henüz Fransız kadınlarının seçme-seçilme hakkına sahip olmadığı ve İngiliz kadınlarında bu oranın % 0,1 ile % 2,4³³⁷ arasında olduğu ünlüde, Türkiye'nin bu konuda dünya ülkelerinin oldukça ilerisinde olduğu görülmektedir.

Tek parti dönemine ilişkin uygulamalar, Türk siyasal hayatı boyunca en çok tartışılan konulardan biri olmuştur. Kemal Karpat, bu dönemde gerçekleştirilen reformlara ilişkin olarak şunları söylemektedir:

“Türkiye'nin muhtaç olduğu reformları gerçekleştirmenin başka bir yolu var mıydı yok muydu? Toplumsal ve ekonomik açıdan yeni kurtulmakta olan, halkının büyük bir kısmı hayatını kader, kismetle bağlamış, ileriye görebilecek bir aydınlar grubundan yoksun bir toplumun başka şekilde hareket etmesi beklenemezdi. Atatürk'e ne kusur bulunursa bulunsun onun aydın dünceden yoksun olduğu söylenemez. Atatürk'ün kafasındaki aydınlığı ise Türkiye'nin talihi olmuştur. Cumhuriyet rejiminin bireysel vasfını Atatürk defalarca belirtmiştir. Genellikle diktatörlük, fikir olarak, kabul edilmemiştir, hatta tek parti idaresinin en sert bir şekilde yürütüldüğü zamanlarda bile Türkiye için zararlı bir sistem olduğu ileri sürülmüştü. Bu idare ekli batı diktatörlüklerine benzemiyordu, çünkü terör yoktu ve basına nispi bir hürriyet tanınıyordu. Çeşitli reformlar ve yeni eğitim sistemi diktatörlüğü kuvvetlendirmek amacıyla değil, ki iyi, müstebit idarenin keyfi kökle misirlerinden kurtarmak için uygulanmıştır³³⁸.”

Kadınlar Cumhuriyet dönemiyle birlikte, buyruk altındaki bir yapıdan, gerçek anlamda yurttaşlık statüsüne yükselmişlerdir. Cumhuriyet kadını Medeni Kanun ile sosyal hayatta erkeklerle eşit olma, seçme/seçilme hakkını yasalarla tanıyan en yüksek organı olan parlamentoda söz söyleme hakkı tanınmıştır. Hiç şüphesiz bu dönemde kadının statüsünün yükseltilmesinin Türk inkılabının ve yeni devlet düzeninin bir gereği olmasının büyük etkisi vardır, ancak her ne sebeple olursa olsun Türkiye'de kadınlar dünyadaki birçok ülkeden önce ve hiçbir mücadeleye girilmeden bu haklara

³³⁷ Tekeli, **a.g.m, Türk Toplumunda Kadın** içinde, s. 382.

³³⁸ Karpat, **Türk Demokrasi Tarihi, a.g.e.**, s. 126.

Cumhuriyet yönetimiyle sahip olmu lardır. Nitekim Atatürk'ün ölümünün ardından kadınların parlamentodaki oranının hızla dü tü ü, Türk siyasal tarihinde en dü ük oranı da çok partili dönemde ya adı ı görülmü tür. Geleneksel toplum yapısının günümüzde dahi, kadınların politikaya girmesini engelleyen kalıp yargıları, tek partili dönemde daha yo un bir ekilde ya anmaktadır. Günümüzde bile, kota bu sorunun çözümü olarak sunulmaktadır. Dolayısıyla 1935 yılında bizzat Atatürk'ün iste iyle parlamentoda 18 kadına yer verilmesini, ba langıçta böyle bir pozitif ayrımcılı ın gerekti i dü üncesiyle de erlendirmek gerekmektedir. Cumhuriyet'in kurulmasıyla birlikte kadının e itimdeki ve istihdamdaki payı artmı ve bu 18 kadın milletvekili örne inde kadınların da siyasal yapabilecekleri basın ve somut örneklerle vurgulanmı tır. 1935 yılında e itimde kullanılan ders kitaplarında, kız çocuklarının erkeklerle birlikte deney yaparken resmedilmesi, pilotluk, ö retmenlik gibi mesleklere vurgu yapılması, Cumhuriyetin zihinsel algıları de i tirmeye yönelik tutumunu açıkça ortaya koymaktadır. Çok partili geçildikten sonra ise, ders kitaplarındaki anne-baba rol da ılımları, ataerkil rol payla ımını yansıtmaktadır. Bu nedenle Cumhuriyet döneminde gerçekleştirilmeye çalı ılan dönü ümün nedeni ne olursa olsun, kadının statüsü açısından önemini göz ardı etmek gerçekçi bir yakla ım olmayacaktır.

2.2.4.2) Çok Partili Dönemde Kadın ve Siyaset

1950 yılında yapılan seçimler, sadece kadınların konumu açısından de i iklikler getirmekle kalmamı aynı zamanda Türkiye için de bir dönüm noktası olmu tur. Türk siyasal ya antısında tek parti dönemi sona ermi , çok partili dönem ba lamı tır. Demokrat Parti dönemi ile birlikte farklı kültürel ve toplumsal temellerden gelen gruplar arasındaki ayrım daha da belirgin hale gelmi tir. Kemal Karpat bu farklı grupları öyle tanımlamaktadır: Farklı sosyal temelli ve farklı kültürel tutumlara sahip iki grup Türkiye'nin genel olarak 1945'den özellikle 1960'dan sonraki politikalarını belirlemi tir. Çatı ma temelde iki grup arasındadır. Devletçi ya da yönetici elit olarak adlandırılan birinci grup, aydın-bürokrat ve asker kesimden olu maktadır. Ekonomik ya da üretici grup olarak tanımlanan ikinci grup, ticaretle u ra an, köylü, sanayici ve emekçi gruplardan olu uyordu. Asker, aydın ve entelektüel bürokrattan olu an devletçi elitler, modernle menin geleneksel simgesini olu tururken, ticaret, köylü, sanayici ve

emekçi gruplardan oluşmuş ekonomik gruplar daha çok deyimine açık liberal bir toplum tipolojisi sergiliyorlardı³³⁹. Karpaz'ın özellikle 1960'lardan sonra egemen olduğunu söylediği bu sınıflandırmanın, Emre Kongar Türk siyasal hayatının her döneminde var olduğunu söylemektedir. Kongar'a göre; devletçi-seçkinçi cepheye tepki olarak doğmuş gelenekçi liberal cephe, ekonomik ve siyasal tutum olarak liberalizmi benimsiyordu. Devletin hem siyasal, hem ekonomik hayatı kısıtlamasına şiddetle karşı çıkıyorlardı. Cephenin gelenekçiliği de, Osmanlı'nın İslam kültüründen kaynaklanıyordu. Cephe topluma sunulan yenilikleri engellemek için, İslam dinini son derece etkili bir araç olarak kullanmıştı. Böylece kendisini İslam dininin koruyucusu ve Osmanlı geleneğinin sürdürücüsü olarak ilan etmişti. Siyasal hayatın bir diğer önemli grubu devletçi seçkinçi cephe idi. Bu cephe batılılarla maddi üncesi etrafında birleşmişti. Cephenin seçkinçiliği, bürokrasinin Osmanlıdan bu yana kendi içinde bir sınıf olmaya başlamasını göstermesinden ve halkında böyle algılamasından kaynaklanıyordu³⁴⁰. Aslında bu sınıflandırmanın temellerini Osmanlı'nın son dönemine kadar uzatmak mümkündür. Osmanlı'nın son döneminde ortaya çıkan en önemli ideolojik akımlar Batıcılar, İslamcılar ve Türkçülerdi. Cumhuriyetin kurulmasıyla birlikte, Türkiye'nin içsel olmayan modernleşme çabaları, ilerleyen dönemlerde karşıt ideolojilerini de içinden çıkarmıştı. Osmanlı'nın son dönemindeki yeniden İslami değerlere dönülerek devletin kurtarılacağına inanan İslamcı akım ve özdeğerlere vurgu yapan Türkçü akım, Türk siyasetinin ilerleyen dönemlerinde ortaya çıkmıştı. Demokrat partinin ortaya çıkması da, topyekûn bir modernleşmeyi içselleştirememenin sonucu olarak gelenekçi ve İslami bir düünceyle desteklenmişti.

Demokrat Partiyi destekleyerek tek partili dönemi sona erdiren, Cumhuriyet Halk Partisine karşı yürütülen muhalefet hareketlerinin öncüsü olan iki grup vardı. Bu gruplar; devlet müdahalesine karşı iktisadi özgürlük isteyen ekonomik ve gelenekleri savunan dini gruplardan oluşmaktaydı³⁴¹. Birinci grupta yer alan kişiler demokrat partinin liberal politikalarından dolayı partiye büyük destek vermişlerdi. İkinci grubun

³³⁹ Kemal Karpaz, "Social Groups in Political System After 1960", **Social Change and Politics in Turkey: A Structural-Historical Analysis**, Der. Kemal Karpaz, Leiden E. J. Brill, Hollanda, 1973, s. 227-228.

³⁴⁰ Kongar, **21. Yüzyılda Türkiye, a.g.e.**, s. 131-132.

³⁴¹ Çalılar Keyder, **Türkiye'de Devlet ve Sınıflar**, İletişim Yayınları, İstanbul, 1990, s. 97.

temelini oluşturan düşünce ise Türk siyasetine her dönem egemen olmuştur. Cumhuriyetle birlikte laik ulus devlet anlayışının içsel olmayan bir olgu olarak ortaya çıkması, muhafazakâr tepkilerle karşılanmıştır. Bu durum önceleri Demokrat Parti ile kendini İslam dininin temsilcisi olarak dile getirmeye başladığında ortaya çıkarken, daha sonra İslam'ı referans alan siyasal partilerin doğmasına neden olmuştur. Bu dönemde din, adeta modernizasyon sürecinin karşısında ona alternatif bir ideoloji olarak algılanmıştır. Türkiye Cumhuriyeti özelinde ise bu algıyı laik Cumhuriyet yanlısı gruplara muhalefet etmeye başladığında ortaya çıkmıştır. Daha önceden temsil edilme imkânına kavuşmayan bu muhafazakâr muhalif gruplar demokrat parti yönetimi ile birlikte kendilerini iktidarın bir ortağı olarak görmüşler ve hükümetle bütünleşmişlerdir. Demokrat Parti döneminin bir diğer özelliği, partinin bir taraftan geleneksel değerlerin sahipliğine soyunurken, diğer taraftan da özellikle dışarıya açılmaya dayalı liberal politikalarla zenginleşen ve her mahallede bir milyondan söz etmesidir. Günümüzde Adalet ve Kalkınma Partisi örneğinde de gördüğümüz bu durum, Türkiye'de liberalizmin muhafazakâr sağ hareketlerin bir yanda geleneksel değerlere sahiplik, bir yanda Batıya açılma gibi iki farklı düşünceyi birleştiren eklektik bir yapısı olduğunu göstermektedir.

Demokrat Parti döneminin kadınların statülerine yönelik olarak iki boyutlu etkisi olmuştur. Birincisi, Türkiye'de geçmişten günümüze etkisi süren dini değerlerin daha fazla referans alındığı bir siyaset anlayışının egemen olmuştur. Bu anlayış tıpkı Osmanlı'da kadınlar açısından çıkarılan düzenlemelerde dini değerlere atıf yapılmasında olduğu gibi, kadınların toplumun arka planında kalmasını körüklemiştir. İkincisi, “toplumsal açıdan da kırsal alana traktör sokularak, buradaki nüfusun yatay hareketliliği özendirilmiştir, hızlandırılmıştır. Bu nüfusun kentlere akını sağlanarak, gecekondu adı altında yeni bir fiziksel yerleşim ve gecekondu halkı diye anılan yeni bir toplumsal katman yaratılmıştır.”³⁴² Bu katman bu dönemden sonra Türk siyasal hayatının en önemli aktörlerinden biri olmuştur. Gecekondu olgusu, hem var olan aile ilişkilerinin değişmesine neden olmuştur, hem de gecekondu kadını olarak nitelenen yeni bir kadın sınıfı ortaya çıkarmıştır. “Kent yaşamındaki zorluklar bu kadınları kentsel ve bürokratik

³⁴² Kongar, **21. Yüzyılda Türkiye, a.g.e.**, s. 151.

ya amla bütünle en orta sınıf kadınlarının geride bıraktıkları ev i leriyle u ra maya yöneltti. Bu ise Tekeli'ye göre kadının kadın tarafından sömürülmesine yol açtı.”³⁴³ Kentle menin kadınlar üzerindeki bu olumsuz etkilerinin yanısıra, çalı ma hayatına daha fazla katılma ve dolaylı olarak bilinç düzeyinde yükselme gibi olumlu etkilerinin olması da beklenebilecek bir sonuçtur. Tansı enyapılı, kadınların daha çe itli i kollarında erkeklerle e it ko ullar altında çalı maya ba lamalarının ve e itim artı mın kadınların bilinç düzeylerini arttıracı ı yönündeki görü e katılmamaktadır. enyapılı'ya göre; “Kadınların e itim düzeyi yükseltilecekse alt katman kadınlar toplumun ve ailenin ekonomik ko ullarının baskısında, yine uzun yıllar harcayarak, kendi çevreleri ile bütünle emeyen klasik e itimin kademelerine tırmanamayacak, öteki sosyal katmanlardan gelen ö rencilerle yarı amayacaktır. En çok kadınlara özgü uzmanlık e itimi diki , nakı , moda, yemek, çiçek yapımı vb. okullara gideceklerdir. Üst tabaka kadınlar ise, üniversitelere giderek, hizmetler kesimindeki i lere girmek üzere e itim görmeye devam edecekler, ancak toplumsal ko ullandırmalar yükselen e itim düzeyini daha uzmanla mı e itim yerine daha uzmanla mı tüketime çe kecektir.”³⁴⁴ Kentle menin kadınlar üzerindeki etkilerinin bir boyutu da psikolojiktir. Çi dem Ka itçıba ı geleneksel de erlerle birlikte kentte ya ayan kadınların psikolojik sorunlarına dikkat çekti i çalı masında, modernizm ile geleneksel de erler arasında sıkı ıp kalan kadınların bir kimlik krizine girdi ini ve bu kimlik krizinin sonuçta kadınların özgüvenlerini yitirmelerine yol açtı mı belirtmektedir³⁴⁵. Kente göç eden ancak hiçbir zaman kentli olamayan bu kadınların böyle bir psikolojik sorunla kar ı kar ıya kalmaları a ırtıcı kar ılanmamalıdır. Çünkü kentle tam olarak bütünle emeyen gecekondü ailelerinde, kentsel toplumların ürünü çekirdek aile modeli görünmekle birlikte, feodal toplumun ürünü geleneksel aile kuralları uygulanmaktadır. Kente göçle birlikte çalı maya ba layan kadın, bir taraftan erke in aile içerisindeki devam eden otoritesini sorgulamaya ba lamakta, di er taraftan kentli kadınlar gibi ya amaya özenmekte ancak böyle bir ya amı elde edememe boyutuyla kente yabancıla maktadır.

³⁴³ Tekeli, **a.g.m.**, **Yapıt: Toplumsal Ara tırmalar Dergisi** içinde, s. 56–57.

³⁴⁴ Tansı enyapılı, “Metropol Bölgelerinin Yeni Bir Ö esi Olarak Gecekondü Kadını”, **Türk Toplumunda Kadın**, Der. Nermin Abadan Unat, Ara tırma, E itim, Ekin Yayınları, stanbul, 1982, s. 271.

³⁴⁵ Aktaran Çaha, **a.g.e.**, s. 128.

Bu durum son a amada ne kentli ne köylü tanımına girmeyen bir kadın statüsü ortaya çıkarmakta ve Ka itçiba ı'nın öne sürdü ü kimlik krizi do maktadır.

Gecekondu ma sürecinin kadınlar üzerinde olu turdu u olumsuz psikolojik etkilerin yanı sıra Unat, olumlu etkilerinin de var oldu undan söz etmektedir. Unat, Ka itçiba mın aksine, gecekondu kadınları kendilerine daha fazla güven duydu unu belirtmektedir. Bu güven, e seçiminde söz sahibi olma, çocukları için kentle daha fazla bütünle me yönünde emeller ta ima ekinde ortaya çıkmaktadır. Bu nedenle de, gecekondu kadını, Türkiye'nin modernle mesinde dinamik ve yenilikçi ö eler arasında yer almakta, yeni ku akların toplumsalla masında önemli rol oynamaktadır³⁴⁶. Köyden kente göçü hızlı bir ekilde gerçekleşen Türkiye'de gecekondu, ayrı bir siyasal tabaka ve kültür ortaya çıkarmı tır. Bu siyasal kültür, kentsel ya mada oldu u gibi açıkgozölü ü, i bitiricili i, emek ve dürüstlük gibi de erlerin yerine me rula tıran bir ekilde ortaya çıkmı tır.

Kadının toplumsal statüsünde ya adı ı bu de i imler ı ı nda, çok partili hayata geçildikten sonra, Cumhuriyet dönemiyle kar ıla tırıldı nda kadının siyasal temsilcili inde bir geriye do ru gidi in oldu unu söylemek mümkündür. Tablo 14, 1950 ile 1980 yılları arası dönemde Türk parlamentosunda yer alan kadın milletvekili oranlarını göstermektedir:

Tablo 14: Kadın Milletvekillerinin Meclisteki Da ılımı

Seçim Dönemleri	Toplam Vekil Sayısı	Kadın Vekil Sayısı		Kadın Milletvekillerinin Parlamentodaki Oranı (%)
1950- 1954	487	3		0.6
1954-1957	535	4		0.7
1957- 1960	610	7		1.1
1961-1965	450	Meclis 3	Senato 2	0.8
1965- 1969	450	8	3	1.8
1969-1973	450	5	3	1.3
1973 - 1977	450	6	3	1.5
1977 - 1980	450	4	3	1.4

Kaynak: irin Tekeli, **a.g.m., Türk Toplumunda Kadın** içinde, s. 383.

³⁴⁶ Unat, **a.g.m., Türk Toplumunda Kadın** içinde, s. 25.

Tablodan da görüldü ü gibi, 1935 yılında kadınlar parlamentoda % 4,5'luk bir oranla temsil edilirken, çok partili hayatın başlamasından sonra bu oranda bir artış olmadı nı hatta zaman zaman gerilemeler oldu unu, ülkenin sosyal yapısındaki farklıla manın kadınların lehinde bir durum yaratmadı nı söylemek mümkündür.

Tek parti döneminin kadınların parlamentoda en fazla temsil edildi i dönemlerden biri olmasını irin Tekeli, tek parti dönemindeki rejimin demokratik anlayı nı bir ölçüde telafi edici bir rol üstlendi ini, rejimin demokratikle me potansiyeli ta ıdı ma i aret etti ini, Türkiye'deki tek parti rejiminin o yılların Avrupası'nda etkin olan fa ist tek parti rejimlerinden ayrılı nı simgeleyen bir durum oldu unu ve kadın milletvekillerinin oranında darbe dönemleri sonrasında bir artış yaparak kadınların demokrasi adına bir simge olarak kullanıldı nı söylemi tir³⁴⁷. Aslında Tekeli'nin bahsetmi oldu u bu simgele tirmeyi çok partili hayattan sonra darbeler döneminde daha yo un bir ekilde görmek mümkündür. Türkiye'nin ilk iki kadın bakanı, parlamentoda kadın milletvekili sayısının çok dü ük oldu u 12 Mart muhtırası döneminde atanmı tır. Nihat Erim hükümetinde Türkan Akyol sa lık ve sosyal yardım bakanlı na, Sadi Irmak hükümetinde ise Nermin Neftçi kültür bakanlı na getirilmi tir. Bu dönemdeki siyasi partilerin aday listelerine kadınları almakta çekinceli davranmasına ra men, Türkiye'nin ilk iki kadın bakanının bu dönemde atanması simgele tirmeyi do rulamaktadır.

1960'dan sonra kadın parlamenter oranının dü mesini Tekeli öyle açıklamaktadır: *“Rejimin çok partili bir demokrasi haline gelmesi, kadınların parlamenter gücünü olumsuz yönde etkileyen ba ka etkileri de beraberinde getirmi tir. İlk olarak, rejim de i ikli i, kadın adayların tek parti döneminde sahip oldukları ve adeta otomatik bir biçimde seçilebilme ansını ortadan kaldırmı tır. İkinci olarak siyasi partilerin mecliste daha çok sandalye elde etmek için giri tikleri rekabet ortamı kadının yararına de il, zararına bir sonuç do urmu tur. Ayrıca çok partili dönemi geçi le birlikte ortaya çıkan Demokrat Partinin benimsedi i tutucu ideoloji de kadın adayların yararına olmaktan uzaktır. Bu tutucu e ilim 1960 müdahalesinden sonra, demokrat*

³⁴⁷ irin Tekeli, “Kadınların Siyasetten Dı lanmı lıklarının 55 Yıllık Öyküsü”, **Kadınlar ve Siyasal Ya am E it Hak-E it Katılım**, Ça da Ya amı Destekleme Derne i Yayınları, stanbul, 1996, s. 118.

*parti ideolojisine sahip çıkan di er kesimlerce de benimsenecektir*³⁴⁸.” Özellikle, Demokrat Parti’nin dini ve geleneksel de erlere yaptığı vurgu, sonraki dönemlere de sirayet edecek bir eilde kadınların konumunu olumsuz etkilemiştir. Bu dönemde başlayan ve 1980’lerden sonra artı gösteren bir durum olarak kadın konusu, partiler ve yazılı basın tarafından dini ö eler üzerinden i lenmeye başlanmıştır. Dinin siyasal alanın öznesi hatta kurucusu olarak algılayan siyasal partiler, kadınların siyasal temsilcili i konusunun kadın hakları baş lamından saptırılmasına, dini motiflerle sunulmasına neden olmu lardır. Demokrat Parti döneminde tohumları atılan siyasal slam, sonraki dönemde kadının statüsünü olumsuz etkilemiştir.

1970’li yıllara gelindi inde ise sol partilerin kadına olan ilgisinin arttı ı görülmektedir. 1975 yılının Birle mi Milletlerce Kadın Yılı ve 1975-1985 arası dönemin Kadın On Yılı ilan edilmesi sol partileri hareketlendirmi tir. 1970’li yıllarda Türkiye ç i Partisi önderli inde pek çok kadın, kendileri dı nda baş ka konularda soka a dökülerek gösteriler düzenlemi lerdir. Bu dönemdeki kadınlar, kadın sorunlarından ziyade, özellikle baş ka kar ı sol ideolojiyi besleyen gösteriler yapmı lar, kendi ideolojilerine sahip çıkmı lardır. Bu dönemde Türkiye ç i Partisi içinde Behice Boran gibi ünlü aktivist kadınları görmek mümkündür.

1961 ile 1977 arasındaki dönemde en çok kadın adayın küçük partilerden gösterildi i görülmü tür. 1965 seçimlerinde Türkiye ç i Partisi 15, Yeni Türkiye Partisi 17, 1969 seçimlerinde T P 7, YTP ise 22, 1977 seçimlerinde ise Cumhuriyetçi Güven Partisi 22 aday göstererek, en çok sayıda aday kadını listelerine almı lardır. Tekeli’ye göre küçük partilerin kadınlara gösterdikleri bu ilgi, simgesel ve semboliktir. öyle ki; birinci neden bu partilerin en baş arısız oldukları seçimlerde en çok kadın adayı göstererek, seçtirmekten çok listelerde yer vererek demokratik bir i levi yerine getirdiklerin öne sürmeleridir. kinci neden ise, o dönemki seçim sistemine göre, herhangi bir partinin seçimlere katılabilmesi için, en az 15 ilde seçime girmesi ve seçime girdi i bu illerde, seçilecek temsilci sayısı kadar aday göstermesi

³⁴⁸ Tekeli, **a.g.m., Türk Toplumunda Kadın** içinde, s. 383–384.

gerekmektedir³⁴⁹. Dolayısıyla küçük partilerin seçimlere katılmalarının tek yolu listelerini tamamlayarak seçimlere girebilmektir. Böylece hem kadın aday göstererek demokratik bir ideale hizmet ettiklerini söyleyebilirler, hem de genel seçimlere katılma şansını yakalamışlardır.

1970'li yıllardaki sosyal hareketliliği tam bir feminizm olarak nitelendirmek mümkün olmamakla birlikte, seksenden sonraki feminist harekete zemin oluşturduğunu söylemek mümkündür. Tekeli, 1970'lerde Türkiye'de feminist düşünceler mevcut olmakla beraber, gerçekte feminizm gibi bir sosyal hareketin ortaya çıkmasına elverişli bir ortam olmamasını üç yapısal ve ideolojik nedene bağlamaktadır. Tekeli'ye göre; "İlk yapısal engel, kapitalizmin Türkiye'deki az gelişmişliği idi. Kapitalizmin tam gelişmesini kadınların istihdamına yeterli olanak sağlamamasının yanında ailenin biricik ekonomik birim olarak yaşamını sürdürmesini sağlıyor. Ailenin devamı aynı zamanda feminizmin önündeki ikinci yapısal engeli oluşturuyor. Tekeli'ye göre feminizm Türkiye'de geniş aile tipinin aksine çekirdek aile biçiminin yaygın olduğu toplumlarda ortaya çıkıyor. Feminizmin 1970'lerde gelişimini engelleyen son yapısal faktör ise Tekeli'ye göre kadınların erkeklere oranla az yer aldıkları eğitim kurumlarıdır. Feminizmin 1970'li yıllarda gelişimini engelleyen üç ideolojik engel ise Tekeli'ye göre Kemalizm, islam ve Türk solu olmuştur."³⁵⁰ Batıda endüstrilemenin getirdiği kentleşmeyle birlikte geleneksel geniş ailenin yerini çekirdek kent ailesi almıştır. Genellikle tarım toplumunun bir özelliği olan geniş aile, o dönemde Türkiye'de başarıyla kentleşme sağlamaması nedeniyle henüz yerini çekirdek aileye bırakmamıştır. Batıda kentleşmenin ortaya çıkardığı çekirdek aile modeli, ailenin bir üretim birimi olmaktan çıkıp, aile fertlerinin hepsinin sanayide çalışmasıyla, kadının istihdam alanına girmesine ve kadın hareketinin doğmasına neden olmuştur. Türkiye'de ise kadının istihdamda ve eğitimde arzulanan yere gelememesi bu hareketliliği geciktirmiştir. Tekeli'nin bahsettiği ideolojik nedenlerden Kemalizm'i, feminist düşüncesinin gelişmesine bir engel olarak görmek kanımızca doğru bir yaklaşımdır. Kemalist düşünce yapısına sahip kadınlar, 1970'li yıllarda feminizm adı

³⁴⁹ Tekeli, **a.g.m., Türk Toplumunda Kadın** içinde, s. 385-386.

³⁵⁰ Tekeli, **a.g.m., Yapıt: Toplumsal Araştırmalar Dergisi**, s. 60-64.

altında bir ideoloji geli tirmemi lerdir ancak 1970'lerden özellikle 1980'den sonraki kadın hareketini yönlendiren, Kemalizm'in olanaklarından yararlanma fırsatı bulmu , e itimli kadınlardır. Bu dönemde Cumhuriyet'in e itim reformlarıyla yeti mi kadınlar, sadece feminist hareketin öncülü ünü yapmamı , parlamentoda da kendi çabalarıyla yer almı lardır. "1935–1977 dönemindeki kadın milletvekillerinin nitelikleri incelendi inde; son derece e itimli oldu u görülmektedir. Kadın temsilcilerin % 68,1'i üniversite mezunu, % 27,5'i lise ve dengi bir teknik okul mezunu olup sadece ilkokul e itimi görmü olanların oranı % 2,9'dur. Parlamenter kadınlar arasında ev kadınlarının oranı % 8,7 olup, çalı an kadınların sahip oldukları meslekler çe itlidir³⁵¹." Dolayısıyla, kadınların önünü açan bir yolu, ideolojik bir engel olarak göstermek anlamlı görünmemektedir. Tekeli'nin Türk solunu engel olarak görmesinin nedeni; 1970'lerden sonra kadınların sol gruplar ve özellikle Türkiye çı Partisi içinde ideolojik faaliyetlerde bulunmaları ve kadın konusunu ön plana çıkarmamalarıdır. Oysa kadınların ideolojilerine ba lı olarak gösteriler düzenlemeleri feminizmin ortaya çıkı mını engelleyici bir durum gibi görünmekten ziyade, kadınların ülke sorunlarıyla ilgili ilk defa politize olmu bir grup olarak hareket etmeleri bakımından siyasal temsilcili i açısından olumlu bir durum arz etmektedir.

Siyasal temsili etkileyen unsurlardan biri olarak çok partili dönemde kadınların e itim durumları da incelenmi tir. Cumhuriyetin kurulmasıyla birlikte Latin alfabesinin kabulü ve be yıllık ilkokul e itiminin zorunlu hale gelmesi e itimi arttıran olumlu unsurlar olmu ancak bu artı istenilen düzeye ula amamı tır. Kadınların e itimli olmasıyla kamusal alanda görünür olması birbirini besleyen, döngüsel bir ili ki içindedir. Bu ili ki, ilk olarak kadınların e itilerek kalifiye düzeye gelmeleri ve bunun sonucunda daha fazla istihdam edilmeleri ve ekonomik özgürlü ünü kazandı ı için kamusal/siyasal hayatta daha görünür olmaları sonucunu do uracak bir silsileni ifade etmektedir. kincisi ise, e itimli kadınların bilinçli bir düzeye eri ip kendi haklarını talep edecek düzeye gelmeleriyle ili kilidir. Özbay, Türkiye'de zorunlu olmamakla birlikte, yüksek ö renim olanaklarından yararlanmanın parasız ve herkese açık olmasının, olumlu ve ataerkil düzene göre ilerici bir durumda oldu unu belirtmektedir.

³⁵¹ Tekeli, **a.g.m., Türk Toplumunda Kadın** içinde, s. 387.

Böylece kadınlara geleneksel ev kadını rollerinin dışında, erkekler gibi bir meslek edinip, ekonomik faaliyetlere her düzeyde katılma olanakları da oldu una dikkat çeken yazar; “kısaca e itimin yasal amaçları dikkate alındı ında, kadının toplumdaki yerini yükseltici bir i levi oldu u inkâr edilemez”³⁵² demektedir. Cumhuriyet dönemine ili kin e itimle ilgili tablolar, kadınların ve erkeklerin e itim düzeylerinde yüksek oranlarda artı lar oldu un göstermektedir. stenilen düzeyde olmasa bile bu artı olumlu bir geli me olarak de erlendirmek mümkündür. A a ıdaki tabloda Cumhuriyet döneminin ba langıcından 1980’e kadar olan dönemde okullardaki cinsiyete dayalı ö renci nüfusu gösterilmektedir.

Tablo 15: İlkokul, İlkö retim, ortaokul, genel liseler ve Üniversitelerdeki Kız ve Erkek Ö renci Sayıları (1923–1980)

Yıllar	İlkokul ve ilkö retim okullardaki ö renci sayısı		Ortaokullardaki ö renci sayısı		Genel liselerdeki ö renci sayısı		Üniversitelerdeki ö renci sayısı	
	Kız	Erkek	Erkek	Kız	Erkek	Kız	Erkek	Kız
1923	62954	273107	5905		1241		2629	285
1925	92895	313893	8917	2705	1923	825	3256	674
1930	174227	315072	20148	6945	4333	1366	3646	540
1935	233974	454128	38497	13889	10691	2931	6162	1115
1940	294678	661279	69097	26235	18881	5981	10262	2582
1945	491880	865860	46074	19534	20411	5104	15688	3585
1950	599711	1016915	50262	17925	17526	4643	19953	4862
1955	745341	1238327	82114	29782	25237	8175	30764	6234
1960	1066475	1800026	220486	70780	56016	19616	52290	13007
1965	1555585	2377666	299673	112780	81497	29468	76918	20391
1970	2120754	2892654	593415	217568	180940	72802	137759	32034
1975	2435000	3028684	733941	304903	258456	127232	213292	64847
1980	2585799	3109061	753523	393989	338515	196090	175558	61811

Kaynak: E itim istatistikleri, **statistik Göstergeler, a.g.e.**, s. 57-76.

Tablo incelendi i zaman zorunlu e itimin 5 yıl olması nedeniyle ilkokullardaki erkek ve kız ö rencilerinin ikisinin de sayısında anlamlı bir artı oldu u görülmü tür. Bu bakımdan yıllara göre kadın e itimindeki artı ı göstermesi bakımında ortaokul, lise ve üniversiteden mezun olanların sayıları daha önemlidir. Ortaokuldaki kız ö rencilerin 1945’e kadar be yıllık dönemlerde bir önceki dönemin iki katı artı ı görülmektedir.

³⁵² Ferhunde Özbay, “Türkiye’de Kırsal / Kentsel Kesimde E itimin Kadınlar Üzerine Etkisi”, **Türk Toplumunda Kadın**, Der. Nermin Abadan Unat, Ara tırma E itim Ekin Yayınları, stanbul, 1982, s. 172–173.

1945 yılında ise, 26 bin civarında olan ortaokul kız sayısı 19 bine gerilemiş, bu gerileme, 1950’de de devam etmiştir. 1955’den sonra ise artan bir eğilim göstermiştir. Genel liselerden mezun olan kız öğrencilerin sayısına bakıldığında ise, 1945 yılına kadar bir önceki beş yıllık dönemin iki katı kadar sayının arttığı görülmüştür, 1945 ve 1950 yıllarında gerilemiştir ve 1955 yılında yeniden artış göstermeye başlamıştır. Üniversite mezunu kız sayısının ise artan bir eğilim gösterdiği görülmüştür. Ortaokul ve genel liselerdeki kız öğrenci sayılarının 1945 yılına kadar sayılarında neredeyse bir önceki döneme göre iki katı olan artış, Cumhuriyet döneminin kızların eğitime verdiği önemi göstermesi bakımından ilgi çekicidir. 1945 ile 1955 yılları arasında ise Türkiye, pek çok iç ve dış siyasal/ekonomik sıkıntılarla mücadele ettiği için, kızların eğitim oranının gerilediği görülmüştür. 1955 yılından sonra ise, Cumhuriyetin ilk dönemlerindeki kadar bir oranda olmasa da ortaokul ve lise mezunu sayılarında artış olduğu görülmektedir. Bu artış, Türkiye’nin değişen toplumsal yapısıyla da açıklamak mümkündür. Demokrat Parti döneminin ilk yıllarında dış yardımlarla okul sayısında önemli bir artış olmuştur. Ayrıca yine o dönemin özelliği olarak kentlere göçün hızlanması, kız öğrencilerin okullara devam etme şansını arttırmıştır.

Eğitim düzeylerindeki artış kadının eğitime katılımını da arttırmıştır. Eğitim düzeyi ile eğitime katılım birbirini karşılıklı etkileyen iki unsurdur. Eğitim düzeyinin düşükü yüksekü istihdam oranının düşükü yüksekü bir nedeni ya da bir sonucu olarak görmek mümkündür. Eğitim düzeyi arttıkça istihdamdaki pay da artıyorsa bu durumda eğitim, istihdam edilmenin nedeni, gerekçesidir. İstihdamdaki pay arttıkça eğitim düzeyinde artış söz konusu oluyorsa, bu durumda istihdamı eğitimin nedeni olarak görmek mümkündür. Dolayısıyla böyle bir ayırım yapmaktansa, istihdam ile eğitimi birbirini besleyen iki olgu olarak görmek daha makul olacaktır. Cumhuriyet kurulduktan sonra, “kadınlara hukuk açısından eğitim hakları yanında, eğitimde ve iş hayatında eğitim fırsatları verilmesi amaçlanmıştır. Ancak gerekli ekonomik temellerden yoksun olduğu için, reformları izleyerek, kadınların çalışmaya olanaklarında hemen bir iyileşme sağlanmalıdır. Bununla beraber, laiklikle birlikte, dinsel ideolojinin yükümlendiği cinsiyete dayanan iş bölümü biraz daha çözülmüştür, gerekli

ekonomik girişimler, gelişme ve modernleşme yolunda bir değişime yol açmıştır. Bu iki etkenle birlikte kadınların hem anne ve ebeveyn olarak, hem de iş gücünün üyeleri olarak, eğitim gerekleri artmıştır.³⁵³ Çok partili dönemde eğitim düzeyi ile istihdam arasındaki ilişkiye baktığımızda; “1975 yılı verilerine göre, tarımda iş gücü, okur-yazar olmayan kadınlarda % 1,3, ilkokul mezunlarında % 5, ortaokul mezunlarında % 12,5, lisede % 30, teknik öğrenimde % 56,2, yüksek öğrenimde ise % 70’dir³⁵⁴”. Dolayısıyla tarımda iş alanında mezun olunan okul yükseldikçe, istihdam oranı da yükselmektedir. Bu durum tarımda iş alanında eğitim düzeyi ile istihdam arasında doğrudan bir orantı olduğunu göstermektedir. Eğitim düzeyindeki artış, kalifiye hale gelen kadın için istihdamdaki artışın nedeni olmaktadır. Tarımda iş alanında ise durum bunun tam tersidir. Çünkü tarımsal üretim herhangi bir nitelik ve eğitim gerektirmemektedir. Aynı zamanda tarım aile içi emeğe dayanarak yapılır, dolayısıyla kız çocuklarının okula gönderilmesinden ziyade tarımda çalışması aileye daha fazla katkı sağlamaktadır.

İrin Tekeli, Türkiye’de bu dönemde bir feminist hareketin gelişmesinin nedeni olarak kadınların yeterince istihdam edilmemelerini göstermektedir. Kadınların istihdam içerisinde yer almalarının önemi, çalışan kadınların bilinçlenmesi ve katılımının artması yoluyla kadın özgürlüğüne ulaşmanın daha kolay gerçekleşeceği yönündeki varsayımdır. “Bu ilişkiyi en güçlü bir biçimde ilk kez kuran Engels’tir. Engels ve onu takip eden birçok kuramcı, modern ve geniş çaplı bir sanayi yapısının gelişimi sonucu, ev dışı toplumsal üretime ne kadar çok kadın katılırsa erkeklerle arasındaki eşitsizliklerin o kadar hızla azalacağını savunmuşlardır. Bu kuramcılara göre, sanayileşme ve sanayileşmeye bağlı kültürel-yapısal değişimler, kadınlar için fırsatları zenginleştirerek, onları genel anlamda kamusal alana daha çok sokacak, sanayi içinde gelişen ilişkiler ve bunlarla ilgili hizmetler kadınları modern iş gücü piyasası ile bütünleştirecektir³⁵⁵.” Türk toplumunda Engels’in bahsettiği anlamda olmasa kadının her zaman iş gücünün en önemli parçalarından biri olduğu görülmüştür. Ancak Engels’in bahsettiği gibi bir kültürel yapısal değişimin olabilmesi için sanayileşme-kentleşme,

³⁵³ Kazgan, **a.g.m.**, **Türk Toplumunda Kadın** içinde, s. 139.

³⁵⁴ Kazgan, **a.g.m.**, s. 150.

³⁵⁵ Yıldız Ecevit, “Türkiye’de Ücretli Kadın Emekinin Toplumsal Cinsiyet Temelinde Analizi”, **75 Yılda Kadınlar ve Erkekler**, Türkiye Bankası Yayınları, İstanbul, 1998, s. 267.

evin üretim birimi olmaktan çıktığı bir toplum yapısının olması gerekmektedir. Türkiye ise uzun yıllar tarıma dayalı bir feodal toplum yapısı sergilemektedir. Osmanlı'nın son döneminde ya da Cumhuriyetin ilk kurulduğu yıllarda kadınların çalışmaya hayatında yeterince yer almadığına dair bir kanı vardır. Oysa kadınlar tarımda ve evlerinde çalışmaktan uzakta kalmamış, dolayısıyla ücretsiz emek vermiş, ücretli çalışan grubu içinde yer almamıştır. 2. Dünya Savaşı'ndan sonra, dünyada çalışan kadınların sayısında yüzde 200 oranında bir artış görülmüştür. Devlenen tarihten sonra, dünyada gerek sanayileme hareketleri sonucunda artan emek kolları, gerekse aynı süreçte bilgi toplumu olmanın kazandırdığı yeni etkenler, ileriyeminde karma ekonomik ilişkiler ortaya çıkmasına neden olmuştur. Bilgi toplumunun yarattığı birçok mesleğin yaklaşık 2/3'ünü kadınlar ele geçirmişlerdir³⁵⁶. Dünyadaki bu gelişmeler Türkiye'deki kadının aynı ivmeyi yakalayıp yakalamadığı çok önemlidir. Savaşın ekonomik etkilerinden Türkiye de nasibini almıştır. Türkiye batı ülkelerinden aldığı kredilerin de yardımıyla ciddi bir sanayileme süreci başlatmıştır. Ancak Cumhuriyet döneminin bu sanayi atılımlarına karşı Türkiye uzun bir süre tarım toplumu olmaktan kurtulamamıştır. Tablo 16, 1950–1975 yıllarında faal nüfusun tarım ve tarımdışı alanlardaki payını göstermektedir.

Tablo 16: 15 + Yaşındaki Kadınların Emek Gücüne Katılması (1950–75 %)

Yıllar	Toplam Faal Nüfusta (15 + Yaşında)				Tarımdışı Faal Nüfusta (15+ yaşında)		
	15 ve üzeri yaşta kadınlardan emek gücüne katılan (%)	Toplam emek gücünde kadınların payı (%)	15 ve + yaşındaki toplam faal nüfusun payı (%)	Faal nüfusta kadınların payı (%)	Faal kadınlarda tarımdışı faal kadınların payı (%)	Toplam faal nüfusta tarımdışı faal nüfusun payı (%)	1968 Fiyatlarıyla Kırsal Baskül Gelir (TL)
1950	81,5	47,0	88,4	10,0	3,5	17,8	1848
1955	72,0	43,1	83,7	9,9	3,9	19,8	2349
1960	65,3	40,3	79,6	9,3	4,7	26,5	2550
1965	56,2	37,9	74,1	7,1	4,0	28,2	2879
1970	45,3	37,5	60,1	10,8	10,0	34,8	3507
1975	37,0	35,2	51,8	11,0	10,4	37,8	4532

Kaynak: Kazgan, a.g.m., s. 162.

³⁵⁶ Aktaran Kırkpınar, a.g.e., s. 246.

Tablo incelendi i zaman; 1950 yılında kadınların toplam faal nüfustaki payı % 81,5 olarak görünmektedir. Yani kadınların % 81,5'nin çalı tı ı görünmektedir. Ancak bu oranın tarımda çalı an kadın nüfusu oranını ifade etti i unutulmamalıdır. Tarım dı ı nüfusta ise kadınların sadece % 3,5'u istihdam edilmektedir. Bu veriler de erlendirilirken Türkiye'nin kinci Dünya Sava ından ekonomik olarak olumsuz etkilendi i ve fakir bir toplum yapısı arz etti i unutulmamalıdır. "2. dünya sava ı sonrasında Türkiye, geli mesine paralel faal nüfusun % 80'den ço unun tarımda çalı tı ı bir a amadan ba lamı tır³⁵⁷." Tek parti döneminin son a amalarında devlet gelir kayna ı sa layabilmek için Toprak Mahsulleri Vergisi, Varlık Vergisi, Yol Vergisi, Milli Koruma Kanunu gibi düzenlemeler yapma yoluna gitmi ve düzenlemeler zaten fakir olan halkı iyice fakirle tirmi tir. O dönemde kentle me dolayısıyla endüstrile me de gerçekte medi inden nüfusun büyük bir ço unlu u tarımda çalı maktadır.

Tablodaki verilere dönecek olursak, 1950 yılında kadınlar toplam faal nüfusta çalı an nüfusun % 47'sini olu turmaktaydı. Bu oran gitgide dü mü , 1975 yılında % 35,2 olmu tur. Bu oran kentle meyle birlikte kadınların tarımsal alandaki faal nüfustan, tarım dı ı alanlarda istihdam edilmesi yönündeki yatay hareketlili i ifade etmektedir. Zira kadınların tarım dı ı alanlardaki istihdama katılım düzeyleri incelendi inde artı e ilimi gösterdi i görünmektedir. Bu oran 1950'de % 3,5 iken, 1975 yılında % 10,4 olmu tur. Ayrıca ki i ba ma dü en gelir 1800 liralardan 4500 liralara yükselirken kadınların toplam i gücündeki oranlarında bir dü me oldu u görünmektedir. Bu durumu özellikle 1960'lardan sonra hız kazanan kentle me faaliyetleriyle açıklamak mümkündür. Kentle me, sadece sosyolojik yapıda bir de i im meydana getirmemi tir, toplumsal yapının tüm kurumlarını ekonomiyi, siyaseti, e itimi etkilemi tir. Tarıma traktörün girmesiyle birlikte ortaya çıkan yo un köyden kente göç, ailenin yapısını, ekonomik yapıyı ve siyaset yapmanın tarzını da etkilemi ve dönü türmü tür. Dolayısıyla kadınların istihdama gerçek anlamda katılıp katılmadıklarını izlemek için Kazgan, toplam i gücüne katılım oranı yanında, kentsel i gücüne katılım oranının incelenmesi gerekti ini söylemektedir. A a ıdaki tablo yo un göç hareketlili inden

³⁵⁷ Kazgan, **a.g.m.**, s. 140.

sonra Türkiye’de kentsel i gücüne katılım oranını (KO) ve okuma-yazma oranı ile KO arasındaki ili kiyi göstermesi bakımından önemlidir.

Tablo 17: İller itibariyle gücüne Katılma ve Kadınların E itim Düzeyi (1970)

Geli mi İller	gücüne Katılma (%)		Okur – Yazarlık (% Kadın 6 + Ya taki)	Bir Okuldan Mezun Olanlar (Kadın %)	Kentlere Göç Edenlerin KO (%)		lin Sosyo-Ekonomik Geli me Düzeyi (Endeks)
	Erkek	Kadın			Erkek	Kadın	
İstanbul	73,7	16,5	71,8	55,7	74,5	16,0	250,6
Ankara	72,8	29,8	62,7	49,6	70,9	18,1	204,8
Zmir	79,1	34,0	68,5	51,0	75,7	23,8	166,3
Adana	75,3	39,1	54,4	34,8	77,5	19,6	127,5
Bursa	83,1	44,8	63,6	44,8	82,0	23,7	105,4
Eski şehir	76,6	38,5	60,0	51,4	74,9	18,6	118,7

Kaynak: Kazgan, a.g.m., s. 163.

Tablo 17, 1970 yılında sosyo-ekonomik geli me düzeyi endeksine göre sıralanan illerde kadınların i gücüne katılma düzeyini göstermektedir. Burada en ilgi çekici nokta, illerin sosyo-ekonomik geli me düzeyleri arttıkça kadınların i gücüne katılma oranlarının dü mesidir. Örne in, kadınlar en çok i gücüne geli me düzeyi en dü ük il olan Bursa’da katılmaktadır. Geli me düzeyi en yüksek olan İstanbul’da ise sadece % 16,5 oranıyla i gücüne katılmaktadırlar. “Bu durum, Türkiye’nin 6–10 katı gelir düzeyindeki sanayile mi ülkelerde gözlenen pozitif e ilimli kadın i gücü arz e risiyle kesin bir kar tıllık göstermektedir.”³⁵⁸ Ayrıca kadınların istihdamdaki payının en dü ük oldu u il, e itim düzeyinin yüksek oldu u İstanbul’dur. Dolayısıyla e itim düzeyindeki artı ile kadınlara i gücüne katılım oranı arasında do ru orantılı bir artı nın olmadı ı görülmektedir. 1955–1975 yılları arasında çalı an kadın ve erkeklerin üretim faaliyetlerindeki i kolları da ılımını ise Tablo 18 göstermektedir.

Tablo 18: Üretim Faaliyetlerinde Faal Nüfusun Erkek ve Kadın Olarak Da ılımı (%) 1955–1975

Faaliyetler	1955		1965		1970		1975	
	E	K	E	K	E	K	E	K
Tarım	46,6	53,4	50,4	49,6	49,5	50,5	50,0	50,0
Sanayi	87,1	12,9	94,4	5,6	83,4	16,6	85,5	11,5
Hizmetler	92,4	7,6	97,4	8,6	90,8	9,2	87,4	12,6

Kaynak: Nüfus Sayımları, D E’den Aktaran Kazgan, a.g.e., s. 165.

³⁵⁸ Kazgan, a.g.e., s. 141.

Tablodan da görüldü ü gibi kadınların en çok istihdam edildi i alan tarım kesimi olmu tur. Sanayi kesiminde erkeklerin oranı her zaman yüksekken, kadınların oranı hep dü ük olmu tur. Bu durum kadınların kamusal alana çıkmadıkları hep ev içi alanın bir uzantısı olan tarım sektöründe istihdam edildiklerini göstermektedir. Kazgan, Türk toplumundaki kadınların i gücü piyasasının dı nda tutan en önemli olgulardan biri olarak yüksek evlenme ve yüksek do urganlık oranı oldu unu söylemektedir. Kazgan'a göre; "hiç evlenmemi 25–29 ya üzerindeki kadınlar, aynı ya gruplarındaki kadınların sadece %4'ü kadardır. Nüfusu 10 binden fazla olan yerle me bölgeleri, yani kentle mi çevrelerde de bu oran farklı de ildir. Yüksek düzeyde e itim görmü bir azınlık dı ndaki kadınların yüksek do urganlı ı da buna eklenirse, i piyasasından uzak kalmalarının nedeni anla ılır. Çünkü evrensel biçimde gözlenen olgu, i piyasasında çalı ma ile kadın evlenme ve do urganlı ı arasında negatif korelasyon bulundu udur. Yeni geli en bir ülke olan Türkiye'de ev i lerinin, ailelerin ço unlu unda dü ük makinele me derecesi, çocuk bakımında kuramsalla manın zayıflı ı, i sızlık oranının yüksekli i buna ayrıca eklenmelidir³⁵⁹."

Kamu yönetiminde çalı an kadın görevliler açısından baktı ımızda ise; 1938'den 1978'e kadın görevlilerin sayısının arttı nı söylemek mümkündür. Bahsedilen dönemde ilk defa kamu görevlileri alanında kadınlar, erkekleri geride bırakmı lardır. Oya Çiftçi'nin belirtti ine göre; "bu dönemde kadın görevlilerin toplam sayısı 22 misli artarken, erkek kamu görevlilerinin artı ı 6 mislidir. Kamu yönetiminde kadın görevliler en yüksek oranda, genel bütçeli kurulu larda, en dü ük oranda ise, yerel yönetim birimlerinde çalı mayı tercih etmi lerdir. Yine ara tırmacının belirtti ine göre yerel yönetim birimlerinde çalı an kamu görevlileri azlı ı, yerel yönetim birimlerinin büyük ço unlu unu olu turan belediyelerin genellikle kadın çalı masına kar ı duydukları geleneksel olumsuz tutumun varlı nı sürdürdü ü kırsal kesimde bulunmasıyla açıklanabilir. Nitekim 1978 yılı istatistiklerine göre, yerel yönetim

³⁵⁹ Kazgan, **a.g.m.**, s. 142.

birimlerinde çalı an tüm kadın görevlilerin % 56,7 sini üç büyük kent yerel yönetim birimlerinde çalı an kadınlar olu turmaktadır.”³⁶⁰

Tüm dünyada oldu u gibi Türkiye’de de sanayile me ailenin yapısını de i tirmi ve dönü türmü tür. Deniz Kandiyoti sanayile me ile birlikte ailenin yapısındaki de i imin kadınların durumlarına etkisini öyle açıklamaktadır: “Sanayi toplumlarında ailenin üretimdeki merkezi yerini kaybetti i ve ücret getiren, piyasaya yönelik i lerle, ücretsiz ev eme inin birbirinden oldukça kesin çizgilerle ayrıldı ı bilinmektedir. Aile ücrete dayanmayan hizmetlerin yer aldı ı tek lüzum olarak ortaya çıkmakta ve genellikle bu hizmetlerin hep bir grup insan tarafından üstlenildi i görülmektedir. Bunlar ev kadınlarıdır.”³⁶¹ Kentle me sürecinin ya andı ı çok partili hayatta kadınların e itim ve istihdamlarına oranla siyasal alandaki istihdam paylarının artıp artmadı ına baktı ımızda, aynı ilerlemeyi görmek mümkün de ildir. 1950–1980 arası dönemde bu oran en yüksek ancak 1,8’e ula abilmi tir.

Türkiye’de çok partili hayata geçi le birlikte kadının siyasetteki konumunun siyasal hayatımızda hiç olmayan bir ekilde dü ük oranlarda kaldı ı görülmektedir. Bu dönemde kadınların, Cumhuriyet yönetiminin kendilerine sa ladı ı örtük destekten yoksun kalmaları ve aynı dönem içerisinde iki askeri müdahalenin olması nedeniyle siyasal gündemin ba ka konularla me gul olması, siyasi partilerin kadınlara ilgisizli i kadını siyasal alanın dı nda tutmu tur. Türkiye’nin ya adı ı toplumsal de i imler de kadının statüsünü çok etkilemi tir. Demokrat parti iktidarı ile birlikte geleneksel/muhafazakâr söylemin iktidara gelmesi, kadın milletvekili oranının dü üklü ünün nedenlerinden biridir. Bu durum ba langıçta, kadınlara geleneksel rollerini ö ütleleyen yakla ımlar ekinde ortaya çıkarken, daha sonraları türban konusu gibi siyasal slam’ın ideolojik boyutunda kadının kullanılmasının yolunu açacaktır. Ayrıca, tarıma traktörün girmesiyle birlikte köyden kente do ru göç ba lamı ve Türkiye gecekondü diye yeni bir yerle im birimi ve gecekondü halkı diye yeni bir toplumsal katmanla tanı mı tır. Gecekondunun kentle köy arasında arada kalmı lı ı,

³⁶⁰ Oya Çiftçi, **a.g.m. Türk Toplumunda Kadın içinde**, s. 225.

³⁶¹ Deniz Kandiyoti, “Aile Yapısındaki De i me ve Süreklilik: Kar ıla tırılmalı Bir Yakla ım”, **Türkiye’de Ailenin De i imi: Toplumbilimsel ncelemeler**, Türk Sosyal Bilimler Derne i Yayınları, Ankara, 1974, s. 15–25.

aile ya antısını da etkilemi tir. Geni aileden çekirdek aileye geçilmi ancak geleneksel formlar aile içinde devam etmi tir. Gecekondu kadının özellikle çalı ma hayatına katılanlar için köy kadınından nispeten daha fazla özerkli e sahip oldu unu söylemek mümkündür.

2.2.4.3) Türkiye’de 1980 Sonrasında Kadın ve Siyaset

12 Eylül 1980 askeri darbesi sonrasında Türkiye’de bireylerin ve toplumun politize olmasının sakıncalı görüldü ü yepyeni bir dönem ba lamı tır. Bu dönem ideolojik olarak muhafazakâr, ekonomik olarak ise dünyada egemen olan neo-liberal politikaların sentezinden olu uyordu. Askeri darbe, bir IMF reçetesi olan 24 Ocak kararlarının uygulanması için uygun bir ortam sa lamı tı. Devletin ekonomideki rolünü minimum düzeye indiren bu kararlar, siyasal olarak ise devlete geni bir alan bırakıyordu. Sendikaların etkileri azaltılmı , devlet memurlarına siyaset yasa ı getirilmi , üniversiteleri kontrol altına almak için Yüksek Ö renim Kurulu kurulmu tu. Bunun yanında, ekonomide ithalata yönelik bir model benimsenmi , yabancı malların vitrinlerde yer almaya ba lamasıyla birlikte, bir tüketim patlaması olmu tur. Bu durum, tüketim alı kanlıklarını de i tirmi , tüketilen ürünler birer statü sembolü haline gelmi tir. Darbe öncesinin politik gençli i bir taraftan çe itli yollarla sindirilmi , bir taraftan da yeni ekonomik/siyasal düzenin do urdu u i bitiricilik, kayırmacılık, açıkgozlük gibi kavramları ö renmeye ba lamı tır.

1980 sonrası kadınlar açısından da yeni bir dönemin ba langıcı olmu tur. Osmanlı’nın son, Cumhuriyetin ilk döneminde ortaya çıkan kadın hareketi, sonraki dönemlerde yerini uzun bir sessizli e bırakmı tır. Dünyada oldu u gibi Türkiye’de de ilk dönem kadın hareketi, kadınların yasal haklarını kazanmalarına yönelikti. Ancak yasal hakların kazanılmasının gerçek anlamda i levsel bir e itlik sa layamaması, kadınların 1960’lardan sonra söylem ve protestolarla yeniden kamusal alana çıkmalarına neden olmu tur. “1980’li yıllarda Türkiye’de yeniden geli en feminist hareket, kadınların yerel problemlerini aarak, global düzeyde bilim, devlet, patriyarki, erkeklik, kadınlık, kadın yazını, aile vb. kavramlara da yöneldi ve bu kavramların projektöründen Türkiye’de bir alternatif söylem geli tirdi. Farklılı ı, alternatiflili i ve

globalli i özelliklerinden hareketle bu hareketi, “sivil feminizm” olarak nitelendiriyoruz.”³⁶² Türkiye’de kadınlar yasal/siyasal haklarını elde ettikten sonra, toplumsal e itsizli in kendili inden düzelece i dü ünmesine kapılmı , ancak e itsizli in nedeninin yasaların düzenleyemedi i kültürel alanlar oldu u anlaşı lınca, 1980’lerden sonra ciddi bir hareketlilik ba lamı tır. Dünyadaki ikinci dalga feminizm hareketleri 1960’lı yıllarda ortaya çıkarken, Türkiye’de bu hareketlerin 20 yıllık bir gecikmeyle 1980’lerde ortaya çıktığı nı söylemek mümkündür.

1980’den sonra kadın hareketinin belirleyici gücü yayınlar, sivil toplum örgütleri ve gösteriler olmu tur. Bu hareket, kadınların kadın olmalarından kaynaklanan sorunlara parmak basıyor, ataerkil kültürel yapıyı ele tiriyor, kadına kar ı iddetin önlenmesi için kampanyalar düzenliyordu. “Hareketi devletten ba ımsız, kendili inden olu mu , bazen belli yayın organları, bazen sadece ortak kimlikler çevresinde toplanmı küçük gruplar veya tek tek yazarlar, sanatçılar, gazeteciler olu turuyordu. Ortak amaç kadınların kadın oldukları için kar ıla tıkları sorunları sorgulamak, bu sorunlara çözüm aramaktı. Bu amaç çerçevesinde de i ik ideolojiler, ideoloji bütünlü üne kavu amamı görü ler dile getiriliyordu. Ço unlukla i sahibi, e itim görmü , orta sınıf, kentli kadınların önderli inde ba latılan hareket içinde kısa zamanda gençler etkin rol oynamı lardı.”³⁶³ Türkiye’de yasal hakların edinilmesiyle sonuçlanan birinci dalga kadın hareketi ile ikinci dalga kadın hareketinin kaynakları farklıdır. Birinci dalga kadın hareketi de yazılı basın yoluyla propagandasını yapmı tır ancak, bu devlet politikası olarak bizzat Cumhuriyet yönetiminin olu turdu u bir durumdur. kinci dalga kadın hareketi ise, sivil bir hareket olarak kadınlar tarafından ba lamı tır.

Kadınların bu toplumsal hareketlili ine e itim düzeyi yüksek kadınlar öncülük etmi lerdir. Bu çalı manın temel varsayımlarından biri olan, kadınların siyasetteki etkinli i ile e itimi/çalı ma hayatı arasında do ru orantı oldu u dü ünçesinden hareketle, öncelikle 1980 sonrasındaki e itim ve istihdam durumları incelenecektir. E itim alanındaki istatistikleri bakıldı ı zaman yıldan yıla artı oldu unu söylemek

³⁶² Çaha, **a.g.e.**, s. 141.

³⁶³ Ye im Arat, “1980’ler Türkiye’sinde Kadın Hareketi: Liberal Kemalizm’in Radikal Uzantısı”, **Türkiye’de Politik De i im ve Modernle me**, Der. Ali Ya ar Sarıbay, Ersin Kalaycı lu, Alfa Yayınları, stanbul, 2000, s. 437.

mümkündür. Tablo 19, e itimin çe itli kademelerindeki kız ve erkek ö renci sayılarını göstermektedir.

Tablo 19: İkokul, İköretim, ortaokul, genel liseler ve Üniversitelerdeki Kız ve Erkek Ö renci Sayıları (1980–2006)

Yıllar	İkokul ve İköretim okullardaki ö renci sayısı		Ortaokullardaki ö renci sayısı		Genel liselerdeki ö renci sayısı		Üniversitelerdeki ö renci sayısı	
	Erkek	Kız	Erkek	Kız	Erkek	Kız	Erkek	Kız
1980	3109061	2585799	753523	393989	338515	196090	175558	61811
1990	3631900	3229822	1331897	776682	456403	342955	468406	237003
2000	5635131	4845590	-	-	835471	651944	886945	621260
2006	5684609	5162321	-	-	1156418	985800	109125	1044539

Kaynak: statistik Göstergeler, **a.g.e.**, s. 70.

E itim istatistikleri incelendi i zaman, neredeyse tüm kademelerde kız ö renci ile erkek ö renci sayısının e it oldu u görülmektedir. Özellikle, üniversitede, kız ö renciler, erkeklerin sayısını geçmiştir. Bu artış sevindirici olmakla birlikte kadın e itiminin günümüzde geldi i genel durumu görmek açısından uluslararası sıralamadaki genel konumuna bakmak gerekmektedir. Toplumsal cinsiyet e itsizli ini ölçmekte kullanılan temel uluslararası ölçülerden olan Toplumsal Cinsiyet li kili Kalkınma Endeksi, toplumsal cinsiyet e itli i için, ya am beklentisi, fert ba ına gayrisafı yurtiçi hasıla ve e itim olmak üzere üç temel gösterge belirlemiştir. Birle mi Milletler Kalkınma Programı (UNDP)'nin 2000 yılı nsani Geli me Raporunun, Toplumsal Cinsiyet li kili Kalkınma Endeksi'nde 174 ülke arasında Türkiye 69. sırada yer alırken, 2007–2008 raporunda, 177 ülke arasında 79. sıraya gerilemiştir. Türkiye, aynı endekste yeti kin okuryazarlık oranlarındaki toplumsal cinsiyet e itsizli ine göre, 152 ülke arasından 111. sıradadır³⁶⁴. 2000 yılında yeti kin erkek nüfus için % 94,5 ve kadınlar için % 78,3 olan okuryazarlık oranları, statistik kurumunun son hesaplamalarıyla 2006 da erkeklerde % 96 ve kadınlarda % 80,4'te kalmaktadır. Arap ülkelerinde bu oran % 55, geli mi ülkelerde % 99'dur³⁶⁵. Türkiye'deki kadın okuryazarlı ı oranları, ran (%)

³⁶⁴ Tüsiad – Kagider, **Türkiye'de Toplumsal Cinsiyet E itsizli i: Sorunlar, Öncelikler ve Çözüm Önerileri**, Türk Sanayicileri ve adamları Derne i – Türkiye Kadın Giri mciler Derne i Yayınları, stanbul, Temmuz, 2008, s. 30

³⁶⁵ Tüsiad, **Kadın-Erkek E itli ine Do ru Yürüyü : E itim, Çalı ma Ya amı ve Siyaset**, Türk Sanayicileri ve adamları Derne i, Lebib Yalkın Yayınları, stanbul, Aralık 2000, s. 34.

70), Irak (% 64), Suriye (% 74) gibi kom u slam ülkelerindeki ortalamaların da üzerindedir. Buna kar ılık Türkiye, Yunanistan (% 94), Bulgaristan (% 98), Azerbaycan (% 98) gibi sınır kom ularından çok gerisindedir³⁶⁶. Türkiye'nin, Toplumsal Cinsiyet li kili Kalkınma Endeksinde, genel olarak 79. sırada, yeti kin okuryazarlık oranı bakımından ise 111. sırada olması, bu indekste gerilerde kalmasına neden olan en önemli etkenin e itim oldu unu göstermektedir. Türkiye, okuryazarlık oranı bakımından geli mi pek çok ülkenin gerisinde kaldı ı gibi, önüne geçti i ülkeler ise Türkiye'nin geli mi lik düzeyinde de ildir. Tablo 20, e itimin çe itli kademelerinde ve dünyanın çe itli ülkelerinde cinsiyete göre net okulla ma oranını vermektedir.

Tablo 20: Ülkelere ve Cinsiyete Göre Net Okulla ma Oranı, 2000-2006

Ülke	Kız (%)			Erkek (%)		
	İkō retim	Ortaō retim	Yüksekō r.	İkō retim	Ortaō r.	Yüksekō .
Bulgaristan	93	87	47	94	89	41
Fransa	99	100	64	99	98	49
Gürcistan	93	81	-	93	81	-
İspanya	100	75	25	91	79	23
Irak	81	31	11	94	44	19
İspanya	99	100	74	100	97	60
Suriye	92	60	-	97	64	-
Yunanistan	99	92	95	99	90	83
Türkiye	88	52	26	92	61	36

Kaynak: Tüsiad, **a.g.e.**, s. 41-51, Tüsiad – Kagider, **a.g.e.**, s. 36-40, Unicef, **The State of the World's Children, Information by Country**, 2008, <http://www.unicef.org/sowc08/docs/sowc08.pdf>, (15.05.2008).

Belirli bir düzeyde okula gidebilecek ya nüfusunun ne kadarının okula gidebildi ini gösteren okulla ma oranı bakımından, Türkiye'nin Irak hariçi di er tüm ülkelerden geri kaldı ı görülmektedir. İspanya'da bile kız ö rencilerin okulla ma oranı Türkiye'den yüksektir. E itim düzeyi ile siyasal alanda görünür olma arasında do ru orantılı bir ili ki oldu u varsayımını sınamak için, okulla ma oranı yüksek olan ülkelerdeki kadın milletvekili oranlarına bakıldı ında, bu oran Bulgaristan'da % 21,7, Fransa'da % 18,20, İspanya'da % 36,6, Yunanistan'da % 14,5'tir.

Siyasal katılımı ili kili olması bakımından incelenmesi gereken bir di er istatistik, i gücüne katılım oranıdır. Kadınların i gücüne katılım oranı 2006 yılında AB

³⁶⁶ **Türkiye'de Toplumsal Cinsiyet E itsizli i: Sorunlar, Öncelikler ve Çözüm Önerileri**, **a.g.e.**, s. 34.

ülkelerinde % 57 iken, Türkiye’de ise % 24,9 dur³⁶⁷. A a ıdaki tablo, 1988–2000 yılları arasında toplam nüfusun i gücüne katılım oranını sunmaktadır.

Tablo 21: Toplam Nüfusun i gücüne Katılma Oranı (1988–2000)

Yıllar	Toplam Nüfusun gücüne Katılma Oranı	Erkek Nüfusun gücüne Katılım Oranı	Kadın Nüfusun gücüne Katılım Oranı	Toplam Nüfusun gücüne Katılma Oranı (Kent) %	Erkek Nüfusun gücüne Katılım Oranı (Kentlerde) %	Kadın Nüfusun gücüne Katılım Oranı (Kentlerde) %
1988	57,5	81,2	34,3	48,3	78,1	17,7
1990	56,6	79,7	34,1	47,2	76,8	17,0
1995	54,1	77,8	30,9	45,2	74,1	16,8
2000	49,9	73,7	26,6	44,1	70,9	17,2
2006	48,0	71,5	24,9	45,5	70,8	19,9

Kaynak: Çalışma istatistikleri, **statistik Göstergeler, a.g.e.**, s. 159.

Tablodan da görüldü ü gibi, kadınların toplam nüfus içerisinde i gücüne katılım oranı 2006 yılı verilerine göre % 24,9’dur. Erkeklerde ise aynı oran % 71,5’tir. Türkiye’nin 1960’lardan sonra hızlı bir kentleşme süreci içerisinde girdi i dü ünülürse; kadınların istihdam oranını bu dönemle kar ıla tırmak anlamlı olacaktır. 1975 yılında kadınların i gücü içerisindeki oranı % 35,2 idi. 2006 yılına gelindi inde ise bu oran %24,9’lara gerilemi tir. Kadınların e itim düzeyinin arttı ı ve sanayi kollarında daha fazla çalışmaya başladıkları dü ünüldü ünde, istihdam oranındaki dü ü ilgi çekicidir. Tarım dı ı ve tarımsal alanlardaki istihdama baktı ımızda ise; 1975 yılında kadınların tarım dı ı alanlarda çalış an faal nüfustaki payı; % 10,4’tü. 2006 yılına gelindi inde ise bu oranın % 24,8 oldu u görülmektedir. 1980 yılında kadınlar, tarımda istihdam edilen nüfusun % 86,7’sini oluşturmaktaydı. Bu oran 2000 yılında ise % 75, 2 civarındadır. Tarım dı ı alan ise 1980 yılında erkeklerde % 58 iken, kadınlarda % 13 civarındadır. Bu oran, 2000 yılında erkeklerde % 77,6 iken, kadınlar da % 24,8’dir. A a ıdaki tabloda da ayrıntılı bir şekilde görülece i üzere, kadınların tarım dı ı alanlarda çalış ma oranları 1980 sonrasında erkeklerin neredeyse yarısı kadardır. Tarımsal alanda ise erkekler, kadın istihdamının yarısı kadar oranda istihdam edilmektedir.

³⁶⁷ Tüsiad – Kagider, **a.g.e.**, s. 115.

**Tablo 22: Ekonomik faaliyet ve cinsiyete göre istihdam edilen nüfusun
Toplam içindeki oranı, 1980–2000 (15 ya ve üstü)**

Yıllar	Tarımsal Alanlarda stihdam Edilen		Tarım Dı ı Alanlarda stihdam	
	Erkek %	Kadın %	Erkek %	Kadın %
1980	42,0	86,5	58,0	13,5
1985	41,2	85,6	58,8	14,4
1990	36,3	81,3	63,7	18,7
2000	32,4	75,2	77,6	24,8

Kaynak: statistik Göstergeler, **a.g.e.**, s. 22.

Dünya ekonomik forumu tarafından hazırlanan küresel toplumsal cinsiyet uçurumu raporu 2006 yılı verilerine göre, kadınların ekonomik katılımı ve ekonomik fırsatlar bakımından Türkiye 128 ülkeden 116. sıradadır³⁶⁸. Yani Türkiye, kadınların ekonomiye katılımı bakımından dünyada sondan 12. sıradadır. 15 ve üzeri ya taki tüm kadınların i gücüne katılım oranlarının da ılımına bakıldı ında, 1988–2006 yılları arasındaki onsekiz yıllık süre içerisinde önemli bir azalma gözlemlenmektedir. 1988 yılında kadınların i gücüne katılım oranı yüzde 34,3 iken, 1995’de yüzde 30,9, 2000’de yüzde 26,6’dır. Bu oran 2006 yılında yüzde % 24,9’a dü mü tür. Aynı yıllarda 15 ya ve üzeri kadın nüfus % 35 artarken, i gücü potansiyeli %10 artmı tır³⁶⁹. Kadınların ekonomiye katılım düzeyinin ve istihdamının artması, kendi parasını kazanarak özgürleşmesi ve kendine güvenini kazanması bakımından çok önemlidir. Avrupa Birli i ülkelerinde kadınların i gücüne katılım oranı % 57 iken, Türkiye’de ise kadın nüfusu artmasına ra men bunun yarısı kadar bile de ildir. Avrupa ülkelerindeki bu oran, e itim ve i gücüne katılım oranındaki artı mın siyasetteki temsili de arttıracı ı dü ünmesini desteklemektedir.

Türkiye’de kadın istihdamı ve e itimi bakımından dünyanın geli mi ülkelerindeki gerikalmı lı ına ra men, 1980 askeri darbesinden sonra, pek çok erkek politikacıya siyaset yasa mın gelmesinin ardında, kadın hareketlili i ve siyasetteki temsil oranı artmı tır. 1980’den sonraki dönemde Türkiye’de kadın hareketinin üç çerçevede ortaya çıktıkını söylemek mümkündür. Birincisi; Somut, Kadınca, Kaktüs, Feminist dergisi gibi yayın organları yoluyla kadınların kendilerini ifade etmeye

³⁶⁸ Tüsiad- Kagider, **a.g.e.**, s. 119.

³⁶⁹ **A.k.**, s. 124.

ba lamalarıdır. kincisi; kadınların sivil toplum kurulu larıyla seslerini duyurmaya çalı malarıdır. Cumhuriyet döneminde çıkan Türk Kadınlar Birli inden sonra, 1980’den sonra Uçan Süpürge, KA-DER gibi önemli sivil toplum kurulu ları ortaya çıkmaya ba lamı tır. Üçüncüsü, feminizmin slami kesimdeki etkisi ve bu etkinin bir uzantısı olarak türban konusuyla kadınların ön plana çıkmalarıdır.

Türkiye’de siyasi örgütlenmelerin yasaklandı ı depolitizasyon sürecinde, kadın hareketleri ivme kazanması a ırtıcı görünmektedir. Ancak, erkeklerin yasaklı oldu u dönemde siyaset yapmak için kadınlara alan ve fırsat do mu tur. Ancak bu fırsatın kadınlara politikanın kapısını sonuna kadar açtı ı dü ünülmemelidir. Özellikle, bu dönemde partilerin kadın kolları, bir taraftan kadınları siyasetle bulu tururken, di er taraftan da kadınların siyaset yapmasını erkek güdümü altına alıyor ve kadınlara erkeklerin giremedi i yerlere girerek erkekler için çalı mak gibi edilgen bir rol yüklüyordu. Bu dönemdeki kadın kolları, kadınların siyasal parti içerisindeki genel alandan uzak kalmasına neden olmakta, kadınlar sadece kermes ya da gün düzenlemeye hapsedilmekte ve erkeklerin talimatı ile çalı an gruplar haline dönü mektedir. Ayrıca, kadın kollarında çalı an ço u kadın ev hanımı olmakta ve evdeki görevlerini aksatmadı ı sürece bu faaliyetlere katılabilmektedir. Böylece kadınlar siyasal alana daha fazla yakla mı de il, daha fazla uzakla mı olmaktadır ve sanki kadınlar politikada politikacı olarak yer almak istemiyor, erkeklerin bu alanda yer alması için çalı yor ekinde bir manzara ortaya çıkmaktadır. 1980 sonrasında kadınların parlamentodaki oranı a a ıdaki gibidir:

Tablo 23: Parlamentodaki Kadın Milletvekili Oranları

1983 – 1986	12	2.93
1987 – 1991	6	1.34
1991 – 1995	8	1.77
1995- 1999	13	2.16
1999–2002	22	4.3
2002–2007	24	4.4
2007-	50	9.1

Kaynak: Yaraman, **Türkiye’de Kadınların Siyasal Temsili**, a.g.e., s. 55-56, Miniba , a.g.m., s. 183, 184.

Tablodan da görüldü ü gibi, kadın parlamenter oranları 1999 yılına kadar yüzde 1 ile yüzde 2 arasında seyreden bir oranda kalmı tır. 1999’dan sonra ise yükselen bir

e ilim göstermesine rağmen, istenilen düzeyde değildir. 1983 genel seçimlerinde parlamentoya giren kadınların oranı, bir önceki 1977 seçimlerine göre üç kat artmıştır. Bu durum seksenli yılların başında erkeklerin bir depolitizasyon sürecine girmesinin kadınlar açısından politizasyon süreciyle sonuçlanmasına yol açmasından kaynaklanmaktadır. 1970'li yıllarda feminist hareketlerin daha çok sol içerisinde yer aldığı belirtilmiştir. Darbe ile birlikte sol görüşlerin sindirilmesi sol feminist kadınları, feminizm ile ilgili çeviriler yapmaya yönlendirmiştir. 1981 yılında YAZKO çatısı altında kadın konusuyla ilgili bir sempozyum düzenlenmiştir, bu sempozyum yoğun ilgi görmüştür.

1981 yılında kadın konusuyla ilgili düzenlenen sempozyumun ardından, YAZKO tarafından haftalık Somut dergisinde bir sayfa çıkarılmaya başlanmıştır. Somut deneyiminden sonra 1983 yılından itibaren kadınların ev içi veya dışı ürünlerini değerlendirilmeye amaçlayan ve yayın, danışmanlık ve hizmet görevleri yürüten Kadın Çevresi kuruldu. “Kadın Çevresi kadınlara sosyolojik, psikolojik, hukuksal, her alanda danışmanlık yapmaya ve yardımcı olmaya çalıştı. Askerlerin hiçbir olumsuzuma müsamaha göstermediği bir dönemde kadınların bu olumsuzuma engel olmayışı, feminizmin onlar açısından eskinin sabıkalı ideolojileri arasında olmayışına ve siyasal iktidar için doğrudan bir tehlike olarak algılanmamasına başlanabilir. Dahası askerler açısından feminizm bu ideolojilerden bir kopuşu temsil ettiği için ilk amada yararlı da olabilirdi.”³⁷⁰ 1980 sonrası dönemde feminizmin ideolojik araçlarından birini de televizyon ve sinema oluşturuyordu. Bu dönemde çekilen pek çok kadın filmi feminist olmayan gruplara ulaşmayı ve onları bilinçlendirmeyi amaçlıyordu.

1985 yılından itibaren Türkiye’de oluşan feminist söylemler bir ayrımla yoluna gitmişlerdir. Bu söylemler arasında 1984 yılında çıkarılan Kadınca dergisi liberal feminizm söylemini, Sosyalist feminizm Kaktüs dergisi sosyalist feminizmi, Feminist dergisi ise radikal feminizm söylemini yansıtmaktaydı³⁷¹. Kadınca dergisi; 1984’e kadar daha çok geleneksel Kemalist bir çizgiyi takip etmekle birlikte, 1984 yılından itibaren kendini

³⁷⁰ Çaha, **a.g.e.**, s. 146.

³⁷¹ Çaha, **a.g.e.**, s. 148.

feminist olarak tanımlanı ve feministlerle buluşan ortak söylemleri vurgulamıdır³⁷². Liberal feminizm evrensel bir e itlik anlayı ndan söz etmekte ve hukukun dı ndaki e itli i düzenleyici alanlara girmemektedir. Radikal feministler ise kendilerini Feminist dergisi ile ifade etmişlerdir. “Radikal feministler kadını erke in de erleriyle e it kılmaya çalı an liberal feministlerin tersine kadınları erkek merkezli de erlerden ayırma politikası geli tirmeye çalı yorlar. Erkeklik de erleri bu feministler için çalı ma, rekabet, sava , baskı ve üstünlük gibi ö eler üzerine odaklaırken, kadın de erleri barı , sevgi, uzla ma, ho görü, yumu aklık ve nezaket de erleri üzerinde odaklaır. Kadının kurtulu u ancak kadınları erkek merkezli de erlerden kurtarıp kadınsı de erlere do ru bir dönü üm sa lamakla mümkündür.³⁷³” Sosyalist feministler ise 1987 yılından itibaren yayınladıkları Sosyalist Feminist Kaktüs adlı dergiyle mücadelelerini sürdürdüler. Sosyalist feministler, temel argümanlarını üretim ve yeniden üretim süreçlerine endeksli olarak ortaya çıkan özel/kamusal alan ayrımları etrafında geli mektedir³⁷⁴.

1980’den sonraki dönemde, dikkati çeken bir di er unsur muhafazakâr partilerin kadın politikalarına verdikleri önem ve türban konusunun ön plana çıkmasıdır. Bu dönemde Refah Partisi, kadınları mitinglerinde ve söylemlerinde ön plana çıkarırken, listelerine hiç kadın aday koymayarak, ele tirilere maruz kalmı tır. Siyasi partilerin kadına bakı açısını yansıtmaması açısından, ANAP’ın kadın kolları başkanlığına bir erke in, Ya ar Eryılmaz’ın 1995 yılında atanması³⁷⁵, kadın kolları örgütlenmesinde bile erkek egemenli ini göstermesi bakımından ilgi çekicidir. Muhafazakâr partilerin kadınlara ilgisinin dı nda, türbanlı kadınlar da, kamusal alanda eylemleriyle var olmaya ba lamı lardır. Özellikle 1990’lardan sonra feminizm slam kesim arasında da ilgi uyandırmı tır. Türbanın üniversitelerde yasaklanmasından sonra, üniversiteli gençlerin eylemleri ba lamı tır. “Türbanlı feministler, slam’dan hareket ederek, geleneklerle slam’ın ana kaynaklarının kadına bakı ı arasında bir ayrıma gittiler. Kadının mevcut

³⁷² Ay e Saktanber, “Türkiye’de Medyada Kadın: Serbest, Müsait Kadın veya yi E , Fedakâr Anne”, **Kadınlar Bakı Açısından 1980’ler Türkiye’sinde Kadın**, Der. irin Tekeli, leti im Yayınları, stanbul, 1990, s. 211- 232.

³⁷³ Çaha, **a.g.e.**, s. 158.

³⁷⁴ Çaha, **a.g.e.**, s. 165.

³⁷⁵ Yaraman, **Türkiye’de Kadınların Siyasal Hayattaki Temsili, a.g.e.**, s. 59.

statüsünde problem oldu unu esas alarak, bunun slam'ın kendisinden de il, geleneklerden kaynaklandı mı ileri sürdüler. Erkeklerin, kadınlara atfettikleri ev kadını lı ve çocuk bakımı gibi rollerin aslında slam'dan çok geleneksel oldu unu ve kadınları kamusal ya amdan alıkoydu unu ileri sürerek geleneksel rolleri ele tirdiler”³⁷⁶.

1990'lı yıllarda kadın hakları daha profesyonel bir alan olarak görülmü ve pek çok sivil toplum kurulu u kurulmu , birçok üniversitede kadın ara tırma merkezleri açıldı , 1990'da SHP tüzük de i ikli ine giderek, parti yönetim organlarında kadınlara yüzde 25'lik bir kota uygulamasına gitmi , aynı kurultayda yapılan seçimle 45 ki ilik parti meclisinde 11 kadın üye seçildi ancak bu uygulama milletvekili seçimlerine hiç yansıtılmamı tır³⁷⁷. Bundan sonraki süreçte kadın hareketi bir ivme kazanmı ve Tansu Çiller önce DYP'nin genel ba kanlı ma, sonra da Türkiye'nin ilk kadın ba bakanı olma unvanını almı tır. O zamana kadar kırsal geleneksel seçmeni hedefleyen AP-DYP çizgisi içerisinde Avrupa ile bütünle me için kadını simge olarak de erlendiren zihniyetin etkisi büyüktür. 1991'de ilk kadın vali Lale Aytaman Mu la valili ine atanmı , 1992 de üç kadın kaymakam ilk kez göreve atanmı tır. 1980'lerden sonra bir kadın bakanlı a yükselirken, 1990'lardan itibaren sayıları artmı tır. 1996'da dört kadın bakana ula ılmı tır. Türkiye'de di er ülkelerden farklı olarak, erkek söylemi ile seçilen kadınlar daha üst mevkilere gelme imkânı bulmu lardır. Yalnızca sosyal hizmet, kadın hakları, sa lık gibi ev içi rollerin uzantısı bakanlıklarla sınırlandırmadıkları, ekonomi, çalı ma, iç i leri, dı i leri gibi sorumluluklar aldıkları görülmü tür. Özellikle bu dönemde Tansu Çiller dı i leri bakanlı ı, Meral Ak ener iç i leri bakanlı ı, mren Aykut Çalı ma bakanlı ı gibi önemli görevlerde bulunmu lardır.

1980 sonrasında dünyadaki ünlü feminist eserler Türkçeye çevrildi ve kadın hakları konusunda toplu eylemler ba ladı. “Birle mi Milletler Kadın On Yılı sonunda 1985'te onaylayan, Türkiye'nin de imzasının bulundu u Kadınlara Kar ı Her Türlü Ayrımcılı ın Önlenmesi Sözle mesinin uygulamaya konması için açılan dilekçe kampanyası ile toplu eylemlere ba landı. Toplu eylemler kadın hareketini çe itlendirdi,

³⁷⁶ Çaha, **a.g.e.**, s. 193.

³⁷⁷ Yaraman, **Türkiye'de Kadınların Siyasal Hayattaki Temsili, a.g.e.**, s. 63.

budaklandı.”³⁷⁸ Kadınlara kar ı her türlü ayrımcılı ın önlenmesi sözle mesi, adeta kadınların anayasası niteli indedir. Bu sözle meye taraf olan devletler her alanda kadın-erkek e itli i prensibinden hareket ederek, yasal düzenlemelerinde e itli i sa layıcı de i iklikleri öngörmektedir. Sözle menin 2. maddesi kadınlara kar ı ayrımcılı ın gözlendi i anayasa, ilgili yasa hükümlerini yeniden düzenlemeyi, kurum ve kurulu larda buna uygun davranı ları geçerli kılmayı ve ayrımcı nitelik ta ıyan her türlü cezai hükümleri de i tirmeyi ve geli tirmeyi öngörmektedir. Sözle menin 5. maddesi; *“her iki cinsten birinin a a ılı ı veya üstünlü ü fikrine veya kadın ile erke in kalıpla mı rollerine dayalı önyargıların, geleneksel ve di er bütün uygulamaların ortadan kaldırılmasını sa lamak amacıyla kadın ve erkeklerin soysal ve kültürel davranı kalıplarını de i tirmek”* hükmünü getirmektedir. Bu hüküm devlete sadece yasal düzenlemeler yapmayı de il, kadınların ikincilli i konusundaki toplumsal algıyı de i tirmeyi görevini de yüklemektedir. Türkiye bu sözle meye uygun olarak medeni kanununda ve ceza kanununda gerekli de i iklikleri yapmı tır. Ancak bu de i ikliklerin 1990’lı yıllardan sonra yapıldı mı söylemek mümkündür. 1990 yılında TCK’nın tecavüze u rayan kadın fahi e ise, cezasının indirimini öngören 438. maddesi kaldırılmı tır. Medeni Kanunun kadının çalı masını kocasının iznine ba layan 159. maddesi iptal edilmi tir³⁷⁹. Bundan sonraki süreçte üniversitelerde hızla kadın sorunları ara tırma ve uygulama merkezleri açılmı tır. 1990’larda devlet ilk kez Kadın Statüsü ve Sorunları Genel Müdürlü ü’nü, sonra Kadın ve Aileden Sorumlu Devlet Bakanlı ını kurarak, kadın sorunlarını zımni bir ekilde kabul etmi tir.

Kadınlar 1990’dan sonra sivil toplum örgütlerinde aktif bir ekilde rol almaya ba lamı lardır. Kadınların siyasal haklarını arttırmayı ve konularını iyile tirmeyi hedefleyen sivil toplum örgütlerine bakıldı ında ilk olarak Cumhuriyet döneminde 1924 yılında kurulan Türkiye Kadınlar Birli ini görmek mümkündür. Bu birlik, 1935 yılında kadınlara siyasal hakların verilmesinden sonra, hedeflerini gerçekle tirdi i gerekçesiyle kendi kendini feshetmi tir. Ancak 1949 yılında yeniden açıldı. Bu kez amacı Türk kadının elde etti i hakları korumaktı. 1970’li yıllara ise solcu kadınların kurdukları sivil

³⁷⁸ Arat, **a.g.m., Türkiye’de Politik De i im ve Modernle me** içinde , s. 437.

³⁷⁹ Arat., **a.g.m., Türkiye’de Politik De i im ve Modernle me** içinde, s. 439.

toplum örgütleri damgasını vurmu tur. Bunlar, 1975'te Marksist kadınların kurdu u lerici Kadınlar Derne i, Demokratik Kadınlar Birli i ve Emekçi Kadınlar Birli idir. 1980'den sonra Semra Özal'ın kurdu u Türk Kadının Güçlendirme ve Tanıtma Vakfı (1986), 1991'de Kadın Ara tırmaları Derne i, 1997 yılında ise Kadın Adayları Destekleme ve E itim Derne i (KA-DER) kurulmu tur. KA-DER bugün, kadın adayları destekleme ve kadın-siyaset ili kisini güçlendirme bakımından çalı an en önemli sivil toplum kurulu udur. Günümüzde gelinen durumda ise, televizyonda ve sinemada feminist bakı açısı sunan yapımların yer aldı ı görülmektedir. Bunun yanında siyasi partilerin de kadına olan ilgisinin arttı nı söylemek mümkündür. 22 Temmuz 2007 yılında yapılan genel seçimlerde, Cumhuriyet tarihinde ilk defa % 9,1 oranı ve 50 kadın milletvekili sayısı en yüksek dönemini ya amaktadırlar.

2.2.4.4) Siyasi Partiler ve Kadın

Kadınların siyasal hayattaki görünürlü ü, sadece Türkiye'de de il, tüm dünyada bir sorun olarak görülen ve üzerinde tartı malar yapılan bir alandır. Türkiye özelinde kadınları siyasetin dı nda tutan etkenler soruldu unda, parti liderleri ve erkek politikacılar, kadınların politikayla ilgilenmemesi gerekçesini öne sürdükleri görülmektedir. Politikanın erkek egemen ve kadını bu sürecin dı na iten yapısı erkek politikacılarca belirtilmemektedir. Oysa Binnaz Toprak ve Ersin Kalaycıo lu'nun Tesev için yaptıkları ara tırmada³⁸⁰; Parti adaylık önerirse kabul ederim diyen kadın oranı, % 41,9'dur. Dolayısıyla partilerin listelerine kadın adaylar almaları ve desteklemeleri, daha fazla kadın parlamenter için önemli bir konu olarak ön plana çıkmaktadır.

Mecliste yer alan partilerin kadınlara yönelik vaatlerine bakıldı nda, kadınları siyasal alan içerisine çekmekten çok, özel alandaki rollerine ili kin sorunlara çözüm önerileri getirmektedirler. Türkiye'deki sa ve sol yelpazedeki partilerce toplumsal cinsiyet e itsizli i sonucunda en çok söylemsel strateji izlenmektedir. Siyasi partiler, kadınların aile ve toplumdaki önemini vurgulayıp, bunları çözmek için ideolojinin ve konjektürün gerektirdi i ekilde son derece genel ifadelerle bazı taahhütlerde

³⁸⁰ Kalaycıo lu-Toprak, **a.g.e.**, s. 79.

bulunmaktadırlar³⁸¹. AKP'nin programında kadınlar, birey ve sağlıklı nesillerin yetiştirilmesinde birinci derecede etkin olarak tanımlanmakta ve kadınlara yönelik, kadınların partilerine üye olmaları ve siyasette aktif olarak yer almaları da hedefler arasında sayılmakla birlikte, kadınlara yönelik asıl söylemler onların kamusal hayata katılımını arttırmaya yönelik değil, özel alanlarını düzenlemeye, sosyal sorunlarını çözmeye yöneliktir. Bunlar arasında; kadınlara yönelik dernek, vakıf ve sivil toplum örgütlerine destek sağlamak, kadınları ilgilendiren yasal düzenlemeler yapılırken bu örgütlerle işbirliği yapmak, kadına yönelik şiddetin ayrıca cinsel ve ekonomik istismarın önlenmesi, kadın intiharlarının, töre ve namus cinayetlerinin sık görüldüğü yörelerde kadınlara ve ailelerine yönelik önleyici ve eğitimci çalışmalar, kırsal kesimde yaşayan kız çocuklarına yönelik olarak yaşadıkları bölgelerin koşullarına uygun eğitim projeleri geliştirmek. Kız çocuklarının okullaşma oranını artıracak politikalar uygulamak, onların eğitimlerinin önündeki engelleri kaldırma, özellikle kırsal kesimlerde ailelerinin bu konuda bilinçlendirilmesine yönelik çalışmalar yapmak, ev kadınlarının sosyal güvence kazanmasını sağlayacak çalışmalar gerçekleştirmek, kadınların çalışma hayatı, çocuk ve aile sorumlulukları dikkate alınarak sosyal güvenlik ve çalışma koşullarında iyileştirmeler gibi hedefler vardır³⁸². Kadınların siyasal hayata katılımını teşvik etme programında belirtilmiş olmasına rağmen belirtilen çoğu konu kadının özel alanıyla ilgilidir. Ayrıca kadınların siyasal alandaki katılımını arttırıcı hiçbir faaliyetin içerisine girmemiştir. CHP'nin programında ise kadın kadını ve erkekleri eğitim toplum başlığıyla yer almıştır. Bu başlık altında yer alan bazı maddeler şöyledir:

“Kadın-erkek eşitliği, evrensel insan hakları ilkelerinin ayrılmaz bir parçası, demokrasinin vazgeçilmez koşuludur. Medeni Kanun ve Türk Ceza, Ticaret, Vergi, Umumi Hıfzısıhha Kanunları'nda kadınlara karşı ayrımcılık anlayışı içeren veya aileyi korumada yetersiz kalan yasa hükümleri derinden irdelenecektir. Ev kadınları, tarla veya evde çalışan tüm kadınlar, sosyal güvenlik sistemi koruması altına alınacaktır. “Kadınlara Karşı Her Türlü Ayrımcılığın Önlenmesi”ne ilişkin Türkiye'nin de taraf olduğu uluslararası sözleşme, tüm boyutları ile uygulamaya geçirilecektir. Kadınların aile içindeki durumunda eğitim birey

³⁸¹ Canan Aslan Akman, “Demokratiklemenin Açmazlarında Türkiye’de Toplumsal Cinsiyet Siyaseti ve Kadın”, **Kadın Çalışmalarında Disiplinler Arası Buluşma Sempozyumu**, Yeditepe Üniversitesi Güzel Sanatlar Fakültesi Yayını, İstanbul, 2004, s. 332.

³⁸² Adalet ve Kalkınma Partisi Programı, <http://web.akparti.org.tr/5-7-kadin-79.html?PID=42>, (31.05.2006).

anlayı ı içinde de erlendirilecek; tüm yasal düzenlemeler bu anlayı içinde yapılacaktır. CHP, ülkeyi erkek egemen toplumun olmaktan çıkarıp, özgür bireyler toplulu una dönü türecektir. CHP, kadınlara siyasal alanda en geni olanakları sa layarak, temiz, üretken, ho görülü siyaset anlayı ına yeni boyutlar kazandıracaktır. Çalı ma ya amında kadınlara kar ı mevcut her türlü ayrımcılık kaldırılacak; i için de erlendirme ile i e giri te kadın ve erkekler arasında e it ölçülerin kullanılması sa lanacak, i yerlerinde kre olanaklarının yaygınla tırılması gerçeikle tirilecektir³⁸³.

CHP, programın yanında kadınlarla ilgili tüzü ünde de, il ve ilçe yönetim kurullarında ve parti meclisinde % 25 cinsiyet kotası uygulanaca ını söylemekte, ancak Merkez yönetim kurulunda, delegelikte ve aday listelerinde böyle bir uygulamadan bahsetmemektedir. Tüzü ünde kota uygulamasını öneren bir ba ka parti Anavatan Partisidir. Parti tüzü ünün 98. maddesine göre; “Kongre divan ba kanlıklarına toplu aday listesi sunma biçimde yapılan parti organ seçimlerinde; listeler, ya ve cinsiyet dengeleri gözetilerek, en az üçte biri farklı cinsiyetten veya milletvekili seçilme ya ndan en fazla be ya büyük olanlardan olu turulur. Merkez yoklaması usulüyle yapılacak milletvekili aday tespitlerinde de Partinin bu usulle belirlenen toplam aday sayısı itibariyle aynı oran gözetilir³⁸⁴.” Anavatan partisinin tüzü üne koymu oldu u bu hüküm oldukça önemlidir. Çünkü tüm partiler programlarından kadınların de erine çok önem verdiklerini belirtirlerken, uygulamada özellikle milletvekili listelerinin belirlenmesinde kadınları göz ardı etmektedirler. Parti yönetim mekanizmalarına kota koymak gereklidir ancak yeterli de ildir, parti yönetim mekanizmalarına gelen kadınların, milletvekili seçilebilmeleri için, milletvekili adaylarının belirlenmesinde de aynı cinsiyet oranının gözetilmesi ilkesini, Anavatan gibi tüm partilerin tüzüklerine koymaları gerekmektedir.

Demokratik Sol Partinin programında da kadını ve erke i e it bir toplum yapısı olu turmaktan söz edilmekte, öyle devam edilmektedir:

“Toplum sorunlarının çözümüne kadın yakla ımını gere ince de erlendirebilmek ve demokratik kültürün geli mesini evden ba latabilmek için, parti çalı malarına kadınların

³⁸³ Cumhuriyet Halk Partisi Programı, www.chp.org.tr, (15.05.2009)

³⁸⁴ Anavatan Partisi Tüzü ü, http://anavatan.org.tr/index.php?option=com_content&task=view&id=16&Itemid=34, (15.05.2009).

etkin katılımı özendirilecektir. Kadın ve aile, toplumsal yaşamımızın en önemli de erleridir. DSP, gençler gibi kadınların da siyasete kazandırılmasında yaptığı öncülüğünden bundan sonra da devam ettirecektir.”³⁸⁵

Ancak partinin tüzüğünde herhangi bir cinsiyet kotasına rastlanmamıştır.

Milliyetçi Hareket Partisi ise programında kadın konusundan aile, kadın ve çocuk (9,4) başlığında söz etmekte ve şöyle demektedir:

“Aileyi ve sosyal fonksiyonlarını zayıflatıcı unsurların önlenmesi, kadının ve haklarının savunularak toplumda saygın bir yer edinmesi gerektiğine inanıyoruz. Kadınların okuryazarlık düzeyi ve iş gücüne katılma oranları düşüktür. Kadınların eğitim düzeyleri yükseltilecek, kalkınma sürecinde, iş hayatında ve karar alma mekanizmalarında daha fazla rol almaları sağlanarak toplumsal konumları güçlendirilecektir”³⁸⁶.

Son olarak Demokratik Toplum Partisinin programında ve tüzüğünde kadın konusuna önemli bir yer ayırıldığı görülmüştür. Partinin tüzüğünde şöyle denilmektedir:

“Partinin organ ve kurullarında yer alma dâhil olmak üzere kadınlara, parti yaşamının her alan ve düzeyinde pozitif ayrımcılık uygulanır. Partinin her türlü organ seçimi ile genel ve yerel seçimlerin aday belirlemelerinde, kadınların aday olması halinde en az yüzde 40 oranında cinsiyet kotası uygulanır. Pozitif ayrımcılık herhangi bir organ yaşamı da kişinin insiyatifine bırakılmaz”³⁸⁷.

DYP’de parti yönetimleri için % 10 kota uygulaması vardır ancak aday listelerinde kotaya rastlanmamaktadır. ÖDP’de parti tüzüğünde kadınlar için % 30 kota uygulamasının olduğu ve aday olma durumlarında bu oranın %50’ye çıkarılması belirtilmekte ve parti toplantılarında konuşma sürelerinde de fiili olarak % 30 kadın kotası uygulanacağı vurgulanmaktadır. Siyasi partilerin programlarında kadına ilişkin yer alan hükümleri genel olarak değerlendirildiğinde, AKP ve MHP’nin kadının ailedeki görevine, CHP ve DTP’nin kadın haklarına vurgu yaptığı görülmektedir. ANAP ise, kadının siyasette yer almasına verdiği önemi, hem partinin yönetim

³⁸⁵ Demokratik Sol Parti Programı, www.dsp.org.tr, (15.05.2009).

³⁸⁶ Milliyetçi Hareket Partisi Programı, http://www.mhp.org.tr/mhp_parti_programi.php?id=378, (15.05.2009).

³⁸⁷ Demokratik Toplum Partisi Tüzüğü, <http://www.demokratiktoplumpartisi.com/belgeler/tuzuk/>, (15.05.2009).

organları, hem de yerel ve genel seçimlerde adayların belirlenmesi sırasında üçte birlik bir cinsiyet kotası gözetileceği ifadesiyle daha gerçekçi kılınmıştır. Siyasi partilerin büyük bir çoğunluğunun yönetim mekanizmalarına kota getirmekle birlikte, aday listeleri için herhangi bir kota önermemiştir. 2002 ve 2007 döneminde mecliste yer alan partilerin karar organlarında ne kadar kadın yer aldığı Tablo 24 göstermektedir.

Tablo 24: 2002 ve 2007 Döneminde Mecliste Yer Alan Partilerin Karar Organlarında Kadın

Parti Örgütü	AKP %	CHP %	DTP %	DYP %	ANAP %	MHP %	ÖDP %
Myk/Gik	15	9,5	38	12,5	23	2,8	46,6
Mkk	23,5	24,6	40	11,4	8	-	30
Ydk	18,1	26,6	-	15	38,4	0	57
İl Ba kanı	0	3,7	5,2	0	2,4	0	4

Kaynak: Tüsiad – Kagider, **a.g.e.**, s. 227 (Myk – Gik: Merkez Yönetim Kurulu Ve Genel Kurul, Mkk: Merkez Karar Kurulu, Ydk: Yüksek Disiplin Kurulu)

Tablodan da görüldüğü gibi parti organlarında en yüksek oranda kadın temsiline sahip parti ÖDP'dir. ÖDP'yi sırasıyla DTP, ANAP, CHP, AKP, DYP ve MHP izlemektedir. Partilerin yönetim kurullarında kadınlara yer vermesi, kadınlar açısından bir okul niteliği taşımasıyla birlikte, önemli olan bu okulda yeti en kadınların milletvekili aday listelerine de alınmalarıdır. 2007 genel seçimlerinde milletvekili olan 50 kadının, 30 tanesi Adalet ve Kalkınma Partisinden, 10 tanesi Cumhuriyet Halk Partisinden, 2 tanesi Milliyetçi Hareket Partisinden, 1 tanesi Demokratik Sol Partiden, 7 tanesi Demokratik Toplum Partisindedir. Adalet ve Kalkınma Partisi toplam 62 kadın aday göstermiştir, bu adayların 12'si ilk üç sıradandır. Cumhuriyet Halk Partisi toplam 55 kadın aday göstermiştir, bu adayların 13'ünü ilk üç sıraya yerleştirmiştir. Anavatan Partisi toplam 88, ilk üç sırada ise, 25 kadın aday göstermiştir. Milliyetçi Hareket Partisi toplam 35, ilk üç sırada 5 kadın aday göstermiştir. Kadın milletvekillerinin oranının artması için siyasi partilerin kadın aday gösterme konusunda samimi davranmaları çok önemlidir. “Kadınların politikada az sayıda yer almaları, siyasal partilerle doğrudan ilişkilidir ve partilerin bu konuda negatif etkilerinin olduğunu söylemek

mümkündür.”³⁸⁸ Bu olumsuz etki, kadınları seçilebilir yerlerden aday göstermeme, partinin yerel örgütlerinde çalı an yeti mi kadınlardan ziyade mesle iyle ya da ailesiyle toplumda öne çıkmı kadınları aday gösterme, partinin yönetim kurullarında yeteri sayıda kadın üye ve delegeye yer vermeme ekinde ortaya çıkmaktadır. Bu varsayımlar, tezin üçüncü bölümünde farklı siyasi partilerden kadın milletvekilleriyle yapılan görüşmelerle sınanmaya çalı ılacaktır.

Tezin ikinci bölümünü oluşturan Türkiye’de Toplumsal De i me ve Kadın ba lıklı altında, Türkiye’nin ya adı ı toplumsal dönü ümler çerçevesinde kadının statüsü incelenmiştir. Bir ülkede kadınların siyasal temsili, o ülkenin kültürü, gelenekleri ve siyasal olayları ile yakından ilgilidir. Bu nedenle çalı manın bu bölümünde, Türkiye tarihinde dönüm noktaları olarak nitelendirilebilecek dönemlerde kadın siyaset ili kisi tartışılmıştır. Öncelikle toplumsal de i me kuramlarına yer verilmiş, Türkiye’nin ya adı ı en büyük toplumsal de i im olan Cumhuriyet’in kurulması ve ideolojisinin kadınlara nasıl sirayet ettiği tartışılmıştır. Konu hakkında araldan bilgisi olması bakımından Osmanlı devletinin sosyal, siyasal, ekonomik hayatında kadının yeri incelenmiştir. Osmanlı’nın klasik döneminde, kadının sosyal ve özel hayatına ili kin her türlü ayrıntı fermanlarla düzenlenmiştir. Bu fermanlar kadınların ne zaman soka a çıkabilece i, nerelere gidebilece i, nerelerden alı veri yapılabilece i gibi pek çok ayrıntıyı düzenliyordu. Osmanlı’nın geleneksel ve er’i kurallara dayanan yönetim yapısında kadının hiçbir hakkı yoktu. Ancak Tanzimat’tan sonra özellikle e itim alanında önemli gelişmeler oldu, yeni okullar açıldı. Ancak bu imkânlardan sadece ehirden oturan nüfuzlu ailelerin kızlara yararlanabilmekteydi. Osmanlı’nın yapısındaki merkez-çevre arasındaki kopukluk kadınlar açısından köylü kadın ile kentli kadın arasındaki farklılık olarak ortaya çıkmıştır. Osmanlı’nın son döneminde dünyadaki kadınların yasal haklarını elde etme mücadeleleri, Türk kadınlarını da etkilemiş ve kadınlar özellikle yayıncılık yoluyla kadın hakları konusunda yazılar yazmaya başlamışlardır. Cumhuriyetin kurulmasıyla birlikte, önce Medeni Kanunun kabul edilmesi, tevhidi tedrisat kanunu ve son olarak da 1934 yılında yasal siyasal

³⁸⁸ Barbara Burrell, “John Bailey’s Legacy: Political Parties and Women’s Candidacies for Public Office”, **Women in Politics: Outsiders or Insiders**, Ed. Lois Lovelace Duke, Prentice Hall, New Jersey, 1993, s. 124.

haklarını elde etmeleriyle kadınların statüsü yükselmiştir. Cumhuriyet döneminde siyasal gündemin en önemli maddelerinden birinin kadın hakları olduğunu söylemek mümkündür. Bu önemin bir sonucu olarak kadınlar, 2007 seçimlerine kadar eri emeyecekleri bir oranda parlamentoda temsil edilmiştir. 1950 yılından itibaren ise, kadın parlamenter oranı en düşük dönemini yaşamıştır. Bu dönemde ortaya çıkan gecekondular, gecekondulu kadını adı altında yeni bir kadın kimliği ortaya çıkarmış ve kadınların istihdam oranı artmıştır. Ayrıca 1970'li yıllardan sonra sol partilerde kadınlar, sol ideolojiler çerçevesinde, gösteriler düzenleyerek siyaset yapmaya başlamışlardır. Ancak Türkiye'de kadın hareketi asıl dönüşümünü 1980 sonrasında yaşamıştır. Kadın hareketlerindeki artış, siyasete de yansımış ve kadın politikacı oranı artmıştır. 1980'den sonra Türkiye'de kadınların sivil toplum örgütleri ve yayınlar yoluyla, kadını ikincil duruma düşüren kültürel koşulları sorgulamaya başladıkları görülmüştür. Günümüzde kadın parlamenter oranı, bir önceki döneme göre iki katı artmıştır ancak hala arzulanan düzeyde değildir. Türkiye'nin yaşadığı siyasal gelişmeler ve toplumsal dönüşümler, siyasal gündemi meşgul etmiş ve bu meşguliyet kadınların ihmal edilmesi sonucunu doğurmuştur. Cumhuriyet döneminin en önemli aktörlerinden biri olan kadın, siyasal gündemin 1950 yılında çok partili hayata geçiş, 1960, 1971 ve 1980'de askeri müdahaleler ve sivil yönetime geçiş konularıyla meşgul olması nedeniyle geri planda kalmıştır. Türkiye'nin, Kongar'ın toplumsal değişimin nedenlerinden biri olarak gördüğü kültürün maddi ögesi olarak kendi teknolojisine sahip olmaması, kültürün manevi ögesi olan ideolojinin de dışarıdan ithal edilmesi sonucunu getirmiştir. Türkiye'de, kadın hakları konusundaki gelişmeler dışsal bir olgu olarak ortaya çıkmıştır. Bu durum, 1980'lere kadar kadınların siyasal alanda yer almak konusundaki sessizliklerini korumalarını açıklamaktadır. Bunun yanında kültürel ve siyasal bir takım özelliklerimiz de bu sessizlikli olumlar ekilde desteklemiştir. Cumhuriyetin ilk döneminde kadın emetli işinin çağdaşlığına gereği olarak bir devlet politikası ekinde benimsenmesi, o dönemdeki basın organlarına, ders kitaplarına, politikacıların söylemlerine yansıyan bir durumdu ve bu durum toplumsal bir algı ve temsil yaratmayı başarmıştı. Çok partili hayata geçişten sonra ise, Türkiye'nin modernleşme macerası, karışık ideolojilerini de içinden çıkarmaya başladı. Bu ideolojilerden kadın konusu açısından en önemli olan solculuktur. Sol'un ideolojik

olarak politik hayatımıza girmesi, kadının ev içi rollerine ve gelenekselli ine vurgu ve övgü yapılan söylemlere arttırmı tır. Bunun yanında kadın e itiminin yeterince sa lanamaması, istihdama da yeterince katılamamasına dolayısıyla geri planda kalma durumunun devam etmesine yol açtı. 1980 öncesinde ancak sol partilerde politize olmayı ba armı kadınlar, 1980 darbesi ile politize olmu tüm gençli in sindirildi i gibi kö elerine çekildiler. Aslında toplumun politize olmasının sakıncalı görülmesi sadece kadınları de il, erkekleri de kapsıyordu ve tüm bireyler için politik olmayan bir toplum modeli yaratıldı. Bu ideolojik ve kültürel ö eler yanında kadınların geri planda kalmasını destekleyen unsurlar da vardır. Siyasi partilerin kadınları seçilemeyecek yerlerden simgesel olarak aday göstermeleri, aynı zamanda parti içerisinde yeti mi kadınlardan ziyade toplumda ön plana çıkmı kadınları kadrolarına almaları gibi pek çok sorun kadınların politikaya girmesinin önünü kapatmaktadır. Bunun yanında, e itimdeki cinsiyet ayrımcılı na dayalı unsurlar, yeni yeti en nesillerin de geleneksel i bölümünü destekleyen ataerkil ideolojiyi benimsemesine neden olmaktadır. Bu sorunların yapısal bir takım reformlarla çözümlenmesi ve kadın siyasetçilerin artmasının sa lanması mümkündür. Ancak politikacıların, kadınları, partilerde kermes, toplantı düzenleyen, erkekleri parlamentoya göndermek için çalı an, iyi anne-iyi e imajından farklı görmeleri ve görmek istemeleri durumunda mümkündür. Türkiye için, parlamentoda daha fazla kadın olmasının öncelikle partilerin karar organları için kadın kotası getirmesi çok önemlidir. Parlamenteoda do rudan getirilecek bir kota kadınların siyasal süreçleri özümsememesinin sakıncalarını da beraberinde getirebilir. Ancak siyasi partiler içinde yeti en kadınların, parlamentoya gönderilmesi bir kazanım olacaktır. Bunun yanında, ilkö retim, lise ve yüksek ö retimde cinsiyet e itli ini sa layıcı dersler koyma, ders kitaplarındaki cinsiyet ayrımcılı na dayanan ö eleri ayıklama, kız çocuklarının e itimine önem verme, kültürel unsurları de i tirecek çözüm önerileri olarak dü ünme mümkündür.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

TÜRK YE GENEL SEÇ MLER NDE YAZILI BASINDA KADINLARIN S YASAL TEMS LC L VE KADIN PARLAMENTERLER N BAKI AÇISIYLA KADIN-S YASET L K S

Çalı manın bu bölümü yazılı basında kadınların siyaseti temsilcili i ve kadın parlamenterlerin bakı açısıyla kadın-siyaset ili kisi olmak üzere iki ana ba lıktan olmaktadır. Bu ba lıklardan birincisi yazılı basında kadın-siyaset ili kisinin nasıl kuruldu unu ortaya çıkarmaya yönelik geni kapsamlı bir gazete taramasını içermektedir. kincisi ise, Türkiye’de kadınların siyasete girmesini destekleyen/engellenen ö eleri ve kadın politikacı olmanın zorluklarını bu süreci bizzat ya amı ki ilerden ö renmeyi amaçlayan, kadın milletvekilleriyle gerçekleştirilen mülakatlardan olu an niteliksel bir analizi içermektedir.

Medyanın toplumsal hayat, siyaset, kültür ve zihinsel algılar üzerindeki etkisi ve önemi günümüzde farklı ideolojik görüş ler tarafından kabul gören bir olgudur. Metinlerinde medyayı egemen ideolojinin yeniden üretildi i bir araç olarak gören ele tirel teori de, medyayı dördüncü kuvvet olarak niteleyip onu siyasetin zaten bir kurumu haline getiren liberal teori de tartışmalarını bu kabul temelinde yapmaktadır. Dolayısıyla medyanın bu gücü toplumsal ya amımıza ili kin her türlü algımızı etkilemeye muktedir görünmektedir. Bu nedenle medyada temsil edilme/edilmeme, eksik ya da yanlış temsil edilme birtakım toplumsal gruplar için olan algımızı etkilemekte, zamanla bu algı sıradanla ıp, toplumsal bir gerçekli e dönüşmektedir. Medyanın yarattı ı eksik ya da yanlış temsiller, hak habercili i adı altında yeni bir gazetecilik bakı açısı ortaya çıkaracak kadar önemli bir hale gelmiştir. Kadınların sosyal ve siyasetteki ihmal edilili ri, medyada da kendini göstermektedir. Türkiye kadın parlamenter oranı bakımından dünya sıralamasının oldukça gerilerinde yer almaktadır. Kadınların siyaset haklarını bundan 75 yıl önce elde etmi olmalarına rağmen siyasetteki geri kalmı lıkları, sorunun sadece yasal düzenlemelerle ilintili olmadığını göstermektedir. İ çselle tirilmi erkek egemen toplumsal yapı ve kadının geleneksel rolleri bu geri kalmı lı ı körüklemektedir. Bu içselle tirme, Türkiye’nin

ya adını pek çok toplumsal değişim arasında kadınların erkekler arasındaki ikincilliğin değişen bir şekilde kalmasına neden olmuştur. Toplumsal gerçeklikimizin en önemli biçimlendiricilerinden biri olan medya, gündem oluşturma gücü sayesinde kadınların siyasetteki yerini nicel ve nitel olarak arttırma imkânına sahiptir. Böyle bir artışın gözlenmemesi, yazılı ve görsel basında kadın siyasetçilerin ihmal edilmesine ya da yaygın ataerkil ideoloji bağlamında temsil edilmediğine dair bir izlenim uyandırmaktadır. Hiç ümitsiz, kadınların siyasetteki geri kalmasını ile ilgili sadece medyayı sorumlu tutmak doğru bir yaklaşım değildir ancak önemli bir etkisi olduğu yadsınmamalıdır. İletişim alanında yapılan pek çok çalışmada medya metinlerinin hegemonik söylemi kuran, üreten ve sürdüren özelliği dile getirilmektedir. Bu bağlamda çalışmanın bu bölümü, kadın-siyaseti ile kişinin yazılı basında eksik temsil edilmesine ya da ataerkil ideoloji çerçevesinden sunulduğu varsayımına dayanmaktadır. Çalışmanın bu bölümü, kadınların seçme ve seçilme hakkının yasalaştığı 5 Aralık 1934'ten günümüze kadar olan süreçte yazılı basında kadın-siyaseti ile kişinin nasıl kurulduğunu ortaya koymaya yöneliktir. Bu bağlamda çalışmada, medyada kadın siyasetçilerin, siyasetçi kimliklerinin dışında başka bağlamlarla sunulduğu varsayımından hareket etmektedir.

Araştırmanın ikinci kısmını, kadınların politikaya dâhil olmasını engelleyen birçok faktörü elimine edip, en yüksek karar alma organı olan parlamentoya giren kadın milletvekilleriyle yapılan görüşmeler olmaktadır. Bu görüşmelerde kadın politikacı olmanın zorlukları, Türkiye'de kadınları politikada tutan etmenlerin neler olduğu, kadın vekillerin hangi konularda çalışmaları yaptıkları, Türk kadınının siyasal ilgililiği konusunda ne düşündükleri gibi farklı temalar çerçevesinde sorular yöneltilmiştir. Kadınların siyasetteki eksik temsiline ilişkin olarak siyaset ve sosyoloji alanlarında yapılan çalışmalar olmakla birlikte, bizzat kadın politikacılarla görüşerek politikaya girme sürecinin nasıl ilerlediğine dair ilk aşamadan derinleştirme yapması bakımından araştırma özgünlük içermekte ve oldukça önemlidir.

3.1) TÜRK YE GENEL SEÇ MLER NDE KADINLARIN S YASAL TEMS LC L N N YAZILI BASINDA TEMS L

Bu bölümde, kadınların seçme seçilme hakkının yasala tı ı 1934 yılından günümüze kadar olan süreçte genel seçim dönemlerinde kadınların siyasal temsilcili inin yazılı basında nasıl sunuldu u incelenecektir. Bu ba lamda, gazetelerde yer alan konuya ili kin haberler, kö e yazıları, akademisyen ve uzman görü leri kapsama dâhil edilmi tir. Kadının siyasal temsilcili inden önce medyada kadının genel olarak hangi temalar çerçevesinde sunuldu u, nasıl temsil edildi i ardalan ve ba lam bilgisi sunması bakımından önemlidir. Bu nedenle konunun ilk ba lı ını Medyada Kadın Temsiline Genel bir Bakı olu turmaktadır. Daha sonraki bölüm ise, ara tırmanın evrenini olu turan gazetelerde kadın-siyaset ili kisinin nasıl kuruldu unu incelemektedir.

3.1.1) Medyada Kadın Temsiline Genel Bir Bakı

Medyada kadınların nasıl temsil edildi ine yönelik çalı malar, “genel bir insan hakları söyleminin ardına gizlenmi , gazetecilik açısından da meslek eti inin temel kuralları ve en basit gazetecilik el kitabında bulunabilecek türden sözde-nesnellik ilkeleri gere i do ru haberin kadın-erkek ayrımı yapmayaca ı”³⁸⁹ gerekçesiyle ele tirilmektedir. nsan hakları gibi genel kavramların arkasına sı nımı e itsizlik durumu, bu nesnellili in gitgide sorgulanmasına ve ele tirilmesine yol açmı tır. Medyanın kadını olumsuzlayan bakı açısının, daha çok sayıda kadının medya kurulu larında çalı masıyla yok olaca ı dü ünülmü tür. Özellikle orta sınıf Amerikan kadınlarının güzel evlerin umutlu ev kadınları olarak temsil edili lerinin yıkıcı etkilerini ortadan kaldırmak için daha çok sayıda kadının ticari medyada çalı ması gereklili ini ileri sürmesinin üzerinden henüz on yıl geçmeden, ticari medyada çalı an kadın sayısında artı e ilimi belirmeye ba lamı tı³⁹⁰. Bu artı ın kadının medyadaki temsiline ili kin ihlalleri yok edece i yönündeki beklenti kısa sürmü tür. Zira yapılan çalı malar

³⁸⁹ Hülya U ur Tanrıöver, “Medyada Kadınların Temsil Biçimleri ve Kadın Hakları hlalleri”, **Kadın Odaklı Habercilik**, Haz. Sevda Alanku , IPS leti im Vakfı Yayınları, stanbul, 2007, s. 149.

³⁹⁰ Eser Köker, “Kadınların Medyadaki Hak hlalleriyle Ba Etme Stratejileri”, **Kadın Odaklı Habercilik**, Haz. Sevda Alanku , IPS leti im Vakfı Yayınları, stanbul, 2007, s. 119.

sadece kadın olmanın, farkında olmanın yeterli ko ulu olmadı nı ortaya çıkarmı tır. Bir ba ka deyi le, erkek tahakkümü alanı olarak gazetecilik mesle ine giren ve gazete kurulu larında çalı an kadınların, bu alanlarda olu turulmu davranı ve zihinsel kalıpları benimsedikleri, içselle tirdikleri görülmü tür³⁹¹. Dolayısıyla habercilik açısından ba lı ba ma bir nesnellikten söz etmenin güçlü ü ortaya çıkmaktadır. Bu güçlük zaman zaman habercinin kendi ideolojisi, zaman zaman çalı tı ı haber kurumunun ve sahibinin ideolojisi ekseninde kendisini göstermektedir. Bu nedenle haberler, toplumsal ya antımıza ili kin pek çok kavramı ekillendirmeye, dönü türmeye muktedir ve niyetlidirler. Medyanın haberdeki temsili toplumsala dönü türmeye yönelik bu gücü, cinsiyetin biyolojik de il kültürel ö elerle kuruldu unu söyleyen toplumsal cinsiyet çalı maları açısından önemini arttırmı tır. Simone de Beauvoir'ın ünlü 'kadın do ulmaz, kadın olunur' sözü, kadınlı ın, gelenekler, i bölümü kalıpları, kültürel de erler tarafından kurulan yönünü ifade etmektedir. Bu kurgulanı ın en önemli araçlarından biri olarak da yazılı ve görsel basın kar ımıza çıkmaktadır. "Kimilerinin kadının veya erke in do ası olarak tanımladıkları ya da dinsel göndermelerden yararlanarak fitrat olarak adlandırdıkları, aslında insanların do u tan sahip oldukları özellikler de il, tamamen toplumsal ya amın ve kültürel kalıpların kendilerine dayattı ı modellerdir. Bu anlamda cinsiyet tıpkı milliyet, dinsel aidiyet, vb gibi bir toplumsal yapıntıdır"³⁹². Toplumsal yapıntıları biçimlendirme gücüne sahip olması bakımından kadının medyadaki temsili çok önemlidir. Temsil, öznenin zihinsel emalarını, dolayısıyla önce ki inin gerçekli ini daha sonra da toplumun gerçekli ini olu turur. Farkında olarak ya da olmayarak zihnimize kodladı mız bilgiler, anlam dünyamızın ve gerçekli imizin bir parçası olur. Dolayısıyla kadınları medyada ataerkil ideolojiler içinden olumsuz ekillerde görmek, bu ideolojiyi içselle tirmemize ve devam ettirmemize neden olabilmektedir.

Kadınların medyadaki görünürlü ü ancak dezavantajlı gruplar arasında yüksektir. Mine Gencil Bek'in Ocak-Ekim 2005 tarihleri arasında, Hürriyet, Sabah, Ak am, Vatan gazeteleri çerçevesinde yaptı ı ara tırmada yer alan haberlere

³⁹¹ Tanrıöver, **a.g.e.**, s. 150.

³⁹² **A.k.**, s. 152.

bakıldığında, kadınların diğer dezavantajlı gruplara oranda daha çok görünür olduğu ortaya çıkmıştır. “Medya ve Toplumsal Katılım İçin İçerik Analizi Sonuçları” isimli bu araştırmaya göre, dezavantajlı toplumsal grupların haberlerde yer alma sayısı bakımından kadınlar ilk sırada bulunmaktadır. Kadınları, çocuklar, kültürel gruplar/azınlıklar, engelliler, cinsel tercihi farklı olanlar izlemektedir³⁹³. Ancak araştırmada da belirtildiği gibi, kadınlar dezavantajlı gruplar arasında görünürlük bakımından birinci sıradadır. Üstelik asıl sorun kadınların medyada ne kadar yer aldığı değil, nasıl yer aldığıdır.

Kadınların medyada nasıl yer aldığıyla ilgili çeşitli çalışmalar bulunmaktadır. Mine Gencil Bek ve Mutlu Binark’ın yaptığı ‘Medya ve Cinsiyetçilik’ adlı çalışmada, Türkiye’de kadının medyada, anne ve eylemci olarak kadın, cinsel nesne olarak kadın ve iddet eyleminin nesnesi olarak kadın olmak üzere üç farklı kategoride sunulduğunu belirtmektedir³⁹⁴. Kadınlar medyada genellikle ya iyi eylemci/iyi anne gibi geleneksel rollerde, ya bedenleri ile arzulan cinsel bir nesne olarak, ya dayak yiyen, aldatılan, dövülen, tecavüze uğrayan mağdur/kurban kadınlar olarak temsil edilmektedir³⁹⁵. Medyada kadınların nasıl temsil edildiğine ilişkin yapılan önemli çalışmalardan biri de Ayşe Saktanber’e aittir. Saktanber özellikle feminist hareketin gelişmesine başlamasından sonra medyanın kadın konusuna daha fazla yer ayırdığını söylemekte, ancak bu nicel artışın kadınların ikincil konumlarını dönüştürmede önemli bir etkisi olmadığını vurgulamaktadır. Çünkü kadınlar üzerine söylenen sözdeki çoğalma, kadınların bakışını değil, erkeklerin bakışını taahhüt etmektedir. Bu bakış açısı ise medyada iki kadın tipini ortaya çıkarmaktadır. Birincisi, özellikle televizyonların kadın programları kadınları olarak fedakâr anne – sadık, iyi eylemci kurgusu ile ortaya çıkan kadınlardır. İkincisi ise, Saktanber’in serbest-müsait kadın dediği tiptir. Kadının cinselliğine odaklanan bu tip, ana hatlarıyla kadını pasif, kolayca el konulabilir, hükmedilebilir bir cinsel haz nesnesine dönüştürmektedir. Kadınlar medyanın çeşitli alanlarında kendi seyredilebilirlerini

³⁹³ Mine Gencil Bek, “Medya ve Toplumsal Katılım Araştırması İçerik Analizi Sonuçları”, Mart 2006, <http://www.britishcouncil.org/turkey-society-media-and-social-inclusion-report-turkish.doc>, (15.05.2009)

³⁹⁴ Mine Gencil Bek – Mutlu Binark, **Medya ve Cinsiyetçilik**, Ankara Üniversitesi Kadın Sorunları Araştırma ve Uygulama Merkezi, Ankara, 2000, s. 4–12.

³⁹⁵ Tanrıöver, **a.g.e.**, s. 156–159, Burçin Belge, “Bianet ve Kadın Odaklı Habercilik”, **Kadın Odaklı Habercilik**, Haz. Sevdâ Alanku, IPS İletişim Vakfı Yayınları, İstanbul, 2007, s. 200.

seyrederlerken, bir yandan da onlardan talep edilen ideal kadının ne oldu u gösterilir ve onlara kendini basın yayın alanında çalı an pek çok kadının da kurulmasına aracılık etti i bu söylem, talep dı ı kalmak istemeyen kadınlarca da benimsenerek, kemikle ip yaygınla maktadır³⁹⁶. Kadınların siyasal anlamda basında temsilcili i ise özellikle 1980'lerden sonra feminist hareketin hız kazanmasıyla birlikte artmı tır. Bu ba lamda sol basında konu, insan hakları, demokrasi, e itlik gibi ba lamalarda incelenirken, muhafazakâr basında ise tesettür konusu üzerinden tartı ılmı tır.

Bu çalı mada, kadınların siyasal temsilcili inin nasıl sunuldu u seçme ve seçilme hakkının yasala tı ı 6 Aralık 1934 tarihinden günümüze kadar olan genel seçim dönemlerinde kapsamlı bir ekilde incelenecektir. Çalı ma kadının medyada siyasal açıdan eksik ya da ataerkil ideoloji çerçevesinden yanlı temsil edildi i varsayımına dayanmaktadır. Bu ba lamda çalı mada, yazılı basında kadının siyasal temsilcili ine ili kin haberlerin ve yazıların hangi ideolojik arka planlara dayanarak sunuldu u söylem analizi yöntemiyle incelenecektir. Çalı manın inceleme alanına kadının siyasal temsilcili iyle do rudan ilintili görülen haber ve yazılar, kadın aday ve politikacılara ili kin haberler, kadın haklarına ili kin haberler, uzman söyle ileri ve konu hakkındaki kö e yazıları dâhil edilmi tir.

3.1.2) Ara tırmanın Yöntemi ve Kapsamı

3.1.2.1) Söylem Analizi Yöntemi

Söylem analizi, medya metinlerinin ideolojik ve ele tirel olarak incelemesini ve metinlerin arda alanında yatan dü üncenin yorumlamaya dayanarak ortaya çıkarılmasını amaçlayan bir yöntemdir. Söylem; “dilbilimsel ve dilsel olmayan etkinliklerin, özelliklerin bir arada olu turdu u anlamlandırma ve sınıflandırma dizgesidir. Dilsel söyleyi lerde yer alan tüm ö eler, dü z anlamları, yan anlamları, farklı anlamları ile karma ık bir yapı olu turmaktadır. Söylem çözümlemesi ise, yazımlanmı durumda olan söylemin, karma ık yapısı içerisinde dilbilgisel özellikler dikkate alınarak, niteliksel olarak ve kuramsal biçimlerle çözümlenmesidir. Söylem çözümlemesinde sözcüklerin

³⁹⁶ Saktanber, **a.g.m.**, s. 213.

anlambilimsel olarak ard arda gelmesi, görelî bir yorumu gerektirir.”³⁹⁷ Bu görelî yorum, söylem çözümlemesinin öznel bir okumaya dayanan bir yöntem olarak ortaya çıkmasına neden olmuştur. Söylem ideolojik bir yapılanma ve söylem analizi de bu yapılanmanın ardındaki iktidar ilişkilerini ortaya çıkarmaya yönelik bir çözümleme olduğu için eleştirilmiştir. “Söylem analizi, eleştirel yönüyle neo-Marksist düşüncelerin, Frankfurt okulu ve Batı Marksizm’in dile yaptığı vurguyu merkeze alır.”³⁹⁸ Neo-Marksistlerin yaptığı katkının yanı sıra Foucault, Derrida, Wittgenstein gibi post-yapısalcıların da ilk kez dile ve söylemi ayrı bir konu olarak ele alıp incelemeleri bu analizin gelişmesinde önemli ölçüde etkili olmuştur.

Söylem analizi, “keşif yoluyla bilgi elde etmeye yönelik bir analizdir. Keşfedilen şey, bilgi hakkındaki bilgidir. Burada, bir pratik olarak dil incelenir ve bilginin yapılanması anlamlarına farklı yollarla ulaşma biçimleri gösterilir. Söylemi incelenebilir kılan şey kurallar ve dilin fonksiyonudur; bunları eylem ya da pratiğe dönüştüren; anlatım/ifade, beyanlar, yani konuşma yollarıdır”³⁹⁹.

Söylem analizinin eleştirel söylem çözümlemesi adıyla iletişim alanında bir yöntem olarak kullanılmaya başlamasının kısa bir tarihi olmasına rağmen, analizin kendisinin ortaya çıkmasını daha eski tarihlere götürmek mümkündür. Edibe Sözen, söylem analizinin gelişiminin üç evre halinde belirlenebileceğini söylemektedir. Birinci evre; sosyolojik kaynaklı söylem analizleridir. Bu çalışmalar daha ziyade 1940’lı yıllarda başlayan mikro-sosyoloji çalışmalarıdır. İkinci evre, 1970’li yıllara rastlar. Bu evrede, sosyolojideki eylem kavramı, linguistik kavramlar olan anlatım ve konuşma yolları ile genişletilir ve bunlar birer dil pratiği olarak sunulur. Üçüncü evre olarak sayılabilecek 80’li yıllarda ise söylem analizi, Foucault’un sosyal/söylem teorilerini göz önünde bulunduran meta-analitik boyuttaki sosyal analizlerdir. 90’lardan günümüze, kadar gelen evrede ise, eleştirel dilbilimcilerin ilgilerine mazhar olduğu üzere söylem

³⁹⁷ Aysel Aziz, **Sosyal Bilimlerde Araştırma Yöntemleri ve Teknikleri**, Nobel Yayınları, Ankara, 2008, s. 137.

³⁹⁸ Edibe Sözen, **Söylem: Belirsizlik, Mücadele, Bilgi/Güç ve Refleksivite**, Paradigma Yayınları, İstanbul, 1999, s. 86.

³⁹⁹ Sözen, **a.g.e.**, s. 86.

analizi, ele tirel söylem analizi ekline dönü mü tür⁴⁰⁰. Son yıllarda özellikle ileti im alanındaki çalı malarda yo un bir ekilde kullanılan ele tirel söylem çözümlemesi, bir okumadır, söylem çözümlemesi gerçe e dayalı de il, anlama dayalı bir sonucu amaçlamaktadır. Söylemin çözümleni biçimi çok öznel olabilir, çözümleyicinin yorumu olası yorumlardan yalnızca biridir⁴⁰¹. Aynı metin üzerinde, farklı ara tırmacıların ortaya çıkaraca ı pek çok yorum olabilir. Ara tırmacı, söylem analizi yöntemini kullanarak haber metninde gizlenmi iktidar ve ideolojik yapıları kendi bakı açısıyla ortaya çıkarmaya çalı maktadır. “Ele tirel söylem çözümlemesi, söylemi, toplumsal bir pratik olarak görmektedir... Söylem toplumsal kurgulayıcı oldu u kadar, toplum tarafından da ekillendirilir. Bu anlamda söylem, toplumsal açıdan etkili bir araç oldu u için önemli güç ili kilerinin yaratılmasına da yol açmaktadır. Ele tirel söylem çözümlemesinin çıkı noktası, metin içine yerle tirilmi olan bu ideolojik yapıları ortaya çıkarmaktır”⁴⁰². Metin içerisinde yer alan ideolojik yapılar, söylem yoluyla üretilerek, yeniden üretilerek ve devamlılı ı sa lanarak ana konu hakkında bir toplumsal temsil olu turmaktadır. Bu temsil, metne egemen olan ideolojinin ve iktidar yapısının sürdürülmesine yöneliktir. Söylem çözümlemesi bu iktidar yapılarını ortaya çıkarmayı amaçlamaktadır. Medyanın gündem ve kamuoyu olu turma rolleri dü ünüldü ünde, haber söyleminin bu temsilleri kurma, de i tirme konusunda ne denli önemli bir rol oynadı ı ortaya çıkmaktadır.

Multidisipliner bir analiz yöntemi olan söylem çözümlemesi, ileti im alanındaki çalı malara Van Dijk’ın ele tirel söylem analizi yöntemini kullanarak haber metinlerini çözümlemek eklinde yansı mı tır. Bu çalı mada da kullanılacak olan Van Dijk’ın söylem analizi yöntemini di er ara tırmacılardan farklı kılan, ‘haber çözümlemelerini ele alı biçimidir. Haberleri yalnızca metinsel ya da yapısal açıdan incelememi , anlama ve üretme düzeylerinde çözümleme ve açıklama getirmi tir. .. Van Dijk’e göre yapısal çözümleme yeterli de ildir, çünkü söylem ba ımsız bir yapıya sahip olmaması nedeniyle, üretim ve yorumlama süreçleri açısından da sosyal bir ba lam içerisinde

⁴⁰⁰ Sözen, **a.g.e.**, s. 102.

⁴⁰¹ Gülseren endur Atabek-Ümit Atabek, **Medya Metinlerini Çözümlemek: çerik, Göstergibilim ve Söylem Çözümleme Yöntemleri**, Siyasal Kitabevi, Ankara, 2007, s. 152.

⁴⁰² Lütfiye Oktar, “Laik ve Anti-Laik Söylemlerde Biz ve Onlar Çatı ması”, **1990 Sonrası Laik-Antilaik Çatı masında Farklı Söylemler**, Der. Semiramis Ya cı o lu, Dokuz Eylül Yayınları, 2002, zmir, s. 165.

incelenmesi gereken karmaşık bir iletişim olgusudur”⁴⁰³. Van Dijk’ın söylemsel iktidar çözümlemesi, bu iktidarı kuran ve taşıyan söylem biçimlerinin açığı çıkarılmasına yöneliktir. Hangi yapıların, stratejilerin ve edimlerin iktidar konumu yarattığını araştırmaktadır⁴⁰⁴. Van Dijk’a göre söylem analizi, konu manının ya da yazının çeşitli yapıları ve stratejilerini ve bunlarla ilgili sosyal ve politik bağlamı sistematik bir şekilde ortaya çıkarmaktır⁴⁰⁵. Ele tiri söylem analizi ise, toplumdaki eşitsiz güç ve iktidar ilişkilerinin söylem yoluyla nasıl üretildiğini, yeniden üretildiğini incelemektedir. Van Dijk ele tiri söylem analizini şöyle tanımlamaktadır: “Ele tiri söylem analizi, sosyal ve politik bağlamda konuşma ve yazı yoluyla var edilen, yeniden üretilen toplumsal eşitsizlik, hegemonyayı ortaya çıkarmaya çalışan bir analitik söylem analizi biçimidir⁴⁰⁶”. Bu eşitsizlik söylem yoluyla metinlerde iki şekilde ortaya çıkmaktadır: Birincisi bizden olmayana yani ötekini olumsuz sunma, ikincisi ise bizi yani kendimizi olumlu sunmadır⁴⁰⁷. Bu yöntem, onların negatif özelliklerini, bizim pozitif özelliklerimizi ön plana çıkarmak için kullanılmaktadır. Bu işlevi açık bir şekilde olmaktan çok, genellikle örtük ifadelerle ve başka stratejilerle birlikte kullanılmaktadır.

Teun van Dijk’ın söylem çözümlemesi genel kabul gören bir yöntem olmakla birlikte, çeşitli nedenlerle eleştirilmektedir. Birinci eleştiri, bu analizin sadece yazılı metinlere yönelik olduğu ve konuşmaları dışında bıraktığı için yeterli olmadığını yönündedir⁴⁰⁸. İkinci eleştiri ise; söylem çözümlemesinin öznellik içermesinden kaynaklanır. Teun van Dijk ele tiri söylem çözümlemesinin aslında bir pozisyon alma olmasından kaynaklandığını vurgulamaktadır. Söylem çözümlemesinin bu şekilde bir öznellik içermesini Gill bir sorun olarak değerlendirilmekte çözümlenen metnin de söylem çözümlemesine tabii tutulabileceğini ve bunun döngüsel bir süreç yaratabileceğini

⁴⁰³ Güler Ülkü, “Söylem Çözümlemesinde Yöntem Sorunu ve Van Dijk Yöntemi”, **Haber, Hakikat ve İktidar İlişkisi**, Der. Çiğdem Dursun, Elips Yayınları Kesit Tanıtım, Aralık, 2004, s. 374.

⁴⁰⁴ Ürün, **a.g.e.**, s. 118.

⁴⁰⁵ Teun A. Van Dijk, *New(s) Racism: A Discourse Analytical Approach*, **Ethnic Minorities and The Media**, Ed. Simon Cottle, Milton Keynes, Open University Press, United Kingdom, 2000, s. 35.

⁴⁰⁶ Teun A. van Dijk, “Critical Discourse Analysis”, **Handbook of Discourse Analysis**, Eds. Schiffrin D., Tanen D., Hamilton H.E., Blackwell Publishers, 2001, s. 352.

⁴⁰⁷ Teun Van Dijk, “Söylem ve ideoloji: Çok alanlı bir Yaklaşım”, **Söylem ve ideoloji: Mitolojik-Din-ideoloji**, Hazırlayanlar: Barış Çoban, Zeynep Özarlan, Su Yayınları, İstanbul, 2003, 99-102.

⁴⁰⁸ Sözen, **a.g.e.**, s. 89.

söylemektedir⁴⁰⁹. Van Dijk daha sonraki çalışmaları da analizine dâhil ederek, birinci ele tiri konusunun dayana nı ortadan kaldırmı tır. İletim çalışmaları en kabul gören yöntem olması nedeniyle bu çalışmada da Van Dijk’ın söylem analizi yöntemi kullanılmı tır.

Van Dijk’ın yöntemini iki temel çözümleme üzerine kurmu tur. Bunlar, haberlerin makro ve mikro analizidir. Makro yapı haber başlıkları, giri , sonuç genel fikir verme i levine sahiptir. Ana metinde esas olay, arka plan bilgileri başlam ve yorumlar yer alır. En önemli bilgiler öncelikle verilerek okuyucuya neyin daha önemli oldu u bildirilmektedir⁴¹⁰. Makro yapı tematik ve tematik çözümleme olmak üzere ikiye ayrılmaktadır. Tematik çözümleme; “üst başlık, başlık, alt başlık, spot ve haber girişlerini incelemektedir. Buna göre başlık ve haber giri i, özetlemenin yanı sıra, metne giri görevini de görür. Başlık, spot ve haber girişinden oluşan standart bir haberin incelenmesi, haberde genelden özele, en önemli bilginin önce verilmesinden, önemsiz ayrıntılara do ru bir hiyerar i oldu unu gösterir. Öte yandan durum ve yorum bölümlerinden oluşan tematik çözümleme, van Dijk’ın önem verdi i di er makro çözümleme kategorisidir. Durum, haber olayı hakkındaki bilgileri içerir ve ana olayın ele alı biçimini de erlendirir. Başlam ve arda lan bilgilerini içerebilir. Önceki olayların ifade edilmesiyle olayların anlaşılır olmasını kolaylaştırırken, arda lan bilgisinin olmaması olayın tiple tirilmesini sa lar. Sonuç, ana olayın sonuçlarının de erlendirilmesini içerirken, haber kaynakları ve olayın taraflarının sözlü tepkilerine yer verilen yorum bölümleri makro çözümlemenin son kısmını olu turmaktadır”⁴¹¹.

Mikro yapı sözcük seçimleri, söz diziminden olu maktadır. Van Dijk’a göre; söylem analizinin ilkeleri haber söz dizimi (sentaks), açılı ve kapanı söylemi, hikâyenin kurulması, haber başlıkları, haberin bütünsel anlatımı, söylemin konusu,

⁴⁰⁹ R. Gill, “Discourse Analysis”, **Qualitative Researching with Text, Image and Sound: A Practical Handbook içinde**, Ed. M. Bauer ve G. Gaskell, Sage, Londra, 2000, s. 172-190’dan Aktaran Atabek-Atabek, **a.g.e.**, s. 152.

⁴¹⁰ Selda Bulut- Levent Yaylagül, “Türkiye’deki Yazılı Basında Yargıtay ve Mafya li kisine Yönelik Haberler”, **Gazi İletim Dergisi**, Sayı 19, 2004, s. 126.

⁴¹¹ Zerrin Ertan Keskin, “ Türkiye’de Haber ncelemelerinde van Dijk Yöntemi”, **Haber, Hakikat ve ktidar li kisi**, Der. Çiler Dursun, Elips Yayınları, Kesit Tanıtım, Aralık 2004, s. 392-393, Teun A. van Dijk, “Critical Discourse Analysis”, **Handbook of Discourse Analysis**, Eds. Schiffrin D., Tanen D., Hamilton H.E., Blackwell Publishers, 2001, s. 354.

haberlin retori i yani haberlin formüle edili biçimi ve ba lamıyla olu turulan ikna edici soyutlamaların toplumsal ba lama yerle tirilmesi ve kapanı la gerçekte tirilir⁴¹². Mikro yapı, söz dizinsel yapının, kelimeler arası bölgesel uyumun, kelime seçimlerinin ve haberlin retori inin çözümlenmesinden olu maktadır. Haberde kullanılan cümlelerin kısa veya uzun, basit veya bile ik ve etken veya edilgen cümle olmaları haberlin ideolojik arka planı hakkında ipuçları vermektedir. Bölgesel uyum, ard arda gelen cümlelerin birbirleriyle ili kilerini incelerken, kelime seçimleri ise, gazetenin ya da gazetecinin ana olaya yakla tı ı ideolojik perspektifi ortaya çıkarmaktadır. Son olarak haberlin ikna edicilik özelli ini arttıran olayın taraf ve tanıklarının yorum ve sözel tepkilerinin yer aldı ı alıntılar, olayın gerçekten oldu unun göstergesi olan foto raf ve haberlin inandırıcılı nı arttıran grafik, rakam ve sayısal verilerden olu an haber retori i haberlin mikro yapısının ö elerini olu turmaktadır⁴¹³.

Makro yapı / mikro yapı sınıflandırmasını Güler Ülkü, küçük ölçekli yapı düzeyinde çözümlene, büyük ölçekli yapı düzeyinde çözümlene ekinde sınıflandırmı tır. Buna göre; “Küçük ölçekli yapı düzeyinde çözümlene, ba da ıklı ı sa layan tümceler arasındaki anlamsal ili kiler, sözdizim ve sözcük düzeyinde, alıntılar ve haberlerin gerçekli ini ortaya koyan, do rudan ve do rudan olmayan bilgi sunumu gibi retori i sa layan birimler üzerinde yo unla ırken, büyük ölçekli yapı çözümlene, haber metinlerinin konusal yapısı ve bunların kategorisel eması üzerine yo unla maktadır⁴¹⁴.

Uzun dönemli tarihsel bir gazete taramasından olu an bu çalı ma, kadınlara seçme ve seçilme hakkının verildi i 1934 ile en son genel seçim dönemi olan 22 Temmuz 2007 tarihleri arasındaki genel seçim dönemlerinde kadın siyasetçilerin ve kadınların siyasal temsilcili i konusunun yazılı basında nasıl temsil edildi ini incelemeye yöneliktir. Kadınların siyasal temsilcili inin nasıl temsil edildi ini incelemek, yöntem olarak söylem analizinin seçilmesinin gerekçesini de açıklamaktadır. Kadınların siyasal temsilcili ine ili kin haberler ifadesi ile kadın haklarına ili kin

⁴¹² Bulut- Yaylagül, **a.g.m.**, s. 126.

⁴¹³ Teun A. van Dijk, “Critical Discourse Analysis”, **a.g.m.**, s. 354. Ayrıca Bkz. Teun A. Van Dijk, **News as Discourse**, Lawrence Earlbaum Associates Publishers, Hillsdale, New Jersey, 1988, s. 59-94.

⁴¹⁴ Ülkü, **a.g.m.**, s.374.

haberler, kadın milletvekili ve adaylarına ili kin haberler, kadının siyasal alanda yer almasıyla ilgili yeni düzenlemelere ili kin haberler, uzmanların görü ve kö e yazıları kastedilmektedir. Çalı ma bu konudaki haberlerin, kadınların siyasal temsilcili i dı nda kalan ba lamlarda verildi i ve ba ka temaların ön plana çıkarıldı ı varsayımına dayanmaktadır. Kadınların siyasal/toplumsal alanda görünürlü ünü etkileyen ataerkil ideoloji ve zihniyet yapılarının de i mesinde gazete söylemlerinin önemli bir etkisi oldu u ise bir ba ka varsayımdır. Bu amaçla çalı ma, gazete haberlerinin kadın-siyaset ili kisini nasıl kurdu unu, hangi söylemsel yapılarla ve ideolojik arka planlarla olu turdu unu ortaya çıkarmayı amaçlamaktadır. Çalı ma gazete söylemlerinin kadınların siyasete katılmasına me ruluk/destek sa layıp sa lamadı nı ya da ataerkil ideoloji gibi ba lam dı ı olan konuların haber yapılarına hâkim olup olmadı nı ara tırmayı planlamaktadır. Bu çalı mada söylem analizinin makro boyutu olarak; tematik analiz içinde haber üst ba lık, ba lık ve alt ba lıkları, haber giri leri, tematik analiz olarak, ana olayın ele alını bilgisi, ardalın ve ba lam bilgisi ile olay tarafların de erlendirmeleri incelenecektir. Söylem analizinin mikro boyutu olarak ise; haberlerde kullanılan cümlelerin yapısını inceleyen söz dizinsel yapı, kelime seçimleri ve retorik incelenecektir.

3.1.2.2) Ara tırmanın Kapsamı

Bu çalı manın kapsamını 1934 yılı ile 2007 yılı arasında kalan 18 genel seçim dönemi olu turmaktadır. Ancak tüm genel seçim dönemlerinin incelenmesi geni bir zaman dilimi gerektirdi inden, Türkiye'nin siyasal hayatının önemli dönemleri ba lamında ara tırma gerçekte mi tir. Bu ba lamda Cumhuriyet döneminden, kadınların seçme ve seçilme hakkının yasala tı ı 1934 yılı ile ilk defa seçimlere katıldıkları 1935 yılı, çok partili dönemden 1950 yılında gerçekte en seçimler, 27 Mayıs ve 12 Mart askeri müdahalelerinden sonra gerçekte en seçimlere ait dönemler ve 1980 sonrası dönemin ise tümü ara tırmanın kapsamına dâhil edilmi tir. 1934 ile 2007 yılları arasında kalan 18 genel seçim döneminin 11'i incelenerek kapsamlı bir ara tırma gerçekte tirilmi tir. Seçim dönemleri ve ara tırma kapsamında tarama yapılan tarihler a a ıdaki gibidir:

Genel Seçim Tarihi

08 ubat 1935
14 Mayıs 1950
15 Ekim 1961
14 Ekim 1973
06 Kasım 1983
29 Kasım 1987
20 Ekim 1991
25 Aralık 1995
18 Nisan 1999
03 Kasım 2002
22 Temmuz 2007

Tarama Yapılan Tarihler

05 Kasım 1934 – 15 ubat 1935
14 Nisan 1950 – 21 Mayıs 1950
16 Eylül 1961 – 22 Ekim 1961
15 Eylül 1973 – 21 Ekim 1973
06 Ekim 1983 – 13 Kasım 1983
29 Ekim 1987 – 06 Aralık 1987
20 Eylül 1991 – 27 Ekim 1991
25 Kasım 1995 – 31 Aralık 1995
18 Mart 1999 – 25 Nisan 1999
03 Ekim 2002 – 10 Kasım 2002
22 Haziran 2007- 29 Temmuz 2007

Cumhuriyet döneminden çok partili hayata geçinceye kadar, kadın hakları konusu Cumhuriyet ideallerinden biri oldu u için hem siyasal gündemde, hem yazılı basın gündeminde yo un bir yer edinmi tir. Bu nedenle bu dönemden, kanun de i ikli inin ilk yasala tı ı tarih ile kadınların bu hakka sahip bir ekilde katıldı ı ilk seçimlerin tarihi olan 5 Kasım 1934 ile 15 ubat 1935 tarihleri arasında kesintisiz bir tarama gerçekleştirilmi tir. Çok partili dönemi geçilmesiyle birlikte, kadın milletvekili oranlarının dü ü üyle do ru orantılı olarak yazılı basının da bu konuya gösterdi i ilgilinin azaldı nı söylemek mümkündür. Ayrıca Türkiye'nin bu dönemde ya adı ı darbe ve muhtıra deneyimleri, kadınları siyasal gündemin dolayısıyla yazılı basın gündeminin dı ma itmi tir. Bu nedenle bu dönemde özellikle darbe ve muhtıradan sonraki seçim dönemleri örneklem olarak alınmı tir. 1980'den sonraki dönem ise, Türkiye'de dünyadaki geli imine paralel olarak Türkiye'deki kadın hareketinin ivme kazandı ı dönemdir. Bu ba lamda, yazılı basının da kadın konusuna yo un ilgi gösterece i varsayımından hareketle 1980 sonrası dönemin 6 genel seçimini içeren, 6 Kasım 1983, 29 Kasım 1987, 20 Ekim 1991, 25 Aralık 1995, 18 Nisan 1999, 3 Kasım 2002, 22 Temmuz 2007 seçim dönemleri incelenmi tir.

Ara tırmada örneklem olarak kullanılan gazeteler ise, temelde üç farklı toplumsal görü ü ifade etti i dü ünülen Cumhuriyet, Hürriyet ve Zaman gazeteleridir. Ara tırmanın ba langıç a masından günümüze kadar süreklili i olan tek gazete olan Cumhuriyet tüm dönemlerde kullanılmı tir. 5 Kasım 1934 ile 15 ubat 1935 tarihleri arasında Cumhuriyet'in yanında Zaman gazetesi taranmı tir. Dönemin yazılı basınında

muhafif yayın organlarının fazla bulunmamakla birlikte, yumu ak bir muhalefet örne i sergileyen Zaman gazetesi⁴¹⁵ de taranmı tır. Bugünkü Zaman gazetesiyle sadece isim benzerli i olan bu gazete kısa sürede kapandı ı için daha sonraki dönemlerde taramaya dâhil edilmemi tir. Hürriyet gazetesi kurulu tarihi itibarıyla 1950 yılında taramaya dâhil edilmi tir. Dolayısıyla 1950, 1961, 1973 seçim dönemlerinde Cumhuriyet ve Hürriyet gazeteleri taranmı tır. 1980 sonrasında ise Cumhuriyet, Hürriyet ve Zaman gazeteleri birlikte taranmı tır. Taramalar genel seçimlerin 1 ay öncesinden ba latılmı , 1 hafta sonrasına kadar devam etmi yakla ık 37 günlük bir zaman diliminde gerçekte tirilmi tir. Toplamda yakla ık olarak 950 civarında gazete sayısı taranmı tır.

3.1.3) Ara tırmanın Bulguları: Genel Seçim Dönemlerinde Yazılı Basında Kadınların Siyasal Olarak Temsili

3.1.3.1) Cumhuriyet Döneminde Yazılı Basında Kadınların Siyasal Temsili

Cumhuriyet dönemine ili kin yazılı basın taraması, 5 Kasım 1934 ile 15 ubat 1935 tarihleri arasında yapılmı tır. Çalı manın bu tarihler arasındaki dönemi kapsamasının nedeni; kadınların seçme ve seçilme hakkının 5 Aralık 1934'te yasala masıdır. Bu nedenle, bu yasala maya ili kin dü ünceleri de izleyebilmek için 1 ay öncesinden yani 5 Kasım 1934 tarihinden itibaren tarama ba latılmı tır. Kadınların seçme/seçilme hakkına haiz olarak katıldıkları ilk genel seçimler 8 ubat 1935'de gerçekte ti i için Kasım 1934 ile ubat 1935 tarihleri arasında kesintisiz bir tarama gerçekte tirilmi tir. Bu döneme ili kin günümüze de in devamlılı nı sürdüren tek gazete olan Cumhuriyet ile o dönemde Velid Ebüzziya'nın çıkardı ı ve 1936'ya kadar yayın hayatında kalan Zaman gazeteleri taranmı tır.

Bu dönemle ilgili belirtilmesi gereken önemli bir husus, muhafif yayın organlarının fazla bulunmamasıdır. Günümüze kadar süreklili ini koruyan tek gazete olan Cumhuriyetin kurucusu Yunus Nadi'nin, 1920 yılında Büyük Millet Meclisi'ne

⁴¹⁵ 1934'te taranan Zaman gazetesi ile ara tırmanın 1980'den sonraki döneminde taranan Zaman gazetesi arasında sadece isim benzerli i bulunmaktadır. 1934'teki Zaman'ı, Velit Ebüzziya çıkarmı , iki yıl sonra ba ka bir isim almı , gazetenin yayımı ılımlı da olsa muhalefeti nedeniyle ancak 19 Nisan 1936'ya dek sürmü tür. Bkz. Hıfzı Topuz, **100 Soruda Basın Tarihi**, Gerçek Yayınevi, stanbul, 1973, s. 157, Yaraman, **Türkiye'de Kadınların Siyasal Temsili**, a.g.e., s. 165.

milletvekili olarak girmesi ve altı dönem milletvekili i yapması bu duruma örnek olarak gösterilebilir. Dolayısıyla 1934 dönemi gazete haberleri de erlendirilirken, siyaset ve yazılı basın gündeminin fazla farklıla madı ını göz önünde bulundurmak gerekmektedir.

Kasım 1934 ile ubat 1935 tarihleri arasında gazetelerin kadınların siyasal temsilcili i ile ilgili haberlere sonraki hiçbir dönemde rastlanmayacak kadar çok yer verdikleri görülmü tür. Hiç üphesiz bu durum, yeni kurulan devletin benimsedi i ideolojik yapılanmanın kadınların erkeklerle e it olması dü üncesini içinde barındırmasıyla dolayısıyla kadınların geli imine büyük önem vermesiyle do rudan ili kilidir. Cumhuriyetin Batıya dönük olan yönü, içinde ça da lık, laiklik, e itlik, ilericilik, insan hakları, demokrasi gibi de erleri barındıran bir ideolojiyle biçimlenmi tir. Bu dönemde laiklik henüz anayasal bir de er olmamakla birlikte - anayasaya 1937 yılında bir ilke olarak girmi tir- bütün devrimlerin altında yatan unsur olarak kar ımıza çıkmaktadır. Kadın sosyal ve siyasal haklarının tanınmasını da bu unsurun tezahürlerinden biri olarak de erlendirmek mümkündür. Demokratik yönetimlerin en temel unsuru olan e itli in, yeni devletin kurulu una kadar en çok ihmal edildi i kesim kadınlar olmu tur. Dolayısıyla ça da medeniyet düzeyine ula manın ve demokratik bir yönetim kurmanın ilk hedeflerinden biri kadınların önce medeni haklarına sonra da siyasi haklarına kavu malarını sa lamaktı. Medeni kanunun kabul edilmesi ve Tevhid-i Tedrisat kanunun çıkarılması kadınların sosyal ya antılarını düzenleyen en önemli düzenlemeler olmu tur. Sıra siyasal alandaki hakların tanınmasına gelmi tir ve önce 1930 yılında çıkan kadınlara belediye meclislerine seçme/seçilme hakkı tanıyan yasa ile sonra da 5 Aralık 1934'de genel seçimlerde seçme/seçilme hakkının yasalla masıyla bu süreç tamamlanmı tır. Yeni kurulan devletin ardında yatan bu ideolojik anlayı , muhalif basın organlarının bulunmaması nedeniyle yazılı basına da aynen yansıma tır. Çalı ma, gazetelerde kadın-siyaset ili kisinin nasıl ve hangi ideolojik arka planlar üzerine kuruldu unu ara tırmayı hedefledi inden yöntem olarak söylem analizi kullanılmı tır. Ancak, daha sonraki dönemlere de ık tutması açısından nicel bir takım verilerin verilmesi yerinde olacaktır.

Cumhuriyet döneminde Zaman gazetesinde kadın ve siyaset ili kisi ile ilgili 30 haber, Cumhuriyet gazetesinde ise; 41 haber çıkmı tır.

3.1.3.1.1) Makro Çözümleme

Söylem analizi yönteminin ilk a aması makro çözümlemedir. Makro çözümlemede; üst ba lık, ba lık, alt ba lık, haber giri inden olu an tematik çözümleme, ana olayın ele alınım biçimi, ardalın ve ba lam bilgisi, olay taraflarının de erlendirmelerini içeren tematik çözümlemeden olu maktadır.

1934 Aralık ile 1935 ubat dönemi arasında kadınların siyasal temsilcili i ile ilgili haberler öncelikle makro açıdan analiz edilmi tir. Makro çözümlemenin ilk a amasına olu turan haber ba lıkları ve giri leri hangi temanın daha önemli oldu unu, hangisinin daha az önemli oldu unu ortaya çıkarmaktadır. Hangi olay ve tema daha önemli görülüyorsa, gazeteler o olayın/temanın ilk olarak verilmesi e ilimini göstermektedir. Haber ba lıkları da haber metninin en önemli yerini vurgulaması bakımından önemlidir. Kasım 1934 ile ubat 1935 tarihlerinde Zaman ve Cumhuriyet gazetelerinde kadınların siyasal temsilcili i ile ilgili çıkan haberlerin tematik olarak, seçme ve seçilme hakkının duyurulması/bilgi verilmesi, Atatürk'e ve hükümete duyulan minnettarlık, kadın adaylar ve milletvekillerinin tanıtılması olmak üzere üç konuyu ön plana çıkardı ı görülmü tür.

Makro ba lamda ilk olarak, haber üst ba lık, ba lık, alt ba lık ve haber giri leri incelenmi tir. Bu inceleme gazetenin hangi temayı ön plana çıkardı nı anlamaya yöneliktir. Bu ba lamda Zaman gazetesinde haber üst ba lık, alt ba lık ve ba lıklar incelendi inde gazetenin haber hiyerar isinde üst sıralara ta ıdı ı ve en çok vurguladı ı konunun kadınların seçme ve seçilme hakkının topluma duyurulması ve bilgi verilmesi oldu u görülmü tür. Gazetede bu konudaki üst ba lık, ba lık ve alt ba lıklar unlardır:

- *"Kadınlar da Mebus Olacak: Yarın Mecliste Te kilatı Esasiye ve ntihap Kanunlarının Tadili Muhtemel."*, 4 Kânunuevvel 1934.
- *"Tarihi Karar Bugün Veriliyor, Meclis Bugün Te kilatı Esasiye ve ntihap Kanunlarını De i tirecek"*, 5 Kânunuevvel 1934.

- *“Kadınlar da Mebus Olacak: Meclis Dün Tekilatı Esasiye ve Nihap Kanunlarını De İ Tirdi”*, 6 Kânunuevvel 1934.

Gazetenin konuya ilişkin haberlerinin hepsini birinci sayfadan ve manette verdi i görülmü tür. Gazetelerin en önemli gördükleri konuları manetten verdikleri dü ünüldü ünde, kadınların siyasal hakları kazanması konusunun önemi ortaya çıkmaktadır. ncelenen dönemde kadın ve siyaset konusuna ilişkin haberlerin, di er konularla ilgili olanların önüne geçti i görülmektedir. Dolayısıyla burada di er haberlerle bir karıla tırma yapıldı nda kadın konusuna ilişkin haberlerin hiyerarşinin en üstünde yer alan haberler oldu unu söylemek mümkündür. Haberin kendi içindeki hiyerarşisine bakıldı nda ise, başlıklarda ve haber girişlerinde kanundaki di er de i ikliklerden önce kadınlara mebusluk yolunun açıldığının duyurulması haberin önemini bir kez daha ortaya koymaktadır. Bu durum, gazetenin kanun de i ikli i haberinde hiyerarşik olarak kadınlara ilişkin de i iklinin daha önemli gördü ünü göstermektedir.

Zaman gazetesinin haber başlıklarında ön plana çıkardığı ikinci tema, kadınların sevinç gösterileri, minnettarlıkları ve Atatürk’e ve hükümete olan teşekkürleridir. Gazetenin bu konuya ilişkin haber üst başlık, başlık ve alt başlıkları şöyledir:

- *“Türk Kadını heyecan içinde: Bu sabah kadınlar Beyazıt’ta toplanıp büyük tezahüratta bulunacaklar.”*, 7 Kânunuevvel 1934.
- *“Kadınlarımızın Bayramı: Dün İstanbul’da ve her yerde Türk kadını büyük tezahüratta bulundu.”*, 8 Kânunuevvel 1934.
- *“Bütün memlekette Türk kadını heyecan içinde, her tarafta toplantılar yaparak büyüklere saygı ve teşekkür telgraf yazıları gönderiliyor”*, 9 Kânunuevvel 1934.

Bu haberlerde i lenen tema, Türk kadınının siyasal haklarını Atatürk’e ve di er erkeklere borçlu oldu u dü ününcesidir. Bu dü ününce kurtuluş savaşını öne çıkaran haberlerle çeli mektedir fakat Kurtuluş Savaşı kahramanlıkları haberlerinin daha çok Bayan ffet gibi kadın hakları konusunda öne çıkan ki ilerin konularından alıntılar yapılarak verildi i göz önünde bulundurulursa bu çeli ki ortadan kalkmaktadır. Yukarıdaki haberlerin tümü birinci sayfada ve manette yer almı tır. Başlıklar,

kadınların Atatürk'e ve Cumhuriyet'e duydukları minnettarlık unsurunu tema olarak ön plana çıkarılmı tır. Dolayısıyla gazetenin siyasal hakları, do al bir hak olarak de il, bah edilmi bir hak olarak gördü ünü söylemek mümkündür. Aslında, bu durum kadınların da konuyu bu bakı açısıyla gördüklerinin yazılı basına yansımından ba ka bir ey de ildir.

Ba lık, üst ba lık, alt ba lık ve haber giri lerinde gazetenin ön plana çıkardı ı üçüncü grup haberler, siyaset yapan kadınları tanımaya yöneliktir. Zaman gazetesinde bu konudaki haber ba lıkları, alt ba lıkları ve haber giri leri öyledir: “ *ntihabat dün ba ladi*”⁴¹⁶ ba lıklı haberde kadınlarla ilgili do rudan bir yazı yer almamakla birlikte Kadınlar Birli i reisi Latife Bekir hanımın halkı intihaba te vik için verdi i konferansın foto rafı yer almaktadır. 7 kânunuevvel 1934 tarihli Zaman gazetesinde kadınlar birli i ba kanı Latife Bekir'le yapılan bir mülakata yer verilmi tir. Bu röportajda Latife Bekir bu hakkın verilmesiyle ilgili unları söylemektedir: “ *Kadınlar birli i bu hususta bir ey yapmamı tır. Yalnız Türk kadını ulusuna kar ı her anını vazifesini yapmı , hiçbir ey istemeden Budunu u runa sessiz sedasız fedakarane çalı mı tır. Türk kadını mebus seçmeye ve seçilmeye layık olmu , bu tabii hakka da kendisine istemeden verilmi tir.* ” Yapılan röportajda Latife Bekir, kadınların bu haklara layık olmasının dayana ı olarak, sessiz sedasız fedakârca çalı malarını göstermektedir. Latife hanım bir yandan bu hakkın tabii oldu unu belirtirken, di er taraftan da kadınların bu hakkı çalı tıkları için elde ettiklerine vurgu yapmı tır.

‘ *Kadın mebus namzetleri*’⁴¹⁷ ba lıklı bir ba ka haberde ise, mebus olması muhtemel kadınlar tanıtılmı tır. Bu konudaki di er haberler ‘ *kadınlar fırkaya kaydediliyor*’⁴¹⁸, ‘ *Mebus seçimine do ru: stanbul'daki hazırlıklar bitmek üzeredir. Meclise yeniden 130 sima girecek- kadınlarımızdan kimler mebuslu a namzet*’⁴¹⁹ ba lıklarıyla verilmi tir. Bu haberde seçilecek kadın mebusların ya lı, memleketin saygı ve sevgisini kazanmı lar arasından seçilece i belirtilmi tir.

⁴¹⁶ “ *ntihabat Dün Ba ladi*”, **Zaman**, 1 Te rinievvvel 1934.

⁴¹⁷ “Kadın Mebus Namzetleri”, **Zaman**, 9 Kânunuevvel 1934.

⁴¹⁸ “Kadınlar Fırkaya Kaydediliyor”, **Zaman**, 14 Kânunuevvel 1934.

⁴¹⁹ “Mebus Seçimine Do ru”, **Zaman**, 17 Kânunuevvel 1934.

*'Kaç mebus seçilecek? Meclise on kadın mebus girece i anla ılıyor'*⁴²⁰ başlıklı haberde ise Ay egül Yaraman'ın bahsetti i örtük kotaya⁴²¹ i aret etmektedir. Bu haber öyle devam etmektedir;

'Meclise on kadın mebus girece i anla ılıyor. Kadın mebusların ço onun istiklal mücadelesine fiilen i tirak etmi olanlar te kil edecektir. Seçilecek umum mebus adedinin yüzde be i kadın azadan mürekkep olacaktır. Bu takdirde yeni mecliste 18 tane kadın saylav bulunacak demektir. Yeni meclise dâhil olacak kadın mebuslar yekûnunun dörtte biri ilim ve irfan ile tanınmı tecrübeli ve münevver kadınlar arasından, di er dörtte üçü de istiklal harbinde fiilen sava a i tirak etmi hatta sırtında cephane ta ımı ve madalya almı köylü kadınları tarafından namzet gösterilerek intihab olunacaktır.'

Ba ka bir habere göre; *'bütün vilayet seçimlerinde kadın aza bulunacak. Umum meclislerde kadın üye bulunması için hükümetimizce kurultaya bir kanun layihası sunulmu , bütün vilayet meclislerinin birden yenilenmesi istenilmi tir'*⁴²² denilmi tir. Sayısal ve ili kin di er haberler; *'yeni saylav seçimi: be inci BMM'de 20-30 kadın saylav bulunaca ı tahmin ediliyor'*⁴²³, *'saylav seçimi ne zaman: mebus namzedi gösterilece i tahmin olunanlar-müstakil kadın saylavlar'*⁴²⁴ ilk defa kadın adayları tanıtan bir yazı yer almı tır. Bunlar; *'Seçim Hazırlıkları Bitiyor, Sayısal a Namzetlikleri Konulan Bayanların Tercüme- Halleri'*⁴²⁵. Bu haberde kadın adaylar ayrıntılı olarak tanımlanmı tır. Burada e itimlerinden mesleklerine kadar ayrıntılı yazılar yer almı tır ancak projeleri, dü ünceleri yer almamı tır. Burada dikkat çeken bir di er nokta bunların hepsinin okumu ve meslek sahibi kadınlar olmalarıdır. Seçimden sonraki tek haber ise 9 ubat 1934'de *"yeni saylavlar dün seçildi. Mebusların 17'si bayan, 13 müstakil sayısal a kimler intihab edildi?"* başlıklı ıyla bilgi vermeye yönelik olarak çıkmı tır.

Makro çözümlemenin ikinci basama ını haber giri leri olu turmaktadır. Haber giri leri de, seçim kanununda yapılan de i ikli in kadınlara ait kısmının di erlerinden

⁴²⁰ "Kaç Mebus Seçilecek", **Zaman**, 18 Kânunuevvel 1934.

⁴²¹ Bkz. Yaraman, **a.g.m, Toplumsal Tarih**, s. 17.

⁴²² "Bütün Vilayetlerde Kadın Aza Bulunacak", **Zaman**, 21 Kânunuevvel 1934.

⁴²³ "Yeni Saylav Seçimi", **Zaman**, 1 Kânunusani 1934.

⁴²⁴ "Saylav Seçimi Ne Zaman", **Zaman**, 25 Kânunusani 1934.

⁴²⁵ "Seçim Hazırlıkları Bitiyor", **Zaman**, 5-6 ubat 1934.

daha önemli oldu unu ortaya koymaktadır. ‘*Tarihi karar bugün veriliyor*⁴²⁶’ başlıklı haberin girişi öyledir: “*Meclis bugün teklif ettiği esasî ve intihap kanunlarını da i terecek. Fırka grubu, kadınların mebus seçmelerini ve seçilmelerini kabul etti- 40 bin nüfus bir mebus çıkaracak, 21 yaşını bitirenler seçime girebilecek. Nüfusu az kasabalardan un vergisi kaldırılıyor- Ziraat bankasının ıslahı.*” Bu girişte, di er de i ikliklerde duyurulmasına ra men, öncelikli olarak kadınların seçme/seçilme hakkını elde etmeleri verilmiştir. *Kadınlar da Mebus Olacak: Meclis Dün Teklif ettiği Esasî ve intihap Kanunlarını De i tirdi*⁴²⁷ başlıklı bir girişte ise di er de i iklikler hiç yer almamakta, öyle söylenmektedir: “*Büyük Millet Meclisi salonu bugün yine tarihi bir karara ve bunun yüksek tezahürlerine sahne oldu. Büyük Millet Meclisi, kabul ettiği bir kanunla Türk kadınına mebus seçmek ve seçilmek hakkını verdi.*” Haber başlık ve girişlerinden olu an tematik analiz, haber metinlerinin hiyerarşik bir sıraya tabi tutulmasıyla ilgilidir. Haber metinlerinde hangi tema di erlerine oranla daha önemli görülüyorsa, onun önce verildi i, di erlerinin onun arkasından geldi i varsayılmaktadır. Burada kanun de i ikli ineline ilkin haberde, önce kadınlara ilkin de i iklikler verilmi , di erleri onun arkasından gelmiştir.

Zaman gazetesinin, başlıklara paralel olarak haber girişlerinde ön plana çıkardığı bir giriş konu, kadınların kendilerine bu hakları sağlayanlara duydu u minnettarlıktır. ‘*Türk kadını heyecan içinde*⁴²⁸’ başlıklı haberin girişi öyledir: “*Kadınlarımızın Atatürk’e ve di er büyüklere ükranları-Ankaralı kadınlar dün Millet meclisine gittiler ve tezahüratta bulundular*” şeklinde verilmektedir. ‘*Bütün memlekette Türk kadını heyecan içinde*⁴²⁹’ başlıklı haberde ise, kadınlara verilen bu haklardan dolayı kadınların duydu u ükranlık anlatılmaktadır. Bu haber öyle devam etmektedir: ‘*Her tarafta toplantılar yaparak büyüklere saygı ve tekkür tel yazıları gönderiliyor.*’ Buna göre kadınların bu kanun de i ikli ini siyasi bir hak de il, kendilerine bah edilmi bir ayrıcalık olarak algıladıklarını söylemek yanlış olmaz. Bu haberde il ve ilçe örgütlerinden kadınların kendilerine verilen bu haktan ötürü Atatürk’e meclis

⁴²⁶ “Tarihi Karar Bugün Veriliyor”, **Zaman**, 5 Kânunuevvel 1934.

⁴²⁷ “Kadınlar da Mebus Olacak”, **Zaman**, 6 Kânunuevvel 1934.

⁴²⁸ “Türk Kadını Heyecan içinde”, **Zaman**, 7 Kânunuevvel 1934.

⁴²⁹ “Bütün Memlekette Türk Kadını Heyecan içinde, Her Tarafta Toplantılar Yaparak Büyüklere Saygı ve Tekkür Telgraf Yazıları Gönderiliyor”, **Zaman**, 9 Kânunuevvel 1934.

ba kanlı na, ba bakanlı a ve fırka genel kâtipli ine çektikleri telgraflar yer almaktadır. Bu haberde Edirne, Antalya, Kars, Samsun, Zonguldak, Denizli, Siirt'e yapılan kutlamalara ve telgraflara yer verirken, gazete bundan tabii bir hak gibi de il, verilen bir ayrıcalık gibi bahsetmi tir.

Makro analizin üçüncü basama mını, gazetenin ana olayı ele alı biçimi olu turmaktadır. Bu konudaki ana olay, kadınlara seçme/seçilme hakkı verilmesidir. Gazetenin bu olayı genel olarak olumlu bir söylemle ele aldı ı ve kanunda yapılan de i iklikler çerçevesinde sundu u görülmektedir. Gazetenin bu genel bakı açısının yanında, konuyu belirli ideolojik görü ler çerçevesinde ele aldı ı da görülmü tür. Haberlerde, ana olay olan kadınların seçme/seçilme hakkının elde etmeleri konusu, insan hakkının bir gere i gibi de il, bir ayrıcalık gibi sunulmu tur. Bu durumun tek istisnası olan haber Kadınlar Birli i'nin düzenlenen toplantıya ça rı metnidir. *'Kadınlar birli inin beyannamesi'*⁴³⁰ adlı haberde Kadınlar Birli i Türk kadınına öyle seslenmektedir: *"Türk kadını unutma ki Türk içtimai hayatının temelisin. Buna stiklal sava mın kara günlerinde sırtında cephane ta ıyarak kara sapanla toprak kazıyarak eri tin. Hız alan inkılâpta aldı ın yerle kendi mevkiini kendin kurdun. Layık oldu un siyasi hak sana verilmi tir. Bu mesut günü hep beraber kutlayaca ız"* demektedir. Bu haber kadınların bu hakkı tırnaklarıyla kazıyarak aldı ını gösteren tek istisna haberdir. Yani kadınlar bu hakları bah edilmi de il, kazanılmı olarak görmektedir. Tek istisna haber denilmesinin nedeni, di er haberlerde Atatürk'e ve hükümet üyelerine yapılan te ekküre vurgu yapılmasından kaynaklanmaktadır. *"Kadınlarımız birbirlerini tebrik ediyorlar"*⁴³¹ ba lıklı bir ba ka haber bu durumun örne ini olu turarak Kadınlar Birli inde yapılan bir kutlamadan söz etmekte, yine kendilerine bu hakkı tanıyanlara te ekkür etmektedir.

Evcil kadın rumuzu ve *'Siyasal yolda kadın'*ba lı ı ile çıkan bir kö e yazısı da gazetenin olayı ele alı biçimini göstermesi bakımından ilgi çekicidir. Bu yazı gazetenin kadın sayfasında yer almı tır. Kadın sayfasında ilk defa siyasi bir yazı çıkmı tır. Bundan önceki yazılar iyi ev kadınlı ını ö ütleleyen, ev i lerine ili kin tavsiyeler veren,

⁴³⁰ "Kadınlar Birli inin Beyannamesi", **Zaman**, 7 Kânunuevvel 1934.

⁴³¹ "Kadınlarımız birbirlerini tebrik ediyorlar", **Zaman**, 10 Kânunuevvel 1934.

örgü ve kazak modelleri veren sayfaları. Bu yazıda elde edilen hakkın önemi vurgulanırken, bir yandan da Türk erkeğine tekkür edilmekte ve öyle denilmektedir: “*elde etti imiz yüceli i erkeklerimize borçlu oldu umuzu ve onların bize olan bu ba lılı nı hiçbir zaman unutmamamız lazımdır. Türk kadın iyi bir ana olmayı her eyden ziyade sever; evinin sahibi olmayı her eyden üstün tutar; fakat Türk kadını memleketine de sıkı fıkı ba lıdır ve bu ba lılı ı hiçbir eye ba ı layamaz*”⁴³² Bu yazı kadınların kendilerine verilen hakları erkeklerin bir lütfu olarak gördüklerini göstermektedir. Ayrıca, yazı kadınların hem siyaseti, hem de ev ve aile içindeki rollerini birlikte yürütece ini belirtmesi bakımından ilgi çekicidir. O dönemde toplumdaki genel kanaati de yansıtan bu yazı, kadını siyasetin bir aktörü olarak kabul etmekte fakat geleneksel cinsiyet rollerine göre kadının üzerine dü en görevleri yapmasını da ö ülemektedir.

Gazetenin olayı ele alı çerçevelerinden bir di eri; Türk kadınının Kurtulu Sava ında gösterdi i kahramanlıklardır. Bu haberlerde Türk kadının Kurtulu sava ında gösterdi i kahramanlık, emek ve çaba sonucunda bu hakları hak etti i unsuru ön plana çıkarılmı tır. 7 Kânunuevvel 1934 tarihli Zaman gazetesinde öyle demektedir: ‘*Türk kadını unutma ki Türk içtimai hayatının temelisin. Buna stiklal sava ının kara günlerinde sırtında cephaneye ta ıyarak kara sapanla toprak kazıyarak eri tin*’. 8 Kanunuevvel 1934 tarihli Zaman gazetesinde kadınların mitingde yaptıkları konuşmalarının u bölümüne yer verilmi tir: ‘*... Senin erdemini onbin yıllık tarihin koynundan koparak kurtulu sava ında en üstün erginli ini bulmu ...*’ nönü’nün ‘*ba vekilin mühim nutku*’ başlıklı konuşmasında da bu konuya öyle bir vurgu yapıtı görülmektedir: ‘*yurdun her tarafı istilaya u radı ı zaman, kadınlar ate altında erkeklerle beraber omuz omuza çalı ırlar; memleketin geri kalan kısmını korumak ve beslemek için tarlanın kara topra ından yiyecek çıkarmaya çalı ırlar; elbette bu mevcudiyetlerin yurdun her kö esinde söz söylemeye hakları vardır*’⁴³³. Burada ortaya çıkan vurgu Türk kadını seçme/seçilme hakkını almı tır, çünkü çok çalı mı tır.

⁴³² “Siyasal Yolda Kadın”, **Zaman**, 11 Kânunuevvel, 1934.

⁴³³ “Ba vekilin Mühim Nutku”, **Zaman**, 6 Kânunuevvel 1934, “ smet nönü’nün Meclisteki Nutku”, **Cumhuriyet**, 6 Birincikanun 1934.

Makro analizin dördüncü basamağını, ba lam ve ar dalan bilgileri olu turmaktadır. Haberlerin ba lam ve ar dalan bilgisi incelendi inde, konunun özünü olu turan insan hakları, demokrasi, e itlik gibi ö elere de inilmedi i görülmü tür. ‘*Tarihi karar bugün veriliyor*’, ‘*Kadınlar da mebus olacak*’ gibi haber ba lıklarında da seçme/seçilme hakkının do al hukukun gere i olarak bir insan hakkı oldu u ön plana çıkarılmamı , yeni düzende atılan büyük bir adım olarak nitelendirilmi tir. önü’nün konu masında da belirtti i ve di er haber metinlerinde de ön plana çıkan durum, bu hakların Türk inkılâbının bir gere i oldu udur. önü bunu; bu te ebbüs Türk inkılâbının yıllardan beri güttü ü siyasanın tam bir varımı olarak ifade etmi tir. Her ne kadar önü konu masında bunun bir lütuf olarak verilmedi ini söylese de, kadınların ve kadın örgütlerinin sevinç gösterilerine ili kin haberlerde te ekkür ve minnet duyguları ön plana çıkmaktadır. Dolayısıyla haberlerde kadın haklarına ya da insan haklarına, demokrasinin e itlik ilkesi gibi unsurlara yer vermeyerek ar dalan ve ba lam bilgisi eksik bırakılmı tır.

Makro analizin son a amasını olu turan olay taraflarının de erlendirmeleri ba lamında haberler incelendi inde ise, kadın adayları tanıtan haberlerde bile konunun taraflarının dü üncelerinin, projelerinin, hedeflerinin yer almadı ı görülmektedir. Seçme/seçilme hakkının elde edilmesiyle ilgili görü üne ba vurulan tek kadın Latife Bekir’in 7 Kânunuevvel 1934 tarihli Zaman gazetesinde ‘Türk Kadını Heyecan çinde’ haberi ba lı ı altında yayınlanan mülakatında bile, gazetenin verdi i tüm haberlerin ruhuna uygun olarak minnettarlık ve kadınların bunu hak etme gerekçeleri ön plana çıkarılmı tır. Bu röportajda Latife Bekir bu hakkın verilmesiyle ilgili unları söylemektedir: “*Kadınlar birli i bu hususta bir ey yapmamı tır. Yalnız Türk kadını ulusuna kar ı her anını vazifesini yapmı , hiçbir ey istemedi Budunu u runa sessiz sedasız fedakarane çalı mı tır. Türk kadını mebus seçmeye ve seçilmeye layık olmu , bu tabii hakka da kendisine istemedi verilmi tir.*” Yapılan röportajda Latife Bekir, kadınların bu haklara layık olmasının dayana ı olarak, sessiz sedasız fedakârca çalı malarını göstermektedir. Haberde, bir yandan bu olay tabii bir hak olarak tanımlanırken, di er taraftan da kadınların bu hakkı çalı tıkları için hak ettiklerine vurgu yapılmı tır.

Cumhuriyet gazetesinin de Kasım 1934 ila ubat 1935 tarihleri arasındaki haberleri makro ba lamda incelenmiştir.

Makro çözümlemenin ilk boyutunu, haber üst ba lık, ba lık, alt ba lık ve haber giri lerinden olu an tematik analiz olu turmaktadır. Gazetede kadınların siyasal temsilcili i ile ilgili yer alan haberlerin ba lıklarında, ilk i lenen temanın, bu hakkın duyurulması ve bilgi verilmesi oldu u görülmü tür. Bu konuya ili kin haberlerinin ba lıkları öyledir:

- “*Kadınlar mebus intihab edecek ve edilecekler*”, 4 Birincikanun 1934.
- “*Fırka Grubunun Verdi i Tarihi Karar: Türk Kadınına Seçme Ve Seçilme Hakkının Verilmesi Fırkanın Meclis Grubunda Kabul Edildi.*”, 5 Birincikanun 1934.
- “*Türk Kadını Hakların En Büyü ünü Aldı: BMM Dün Yaptı ı Tarihi Toplantıda Kadınların Mebus Seçme ve Seçilmelerini Alkı lar Arasında ttifakla Kabul Etti.*”, 6 Birincikanun 1934.

Bu ba lıklarda ön plana çıkan tema, bu hakkın duyurulmasıdır. Seçme/seçilme hakkının yasala masından sonra çıkan, kaç kadının saylav olaca na dair bilgilendirme amaçlı di er haber ba lıkları ise öyledir:

- ‘*Seçim Hazırlı ı Arttı: Yeni htihapta Bayan Makbule, Afet ve Nakiye'nin Saylavlı a Seçilmeleri Muhtemel*’, 9 Birincikanun 1934.
- ‘*Kadınların Fırkaya Aza Kaydına Ba landı*’, 13 Birincikanun 1934.
- ‘*Saylav Seçimi Hazırlıkları: Kadınlar Fırka Te kilatlarına Müracaata Ba ladılar*’, 14 Birincikanun 1934.
- ‘*Fırkaya Aza Yazılan Kadınlar Artıyor*’, 17 Birincikanun 1934.
- ‘*Saylavlık çin zmir Kadınlarının Rekoru Kırdı ı Söylüyor*’, 31 Birincikanun 1934.
- ‘*İstanbul'dan 50 Kadın Saylavlık stedi*’, 28 kincikanun 1935.

Gazetenin haber ba lıklarından konu hakkında olumlu bir söylem geli tirdi ini söylemek mümkündür. ‘*Fırka grubunun verdi i tarihi karar*’, ‘*Türk kadını hakların en büyü ünü aldı*’ haber ba lıkları ve ‘*BMM Dün Yaptı ı Tarihi Toplantıda Kadınların Mebus Seçme ve Seçilmelerini Alkı lar Arasında ttifakla Kabul Etti*’ alt ba lı ı bu haberlere örnektir. Bütün haberler ilk sayfadan man ette verilmiştir. Zaman gazetesinde

oldu u gibi Cumhuriyet gazetesinde de kadın hakları konusu, di er tüm haberleri geride bırakacak bir öneme sahip olmu tur. Gazetenin, Cumhuriyet devrimlerinin en önemli savunucularından biri oldu u dü ünülürse, bu sonucun ola an oldu unu söylemek mümkündür.

Gazetenin haber ba lıklarında ön plana çıkardı ı bir di er tema; nicel ve nitel olarak Zaman gazetesindeki kadar çok olmamakla birlikte, kadınların kendilerine bu hakkı verenlere duydu u minnettarlıktır. Minnettarlık ve te ekkür haberlerinden ziyade sevinç gösterilerine ili kin haberler vardır. Bunlar; ‘*Türk kadınının sevinci: Ankara kadınları dün Atatürk’e ve büyüklere te ekkür için halkevinde bir toplantı yaptılar, bundan sonra millet meclisine gittiler.*⁴³⁴, ‘*Kadınlı ın Kutlu Sesi: Dün Yurdun Her Yerinde Kadınlar Bayram Yaptılar, Sevinçlerini Yaydılar.*⁴³⁵, ‘*Çorluda kadınlarımızın yaptı ı tezahürat*⁴³⁶ ba lıklarıyla verilmi , sevinç gösterilerinde yapılan konu malara ayrıntılı yer verilmi tir. ‘*Türk kadını ı sevinç ve heyecan içinde*⁴³⁷ ba lıklı yazıda ise kadınlara sevinçleri ve meclise çektikleri te ekkür telgrafları yer almaktadır. Haberlerde dikkat çeken bir unsur toplumdaki kadınların da bu durumu büyük bir sevinçle kar ıladıkları ve beklenenin gerçekleşti i yolundaki söylemdir.

Cumhuriyet gazetesinin Zaman gazetesinden farklı olarak kadın aday ve siyasetçilerin yaptıkları i ler, projeleri ve görüşleri haber ba lıklarında ön plana çıkan bir ba ka tema olarak kar ımıza çıkmaktadır. Zaman gazetesinde, bu tema sadece kadın aday sayısının arttı ı yönünde i lenmi tir. Cumhuriyet’in kadın adaylara ili kin haber ba lıkları öyledir: ‘*ehir meclisinin kadın azaları ve ehir i leri*⁴³⁸, ‘*Konya belediye intihabı: Belediye meclisine 5 hanım aza seçildi*⁴³⁹, ‘*Kadın sayılav olunca ne yapacak*⁴⁴⁰, ‘*zmir kadınlarının dü ündükleri*⁴⁴¹. Bu haber ba lıklarında sadece seçilen

⁴³⁴ “Türk Kadınının Sevinci”, **Cumhuriyet**, 7 Birincikanun 1934.

⁴³⁵ “Kadınlı ın Kutlu Sesi”, **Cumhuriyet**, 8 Birincikanun 1934.

⁴³⁶ “Çorluda Kadınlarımızın Yaptı ı Tezahürat”, **Cumhuriyet**, 16 kincikanun 1934.

⁴³⁷ “Türk Kadını ı Sevinç Ve Heyecan çinde”, **Cumhuriyet**, 6 Birincikanun 1934.

⁴³⁸ “ ehir Meclisinin Kadın Azaları Ve ehir i leri”, **Cumhuriyet**, 27 Te rinievvel 1934.

⁴³⁹ “Konya Belediye ntihabı: Belediye Meclisine 5 Hanım Aza Seçildi”, **Cumhuriyet**, 27 Te rinievvel 1934.

⁴⁴⁰ “Kadın Sayılav Olunca Ne Yapacak”, **Cumhuriyet**, 25 kincikanun – 5 ubat 1934.

⁴⁴¹ “ zmir Kadınlarının Dü ündükleri”, **Cumhuriyet**, 30 kincikanun 1934.

ve aday olan kadınların sadece isimleri de il, yaptıkları işler de tema olarak ön plana çıkarılmıştır.

Makro çözümlemenin ikinci adımını haber girişleri oluşturmaktadır. Haber girişleri de gazetenin en önemli gördüğü konuyu ilk olarak yazdığı yerdir. Gazete haber girişlerinde haber başlıklarıyla paralel konuları ön plana çıkarmıştır. Bu konular, seçme/seçilme hakkını içeren kanun değişikliğine ilişkin bilgiler, kadın adayların yapmayı planladıkları işler, seçilmiş kadınların yapmış oldukları işler ve kendilerine bu hakkı verenlere duydukları minnettarlıklarıdır. Kadın konusunun önemi haber başlıklarının yanı sıra haber girişlerinde de vurgulanmıştır. *“Kadınlar da mebus intihab edecek ve edilecekler”* başlıklı haberde şu cümlelere yer verilmiştir:

“Çar af içinde, peçe altında ve kafes arkasındaki Türk kadını artık tarihlerde aramak kabil olacaktır. Kanunu medeninin kendisine verdiği bütün içtimai haklara sahip olan Türk kadını evdeki medeni mevkiini salâhiyetle iğal etmiş, iğ hayatının her safhasında muvaffakiyetler göstermiştir. Siyasi hayatta belediyeler seçiminde tecrübesini yapan Türk kadını bu sefer de sayılav seçme ve seçilme hakkını almak sureti ile haklarının en büyüğünü de elde etmiş oluyor.”⁴⁴²

Haber girişinde eski rejime karşı olumsuz yaklaşım, yeni rejimin kadınlara sağladığı haklara olumlu yaklaşım öne çıkmaktadır. Gazete kadınlara seçme ve seçilme hakkının verilmesini, hakların en büyüğü olarak nitelendirmiş ve diğer hiyerarşik olarak diğer haberlerin en üstüne yerleştirmiştir. ‘*ehir meclisinin kadın azaları ve ehiri*’⁴⁴³ başlıklı haberin girişinde ve içeriğinde ise bir taraftan Kadıköy ehir meclisine seçilen kadın azanın ehirle ilgili yapmayı planladığı konular ön plana çıkarılmıştır. Bir başka haber, *‘Konya belediye intihabatı: belediye meclisine 5 hanım aza seçildi’*⁴⁴⁴ başlığıyla verilmekte ve Konya belediye meclisi azalarına seçilen Nuriye Cemal Hanımla yapılan söyleyiş içermektedir. Bu söyleyiş de kadın azanın nitelikleri ve diğer üyelerinden çok duyduğu şükran ve minnettarlık duyguları ön plana çıkarılmıştır. Yine Cumhuriyetteki bir başka haber; *‘Müstakil ve Kadın Namzetler: İlk Defa Sayılav*

⁴⁴² “Kadınlar Mebus İntihab Edecek Ve Edilecekler”, **Cumhuriyet**, 4 Birincikanun 1934.

⁴⁴³ ‘ehir meclisinin kadın azaları ve ehiri’, **Cumhuriyet**, 27 Te rinievvel 1934.

⁴⁴⁴ ‘Konya belediye intihabatı: belediye meclisine 5 hanım aza seçildi’, **Cumhuriyet**, 27 Te rinievvel 1934.

*Olacak Kadınlarımız Kimlerdir*⁴⁴⁵ başlığıyla kadın vekilleri tahsilleri ve yaptıkları işler bakımında tanıtılmaktadır.

Cumhuriyet gazetesinin Zamandan farklı olarak haberlerde ön plana çıkardığı en önemli tema, kadınların siyasal bir temsilci olarak düşünceleri ve projeleridir. Cumhuriyet gazetesinin 25. kinci kanun ile 5.ubat 1934 tarihleri arasında *'Kadın sayılab olunca ne yapacak'* adı ile başlatılan anket çok önemlidir. Doktor, avukat, hukukçu, yazar ve öğretmen üyesinden oluşan kadınlara sayılab olurlarsa ne yapacakları, kadın sayılablardan ne beledikleri sorulmuştur. Bu döneme kadar kadınların düşüncelerin, projelerini ayrıntılı olarak anlatan bir haber yapılmamıştır. Bu anketle birlikte kadınlar gazetelerde, siyasal bir aktör olarak ilk defa yer bulmuşlardır. Görülen kadınların cevaplarında farklı konular görülmüştür. Öne çıkan konular, okuma-yazma, eğitim ve çocukların barınma/beslenme problemlerini çözme gibi konulardır. Bir diğer ortak olan konu, kadınlar sayılab olmayı düşünmediklerini ama böyle bir durum olursa yapmayı düşündüklerini anlatmışlardır. Bu anketlerde ortaya çıkan bir diğer sonuç ise, bir istisna hariç tüm kadınların Kadınlar Birliğini artık lüzumlu bir tekkül olarak görmemeleridir. Kadınların tüm haklarının Atatürk tarafından verildiğini, artık kadınlar birliğine ihtiyaç kalmadığını söylemişlerdir. Buradan, kadınların siyasal – yasal haklarını elde etmeleriyle tüm sorunların çözüldüğü düşüncesine kapıldıkları gibi bir sonuç çıkmaktadır. Ayrıca Kadınlar Birliğini gerekli görüp görmemeye yönelik bir soru yönlendirmeye çok açıktır. Kadınların ayrı bir kadın sivil toplum örgütünü gerekli görmemeleri ise ilgi çekicidir.

Makro çözümlenin ikinci aşamayı tematik analiz oluşturmaktadır. tematik analiz; ana olayın ele alınması bilgisi, ardalan ve bakım bilgisi ile olayın taraflarının görüş ve de erlendirmelerinden oluşmaktadır. Cumhuriyet gazetesinin de Zaman gazetesi gibi olayı ele alması bakımından olumlu bir bakış açısına sahip olduğunu söylemek mümkündür. Bunun yanında bazı haberlerde ana olay, Cumhuriyet ideolojisi, ataerki roller ve minnettarlık çerçevelerinde ele alınmıştır. Örneğin; *ehir meclisinin kadın*

⁴⁴⁵ “Müstakil ve Kadın Namzetler: İlk Defa Sayılab Olacak Kadınlarımız Kimlerdir”, **Cumhuriyet**, 6.ubat 1935.

*azaları ve ehir i leri*⁴⁴⁶ başlıklı haberde kadın aza ile görüşmek için randevunun e inden alındığı belirtiliyor. Dolayısıyla başlığında gazetenin ilk defa bir kadınla cinsiyetten soyutlanmış bir şekilde ehircilik konularından konuması olumlu bir gelişme gibi görülürken, haberin satır aralarında, e inden izin alınarak bu görüşmenin gerçekleştirildiğini söylemesi geleneksel ataerkil ideolojiyi yeniden üretmesine neden olmuştur. Yani bir kadın da ehircilik, belediyecelikle ilgili fikir, proje beyan edebilir ancak bir artışla, kocasından icazet almakla artılla.

Gazetenin olayı ele aldığı biçiminin bir başlık çerçevesini kadın haklarının Türk inkılâbının en önemli amaçlarından ve başlıklarından biri olduğunu vurgulamasıdır. Buna başlık olarak da gelişmiş ülke örneklerine atıflar yaparak, Türk kadının kendisine bu hakları verenlere minnettar olması çerçevesinde ana olayın incelenmesidir. Ana olayın ele alınması biçimlerinden biri; Türk kadınının bu hakları birçok gelişmiş ülkeden önce elde ettiği idir. Bunu sadece duyuru haberlerinde değil, köşe yazılarında da görmek mümkündür. 4 Kânunuevvel 1934 tarihli zaman gazetesinin '*Türk Kadını Mebus*' başlıklı haberinde şöyle demektedir: '*Türk kadını mebus seçimine de iştirak etmekle ve mebus seçilmek hakkını kazanmakla, medeni milletlerin birçok unda bile kadınların hala ihraz edemediği siyasi haklara kavu uyor.*'⁶ Birinci kanun 1934 tarihli Cumhuriyet gazetesinde çıkan bir köşe yazısında da şöyle demektedir: '*Kadınlarımız pek çok milletler kadınlarımızın hasret çektikleri bu hukuku erkeklerden daha iyi kullanacaklardır. Millet meclisinin iki gün evvel aldığı kararla Türk kadını dünya kadınları arasında hukuk bakımından birinci oldu... Bazı Anglo-sakson milletleri istisna edilmek üzere dünyada hiçbir kadın bu dereceye varamamıştır.*'^{Yine} '*Türk kadını sevin ve kıvanç duy*' başlıklı bir başlıkta haberde Fransız kadınlarının oy hakkından mahrum olduğunu ama Türk kadınlarının sayılabileceğini belirtmektedir. Haber şöyle devam etmektedir: '*Türk kadını sevin ve kıvanç duy... Cumhuriyet rejimi seni erkeğin yanına oturttu-erkeğin yanına yükseltti. Türk kadını sevin, kıvanç duy ki kemal Atatürk seni on sene içinde hürriyetin anası olan Fransa'nın kızlarından daha yükseklere çıkardı*'⁴⁴⁷. Bu yazıda Cumhuriyet rejimi vurgulanması ve rejimin benimsediği ilkeler olumlu görülmüştür.

⁴⁴⁶ "ehir Meclisinin Kadın Azaları ve ehir leri", **Cumhuriyet**, 27 Te rinievvel 1934.

⁴⁴⁷ 'Türk Kadını Sevin Ve Kıvanç Duy', **Cumhuriyet**, 7 ubat 1935.

Ayrıca Cumhuriyet ideolojisinin kadına kazanımları vurgulanmıştır. Yazıda verilen haklar Atatürk'le ilişkilendirilmiştir. Cumhuriyet ideolojisinin bu haberde de yer aldığı gibi batıyı referans aldığı görülmekte ve Fransa örneği verilmektedir. Hiç ümitsiz, Türk kadınının bu hakları çoğu milletteki kadınlardan önce elde etmiş olması haberde öne çıkarılabilecek bir unsurdur. Ancak bu haberlerde, bu hakların kadınlara hiçbir mücadele etmeden ve birçok Avrupa ülkesinden önce verildiğinin vurgulanması, bu durumun bir insan hakkından ziyade bir ayrıcalık, bir lütfümü gibi algılanmasına neden olmaktadır. Bu algılamalarda de açıklanacağı gibi kadınlar tarafından minnettarlıklarını, teşekkürlerini büyük gösterilerle dile getirmeleriyle kendini göstermiştir.

Gazetenin olayı ele aldığı çerçevelerinden biridir; Türk kadınının Kurtuluş Savaşında gösterdiği kahramanlıklardır. Bu haberlerde Türk kadınının Kurtuluş savaşında gösterdiği kahramanlık, emek ve çaba sonucunda bu hakları hak ettiği unsuru ön plana çıkarılmıştır. Zaman gazetesinde daha fazla yer alan bu içerik; Cumhuriyet gazetesindeki '*Milli mücadeleye yardım eden yüksek bir kadınıımız: bursa belediye reisi muavini seçildi*⁴⁴⁸' başlığıyla verilen habere yansımıştır. Bu haberde yeni seçilen belediye reisi Zehra hanım'ın milli mücadelede sağladığı katkılar uzun uzun anlatılmaktadır. Bu anlatımın ardından Zehra hanımın özetmenlik yaparak ülkenin gelişimine katkı sağladığı dolayısıyla bursa meclisinin bu kadını başkan muavini seçmekle çok hayırlı bir iş yaptı vurgulanmaktadır. Bu haberlerde Türk kadınının Kurtuluş Savaşındaki emeklerinin karlı olarak bu hakkı elde etmiş olduğu vurgusu, haberleri bu hakkın bir insan hakları olduğu temel bilgisinden yoksun kılmaktadır. Erkekler bu hakları savaş olmadan da elde etmişlerken, kadınlara bu hakların verilmesinin bir gerekçesi aranması ve insan hakkının, demokratik düzenin bir gereği olarak belirtilmekten ziyade, çok çalıştılar ve hak ettiler gibi bir anlayışı ortaya çıkarmıştır. Bu haberler bakımından iki gazete arasında temelde ideolojik bir farklılık olmamakla birlikte, Kurtuluş Savaşını ön plana çıkaran haberlerin zamanda daha fazla yer aldığını söylemek mümkündür.

⁴⁴⁸ "Milli mücadeleye yardım eden yüksek bir kadınıımız", **Cumhuriyet**, 12 Temmuz 1934.

Gazetenin olayı ele alı biçiminin Zaman'dan farklı bir bakış açısı ise slam'ın kadınların ya antısına getirdiği olumsuz etkiler üzerinedir. Cumhuriyet gazetesinin ideolojik arka planını vurgulaması bakımından, Zamandan farklı olarak slam'ın kadınları üzerinde yaptığı olumsuz etki, eski Türk devletlerine yapılan atıfla vurgulanmıştır. slam'ın kadınların konumunu olumsuz etkilediğine dair haberler sadece Cumhuriyet gazetesinde yer almaktadır. Zaman'da sadece bir köşe yazısında, slamîyet zımni bir şekilde eleştirilmiştir. Bu haber '*Türk kadını BMM'de*⁴⁴⁹ başlıklı ile verilmiştir. Haberde şöyle denilmektedir: '*Türk kadını eski Türk hayatında erkeğin yanında idi. Onunla beraber çalışır; onunla beraber yürür; onunla beraber savaşır. Sonraları Türk kadını kafeslerin arkasına çekildi. Bereket versin ki kadın, yalnız ehirlerde hareme kapanarak köylerde, erkeğin yanında kaldı, hatta ondan daha çok çalışmaya devam etti.*' Cumhuriyet gazetesinde ise, slam'ın olumsuz etkilerini anlatmak için eski Türk devletlerinde kadının konumuna atıf yapan pek çok haber ve yazı çıkmıştır. Cumhuriyet gazetesinin 15 Şubat 1935 tarihli baskısında '*Türk kadınının zaferi: Matin 'Fransız kadını, sosyal müsavat bakımından Türk kız kardeşinin talihine gıpta edebilir' diyor*' başlıklı haberde Matin gazetesinde çıkan bir habere yer verilmiştir. Haber şöyle demektedir:

*'Piyer Loti, ölmeyen romanlarında, slam teokratik rejiminin Türk kadınına asırlarca tayin etmiş olduğu u hazin mukadderatı bütün hakikatle tasvir etmiştir. Zevce taaddüdü, kadını, köylünün ve ailesi halk tabakasının indinde esir mertebesine indirmiştir. Burjuvalar muhitinde ise kadın, haremden ve çar af altında mahpus ya adını almıştır. Cumhuriyet ideolojisine vurgu ve Cumhuriyet yönetiminin kadına bakışı ve teokratik anlayışın kadına bakışının çarpık olduğu u geliştirmenin önünde olduğu u vurgusu yapılmıştır.*⁴⁵⁰

Bir bakış açısıyla slam'ın olumsuz etkilerine ilişkin haber ise yine Cumhuriyet'te şöyle yer almıştır. '*Türk Kadını: Profesör Mal Bern'de Bir Konferans Verdi*⁴⁵¹. Mal'ın verdiği konferanstan alıntılar içeren haberde, Kur'an hükümlerine göre erkeğin kadını boğabileceği ve kadının geri planda olduğu bir yapıdan bugünlere geldiği, Atatürk sayesinde garb Avrupa'sıyla Türk kadını arasında büyük bir fark kalmadığı

⁴⁴⁹ Zaman, 7 Kânunuevvel 1934.

⁴⁵⁰ "Türk Kadını Zaferi", Cumhuriyet, 15 Şubat 1935.

⁴⁵¹ Cumhuriyet, 26 Kincicanun 1935.

vurgulanmaktadır. ‘*Türk kadınına verilen seçme ve seçilme hakkı*’⁴⁵² adlı köşe yazısında, bir taraftan Türk kadının pek çok Avrupa ülkesinde olmayan bir hakkı kazandığı belirtilirken, diğer taraftan slamîyet’in kadınlar üzerindeki olumsuz etkisi slamîyet’ten önceki aile yasalarına atıflar yaparak eleştirilmektedir.

Eski Türklerdeki yasayı ve slam’in kabul edilmesiyle birlikte bu yasaların değiştirilmesine vurgu yapan bir diğer haber; ‘*Türk cemiyetlerinde kadın: eski Türkler kadınsız hiçbir iş görmezlerdi*’ başlıklı yazıdır. Haberde şu cümleler yer almaktadır: ‘*Türk kadını, önceleri Anadolu’da da erkeklerle bir sırada, hayata karı mıydı, sonraları eve hapsedilmiştir. İlk Türk cemiyetinde dinden, sihirden, türeden doğan bir demokrasi ve feminizm görüyoruz. Anti feminist fikirlere rastlamıyoruz.*’ Eski Türklerde kadının konumunu öven bu yazı, slam dininin yanlış anlaşılması sonucu kadının kafes altına, dört duvar arasına hapsedilmesi, güneşten, havadan bile mahrum bırakılmasına vurgu yapmaktadır⁴⁵³.

‘*Türk kadını: Türk kadını yeni deyimle büyük analarına ya adıkları öz varlığına kavu mu lardır*’ başlıklı köşe yazısı Eski Türklerde kadının yasayından öyle bahsetmektedir:

‘*Türk tarihine bakarsak orada kadınla erkek arasında eksiksiz bir birlik bulunduğunu görürüz. ... En yüksek, en karılık hükümetlerinde bile kadın her zaman erkeğin yanında bulunur; erkeklerle birlikte ellerini yürütür. Kurultayda üyelik işi alırdı. Hakamın yanında hatun onun ulus başkanı varlığını bütünlerdi. ... Türk töresi böyle oldu, ulus varlığının yarısını kadın dirimi bütünlemekte iken sonradan yapma Osmanlı kadınına karı aldı. Türk öz ile hiç de uymayan aykırı, düman duru budunumuzu geriletmi, enlik acununda kendini hor etmişti. Çünkü Osmanlı’nın üst bölümü olan Araplık kadını hiçe sayar; ona ki ilik vermezdi. ... Bugün ise, Türk kadını bu deyimle kendi büyük analarının ya adıkları öz varlığına kavu mu tur.*’⁴⁵⁴

⁴⁵² ‘Türk Kadınına Verilen Seçme ve Seçilme Hakkı’, **Cumhuriyet**, 6 Birincikanun 1935.

⁴⁵³ ‘Türk Cemiyetlerinde Kadın’, **Cumhuriyet**, 2 Şubat 1935.

⁴⁵⁴ ‘Türk Kadını’, **Cumhuriyet**, 22 İkincikanun 1935.

Genel olarak gazetenin konuyu ele alı biçiminin eski rejim/yeni rejim karılaştırılması içerdiği ve haberlerde eski rejimin olumsuz bir şekilde, yeni rejimin ise olumlu bir şekilde sunulduğunu söylemek mümkündür.

Ematik çözümlemenin bir ikinci aşaması ardalın ve bağımlı bilgisidir. Gazetenin ardalın ve bağımlı bilgisi vermesi ya da vermemesi, eksik vermesi, haberi bağımlı bir bağımlı üzerine kurması haberdeki ideolojik yapının ortaya çıkarılması bakımından çok önemlidir. Cumhuriyet gazetesinde de Zaman gazetesinde olduğu gibi, bu durumun bir insan hakkı ya da demokrasinin etik ilkesi gereği olduğu bağımlı ve ardalın bilgisine rastlanmamıştır. Sadece '*Türk kadını hakların en büyüğünü aldı*' haber başlığında olduğu gibi, bu kanun de iktisadi bir hak olarak nitelenmektedir. Haberlerde insan hakları, demokrasi gibi ardalın ve bağımlı bilgisinin iktisadi olması, aynı zamanda Türkiye'de bu kavramların yeterince gelişmediğini göstermesi bakımından da önemlidir. Haberlerde insan hakları, demokrasi, kadın hareketleri gibi ardalın ve bağımlı bilgisinin verilmemesini, Türkiye'de kadınlara sağlanan sosyal/siyasal hakların, inkılabın gereği olan dikeylikler gibi halk tarafından aşağıdan yukarıya doğru bir hareket ve taleple değil, üst yönetim tarafından yeni düzenin bir parçası olarak gerçekleştirilmesine bağımlı yapmak mümkündür. Gazete, kadın ve insan hakları bağımlıdan ziyade, haberi Cumhuriyet ideolojisi bağımlıda vermiştir.

Makro çözümlemenin son aşamasını oluşturan olay taraflarının değerlendirilmelerine ve görüşlerine Cumhuriyet gazetesinin geniş yer ayırdığını söylemek mümkündür. Gazetenin 25. kinci kanun ile 5.ubat 1934 tarihleri arasında '*Kadın sayılab olunca ne yapacak*' adıyla başlattığı anket çok önemlidir. Doktor, air, hukukçu, yazar ve öretim üyesinden oluşan kadınlara sayılab olurlarsa ne yapacakları, kadın sayılablardan ne bekledikleri sorulmuştur. Bu görüşmelerin yapıldığı bazı kadınların verdiği cevaplar şöyledir. Doçent Fahire Akif sayılab olursa memlekette okuma yazma bilmeyen kimsenin kalmamasına, yabancı dil etimine, çocuk bakım evleri ve kreşlerin açılmasına yönelik çalışmalarla önem vereceğini belirtmiştir⁴⁵⁵. Bir başka kadın aday ve aynı zamanda ehir meclisi azası olan Nakiye Hanım kadın

⁴⁵⁵ 'Kadın Sayılab Olunca Ne Yapacak', **Cumhuriyet**, 25. kincikanun 1934.

saylavin isteyece i bir ey kalmadı nı, akla hayale gelebilecek her türlü hakkın verildi ini söylemi tir. Nakiye Hanım da Kadınlar Birli i gibi bir te ekkül tanımadı nı belirtmi tir⁴⁵⁶. Aynı yazı dizisinde yer alan saylav namzeti air uküfe Nihal ise; zengin ve fakir muhitlerde genç kızların ahlakı, küçük çocukların terbiyesi, bakımı, dilenci çocuklar, fabrikalarda çocuk i çi çalı tırılmaması gibi konulara önem verdi ini belirtmi tir ve bir kadının görece i dertleri erkeklerin göremeyece ini, dolayısıyla kadın vekilli in önemli oldu unu belirtmi tir⁴⁵⁷. Muallim Nebahat Hamid'in önem verdi i konu ise kadın seviyesini yükseltecek mektepler açılmasıdır. '*Memleket kadınlı nın umumi seviyesini yükseltmek, kültürünü, ev bakımını, çocuk yeti tirmesini ö retmek lazı m.*' diye belirtti i bu görevlerin yanı sıra Kadınlar birli ine kar ı olmayan tek ki idir. Hamid öyle demi tir: '*Kadınların bütün siyasal hakları gerçi hükümet tarafından verilmi tir, fakat bu hakları kadınlara tanıttırmak, onları yaymak için kadınlar birli i var olmalıdır.*'⁴⁵⁸ zmir kadınlarının dü ündükleri ba lıklı bir ba ka haberde ise öyle denilmektedir: '*Anla ılıyor ki kadınlarımızın kalbini sızlatan hep kimsesiz yavrucukların halidir.*' Handan Sermed: Çocuk yuvalarının azlı mından çocukların iyi bakılamamasından söz ediyor. M. Tonak'ın cevabı: yangın yerlerini imar etmek, büyük ve muazzam binalar yaptırmak ve fakir ve yoksul yavrulara birer ocak hazırlamaktır. ffet'in cevabı: bekâr kadın gibi evli kadının da saylav olmasında bir mahsur yoktur. Bu vazife bir erke i nasıl hayata atılmaktan, bir meslek sahibi veya saylav olmaktan menetmiyorsa kadın içinde bir engel te kil etmez. Nazıma Köknel'in söyledikleri: çocuk yuva ve barınakların ön plana çıkarmı ⁴⁵⁹. Seniha Nafiz de yasada kadın ve erke in bir oldu una, siyasal haklar tanındı na göre kadınlar birli i namındaki kurumun siyasal i lerde çalı masına lüzum olmadı na inandı nı belirtmi tir. ⁴⁶⁰ Semahat Beyde , ilk i olarak köy mekteplerinin sayısını arttırmaya yönelik çalı aca nı belirtmi tir⁴⁶¹. Romancı Muazzez Tahsin ise, kadınların en önemli faaliyetinin yeni neslin yeti tirilmesi oldu unu söylemi öyle devam etmi tir: '*kadın saylav neler yapmaz? Her eyden evvel ülkemizi bir ana gözü ile görür, ulusu bir ana*

⁴⁵⁶ Kadın Saylav Olunca Ne Yapacak', **Cumhuriyet**, 26 kincikanun 1934.

⁴⁵⁷ Kadın Saylav Olunca Ne Yapacak', **Cumhuriyet**, 28 kincikanun 1934.

⁴⁵⁸ Kadın Saylav Olunca Ne Yapacak', **Cumhuriyet**, 29 kincikanun 1934.

⁴⁵⁹ Kadın Saylav Olunca Ne Yapacak', **Cumhuriyet**, 30 kincikanun 1934.

⁴⁶⁰ Kadın Saylav Olunca Ne Yapacak', **Cumhuriyet**, 31 kincikanun 1934.

⁴⁶¹ Kadın Saylav Olunca Ne Yapacak', **Cumhuriyet**, 1 ubat 1934.

kalbi ile benimser. Yavrularına kar ı olan vazifelerinde bir ana ile babayı alınız. te yurt içinde erkek saylavla kadın saylav böyledir. 'Kültür, sa lık, yabancı dil ö retimi, sosyal yardım dernekleri açılması, çocuk ölümlerinin durdurulması gibi alanlarda çalı aca nını belirtmi tir.⁴⁶² Bursa'dan çiftçi kadınlar namına saylav namzedli ini koyan Burgaz köylü Hatice ise kadın haklarını geli tirmek için çalı aca nını belirtmi tir⁴⁶³. Muallim Saadet ise di erlerinden farklı bir yanıt vererek unları söylemektedir: '*kadın saylavlar daha ziyade efkat kurumlarına, gene kızlara, kimsesizleri yardım edecek tarafları dü ünmeli imi . Niçin? Kanunun bir tuttu u iki ahsın i leri niçin ayrılınsın?* ükriye Unkınay ise kadın e itimini öne çıkarmı tır⁴⁶⁴. Bu anket, kadınlarla ilk defa siyasetin bir unsuru olarak görü ülmesi ve bunun kamuoyunu duyurulması bakımından çok önemlidir. Ancak bu ankete verilen cevaplarda görülmektedir ki; kadınlar yine ev içi alanlarının bir uzantısı olan konuları ön plana çıkarmaktadır. Bir istisna hariç bütün kadın çocuk, genç kızlar gibi konulara e ilmi lerdir. Ayrıca hükümetin sa ladı ı yasal imkânların yeterli oldu unu dü ünmekte ve hükümetten ayrı faaliyet gösterecek bir kurulu a olumsuz yakla maktadırlar. Zaman gazetesinde olayın taraflarının görü lerine hiç ba vurulmazken, Cumhuriyet gazetesinde ise kadın aday ve siyasetçiler, cinsiyet ba lamında de il, siyasetçi olarak fikirleri, projeleri ba lamında görü lerine yer verildi i görülmü tür.

Sonuç olarak; makro yapısal özellikler bakımından Cumhuriyet ve Zaman gazeteleri kar ıla tırılırsa, her ikisinin de kadınların siyasal haklarını elde etmeleri konusu ile ilgili olumlu bir söylem geli tirdiklerini söylemek mümkündür. Bunun yanında, konuya her iki gazete de yo un ilgi göstermi ve haberlerin tümü birinci sayfadan man ette verilmi tir. Haber hiyerar isinde kadınların siyasal haklarını elde etmelerinin di er haberlerin önüne geçti i görülmü tür. Her iki gazetenin de haber ba lık ve giri lerinde ön plana çıkardı ı ortak temalar vardır. Bunlar; seçme/seçilme hakkının duyurulması, kadınların kendilerine bu hakkı sa layanlara duydu u minnettarlık, kadınların Kurtulu sava ında göstermi oldu u kahramanlıklar ve kadın adayların tanıtılması gibi konulardır. Cumhuriyet gazetesi bunlara ek olarak

⁴⁶² Kadın Saylav Olunca Ne Yapacak', **Cumhuriyet**, 2 ubat 1935.

⁴⁶³ Kadın Saylav Olunca Ne Yapacak', **Cumhuriyet**, 4 ubat 1935.

⁴⁶⁴ Kadın Saylav Olunca Ne Yapacak', **Cumhuriyet**, 5 ubat 1935.

slamiyet'ten önceki ya antıyı olumlayan ve slamiyet'in kadınlar üzerindeki etkisini ön plana çıkararak temalar da i lemi tir. Olayın ele alını biçimi ve arda lan/ba lam bilgisi ekseninde haberler de erlendirildi inde ise; her iki gazetenin de Cumhuriyet ideolojisi ve Türk inkılâbı ba lamında haberleri verdi i görülmü tür. Bu dönemde muhalif basın organlarının olmaması bu sonucu do urmu tur. Cumhuriyet gazetesinde konunun daha a ırlıklı olarak incelendi i, ancak Zaman'ın da yadsınamayacak derecede konuya önem verdi i görülmü tür. Her iki gazetede de kadınların siyasal haklarını elde etmeleriyle ilgili hiçbir olumsuz söyleme rastlanmamı tır.

3.1.3.1.2) Mikro Çözümleme

Aralık 1934 ile ubat 1935 tarihleri arasında Cumhuriyet ve Zaman gazetelerinde yer alan haberler mikro ölçekte, söz dizinsel yapıları, kelime seçimleri ve retorikleri ba lamında incelenmi tir. Mikro çözümleme, anlamların metin içerisinde nasıl kuruldu unu ortaya çıkarmaya yöneliktir. Mikro çözümlemenin ilk basama mını olu turan söz dizinsel yapı, haber metinlerinde kullanılan cümlelerin aktif/pasif yapısını, uzun/kısa, karma ık/basit olu unu incelemektedir. Kelime seçimleri ise haberin ideolojik yönünü ortaya çıkarmaya yöneliktir. Retorik ise haberin inandırıcılı mını arttırmak için, konuyla ilgili ki ilere ve uzman görü lerine ba vurma, tablolar ve istatistiksel veriler verme, aynen alıntılar yapma gibi bir dizi stratejiyi içine almaktadır.

Mikro çözümlemenin ilk a masasını söz dizinsel yapı olu turmaktadır. Zaman gazetesinde çıkan haberlerin cümle ve söz dizinsel yapı ba lamında açık, yalın ve kesin ifadelerle sunuldu u görülmü tür. '*Kadınlar da mebus olacak*'ba lı nda oldu u gibi kadınlar bazı haberlerde konunun etken tarafı olarak sunulurken, '*Tarihi Karar Bugün Veriliyor; Meclis Bugün Te kilatı Esasiye ve ntihap Kanunlarını De i tirecek*'örne inde oldu u gibi bazı haberlerde de meclisin gölgesi altında edilgen olarak sunulmu tur.

Mikro boyutun di er a masasını kelime seçimleri olu turmaktadır. Gazetenin dönemin konjektürüne uygun olarak kadınların siyasal temsilcili ine yo un ilgi göstermesi, zengin kelime çe itlili i arasında kelime seçimi bakımından ideolojik arka

planın görünmesine yardımcı olmu tur. 5 Kânunuevvel 1934 tarihli Zaman gazetesi, seçme ve seçilme hakkını tarihi karar olarak de erlendirmi ve *“Tarihi Karar Bugün Veriliyor”* ba lı ı ile okuyucularına duyurmu tur. Kadınların vekil olabilmelerine verilen önem haber giri lerine de yansı mı tır. *‘Kadınlar da mebus olacak’* ba lıklı habere ait giri öyledir: *“Büyük millet meclisi salonu bugün yine tarihi bir karara ve bunun yüksek tezahürlerine sahne oldu. Büyük millet meclisi, kabul etti i bir kanunla Türk kadınına mebus seçmek ve seçilmek hakkını verdi”*⁴⁶⁵ Haber ba lı ında oldu u gibi gazete, haber giri inde de bu kanun de i ikli ini tarihi bir karar olarak nitelendirmi ve olumlu yakla mı tır. Gazete bilgi vermeye yönelik bu haberlerde haber kayna ı olarak, kendi muhabirlerinin yanı sıra, haberin gücünü arttırmak için ba bakanın bu konudaki görü üne de yer vermi tir. *‘Ba vekilin Mühim Nutku’* ba lı ıyla verilen bu haberde, smet nönü’nün mecliste yaptı ı konu manın tamamı verilmi tir. nönü’nün nutku ve gazetenin bunu tam sayfa olarak yayınlaması ve haber ba lıkları kadın konusunun dönemin en popüler konusu oldu unu göstermektedir.

Gazetenin, konu hakkında Cumhuriyet ideolojisini destekleyen bakı ı, haber metinlerindeki kelime seçimlerine yansı mı tır. Örne in; nönü’nün konu masının aktarıldı ı haberde konu manın u bölümleri bu ideolojiyi yansıtmaktadır: *“bu te ebbüs Türk inkılâbının yıllardan beri güttü ü siyasanın tam bir varımıdır.... Yüce arkada lar, Türk inkılâbını tarih anlatırken bunun bir kurtulu oldu unu bilhassa kadınların kurtulu u oldu unu söyleyecektir.”*⁴⁶⁶ Gazetenin ideolojik bakı açısı ile dönemin iktidarının ideolojik anlayı ı örtü mektedir. Gazete haberin etkisini artırmak amacıyla nönü’nün görü lerine yer verirken haber düz metin ekinde aktarılmı resimlerle desteklenmemi tir. Konuyla ilgili nönü’nün görü lerine yer veren gazete seçme ve seçilme hakkını kadınların ve ülkenin kurtulu u olarak yansıtmı ve konunun önemi vurgulanarak kanun de i ikli ini olumlu bir dille okuyucuya aktarılmı tır. Gazetede retoriksel unsur olarak haberin ikna edici gücünü arttırmaya yönelik olarak verilen nönü’nün konu masını saymak mümkündür.

⁴⁶⁵ “Kadınlar da Mebus Olacak”, **Zaman**, 6 Kânunuevvel 1934.

⁴⁶⁶ **Zaman**, 6 Kânunuevvel 1934.

Mikro çözümlenmenin üçüncü boyutunu retorik olu turmaktadır. Retorik haberin inandırıcılı mını ve gücünü arttırmak için grafiklere, tablolara, uzman görü lerine ba vuran uygulamaları içermektedir. Zaman gazetesinde retoriksel olarak haberlerinde konuyla do rudan ili kili ki ilerini görü lerine yer vermi tir. Bu haberler, kadınların sayı lav olmasına ili kin ba kalarının görü lerine yer vererek, yapılan yasa de i ikli ini desteklemeye yöneliktir. Zaman gazetesinde ba kalarının görü leriyle desteklenen haberler öyledir: *'Ba vekilin mühim nutku'* ba lıklı haberde, smet nönü'nün kadınların neden bu hakkı hak ettiklerini açıkladı ı konu masının tamamına yer verilmi tir. Bu konu mada öne çıkarılan hususlar öyledir:

“Yüce sayı lavlar; kadınların sayı lav seçmek ve sayı lav seçilmek hakkına sahip olmaları için yüce katınıza teklif sunuyoruz. Kadınlarımızın Türk tarihindeki haklı yerleri, erkeklerle beraber; daima, memleketin ve milletin mukadderatı üzerinde söz ve tesir sahibi olmalarıdır. Türk kadını tarihte ne vakit haklı ve itibarlı yerini bulmu sa, bundan mukadderatı üzerinde kendini tesirini gösterebilmi se, erkeklerle beraber karı ık ve güç yurt i lerinde el ele çalı abilmesi, i te o zaman büyük Türk ulusu, kudretiyle, medeniyetiyle bütün dünyayı kaplamı tır... Türk kadının, haklı oldu u yerden ayrılıp, bir süs gibi, memleket i ine karı maz bir varlık gibi, bir kö eye konması Türk ananesi de ildir.... Bizim bugün yaptı ımız bu te ebbüs Büyük Millet Meclislerinin ve Türk inkılabının yıllardan beri güttü ü siyasanın tam bir varımıdır.... Arkada lar, yeni teklifimizle, Türk kadınına bu hakkı bir lütuf olarak veriyoruz kanaatinde asla de iliz. Bizim kanaatimiz Türk kadını için böyle vazifelere girmek esasen haklı oldu u ve yanlı olarak, zulüm olarak çoktanberi geri bırakıldı ı merkezindedir... Yüce arkada lar, Türk inkılâbını tarih anlatırken bunun bir kurtulu oldu unu bilhassa kadınların kurtulu u oldu unu söyleyecektir.”⁴⁶⁷

Konu mada öne çıkan, kelime seçimi açısından da dikkat çekici olan en önemli husus, Türk inkılâbının tarihinin anlatılırken, bunun aynı zamanda kadınların kurtulu u olarak anılaca ı ifadesidir. Bu ifade hem dönemin ideolojisini, hem de bu ideolojiyle örtü en gazetenin ideolojisini ortaya çıkarmaktadır. Türk inkılâbı ile kadınların haklarını elde etmeleri e it görülmü tür.

⁴⁶⁷ ‘Ba vekilin Mühim Nutku’, **Zaman**, 6 Kânunuevvel 1934.

“Kadınlarımıza gıpta: birçok haklardan mahrum olan Fransız kadınları, bayanlarımızı candan tebrik ediyorlar”⁴⁶⁸ başlıklı bir başka haberde; uzun çalardan beri seçme seçilme hakkını elde etmek için sava an ve imdilik amacına varmaktan uzak bulunan Fransız kadınları arasında Türk kadınına seçme seçilme hakkının verilmesinin derin izler ve duygular uyandırdı ı söylenmektedir. *Mısır kadınları: Türkiye hükümetine tekkür ettiler* başlıklı bir di er haberde ise, mısır kadınlar birli inin TBMM’ne Türk kadınına verdi i siyasal haktan dolayı tekkürünü sundu u bir yazı bulunmaktadır⁴⁶⁹.

Kadınların sayıslavlı ı: smet nönü Türk kadınlarının siyasa alanına giri i başlıklı bir makale yazdı’ başlıklı haberde ise smet nönü’nün makalesine tamamına yer verilmi tir. Bu makalede öne çıkan görü ler öyledir: “yargıç, avukat, hekim kadınlar; yüce mühendis okullarında yeti en kızlarımız görüldü. Üniversite kimya hocalı nda kadınlarımız vardır. ... Bu kadınlar ana olarak yuvalarımızın ve sayıslav olarak büyük yurdun koruyucusu ve bekçisi olacaktır.”⁴⁷⁰ Bir başka haber ise zmir sayıslavı Mahmut Esat Bozkurt’un kadınların cumhurba kanı da olabilece ine dair görü üne yer verilmi tir⁴⁷¹.

Cumhuriyet gazetesindeki haberlerin mikro yapısal unsurları öncelikle söz dizinsel yapı başlamında incelenmi tir. Gazetenin olayı, yalın ve anla ılır cümlelerle sundu u görülmektedir. ‘*Türk Kadını hakların en büyü ünü aldı*’ başlı ında oldu u gibi gazetesinin cümle ve kelime seçimleri, konuya olumlu yakla ımı ortaya çıkarmaktadır. Ayrıca haberin içerisinde kadınlara seçme ve seçilme hakkı verilirken meclisin ittifakla bu kararı aldı ı vurgusunun yapılmı olması, kimsenin itirazıyla kar ıla madı ı yönünde bir izlenime vurgu yapmaya dönüktür. Gazete, özellikle slam’ın kadınların konumuna etkisi konusunda olumsuz vurgu yapmı tir. 15 ubat 1935 tarihli Cumhuriyet’te yer alan Türk kadının zaferi’ başlıklı haberde kadının slam geldikten sonraki durumu öyle tanımlanmı tir: ‘*Zevce taaddüdü, kadını, köylünün ve a a ı halk*

⁴⁶⁸ ‘Kadınlarımıza Gıpta’, **Zaman**, 25 Kânunuevvel 1934.

⁴⁶⁹ **Zaman**, 9 Kânunusani 1934.

⁴⁷⁰ **Zaman**, 1 Kânunusani.

⁴⁷¹ **Zaman**, 14 Kânunuevvel 1934.

tabakasının indinde esir mertebesine indirmi ti. Burjuvalar muhitinde ise kadın, haremde ve çar af altında mahpus ya adı.

Gazete kelime seçimleriyle de konuya verdi i önemi ve olumlu yakla ımını ortaya koymu tur. Bu karar, haber ba lıklarında ve içeriklerinde ‘*tarihi karar*’ olarak nitelenmi tir. Cumhuriyet gazetesinin Zaman gazetesinden farklı olarak hak kelimesini kullandı ı görülmü tür. Haberler kesin, yalın ve co kulu ifadeler kullanılarak sunuldu u görülmektedir. Haberlerin ideolojik arka planları incelendi inde; kadınların seçme/seçilme hakkına yönelik her türlü haberin Cumhuriyet ideolojisi üzerinden verildi ini söylemek mümkündür. Cumhuriyet ideolojisini ve Türk inkılâbını ön plana çıkaran haberler yapılmı tır. Kelime seçimlerinde bir ba ka dikkat çeken husus da, slamiyet’teki kadının konumuna ili kindir. Gazete slam rejiminin Türk kadınına tayin etti i hayatı; ‘*hazin mukadderat*’ kelimesi ile açıklamı tır. Gazetenin slamiyet ve onun kadın hakları üzerine olumsuz etkilerini ön plana çıkarması, dönem ko ulları içinde a ırtıcı kar ılanmamalıdır. Çünkü Tanrısal egemenli e dayalı monar ik bir yönetimden, laikli e dayalı yeni bir ulus devlet kurulmu tur. Laiklik, yeni kurulan devletin en önemli ideolojik ö esi olarak ortaya çıkmı tır. Bu nedenle, devrimlerin yerle mesinde dü ünçe bazında en önemli etkisi olan Cumhuriyet gazetesinin slam’ın kadını ikincille tirdi ine vurgu yapması do aldır. Bu haberler aslında kadın konusu bazında slam’ın toplumsal hayat içerisindeki olumsuzluklarına dikkat çekmektedir ve ard alanında insan haklarına, demokrasiye yakı an düzenin laik bir düzen oldu u mesajını vermektedir.

Mikro incelemenin üçüncü a amasını retorik olu turmaktadır. Cumhuriyet gazetesini haberlerin gücünü arttırmak için sıkça ba ka görü lere yer veren haberler yayınlamı tır. Bu haberler unlardır: ‘*Kadınlarımızın Saylav Seçilmeleri: Türk Kadının Zaferi Hariçte Derin Akisler Yaptı. Fransız Kadınları Paris Elçimizi Kutluyorlar; Elçimiz Bir Ziyafet Verdi*⁴⁷², ‘*Türk kadınının Siyasa Alanına Giri i: Ba bakan smet nönü’nün Öz Türkçe Bir Yazısı*⁴⁷³, ‘*Atatürk’ün Yeni nkılâpları: The Observer’in Bir*

⁴⁷² Cumhuriyet, 25 Birincikanun 1934.

⁴⁷³ Cumhuriyet, 1 kincikanun 1935.

*Yazısı*⁴⁷⁴, ‘*Mısır Kadınlarının Büyük Sevinci: Mısır Kadınlar Birli i Kadınlarımızı Kutluyor*⁴⁷⁵. Bu yazılardan The Observer’ın haberi öyledir: ‘*Türk kadınına saygınlık hakkı verilmi tir ve 1935 yılı ba langıcında seçilecek olan ulusal kurultay üyeleri arasında Türk kadınları da bulunacaktır. Atatürk daima Türk kadınıni erkekle aynı seviyede görmek gereklili ini duymu ve Osmanlı imparatorlu u kurumunda sultanların kadınlardan esirgedi i sayısız imtiyazları onlara vermi tir.... Her halde Türk kadınları Atatürk’e minnettardırlar. Yurdun her yönünden binlerce tebrik tel. yazıları almı tir.*’ Tırnak içinde alıntı yapılarak yayınlanan bu yazıda da Atatürk’e vurgu ön plana çıkarılmı tir.

Hem ideolojik arka planı, hem de retori i göstermesi bakımından *Türk kadını hakların en büyü ünü aldı*ba lıklı haberle birlikte verilen resim oldukça manidardır. ki ayrı kadını betimleyen bu resimde kadınlardan biri kafes arkasında oturup dü ünürken, di eri kürsüde hararetili bir konu ma yapmaktadır. Bu resimler ve haber söylemi iki farklı dünya görü ünü ifade etmektedir. Resimde kafes arkasında oturan sosyal ortamdaki soyutlanmı kadın imgesi, Cumhuriyet öncesi düzeninin kadına bakı açısını betimlemektedir. Di er resim ise, yeni devlet düzeninin ve inkılâbın kadına bakı mını yansıtmakta, kadınları her alanda erkeklerle e it haklara sahip görmeyi amaçladı mını açıkça ortaya koymaktadır. Kadına bakı anlamında iki farklı ideolojiyi betimleyen söylem ve resimler günümüz siyasal zeminde hala tartı ma konusu olmayı sürdürmektedir.

Sonuç olarak; kadınların seçme-seçilme hakkının yasala tı 1 Aralık 1934’ten kadınların ilk genel seçimlere katıldı 1 ubat 1935’e kadar Cumhuriyet ve Zaman gazeteleri örnekleminde gerçekleştirilen taramada, gazetelerin kadınların siyasal temsilcili i ile ilgili dönemin özelliklerine uygun olarak olumlu söylemler geli tirdikleri görülmü tür. Bu dönemde siyasal gündem ile yazılı basın gündeminin farklıla madı ı görülmü tür. Kadın konusu bu üç aylık dönemde gazetelerde en sıklıkla yer alan konu olmu tur. Bu nicel fazlalı ın yanı sıra, nitel olarak da kadınları politikaya yönlendirecek ve bu konunun önemine vurgu yapan haberler çıkmı tir. Zaman gazetesinde yer alan

⁴⁷⁴ Cumhuriyet, 2 kincikanun 1935.

⁴⁷⁵ Cumhuriyet, 29 kincikanun 1935.

haberler genellikle bilgi vermeye yöneliktir ve kadın siyasetçilerin nitelikleriyle ilgili bir habere rastlanmamaktadır. Cumhuriyet gazetesi ise, ilk defa kadını siyasal bir temsilci olarak ele almı ve fikirlerine, dü üncelerine, projelerine geni yer vermi tir. Ancak kadınların seçme-seçilme hakkı ile ilgili haberlerde bunun bir insan hakkı oldu una dair hiçbir vurgu yapılmamı , kadınların bu hakları Atatürk'e ve erkeklere borçlu oldu u, bu nedenle minnettarlık duymaları gerekti i yo un bir ekilde vurgulanmı tır. Ayrıca kadınların Kurtulu Sava ındaki çabalarına da yo un olarak yer verilmi , adeta kadınların seçme-seçilme hakkı verilmesine bir dayanak, me ru bir neden aranmı tır. Bunun yanı sıra ilk defa çıkarılmaya ba lanan kadın sayfalarında sadece bir defa siyasetle ilgili bir haber yer almı tır. Onun dı nda bu sayfalarda kadınların ev içi rollerine ve nasıl iyi bir anne/e olacaklarına dair tavsiyelerin yer aldı ı yazılar çıkmı tır.

Kasım 1934- ubat 1935 gazeteleri Cumhuriyet ruhunu sonuna kadar yansıtmaktadır. Kadınlara bu hakların verilmesiyle inkılâbın tamamlanaca ı sık sık vurgulanmı ancak kadın alanında çalı an hükümet dı ı bir kurulu olan Kadınlar Birli i gereksiz bir kurum gibi sunulmu tur. Bu Cumhuriyet gazetesinin kadın adaylarla yaptı ı söyle ide de yönlendirici bir soru olarak ortaya çıkmı , daha sonra bu durum Zaman'da, '*Kadınlar Birli i kaldırılmalı mı: Kadınlarımız arasında fikir ayrılı ı var*'⁴⁷⁶ ekinde, Cumhuriyet'te ise '*Kadınlar Birli i'ne ne lüzum var*'⁴⁷⁷ ekinde bir ba lıkla ortaya çıkmı tır. Zaman'ın haberinde röportaj yapılan bir kadın öyle söylemektedir: '*Cumhuriyet bize erkeklerle müsavi bütün hakları verece ine imanım vardı. Türk kadını siyasal alanda da ince zekâsıyla kendini az zamanda gösterecektir. Bize siyasal hakkımızı veren Cumhuriyet hükümetine ne kadar te ekkür etsek azdır. Kadınlar Birli ine lüzum bulunmadı ı kanaatindeyim.*' Yine Cumhuriyet'teki '*Kadın Birli inin Siyasi Zaferleri*' isimli bir kö e yazısında ise öyle denilmektedir: "*Avrupa'da hala kadına yalnız aile ve e lence meclislerinde yer veren milletler dolu iken, Türkiye inkılâp hükümeti kadınlarımıza haklar bah etti. Birlik bunları kendisinin kazandı ı vesvesesine dü mü . nkılâp idaresi birli in hayaline bile gelen hakları kendili inden veriyor. Bu*

⁴⁷⁶ Zaman, 29 Kânunuevvel 1934.

⁴⁷⁷ Cumhuriyet, 19 Birinci kanun 1934.

*müessese kar ısında hala mücadeleye giri mi siyasi bir te ekkül iddiası ile durmak, hafif de olsa, gafa benzemiyor mu? Fikrin ruj gibi kullanılması hiç de zarif de it*⁴⁷⁸

Cumhuriyetin bir ba ka haberinde u ifadeler kullanılmaktadır: ‘*Türk kadının bütün içtimai ve siyasi haklara sahip oldu u bir zamanda cemiyet içinde bir ayrılık ifade eden kadın birli inin mevcudiyeti erkekler arasında da garip görülmektedir. Nasıl ki bir erkek birli i yoksa ayrıca bir kadın birli i te ekkülü de olmaması lazım geldi i öne sürülmektedir.*’ Bu haber kadınlar birli inin kaldırılmasına ili kin çe itli görü leri veren bir habermi gibi görünmesine ra men, özünde birli e gerek olmad ını ifade etmektedir. Üstelik bu bir yorum yazısı de il, haberdir. Dönemin yönetim anlay ını yansıtır bir e kilde kadınlarla ilgili tüm haberler olumlu söylemlerle sunulurken, sadece Kadınlar Birli i konusunda bu olumluluk yerini temkinli veya olumsuz söylemlere bırakm ıtır. Dönemin siyasal gündemi ile basın gündemi örtü tü ü için, siyasal temsilcilerin temkinli bir e kilde yakla tı ı Kadınlar Birli i örgütü, yazılı basının da bu yakla ımı sürdürmesine neden olmu tur. Haberlerin tümünde kesin, anla ılır, olumlu ve kısa cümleler kullanılmı okuyucuya bu hakkın verili nedenleri üzerinde durulmu tur. Haberlerin tümünde seçme ve seçilme hakkı konusunda kadın erkek e itli ine vurgu yapılırken yapılan kanun de i ikli inin geli mi li in, medeni olmanın artı olarak görülmü tür. Bu konuda toplum içindeki muhalif hiçbir söylem ve dü ünçeye yer verilmemi bu hakkın Türk toplumunun yapısına uygun oldu una dair kanıtlar gösterilmi tir.

Sonuç olarak, kadının seçme-seçilme hakkının ilk kazanıldı ı tarihlerdeki iki gazeteye yansıması birbirinden farklı olmamı tur. Muhalif yayın organlarının bulunmamasından kaynaklanan bu durum, siyasal gündem ile basın gündeminin farklılaşmasını engelleme tir. Dolayısıyla haberlerde genellikle Atatürk’e ve Cumhuriyet kadrolarına duyulan minnettarlık ön plana çıkarılırken, bu düzenlemenin insan haklarının bir gere i oldu u hiç vurgulanmayarak haber ba lam bilgisinden yoksun bırakılmı tur. Cumhuriyet gazetesinin kadınların siyasal temsilcili ine ili kin haberleri zaman gazetesine oranla daha fazla sayıdadır. Cumhuriyet’te Zamandan farklı

⁴⁷⁸ **Cumhuriyet**, 5 Te rinievvel 1934.

olarak kadın adayların ve vekillerin niteliklerine ili kin haberlere yer verilmi tir, zaman sadece kadın adayların isimlerini saymakla yetinmi tir. Cumhuriyet gazetesi zaman gazetesinden farklı olarak slamiyet'ten önce Türk kadınının durumuna ili kin yazılara da yer vermi tir. Cumhuriyet'te nitelikleri daha fazla ön plana çıkaran yazıların yer aldı mı söylemek mümkündür. Bunun nedeni Cumhuriyet'in kurucusunun yeni devletle olan organik ba ı ve bu yeni devletin en önemli ülkülerinden birinin kadınlarla erkeklerin e itli ini sa lamak olmasıdır. Ancak bu yakınlı ın olmasına ra men, kadınlara seçme ve seçilme hakkının verilmesinden çok önce bu gazetede yayınlanan bir karikatür geleneksel anlayı ın etkisini sürdürdü ünü göstermesi bakımından önemlidir. 31 Mart 1930 tarihli Cumhuriyet gazetesinde yer alan karikatüre göre; “mebus olmu bir kadın elinde ruj, meclis kürsüsünde ruj sürerken gösteriliyordu. Karikatürün ba ına “Kadınlar Mebus Olunca” ba lı ı atılmı tı. Ruj süren kadın mebusun kar ısına oturmu erkek milletvekilleri söz isteriz diye ba ırıyorlardı. Reis vekili kadın mebus, ba rı an erkek mebuslara; ‘müsaade buyurun! u dudaklarımın rujunu süreyim’ sözcükleriyle cevap veriyordu.”⁴⁷⁹ lginç olan nokta udur ki, aynı gazete dört yıl sonra yine “*Kadın Mebus Olunca*” ba lı ı ile bu kez kadınların projelerini yayınlamı tır. Aslında bu durum, 1930 yılında kadınlara seçme/seçilme hakkının verilmesinin siyasal iktidarın yo un gündem maddelerinden biri olmadı ını göstermektedir. Bu konu siyasal iktidar için önemli hale geldi i anda, gazeteler için de önemli hale gelmi tir. Bu karikatürün gösterdi i ikinci sonuç, kadınların bu hakları elde etmelerinden sadece 4 yıl önce bu haklara ne kadar uzak olduklarıdır. Cumhuriyet gazetesi her ne kadar devrimlerin yerle mesine öncülük etmi olsa da, bu karikatür dönemin özelliklerini ortaya koymaktadır ve geleneksel ideolojik yapının henüz kadınlara siyasal haklarını teslim etmeye hazır olmadı ını göstermektedir.

3.1.3.2) Çok Partili Hayatta Yazılı Basında Kadınların Siyasal Temsili

3.1.3.2.1) 14 Mayıs 1950 Genel Seçimleri

Türk siyasal hayatının dönüm noktalarından biri olan 1950 seçimleri ile Türkiye çok partili bir parlamentoya kavu mu tur. Cumhuriyet yönetiminin kadına verdi i önem

⁴⁷⁹ **Cumhuriyet**, 31 Mart 1930'dan Aktaran Kırkpınar, **a.g.e.**, s. 215.

Cumhuriyetin ba langıcından seçme/seçilme hakkının yasala masının ertesine kadar kadın konusunu hem siyasi gündemin, hem de yazılı basın gündeminin en önemli konularından biri yapmı tır. Çok partili hayata geçilmesiyle birlikte, 1950 seçimlerinde, kadın milletvekilleri hem oransal hem de sayı olarak Türk siyasi hayatında en dü ük dönemini ya amı tır. Bu dönemde sadece 3 kadın parlamentoya girebilmi ve kadın milletvekili oranı sadece % 0, 61 gibi dü ük bir düzeyde kalmı tır. Bu durumun ilk nedeni olarak dönemin siyasi gündeminin yo unlu unu söylemek mümkündür. Türkiye tek parti yönetiminden çıkmı , ilk defa çok partili bir parlamentoya kavu mu tur. Aynı zamanda kinci Dünya Sava ı sona ermesiyle birlikte, dünyanın iki kutuplu bir yapıya bürünmesi, Türkiye'nin de 2. dünya sava ından hem ekonomik, hem de bu yenedünya düzeni ba lamında etkilenmesi siyasi gündemin kadınlar dı nda ba ka konularla me gul olmasına neden olmu tur. kinci neden, kadınların da bu dönemde bu konuda bir reflekslerinin olmamasıdır. Kadınların bu eylemsizli i, 1934 yılında genel seçimlerde seçme/seçilme hakkının yasala masıyla birlikte, bütün hakları elde ettikleri dü üncesine kapılmalarıdır. Bu dü ünce kadınlar tarafından 1934 yılının gazete röportajlarında açık bir ekilde dile getirilmi tir. Üçüncü neden olarak, kadınlar için serbest rekabet döneminin ba lamasını söylemek mümkündür⁴⁸⁰. Kadınlar, Cumhuriyet döneminin kendilerine sundu u pozitif ayrımcılık uygulamalarından bu dönemde mahrum kalmı lar, kendi çabalarıyla var olmaya ba lamı lardır. Tüm bu nedenler kadın konusunu siyasi gündemin dolayısıyla basın gündeminin dı nda tutmu tur. Bu döneme ili kin tarama 14 Nisan-21 Mayıs 1950 tarihleri arasında yakla ık 37 günlük bir süreyi kapsamaktadır. 1934 yılında taranan Zaman gazetesinin yayın hayatının sona ermesi nedeniyle bu dönemin en önemli gazeteleri olarak görülün Cumhuriyet ve Hürriyet⁴⁸¹ gazeteleri taranmı tır. Bu dönemde çıkan haberler nicelik olarak 1934 dönemine göre çok azdır. Cumhuriyet gazetesinde 9, zamanda ise kadın ve siyaset ili kisiyle ilgili sadece 2 haber çıkmı tır.

⁴⁸⁰ Bu dönemi Serbest Rekabet dönemi olarak Ay egül Yaraman tanımlamaktadır. Yaraman Cumhuriyet dönemi için örtük kota dönemi, çok partili hayata geçildikten sonraki dönem için Serbest rekabet dönemi tanımlamasını kullanmı tır. Bkz. Yaraman, **Türkiye'de Kadınların Siyasal Temsilcili i, a.g.e.**, s. 81-82.

⁴⁸¹ Hürriyet gazetesi, 1 Mayıs 1948 tarihinde, Sedat Simavi tarafından çıkarılmı tır. İlk sayısının sa sütununda nönü'nün bir yazısı ve bir resmi, sol sütununda Celal Bayar'ın bir yazısı ve resmi yer almı tır. Parti tartı malarının en ate li oldu u bu dönemde, Hürriyet tarafsızlık ve ba ımsızlık ilkesiyle çıkmı tır. Hürriyet yayın hayatının ilk yıllarından itibaren beklenmeyen bir tiraja ula mı tır. Bkz. Hıfzı Topuz, **a.g.e.**, s. 174.

1950 seçimleri döneminde öncelikle Cumhuriyet gazetesi makro ba lamda incelenmiştir. Makro çözümlemenin ilk a amasını tematik analiz oluşturmaktadır. Tematik analiz, haber üst ba lık, ba lık, alt ba lık ve haber giri lerinde ön plana çıkarılan konuyu incelemeye yöneliktir.

Cumhuriyet gazetesinde kadın ve siyaset konusuyla yer alan haberlerin ve kö e yazılarının ba lıkları öyledir:

- *“Kadın Adaylar”, Kö e Yazısı –Nadir Nadi, 19 Nisan 1950.*
- *“Bayan Fıtnat Çakma ın Adaylı ı”, 29 Nisan 1950*
- *“ stanbul’dan Gösterilen Kadın Adaylar”, 2 Mayıs 1950.*
- *“Partilere Meydan Okuyan Kadın Aday”, 3 Mayıs 1950.*
- *“Seçimler ve Kadınlar”, 8 Mayıs 1950.*
- *“Türk Kadınlar Birli i Kadın Adayların Azlı ından ikâyetçi, 8 Mayıs 1950.*
- *“Kadın Adaylar”, 8 Mayıs 1950.*

1934 dönemi ile kar ıla tırıldı nda, 1950 döneminde yazılı basının kadın ve siyaset konusunu ihmal etti i görülmektedir. 1934 yılındaki gazetelerde bu konudaki haberler birinci sayfada ve man ette yer alırken, 1950 yılında hem daha az yer ayrılması , hem de iki kö e yazısı hariç haberlerin tümü iç sayfalarda verilmiştir. Gazetelerin en önem verdikleri konuları birinci sayfaya ve man ete koydukları dü ünüldü ünde, 1950 yılında konunun ne kadar göz ardı edildi i ortaya çıkmaktadır.

Haber ba lıkları ve haber giri leri incelendi inde, öne çıkarılan tema, kadın adayların duyurulması/tanıtılması, Türk inkılâbı ve erkekleri ikame etmek için siyaset yapan kadınlardır. *“ stanbul’dan Gösterilen kadın adaylar”* ba lıklı haber; *“1950 seçimleri için her üç parti de stanbul’dan kadın adaylar göstermi tir”* giri i ile verilmiştir. Bu haberin de iç sayfalardan verilmesi ve çok az yer ayrılması, haber hiyerar isinde, kadın konusunun ne kadar gerilerde oldu unu göstermesi bakımından iyi bir örnektir. Gazetenin *‘Partilere Meydan Okuyan Kadın Aday’* ba lı ıyla verdi i bir di er haber, ba ımsız bir kadın adayın tanıtılmasıdır. Haber makro ba lamda tema olarak kadın adayın sivil toplum kurulu larına üyeli ini ve çocuk ve kadın sorununa ilgisini öne çıkarmıştır. Bu haber de kapladığı az alanla haber hiyerar isinin arka sıralarında

kalmı tır. Haberin giri i öyledir: ‘*Bayan Neyire I ık ta Birinci Cihan Harbinden beri muhtelif sosyal hizmetler ifa etmi tir.*’ Kadın ve çocuk sorunlarını çözmek için aday oldu unun açıkça belirtilmesi, kadınların siyasette de özel alanı ilgilendiren konularla ilgilendiklerini göstermesi bakımından ilginçtir. 8 Mayıs 1950 tarihli Cumhuriyet’te iç sayfalarda küçük bir sütunda yer alan haberin ba lı ı ise öyledir: “*Türk kadınlar birli i kadın adayların azlı ından ikâyetçi*”. Haberin giri inde Kadınlar Birli inin kadın adayların azlı ından duydu u rahatsızlı a yer verilmi tir. Bu konu hakkında birli in muvakkat idare kurulu ba kanı ffe Halim Oruz’un görü lerine yer verilmi tir.

Bir ba ka ön plana çıkan konu, kadınların zaman zaman erkekleri ikame etmek için siyasete girdikleri ve buna yönelik yapılan haberlerdir. Türkiye’de darbe ertesindeki yasaklı dönemlerde kadınlar, e lerinin ya da babalarının yerine siyasete girebilmektedirler. Bu durumun ilk örneklerinden sayılabilecek bir haber bu dönemde, “*Bayan Fitnat Çakma ın adaylı ı*” ba lı ı ile verilmi tir. Bu haber, tema olarak kadının siyasal temsilcili ine ili kin olarak niteliklerini ve adayı ön plana çıkarmaktan ziyade, Fevzi Çakmak’ı ön plana çıkarmı tır. Haberin giri i öyledir: “*Merhum Mare al Fevzi Çakma ın E i Bayan Fitnat Çakma ı, Millet Partisi Aday Listesinde, stanbul Milletvekili Namzedi Olarak Gösterildi i Malumdur.*” Haberin devamında da Fitnat Çakmak’la yapılan görü me e inin ölümünden duydu u teessür ön plana çıkarılarak verilmi tir.

1934 döneminden farklı olarak 1950 yılının haber ba lık ve giri lerinde Türk inkılâbına yapılan vurgunun azaldı ı görülmü tür. Türk inkılâbına ve Atatürk’e yapılan vurgu sadece kö e yazılarında kar ımıza çıkmaktadır. Gazetede konuyla ilgili birinci sayfadan çıkan sadece iki tane kö e yazısı vardır. Bir tanesi Nadir Nadi’nin, di eri gazetenin adıyla çıkan iki yazı makro ba lamda incelendi inde, tematik olarak Atatürk inkılâbını ve cinsiyet ayrımı yapmadan herkesin toplum için çalı ması temalarını ön plana çıkardı ını söylemek mümkündür. Nadir Nadi’nin yazısı, 1934 ve 1935’teki yazılardan ve haberlerden farklı olarak ilk defa kadın haklarından bir insan hakkı olarak bahsetmi tir. Yazının giri inde de, daha az kadın aday olmasının, partilerin seçimlerde kadınlara ra bet etmemesinin gerekçesi olarak halkın kadınları önemsememesi gösterilmi tir. Yazı öyle demektedir:

“Önümüzdeki seçimlerde partilerce kadın adaylara fazla itibar edilmedi i göze çarpıyor. Sorarsanız halk kadınları azımsıyormu , kadından i çıkmaz diyormu . Bu artlar altında 9. BMM’de geçenkinden daha az kadın milletvekili görece imiz anla ılıyor.... Atatürk inkılaplarının en ba ta gelenlerinden biri de üphesiz insan hakları bakımından kadını erke e tamamı ile e bir duruma getiren kanunlar sistemidir..... Bu itibarla seçimler kar ısında halkımız adaylar hakkında bir karara varmak isterken kadınlık, erkeklik gibi bugünkü artlara uymayan sebepler üzerinde hiç durmamalıdır.”

Bu yazı ilk defa insan hakları ba lamında kadın haklarından bahsetmesi gerekçesiyle ba lam bilgisi olarak do ru olmakla birlikte, insan hakkından sadece cümle içinde bahsetmesi ve kadın hakkını Atatürk inkılâbına ba laması nedeniyle yine eksik ba lamla sunuldu unu söylemek mümkündür. 8 Mayıs 1950 tarihli Cumhuriyet’te de ilk sayfada ‘*Seçimler ve Kadınlar*’ ba lı ıyla çıkan ve e itlik temasını ön plana çıkaran di er yazının giri i ise öyledir:

‘Seçimlerde, kadınlarımız da erkeklerle hukuken e it vaziyettedirler. Atatürk inkılâbı, Türk kadınına Türk erke i ile e it tutmu ve Türk erke ine kanunlarımızın tanıdı ı bütün hakları Türk kadınına da tanımu oldu ndan, seçimlerde Türk kadınları da, kanunun erkeklere verdi i haklara sahip olarak reylerini kullanacaklardır. Memlekette 8 milyon olarak hesaplanan seçmenlerin yarısını kadınlar te kil etmektedir... Seçmen olarak erkekle e it vaziyette olan Türk kadını aday olarak aynı vaziyette de ildir. Çünkü partiler, bu defaki seçimler için pek az kadın aday göstermi lerdir. Sayın nönü zmir’de hasbıhal ederken demokratların kaç kadın aday oldu unu sormu ve bir tane oldu u cevabını alınca: o halde biz onlardan medeniyet ve inkılâpçılıkta altı misli fazlayız Yeni Türkiye’nin üç, be vasfı varsa onların ba nda hanımlara tanıdı ı hakları gelir demi tir.’

Yazı Türk inkılâbının kadına sa ladı ı e itlik durumuna vurgu yapmaktadır.

Makro çözümlemenin ikinci aya mını ematik çözümleme olu turmaktadır. ematik çözümleme ana olayın ele alını biçimi, ar dalan/ba lam bilgisi ve olay taraflarının de erlendirmelerinden olu maktadır. Cumhuriyet gazetesindeki ana olayla ilgili haberlerin genel ele alını biçimi bakımından incelendi inde; 1934’teki olumlu söylemden ayrıldı ı ve daha temkinli söylemler geli tirdi i görülmektedir. Haberlerin nicel ve nitel olarak azaldı ı, var olanların da bilgi vermeye yönelik haberler oldu u

görümü tür. 1934 yılının kadına ayrıcalık tanıyan haberlerinden ve yazılarından farklı olarak, 1950 yılında cinsiyet e itli ine yapılan vurgu ve ayrıcalıksız bir yakla ımın hâkim oldu u görümü tür. Nadir Nadi'nin 19 Nisan 1950 tarihli yazısında yukarıdaki bölümlere ek olarak öyle denilmektedir:

"Bu itibarla seçimler kar ısında halkımız adaylar hakkında bir karara varmak isterken kadınlık, erkeklik gibi bugünkü artlara uymayan sebepler üzerinde hiç durmamalıdır. Kimin fikirleri bizimkilere uyuyor, kim bizim davalarımızı benimseyerek çalı ır, mecliste bizi kimler temsil edebilir?... Kim dediklerimiz arasında Ahmet, Mehmet, Ay e, Fatma hep beraber ve bir hizadadırlar. Atatürk inkılâbı cinsiyet üzerine kurulabilecek tefsirleri kökünde ilga etmi , hatta çok daha öteye geçerek sınıf farkı gözetmeksizin bütün vatanda ları kanun önünde e it tanımu tur. Biz, bugün kurmakta oldu umuz halk iradesini ancak o inkılâp prensiplerine dayanarak yükseltebilece iz."

Bu yazı, kadınlar açısından yeni bir dönemi göstermesi bakımından ilginçtir. Kadını erkekle bir ve soyut bir e itlik anlayı ımın içine oturtan dü ünçe, Cumhuriyet döneminin kadınlara yaptı ı olumlu ayrımcılı ın sona erdi ini göstermektedir. Yazıda Atatürk inkılâbının bu e itlik üzerine kuruldu u ifade edilse de, Atatürk döneminde, kadınlar bizzat onun gayretleriyle ve olumlu ayrımcılık uygulamaları ile mecliste yer almı tur. Dolayısıyla cinsiyet ayrımı gözetmeden memleketin genel olarak faydasını arttıracak ki ileri seçmeyi ö ütleme, aslında kadınları seçmemeyi ö ütlemele e de erdir. Çünkü evrensel e itlik zaten kanunlarla sa lanmı tur ancak bu yasal e itli in i levsel e itlili i sa layamaması bile olumlu ayrımcılı ın gere ine en güzel örnektir. Yazı, gazetenin konuyu ele alı biçiminin 1934'ten oldukça farklıla tı ını göstermektedir. 1934'te de kadın ve siyaset konusuna ili kin haberler Türk inkılâbı ba lamında ele alınmı tı. Ancak orada, Türk inkılâbının kadına sa ladı ı haklar yanında, kadınların daha fazla siyasetin içerisinde yer almasını destekleyen yazıların yer aldı ı görümü tü. 1950 yılına gelindi inde ise, Türk inkılâbı yine gazetenin konuyu ele alı biçimi olarak kar ımıza çıkmaktadır ancak bu defa e itlikçi, cinsiyetsiz ve ayrıcalıksız birey anlayı ıyla.

ematik çözümlenmenin ikinci a amasını ardalan/ba lam bilgisi olu turmaktadır. 1934'teki haberler genellikle Cumhuriyet ideolojisi ba lamında sunulmu tu. 1950 yılına

gelindi inde ise, iki kö e yazısı hariç haberlerde ar dalan ve ba lam bilgisinin bulunmadı ı görülmektedir. *Bayan Fitnat Çakma ın adaylı ı* ba lı ı ile verilen haberde ba lam ve ar dalan bilgisi olarak Bayan Fitnat Çakmak'ın fikirleri, dü ünceleri ya da kadın hakları gibi konuların yer almadı ı görülmektedir. Bu nedenle haber ba lamdan saptırılmı , Mare al Fevzi Çakmak'ın yerine ikincil olarak kadının siyaset yapabilece i ba lamı üzerine kurulmu tur. Bu haberin ba lamı, ideolojik arka plan olarak, kadınların ancak erkekleri ikame etmek ve onların olmadı ı yerde siyasete girebilecekleri dü üncesini yayan ataerkil ideolojinin örüntülerine dayanmaktadır. *'Seçimler ve kadınlar'*, *'Kadın adaylar'* ba lıklı kö e yazılarında ba lam ve ar dalan bilgisi yer almı tır. Bu yazılar e itlik ba lamı üzerinden sunulmu tur.

ematik çözümlenmenin son a amasını olay taraflarının de erlendirmeleri olu turmaktadır. Gazetenin verdi i haberlerde olay tarafının de erlendirmelerine ba vurmadı ı görülmü tür. Sadece, *Bayan Fitnat Çakma ın adaylı ı* ba lıklı haberde de erlendirmelere yer verilmi , ancak bu de erlendirmeler de daha çok e ine ili kin oldu u için gazetenin Bayan Fitnat Çakmak'tan ziyade Fevzi Çakmak ön plana çıkardı ı görülmü tür.

Cumhuriyet gazetesinin haberlerinin ikinci çözümlenme a aması söz dizinsel yapı, kelime seçimleri ve retori i içeren mikro analizden olu turmaktadır. Mikro çözümlenmenin ilk a amasını cümlelerin yapısının incelenmesinden olu an söz dizinsel yapı olu turmaktadır.

Gazetenin haberleri mikro ba lamda öncelikle söz dizinsel yapı ve kelime seçimleri ba lamında incelenmi tir. *'istanbul'dan Gösterilen kadın adaylar'* ba lıklı haberde öyle denilmektedir: *"1950 seçimleri için her üç parti de istanbul'dan kadın adaylar göstermi tir"* ekindeki cümle yapısı, di er illerdeki kadın adayların durumundan hiç bahsetmedi i için sanki daha çok sayıda kadın aday varımı imajı uyandırmaktadır. Oysa bu seçimlerde partilerden aday gösterilen kadın sayısı çok azdır. Dolayısıyla partilerin kadın adaylara ilgisizli i gizlenmekte, her üç parti de diyerek partilerin kadınlara yo un ra bet etti i izlenimi uyandırılmaktadır. *'Bayan Fitnat Çakmak'ın adaylı ı* ba lıklı haberdeki dü ünceyi desteklemesi bakımından kullanılan

cümleler ilgi çekicidir: “*CHP’nin adayı tanınmı hatiplerden Meliha Avni Sözen, DP’ninki Nazlı Tlabar, MP’ninki de merhum mare al çakma in e i Fitnat Çakmaktır. Meliha Avni Sözen ve Nazlı Tlabar, partilerinin seçim mücadelesine fiilen i tirak etmekte, ehrin muhtelif semtlerindeki toplantılarda propaganda nutukları vermektedir.*” Burada haberin ideolojik arka planı olarak dikkat çeken iki husus vardır. Birincisi di er kadın adayların meslekleri yazılıp tanıtılırken, Fitnat Çakmak’ın niteli i olarak sadece Fevzi çakmak’ın e i oldu u yazılmı tır. kincisi di er kadın adayların propaganda faaliyetleri yazılırken, do rudan yazılmasa da Fitnat Çakma ın herhangi bir faaliyeti olmadı ı örtük bir ekilde belirtilmi tir. Bu durum yine yukarıdaki haberde de oldu u gibi kadının ikincil konumuna, erke in olmadı ı, giremedi i durumlarda siyasete girebilmesine olanak tanıyan ataerkil zihniyeti yeniden üretmektedir. ‘*Partilere Meydan Okuyan Kadın Aday*’ ba lı ıyla verilen bir ba ka haberde, gazetenin partilere meydan okuyan ifadesini kullanmı olması, partilerin kadın adaylara olan ilgisizli ini vurgulamaktadır. Ayrıca adayın çalı maları belirtilirken, ‘ta birinci cihan harbinden beri’ demesi, kadın sivil toplum örgütlerinin ve faaliyetlerinin devamlılı ını göstermesi bakımından önemlidir. Haber öyle devam etmektedir: ‘*Bayan Neyire I ık, kadın ve çocuk mevzuunu ehemmiyetle ele almak gayesi ile stanbul’dan ba ımsız adaylı ını koydu unu bize söylemi tir.*’ Kadın ve çocuk sorunlarını çözmek için aday oldu unun açıkça belirtilmesi, kadınların siyasette de özel alanı ilgilendiren konularla ilgilendiklerini göstermesi bakımından ilginçtir. 8 Mayıs 1950 tarihli Cumhuriyet’te ‘*Türk kadınlar birli i kadın adayların azlı ından ikâyetçî*’ ba lı ıyla verilen haberde Kadınlar birli i ba kanının konu masının u kısımlarına yer verilmi tir:

‘Bugün partiler az kadın aday seçmede adet rekabete giri tiler. Halk partisi 35 yılına nazaran üçte bir nispetinde kadın aday göstermekle on be yıl sonra üç misli geriledi imizi fiilen ispat etti. stanbul gibi bir ehirde partiler maalesef tek kadın aday göstermi lerdir. Nüfusunun yarısından fazlası kadın olan bu ehirde biz partilerden yarı yarıya dilekte bulunmadık. Fakat kadın aday nispetleri herhalde 1/27 de ildir. Bütün memlekette ise bu nispet adeta sıfıra dü mü tür.’

Haberde yer alan cümleler ba kanın konu masından alınmı olması sadece haberin ideolojisini de il, kadınların siyasal alandaki yerlerine nasıl algıladıklarını göstermesi bakımından ilgi çekicidir. ‘*Nüfusun yarısından fazlası kadın olan bu ehirde*

biz partilerden yarı yarıya dilekte bulunmadık' cümlesi kadınların bile kendilerine böyle bir durumu hak görmediklerini göstermesi bakımından çok önemlidir. Nüfusun yarısı kadınlardan da oluştuğu için, yarı yarıya kadın aday göstermek imkânsız, mantıksız bir durum gibi gösterilmiştir. Kadın adaylar⁴⁸² başlıklı bir başka küçük haberde ise, bir kadının, kadın milletvekillerinin yetersizliğini ilkin yaptığı vurguya yer verilmektedir. Haberde bu kadının şöyle dediği yazmaktadır: '*Varsın az olsunlar. Bugüne kadar olduğu gibi, koltukları süs olarak kullanılmasından daha iyi*'. Bu haber kadın adayların yetersizliğini ve pasifliğini ön plana çıkarmaktadır.

Haberlerde mikro çözümlemenin son aşamasını oluşturan retorik bakımından, aday kadınların küçük foto rafları ve yukarıda bir bölümü verilen Kadınlar Birliği başlığının konuması dışında bir başka unsur kullanılmadığı görülmüştür.

1950 yılı seçimleri başlığında incelenen bir diğer gazete Hürriyet'tir. Gazetede, kadınının siyasal temsilciliği konusuna ilkin hiçbir haberin yer almadığı görülmüştür. Sadece 8 Mayıs 1950 tarihli Hürriyet'te CHP kadınlar kolunun düzenlediği bir toplantıda, konuşma yapan bir kadının fotoğrafı ve 18 Mayıs 1950 tarihli Hürriyet gazetesinde ise, '*milletvekilleri seçim mazbatalarını aldılar*' başlıklı haberde DP İstanbul milletvekili Nazlı Tılabara'nın mazbatasını alırken fotoğrafı bulunmaktadır. Hürriyet gazetesinde konunun hiç ilenmemesi dönemin kadın konusuna olan ilgisizliğini göstermesi bakımından çok önemlidir.

1950 seçimlerinde yazılı basında kadınların siyasal olarak nasıl temsil edildiği genel olarak değerlendirildiğinde; 1934 ve 1935 yılına göre basın gündeminde kadın siyasetçilerin kıyaslanamayacak derecede az yer bulduğunu söylemek mümkündür. Bu durumu, Cumhuriyet döneminde, kadınların siyasal/sosyal haklarının sağlanmasının Türk devriminin bir gereği olarak görülmesi, 1950 yılında ise siyasal gündemin başka konularla meşgul olmasıyla açıklamak mümkündür. Var olan çok az sayıdaki habere ise alan olarak çok az yer ayrılması ve iç sayfalarda verilmiştir. Dolayısıyla gazetelerin bu haberlere yeterince önem vermediğini söylemek mümkündür. Haberlerde öne çıkan, Atatürk inkılâbının etikçilik anlayışına yapılan vurgudur. 1934 döneminden farklı

⁴⁸² "Kadın Adaylar", **Cumhuriyet**, 8 Mayıs 1950.

olarak kadınlar bu dönemde pozitif bir ayrımcılığa maruz kalmamış ve seçimler sadece üç kadının parlamentoya girmesiyle sonuçlanmıştı.

3.1.3.2.2) 15 Ekim 1961 Genel Seçimleri

1961 Türkiye için önemli siyasal gelişmelerin olduğu bir yıl oldu. 27 Mayıs 1960'da gelen askeri müdahale, genel seçim tarihinde bir gecikmeye neden olmaması, seçimler 15 Ekim 1961 tarihinde gerçekleşmiştir. Seçimlerden önce siyasi parti faaliyetlerine yeniden izin verilmiştir. Bu dönemde kadınların siyasal temsilciliği konusunun yine siyasal gündemin başlıca konularla meşgul olması nedeniyle yazılı basın gündeminde fazla yer bulmadığı görülmüştür.

Cumhuriyet gazetesinin konuya ilişkin haberleri makro bağlamda incelenmiştir. Makro incelemenin ilk aşamasını oluşturan tematik çözümleme; üst başlık, başlık, alt başlık, haber girişi başlığında haberleri incelemeyi içermektedir. Cumhuriyet gazetesinde kadın konusuyla ilgili yer alan haberlerin başlıkları şöyledir:

- *'Kadın Adaylar Meselesi', Kö ve Yazısı (Feridun Ergin), Birinci sayfa, 25 Eylül 1961.*
- *'Seçimlere Kadınların Hâkim Oldukları Bölge', Kö ve Yazısı (Cevat Fehmi), 1 Ekim 1961.*
- *'Bitlis'te 65 yaşında bir kadınla tanışım: 6 Oklu Emine Dul', 4. Sayfa, 6 Ekim 1961.*
- *'Eski şehir'de Kadınlar Bir miting tertip ettiler', Kö ve Yazısı (Sait Terzioğlu), 5. Sayfa, 10 Ekim 1961.*

Cumhuriyet gazetesinde yer alan yazılar genellikle yorum yazısı niteliindedir. Bu yazılar ve haberler makro açıdan öncelikle tematik ve tematik olarak incelenmiştir. Bu bağlamda haber başlıkları, haber girişi, ana olayın ele alınış biçimi, ardalan/bağlam bilgisi, olay taraflarının değerlendirilmeleri unsurlarına bakılmıştır.

Öncelikle hem çok az sayıda yazı yer alması, hem de bir kö ve yazısı dışında diğerlerinin birinci sayfada yer almaması, kadın konusuna yazılı basının ilgisizliğinin 1961 döneminde de devam ettiğini göstermektedir. Haber başlıklarında ve haber girişlerinde ön plana çıkarılan temalar, seçmen olarak kadınlar ve Atatürk inkılabıdır.

'Seçimlere kadınların hâkim oldukları bölge' ve 'Bitlis'te 65 ya ında bir kadınla tanıştım: 6 Oklu Emine Dul' başlıkları haberler kadınların seçmen olarak ilgilerine vurgu yapan haberlerdir. Bu haberlerin birincisinde Rize'de kadınların sosyal hayatta ne kadar büyük bir görev üstlendi i ve e lerinin yurtdı ında olması nedeniyle kadın seçmenin fazla olması temaları ön plana çıkarılmaktadır. İkinci haberde ise, tüm e yalarında altı ok ta ıyan bir kadın anlatılmaktadır. Bu haberin giri i öyledir: 'Bu küçük ehirde herkesin tanıd ı bu kadının her e yasında CHP'nin sembolü olan altı ok vardı.' Haberin devamında, Emine Dul'un bir seçmen olarak kadınları bilinçlendirmek için yaptı ı çalı malar ve mücadelesi aktarılmaktadır. *Kadın Adaylar Meselesi* başlıklı kö e yazısında öne çıkan tema, Batı devletlerine yapılan atıflarla, Atatürk inkılâbının kadına sa ladı ı haklardır. Kö e yazısının giri i öyledir: 'Batı demokrasilerinde, kadınların siyasi hakları çok geç tanınmı tır. Geçen asır boyunca, süfrajit cereyanın yürütmeye çalı an Mrs. Stanton ve Mrs. Fawcett gibi idealistler; iddetli bir mukavemetle kar ıla mı lardır. Hatta, hareketin liderleri yakalanıp hapse atılmı lardır.... Siyaset tarihinde, Türkiye'nin batı demokrasilerine tekaddüm etti i tek bir nokta vardır. Atatürk rejimi, Türkiye'yi kadınlara seçme ve seçilme imkânının tanıyan memleketler arasına sokmu tur.' Görüldü ü üzere, bu yazıda Atatürk inkılâbı Batıyla kar ıla tırma yapılarak ön plana çıkartılan tema olmu tur.

Gazetenin ana olayı ele alı biçimi bakımından da haber başlıkları ve giri lerinden farklıla madı ı görülmektedir. Yukarıdaki kö e yazısında da görüldü ü gibi, kadın ve siyaset konusu Atatürk inkılâbı çerçevesinde ele alınmı tır. *Kadın Adaylar Meselesi* başlıklı kö e yazısında Batı devletlerine yapılan atıflarla, Atatürk inkılâbının kadına sa ladı ı haklar anlatılmı tır. Bu başlamda, bu kö e yazısında kadınların batıdaki mücadeleleri ayrıntılı bir ekilde verildi i için ilk defa kadın haklarıyla ilgili bir ardalın bilgisinin oldu unu söylemek mümkündür. Ancak olayın tarafı olarak kadınlardan ziyade, Atatürk inkılâbı ön plana çıkarılmı tır.

Gazetenin haberleri mikro başlamda, söz dizinsel yapı, kelime seçimleri ve retorik açısından incelenmi tir. 'Kadın adaylar meselesi' başlıklı kö e yazısında kullanılan cümleler, Türkiye'deki kadın hareketine ili kin kadınların edilgenli ine ve Türk inkılâbının etkenli ine vurgu yapmaktadır. Yazının yukarıdaki bölümlere ek olarak öyle devam etmektedir:

'1935 seçimlerinde, Nakiye Elgün gibi kıymetli bir maariîçinin de aralarında bulundu u 17 kadın milletvekili meclise girmi tir. Fakat inkılâp zihniyetinin parlamento kapılarını kendilerine açtı ı bu yeni simaların te rii faaliyeti çok sönük kalmı tir. Benim tanıdıklarım içinde, 1960'dan evvel, inandı ı fikirleri ve haklı gördü ü tezleri kürsüde cesaretle müdafaa edebilen yegâne kadın milletvekili, Halide Edip'tir. Mükemmel ngilizcesi ve zarif ifade tarzı, yabancı parlamento heyetleriyle yapılan temaslar esnasında da, memleketimize puan kazandırmı tir. Kuvvetli kültür sahibi kadın üyelerin parlamentoda faydalı olabileceklerini bir defa daha göstermi tir. ... Sorbonne'dan diplomalı bir riyaziyeci olan Hermine Hanım, en güç ve karı ık meselelerde dahi kelimelerini maharetle seçmeyi ve prensiplerin felsefesini berrak bir ifade ile dile getirmeyi ba armı tir.'

Yazıda kullanılan cümlelerin yapısı, kadınları edilgen bir konuma yerle tirmi tir. Kadınların kendilerine inkılâbın sa ladı ı bu kadar hakka ra men, pasif kalmaları ele tirilmi tir. nkılâp zihniyetinin parlamento kapılarını açtı ı tümcesi kadınlara duymaları gereken minnettarlı ı bir kere daha hatırlatmaktadır. Cümle yapılarından ve kelime seçimlerinden öne çıkan bir di er unsur/ideolojik arka plan, kadınların ancak belirli nitelikleri oldu u zaman bu görevlere talip olabilecekleridir. Erkekler, hiçbir ayırt edici niteli e sahip olmadan da bu görevlere gelebilirken, kadınlar açısından bu görevlere gelmenin yolu artı niteliklerinin olmasıdır. Kuvvetli kültür sahibi kadın üyeler tümcesiyle bu dü ünçe açıkça ortaya çıkmı tir. Bu Halide Edip'in ngilizcesine, Hermine Hanım'ın Sorbonne mezunu olmasına yapılan vurgu bu durumu göstermektedir.

Hürriyet gazetesinde ise 1961 seçimlerinde kadınların siyasal temsilcili ine ili kin herhangi bir habere rastlanmamı tir. Sadece, Adalet Partili Nebahat Arslan'ın Demokrat Parti propagandası yapması sebebiyle tutuklanması haberi üç gün boyunca ba sayfadan verilmi tir. Bir kadın milletvekiline ait bu haberin ön plana çıkması ve birinci sayfadan verilmesiyle kadınların siyasal temsilcili i konusunun ilgisi yoktur.

1961 döneminde yazılı basın gündeminde kadın ve siyaset konusunun nasıl i lendi ine genel anlamda bakıldı ında, yazılı basının konuya ilgisizli inin bu dönemde de devam etti i görülmü tür. Yazılı basının bu ilgisizli i ile do ru orantılı olarak, 15 Ekim 1961 seçimlerinde parlamentoya sadece 3 kadın girmi ve % 0,67 oranı ile

kadınların siyasette en az temsil edildi i dönemlerden biri olmu tur. Cumhuriyet gazetesinde konuyla ilgili sadece 2 haber ve 2 kö e yazısı çıkmı tır. Hürriyet gazetesinde ise bu konuyla do rudan ba lantılı hiçbir haberin yer almadı mını söylemek mümkündür. Cumhuriyette çıkan haberlerde olayın tarafı olan kadınlardan ziyade Türk inkılâbı ön plana çıkarılmı ve kadınların minnettar olmalarına yapılan vurgu yinelenmi tir. 1950 döneminde oldu u gibi bu dönem yazılarında ve haberlerinde de, kadınlar hiçbir olumlu ayrımcılı a tabii tutulmadan ba ımsız bir ekilde sunulmu tur. Bir ba ka ön plana çıkan tema ise, parlamentodaki kadınların niteliklerinin övülmesidir. Bu durum aslında, kadının erkekle e it görmeyen, kadının erke in oldu u yerlerde var olabilmesi için ek birtakım niteliklere sahip olması gerekti ini vurgulayan ataerkil ideolojiyi yeniden üreten bir söylemdir.

3.1.3.2.3) 14 Ekim 1973 Genel Seçimleri

12 Mart 1971 muhtırasından sonra yapılan ilk seçimler, 14 Ekim 1973 tarihinde gerçekleşmi tir. Bu dönemde siyasal gündemin yeniden ba ka konularla me gul olması, kadın konusunun yazılı basın gündeminin dı nda kalmasına neden olmu tur. Bu seçim dönemine ili kin olarak Cumhuriyet ve Hürriyet gazeteleri taranmı tır. Bu dönemde Cumhuriyet gazetesinde ise, ‘CHP’li Kadın Aday Ye in’in Ça rısı’⁴⁸³ ba lıklı küçük bir haberden ba ka habere rastlanmazken, Hürriyet gazetesinin konuya daha fazla önem verdi i görülmü tür.

Cumhuriyet gazetesinin tek haberinde ön plana çıkarılan tema, kadınların seçime katılmalarını te vik etmektir. Bu haberde CHP stanbul adayı Türkan Okar Ye in’in kadınlara oy kullanmaları yönünde yaptı ı ça rı yer almaktadır. Haberin giri i öyledir: *‘CHP stanbul listesinde yer alan Türkan Okar Ye in, partili ve partisiz bütün stanbul kadınlarını, ilk kez bilinçli ve isteyerek oy kullanmaya ça ırmı tur.’* Haber tematik açıdan incelendi inde ana olayın kadınların seçmen olarak oylarına sahip çıkmaları çerçevesinde ele alındı mını söylemek mümkündür. Habere ayrılan yer zaten çok küçük oldu u için ardalan ve ba lam bilgisi yer almamı tır. Haber mikro açıdan incelendi inde, kadınların bugüne kadar seçmen olarak kullandıkları oyların bilinçsiz

⁴⁸³ “CHP’li Kadın Aday Ye in’in Ça rısı”, **Cumhuriyet**, 11 Ekim 1973.

oldu u ima edilmektedir. ‘ İlk kez bilinçli ve isteyerek’ ifadesi bu durumu ortaya koymaktadır. Haberin devamında adayın u görü lerine yer verilmi tir: ‘ *Kadınların sorunlarına içten e ilebilecek olanlar yine kadınlardır. Kadınlığımız kendi adaylarımızı meclise gönderebildikleri takdirde, çe itli sorunlarının tek tek çözümlenece ini göreceklerdir.*’ Haber kadın sorunlarını ancak kadınların çözebilece ine vurgu yapmakta ve bu nedenle kadınların kadın adaylara oy vermeleri dü ünmesini ön plana çıkarmaktadır.

1973 yılında kadın ve siyaset sorununa ili kin en yo un gündemi ayıran gazete Hürriyet’tir. Hürriyet gazetesindeki haberler öncelikle makro ba lamda incelenmi tir. Makro incelemenin ilk aya mı olu turan tematik analiz ba lamında, haberler, haber üst ba lık, ba lık, alt ba lık ve haber giri leri açısından incelenmi tir. Makro incelemenin ikinci aya mı olu turan tematik çözümlene ba lamında ise, söz dizinsel yapı, kelime seçimleri ve retorik incelenmi tir.

Hürriyet gazetesinin kadın ve siyaset konusuna ili kin haberlerinin ba lıkları öyledir:

- *2. Defa Seçilen Zekiye Gülen’le Birlikte Meclisteki Kadın Sayısı 8’e Yükseldi: Sandıktan 5 Yeni Kadın Çıktı*, 17 Ekim 1973.
- *‘Hanımlar ev i lerine paydos deyip Hanım Hanımcık propaganda yapmaya ba ladı’*, 3 Ekim 1973.
- *‘Kurt politikacıları geride bırakıp liste ikincisi olan Günhiz Mankut: Kadınlar benden farklı bir çalı ma beklemesin.’*, 10 Ekim 1973.
- *‘Bayar’ın kızı son anda sandıktan çıktı: N. Gürsoy 18 oy farkla seçildi.’*, 19 Ekim 1973.

Tematik inceleme haber ba lık ve alt ba lıklarının hangi temaları ve hiyerar ik sıra içerisinde hangi haberleri ön plana çıkardı mını göstermektedir. ncelenen haberlerin hiyerar ik olarak di er haberlere göre daha arka sıralarda oldu u görülmü tür. Çünkü hiçbiri ilk sayfadan ve man etten verilmemi tir. Haber ba lıkları incelendi i zaman, ba lıklarda ön plana çıkarılan üç tema oldu u görülmü tür:

- Kadınların siyasetteki ikincilli i; *Bayar’ın kızı son anda sandıktan çıktı*,

- Ataerkil roller; *Hanımlar ev i lerine paydos deyip Hanım Hanımcık propaganda yapmaya ba ladı,*
- Seçilen kadın milletvekillerini duyurmaya yönelik haberler; *Sandıktan 5 yeni kadın çıktı, Kurt politikacıları geride bırakıp liste ikincisi olan Günhiz Mankut.*

Gazetenin ön plana çıkarmak istedi i temayı ba lıklardan sonra i ledi i ikinci yer haber giri leridir. ‘*Bayar’ın kızı son anda sandıktan çıktı*’ ba lıklı haberin giri i öyledir: ‘*stanbul’da milletvekili seçimleri büyük bir sürprizle sonuçlandı , a ır top Celal Bayar’ın DP listesinin üçüncü sırasında yer alan kızı Nilüfer Gürsoy, son anda 18 oy farkla kazanmı tır.*’ Aslında bilgi vermeye dönük olan bu haber giri inde, görüldü ü gibi seçilen vekilden neredeyse hiç bahsedilmemi haber Celal Bayar temasını ön plana çıkarmı tır.

Hanımlar ev i lerine paydos deyip Hanım Hanımcık propaganda yapmaya ba ladı ba lıklı haberin giri i ise öyledir: *Genel seçimler yakla ırken Ege ve zmir’de partili hanımlar kolları sıvadılar ve ev i lerine imdilik paydos diyerek ba lı buldukları partileri için hanım-hanımcık propandaya ba ladılar.* Bu haber giri i kadınların ataerkil rollerinin devamlılı ma vurgu yapmaktadır. Kadınlar seçim faaliyetleri boyunca siyaset yapacaklar seçimden sonra yeniden ev i lerine döneceklerdir. Haberinin devamında, kadın siyasetçilerin seçime ili kin görü ve tahminleri yer almasına ra men, gazetenin haber giri inde ve ba lı ında, ev i leri konusunu ön plana çıkarması haberin ataerkil ideoloji arka planı ile verildi ini göstermektedir.

‘*Sandıktan 5 yeni kadın çıktı*’ ba lıklı haber ise bilgi vermeye dönüktür. Haberinin giri inde ve devamında da seçimi kazanan kadınlar tanıtılmı tır. ‘*Kurt politikacıları geride bırakıp liste ikincisi olan Günhiz Mankut: Kadınlar benden farklı bir çalı ma beklemesin*’ ba lıklı haberin giri inde AP’nin ikinci sırayı verdi i Günhiz Mankut’a yönelik ele tiri yer almaktadır.

Makro çözümlemenin ikinci aşamayı tematik çözümleme olarak alır. tematik çözümleme, ana olayın ele alınış biçimi, ardalana/balam bilgisi ve olay taraflarında erlendirmelerinden oluşmaktadır. Gazetenin olayı ele alınış biçimi, haber başlıklarında ve girişlerinde görüldüğü gibi ataerkillik ideolojisi ve akrabalık ilişkileri olarak siyasette bulunma çerçevesindedir. Haberlerde kadın hakları, insan hakları, demokrasi gibi ardalana ve balam bilgisine rastlanmazken, toplumsal roller balamında haberlerin sunulduğu görülmüştür. Gazetenin haberlerinde, bir vekil hariç olay taraflarında erlendirmelerine yer vermediği görülmüştür.

Hürriyet gazetesi haberlerinin söylem analizinin ikinci boyutunu mikro inceleme olarak almaktadır. Mikro inceleme, söz dizimsel yapı, kelime seçimleri ve retorikten oluşmaktadır. Haberlerin cümle yapıları ve kelime seçimleri incelendiğinde, geleneksel rollere yapılan atıf daha çok ortaya çıkacaktır. İzmir’de siyasal propaganda yapan kadınlar için, ev işlerine imdilik paydos diyerek ifadesi kullanılmıştır. Buradan gazetenin ev işlerini kesinlikle kadının görev tanımına soktuğu açıkça görülmektedir. Ev işlerine imdilik paydos denilmesi, daha sonradan yeniden o sorumluluğu geri döneceğini zımni bir şekilde belirtmektedir. Kadınlar benden farklı bir çalışmaya beklemesin başlıklı bir başka haberde ise, bir kadın milletvekili adayının siyasette var olabilmek için kullandığı erkekçe söylem öne çıkmaktadır. Bir yandan vekil adayının ‘kadın olmanın için ille de kadın sorunlarıyla ilgilenecek değil’ sözü verilirken, öte yandan da adayın ‘Ankara’ya gidince evden uzak kalacağım, ama bu memleket görevini yapalım, katlanacağız’ sözlerine yer verilmiştir. Bu haberdeki cümle seçimlerinin ortaya çıkardığı iki boyut vardır. Birinci kadının geleneksel rollerini hatırlatan vurgu, ikincisi ise kadınların siyasette var olmak için kadınca söylemler yerine, genel söylemleri kullanmalarındadır. Gazetenin retoriksel olarak herhangi bir unsur kullanmadığı görülmüştür.

1973 seçimlerde yazılı basın kadınların siyasal temsilciliği konusunda ilgisiz kaldığı görülmüştür. Basının bu ilgisizliği ile paralel olarak, 14 Ekim 1973 seçimlerinde parlamentoya 6 kadın girmiş ve % 1,31 oranıyla temsil edilmiştir.

3.1.3.3) 1980 Sonrasında Yazılı Basında Kadınların Siyasal Temsili

1980'den sonra dünyadaki ikinci dalga kadın hareketine paralel olarak, Türkiye'de de kadın hakları konusunda önemli gelişmeler olmuştur. Ancak seksenlerin başlarında, 12 Eylül'de kesintiye uğrayan demokrasiye yeniden dönüm tartışmalarıyla meşgul olan yazılı basın kadın konusuna ilgi göstermediği için, bu ilginin 1990'lardan sonra ortaya çıkmaya başladığı görülmüştür. 1980 yılında gerçekleştirilen askeri darbeden sonra seçimler 6 Kasım 1983 tarihinde yapılmıştır. Siyasal gündem, demokrasiye geçiş, yeni anayasa, yeni kurulan partiler ve askeri yönetimin vetoları gibi konularla meşgul olmuştur. Siyasal gündemin kadın ve siyaset konusunu arka plana itmesi, yazılı basın gündeminin de ilgisizliğini beraberinde getirmiştir. 1980'den günümüze kadar olan 7 genel seçim döneminde kadınların siyasal temsilciliği konusu, Cumhuriyet, Hürriyet ve Zaman gazetelerinde incelenmiştir. Ancak Zaman gazetesi 3 Kasım 1986'da yayın hayatına başladığından, bu tarihten sonra olan taramalara dâhil edilmemiştir.

3.1.3.3.1) 6 Kasım 1983 Genel Seçimleri

1983 seçimlerine ilişkin olarak Cumhuriyet ve Hürriyet gazeteleri incelenmiştir. Taramalar, seçimlerin bir ay öncesi olan 6 Ekim ile bir hafta sonrası olan 13 Kasım 1983 tarihleri arasında yaklaşık 37 günlük bir zamanı kapsayacak şekilde yapılmıştır.

Cumhuriyet gazetesinde konuyla ilgili, 21 Ekim 1983 tarihinde Edirne'den ANAP adayı Türkan Arıkan ve 5 Kasım 1983'te İstanbul'dan MDP adayı Necla Tekinel'le ilgili iki haber yayınlanmıştır. Bu haberler de bilgi vermeye ve kadın adayları duyurmaya yönelik haberlerdir. Kadınların siyasal temsilciliği konusu ile ilgili bir içeriği yoktur.

Hürriyet gazetesinde ise daha fazla sayıda haberin yer aldığını söylemek mümkündür. Haberlerin makro bağlamda ilk olarak haber başlıkları açısından incelenmiştir. Gazetenin konuyla ilişkin haberlerinin başlıkları şöyledir:

- *İstanbul'da 4 hanım aday parlamentoda*, 7 Kasım 1983.
- *Parlamantoya 10 hanım girdi*, 8 Kasım 1983.

Gazetede haber başlıklarının ve haber girişlerinin tematik olarak ön plana çıkardığı konu, parlamentoya giren kadın adayların duyurulması ve tanıtılmasıdır. Haberlere ayrılan alanın azlığı, kadın konusunun gündemden uzak olmasını ortaya çıkarmaktadır. Haberlerde, kadın ve siyaset konusuna ilişkin ardalara ve başlıklarına rastlanmadığı gibi, konunun tarafları olarak kadınların söylemleri de yer almamıştır.

Gazetenin haberleri mikro başlıkta incelendiğinde, en dikkat çekici unsur gazetenin kadın kelimesi yerini hanım kelimesini kullanmaya başlamasıdır. Hanım kelimesi kadının hem aile içindeki geleneksel rolüne, hem de dini konumuna gönderme yapan bir kelimedir. Hanım, özel alana ait bir kelimedir ve gazetenin bunu kamusal alanın en görünür yeri olan parlamentoya giren kadınlar için kullanması ilgi çekicidir. Gazete, haber başlığında ısrarla hanım kelimesini kullanmasına rağmen, haberin girişinde kadın kelimesini kullanmıştır. Haberin girişiyöyledir: *'Parlamento tarihimize uzun yıllar ya anmayan bir olay, bu seçimde ya andı ve 10 kadın aday, seçimleri kazanıp meclise girdi.'* Gazetede haberin en ön plana çıkarılmak istenen unsurunun başlıkta verildiği unutulmamalıdır. Gazetenin başlıkta böyle bir tercih yapmasının bilinçli bir seçim olduğu düşünülmektedir. Retorik açısından incelendiğinde ise, kadın milletvekillerinin fotoğrafları kullanılması, Mergen Aykut bu fotoğraflarda resim yaparken sunulmuştur.

3.1.3.3.2) 29 Kasım 1987 Genel Seçimleri

1987 yılı genel seçimleri; Cumhuriyet, Hürriyet ve Zaman⁴⁸⁴ başlığında incelenmiştir. Zaman gazetesi, 3 Kasım 1986'da kurulmuş, muhafazakâr söylemin önemli bir yayın organı olmuştur. Seçimlerin bir ay öncesi olan 30 Ekim ile 5 Aralık 1987 tarihleri arasında gazeteler yaklaşık 37 günlük bir zaman diliminde taranmıştır.

Cumhuriyet gazetesindeki haberler makro başlıkta incelenmiştir. Makro incelemenin ilk aşamasını haber başlıkları oluşturmaktadır. 1987 yılında yapılan

⁴⁸⁴ 3 Kasım 1986'da yayımlanmaya başlamış, 6 Aralık 1987'de Fehmi Koru'nun kaleme aldığı başlıkta yayın anlayışında bir değişiklik olduğu duyurulmuş, halk ve Hak'tan yana kimliğin altı çizilmiştir. Bkz. Yaraman, **Türkiye'de Kadınların Siyasal Temsili**, a.g.e., s. 165.

seçimlerin bir ay öncesinden bir hafta sonrasına kadar yapılan taramada kadınların siyasal temsilciliğine ilişkin olan haberlerin başlıkları aşağıdaki gibidir:

- *Son günde aday oldu*, 11 Kasım 1987.
- *Kadınlar ve Siyaset*, Yazı Dizisi, 21-23 Kasım 1987.
 - Erkeklerin Dünyasında Kadınların Yeri, 21 Kasım 1987.
 - Kadının Sesi Meclise Yansımaları, 22 Kasım 1987.
 - Kadın için Siyaset Girmek Deveye Hendek Atlamak, 23 Kasım 1987.

Haber başlıklarında öne çıkarılan temalar, adaylıkların duyurulması, kadınları açısından politikacı olmanın zorlukları, Avrupa Topluluğu üyesi olması ve kadınların görüşleriyle kadın-siyaset ilişkisinin tartışılmasıdır. *Son günde aday oldu* başlıklı haber, bağımsız aday olan Muteber Yıldırım'ın adaylığının duyurulmasına ilişkindir. Bunun dışında üç gün boyunca devam eden *'Kadın ve Siyaset'* yazı dizisi önemlidir. Bu yazı dizisinin birinci gününün başlığı *'Erkeklerin Dünyasında Kadın'*dir. Alt başlık ise şöyledir: *'Sosyologlar, "erkekler gündelik rollerin de işini istemedikleri için kadınların siyasete atılmasını pek desteklemezler" derken, olaylara daha pembe gözlükle bakanlar, "Kadın haklarına ilişkin bazı temel ilkeler toplumun giderek geniş bir kesimine yayılmaya başladı. Bir avuç kadının çıkardığı ses oldukça etkili" görüşünü savunuyorlar.* Haberin başlığında, Türkiye'de 1980'den sonra başlayan kadın hareketine atıf yapılmış, çok az kadının bu hareket içerisinde olduğu (bir avuç kadın), ancak etkilerinin çok geniş olduğu vurgulanmıştır. Haberin içeriğinde ön plana çıkan konu, partilerin kadın aday çıkarma konusundaki samimiyezsizlikleridir. Bu durum haberin girişinde şöyle vurgulanmıştır: *'Ambalaj müthiş: Gündelik basını izleyenler bu genel seçimde partilerin aday sayısını arttırmak konusunda birbirleriyle yarıştı, kadın sorununu çözümü için de önerilerle dolup taşı sonucuna varıyor. Rakamlar ise ortada: 29 Kasım'daki seçim için çıkarılan kadın aday sayısı 39. 1983'den bile az.'* Aynı yazı dizisinin 22 Kasım 1987 tarihli başlığı; *'kadının sesi meclise yansımaları'*dir. Alt başlık: *'Kadın haklarının geleneksel kesimler tarafından daha yaygın olarak benimsenmesinin asgari koşulu parlamentoya kadın milletvekilinin seçilmesidir. Mevcut kadın milletvekillerin göstermelik durumdan çıkarmak için kadın erkek milletvekili sayısında eşitlik sağlanması gerekiyor.'* Bu haberin başlık, alt başlık ve haber girişinde

ön plana çıkarılan tema, hükümetin Avrupa Birliği'nin bir gereği olarak kadın haklarına erişildiği, ataerkil ideolojiye yapılan eleştirilerdir.

Aynı yazı dizisinin 22 Kasım 1987 tarihli '*kadının sesi meclise yansmalı*' başlıklı haberi ise şu alt başlıkla verilmiştir: *Kadın haklarının geleneksel kesimler tarafından daha yaygın olarak benimsenmesinin asgari koşulu parlamentoya kadın milletvekilinin seçilmesidir. Mevcut kadın milletvekillerinin göstermelik durumdan çıkarmak için kadın erkek milletvekili sayısında eşitlik sağlanması gerekiyor.*' Haber başlığında, eşitlik kavramını ön plana çıkarırken, haber girişinde Avrupa Topluluğu'na üyelik ana tema olarak işlenmiştir. Haberin girişi şöyledir:

'Referandum sonrası yapılacak ilk genel seçimlerde kadınlara bunca ilgi gösterilmesine farklı bir açıdan bakanlar da var. Bu kişiler Türkiye'nin Avrupa topluluğuna dâhil olmak için yoğun çaba harcadıkları, Avrupa'nun da Türkiye'deki insan hakları ihlallerini böylesine ince eleştirip sık dokuduğu hatta AT'ye girebilmek için bunların düzeltilmesinin artırdığı bir dönemde, başka çare kalmadığını vurguluyorlar ve 'iktidardaki parti, Türkiye'nin demokrasi yolunda ilerlediğini kanıtlayabilmek için kadın haklarına erişti, çünkü bütün batı demokrasilerinde kadın hakları şimdi ön planda diyorlar.'

1934 döneminde haberlerde kadınların siyasette yer almasının Cumhuriyetin ve Türk inkılabının en önemli ilkelerinden biri olduğu temasına benzer bir şekilde, 1987 döneminde de Avrupa Topluluğuna girmenin bir gereği olarak kadın hakları teması yazılı basında öne çıkmaya başlamıştır.

Aynı yazı dizisinin '*Kadın için siyasete girmek deveye hendek atlatmak*' başlıklı haberi de kadın siyasetçi olmanın zorluklarını ön plana çıkarmaktadır. Haberin girişinde bu konu şöyle işlenmiştir: '*Parlamentoya girmek bir yana, siyaseti katılabilmek için bile kadınların deveye hendek atlatmaları gerekiyor... Bir kadının milletvekili adaylığına aklına getirmesi için, ülke genelinde kadınların toplumsal hayatta doğrudan katılmalarını engelleyici olan üstü sayıdaki maniyerleşmelerin ortadan kaldırılması gerekiyor.'*

Makro incelemenin diğer basamağı olan turan gazetesinin ana olayı ele alı biçimine baktığımız zaman; haber giriş ve başlıklarında ön plana çıktığı gibi Avrupa Topluluğu, kadın siyasetçi olmanın zorlukları başlığında haberlerin işlendiği

görülmü tür. İlk defa yazılı basında, kadınların siyasete girmesinin i levsel zorluklarına de inilmi tir. Yasal e itli in her ey olmadı ı, toplumsal hayattaki engellerin kaldırılması gerekti i ilk defa vurgulanmı tır. Dolayısıyla, gazetenin kadın konusuna ili kin haberlerde açıkça vurgulamasa da, ataerkil ideolojinin kadınları engelleyici mekanizmalarına dikkat çekmesi, ardalın ve ba lam bilgisinin, yasal e itlikten i levsel e itli e ili kin konulara kaydı nı göstermesi bakımından ilgi çekicidir. Ardalan/ba lam bilgisi olarak feminizm ve insan hakları gibi kavramlara yo un bir vurgu yapılmı tır.

Makro çözümlemenin son a amasını olay taraflarının de erlendirmeleri olu turmaktadır. Gazetenin özellikle '*kadın ve siyaset*' ba lıklı yazı dizisinde konunun taraflarının de erlendirmelerine geni yer verdi i görülmü tür. Kadın adaylardan mren Aykut ve Yıldız Ökten'le yapılan konu malarda ilk defa siyasette kadın olmanın zorluklarına yönelik, aktif siyaset yapmı kadınların söylemleri yazılı basın gündeminde yer bulmu tur. Her iki kadın adayın da feminizme bakı açılarının sorulması ve feminist olmadıklarının vurgulanması, feminizmi olumsuz yorumlayan bakı açısının hala devam etti ini göstermesi bakımından önemlidir.

Cumhuriyet gazetesindeki söylem analizinin ikinci aya ı söz dizinsel yapı, kelime seçimi ve retorikten olu an mikro çözümlemedir. Öncelikle haberler cümle yapısı ve kelime seçimleri ba lamında incelenmi tir. 22 Kasım 1987 tarihli '*kadının sesi meclise yansımali*' ba lıklı haberde var olan kadın milletvekilleri için göstermelik durum kelimesi kullanılmı tır. Kadın milletvekillerinin, siyasetin içinde olsalar bile aktif olmamalarını ele tiren bu söylem ile *Erkeklerin Dünyasında Kadın* ba lıklı haberde kadın hareketinin bir avuç kadının çıkardı ı ses olarak yorumlayan söylem, Cumhuriyet kuruldu undan bu yana kadınların siyasetçi olsalar bile siyasetin bir öznesi olamadıklarını ortaya koymaktadır. Bu dönemde ilk defa geleneksel rolleri ele tiren cümleler haberlerde yer almı tır. *Erkeklerin Dünyasında Kadın* ba lıklı haberde, "*erkekler gündelik rollerin de i mesini istemedikleri için kadınların siyasete atılmasını pek desteklemezler.*" denilmi tir. Bu dönemdeki haber söylemlerinde, zihinsel kodların ve algıların nasıl de i tirilece ine yönelik tartışmalar yapılmaya ba lamı tır. Burada partilere dü en rol vurgulanmı , partilerin kadın aday çıkarma konusundaki samimiyetsizlikleri ele tirilmi tir. Yine *Erkeklerin Dünyasında Kadın* ba lıklı haberde

partilerin bu samimiyetsizlikleri *Ambalaj müthi : Gündelik basını izleyenler bu genel seçimde partilerin aday sayısını arttırmak konusunda birbirleriyle yarı tı ı, kadın sorununu çözümü için de önerilerle dolup ta tı ı sonucuna varıyor. Rakamlar ise ortada: 29 Kasım'daki seçim için çıkarılan kadın aday sayısı 39. 1983'den bile az'* sözleriyle vurgulanmıştır.

Mikro çözümlemenin son a amasını retorik olu turmaktadır. Retorik haberin gücünü arttırmak için kullanılan stratejilerden olu maktadır. Haberlerde ilk defa ataerkil ideolojiye yönelik ele tirilerin yer aldını söylemek mümkündür. Haber, ataerkil ideolojiyi ele tirme retori ini güçlendirmek için bilim insanlarından da destek almı , ilk defa kota kelimesinden bahsedilmiştir. Prof. Unat'ın u sözlerine yer verilmiştir: *'Norveç, Finlandiya gibi ülkelerde partiler milletvekili adayları arasında e it sayıda kadın-erkek göstermek zorundalar. Türkiye'de de bu tür bir kota sistemi üzerinde tartı mak ve ülkenin gerçeklerine uygun bir oran koymak gerekir'*. Gazete, kadın konusu alanında çalı ma yapan akademisyenlerin görü lerine ayrıntılı yer vermektedir. Bu görü ler içerisinde, feminizmin anlatılması ve özellikle insan haklarına yapılan vurgu ardalan ve ba lam bilgilerine de yer verilmiştir. Ayrıca geçmi dönemlerdeki partilerin toplam adayları içindeki kadın aday oranları ve kaçınıcı sıradan aday gösterdikleri, seçimlere katılacak adayların e itim düzeyleri tablo ekinde verilmiştir.

Cumhuriyet gazetesinde 1987 seçimleri döneminde kadın konusuna dönemin yapısına uygun olarak geleneksel roller ve ataerkil ideolojiye ele tirel bir ekinde yaklaşı p, uzmanların çözüm önerilerini sunarken, Hürriyet gazetesinde konunun daha geleneksel çerçevelerle ele alındını görülmü tür. Makro incelemenin ilk boyutunu ba lıklar ve alt ba lıklar olu turmaktadır. Hürriyet gazetesinin konuyla ilgili ba lık ve alt ba lıkları öyledir:

- *Zorlunun kızı aday e ini yalnız bırakmıyor: Doktor e e destek, güzel yardımcı*, 1 Kasım 1987.
- *Hanım adaylardan ortak ses: Hedefimiz Yumu ak meclis*, 12 Kasım 1987.
- *Kadın hakları oy kurbanı*, 21 Kasım 1987.

Gazetenin haber başlıkları incelendi inde, kadınların siyasetteki ikincilli ini öne çıkardı ı görülmektedir. *Güzel yardımcı* alt başlığıyla verilen haberin giri i öyledir: *'Eski Dı i leri Bakanı Fatın Rü tü Zorlu'nın güzel kızı Sevim Özen babasından sonra politikaya soyunan di doktoru e i Hilmi Özen'in propaganda çalı malarına eline megafonu alarak canla ba la yardımcı oluyor.'* Bu haber başlığı nda ve giri inde öne çıkan iki önemli husus, bir tanesi kadınının erke in seçilmesi için siyaset yaptı ı siyasetteki ikincilli i, ikinci husus ise, ba ka hiçbir niteli i ön plana çıkarılmayarak güzel yardımcı sıfatıyla tanımlanmasıdır. Gazete başlıklarında kadın kelimesi yerine hanım kelimesini kullanmayı tercih etmi tir. Ayrıca kadının ikincilli ine yapılan vurgu, seçimlerde e ini destekleyen bir kadın için güzel yardımcı ekinde sunulmu tur. Dolayısıyla gazetenin ataerkil ideoloji penceresinden haberlerini sundu unu söylemek mümkündür. *Hedefimiz yumu ak meclis* başlığıyla verilen bir başka haberde ise, zmir'deki kadın adayların i birli i ön plana çıkarılmı tır. *Kadın hakları oy kurbanı* başlıklı haberde ise hükümetin özellikle Medeni Kanun'da yapmayı dü ündü ü de i ikliklerin a ırısı sa kanadın tepkisinden çekindi i için askıya aldı ı belirtilmektedir. Gazetenin haberleri ele alı biçimi de haber başlıklarında ön plana çıkardı ı konularla örtü mektedir. Gazete haberlerini, ataerkil ideoloji ba lamında sunmu tur.

Haberler mikro olarak incelendi inde ise, kelime seçimleri gazetenin ideolojik tavrını yansıtmaktadır. E inin propaganda faaliyetlerinde çalı an bir kadın için güzel yardımcı sıfatını kullanması, kadın yerine hanım kelimesini kullanması geleneksel yakla ımını ortaya koymaktadır. Gazetede retoriksel olarak herhangi bir unsura rastlanmamı tır.

1987 seçimleri ba lamında incelenen son gazete Zaman'dır. Gazetede kadın ve siyaset konusuna ili kin fazla haber bulunmamakla birlikte, türban konusunun ana tema olarak i lendi i görülmü tür. Gazetenin konuya ili kin haber başlıkları unlardır:

- *Kadın ve slam: Kadının slam Üzerindeki Yeri Üzerine*, 5 Kasım 1987.
- *Hanım vekiller için Hanımlar Neler Dediler?*, 6 Kasım 1987.
- *Zaman Nasıl Bir Gazete?*, 15 Kasım 1987.
- *DYP'de Bir Kadın Aday*, 15 Kasım 1987.

- *Bilge Erol Seçim Gezisinde*, 16 Kasım 1987.
- *Türkan Arıkan DYP'den stifa Etti*, 18 Kasım 1987.
- *Siz Nasıl Feministsiniz Anlamıyorum*, 19 Kasım 1987.
- *Bilge Erol: TKP Derhal Kurulmalıdır*, 21 Kasım 1987.
- *Ba örtüsü Siyasi Bir Gösteri*, 22 Kasım 1987.
- *Feminizm Tartı malarına Cevap*, 22 Kasım 1987.

Gazetede kadınların siyasal temsilcileriyle doğrudan ilgili olarak dört haber bulunmaktadır. Bu haberler de kadın adayların tanıtılması ve onlarla yapılan söyleşilerdir. Bunun dışında diğer haberler kadın haklarıyla ilgilidir. Zaman gazetesinde 1987 genel seçimleri döneminde yer alan en önemli konunun üniversitelerdeki türban yasası olduğu görülmüştür. Bunun dışında gazetenin haber başlıkları tematik olarak sınıflandırılırsa, kadın milletvekillerinin duyurulmasına ilişkin haberler, feminizmle ilgili haberler ve seçmen kadınlarla ilgili yapılan haberler olmak üzere üç konuya ayrılmaktadır. Ancak gazete bu üç temayla ilgili haberlerin tümünü, 'Ba örtüsü' başlığında sunmuştur.

Zaman Nasıl Bir Gazete?, DYP'de Bir Kadın Aday, Bilge Erol Seçim Gezisinde, Bilge Erol: TKP Derhal Kurulmalıdır, Ba örtüsü Siyasi Bir Gösteri başlıklı haberler kadın politikacıların tanıtılması temasını ön plana çıkarmaktadır. *Siz Nasıl Feministsiniz Anlamıyorum, Feminizm Tartı malarına Cevap* başlıklı haberler ise feminizmin tartışıldığı haberlerdir. *Hanım vekiller için Hanımlar Neler Dediler* başlıklı haberde ise kadın seçmenlerin görüşlerine yer verilmiştir.

Makro çözümlemenin ikinci adımını haber girişleri oluşturmaktadır. Kadın milletvekillerine ilişkin haberlerdeki girişler bilgi vermeye yöneliktir. *Zaman nasıl bir gazete* başlıklı haberin girişiyöyledir: *"12 Eylül'den önce AP'den Buca Belediye Başkanlığı yapan 12 Eylül'den sonra MDP'den milletvekili olarak Meclis'e giren, daha sonra da Anap'a katılan Zehir milletvekili ve 29 Kasım seçimlerinde Zehir 2. bölgeden listeye 1. Ilay Saygın'la çeşitli konularda sohbet ettik."* Gazetenin haber başlığında kullandığı cümle, Ilay Saygın'ın hiç okumaya vakit bulamadığı ve bu nedenle Zaman'ı tanımadığı için yöneltilmiş sorudur. Gazetenin Saygın'ın bu cümlesini başlık yapması ve haberin girişinde, Saygın'ın gezdiği tüm partileri sayması, milletvekiline

karı olumsuz bir tutumu yansıtmaktadır. *Bilge Erol: TKP Derhal Kurulmalıdır* başlıklı haberin girişi ise şöyledir: “*IDP Ankara milletvekili adayları Erol Zımrı’da düzenlediği basın toplantısında, Başbakan Özal’ı televizyonda açık oturuma davet ederek, i te sana yeni bir parti, yeni bir lider erkeksen gel TV’ye dedi.*” Burada da bir kadın milletvekilinin a zından, erkeksen gel ifadesinin kullanılması, kadınların siyasete girdikten sonra kadınlık rollerini unuttukları ve cinsiyetsiz davrandıkları, bu nedenle de bu tarz kadın milletvekillerinin siyasette daha kalıcı oldukları yönündeki dü ünceye örnek bir söylemi temsil etmektedir. Daha sonraki dönemlerde, Tansu Çiller kadınlar tarafından en çok erkek egemen söyleme uygun siyaset yaptığı gerekçesiyle ele tirilecektir. “*Ba örtüsü siyasi gösteri*” başlıklı haber ise DSP’den aday olan kadın politikacıyla yapılan söyleyi içermesine rağmen, ön plana çıkardığı ba örtüsü konusu olmu tur. Burada kadın politikacıya, türbana ili kin yönlendirici sorular yöneltilmiştir.

Feminizmle ilgili yazılardan ‘*Siz Nasıl Feministsiniz Anlamıyorum*’ başlıklı ıyla verilen haberde, kendilerine slamcı feminist diyen iki üniversite öğrencisiyle milliyetin yaptığı söyleyi yayınlamıştır. *Feminizm tartışmalarına cevap* başlıklı haberin girişi ise şöyle denilmektedir: “*Bayan yazarların yazıları bir savunma psikolojisi içinde yazılmıştır. Kadınların haklarını, görev ve sorumluluklarını, erkek ve kadının karılıklı vazifelerini yazmaları, toplumda bu konuda slam adına ama slam’a aykırı olan uygulamaları dile getirmeleri gerektiği yerde, erkekleri suçlamak ve onlara saldırmaya jemi ler.*” Bu yazının girişi ve devamında, kadının eşitsizliğine ili kin uygulamaların slam’dan kaynaklanmadığı vurgulanmaktadır. Benzer bir haber *Kadın ve slam: Kadının slam Üzerindeki Yeri Üzerine* başlıklı ıyla yayınlanmış ve Müslüman feminizme vurgu yapmış, kadınların slam’daki konumunu tartışmıştır. Gazete feminizmle ilgili verdiği haberlerinde de slam dü üncesini ön plana çıkarmıştır. Feminizmi de slami bakı açısından sunmu tur.

Hanım Vekiller için Hanımlar Neler Dediler başlıklı haberin girişi ise şöyledir: “*Türkiye’nin kadınlara seçilme hakkı veren ilk ülkelerden olması dolayısıyla büyüklerimizin daima övündüklerini biliriz. Yaklaşık yarım asırdır ülkemizde kadınlar seçtiği gibi seçilebilmektedir de. Bu seçilme hakkını kadınlarımız ne dereceye kadar kullanmış?*” Bu haberin girişi cümlesinde, kadınlara seçme seçilme hakkını Türkiye’nin

ilk veren ülkelerden biri olması nedeniyle büyüklerimizin övünmesine bir ele tiri vardır. Giri in devamındaki cümlelerde, bu hak verildi i halde kadın milletvekillerinin hiçbir ey yapamadı ı dolayısıyla da övünülecek bir durum olmadı ı vurgulanmaktadır. Bu durum hem haberin içeri indeki kadınların milletvekilli ine olumsuz bakı tan, hem de bu hakları veren Cumhuriyet kadrolarının gazete açısından dı grup olmasından kaynaklanmaktadır. Bu nedenle de bu hakkın de ersizle tiren bir cümlelerle haber ba lamı tır.

Makro çözümlemenin üçüncü adımını gazetenin ana olayı ele alı biçimi olu turmaktadır. Gazetenin genelde kadın, özelde ise kadın-siyaset konusunu slam ve örtünme ba lamında ele aldı ı görülmü tür. Örne in, kadın politikacılarla söyle i yapılan haberde, adaylara, Üniversitelerdeki ba örtü yasa ını nasıl buluyorsunuz ekinde yönlendirici bir sorunun yer aldı ı görülmü tür⁴⁸⁵. Örne in; Kadın ve slam ba lıklı haberde, slam'ın kadın haklarına aykırı olmadı ı ve hatta destekledi i vurgulanmı tır. Gazete genel olarak slami dü ünçe tarzını ve örtünmeyi olumlayan, bunun kar ısında olan görü leri ise olumsuzlayan bir bakı açısına sahiptir. Kadın ve slam ba lıklı haberin giri inde öyle denilmektedir: Söylenmesi gereken, bütün Müslüman kadınların sahip oldukları sorunların dinin patriyarkal olarak nitelendirilip, sorunların da bu niteli e havale edilmesiyle çözülemeyece idir. Olay taraflarının de erlendirmeleri olarak aday ve vekillerin görü lerine yer vermekle birlikte, yukarıdaki örnekte verildi i gibi bu yer veri daha çok slami bakı çerçevesinden sunulmu tur. Kadın haklarına ili kin ardalan bilgisine rastlanmazken, slam'da kadın ba lamında haberlerin sunuldu u görülmü tür.

Mikro çözümlemede cümle yapıları, kelime seçimleri ve retorik incelenmi tir. Gazetenin kadın konusunda slami dü ünçe tarzını ve örtünmeyi olumlayan ve bunun kar ısında olan dü ünceleri olumsuzlayan cümle yapılarına tüm haberlerde rastlanmı tır. Örne in '*Hanım Vekiller için Hanımlar Neler Dediler*' ba lıklı haberde, seçmen kadınların vekil kadınlar konusundaki dü üncelerine yer verilmi tir. Burada dü ünceleri sunulan kadın seçmenlerin söylemlerinde derin bir ekilde vurgulanan ortak nokta,

⁴⁸⁵ Zaman nasıl bir gazete ba lıklı haberde I ılay Saygınlı yapılan söyle ide ve Ba örtüsü Siyasi Bir Gösteri ba lıklı haberde Türkan Akyol'la yapılan söyle ide bu soruya rastlanmaktadır.

kadınların milletvekilli olmalarına olumsuz yaklaşımdır. Bu olumsuz yaklaşım tüm söylemlerde o kadar sık dile getirilmiştir ki, kadınların milletvekili olmalarına gerek yokmu gibi bir algı yaratmaktadır. İkinci dikkat çeken nokta görüşleri ise alınan kadınlara ev hanımı olmasıdır. Bir lise öğretmeni ve bir ariv uzmanı dâhilindekiler ev hanımıdır. Böyle bir tercih yapılmasının, milletvekili olmanın gereksizliği ve ev hanımlığının de erliliğine atıf yaptığı düşünülmektedir. Diğer bir dikkat çeken nokta, görüşü alınan tüm kadınların slami dü ünce yapısına sahip olmaları ve buna vurgu yapmalarındır. Bu haberde görüşleri alınan kadınların dü üncelerinden önemli bölümler şöyledir:

“Ayşe Öülen (ev hanımı): E er bayan milletvekillerinin diğerlerinden bir farkı olmayacaksa, bayanlara seçilme hakkı vermekle övünmenin bir anlamı yok bence. Bayan milletvekillerinin yaptıklarını magazin haberlerinden öğreniyoruz. İmdi den sonrakiler imdiye kadar seçilenler gibi olacaksa, olmasın daha iyi kadın adına leke sürdürmesin.

Saniye Solmaz (ev kadını): (mecliste bayan milletvekili) olsa da olmasa da ne fark eder. Bu kadınlara göre de il bence.

Kübra Durmu : Bayanların milletvekilliği sus payı olarak verilmiş bir hak bence. Genellikle dünya görüşleri de halka ra men halk için ekinde görüşler. slami ucundan kıyısından bile tanımıyor halde büyük ço unlu u Müslüman olan bir milletvekili ini yapıyordu. Ama eytanın baca ı kırılır ve içimizden bir hanım milletvekili olursa, büyük ehirlerde hanımlara ayrı otobüs tahsisini için çalı masını beklerim.

Fadime Güleç: Bahriye Üçok'un vekilliğini yaptı ı milletin inançları konusunda körlükte inat etmesine hayret ediyorum. Halkın kafasında bayan milletvekili denilince, olumlu eylemler ça rı tırmıyor. Bundan sonra da bu imaj yıkılmaz sanırım. Çünkü muhafazakâr hanımlar zaten milletvekili olmaz.

Mualla Afak: Bayan milletvekillerinden kadınların çalı ma artlarının düzeltilmesi ve devlet dairelerinde ba örtülü çalıabilme ve tabii okullara da girebilme hakkının verilmesi için gayret etmelerini beklerdim.⁴⁸⁶

Kadın seçmenlerin tüm söylemlerinden muhafazakâr dü ünce yapısına sahip olanların biz ve bu dü ünce yapısına sahip olmayanların ise onlar olarak tanımlandığı açık bir şekilde görülmektedir. Çimizden biri milletvekili olursa, muhafazakâr kadınların milletvekilliği gibi ifadelerin kullanılması, gazetenin kendisini muhafazakâr

⁴⁸⁶ “Hanım Vekiller için Hanımlar Neler Dediler”, **Zaman**, 6 Kasım 1987.

olarak kodladı nı da göstermektedir. Haberin söyleminde, bugüne kadar gelmi kadın milletvekillerinin halka ra men halk için görü ünde olduklarını bu nedenle de ba arısız oldukları vurgulanmaktadır. Bu görü Türk siyasal hayatında Cumhuriyet kadroları ve CHP için kullanılan ifadelerden biridir. Ayrıca kadınların i levsel olamadı ı dolayısıyla, kadınlara hak vermi olma ile övünmenin bir gerekçesinin kalmadı ı yolundaki ifade de kar it görü leri olumsuzlamaya yöneliktir. Bu söylemler halktan kadınların söylemleri oldu u için gazeteden ba ımsız dü ünmekte mümkün de ildir. Çünkü gazete kendi dü ünçe yapısına uygun kadınların söylemlerine haberde yer vermi tir. Ayrıca yer alan tüm kadınların yeni vekillerden örtünmeye ili kin düzenlemeler beklemesi, kadınlara ayrı otobüs tahsis edilmesine ili kin düzenlemeler beklemesi de slamcı dü ünçe tarzını yansıtmaktadır ayrıca kadınların, kendileri için ayrımcılık içeren bu uygulamaları da ayrı bir üzüntü verici konudur.

Gazetenin haberleri kelime seçimleri açısından incelendi inde, muhafazakâr kadınların milletvekilli i, slamcı feminist, ba örtüsü, bayan, hanım gibi kelimeleri kullanması ideolojik bakı ı açısından önemli ipuçları vermektedir. slamcı feminist kelimesinin kullanıldı ı siz nasıl feministsiniz anlamıyorum ba lıklı haberde, iki üniversite ö rencisi genç kızla yapılan söyle ide, slam'ın kadın haklarına verdi i öneme ve bu nedenle de feminizmle örtü ebilece ine vurgu yapılmaktadır. Muhafazakâr kadınların milletvekilli i ifadesi de, kadınların ancak muhafazakâr olurlarsa milletvekilli inde ba arılı olaca nı ifade etmektedir. Ba örtüsü kelimesi de örtünmeye ideolojik bir bakı sunmaktadır. Gazete türban yerine ba örtüsü kelimesini kullanmayı tercih ederek, siyasi simge de il inanç özgürlü ü olarak gördü ünü açıklamaktadır. Gazete kadın kelimesi yerine de hanım ya da bayan kelimesini kullanmayı tercih etmi tir. Hanım geleneksel-muhafazakâr literatürde ancak ço unlukla geleneksel söylemde kullanılan bir kelimedir. Bayan kelimesinin ise tamamen sosyolojik bir konumu vardır. Özellikle muhafazakâr kesimin kullandı ı bu kelime aslında kadın-kız ayrımından temellenmekte ve kadının cinsel deneyim ya ayıp ya amadı nı açı a vurmamak için kullanılmaktadır.

Gazetenin retoriksel olarak ise, slami dü ünçe tarzını benimsemi dü ünür kadınların görü lerine yer verdi i görülmü tür. Kadın ve slam ba lıklı haberde, Nezire

Zeyneddin, Leyla Ahmed, Azize el-Hibri, Fatıma Mernissi gibi kadın ve slam konusunda çalı an akademisyen ve yazarların görü lerine yer verilmi tir. Bu görü lerde vurgulanan tema kadının e itsizli inin slam'dan kaynaklanmadı ı, aksine Allah'ın bütün kullarını e it yarattı ı, slam'ın kadın ve erke in e it olmasını destekledi ini, Müslüman ülkelerde de feminist hareketin var oldu udur. Bu yazıların verildi i haberde Zaman gazetesinin Müslümanların sorunlarına duyarlı oldu u için bu yazıları yayınladı ı ifadesi de kullanılmaktadır. Bu ifade gazetenin duru unu ve ideolojik bakı ını açıkça ortaya koymaktadır.

1987 genel seçimleri öncesi ve sonrasında, gazetelerde kadınların siyasal temsilcili inin nasıl sunuldu una bakıldı ında, Cumhuriyet gazetesinin, Hürriyet gazetesinden farklı olarak konuya daha fazla önem verdi ini ve kadının siyasette yer almasını etkileyen unsurları bu konudaki uzman ki ilerın görü leriyle tartı maya açtı ını görmek mümkündür. Hürriyet gazetesinde ise, konu hakkındaki haberlerin nicel olarak az, nitel olarak ise kadınların siyasetteki ikincilli ine vurgu yapan haberler oldu u görülmü tür. Zaman gazetesinin ise konuyu tamamen slami de erler ve türban çerçevesinde ele aldı ı görülmü tür.

3.1.3.3.3) 20 Ekim 1991 Genel Seçimleri

1990'lı yıllardan sonraki seçim dönemlerinde kadınların siyasal temsilcili ine ili kin haberlerin nicel olarak arttı ı görülmü tür. Bu nicel artı ın yanında, haberlerin kadın hakları, toplumsal cinsiyet, geleneksel roller, seçilen ve seçen olarak kadınlar konularını ayrıntılı bir ekilde incelemesi bakımından nitel olarak da daha içerikli oldu unu söylemek mümkündür. 20 Ekim 1991 genel seçimlerine ili kin olarak Cumhuriyet, Hürriyet ve Zaman Gazeteleri 20 Eylül-27 Ekim 1991 tarihleri arasında yakla ık 37 günlük bir zaman diliminde tarandı ıdır.

nceleme öncelikle Cumhuriyet gazetesinde haber ba lıkları, haber giri leri, ana olayın ele alını biçimi, ardalana/balam bilgisi ve olay taraflarının de erlendirmelerini içeren makro analiz ekseninde yapılmı tir. Gazetede kadınların siyasal temsilcili i ile ilgili yayınlanan haberlerin ba lıkları öyledir:

- *Sakarya 'da SHP Kontenjanı: Kadın-Eczacı-Partili*, 3 Ekim 1991.
- *Kadınlar listezede*, 4 Ekim 1991.
- *'Kadınsız son seçim'*, Necla Arat, 18 Ekim 1991.
- *Yeni Mecliste yalnız 8 kadın var*, 22 Ekim 1991.

Gazetenin haberleri makro bağlamda incelendiğinde, haber başlıklarında ve haber girişlerinde ön plana çıkarılan temanın, kadın adayların/vekillerin duyurulması ve kadınların siyasette sembol olarak görülmelerine getirilen eleştiriler olduğu görülmektedir. Bir diğer ön plana çıkan konu ise, seçmen olarak kadınlara yapılan vurgudur. Konuyla doğrudan ilgili bir haber olmamakla birlikte, 14 Ekim tarihli Cumhuriyet gazetesinde partilerin miting fotoğraflarında seçmen olarak özellikle RP'li kadınların ve çocukların ön plana çıkarıldığı görülmüştür. Gazete bu fotoğrafa altına şöyle yazmıştır: *'Mitingde cübbeli erkeklerin, çar afli kadınların yanı sıra çok sayıda küçük çocuğun da çarafa bürünmesi dikkati çekti.'* Gazete bu durumu olumsuz bir söylemlerle ön plana çıkarmıştır. Bundan sonraki seçim dönemlerinde kadın konusunun türban üzerinden verilmeye başlandı ve haberlere sıklıkla rastlanacaktır. *'Sakarya'da SHP kontenjanı: Kadın-eczacı-partili'* başlıklı haberde bir kadın adayla yapılan mülakat yer almıştır. Bu haberde adayla doğrudan kadın konusuna ilişkin sorular yöneltilmiştir. *Kadınlar listezede* başlıklı haberde ise, kadın sivil toplum örgütleri yöneticilerinin partilerin samimiysizliklerine yaptığı vurgu ve eleştiriler ön plana çıkarılmıştır. Gazetede Necla Arat'ın *'Kadınsız Son Seçim'* başlıklı yazısı önemlidir. Bu yazıda Arat kadınlar ve yurttaşlık, cinsiyet ayrımcılığı, etik temsil gibi konulara değinmiş ve bu durumun değişmesi için alınması gereken önlemleri ayrıntılı bir şekilde saymış, demokrasi, yurttaşlık ve kadın arasında ilişki kurmuştur. Gazetenin konuyu ele aldığı biçimi olarak haber girişlerinden farklı olarak, kadının simgesel kullanımı ve seçmen olarak kadın çerçevelerinde konunun ele alındığı görülmüştür. Ayrıca gazetenin ideolojik olarak türban konusunu olumsuz bir şekilde sunduğu görülmektedir. Cumhuriyet gazetesinin, kurulduğu günden bu yana Cumhuriyet değerlerinin en önemli sözcüsü olan yazılı basın organı olması, örtünmeyi olumsuz sunmaya dayanak oluşturmaktadır. Gazete haberlerinden ziyade, Necla Arat'ın yazısında yurttaşlık, cinsiyet ayrımcılığı, etik temsil gibi ardalara ve bağlam bilgilerine rastlanmıştır.

Cumhuriyet gazetesinde haberlerin mikro ba lamda dikkat çekici çok fazla unsur barındırmadı ı görülmü tür. Sadece Necla Arat'ın yazısı konuya genel ve ardalanı olan bir bakı açısı sunması bakımından önemlidir. Arat yazısında, kadınsız siyasetin demokrasi olmayan bir yönetim ve siyaseti dı layan kadınların da gerçek anlamda yurtta olmayan kadınlar anlamına geldi ini vurgulamı tır. Kadın siyaset ili kisi için *kadın-siyaset yabancıla ması* kavramını kullanmı tır. Bu da Türkiye'de kadınların siyasal haklarını elde etmelerinin üzerinden 57 yıl geçmi olmasına ra men, bir ilerleme de il, gerilemenin oldu unu vurgulaması bakımından önemlidir. Marksist literatüre ait yabancıla ma kelimesi, yasal haklarını elde etmi kadınların nasıl i levsel olamadıklarını göstermesi bakımından önemlidir.

Hürriyet gazetesindeki haberler makro ba lamda haber ba lıkları, haber giri lerin, ana olayın ele alını biçimi, ardalana/ba lam bilgisi, olay taraflarının de erlendirmeleri açısından incelenmi tir. Gazetenin konuyla ilgili haber ba lıklarının öyle oldu u görülmektedir:

- *Prof. DR. Necla Arat: Kadın Ba bakan Ho bir Fantezi*, 1-2 Ekim 1991.
- *DSP'den Ecevit'e Muhtıra: Rah an Hanım mutfa ma dönsün*, 4 Ekim 1991.
- *Kadınlarımızın tercih hakkı, kö e yazısı*, 5-6 Ekim 1991.
- *nönü: kadın bakanlı ı kuraca ız*, 11-12 Ekim 1991.
- *zmir'deki platformda bir araya gelen bayan partililer; TBMM de yüzde 50 pay istedi. Kadının oyu var, adı yok. Bebe iyle geldi*. 13 Ekim 1991.
- *Çelebi kadın seçmenin oyunu istiyor*. 14 Ekim 1991.
- *Bayan avukat politikaya ısındı*. 15 Ekim 1991.
- *Leyla Zana: Ben ilk Kürt kadın milletvekiliyim*, 15 Ekim 1991.
- *Kadınları etkileyip tulum sonuca ula tık*, 23 Ekim 1991.
- *Artman kadınlara küstü*, 26 Ekim 1991.

Gazetenin ba lıkları incelendi inde, öne çıkan temaların, kadınların siyasette yer almayı ma ili kin ele tiriler, ataerkil ve etnik söylemler, parti liderlerinin kadınlara yönelik vaatleri, seçmen olarak kadınlar ve kadın milletvekillerini tanıtmaya yönelik konular oldu u görülmü tür. *Ben ilk Kürt kadın milletvekiliyim*, *Rah an Hanım mutfa ma dönsün*, *Bayan avukat politikaya ısındı*, *nönü: kadın bakanlı ı kuraca ız*,

Kadınları etkileyip tulum sonuç çıkardık haberlerini bu temalara örnek olarak vermek mümkündür. Makro çözümlemenin ikinci adımını oluşturan haber başlıklarına bakıldığında da aynı konuların ön plana çıkarıldığı görülmüştür. *Kadının adı var oyu yok* başlıklı haberin girişi şöyledir: ‘*Çe itli dernek ve siyasi partilerin hanım üyelerinin katıldığı kadın platformunda, bu seçim kadınların erkek partilerine tanıdıkları sonuç anıdır. Bundan sonra kadınlar, seçimlerde kadın hakları mücadelesini yapacak ve kendi adaylarını oy verecekler dedi. Baro lokalinde yapılan kadın platformuna katılan bebekli hanımlar da katıldı. Platformda hanımlar, siyasi parti başkanlarının televizyonda yaptıkları açık oturumda kadın haklarından hiç bahsetmemelerini ele tirdi*’ denilmektedir. Bu haber girişi seçmen olarak kadın temasını ön plana çıkarmaktadır. Aynı temayı taşıyan bir başlık girişi, ‘*Kadınları Etkileyip Tulum Sonuç Çıkarttık*’ başlıklı haberdendir. Kadınları seçmen olarak ön plana çıkaran haber girişi şöyledir: ‘*Sistemli ve programlı çalışmalarıyla zmir 3. bölgeden tulum çıkaran Anap’lı milletvekilleri İlay Saygın, Cengiz Bulut, İhan Kaya ve Timur Demir, alınan sonuçlarda en büyük etkenin evleri tek tek dolaşarak, öncelikle kadın seçmenlerin güveninin kazanmak olduğunu söyledi*.’ Hem haberin başlığında, hem girişinde kadın seçmenlerin, sonuçları etkilemedeki önemi vurgulanmaktadır. *Ben ilk kadın Kürt milletvekiliyim* başlıklı haber ise, bu güne kadar kadın konusunun hiç değinmediği bir içerikle ön plana çıkmasını sağlamıştır. Haberin girişi şöyledir: *SHP listesinden milletvekili seçilen Leyla Zana: Sorumluluğumun bilincindeyim. Mecliste halkımızın ya da zorbalı dile getireceğim. Leyla Zana, Diyarbakır eski belediye başkanı Mehdi Zana’nın eşi.* Bu güne kadar kadın siyasetçilerle ilgili yapılan haberlerde etnik köken vurgusu hiç yapılmamıştır, ilk defa bu tarihte Kürt kimliğine vurgu yapılmaktadır. *Rah an Hanım mutfağına dönsün* başlıklı haberde ise kadının yerinin siyasette değil, mutfak olduğu vurgusu yapılmaktadır.

Makro çözümlemenin ikinci aşamasını ana olayın ele alınış biçimi, ardalana/başlık bilgisi ve olay taraflarının değerlendirilmeleri oluşturmaktadır. Hürriyet gazetesi ana olayı ya kadınların geleneksel rollerine ya da seçmenliğine yapılan vurgu başlığında ele almıştır. *Rah an Hanım mutfağına dönsün* başlıklı haberde DSP içindeki muhalif vekillerin, Rah an hanım mutfağına dönmeli ve gönlümüzdeki saygın

yerini almalıdır sözleri ön plana çıkarılmı tır. Gazetede ardalan ve ba lam bilgisine rastlanmadı ı görülmü tür. Kadınların seçmenli ine yapılan vurgu ba lamında haberlerin verilmesi, siyasal temsilcilikle ilgili ardalan bilgisi verilmesini gereksiz kılmı tır. Olay taraflarının de erlendirmeleri bakımından ise, gazetenin kadın aday ve vekillerin sözlerine yer verdi i ancak burada da kadın siyaset ili kisinden ziyade etnik sorunlar gibi farklı konuları ön plana çıkardı ı görülmü tür.

Hürriyet gazetesinin haberleri mikro ba lamda incelendi inde, gazetenin daha önceki dönemlerde oldu u gibi kadın yerine hanım kelimesini kullandı ı görülmü tür. Gazete retorik olarak konu hakkında uzman akademisyenlerin görü lerine ba vurmu tur. Bunlardan biri olan Necla Arat'la yapılan söyle i *Kadın Ba bakan ho bir fantezi* ba lı ıyla verilmi tir. Arat'ın de erlendirmeleri içerisinde gazetenin kadın ba bakanlı mın imkânsızlı na dikkat çekmek için bu cümlesini ba lık yaptı ı söylenebilir. Haberin devamında Arat'ın u sözlerine yer verilmektedir: '*Bence ho bir fantezi ama bizim istedi imiz sembol bir ya da birkaç kadınla görüntüyü kurtarmak, fantezilerle avunmak de il. Çünkü gerçek demokrasinin kadınların kitlesel olarak yönetime katılmaları ve e it temsilcileri ile gerçek anlamda ye erece ine inanıyoruz*'. Bu seçim döneminden bir süre sonra Tansu Çiller'in ba bakanlı a seçilmesi ve kadın konusunu göz ardı etmesi, Arat'ın tespitinin do rulu unu göstermesi bakımından ilginçtir.

1991 genel seçimlerine ili kin olarak incelenen üçüncü gazete Zaman'dır. Gazetede, kadın ve siyaset konusuyla ilgili çok fazla habere rastlanmamakla birlikte, '*Müslüman genç kızın yeti mesi ve slam'a hizmeti nasıl olmalıdır*', '*hanımların giyinmesi nasıl olmalı*' diye kadınlara slamî kurallara uygun ya amalarını ö ütleleyen ba ka yazılar görülmü tür. Bir siyasal reklamda, RP'nin siyasal reklamında da türban konusu ön plana çıkarılmı tır. Türbanlı bir kızın türbanından dolayı üniversiteden atıldı ı ve refah partisinin buna çözüm bulaca ı vurgulanmı tır.

'*Amerika 'da Çalı an Kadınlar Taciz Ediliyor*' ba lıklı bir ba ka haberde ise, kadının ev içindeki konumunu öven ve çalı masına ele tire getiren bir haber yer almaktadır. Haberin giri i öyledir: '*Amerika 'da cinsi bakımdan taciz hadiseleri gittikçe*

artmaktadır. Yapılan anketlerin di inda daha pek çok çalı an kadın kendilerine i renç saldırıları gizlemektedir. ' Aynı haberin devamı ise öyledir:

' Dinlerin aksine kadına hürriyet verdik, haklarına kavu turduk diyerek onları yuvalarından di arı çıkaranlar; imdi kadınlara ne kadar kötülük ettiklerini anlasınlar. Newsweek dergisi, toplu halde bir grup kadının resmini yayınladı . Resmin altında da: patronlarının kendilerini suistimallerine mahkemede zafer kazanın bu kadınlar; imdi evlerinde emniyet içindeler, deniliyordu. '

Gazetenin bu haberi, ideolojisini ve kadına bakı açısını açıkça ortaya koyması bakımından ilgi çekicidir. Gazete, bu haberde kadınların ancak evlerinde oldukları zaman güven içerisinde olacakları ve kadınları kamusal alana dahil etmenin onlara yapılan en büyük kötülük oldu u vurgusuyla, dini ideoloji çerçevesinden haberi sunmaktadır. Üstelik haberin inandırıcılı mını ve me rulu unu arttırmak için retorik olarak Newsweek dergisinden aynen alıntı yapılan bir bölüm aktarılmı , ancak bu bölüm üzerine gazetenin kendi ideolojisi çerçevesinden yapılan bir yorum eklenmi tir. Haber u cümleleri kadın haklarına bakı mını yansıtmaktadır: *' Güya hak ve hürriyete kavu turularak yuvasından di arı çıkartılan kadın, göz göre göre ezilmekte, i renç saldırılara maruz kalmaktadır.'* Gazete kadının eve hapsedilmesinin ezilmi li inden hiç bahsetmemekte, dinlere referans yaparak kadının özel hayatının bu usullerde düzenlenmesini ö ütlemetedir.

20 Ekim 1991 genel seçimleri öncesi ve sonrasında yazılı basında kadın ve siyaset konusunun nasıl temsil edildi i genel olarak de erlendirildi inde, haberlerin sayısında bir artı oldu u görülmü tür. Her gazetenin kendi ideolojisi penceresinden bu haberleri sundu u, örne in Cumhuriyet gazetesinde, sadece sol partilerin adaylarına yönelik haberler yer alırken, Zaman gazetesinde ise bu konudan sadece RP'nin siyasal reklamında bahsedildi i görülmü tür. Hürriyet gazetesi ise, her partiden kadın aday ve vekillerin görü lerine yer vermi tir. Cumhuriyet ve Hürriyet gazetesinin konuya ili kin yurtta lık, demokrasi gibi kavramlarla ardalın bilgisine yer verdi i görülmü tür. Zaman gazetesi ise, kadınların siyasal temsilcili ine ili kin do rudan bir habere yer vermemekle birlikte, konuyla ilintili olan kadınların çalı masıyla ilgili dinin referans alınmasını ö ütleyen bir habere yer vermi tir. Türban konusunun bu dönemde kadın-

siyaset ili kisini ele alan çerçeve olarak i lendi i görülmü tür. imdiye kadar hiç yer almayan bir içerik ise Hürriyet gazetesindedir. Bir kadın milletvekilinin etnik kökene yaptı ı vurgu ön plana çıkarılmı tır.

3.1.3.3.4) 24 Aralık 1995 Genel Seçimleri

Bu dönemde kadınların siyasal temsilcili ine ili kin haberlerin daha keskin bir ekilde laik – anti laik söylemi çerçevesinde sunuldu u görülmü tür. Bu dönemin kadınlar açısından önemli bir özelli i vardır; 1995 genel seçimlerine gidildi inde Türkiye’yi bir kadın ba bakan yönetmektedir. Dolayısıyla, bu dönemde siyasal gündemde ve yazılı basın gündeminin kadın konusunun daha fazla yer alması beklenmektedir. Basın konuya di er dönemlerden daha yo un bir ilgi göstermekle birlikte, bunun asıl nedeni bir kadının ba bakan olması de ildir. Bu ilgi, incelenen dönemin kadınların seçme-seçilme hakkının yasala masının yıldönümüne denk gelmesinden kaynaklanmaktadır. 24 Kasım’da ba layan yazılı basın taraması 31 Aralık 1995’e kadar devam etmi ve Cumhuriyet, Hürriyet, Zaman gazeteleri makro ve mikro ba lamda incelenmi tir.

Cumhuriyet gazetesi öncelikle makro incelemenin ilk basama ını olu turan haber ba lıkları ba lamında incelenmi tir. Gazetenin konuya ili kin haber ba lıkları öyledir:

- *‘En çok kadın aday IP’den gösterildi’*; 1 Aralık 1995.
- *‘12 Kadın milletvekili aday adayın vetoya tepki: RP’nin kadını bakı ı belli oldu.’* 1 Aralık 1995.
- *‘Siyasal ktidarın cinsiyeti var mı?’*; 5 Aralık 1995.
- *‘Cumhuriyet sonrası kadına tanınan haklar; 61 yılda ya ama yeterince yansımadı. Kadın siyasette figüran.’* 5 Aralık 1995.
- *‘61. yıldönümü kutlandı. Kadına seçme ve seçilme hakkı.’* 6 Aralık 1995.
- *‘Tek kadın aday CHP’nin.’* 11 Aralık 1995.
- *‘Kadın adaylar politikaya ısınıyor.’* 17 Aralık 1995.
- *‘Meclisin yeni kadın milletvekilleri.’* 26 Aralık 1995.
- *‘DSP’li Yeniceli’de kadın kimli i önde’*; 28 Aralık 1995.

Gazete başlıklarında seçme-seçilme hakkının yasala masının yıldönümü olması nedeniyle kadının siyasetteki eksik temsilinin nedenlerinin tartışılması, partilerin kadınlara bakı açmaları ve kadın adaylara ilişkin bilgi verilmesi olmak üzere toplam 3 temanın ön plana çıkarıldı ı görülmü tür. Özellikle partilerin kadına bakı açılarının duyuruldu u haberlerde gazetenin Refah Partisini olumsuz, CHP'yi ve ç i Partisini olumlu bir söylemle sundu u görülmü tür. *'12 Kadın milletvekili aday adayın vetoya tepki: RP'nin kadını bakı ı belli oldu.'*, *'En çok kadın aday IP'den gösterildi'*, *'Tek kadın aday CHP'nin'*, *'DSP'li Yeniceli'de kadın kimli i önde'* başlıkları bu sunu a örnek te kil etmektedir. Kadının siyasal temsilcili inin tartışıldı ı haberler ise, *'Siyasal ktidarın cinsiyeti var mı?', 'Kadın siyasette figüran'* başlıklarıyla verilmi tir. *'Kadın adaylar politikaya ısınıyor'*, *'Meclisin yeni kadın milletvekilleri'* *'DSP'li Yeniceli'de kadın kimli i önde'* başlıklı haberler ise kadın politikacılar hakkında bilgi vermeye dönüktür.

Makro incelemenin ikinci basama mını olu turan haber giri leri de, başlıklarda ön plana çıkarılan temaları desteklemektedir. *'En çok aday P'den gösterildi'* başlıklı haberin giri i öyledir: *' ç i partisinde kadın milletvekili adaylarının sayısının tüm partilerden fazla oldu u bildirildi.'* RP'ne ilişkin haberin giri i ise öyledir: *'Refah partisinin 12 kadın milletvekili aday adayını liste dı ı bırakması, partinin kadınlara bakı açısını gündeme getirdi. Laik çevrelerde RP'nin maskesi dü tü yorumları yapılırken, il ve ilçelerde dola arak, seçim kampanyasını yürüten RP'li kadınlar, genel merkezin aldı ı kararın a kınlı unu üzerlerinden atamadılar.'* Görüldü ü gibi, gazete partilerin kadına bakı açısını sunarken, sol partilerle ilgili olumlu, RP için ise olumsuz unsurları ön plana çıkarmı tır. Gazete Refah partisini dı grup, laik çevreleri ise iç grup olarak benimsemi tir. Gazetenin RP ile ilgili haberi kadınlar açısından ba ka bir gerçe i göstermesi bakımından önemlidir. RP örne inde de oldu u gibi, siyasi partiler için kadınlar, kadın seçmene ula manın en önemli aracıdır. Partiler, kadınların yerel te kilatlarında çalı malarını sonuna kadar desteklemekte ancak milletvekili aday listelerini olu turmaya gelince bu desteklerini geri çekmektedirler.

Haber giri lerinde i lenen ikinci tema, kadının siyasetteki eksik temsilidir. Kadınların siyasette yer almayı larını irdeleyen *'Kadın siyasette figüran'* başlıklı

haberini giri i öyledir: *“Bugün Türkiye de kadınlara seçme ve seçilme hakkının verili inin 61. yıldönümü. TBMM’deki kadın oranı yüzde 1.78 ve yirmi gün sonra yapılacak genel seçimlerde bütün siyasi partilerin listelerinden toplam 150 kadın milletvekili aday adayı çıktı. Ancak listelerin ilk sıralarında yer alan ve meclise girme ansına sahip kadın sayısı en fazla 10.”* Haber giri i kadınların siyasal temsilcili i açısından Türkiye’nin geri kalmı lı mı ve partilerin takındı ı tutumu vurgulamaktadır. Aynı temayı i leyen *‘Siyasi iktidarın cinsiyeti var mı’* ba lıklı haberini giri i ise öyledir: *‘Hem kadınlarımızın hem de erkeklerimizin siyasete ilgilerini arttırmak üzere önlemler almanın yanı sıra, toplumda egemen olan yanlış ve yanlış geleneksel kültür kalıplarını de i tirmemiz, toplumsal cinsiyete ve aile içi i bölümünü ili kin önyargıları ortadan kaldırmamız gerekiyor.’* Haber giri i, kadınların siyasette dü ük oranda temsil edilmelerini, geleneksel i bölümüne ba lamaktadır. Bu iki tema dı nda kalan haberler ise, ba lıklarla paralellik gösteren bir ekilde kadın siyasetçileri duyurmaya ve bilgi vermeye yöneliktir.

Makro çözümlemenin üçüncü basama mını ana olayın haberde ele alını biçimi olu turmaktadır. Cumhuriyet gazetesinde kadın konusu, laik-antilaik söylemi çerçevesinde ele alınmı tır. Bu durum, siyasi partilerin kadına bakı açısını sunan haberlerde, yukarıda örnekleri verildi i gibi açık bir ekilde sunulmu tur. *‘61. yıldönümü kutlandı. Kadına seçme ve seçilme hakkı’* ba lıklı haberde ise öyle denilmektedir: *‘Kadınlarımız laik Cumhuriyetimizin kurumla masına ve ülkemizin geli me ve kalkınmasına de erli katkılar sa lanı larıdır.’*

Makro çözümlemenin dördüncü basama mını olu turan ba lam/ardalan bilgisi açısından, gazetenin yurtta lık, demokrasi, geleneksel roller gibi kavramları haberlerde vurgulayarak, konuyla ilgili geni bir ardalana ba lam bilgisi sundu u görülmü tür. *‘Siyasi iktidarın cinsiyeti var mı’* ve *‘Kadın Siyasette Figüran’* ba lıklı haberlerde, toplumda egemen olan yanlış ve yanlış geleneksel kültür kalıplarından, toplumsal cinsiyete ve aile içi i bölümüne ili kin önyargılardan, e it temsil/e it katılım gibi haklardan söz edilmektedir. Makro çözümlemenin son basama mını olu turan olay taraflarının de erlendirmeleri bakımından ise, gazetenin kadın siyasetçilerin görü lerine

yer vermemekle birlikte, bu konuda uzman ki ilerin görü lerine yer verdi i görülmü tür.

Söylem analizinin di er aya mı olu turan mikro çözümleme; söz dizinsel yapı (cümle yapıları), kelime seçimleri ve retorik ba lamında yapılmaktadır. Gazetenin de i ik haberlerde kullandı ı cümle yapıları, Cumhuriyet de erlerine ve laikli e önem veren ve bunun kar ısında oldu u dü ünülen RP’ni olumsuz sunma ideolojisine uygun bir tutarlılık göstermektedir. ‘*Kadın siyasette figüran*’ba lıklı haberde, Mor Çatı Kadın Sı nıma Evi çalı anı Sema Babalık ile yapılan söyle inin yer aldı ı haberde öyle denilmektedir: “*Babalık, öncelikle örgütlenme çalı masında ve vitrininde bolca kadın kullanan Refah Partisinin milletvekili aday listesinde bir tek kadına bile yer vermemesini ele tirdi.... unun sorgulanması gerekir: Bir RP’li kadın yazar olabiliyor, kadına ait olsa da bir dergide yazı i leri müdürü olabiliyor ama partisinden parlamentoya girebilmek için aday olamıyor. Kadınlar bir ideolojinin kadınlara ula ması için bir araç gibiler. Tıpkı türbanın yayılması gibi.*” Bu haberde kullanılan cümle yapılarının yansıttı ı görü ün, “*Refah Partisinin kadına bakı açısı belli oldu*” ba lı ıyla verilen haberde de yer aldı nı söylemek mümkündür.

Mikro çözümlemenin ikinci adımını kelime seçimleri olu turmaktadır. Gazetenin refah partisini ve türbanı ele tiren gruplar için ‘laik kesim’⁴⁸⁷ kelimesini kullanımı olması toplumdaki ideolojik farklıla mayı ve kadın konusunun ele alınımı göstermesi bakımından çok önemlidir. Siyasal partiler ve toplumda temsil etti i gruplar ekseninde ortaya çıkmaya ba layan laik-anti laik farklıla ması, gazetelere de yansımtı r. ‘*Siyasi iktidarın cinsiyeti var mı*’ba lıklı Necla Arat’ın kaleme aldı ı yazıda ise; Cumhuriyet döneminin kadına sa ladı ı haklar için güzel ve onurlu ba langıç tamlaması kullanılmı tır. Arat’ın yazısındaki ‘*Bizler kararlı ımızı erkek partilerin erkek ve de erkek gibi liderlerine her fırsatta yansıtmalı ve bu durumu düzeltmek için harekete geçmeliyiz*’cümlesi ise, örtük bir ekilde Tansu Çiller yarattı ı hayal kırıklı na gönderme yapmaktadır. Burada hem partiler erkek olarak nitelenmi ,

⁴⁸⁷ 12 Kadın milletvekili aday adayın vetoya tepki: RP’nin kadını bakı ı belli oldu.’, **Cumhuriyet**, 1 Aralık 1995, ‘Kadın siyasette figüran’, **Cumhuriyet**, 5 Aralık 1995.

hem de parti başkanları için erkek ve de erkek gibi liderleri deyimini kullanılmı tır. Tek kadın parti lideri Tansu Çiller, erkek gibi lider olarak tanımlanmı tır.

Mikro çözümlemenin üçüncü aşamasını retorik oluşturmaktadır. Retorik haberin vurgusunu arttırmak için uzman görüşü alma, tablo, grafik sunma gibi stratejilerden oluşur. Gazetenin retorik olarak uzman görüşlerine başvurduğunu görülmü tür. İstanbul Üniversitesi Kadın Sorunları Araştırma ve Uygulama Merkezi başkanı ve aynı zamanda akademisyen olan Necla Arat ile Mor Çatı çalışmaları Sema Babalık'ın görüşlerine başvurulmu tür. “Kadın siyasette figüran” başlığı ile verilen Sema Babalık'ın söyleşisinde, yasal eşitliğin yanı sıra geleneksel yasaların değiştirilmesi vurgulanmı ve Refah Partisi ekseninde partilerin kadınlara bakış açıları eleştirilmi tir. Ayrıca bu haberde, yıllara göre meclisteki kadın üye sayısının gösterildiği bir tablo da sunulmu tür. *‘Siyasi iktidarın cinsiyeti var mı’* başlığıyla verilen diğer haberde ise; toplumsal cinsiyet, eşit temsil gibi kavramlara değinilmi ve diğer ülkelerdeki oranlarla Türkiye'nin geri kalmışlığı ortaya konulmu tür. Yazıda öne çıkan bir başka unsur, Mustafa Kemal'e ve Cumhuriyet kadrolarına yapılan vurgudur. Haberde şöyle denilmektedir:

“Oysa Mustafa Kemal ve devrimci arkadaşları, 1935 yılında parlamentomuza 18 kadın milletvekilinin girmesini sağlamak için kadının siyasal hakları ve gerçek anlamında yurttaşlığı yönünde devrim yapmışlardı. Bu 18 öncü kadının elbette simgesel değerleri vardı. Amaç, toplumun belleğindeki geleneksel kadın imgesini değiştirmek, siyasetin erkekler ve kadınlar tarafından birlikte yapılan bir iş olduğu göstermektir. Bu kadınlar, yüzyıllar boyu üstlenmiş oldukları yalnızca yönetilen ve buyrulan köle rolünden artık yöneten ve buyruk veren köle rolüne geçiş, yani köktenci bir toplumsal değişimi simgeliyorlardı. Cumhuriyet, bu toplumun kadınlara yeni, eşit, özgür ve yaratıcı bir kimlik öneriyor ve bu öneriyi uygulamada somutlaştırmak için kamusal yaşamın kapılarını ardına kadar açıyordu. Demokrasi kültürümüz için önemli bir ders ve adım olarak yorumlanması gereken 1935 deneyimini, dünyanın diğer ülkelerinde kadınlar, bizden sonra yapabildiler.”

Arat'ın kaleme aldığı olduğu bu yazı, hem gazetenin kadın konusuna temel bakış açısıyla örtülmekte, hem de Kemalizm'i kadınları simgesel olarak kullandığı iddiasıyla eleştiren görüşlere bir cevap niteliği taşımaktadır. Arat'ın ortaya koymaktadır: Evet,

Cumhuriyet döneminde kadınlar simge olarak kullanılmı lardır ancak ele tirilerde söylendi i gibi yönetimin kendini dünyadaki diktatör yönetimlerden ayırmasının bir simgesi olarak de il. Kadının erke in her alanda yan yana oldu u yeni toplumsal düzenin bir simgesi olarak.

Söylem analizi yöntemiyle incelenen ikinci gazete Hürriyet'dir. Hürriyet gazetesindeki haberler de, öncelikle ba lıklar, giri ler, ana olayın ele alını biçimi, arda lan/ba lam bilgisi, olay tarafların de erlendirmelerinden olu an makro ba lamda ele alınmı tır.

Hürriyet gazetesinin konuya ili kin haber üst ba lık, ba lık ve alt ba lıkları öyledir:

- *Makyaj yapmıyorum*, 5 Aralık 1995.
- *ırnak' a kadın aday koyduk*, 7 Aralık 1995.
- *Aykut seçim falı baktırdı*, 8 Aralık 1995.
- *Çiller her yere falcısıyla gidiyor*, 11-12 Aralık 1995.
- *Hedef meclis*, 13 Aralık 1995.
- *Siyasete giren kadın erke e dönü üyor*, 17 Aralık 1995.
- *RP'yi kadınlar cezalandıracak*, 20 Aralık 1995.
- *Çaputlu iktidar dile i*, 23 Aralık 1995.
- *Mecliste 13 kadın*, 26 Aralık 1995.

Gazetede yer alan haber ba lıkları ve giri leri tematik olarak incelendi inde; kadının siyasal temsilcili ine ili kin olarak 'Siyasete giren kadın erke e dönü üyor', 'Mecliste 13 Kadın', 'RP'yi kadınlar cezalandıracak' haberlerinin ilintili oldu unu görmek mümkündür. Bunun dı nda kadın politikacılarla ilgili çıkan haberler ciddiyetsiz konulara ili kindir. *Çaputlu iktidar dile i*, *Aykut seçim falı baktırdı*, *makyaj yapmıyorum* ba lı ıyla verilen haberler, kadın siyasetçileri önemsiz ve ciddiyetsiz çerçevelerde sunmaktadır. ba lı ıyla verilen haberi görmek mümkündür. *Makyaj yapmıyorum* ba lıklı haberde, Tansu Çiller'le yapılan röportajda güzellik, makyaj ve spora dair konular ön plana çıkarılmı tır. Siyasi partilerin kadına bakı mını ön plana çıkaran iki haber vardır. Bunlar, *ırnak' a kadın aday koyduk* ve *RP'yi kadınlar*

cezalandıracak ba lıklarıyla verilmi tir. Bunlardan birinci haberde, MHP'nin kadın adaylarla ilgili görü leri alınmı tır. Haberde MHP yetkilisinin u sözleri ön plana çıkarılmı tır: *'Di er partilerde bizden çok az. Toplumun yapısı bu kadın adaylardan ho lanmıyor. imdi mesela ırnak'ta bir kadın var. Te kilattan tepki alıyoruz. Niye bu hanımı oraya liste ba ı yaptınız diye.'* RP'yi kadınlar cezalandıracak ba lıklı haberde ise Ecevit'in u sözlerine yer verilmektedir: *'(RP) Tek kadın aday göstermediler, açıkça kadınlarımızı a a ıladılar. Devlet idaresinin kadınlara verilemeyece ini savunuyorlar, RP'ye en büyük cezayı hor gördü ü hanımlar verecektir.'* Haberler, siyasi partilerin kadına bakı açısını göstermesi bakımından çok önemlidir. MHP, kadın aday gösterilmemesini, toplumun bunu istemedi i varsayımıyla me ru kılmaya çalı rken, DSP ise kadın seçmenlere güvenini ortaya koymaktadır. Gazetenin aslında Ecevit'in zmir mitingine ili kin bu haberinde, kadınlarla ilgili sözlerini ön plana çıkarıp, ba lık yapması, konuyu di erlerinden daha önemli gördü ünü göstermektedir.

Makro yapının di er basama ı, ana olayın ele alını biçimidir. Gazetenin kadınların siyasal temsilcili i konusunu, siyasetle ilgili olmayan ciddiye sız konular ba lamında ele aldı ı görülmü tür. Haberlerde, siyasete giren kadın erke e dönü üyor haberi dı nda ba lam ve arda lan bilgisinin yer almadı ı görülmü tür. Ancak bu haberde, kadın hakları, demokrasi, kültür, do a, iktidar, feminizm gibi kadın konusuna ili kin arda lan olu turacak her türlü kavramdan bahsedilmi tir. Makro yapının son basama mı olu turan olay taraflarının de erlendirmeleri ba lamında Tansu Çiller'le yapılan röportaj gazetede tam sayfa verilmi tir. Bu röportajda dı politikaya ili kin konular olmasına ra men, gazetenin özellikle kadınlı a ili kin makyaj, güzellik, spor gibi konuları ön plana çıkardı ı görülmü tür.

Söylem çözümlemesinin ikinci aya mını, mikro analiz olu turmaktadır. Gazetenin haberlerinde kullandı ı cümleler, kelimeler gibi mikro unsurlar incelendi inde, siyasetçi olarak kadını, siyasetçi olarak erkekten farklı biçimlendirdi i görülmü tür. Aynı dönemde erkek siyasetçilerin söylemleri genelde vaadleri, ele tirileri, fikirleri üzerinden sunulurken, kadınlar güzellik, falcılık gibi konular üzerinden sunulmu tur. Bunun yanında kadının geleneksel rollerine yapılan vurgu unutulmamalıdır. Örne in; Hedef meclis ba lıklı haberde Ege'deki adaylar tanıtılmaktadır. Bu haberde verilen foto rafta,

kadın aday mutfakta yemek pi irmektedir ve foto rafın altında da öyle yazmaktadır: *2 çocuk annesi, lise mezunu Ay en Korguz, mutfa ında ama seçim tela ında.* Gazetede retorik kapsamında ancak konuyla ilgili en önemli haber, hukuk fakültesi ö retim üyesi Cemal Bali Akal'ın görüşlerinin yer aldığı, *'Siyasete giren kadın erke e dönü üyor'* başlıklı haberdir. Haberin girişinde hukuk fakültesi ö retim üyesi Cemal Bali Akal'ın tespitleri tartışma yaratacak denilmektedir. Haberde yer alan cinsiyet sözlü ü kadının ikincilli ini çok iyi bir şekilde ortaya koymaktadır. Bu sözlükte siyasete ve yönetmeye ilişkin kavramların karşılıklarına cinsiyetler yazılmıştır. Bunlardan birkaç örnek vermek gerekirse; iktidar erke e, siyaset erke e, kültür erke e, doğa duygusallıklarından dolayı kadına, özgürlük erke e, demokrasi cinsiyetçili e, toplum erke e, cinsellik kadına, tarih erke e, dil erke e, medeniyet kadına e görülmektedir. Haberde Akal'ın bu görüşlerine yer verilmektedir: *'erkekler ordusunca ku atılmış iktidar sahibi kadınların bir tür siyasi travestizme u radıklarını ve erke e dönü tüklerine söylüyorum. Fizik olarak kadın ama aıt oldu u dünya erkek dünyası. Kadın erke e göre eksik olarak düşünülen bir varlıktır. Dolayısıyla erkekler iktidarlı kadına onun kadın oldu unu unutmadan bakarlar.'* Akal'ın bu tespitleri dönemin başbakanı Tansu Çiller'le örtümesi bakımından ilgi çekicidir. Tansu Çiller, ne politikalarında, ne söylemlerinde kadınların siyasal temsilcili ini artırıcı herhangi bir reflekste bulunmamıştır.

ncelenen en son gazete Zaman'dır. Zaman'da kadınların haklarının siyasallaşmasıyla ilgili bir, partilerin kadınlara bakışını yansıtan 1 haber ve kadın/siyaset ilişkisiyle ilgili 2 yorum yazısı bulunmaktadır. Bu haber ve yazıların başlıkları şöyledir:

- *'Kadının ufkü, erke in ufkü', kö e yazısı, Fehmi koru, 1 Aralık 1995.*
- *'Kadının siyasette 61. yılı', 6 Aralık*
- *'Erbakan: RP'yi ktidara Kadınlar Ta iyacak', 7 Aralık 1995*
- *'Bo luktakilerin derdi', kö e yazısı, 3 Aralık 1995.*

Haber girişlerinde ise kadının siyasette daha az yer almasının nedenleri irdelenmektedir. Kadının siyasette 61. yılı başlıklı haberin girişini şöyledir: *'Kadın ve Aileden Sorumlu Devlet Bakanı Abdülkadir Ate , bu vesileyle Gaziantep'te düzenledi i*

basın toplantısında kadınların Türkiye siyaset hayatında Parlamentosu'nda daha az temsil edilmesinin sosyolojik, ekonomik ve kültürel sebeplere bağlı olduğunu söyledi. '

'RP'yi iktidara Kadınlar Ta İyacak' başlıklı haberde ise şöyle denilmektedir: *'Erbakan, yaptığı konu mada, partisinin kadın milletvekili adayı göstermemesi üzerine çıkan tartışmaları ima ederek "stiklal Sava ı'nda mermi taşıyan kadınlarımız, 24 Aralık'ta Refah'ı iktidara taşıyacak" dedi. RP'li kadınların partilerinin büyümesinde önemli katkıları oldu una i aret eden Erbakan, üye sayısı dört milyonu bulan partilerinin, dünyanın en büyük te kilatı haline geldi ini savundu.'* Hürriyet ve Cumhuriyet gazetesinde RP'yi bu konuda ele tiren haberler ön plana çıkarılmakta iken, Zaman gazetesi kadınların Refah partisi için önemli oldu u görüşüne dayanan bir habere yer vermektedir. Gazetenin ideolojik olarak yakın oldu u partinin haberlerine olumlu bir ekilde yer verdi i görülmektedir.

Fehmi Kuru'nun 'Kadının ufku, erke in ufku' başlıklı yazısında RP'nin kadın aday göstermemesinin gerekçesi tartışılmakta ve şöyle açıklanmaktadır: *'Kadını siyasi alanın, hayatın dı ında tutma gibi çabası yok RP'nin; tersine, kadınlar siyasi faaliyetin tam göbe inde, aralarından belediye meclislerine seçilenleri de oldu. Yeti mi kadro eksikli i de söz konusu de il; her alanda parlak e itim görmü partili veya partiye yakın kadınlar var. Teolojik ve ideolojik bir mülâhaza söz konusu olmadı ına göre, kadınları Meclis'ten uzak tutmak 'pratik' bir sebepten kaynaklanıyor olmalı'* Kuru, yazısında RP'li kadınların siyasete girmemesi için bir sebep olmadığını, tek engelin RP'li erkek yöneticilerin ufku olduğunu söylemektedir.

Bo luktakilerin derdi başlıklı kö e yazısında ise şöyle denilmektedir:

'Kadınların önü kasten kesiliyormu . Tefekkür tarihine bakalım. Dünya tarihinde kaç tane büyük kadın filozof, kadın edebiyatçı, kadın kompozitör, kadın mütefekkir, kadın sosyolog, kadın siyasetçi vs. var? Yüzdesi nedir? Batı'da nedir? Tarihi bırakalım, yakın dönemlerdeki oran nedir? Hangi büyük dönü ümün altında bir kadının imzası var? Varsayılabilenlerin müspeti, menfisi nicedir? (Özellikle bizim tarihimizde). Fizyolojik temeli esas alarak her sahayı "% 50-% 50" kotalandırmak, hangi rasyonel gerekçeyle baş da ır? Bunu ideal edinmenin neresinde hangi fazilet, nasıl söz konusu edilebilir?

Aktif siyaset, kadının içtimai konumundaki gerçeğe ine uygun bir alan de ildir. Aksini iddia etmek, tarih önünde tutarlı olmaz. Bu, sadece bizim için de il, Batı için de böyledir. Fitratın Batısı Do u'su olmaz..... Kadın annedir, e tir; kadın, çocuklarını da, e ini de e itir.'

Gazetede ki bu yazı, kadına yönelik muhafazakâr bakı açığı göstermesi bakımından çok önemlidir. Bu dü ünceye göre kadının en önemli fonksiyonu, anne olmak, e olmak yani evde olmak, ev dı ı alanı erkeklere bırakmaktır. Yazı, dünyada ve Türkiye'de çe itli alanlarda ba arılı kaç tane kadın oldu unu sormaktadır. Oysa ba arılı olmanın ilk ko ulu, özgür olmak, özgür e itim almak, özgür söz söyleyebilmekten geçmektedir. Zaman gazetesinin konuyu ele alı biçimi bakımından muhafazakâr bir çerçeve çizdi ini söylemek mümkündür. Gazetede sadece Refah Partisine ili kin haberin çıkması ve kö e yazıları bu görü ü desteklemektedir. Gazete konuya yeterli ilgiyi göstermedi i için, ardalan ve ba lam bilgisi ile olay tarafların de erlendirmelerine yer vermeye gerek duymamı tır.

Zaman gazetesinde konuyla ilgili çok az haber yer alması, mikro ba lamda incelemeyi de zorla tırmaktadır. Ancak, özellikle Refah Partisi ile ili kin yapılan haberde kadınların erke e yaptı ı destek, kurtulu sava ında mermi ta ıma ile betimlenmi , imdi de bu deste in Refah partisini iktidara ta ımayla gerçe klee e i vurgulanmı tır. Gazetede retoriksel herhangi bir unsura yer verilmemi tir.

1995 genel seçimlerinde yazılı basında kadının siyasal olarak nasıl temsil edildi i genel olarak de erlendirildi inde, gazetelerin önceki dönemlerden daha fazla konuya ilgi gösterdikleri görülmü tür. Ancak Tansu Çiller yani bir kadının bu dönemde ba bakan olması, konunun daha önceki ele alını tarzlarından bir farklılık yaratmamı tır. Bu dönemde özellikle laik-anti laik ikilemi çerçevesinde haberlerin ele alındı ı görülmü tür. Özellikle Cumhuriyet gazetesinde ele alınan bu çerçeve, sol partileri olumlu sunma, refah partisini olumsuz sunma ekinde gerçe klee mi tir. Ancak içerik açısından konuya ili kin en doyurucu haberlerin de Cumhuriyet gazetesinde verildi i görülmü tür. Gazete, kadın konusunu, uzman ve akademisyen görü leriyle yurtta lık, demokrasi, geleneksel roller ba lamında tartı mı ve çözüm önerileri üretmi tir. Hürriyet gazetesinde konunun güzellik, fal gibi ciddiyetsiz konular ve geleneksel roller

ba lamında ele alındı ı görülmü tür. Zaman gazetesi ise konuya en az ilgi gösteren gazetedir ve sadece RP'nin bir söyleminde, kadınların seçmen olarak siyasetle ilgilerinden bahsedilmektedir.

3.1.3.3.5) 18 Nisan 1999 Genel Seçimleri

18 Nisan 1999'da yapılan seçimler öncesinde yazılı basında kadın konusunun ön plana çıktı nı söylemek mümkündür. Bu dönemde Cumhuriyet, Hürriyet ve Zaman gazeteleri seçimlerden yakla ık bir ay öncesi ile bir hafta sonrası arasındaki zamanı kapsayan bir ekilde taranmı tır. Bu dönemde türban konusu ba lamında laikli in ve kadınların siyasetteki varlı nı arttırmaya yönelik olarak çalı an bir sivil toplumu örgütü olan KA-DER'in (Kadın Adayları Destekleme Derne i) kadın ve siyaset konusuna ili kin çıkan haberlerde etkili oldu u görülmü tür.

İlk olarak Cumhuriyet gazetesindeki haberler incelenmi tir. Cumhuriyet gazetesinin haberleri öncelikle makro ba lamda incelenmi tir. Makro incelemenin ilk a masını olu turan haber ba lıkları öyledir:

- *Kadınlarımızın Birey Olma Sava ı- ükran Kurdakul*, 15 Mart 1999.
- *KA-DER'in Destekledi i Aday*, 21 Mart 1999.
- *Türk Kadın Tipleri ve Siyasa*, 30 Mart 1999.
- *Ordu sandıkta kadın adayları yarı tıracak*, 8 Nisan 1999.
- *Siyasi Rakiplerinin Favorisi HADEP*, 10-11 Nisan 1999.
- *ÖDP'li kadınlar karanfil da itti*, 14 Nisan 1999.
- *Türkiye'nin tek kadın ba kanı*, 24 Nisan 1999.
- *E'inin koltu una oturan ba kan*, 25 Nisan 1999.
- *Ay e Tosuner do aseverlerin oyunu istiyor*, 24 Nisan 1999.

Cumhuriyet gazetesinde konu ile ilgili çıkan haberlerin kadınların siyasal temsilcili ine ili kin dü ünsel tartışmalar ve aday/seçmen olarak kadınların tanıtılması, bilgi verilmesi temalarını ön plana çıkardı ı görülmektedir. *Kadınlarımızın Birey Olma Sava ı*, *KA-DER'in Destekledi i Aday*, *Türk Kadın Tipleri ve Siyasa* ba lıklı haberler dü ünsel tartışmaları, *Ordu sandıkta kadın adayları yarı tıracak*, *Siyasi Rakiplerinin Favorisi HADEP*, *ÖDP'li kadınlar karanfil da itti*, *Türkiye'nin tek kadın ba kanı*,

E'inin koltu una oturan ba kan, Ay e Tosuner do aseverlerin oyunu istiyor ba lıklı haberler ise kadın siyasetçiler hakkındaki bilgileri ön plana çıkarmaktadır.

Makro çözümlemesinin ikinci adımını haber giri leri olu turmaktadır. Haber giri lerinde de haber ba lıklarına paralel olarak kadın-siyaset ili kisinin tartı lması ve kadın adayların duyurulması konularının i lendi i görülmektedir. ükran Kurdakul'un kaleme aldı ı, Kadınlarımızın Birey Olma Sava ı ba lıklı yazının giri i öyledir: *'Tarih dü mek istemiyorum, ama kadınlarımızın birey olma sava ımında kendi ki iliklerini algılama süreci ikinci ku ak Tanzimatçuların yenile me çabalarına ba lanabilir.'* Yazar, yazısında, dünyadaki kadınların var olma sava ından, Türk toplumunda bu sava ın nasıl verildi inden söz etmi tir. KA-DER'in destekledi i aday ba lıklı haberin giri i ise öyledir:

'Kadın Adayları Destekleme ve E itme Derne i'ne (KA-DER) göre barajı seçme ansları tartı ılsa da 18 Nisan seçimlerine katılan kadın aday sayısında azımsanmayacak bir artı var. Yapılan bir ara tırma seçmenin yüzde sekseninin kadınları siyasi arenada görmek istedi ini ortaya koyuyor. Yine KA-DER'e göre parti yöneticileri seçmeni anlamıyor. KA-DER ilk seçim deneyimini 18 Nisan seçimlerinde ya ayacak. 4 Mart 1997'de kurulan KA-DER'in amacı parlamentodaki 55 koltu a kadınları oturtmak. Rastgele kadınları de il tabii. Seçilecek kadınlardan KA-DER'in bazı talepleri var; en ba ta fanatik, ırkçı, sava yanlısı olmamalılar; tersine barı çı ve çevre dostu olmalılar.'

Haberde yeni kurulan bir dernek oldu u için, KA-DER'in amaçları, yakla ımları ba kanı irin Tekeli'nin a zından ayrıntılı bir ekilde sunulmu tur. Demokrasi, kota gibi kavramlar geni bir ekilde anlatılmı tır. 1934'ten sonraki dönemde bir kadın sivil toplum örgütüne ili kin ilk defa bu kadar geni kapsamlı bir haberin yer aldı ı görülmektedir. Ancak burada sadece yazılı basının bir ihmalinden söz etmek mümkün de ildir. Kadınlar Birli i'nin Osmanlı'nın son ve Türkiye Cumhuriyeti'nin ilk dönemlerindeki faaliyetlerinden sonra, kadın hakları konusunda aktif faaliyet gösteren ba ka bir sivil toplum kurulu u olmamı tır. 1990'lardan sonra kadınların kendilerini sivil toplumda ifade etmeye ba lamalarıyla birlikte, yazılı basında da bu kurulu lara ait haberler artmı tır.

Kadın ve siyaset konusuna ilişkin dü ünsel yazılardan biri Türk Kadın Tipleri ve Siyaset baş lı ıyla Sibel Akyel'e aittir. Bu yazının giri i öyledir: '*Tüm dünya ülkeleri kadınlarının, ya adıkları toplum ve buldukları co rafyayla tutarlı, benzer etnik ve sosyolojik özellikleri olan ortak bir portre sergilemesine karş ın bugün toplumumuzda yer alan çok de i ik kadın tiplerini 1 1'inde genel ve tek bir "Türk kadını" portresi çizilememiz oldukça zordur. Örne in "Türk kadını" dedi imizde akla hemen "Hangi Türk kadını" sorusu da gelmekte.*' Akyel'in bu yazısı, Türkiye'de kadınların siyasetle ilişkilerine genel bir bakı açısı sunmaktadır. Siyasal katılmayı bireysel ve toplumsal olmak üzere ikiye ayırmakta ve kadınların toplumsal katılma konusunda ya e durumundan siyasetçili ine, ya anne/bacı rollerine ya de siyasete girdikten sonra erkeklerle melerine vurgu yapmaktadır. Bu görü lerini de Kemalizm ve laiklik penceresinden aktarmaktadır.

Tematik olarak ikinci grubu oluşturan kadın siyasetçilere ilişkin haberlerin giri leri ise daha çok bilgi vermeye yöneliktir. Ordu sandıkta kadın adayları yarı tıracak baş lıklı haberin giri inde; *Karadeniz'in ye ilin en koyusuyla mavinin ola anüstü güzellikle buluştu u irin kenti, bu dönem parlamentoya 8 milletvekili gönderecek* denilmektedir. Türkiye'nin tek kadın başkanı baş lıklı haberin giri i: *Türkiye'nin 80 il merkezinden belediye baş kanlarının 79'u erkek* eklindedir.

Makro çözümlemenin üçüncü adımını ana olayın ele alını biçimi oluşturmaktadır. Kadın-siyaset ilişkisini dü ünsel bir eklede tartı an haberlerde, ana olay, tarihsel gerçeklikler, Siyasal slam tehlikesi, sivil toplum ve kota konularında ele alınmıştır. Kadınlarımızın birey olma sava ı baş lıklı yazıda, ünlü romancı Fatma Aliye hanımdan, kadın çevirmenlerden, Halide Edip'ten, ulusal kurtuluş sava ımız sırasında kadınların kurdu u derneklerden söz etmektedir. Yazı, tarihsel süreç içerisinde kadınların kendilerine imkân tanındı ı ölçüde toplumsal, dü ünsel hayata katıldığını vurgulamaktadır. Bu vurgulama, kadınlarımızın tarihsel süreçte kendilerini engellemek isteyen slamcılara karş men bu baş arıları gösterdikleri ekseninde yapılmaktadır. KADER'le ilgili haberde ise Türkiye'de kadın kotasının gereklili i bakımından konuyu ele almaktadır. Türk kadın tipleri ve siyaset baş lıklı yazı da siyasal slam ve türban ekseninde ana olayı i lemektedir. Yazıda öyle denilmektedir: '*Kemalist harekete ve*

kadına karşı örgütlenen, anti-laik ve radikal dinci hareketlerin en ba savunucusu ilginçtir ki yine kadınlarımızdır.... Farkında olmaksızın, yavaş yavaş, ılımlı slam modellerinin bizlere dayatılmaya çalışıldı ve ülkemizin İran-Yugoslavya-Kolombiya sentezi, bölünmüş, slamcı bir mafya cumhuriyetine dönüşürülmesinin hedeflendiği günlerde omuz omuza vermeli ve Atatürk'ün bizlere altın tepside sundu haklarımıza, Misak-ı Milli sınırlarımıza, ulusal bütünlüümüze sahip çıkarak karanlık, yobazlık karşı durmalıyız. Gazetenin diğer haberleri bilgi vermeye dönük olduğundan ana olayın ele alınma biçimi bakımından bir ideolojik arka plana rastlanmamıştır. Ancak, kadınsiyaset ili kisini dünsel tartışan bu yazı ve haberlerin Kemalist ideoloji çerçevesinden yazıldığını söylemek mümkündür. Aynı zamanda belam ve ardalan bilgisinin bu ideoloji çerçevesinden verildiği ve Kemalizm'in ilkelerine olumlu vurgunun, bunun karşıtı içinde olan türban gibi tüm siyasal slamcı yaklaşımlara karşı olumsuz vurgunun yapıldığı görülmüştür. Hatta köşe yazılarında, bu olumsuz söylem, siyasal slam'ın önüne geçmek için toplumsal bir harekete ihtiyaç olduğunu iddettiren ekilde vurgulanmıştır. Olay taraflarının değerlendirilmesi olarak ise, kadın aday ve vekillerin sözlerine yer verilmiştir.

Söylem analizinin ikinci aşaması söz dizinsel yapı, kelime seçimleri ve retorik in incelenmesinden oluşan mikro analizdir. Gazetenin haberleri cümle yapıları, kelime seçimleri incelendiği zaman, slamcılara karşı olan olumsuz söylemin ve laikli ele yapılan olumlu söyleme uygun kelime ve cümleler seçildiği görülmüştür. Ayrıca gazete, kadın konusuyla ilgili olarak eksikli demokrasi, kadın politikacıların politikaya girdikten sonra erkek gibi davranması ile ilgili olarak da, siyasal travestizm gibi kavramlar kullanmıştır. Gazetenin retorik olarak bir kadın siyasal sivil toplum örgütü olan KA-DER'in görüşlerine yer verdiği görülmüştür.

Hürriyet gazetesindeki haberler makro olarak öncelikle belıklar belamında incelenmiştir.

- *Doğunun cesur kadın adayları*, 10 Nisan 1999.
- *Meclise bel örtülü girerim*, 15 Nisan 1999.
- *Mecliste 22 kadın*, 20 Nisan 1999.

- *Merve ricası*, 29 Nisan 1999.
- *Lahiyat profesöründen kavakçıya türban dersi*, 30 Nisan 1999.
- *FP'den sürpriz: türbanı parti meselesi yapmayız*, 30 Nisan 1999.
- *Sincar'ın e i HADEP'ten ba kan*, 21 Nisan 1999.
- *Türban krizine rapor*, 24 Nisan 1999.
- *Ba örtüsü suni gündem*, 25 Nisan 1999.
- *FP'li Oya Akgönenç'ten ça da görüntü*, 28 Nisan 1999.

Gazetenin haber başlıklarında ve haber girişlerinde en fazla ön plana çıkardığı temanın türban olduğu görülmüştür. Bunun dışında sadece Mecliste 22 Kadın başlıklı haber kadın siyasetçilerin duyurulmasına yöneliktir. Türban konusunun ön plana çıktığı haberlerin girişleri şöyledir. *Ba örtüsü ile meclise girerim: FP'nin istanbul 1. bölge milletvekili adayları Merve Kavakçı, seçildi i takdirde TBMM'ye ba örtüsü ile gidebileceğini söyledi.* Kavakçı'nın devamında şu sözlerine yer verilmiştir: *ben ilk anda hiç bir şey yapmadan da bir şeyi temsil ediyorum. Durmam dahi görevimin bir parçası.* *lahiyat profesöründen kavakçıya türban dersi* başlıklı haberde ise şöyle denilmektedir: *' nancı gereği örtü olduğu iddiasıyla ba imanı açmam diye direktif, yemin töreni için toplanacak meclisin ilk gününde büyük bir kriz ya ananın sinyalinin veren FP'li Merve kavakçıya ders gibi tepki geldi.'*

Gazetenin olayı ele aldığı biçiminin tamamen türban konusu başlığında olduğu söylemek mümkündür. Bu başlıkta başlık/ardalan bilgisi olarak gazetenin başlıkta kadının örtünmesi üzerine kurulmuştur. *lahiyat profesöründen kavakçıya türban dersi* başlıklı haberde bu başlık ve ardalan şöyle kurulmuştur. *lahiyat profesörünün şu açıklamalarına yer verilmiştir: ' örtünme kuranda emir olarak vardır. Ancak inanç esasları içinde mütalaa edilebilecek bir emir, namaz, oruç, Allah'a ve Peygamber'e inanma gibi inanç esasları, farz değildir. Örtünme ikinci derecede ferî bir hükümdür.'*

Olay taraflarının değerlendirilmelerine de yer verilmiştir, türban konusunda türbanlı milletvekillerinin görüşlerine yer verilmiştir. MHP'nin türbanlı vekilinin gerekirse türbanını çıkararak genel kurula girebileceğini açıklamasına yer verilmiştir. Bunun yanında Merve kavakçının da açıklamalarına yer verilmiştir.

Haberler mikro ba lamda söz dizinsel yapı, kelime seçimleri ve retorik bakımından incelenmiştir. Gazetenin ana olayı ele aldığı türban ba lamında nötr bir yaklaşıma sergilediğini söylemek mümkündür. Gazete konuyla ilgili bir taraftan Merve Kavakçı'nın sözlerine yer verirken, diğer taraftan konunun uzmanı bir ilahiyat profesörünün türbanın farz olmadığına dair sözlerini haber yapmıştır. Ancak burada asıl gözden kaçırılmaması gereken konu, kadının siyasal temsilciliği ba lamında yapılan haberlerinin hiçbirinin asıl öznesinin kadın olmamasıdır.

İncelenen en son gazete Zaman'dır. Gazetenin haberleri öncelikle haber başlıkları, girişleri, ana olayın ele alınış biçimi, ardalan/ba lam bilgisi ve olay taraflarının değerlendirilmelerinden oluşan makro ba lamda incelenmiştir. Gazetenin konuya ilişkin haber başlıkları şöyledir:

- *'Türk kadınının Politik Serüveni: Politikanın Kadın Yüzü', kültür sanat kö esri, 29 Nisan 1999.*
- *'Kavakçı Meclisin en genç ikinci vekili: Merve divan üyesi', 29 Nisan 1999.*
- *'Menderes: Ba örtülü vekiller için endişeye gerek yok', 29 Nisan 1999.*
- *'Ecevit'de arıda tak içeride aç: ba örtüsü tavrı', 30 Nisan 1999.*
- *'Birinci mecliste sadece üç ba ı açık erkek milletvekili vardı', 25 Nisan 1999.*
- *'Siyaset, babamın vasiyeti', 10 Nisan 1999.*

Gazete başlıklarında tematik olarak, yoğunluklu olarak türban konusunun ön plana çıkarıldığı görülmüştür. Bunun dışında kültür sanat kö esinde çıkan bir haberde, Türk kadınının politik temsilciliği tartışılmıştır. Siyaset, babamın vasiyeti başlıklı haberde ise kadınların siyasetteki ikincilliğine yapılan vurgu ön planda tutulmuştur. Bu haberde CHP'li Kasım Gülek'in kızı Tayyibe Gülek'le yapılan söyleşiyeye yer verilmiştir. Ancak haber başlığı gazetenin en ön plana çıkarmak istediği konuyu vurguladığından, Gülek'in söyleşisine ilişkin haberde, babasının siyasetçi olduğu ve onun mirası olarak siyaset yaptığı sözü ön plana çıkarılmıştır. Bu durum da erkeklerin olmadığı yerlerde onu ikame etmek için siyaset yapan kadınları yani kadınların siyasetteki ikincil rollerini ön plana çıkarmaktadır.

Gazetenin haber hiyerarşisinde üst sıralara yerleştirildiği temaları öne çıkardı. İkinci haber girişleridir. Türban konusunun ön plana çıktığı başlıklara ait haberlerin girişleri de aynı temayı işlemektedir. Menderes: Başörtülü vekiller için endişeye gerek yok başlıklı haberin girişidir. Öyledir: *'FP Genel Başkan Yardımcısı Aydın Menderes, FP İstanbul Milletvekili Merve Kavakçı'nın başörtüsüyle Meclis'e girişi konusunda, "Demokrasi bir kurumlar ve kurallar rejimidir. Ne gerekiyorsa yapılır. Herhangi bir endişeye mahal oldu unu sanmıyorum." dedi.'*

Ecevit: Dışarıda tak, içeride açık başlıklı haberin girişidir. Öyledir: *Başbakan Bülent Ecevit, başörtülü milletvekili Merve Kavakçı'nın Meclis Genel Kurul Salonu'na gelenekle mi giyim kuşam kurallarına uyararak gelmesini umdu unu söyledi. Ecevit, "Benim bu hanım milletvekiline tavsiyem, Meclis binasına isterse başörtüsü ile gelir. Ama Meclis genel kurul salonuna, mutlaka Meclis'in gelenekle mi giyim kuşam kurallarına uyararak gelmesini temenni ediyorum" dedi.*

Kadının politikadaki yerini vurgulayan tek yazı kültür sanat köşesinde, Türk kadınının politik serüveni başlılıkla çıkmıştır. Haberin girişidir. Öyledir: *Rakamların dili acımasız bir tablo ortaya çıkarsa da siyaset, kadınların gündeminde hep vardı. Bu gizli gündem maddesi her geçen gün toplumsal bilinç ve aktivitesini artıran kadının dünyasında hep yedekte tutuldu. Kadının sosyal ve siyasal mücadelesi ise bugün hala flu bir tablo sergileyen Cumhuriyet öncesi dönemin son kertesinde başlandı. Haber kadın mücadelelerinin Cumhuriyetten önce başlanmasına vurgu yapmaktadır. Öyle denilmektedir: *Türk kadınının siyasal bilinçlenmesi hep Cumhuriyet'le ya it dü ünülse de bunun köklerinin daha derinlerde oldu u bir gerçek. Çünkü kadının siyasallaşmasında Cumhuriyet'i milat yapmamız tarihi gerçekleri saptırmamız anlamına da geliyor.* Türk kadınının politik mücadelesi Cumhuriyet öncesine dayanmakla birlikte, Cumhuriyete kadar hiçbir hak elde edememiştir. Haklarını teslim etme anlamında Cumhuriyet yönetiminin göstermi olduğu tutumu göz ardı etmemek gerekmektedir. Gazetenin, kadın hakları konusunda hazırladığı bu haberde, özellikle Cumhuriyetin bu konuda milat olarak görülmemesi gerektiğini vurgulaması, Kemalist ideolojiyi ve Cumhuriyet değerlerini eleştiren dü üncenin bir ürünüdür.*

Ba örtüsü ile ilgili Ba örtülü Azeri milletvekili Memmedova: Örtünmek akide i i ba lıklı haberin giri i de türban konusunu olumlayan söylemi devam ettirmektedir. Haberin giri i öyledir: *‘ Türkiye’de ba örtülü milletvekilleri tartı ma konusu yapılırken, smet Memmedova ba örtüsüyle Azerbaycan Parlamentosu'nun en ön saflarında yer alıyor. Ba örtülü Azeri milletvekili Doç. Dr. smet Memmedova, TBMM'ye giren ba örtülü milletvekilleri Nesrin Ünal ve Merve Kavakçı'yı savunarak, " nanıyorlar ki, ba larını örtmü ler. Ba örtüsü akide, inanç i i. Üstelik insan hak ve hürriyetleri kapsamında da insanların hakkı. Kimse kimseye bu konuda baskı yapmamalı. " dedi. ’* Gazetenin türban konusundaki olumlu söylemi, ba ka ülkelerden gösterilen örneklerle desteklenmeye çalı ılmı tır.

Makro çözümlemenin üçüncü adımını, ana olayın ele alınımı biçimidir. Zaman gazetesinde kadının siyasal temsilcili i olayının türban çerçevesinde ele alındı ı görülmektedir. Bu ele alı , türbanı olumlayan, türbanı ele tirenleri ise olumsuzlayan bir söylemle desteklenmektedir. Ayrıca gazete kadın politikacı olarak sadece Merve Kavakçı'nın ve Tayyibe Gülek'in haberlerine yer vermi tir. Merve Kavakçı'ya ili kin haberler de türban konusu ön plana çıkarken, Tayyibe Gülek'e ili kin haberde ise babasının siyasi geçmi i ön plana çıkarılarak, siyasal temsilci olarak kadın konusunun tamamen göz ardı edildi i görülmü tür. Gazetenin kadın hakları konusunda herhangi bir ardalan bilgisine yer vermedi i görülmü tür. Gazete konuyu, asıl ba lamından saptırarak türban ba lamında ele almı tır.

Söylem çözümlemesinin ikinci ana ba lı ı olan mikro analiz içinde, cümle yapılarının incelenmesinden olu an söz dizinsel yapı, kelime seçimleri ve retori i barındırmaktadır. Gazetenin farklı haber ve kö e yazılarındaki cümle yapısı, türbanı olumlayan bakı açısını desteklemektedir. Ba örtülü Azeri milletvekili Memmedova: Örtünmek akide i i ba lıklı haberde öyle denilmektedir: *‘ Bakü'nün 17 sayılı Me taga seçim dairesinden ba ımsız olarak parlamentoya giren ve dört yılı a kın süredir ba örtüsünü hiç çıkarmayan smet Memmedova, Türkiye’de iki kadın milletvekilinin ba larının açtırılması için yapılan baskıya bir anlam veremedi ini söyledi. ’* Gazete, meclis içtüzü üne ve kılık kıyafet kanununa uygun davranması çe itli politikacılarla ilgili milletvekilleri için, ba larının açılması için yapılan baskı ifadesini kullanmı tır.

Ayrıca gazetenin örtünmeye ili kin tüm haberlerinde ba örtüsü kelimesini kullanması muhafazakâr ideolojik pencereden haberlerin verildi ini göstermektedir. Örtünmeyi ba örtüsü ya da türban olarak nitelendirmek iki farklı ideolojiyi ve dünyaya bakı biçimini ifade etmektedir. Özellikle bu dönemde ortaya çıkan laik- anti laik kampla masında, 'laik' kesim, bunu siyasi bir simge olarak algıladı ı için türban demek, 'anti laik' kesim ise, bunu bir dini özgürlük olarak algılayıp ba örtüsü kelimesini kullanmaktadır.

Azeri milletvekilinin sözleri, aynı zamanda gazetenin haberin gücünü arttırmak için kullandı ı bir retorik stratejisidir. Haberde milletvekilinin u sözlerine yer verilmi tir:

"Ba örtüsü siyasi simge de ildir. Allah'ın emridir. nancın, akidenin gere idir. Azerbaycan anayasasında Türk anayasasında oldu u gibi insan hak ve hürriyetleri geni yer tutuyor... TBMM de anayasal hak ve hürriyetleri dikkate alarak, e er engelse Meclis iç tüzü ünü rahatlıkla de i tirebilmeli."58 ya mda oldu unu ve hacca gitti ini dile getiren smet Memmedova, sözlerini öyle sürdürdü: "Dört çocuk annesiyim. Bakü Devlet Üniversitesi'nde derslere de ba örtülü giriyorum. Ne Meclis'te, ne de üniversitede kimse bana 'Ba mı niye örtün? Aç' demedi. Türk'ün örf ve adetlerinde, geleneklerinde bu olgu zaten yerle mi tir. Her konuda örnek aldı ımız Türkiye'nin bu konuda kadınlara kar ı saygılı olaca mı umuyorum."

Gazetenin, aynen aktardı ı bu sözlerde öne çıkan birkaç unsur vardır. Birincisi, örtünmenin siyasi bir simge olmadı ına ve bir insan hak ve hürriyeti oldu una yapılan vurgudur. kincisi, gazetenin, milletvekilinin sözleri üzerinden türbanın sadece mecliste de il, üniversitelerde de serbest olmasına tam bir inanç besledi i ortaya çıkmaktadır. Üçüncüsü, bunun bir Türk örf – âdeti oldu una vurgu yaparak ola anla tırma çabasıdır. Dördüncüsü ise, *Türkiye'nin bu konuda kadınlara kar ı saygılı olaca mı umuyorum* cümlesi ile ortaya çıkartılan Türkiye'deki tüm kadınların böyle bir sorunu varmı algısı yaratılmaya çalı ılmasıdır. Bu haber, gazetenin kadının siyasal temsilcili ine ili kin verdi i haberin ideolojik arka planını ve muhafazakâr dü üncenin konu hakkındaki görü lerini özetler nitelikte olması bakımından çok önemlidir. Gazetenin bu ideolojik çerçevesi, kadınların siyasal temsilcili ine ili kin dü ünsel tartı manın yapıldı ı tek

haberde ise, kadınların bu hakları Cumhuriyet'e borçlu olmadığı vurgusu ile desteklenmiştir. Türk kadınının politik serüveni başlıklı bu haberde, Osmanlı kadınlarının yaptığı mücadele ayrıntılı bir şekilde verilmiş ve Cumhuriyet'in bu konuda milat kabul edilmemesi gerektiği söylenmiştir. Haberde, Osmanlı'daki mücadele anlatılırken, Cumhuriyet dönemi sonrası için şöyle denilmektedir: *'Cumhuriyet'ten sonra Türk kadınının aktif politika süreci oldukça çetrefilli bir yol takip eder. Bu yol uzun ve alengirlidir.'* Haberin Cumhuriyet dönemini olumsuzlayan bu söylemi, retoriksel olarak özellikle örtünme konusunda gazetenin genel söylemine uygun görülmeye yer verilmesiyle desteklenmiştir. Sosyolog Dr. Fatma Karabıyık Barbarosolu'nun sözlerine yer verilmiştir: *Tek sorunları yeniden seçilmek olmamalı. "Kadın parlamenterlerden beklediğim en önemli husus bir daha seçilmemeyi göze alarak; siyasetin kirine bulaşmadan çalıabilmeleri. Bu bakımdan birinci olarak baörtüsü meselesine her partiden kadın parlamenterin bir araya gelerek çözüm bulabileceğine inanmak istiyorum. Her görüşten kadın parlamenter baörtüsü özgürlüğünü savunduğunda demokrasi sınavında önemli bir adım olacaktır."* Burada baörtüsü özgürlüğü kelimesinin kullanılması, genel söylemi ve ideolojik bakıma açısını desteklemektedir.

1999 genel seçimlerinde kadınların siyasal temsilciliğinin yazılı basında örneklem olarak alınan gazetelerde nasıl temsil edildiğine bakıldığında; gazetelerin bu konudan ziyade, kadını temelinde laiklik ve Cumhuriyet değerlerine bağlılıkla, bunu ele tiren iki ideolojik bakıma türban konusunu tartışmasının bir öznesi haline getirdiği görülmüştür.

3.1.3.3.6) 3 Kasım 2002 Genel Seçimleri

2002 genel seçimleri Türkiye açısından yeni bir dönemin başlangıcı olmuştur. 2001 yılında yaşanan siyasi ve ekonomik kriz, IMF programını uygulamak üzere Kemal Derviş'i Türk ekonomisinin başına getirmiştir. Başbakan Ecevit'in rahatsızlanması, İsmail Cem önderliğinde yeni bir siyasi parti kurma amacıyla, DSP'den istifaların çoğalması DSP-MHP-ANAP koalisyonunun sonunu getirmiş ve 3 Kasım 2002'de genel seçimler gerçekleşmiştir. Genel seçim öncesinde yapılan anketlerde bir AKP-CHP

koalisyonunun ortaya çıkacağı beklenirken, AKP tek başına hükümeti kuracak çoğunluğu elde etmiş, CHP dışındaki tüm partiler de parlamento dışında kalmıştır. Fazilet Partisinden ayrılan milli görüş kökenli genç bir grubun kurduğu Adalet ve Kalkınma Partisi ideolojik yapısını muhafazakâr demokrat olarak tanımlamaktaydı. Parti sadece milli görüş kökenli kentlerden değil, kentlerin var olduğu bölgelerinden, merkez sağ partilerin tabanlarından da oy almıştır. Partinin başkanı olan Tayyip Erdoğan da, farklı bir tür lider imajı çiziyordu, mütevazı ve muhafazakâr bir geçmişi vardı, iyi bir eğitim almamıştır, hiçbir yabancı dil bilmiyordu. 2002 seçimlerinden sonra böyle bir siyasi atmosferde, özellikle milli görüş kökenli AKP'nin iktidara gelmesinin ardından, laiklik üzerine yapılan tartışmaların daha da yoğunluk kazanmıştır. Kadının siyasal temsilciliği konusuna yazılı basın ilgisinin artması görülmekle birlikte, konunun laiklik ve türban üzerinden daha yoğun bir şekilde tartışılmaya başlanması görülmüştür. Bu seçim dönemine ilişkin olarak Cumhuriyet, Hürriyet ve Zaman gazeteleri, 3 Ekim 2002 – 10 Kasım 2002 tarihleri arasında yaklaşık 36 günlük bir süreçte incelenmiştir. Yaklaşık olarak toplamda bu seçim dönemine ilişkin 108 gazete taranmıştır.

İncelenen ilk gazete Cumhuriyet'tir. Cumhuriyet gazetesindeki haberler öncelikle makro bağlamda incelenmiştir. Makro çözümlemede tematik çözümleme bağlamında üst bağlam, bağlam, alt bağlam ve haber girişlerinin hangi temaya ön plana çıkardığına bakılmıştır. Cumhuriyet gazetesinde 2002 seçimleri öncesinde kadın ve siyaset konusuna ilişkin yer alan haberlerin başlıkları şöyledir:

- *Kadın Koalisyonu Girişimi: Parlamento kadınları gönderin*, 17.10.2002.
- *İstanbul'daki Toplantı Bugün Başlıyor: Kadın parlamenterler barış için buluşuyor*, 17.10.2002.
- *Kadın Parlamenterler Birliği Konferansı: Uygarlık Düzeyi Kadının Konumuyla Bağlantılı*, 18.10.2002.
- *Aptes Bozan DEHAP adayı*, Köşe yazısı, 21.10.2002.
- *Zorunlu eğitim 12 yıla çıkarılmasıyla kadınların toplumdaki konumu güçlenecek. Çocuk anneleri savaşı açıldı*, 25.10.2002.
- *'Kadınlar Halk Fırkası'*, Dergi, 27.10.2002.
- *Ders kitaplarındaki cinsiyet ayrımcılığı azalıyor: Erkek çocuk toz alıyor, Baba artık mutfakta*, 7.11.2002.

- *Meclis'teki üçüncü nönü*, 9.11.2002.
- *Liderler "erkekçe" konu saydı*, dergi, 6.10.2002.
- *Kadınlar ilk sırada*, kö e yazısı, Duygu Asena, 13.10.2002.
- *'Nasıl sava açılır'*, Kö e Yazısı Duygu Asena, 20.10.2002.
- *Seçimin kadınları: ki Hafta sonra oy kullanacağız. Seçimlere katılacak 18 partiden 13'ünün kadın aday sayısı 859. kadın adayların gündeminde, kadınların istihdamı, e itimi, iddetten korunma, yalansız politika ve barı var. CHP, ÖDP, ANAP, DEHAP ve DYP'li kadın adaylar neden politikaya atıldıklarını, ne talep ve ne vaat ettiklerini anlattılar.* 20.10.2002.
 - Ayda Özlü Çelik: Asla Yalan Söylemeyeceğim, 20.10.2002.
 - Filiz Özlü: Biz Bir Kadın Hareketiyiz, 20.10.2002.
 - Güler Bengüer: Kadın Ayakları Üzerinde Dursun diye.
 - Oya Baydar: Yasaklama Yasaktır demek için, 20.10.2002.
 - Pınar Türenç: Ayıplara Dur Diyeceğiz, 20.10.2002.
 - Aysel Tuğluk: Siz Umudumuzsunuz, 20.10.2002.

Cumhuriyet gazetesinin haberlerinin ve kö e yazılarının başlıklarında hangi konuyu ön plana çıkardı ı incelendi inde temalarına göre öyle bir sınıflandırma yapmak mümkündür.

Birinci grup haberler, daha fazla kadının parlamentoda yer almasına ili kin talepler ve kadın adayların tanıtılmasına ili kindir. Ör: *Parlametoya kadınları gönderin, Seçimin kadınları, Kadınlar ilk sırada, Meclis'teki üçüncü nönü, Aptes Bozan DEHAP adayı.*

İkinci grup haber, var olan kadın parlamenterlerin ilgilendikleri konulara ili kindir. Ör; *İstanbul'daki Toplantı Bugün Başlıyor: Kadın parlamenterler barı için buluşuyor, Kadın Parlamenterler Birliği Konferansı: Uygarlık Düzeyi Kadının Konumuyla Başlatıldı.*

Üçüncü grup haberler ise, toplumsal cinsiyet e itsizli inin farkındalı na dikkat çekmeye yönelik haberlerdir. *Ders kitaplarındaki cinsiyet ayrımcılı ı azalıyor: Erkek çocuk toz alıyor, Baba artık mutfakta, Zorunlu e itimin 12 yıla çıkarılmasıyla kadınların toplumdaki konumu güçlenecek. Çocuk anneli e sava açıldı* başlıklarıyla verilmiştir.

Son grup haberler ise, '*Kadınlar Halk Fırkası*' başlıklı haberde olduğu gibi tarihsel arka plan vermeye yöneliktir.

Haber başlıklarında ve haber girişlerinde gazetenin en çok ön plana çıkarmak istediği konu yer almaktadır. Bu başlıkta gazetenin haber başlık ve girişleri incelenmiştir. Birinci grup olarak nitelenen haberlerden; *Parlamentoya Kadın Gönderin* başlıklı haberin girişi şöyledir: '*Kadın Koalisyonu Girişimi sözcüsü ve Türk Kadınlar Birliği Genel Başkanı avukat Sema Kendirci, kendi illerinde ve bölgelerinde ilk üç sıraya kadın aday koyan partilere oy vereceklerini söyledi. Türkiye'deki tüm kadınlara seslenen Kendirci, "Oylarımız, parlamentoya bir kadın taşıyor" dedi*'. Gazete bu haber girişinde, kadın sorunlarına en fazla değinecek grubun yine kadınlar olduğu temasını ön plana çıkarmıştır. Bu gruptaki diğer haberler kadın adayları tanıtmaya yöneliktir. Kadın adaylar tanıtılırken ön plana çıkarılan temalardan biri, erkeklerin gölgesinde siyaset ya da siyasetteki ikincillik meselesidir. Bu duruma örnek olarak *Mecliste Üçüncü nöme* başlıklı haberin girişi şöyledir: '*2. Cumhurbaşkanı Ahmet Necdet Sezer'in torunu, CHP Ankara Milletvekili Ayşe Gülsün Bilgehan, parlamenterlik görevi süresince sadece kadınlara değin, tüm yaşlara yönelik projeler üreteceğini söyledi*'. Bu haberde milletvekili adayından ziyade dedesi ön plana çıkarılmıştır. *Kadınlar ilk sırada* başlıklı Duygu Asena'ya ait köşe yazısının girişi ise şöyledir:

'Kadını yok saymayan partiler de var ama ne yazık ki bu seçimlerde basın onları yok sayıyor gibi. Zorla, sanal iki turlu seçimi yarattık sanki... Kadının erkeğin gönlünü eylemlendirmek ve ona hizmet etmek için dünyaya geldiğini savunan insanların bulunduğu bir partiden bu konuda zaten bir beklentimiz yok, ama keke kendilerine sosyal ve demokrat diyen partilerimiz de kadın konusunda böylesine hassas olsalardı⁴⁸⁸.'

Seçimin kadınları başlıklı haberde ise kadın milletvekili adaylarıyla yapılan söyleşiler yapılıyor. Bu söyleşilerde kadınların durumunun iyileştirilmesi, Kürt sorunu, kadın istihdamı gibi konular ön plana çıkarılmıştır.

İkinci grup haberler kadın politikacıların ilgilendikleri konularla ilgili kildir. *İstanbul'daki Toplantı Bugün Başlıyor: Kadın parlamenterler barış için buluşuyor*

⁴⁸⁸ "Kadınlar ilk sırada", Duygu Asena, **Cumhuriyet**, 13.10.2002.

ba lıklı haberin giri i öyledir: *'Türkiye ve kom u ülkelerin kadın parlamenterleri, bölgesel barı ı ya ama geçirmek ve ülkeler arası i birli ini arttırmak üzere "Türkiye ve Kom uları-Kadın Parlamenterler Barı ve birli i Konferansı"nda bir araya gelecek.* Bu konuyla ilgili bir di er haber udur: *Türkiye'nin kom u ülkelerinden gelen milletvekilleri birlik ça rısı yaptı: Kadınlar kalıcı barı istedi.* Bu haberin giri i ise öyledir: *Marmara Grubu Vakfı nsan Hakları Platformu'nun düzenledi i, "Türkiye ve Kom uları Kadın Parlamenterler Barı ve birli i Konferansı" nın son gününde çe itli ülkelerde bir araya gelen kadın milletvekilleri dünya için kalıcı "barı " istediler: Kadın Parlamenterler birli i Konferansı: Uygarlık Düzeyi Kadının Konumuyla Ba lantılı* ba lıklı haberin giri i ise öyledir: *Türkiye'nin içinde bulundu u co rafyada barı ve i birli inin sa lanması için düzenlenen konferansın açılı ı dün gece yapıldı. Adalet Bakanı Aysel Çelikel, kadının siyasette daha çok yer almasının dünya barı na daha fazla katkıda bulunaca mı söyledi.* Di er gazetelerde olmayan bu tema ile kadın politikacıların dünyadaki di er önemli konulara ili kin görü leri ve çözüm önerileri ön plana çıkarılmı tır. Bu tarihe kadar kadın konusunun i lendi i haberlerde, kadın politikacıların, genellikle kadın konusuna ili kin görü lerine yer verilmi ti. Cumhuriyet gazetesi, 2002 genel seçimleri döneminde kadın milletvekillerinin, erkeklerde oldu u gibi dünya sorunlarına ili kin görü lerine yer vermi tir.

Gazetenin haber ba lıkların ve giri lerinde ön plana çıkardı ı üçüncü tema, toplumsal cinsiyet e itsizli inin ve kadının toplumdaki geri kalmı lı ının farkındalı na dikkat çekmektir. *Zorunlu e itimin 12 yıla çıkarılmasıyla kadınların toplumdaki konumu güçlenecek. Çocuk anneli e sava açıldı* ba lıklı haberin giri i öyledir: *BM verilerine göre, Türkiye'de kadınların yüzde 27,8'i hâlâ okuma-yazma bilmiyor. UNICEF Türkiye Temsilcisi Edmond Mcloughney kız çocuklarının okula devam etmeleri konusunda ailelerin ikna edilmesi gerekti ini söyledi.* Ders kitaplarındaki cinsiyet ayrımcılı ı azalıyor: Erkek çocuk toz alıyor, Baba artık mutfakta ba lıklı haberin giri i ise öyledir:

'4 Türkçe 1. sınıf ders kitabında yer alan "Ailede Sevgi ve Dayanı ma" ba lıklı bölümden: "Serkan, odasındaki i ini bitirdi. Hemen anne ve babasının yanına gitti. Annesi ve babası mutfakta kahvaltı hazırlıyordu. Serkan anne ve babasına, 'Size yardım

*etmemi ister misiniz?' diye sordu. "Haberin devamı öyledir: Ders kitaplarındaki cinsiyet ayrımcılığı giderek azalıyor. Ders kitaplarındaki resimlerde, artık erkekleri de mutfakta görüyoruz. Henüz payla ma yok. Babalar, su doldurarak, çay koyarak yeme i yapan anneye yalnızca yardım ediyor. Ama olsun, anne mutfakta i yaparken babanın yalnızca gazete okudu u ders kitapları dü ünüldü ünde bu da çok önemli bir adım.*⁴⁸⁹

Bu haber giri i, ders kitaplarında yapılan de i ikli e dikkat çekerken, gazetenin erkeklerin artık mutfakta resmedilmesini büyük bir de i iklik olarak görmekle birlikte yeterli görmedi ini de ortaya koymaktadır.

Makro analizin ikinci boyutunu olu turan tematik çözümleme yani olayın ele alını biçimi, ba lam/ardalan bilgisi, olay taraflarının de erlendirmeleri açısından haberler incelendi inde, gazetenin kadın-siyaset konusunu, e itlik, toplumsal cinsiyet gibi dü ünsel görü ler ba lamında ele aldı nı ve kadın politikacıların ilgilendikleri di er konulara da yer verdi i görülmü tür. Bu bakımdan, gazetenin haberlerinde ardalan ve ba lam bilgisinin de sunuldu unu söylemek mümkündür. Özellikle 27.10.2002 tarihli Dergi ekinde 'Kadınlar Halk Fırkası' adıyla çıkan ve geni bir yer ayrılan haberde, Türk toplumunda kadın hareketinin öncülü ünü üstlenmi Nezihe Muhittin tanıtılmakta ve kadınların seçme ve seçilme hakkını elde etmek için verdikleri mücadele kurdukları Kadınlar Halk Fırkası ba lamında aktarılmaktadır. Olay tarafları olarak da milletvekillerinin görü lerine yer vermi tir. Bu dönemdeki Cumhuriyette dikkat çeken bir unsur, gazetenin kadın milletvekillerinin kadın sorunları dı nda kalan dünya sorunları, barı gibi konulara ili kin açıklamalarına yer verilmi olmasıdır.

Söylem analizinin ikinci a masını cümle yapısı, kelime seçimleri ve retorikten olu an mikro inceleme olu turur. Gazetenin cümle yapısı ve kelime seçimlerinde de kadın sorunlarına ve kadınların siyasal alan dı nda kalmalarına yaptı ı vurguya rastlanmaktadır. Retoriksel olarak Kadın Koalisyonu giri iminin ve Kadın Parlamenterler birli i Konferansında daha fazla kadının parlamentoya gönderilmesine yönelik görü lere yer vererek, haberin gücünü arttırmı tır.

⁴⁸⁹ 'Ders kitaplarındaki cinsiyet ayrımcılığı azalıyor: Erkek çocuk toz alıyor, Baba artık mutfakta', **Cumhuriyet**, 7.11.2002.

2002 seçim dönemine ilişkin incelenen bir diğer gazete Zaman'dır. Zamanın konuya ilişkin haberleri de önce makro, sonra mikro incelemeye tabi tutulmuştur. Öncelikle makro incelemenin ilk aşamasını oluşturan haber başlık ve girişlerini içeren tematik inceleme yapılmıştır. Gazetenin konuya ilişkin haber başlıkları şöyledir:

- *24 kadın vekilin 11'i İstanbul'dan*, 5.11.2002.
- *AK Parti kadın kollarından örnek kampanya*, 10.11.2002.
- *AK Parti Kadın Kolları başkanı 'Cumhuriyeti ya atalım' çağrısı*, 29.10.2002.
- *24 kadın vekil Meclis'e girdi*, 5.11.2002.
- *AK Parti'li kadınlar seçmene teşekkür etti*, 7.11.2002.
- *Kadınlar, kadın milletvekillerinin sorunlarına sahip çıkmasını istiyor*, 6.11.2002.
- *Siyasetin güçlü kadınları Meclis dışı kalmadı*, 6.11.2002.
- *Seçim ertesi 'slam ve kadın'*, Köşe Yazısı, Elif Şafak, 10.11.2002.
- *DYP'li kadınlar seferberlikle seçmen avına çıktı*, 19.10.2002.

Gazetenin haber başlıklarında ön plana çıkardığı temalar, AKP'li kadın milletvekilleri, yeni seçilen kadın vekillerin duyurulması, 'slam ve kadın' konularıdır.

Gazetenin *24 kadın vekilin 11'i İstanbul'dan*, *24 kadın vekil Meclis'e girdi*, *Siyasetin güçlü kadınları Meclis dışı kalmadı* başlıklı haberleri bilgi vermeye yöneliktir. *AK Parti kadın kollarından örnek kampanya*, *AK Parti Kadın Kolları başkanı 'Cumhuriyeti ya atalım' çağrısı*, *AK Parti'li kadınlar seçmene teşekkür etti* başlıklı haberleri ise AKP'yi ön plana çıkarmaya yöneliktir. Elif Şafak'ın '*seçim ertesi 'slam ve kadın'*' başlıklı köşe yazısı ise 'slam'da kadın konusunu tema olarak ön plana çıkarmaktadır.

İkinci olarak gazetenin haber girişleri incelenmiştir. *24 kadın vekilin 11'i İstanbul'dan* başlıklı haberin giriş şöyledir: '*3 Kasım erken genel seçimlerinde Meclis'e 24 kadın milletvekili girdi. Türkiye genelinde seçilen 24 kadın milletvekilinden 11'ini İstanbul seçerken, AKP İstanbul'dan 6 kadın aday Meclis'e taşıdı. Seçimlerden ikinci parti olarak çıkan CHP, kadın milletvekili seçtirme kategorisinde de AK Parti'nin ardından 2. oldu.*' Haber girişinden de görüldüğü gibi başlangıçta gazetenin bu haberi bilgi vermeye yönelik yaptığı düşünülse de, haberin bunun çok ötesinde AKP'yi olumlu

bir ekilde öne çıkarmak ekinde verildi i görülmektedir. Bunun dı ındaki haberler bilgi vermeye yöneliktir. *Siyasetin güçlü kadınları Meclis dı ında kaldı*ba lıklı haber u giri le verilmektedir: “*Uzun süre Türk siyasetinde adından söz ettiren kadın siyasetçiler, son seçimde Meclis’e giremedi. Partisi Meclis dı ında kalan DYP Genel Başkanı Tansu Çiller liderlikten çekilece ini açıklarken, partileri barajı a amayan ANAP’lı I ılay Saygın, SP’li Oya Akgönenç ve DSP’li Tayyibe Gülek Meclis dı ında kaldı.*”Bu, siyasette de i en kadın yüzleri hakkında bilgilendirmeye dönük bir haberdir.

AKP temasını ön plana çıkaran haberlerin giri leri ise öyledir: *‘AK Parti Kadın Kolları ba kanından ‘Cumhuriyeti ya atalım’ ça rısı*’ba lıklı haberin giri inde; *Adalet ve Kalkınma Partisi (AK Parti) Kütahya Kadın Kolları Ba kanı Meral Bozo lu, “Cumhuriyetimizi güçlendirelim, yüceltelim ve ilelebet ya atalım.” ça rısında bulundu. Cumhuriyet rejiminin Türkiye ’nin tarih boyunca elde etti i en önemli kazanımlarından biri oldu unu belirten Bozo lu, 29 Ekim Cumhuriyet Bayramı nedeniyle parti il binasında basın toplantısı düzenledi.*’denilmektedir. Gazetenin kadın kolu ba kanının Cumhuriyet vurgusunu ön plana çıkarması ilgi çekicidir. Çünkü bu dönemde Cumhuriyet de erlerine sahip çıkma üzerine yapılan tartı malarda, toplumun belirli bir kesimi tarafından kar ıt tarafta olmakla nitelendirilmi tir. Gazetenin AKP’nin Cumhuriyete sahip çıkma ça rısına vurgu yapması, AKP’yi bu ba lamda ele tiren görü lerin aksini vurgulamaya çalı ması bakımından ilgi çekicidir.

Tematik olarak ön plana çıkan üçüncü konu slam ve kadına ili kindir. Elif afak’ın kaleme aldı ı bu kö e yazısında Amerika’da slam’ın kadına yakla ımına duyulan önyargı vurgulanmaktadır.

Makro çözümlemenin ikinci a amasını olu turan tematik analiz bakımından gazetenin haberleri incelendi inde, gazetenin ana olayı AKP’ye olumlu söylem, CHP’ye olumsuz söylem temelinde aldı ı görülmektedir. Sadece AKP’li kadınlara ili kin haberlerin yapılması ve bu haberlerin içeri inde CHP ile bir kıyaslamının yapılması bu söylemi göstermesi bakımından önemlidir. Gazetenin haberlerinde, AKP’li aday ve seçilmi kadınlar ön plana çıkarılırken, kadın-siyaset ili kisine dair

dü ünsel tartı malara ve arda lan/ba lam bilgisine yer verilmemi tir. Olay taraflarının de erlendirmeleri ba lamında ise kadın milletvekillerinin görü lerine rastlanmamı tir.

Söylem analizinin ikinci aya mı olu turan mikro çözümleme ba lamında, söz dizinsel yapı, kelime seçimi ve retorik incelenmi tir. Gazetenin AKP'ye yaptı ı olumlu vurgu haberlerdeki cümle yapılarına da yansı mı tir. Örne in; 24 Kadın Vekilin 11'i stanbul'dan ba lıklı bilgi vermeye dönük haberde öyle denilmektedir: *'Seçimlerden ikinci parti olarak çıkan CHP, kadın milletvekili seçtirme kategorisinde de AK Parti'nin ardından 2. oldu.'* Kadın milletvekili seçtirmek ça da lı ı benimsemi partilerde daha fazla kar ıla ılan bir durumdur. Bu haber içerisinde, AKP'nin CHP'den daha fazla kadın milletvekili seçtirmi oldu unun kıyaslama yoluyla vurgulanması, arka planında, AKP'nin ça da lı na yüksek vurgu yapma kaygısını hissettirmektedir. Aynı dü ünçe, *AK Parti Kadın Kolları ba kanundan 'Cumhuriyeti ya atalım'* ça rısı ba lıklı habere de yansı mı tir. Burada da AKP'nin Cumhuriyete ba lılı ı vurgulanmaktadır. *24 kadın vekil Meclis'e girdi* ba lıklı haberde de bilgi vermenin ötesinde AKP milletvekillerini daha ayrıntılı tanı tma, CHP milletvekillerinin ise ismini sayma yolu tercih edilmi tir. Gazetenin kelime seçimleri de ideolojik duru unu yansı tmaktadır. Gazete türban yerine ba örtüsü kelimesini kullanmayı, Adalet ve Kalkınma Partisine de AK Parti diye hitap etmeyi tercih etmi tir. Gazete retoriksel olarak haberin gücünü arttırıcı herhangi bir görü e yer vermemi tir. Sadece aynı zamanda bir akademisyen olan Elif afak'ın slam ve kadın konusunda bir kö e yazısı vardır. Ancak Elif afak aynı zamanda gazetenin kö e yazarı oldu u için retoriksel unsur olarak de erlendirilmemi tir.

2002 seçimlerine ili kin söylem analizine tutulan haberlerin yer aldı ı üçüncü gazete Hürriyet'dir. Hürriyet gazetesi de seçimlerden bir ay öncesi olan 3 Ekim 2002 tarihleri ile 10 Kasım 2002 tarihleri arasında taranmı tir. Öncelikle makro çözümleme ba lamında haber ba lıkları, haber giri leri, ana olayın ele alını biçimi, arda lan/ba lam bilgisi, olay taraflarının de erlendirmeleri incelenmi tir.

Hürriyet gazetesinin haber ba lıkları öyledir:

- *Ben ülkemde kadınlara 60 koltuk ayırdım*, 15 Ekim 2002.

- *ÖDP'den 164 kadın aday*, 30 Ekim 2002.
- *26 kadın Meclis'te*, 04 Kasım 2002.
- *CHP'den 12 kadın vekil*, 4 Kasım 2002.
- *Kadın vekilleri türbansız*, 4 Kasım 2002.
- *Yeni Meclis'in Merve sorunu yok*, 5 Kasım 2002.
- *Meclis'te 3. nönü*, 9 Kasım 2002
- *3. nönü TBMM'de*, 8 Kasım 2002.
- *Kadın vekil sayısı çok az*, 9 Kasım 2002.

Haber başlıklarında ön plana çıkarılan temalar; *ÖDP'den 164 kadın aday*, *26 kadın Meclis'te*, *CHP'den 12 kadın vekil* başlıklarında olduğu gibi aday ve vekil olan kadınların duyurulması, *Kadın vekilleri türbansız*, *Yeni Meclis'in Merve sorunu yok* başlıklarında olduğu gibi türban konusu ve Meclis'te *3. nönü*, *3. nönü TBMM'de*, *Kadın vekil sayısı çok az* başlıklarında olduğu gibi kadınların siyasette eksik ya da ikincil olarak temsil edilmesine ilişkin konulardır.

Haber girişleri incelendiğinde de aynı konuların vurgulandığı görülmektedir. ÖDP'den 164 aday başlıklı haberin girişinde, ÖDP'nin, 21 ilde birinci sırada olmak üzere toplam 164 kadını milletvekili adayı gösterdiğini belirtilmektedir. Türban konusunun ön plana çıkarıldığı haberlerin girişlerinde ise yeni seçilen kadın vekillerin türbansız olduğu vurgulanmaktadır. Kadınların siyasetteki ikincilliğine vurgu yapan haberlerden biri olan Meclis'te 3. nönü başlıklı haberin girişinde ise şöyle denilmektedir: *CHP Ankara milletvekili olarak Meclis'e giren, Türkiye Cumhuriyeti'nin ilk başbakanı smet nönü'nün torunu Gülsün Bilgehan Toker, yeni dönem için Meclis'e kayıt yaptıran ilk kadın milletvekili oldu. Toker; smet nönü ve eski SHP Genel Başkanı Erdal nönü'nün ardından ailesinin Meclis'teki üçüncü temsilcisi olarak görev yapacak.*

Gazetenin haberlerinde kadın ve siyaset konusuna ilişkin haberleri asıl başlıktan saptırarak türban konusu başlığında ele aldığını söylemek mümkündür. Olayın tarafları olarak milletvekillerinin de erlendirmelerine de yer veren gazeteni haberlerinde aradığı bilginin yer almadığı görülmüştür.

Gazetenin haberleri mikro ba lamda söz dizinsel yapı, kelime seçimi ve retorik ba lamında incelenmiştir. Gazetenin kelime seçiminde Zaman gazetesinde kullanılan ba örtüsü yerine Cumhuriyet gazetesindeki gibi türban sözcü ünü kullanımı olması, konu hakkındaki olumsuz görüşü ortaya koymaktadır. Hürriyet gazetesi retoriksel olarak, Pakistan Devlet başkanı Pervez Müşerref'in sözlerine yer verdi i görülmü tür. *"Ben ülkemde kadınlara 60 koltuk ayırdım"* başlıklı haberin girişinde öyle denilmektedir: *Ekonomik birli i Te kilatı (E T) stanbul Zirvesi'ne katılmak üzere stanbul'a gelen Pakistan Devlet Başkanı Pervez Müşerref, kendi ülkesinde kadınlara parlamentoda 60 koltuk ayrıldı mı söyledi. " stanbul Zirvesi, kadınların yükseli ine adanmış bir zirve olarak hatırlanmalı" diyen Müşerref'in önerisi, sonuç bildirgesine de girdi. Bildirgede, "Kadınların ekonomik gelişim faaliyetlerinde tam katılımı" için çağrıda bulunuldu.*⁴⁹⁰

2002 genel seçimlerinde gazetelerin kadın ve siyaset konusuna ilişkin haberleri nasıl sundu u genel olarak değerlendirildi inde; gazetelerin haberlerini kadın ba lamı çerçevesinde de il, türban konusu çerçevesinde sundukları görülmü tür. Bu dönemdeki gazetelerde, kadınların siyasal alanda kalmasına ilişkin arda lan içeren dü ünsel tartışmalar Cumhuriyet'te yer almı , Zaman ve Hürriyet'te böyle bir içeri e rastlanmamı tır. Her gazetenin kendi ideolojisi çerçevesinden haberleri sundu u görülmü tür. Cumhuriyet gazetesi türban kelimesini kullanıp, ele tirel haberler yaparken, Zaman gazetesi ba örtüsü kelimesini kullanıp olumluyan haberler yapmı tır. Ayrıca Zaman gazetesinde yer alan haberler AKP'yi tema olarak ön plana çıkarmı tır. Hürriyet gazetesi ise her partiden vekilin sözlerine yer vermi ancak örtünme konusundaki olumsuz tavrını türban kelimesine kullanarak sunmu tur. Diğer seçim dönemlerinde oldu u gibi bu seçim döneminin de asıl temasının kadın olmadığı , kadın siyasetçilerin, ideolojik arka planlara sahip haberlerde araçsalla tırıldı ı görülmü tür.

3.1.3.3.7) 22 Temmuz 2007 Genel Seçimleri

Siyasal gündemin başka konularla yo unlu u ile kadın siyasetçilere ilişkin haberlerin gazetelerde yer alması arasında ters orantılı bir ilişki bulundu undan, dönemi

⁴⁹⁰ "Ben ülkemde kadınlara 60 koltuk ayırdım", **Hürriyet**, 15.10.2002.

daha iyi de erlendirebilmek için seçimlerden önceki siyasi atmosferden bahsetmek gerekmektedir. 22 Temmuz 2007 genel seçimlerinden önce Anayasa mahkemesinin Cumhurbaşkanlığı seçimi usulüne ilişkin kararı, seçimleri büyük ölçüde etkilemiştir. Cumhurbaşkanlığı seçimi, iktidarın türban konusundaki kararları ve söylemleri toplumun belirli bir kesiminde tepkilere neden olmuş ve bu tepki Cumhuriyet mitingleri adı altında sokaklara taşınmıştır. Mitinglerin adı, amacını tam anlamıyla ortaya koymaktadır. Siyasi iktidarın türbanın üniversitelerde yer alması konusundaki kararı, başbakanın türban konusundaki söylemleri, Cumhuriyetin temel değerlerini benimsemiş laik kesimlerde tepki ile karşılanmıştır. Toplumda laik/anti-laik ayrımı belirgin bir şekilde ortaya çıkmıştır. Dolayısıyla bu seçim aynı zamanda, Cumhuriyete sahip çıkıp çıkmamanın da seçimi olarak görülmüştür. Cephenin diğer tarafındaki grup için ise, bu seçim siyasi meşruiyeti olduğu halde, Cumhurbaşkanlığı seçmesine izin verilmeyen bu nedenle madur sıfatına bürünen iktidara sahip çıkmanın seçimidir. Seçimlerin böyle bir ortamda yapılıyor olması, kadının siyasal temsilciliğinin de yazılı basında laiklik, türban gibi konular üzerinden değerlendirilmesine neden olmuştur.

22 Temmuz 2007 seçimlerinden bir ay öncesi ve bir hafta sonrasını kapsayan 22 Haziran – 30 Temmuz 2007 tarihleri arasında yapılan taramalarda, Cumhuriyet Gazetesinde yer alan haberler öncelikle makro başlıkta incelenmiştir. Makro yapı haber başlıkları ve haber girişlerinden oluşan tematik analiz ile ana olayın ele alınış biçimi, ardalan/başlık bilgisi, olay taraflarının değerlendirilmelerinden oluşan tematik analizi içermektedir.

Makro yapının ilk basamağı, haber üst başlık, başlık ve alt başlıklar olmaktadır. Cumhuriyette kadının siyasal temsilciliği ile ilgili yapılan haberlerin başlıkları şöyledir:

- *'Güldal Mumcu: 'Cumhuriyetin Mayası Tuttu'(Başlık), Evinde Görüldü ümüz Güldal Mumcu, zmirlielerin Cumhuriyetin Temel Değerlerinin Nasıl Erozyona Uratıldı mıın Bilincinde Oldu unu Vurguladı (Alt başlık), 02.07.2007.*
- *CHP İstanbul Adayı Nur Sertel; herkesin başlık ya amaya özlem duydu unu söyledi: 'Evet, bu kez ve mutlaka CHP', 07.07.2007.*
- *'Kadın Özgürlüğünün Ölçüsü'(Köşe Yazısı- İhan Selçuk), 12.07.2007.*

- *'Türban Serbest Kalsın'*, 12.07.2007.
- *'Siyasette bir felsefeci'*, Kö e Yazısı-Meriç Velidedeo lu, 13.07.2007.
- *'Kadınlar e it temsil bekliyor'*, 14. 07. 2007.
- *'CHP'nin tek ba ma iktidara yürüdü ünü söyleyen Prof. Dr. Arat'tan kadınlara ça rı: Kadınlar laikli in siperidir.'*, 14.07.2007.
- *'Partilerin ekonomi ve kadın politikalarını ele tiren i kadınları yeni kurulacak kabinede e it temsil bekliyor: Oylar farklı tavrı aynı.'*, 14.07.2007.
- *'Kadını çuvala sokan zihniyet'*, Yorum yazısı-Burak ulusal, 17.07.2007.
- *'CHP halkın umudu oldu: stanbul 2. bölge adayı Tamaylıgil halk çareyi CHP de görüyor dedi.'*, 18.07.2007.
- *'Laiklik ortak paydamız'*, 19.07.2007.
- *'Medyayı ele geçirdiler: Meral Ak ener: AKP stanbul'da propaganda için 1 milyar dolar harcadı.'*, 21.07.2007.
- *'43 kadın TBMM'de'*, 23.07.2007.
- *'Tuncel Seçildi: Hapisten Meclise Giden Yol'*, 23.07.2007.
- *'Ka-der e it sayıda bakan istedi.'*, 25.07.2007.
- *'Hakkın verilmesi kâfi de il'*, Dergi 26.08. 2007.

Ba lıklarda tematik olarak öne çıkan unsur, türbana olumsuz yakla m, laiklik ve Cumhuriyetin temel de erlerine ise olumlu yakla m vurgusudur. Dönemin konjektürüne uygun olarak kadın ve siyaset haberleri, laik/anti-laik ba lamı içinden sunulmu tur. Siyasi ve toplumsal zeminlerdeki laik-anti laik ayrımının yanında Cumhuriyet gazetesinin, kuruldu u günden bu yana Cumhuriyet de erlerinin ve Atatürk ilkelerinin en önemli sözcüsü ve savunucusu olması, gazetenin ideolojisi bakımından da laikli in sık sık vurgulanması sonucunu do urmu tur. Ba lıklara, haberde en öne çıkarılmak istenen tema konuldu u için, laiklik ve türbana ili kin ba lıklara sık sık rastlanmı tır. Ba lıklar haberin en önemli unsurunu öne çıkaran unsur oldu u için, dönemin konjektürü bakımından da laik-anti laik ayrımı keskinle ti i için kadına ili kin haberlerde bu ba lam üzerinden sunulmu tur. *'Güldal Mumcu: 'Cumhuriyetin Mayası Tuttu'(Ba lık), Evinde Görü tü ümüz Güldal Mumcu, zmirliilerin Cumhuriyetin Temel De erlerinin Nasıl Erozyona U ratıldı mın Bilincinde Oldu unu Vurguladı'*, *'CHP'nin tek ba ma iktidara yürüdü ünü söyleyen Prof. Dr. Arat'tan kadınlara ça rı: Kadınlar laikli in siperidir.'*, *'Kadını çuvala sokan zihniyet'*, *'Laiklik ortak paydamız'*, *'Kadın Özgürlü ünün Ölçüsü'*, *'Hakkın verilmesi kâfi de il'*, *'Evet, bu kez ve mutlaka CHP'*

ba lıkları Cumhuriyet de erlerini ve laikli i olumlayan, türbanı olumsuz sunan haber ba lıklarına örnektir. Ba lıklarda bunun dı nda kalan konular kadının e it temsil edilmesine ve bilgi verilmesine ili kindir.

Haber giri leri makro yapının tematik çözümlemesinin bir di er unsurunu olu turmaktadır. Ba lıklarda oldu u gibi haber giri inde de ön plana çıkarılmak istenen konu vurgulanmaktadır. Ba lıkların Cumhuriyet de erlerine ve laikli e yaptı ı vurguyu haber giri lerinde de görmek mümkündür. Örne in; *'Cumhuriyetin mayası tuttu'* ba lıklı haberde Güldal Mumcu ile yapılan röportajın haberine ait giri öyledir: *'CHP'nin zmir'de 1. sıradan aday gösterdi i, gazetemizin katledilen yazarı U ur Mumcu'nun e i Güldal Mumcu, zmir'i Türkiye'nin olması gereken hali olarak tanımlıyor. CHP'nin Cumhuriyetin de erlerini en iyi koruyacak parti oldu unu belirten Mumcu Cumhuriyet mitinglerinde görüldü ki Cumhuriyetin mayası tutmu tur dedi.'* CHP'nin Cumhuriyet de erlerine yaptı ı vurgu ön plana çıkarılmı tır. *'Evet, bu kez ve mutlaka CHP'*ba lıklı haberde Nur Serter'le söyle i yapılmı ve Serter'in Türkiye'nin sosyal demokrat, ulusalcı, Cumhuriyet de erlerine, ulus devlete, üniter yapıya sahip çıkacak iktidara ihtiyacını yaptı ı vurgu ön plana çıkarılmı tır. *'Kadını çuvala sokan zihniyet'* ba lıklı yazının giri i ise öyledir: *'slam'da örtünmenin kökeni konusunda farklı görü ler var. Peki, örtünmenin kökeninin nereye dayandı ı önemli mi? Örtünmenin kökeni her nereye dayanırsa dayansın u bir gerçektir ki erke in dayatması sonucu kapanan kadın mutsuzdur ve erke inin "zincirsiz kölesi" dir. Kadının üstüne örtülen o kara örtü ruhunu karartır; sosyal ya amla olan tüm ba lantılarını keser.'* Laiklik ortak paydamız ba lıklı haberin giri i ise öyledir: *'MHP'nin stanbul 2. Bölge'deki milletvekili adayları gazetemizi ziyaret ederek partilerinin seçim çalı maları ve projelerini anlattılar. Nazif Okumu , laikli in "ortak payda" oldu unu söyledi.'* Makro çözümlemenin tematik unsurlarını olu turan, haber ba lıkları ve haber giri lerinin laiklik olgusu üzerinden kurulması, gazetenin en önem verdi i konuyu ve ideolojisini göstermesi bakımından önemlidir.

Makro çözümlemenin ikinci aya ını olu turan tematik çözümlemenin ö elerini ise, ana olayın ele alınmı biçimi, ardalın ve ba lam bilgisi, ana olayın sonuçlarının de erlendirilmesi, haber kaynakları ve olayın taraflarının sözlü tepkileri

olu turmaktadır. ematik açıdan haberler incelendi inde, gazetenin kadının siyasal temsilcili i olayını, türban nedeniyle kamusal alana dâhil olup olamaması çerçevesinden ele aldı nı söylemek mümkündür. Ba lam ve ardalın olarak da kadın haklarından ziyade laiklik kullanılmı tır. Olayın tarafı olarak akademisyen ve aday kadınların görü lerine yer verilmi tir. Sonuç olarak ise, CHP'nin laikli e ve Cumhuriyet de erlerine ba lılı ı vurgulanmı ve kadınlardan CHP'yi desteklemeleri istenmi tir.

Cumhuriyet gazetesindeki haberler mikro ba lamda; söz dizinsel yapı, kelime seçimi ve retorik bakımından da incelenmi tir. Söz dizinsel yapı ba lamında cümleler arasında bölgesel uyumun oldu unu söylemek mümkündür. Gazete kadın konusunu laiklik zemininde i ledi i için laik ülkelerde kadının geli mi li ine vurgu ve laik olmayan ülkelerde kadınların bunu nasıl arzuladıklarına vurgu yapılmı tır. *'Kadınlar laikli in siperidir'*ba lıklı haberde öyle denilmektedir:

'Siyasalla tırılmı slam'ın, Afganistan, ran gibi ülkelerde kadınlara neler ya attı mın görüldü ünü ifade eden Arat, "Cumhuriyetin bize kazandırdı ı hakların yüzde birine sahip de iller. O yüzden kadınlar laiklik konusunda çok duyarlılar. O yüzden kadınlar laiklik için adeta bir kale, bir siper görevini de görüyorlar" diyerek laiklik ilkesi konusundaki hassasiyetini vurguladı. Üniversitelerde türbanlı genç kızların, yeni ö rencileri etkilediklerini söyleyen Arat, gözlemlerini "Bizi 'nsanları ötekile tiriyorsunuz, ayrımcılık yapıyorsunuz' diye suçluyorlar. Bu türbanlı ö renciler ' Biz, Müslüman kız ö renciler ' diyerek kendilerini ayırarak ço unlukta olanları Müslüman de illermi gibi paranteze aldılar" diye aktardı.⁴⁹¹

'Cumhuriyetin mayası tuttu' ba lıklı haber ise hem cümleler arası bölgesel uyumu, hem de kadın konusunun temel ele alımı ve sonucunu göstermesi bakımından önemlidir. Bu haberde Güldal Mumcu ile yapılan röportajda u cümleler ön plana çıkarılmı tır:

"AKP'nin 4,5 yıllık iktidarında özellikle esnaf ve çiftçi kesimini ma dur etti ini dile getiren Mumcu, asıl yıkımın Atatürk 'ün dü ledi i Türkiye tablosunda ya andı nı kaydediyor: "Çalı malarımız sırasında dola tı ımız yerlerde, tek tük de olsa kadın eli sıkmayan erkeklere rastlıyoruz. Kadından Allah'ın selamını bile almıyorlar. Bunda AKP

⁴⁹¹ "CHP'nin tek ba ma iktidara yürüdü ünü söyleyen Prof. Dr. Arat'tan kadınlara ça rı: Kadınlar laikli in siperidir", **Cumhuriyet**, 14.07.2007.

iktidarının büyük katkısı oldu u muhakkak. Atatürk' ün dü ledi i Türkiye, böyle bir Türkiye de ildi. Türkiye'yi bu hale getirenlerin utanması lazım. Bu tablonun de i mesi için herkesin 22 Temmuz'da sandı a gitmesini ve CHP'ye destek vermesini iddetle öneriyorum. "

Haberin bu bölümü gazetenin konuyu laiklik ba lamında ele aldı nı göstermesi bakımından önemlidir. Haber, laikli e yaptığı ı vurguya uygun bir ekilde CHP'ye oy verilmesini ö ütlemetedir.

Bölgesel uyum açısında olayın ele alınmı biçimine uyan bir ba ka yazı; *Kadın özgürlü ünün ölçüsü*ba lıklı lhan Selçuk'a ait kö e yazısında ise ö yle denilmektedir:

'Türkiye'de 1922'de Mustafa Kemal 'in yönetti i laikle meden seksen yıl sonra slamcı parti yeniden ba a geçmi ve aynı ekilde, imdiye kadar üniversitelerde yasak olan türban güç kazanmı tır... Engels, Anti-Dühring'de kadınların özgürle mesinin derecesinin genel özgürle menin derecesinin ölçüsü oldu unu belirtiyordu..... Tarihte ve bugün kadın köleli inin simgesi olarak bilinen "tesettür" Çankaya'ya çıkıp Cumhuriyet kanlı ı'nda egemenli ini ilan edebilecek mi?'⁴⁹²

Mikro yapının bir di er önemli unsuru ise; kelime seçimleridir. Gazete kelime seçimleri bakımından da ideolojik arka planı bakımından ipuçları vermektedir. *'Cumhuriyetin mayası tuttu'* ba lıklı haberde, Cumhuriyet mitinglerine katılanların Cumhuriyet de erlerine sıkı sıkıya ba lı insanlar oldukları vurgulanmaktadır. Yine aynı haberde gazete, Güldal Mumcu için; *'CHP'nin zmir'deki vitrin adayı, gazetemizin katledilen yazarı U ur Mumcu'nun e i Güldal Mumcu.'* tanımını kullanmı tır. Gazetenin burada vitrin adayı ve U ur Mumcu'nun e i tamlamalarını kullanması, siyasette kadınların ikincilli ine ait dü üncenin devam etti ini göstermesi bakımından ilgi çekicidir. *'Kadınlar laikli in siperidir'*ba lıklı haberde kullanılan siper kelimesi de, laikli in kadın haklarının en önemli güvencesi oldu u, dolayısıyla en önemli savunucusunun yine kadınlar olması gerekti ine gönderme yapmaktadır. 'kadını çuvala sokan zihniyet' ba lıklı yazıda ise slam'ın kadını getirdi i konunun *'zincirsiz köle'* olarak tanımlanması da laikli e yapılan vurguya bir di er örnektir.

⁴⁹² 'Kadın Özgürlü ünün Ölçüsü', **Cumhuriyet**, 12.07.2007.

Mikro yapının bir di er unsurunu, retorik olu turmaktadır. Gazete, laikli i olumlayan, türbanı olumsuzlayan bakı açısını desteklemek için tarihten örnekler vermi , uzman ki ilerın görü lerini almı tır. Gazete, laikli in savunucusu olan CHP'yi iç grup (biz), AKP'yi ise dı grup (onlar) ekinde almı tır. Gazetede CHP'li ve MHP'li kadın milletvekillerinin haberlerine yer verilmi tir. AKP'ye kar ı olumsuz yakla ım sık sık vurgulanmı tır. ' *Oylar farklı, tavır aynı* 'ba lıklı haberde öyle denilmektedir:

*"Partilerin seçim beyannamelerini Cumhuriyet'e de erlendiren i kadınları, gerek Meclis'te gerekse sosyal ya amda e it temsiliyet istediklerine dikkat çekerek hiçbir partinin bunu kar ılamadı ma söylüyorlar. AYNUR BEKTA : AKP'de tabana yayılmı çalı an çok kadın var. Ama kadınları yerelde bırakıyorlar. AKP'de zirveye çıkan kadın çok az. Burada AKP kadınları kullanıyor. Oyum laik ve Atatürkçü partiye. NU N ORAL: Çalı an kadın sayısı ciddi miktarda artıyor. Ama bunlara açılım getirecek hiçbir politika yok partilerde. Kitlesele bir e itim yapmadan sorunları çözmek mümkün de il. MELTEM KURTSAN: AKP kadınları seçimlerde erkekler oy alsın diye çalı tırıyor. Hâlbuki kadınların mümkün oldu u kadar karar mekanizmalarında yer alması gerekiyor."*⁴⁹³

Yukarıdaki haberde de görüldü ü gibi Cumhuriyet gazetesinin kadınların siyasal temsilcili i konusunu 2007 genel seçimlerinde nasıl i ledi ine bakıldı ında; gazetenin makro açıdan konuyu laiklik ve Cumhuriyet de erlerine ba lılık olarak ele aldı ı görülmü tür. Gazete laiklik ve Cumhuriyet de erlerine yaptı ı vurgu, bu de erlerin temsilcisi olan CHP'yi olumlarken, bunun kar ısında gördü ü AKP'yi olumsuz sunması ekinde gerçekte mi tir.

Muhafazakâr kesimin temsilcisi olarak seçilen Zaman gazetesinin de 22 Haziran - 30 Temmuz tarihleri arasında yakla ık 37 adet sayısı taranmı tır. Zaman gazetesinde konu ile ilgili Cumhuriyet gazetesindeki kadar habere rastlanmamı tır. Var olan yazılar da genellikle yorumdan olu an kö e yazıdır. Gazetenin haberleri öncelikle makro ba lamda incelenmi tir. Makro çözümlenmenin birinci aya ını tematik çözümlenme olu turur. Tematik çözümlenme; haber üst ba lık, ba lık, alt ba lık ve haber giri lerinin analiz edilmesinden olu maktadır. Zaman gazetesinde konu ile ilgili yer alan haber ba lıkları öyledir:

⁴⁹³ 'Partilerin ekonomi ve kadın politikalarını ele tiren i kadınları yeni kurulacak kabinede e it temsil bekliyor: Oylar farklı tavır aynı.', **Cumhuriyet**, 14.07.2007.

- *Türk siyasetinde kadınlar*, Kö e yazısı-Elif afak, 10 Temmuz 2007.
- *I ılay Saygın: E ve koruma kontenjanından aday olanlara kızdı*, 10 Temmuz 2007.
- *Do u ilk kez kadın vekillere teslim edilecek: Do u Anadolu Bölgesi, çok partili dönemde ilk kez kadın milletvekilleri ile TBMM'de temsil edilecek*, 23 Temmuz 2007.
- *Kadın vekillerden ne bekliyoruz*, Kö e yazısı- Elif afak. 24 Temmuz 2007.
- *Do u, ilk kez kadın vekillerle temsil edilecek*, 24 Temmuz 2007.
- *Denizli'nin ilk kadın milletvekili annesinin yanında tatil yapıyor*, 27 Temmuz 2007.
- *'E durumundan fedakârlık'*, Kö e yazısı-Leyla ipekçi 29 Temmuz 2007.

Haber ba lıkları incelendi inde, genellikle bilgi verilmesine ve duyuruya dönük haberler ya da yorum yazıları görülmektedir. Haber ba lıklarının duyuru dı nda öne çıkardığı tema, kadınların e leri yerine aday olmalarını ve siyasetteki ikincilliklerini ele tiren görü lerdir. Makro incelemenin di er unsurunu oluşturan haber giri lerinde de kadınların ikincilliğine ili kin ele tirilerin yer aldığı nı söylemek mümkündür. *E ve koruma kontenjanından aday olanlara kızdı* ba lıklı haberin giri i öyledir:

"Demokrat Parti'nin (DP) zmir adayı I ılay Saygın, tepeden inmece siyaset anlayı na tepkili. "Milletvekilli i aya a dü üründü." diyor. Gürdal Mumcu'nun, CHP tarafından zmir'de birinci sıradan aday gösterildi ini hatırlatırken, "U ur Mumcu'nun karısı olmaktan ba ka ne özelli i var? zmir'de hiç mi CHP'li kadın yok?" diye soruyor."⁴⁹⁴

Kadının siyasetteki ikincilliğine vurgu yapan *'Türk siyasetinde kadınlar'* ba lıklı kö e yazısının giri i ise öyledir:

"Her seçim aynı manzarayı görmeye alı mı tük. Partilerin iktidar mücadelesi her eyden evvel "erkeklerin mücadelesi" demektir Türkiye'de. Onlardır ön planda olan. Alkı lanan, pe inden gidilen, otoritesine boyun e ilen, varlı undan medet umulan, seçim meydanlarında konu malar yapan, vaatlerde bulunan hep onlar: Kadınlar geri planda kalır. Üç ayrı rol tanımı içinde: e kontenjanı, seçmen, partili kadınlar."⁴⁹⁵

"E durumundan Fedakârlık" ba lıklı kö e yazısının giri inde ise, hem kadınların e lerini ikame etmelerine, hem de ba örtü konusuna vurgu yapılmaktadır. Yazının giri i öyledir:

⁴⁹⁴ "I ılay Saygın: E ve koruma kontenjanından aday olanlara kızdı", **Zaman**, 10 Temmuz 2007.

⁴⁹⁵ "Türk siyasetinde kadınlar", Elif afak, **Zaman**, 10 Temmuz 2007.

“Ba örtülü kadınların Meclis’te temsil edilmesi gerektiğini söyleyen, ama bu yolda bir kampanya yapmayı gereksiz bulan Ka-der’ci kadınlar arasında nasıl farklı fikir ve yaklaşımlar varsa, ba örtülülerin hakkını savunma adına düzenlenen kampanyaya destek vermi biz kadınlar arasında da görüş ayrılıkları var doğa al olarak. Örneğin AKP iktidarı boyunca üniversiteye halen giremeyen ba örtülülerden kariyerleri adına feragat bekleyen Abdullah Gül’ün, bu kez de kendi cumhurbaşkanı makamından feragat etmesi gerektiğini söylüyor bazılarımız..... Gül’ün adaylığından ‘E durumu’ nedeniyle feragat etmesini bekleyenlerin aynı anda ‘E durumu’ yüzünden Meclis’e girdiğini varsaydıkları kadın milletvekillerine itiraz etmeye hakkı var mıdır bilemiyorum.”⁴⁹⁶

Zaman gazetesindeki haberler makro çözümlemenin ematik özelliği bakımından incelendiğinde ise, ana olayın kadınların siyasetteki ikincilliği ya da ba örtüsü çerçevesinde ele alındığı yukarıdaki örneklerde de görülmüştür. Daha farklı bir ele alı biçimini Elif Şafak’ın köşelerinde yazılarında görmek mümkündür. Şafak, *Türk Siyasetinde Kadınlar* başlıklı 10 Temmuz tarihli köşesinde, kadınların siyasette geri planda kalmasını üç ayrı rol çerçevesinde incelemektedir. Şafak şöyle demektedir:

“Türkiye’de seçimler esnasında kadınlara verilen birinci rol ‘E kontenjanı’ rolüdür. Bu rolün üst basamakları ‘hanımefendilik’ tanımına kadar gider. Kadınlar E lerinin yanında, arkasında onlara verdikleri desteği sözlü ve fiziksel olarak ifade etmek için hep meydanlarda. Ama nedense sessiz. Ancak E leri hakkında sorular sorulduğunda kendilerine konu mak üzere, ancak E leri aracılığıyla tanımlanmak üzere. Türkiye’de bu kalıbını kıran, zorlayan siyasetçi E leri olmadı mı? Oldu elbet. Ama tek Türk. Çok unlukla sessiz, sabırlı, sebatkâr destekçiler olarak yer aldılar bu toplumun görsel hafızasında. Bu halıyla Türkiye’deki seçim ortamı dünyadaki, Amerika ve Avrupa’daki benzerlerinden çok farklı değildir. Gelelim ikinci role. Bu da ‘seçmen’ rolü. Bu rol içinde Türk kadınları daha aktif ve bağımsız bir şekilde kendi fikirlerini ortaya koyma olanağı buldu. Dolaylı olarak. Seçim sandıklarında. Gene de unutmayalım Türkiye kadını seçme ve seçilme hakkını veren ülkeler sıralamasında tarihsel olarak önlerde yer alan bir ülke. Ne yazık ki seçmenlik bilinci konusunda daha dezavantajlı kadınlar. Ve derken üçüncü rol. Hakkında en az yazılan, en az konu ulan. ‘Partili kadınlar.’ Kendilerini seçtirmek için de il, hemcinslerini seçtirmek için de il, gene erkekleri seçtirmek için harıl harıl gece gündüz çalışıyor, kapı kapı dolaşıyor, afişler hazırlayan bildiriler dağıtıyor, hep çalışıyor

⁴⁹⁶ “E durumundan fedakârlık”, Leyla Şafak, **Zaman**, 29 Temmuz 2007.

*kadınlar: Seçim zamanlarında en çok emek harcayan ama emeği en çok unutulmuş horlanan kesim bunlar.*⁴⁹⁷

Gazetede başlık ve ardalın bilgisinin eksik olduğu görülmüştür. Haberlerde ve köşe yazılarında öne çıkan bir diğer husus, çoğunluklu olarak AKP'li kadın milletvekillerinin görüşlerine yer verilmiş olmasıdır. *'TBMM'ye 4. Başturum Kadın Vekilden'* başlıklı haberde AKP Ankara Milletvekili Zeynep Dağ'ın, *'Denizli'nin ilk kadın milletvekili annesinin yanında tatil yapıyor'* başlıklı haberde AKP Denizli milletvekili Selma Aliye Kavaf'ın, *'Doğru ilk kez kadın vekillerle temsil edilecek'* başlıklı haberde ise, AKP Erzurum milletvekili Fazilet Dağcı Çıplak'ın, AKP Mardin milletvekili Gönül Bekin Akkulubey'in görüşlerine yer verilmiştir. Bunların dışında DP adayı İlay Saygın ve birkaç başlıkla ilgili bir haber çıkmıştır. Gazete, AKP'nin kadınlara karşı bakış açısını olumlarken, diğerlerini olumsuz sunmaktadır. *'Denizli'nin ilk kadın milletvekili annesinin yanında tatil yapıyor'* başlıklı haberde şöyle denilmektedir:

*"Sade ve mütevazı yönüyle dikkat çeken AK Partili Kavaf, şu ana kadar Denizli'den kadın milletvekili çıkmamasını siyasi partilerin özel bir gayret sarf etmemesine bağlar. Milletvekili Kavaf, yıllarca medeniyet, çağdaşlık ve kadının çağdaş dünyaya katılımı noktasında siyasi söylemler geliştiren, hatta bunun üzerinde siyaset yapan partilerin, kadının siyasete katılımı konusunda AK Parti'nin çok gerisinde kaldığını belirtti. Bir önceki dönemde de AK Parti'den Denizli 6. sıra milletvekili adayı oldu unu hatırlatan Selma Aliye Kavaf, seçilemeyince mücadeleyi bırakmayıp kadın kolları başkanı oldu unu anlattı.*⁴⁹⁸

Zaman gazetesinin haberleri mikro başlıkta incelendiğinde, özellikle kelime seçimleri gazetenin ideolojik yanını hakkında önemli ipuçları vermektedir. Öncelikle Cumhuriyet gazetesinde kadının örtünmesi, türban ya da tesettür olarak tanımlanırken, Zaman gazetesinde başörtüsü olarak tanımlanmaktadır. Bu kelimeler bilinçli bir şekilde seçilmiştir çünkü iki ayrı ideolojiyi yansıtmaktadır. Türban kelimesini tercih edenler, örtünmeye kadını kamusal alandan dışlayan ve erkeğin tahakkümü altına sokan, köleleştirilen bir unsur olmasının yanında Cumhuriyet diğerleriyle uzlaşmaz politik ve ideolojik bir durumun da simgesi olarak da bakılmaktadır. Başörtüsü kelimesini

⁴⁹⁷ "Türk siyasetinde kadınlar", Elif Şafak, **Zaman**, 10 Temmuz 2007.

⁴⁹⁸ "Denizli'nin ilk kadın milletvekili annesinin yanında tatil yapıyor", **Zaman**, 27 Temmuz 2007.

kullananlar ise, örtünmeye bir insan hakkı, bunun engellenmesine ise bir insan hakkı ihlali olarak bakmakta, bunu bir siyasi simge de il bir hak gibi sunmaktadır. Yine aynı haberde, kadın milletvekili için ‘*sade ve mütevazı yönüyle dikkat çeken*’ ifadesinin de kullanılması olması muhafazakâr ideolojinin makbul gördü ü kadın tipolojisini ifade etmesi bakımından önemlidir. Ayrıca, yine aynı haberde medeniyet, ça da lık ve kadının ça da dünyaya katılımı konusunda AKP’nin di er partileri geçti inin söylenmesi, haberin alt metninde AKP’nin ça da ve medeni bir parti oldu u vurgusunu yaptı nı göstermektedir.

2007 seçimlerinde kadınların siyasal temsilcili i konusunda incelenen son gazete olan Hürriyet’e ait 22 Haziran-30 Temmuz 2007 tarihleri arasında yakla ık 37 sayı taranmı tır. Hürriyet gazetesindeki haberler öncelikle makro ba lamda incelenmi tir. Makro ba lamda; tematik olarak; üst ba lık, ba lık, alt ba lık, haber giri leri, tematik olarak; ana olayın ele alını biçimi, ardalın ve ba lam bilgisi ba lıklarında incelenmi tir. Hürriyet gazetesinin de konuya yo un ilgi gösterdi i ve çok sayıda haber yaptı nı söylemek mümkündür. Gazetede çıkan haberlerin ba lıkları öyledir:

- ‘*Önce â ık, sonra vekil*’, 26.07.2007
- *AKP’nin Hedefi: Daha Çok Kadın Belediye Ba kanı*, 30.07.2007.
- *Siyasi Dekolte*, 29.07.2007.
- *MHP’lilere Kadın Uyarısı*, 29.07.2007.
- ‘*Seçimi Kazanamayan Kadın Gözya larını Tutamadı*’, 28.07.2007.
- ‘*Mazbatasını Almaya Zikirmatikle Geldi*’, 28.07.2007.
- ‘*Cumhurba kanı Kadın da Olabilir*’, 27.07.2007.
- ‘*Kadın vekillere makyaj odası*’, 28.07.2007.
- ‘*Kadın milletvekilleri için güzellik salonu*’, 27.07.2007
- ‘*te Meclis’e giden 29 Vekil*’, 24.07.2007.
- *51 Kadın Vekil Oldu*, 24.07.2007.
- ‘*Bakanlar Kurulunda Çok Sayıda Kadın Olmalı*’, 23.07.2007.
- ‘*Erzurum, A rı ve I dır’ın ilk kadın vekilleri*’, 23.07.2007.
- *Trabzon’un ilk kadın milletvekili*, 23.07.2007.
- *Kadınlarda 42 vekil buruklu u*, 23.07.2007.
- *Meclis’te 46 kadın milletvekili*, 23.07.2007.

- *Avrupalı kadınlar e itlik arayışında*, 23.07.2007.
- *'Feminizmi hep yanlış anladılar'*, 24.07.2007, Kelebek Magazin.
- *Kadın vekil sayısı arttı*, 22.07.2007.
- *"Kadınlar seçimde önemli rol oynayacak"*, 13.07.2007.
- *DP'li kadın aday: Önce kayınvalideleri e itmeli*, 11.07.2007.
- *Bilgehan: Kadına iddet raporu endi e verici* 10.07.2007

Görüldü ü gibi kadın ve siyaset konusu hürriyetin gündemini yo un bir ekilde me gul etmi tir. Haber ba lıklarında öne çıkan tema, kadınların siyasal temsilcili inden çok kadınsılıklarına, duygusallıklarına ve ataerkil rollerine yapılan vurgudur. '*Önce â ik sonra vekil, Siyasi Dekolte, 'Seçimi Kazanamayan Kadın Gözya larını Tutamadı', 'Mazbatasını Almaya Zikirmatikle Geldi', 'Kadın vekillere makyaj odası', 'Kadın milletvekilleri için güzellik salonu'* haber ba lıklarında ve haber giri lerinde kadınlar bu çerçevede i lenmi tir. 'Önce â ik sonra vekil' ba lıklı haberin giri i öyledir:

"Gezmeye gitti i Harran 'da a iret reisi brahim Özyavuz'a a ik olup evlenen ve buraya yerle en Ça la Aktemur AKP'den Meclis'e girdi. Ça la Aktemur, anlıurfa'nın tarihteki ikinci kadın milletvekili oldu. anlıurfa tarihinin 2. kadın milletvekili AKP'li Ça la Aktemur Özyavuz kümbet evinde ba layan a kın sonunda kendisini TBMM'de buldu. "

Siyasi dekolte ba lıklı haber ise öyle devam etmektedir: "*Kadın siyasetçinin giyim ku amda ölçüsü ne olmalı? 2008 ba kanlık seçimlerine hazırlanan Senatör Hillary Clinton'ın geçti imiz günlerde giydi i derin V yakalı bir giysi bu soruyu gündeme getirdi. "*

MHP'lilere kadın uyarısı ba lıklı haberin giri i ise öyledir: "*Bahçeli, yeni dönemde çok sayıda kadın bulunan Meclis'te kavga çıkarmamaları için MHP milletvekillerini uyardı. "*

Mazbatasını almaya zikirmatikle geldi ba lıklı haber ise öyledir: *Konya 'dan 72 yıldır Meclis'e giren ilk kadın olan Avukat Ay e Türkmeno lu, mazbatasını elinde zikirmatikle (numaratör) aldı. Erkekler gibi tespih ta imaktansa zikirmatik kullandı mı söyleyen Türkmeno lu, "Allah'ın 99 ismini çekiyorum. Sürekli dua okuyorum" dedi.*

Kadın vekillere makyaj odası başlıklı haberin girişi : “*Kadın milletvekilleri sayısı son seçimde ikiye katlanarak 50’ye çıkınca Türkiye Büyük Millet Meclisi (TBMM) Başkanlığı da kadın vekillere Meclis’te daha rahat bir çalışma ortamı hazırlamak için harekete geçti.*”

Bunun dışında kalan haber başlıkları ve haber girişleri ise bilgi vermeye yöneliktir. Gazetenin kadın konusunu bu şekilde ele alıyor olması, kadın haklarının bahsetmemesi haberlerde aralanan ve başlık bilgisinin olmamasını göstermesi bakımından önemlidir.

Haberler başlıkta kullanılan cümle yapıları ve kelime seçimleri bakımından incelendiğinde, gazetenin kadınların siyasal temsilciliğinden ziyade, geleneksel rolleri, güzelliği ya da kadınların duygusallığını çağırıcı tırnak kelimeler ve cümleler kullandığı görülmüştür. Kadınların bu üç özelliğini ön plana çıkaran cümle yapıları, kadının özel alana ait olduğunu, kamusal alanda yer alamayacak kadar duygusal olduğunu, iyi ebeveyn, iyi anne rollerine göndermek yapmaktadır. ‘Siyasi dekolte, önce aile sonra vekil, gözyaşlarını tutamayan kadın aday gibi kavramlar, kadının kamusal alana uygun olmayacağını, yerinin özel alan olduğunu düşüncesine çağırıcı yapımakta ve desteklemektedir.

2007 seçimlerinde gazetelerde kadın siyaseti nasıl temsil edildiği genel olarak incelendiğinde, her gazetenin kendi ideolojik arka planı çerçevesinde haberlerini sunduğu görülmüştür. Cumhuriyet gazetesinin konuya ilişkin haber başlıklarının neredeyse tamamında laikliğe yapılan vurguya rastlamak mümkündür. Gazete, olayı genel ele almasına uygun olarak haberlerinde sol partili vekillere yer vermiştir. Zaman gazetesinin ise konuya ilişkin daha az haber yer vermekle birlikte, Cumhuriyet’in aksine sağ partili kadın milletvekillerinin görüşlerine yer verdiği görülmüştür. Hürriyet gazetesinin de konuya yoğun ilgi gösterdiği ancak ilgili haberlerin, güzellik, iyi ebeveyn gibi çerçevelerden ele aldığı görülmüştür.

1934 yılından günümüze kadar olan süreçteki seçim dönemlerinde yazılı basında kadın-siyaset ilişkisinin nasıl temsil edildiği genel olarak değerlendirildiğinde; sadece

1934 ve 1935 yılındaki haberlerin gerçek öznesinin kadın siyasetçiler oldu u görülmü tür. Dünyadaki konjektüre uygun bir ekilde Türkiye’de kadınların siyasal haklarını elde etmelerinin ardından, 1980’lere kadar hareketsiz bir döneme girildi ini söylemek mümkündür. Kadınların siyasal temsilcili inin 1934’ten bu yana seçilen yazılı basın organlarında nasıl temsil edildi ine ili kin yapılan bu ara tırma, kadının siyasetçili inin yazılı basın tarafından göz ardı edildi ini ortaya koymaktadır. Kadın ve siyaset ili kisini incelemek, Türkiye’nin dönemlerini, önemli siyasal ve toplumsal de i melerini incelemekle örtü mektedir. Türkiye siyasal gündeminin ba ka konularla yo un oldu u dönemlerde kadın konusunun göz ardı edildi i görülmü tür. Kadının siyasal temsilcili i konusunun yazılı basında sadece 1934 ve 1935 döneminde ana konu ba lamında i lendi i görülmü tür. Ondan sonraki tüm seçim dönemlerinde öne çıkan ba ka temalar vardır ve kadın bu genel ideolojik temanın bir görüntüsü olarak araçsalla tırılmı tır. Haber sayısı bakımından en yo un dönemin 1934 ve 1935 yılları oldu u görülmü tür. Kadınların seçme seçilme hakkını 1934 yılında elde etmeleri ve bu hakka haiz olarak ilk defa 1935 yılında seçime katılmaları, konunun gazeteler tarafından ilgi gösterilen bir konu olmasını sa lamı tır. Hiç üphesiz bu ilginin tek nedeni, seçme/seçilme hakkının elde edilmesi de ildir. Medyanın toplumsal algıları dönü türme gücü, yeni kurulan Cumhuriyet’in tasavvur etti i toplum modelinin benimsenmesi açısından da çok önemliydi. Modern Türkiye Cumhuriyetinin en önemli simgelerinden biri, kadın ve erke in e it oldu u bir toplum modeliydi. Bu ba lamda kadınların siyasal hakları önce siyasal gündemin ona paralel olarak da basın gündeminin en önemli konusu olmu tur. Bu dönemde incelenen gazetelerden Cumhuriyet ve Zaman, konuya ili kin bütün haberlerini birinci sayfadan, man etten vermi tir. Haberlerin ele alını biçimi bakımından; seçme/seçilme hakkını duyuran, slam’ın kadınlar üzerine olumsuz etkilerine vurgu yapan, Atatürk’e ve hükümete duyulan minnettarlıkları ve milletvekili adayı kadınların dü üncelerini ön plana çıkaran temaları i ledikleri görülmü tür. Cumhuriyet ve Zaman gazetesinin ideolojik olarak farklıla madı nı, her ikisinin de Cumhuriyet ideolojisi çerçevesinden kadın konusunu i ledi i görülmü tür. Bu dönem, kadınların siyasal temsilcili i konusunun kadın hakları, demokrasi, yurtta lık bakımından dü ünsel olarak tartı ıldı ı ve arda lan bilgisinin verildi i tek dönem

olmu tur. Bundan sonraki seçim dönemleri kadın konusu ba lamında ba ka temaları i lemi lerdir.

Çok partili hayata geçi le birlikte, 1980 sonrasına kadar gazetelerde kadın ve siyaset konusuna ili kin çok az haberin yer aldı ı görölmektedir. 1950 seçimlerinde siyasal gündemin dolayısıyla yazılı basın gündeminin de çok partili hayata geçi temasıyla me gul oldu u bir dönemdir. Bu nedenle özellikle 1934 dönemiyle kar ıla tırınca çok az sayıda haberin yer aldı ı görölmü tür. Konuya ili kin haberler sadece Cumhuriyet gazetesinde yer alırken, Hürriyet gazetesinde hiçbir haberin yer almadı ı görölmü tür. Bu durum da kadın konusunun gündemin ne kadar arka sıralarında oldu unu göstermesi bakımından ilgi çekicidir. Cumhuriyet gazetesi de haberlerin de ideolojik arka plan olarak Cumhuriyet yönetiminin kadınlara sa ladı ı haklara vurgu yapmı tır.

1961 dönemindeki kadınların siyasal temsilcili ine ili kin haberlerin, Türkiye'nin bir askeri müdahale ertesinde olması nedeniyle, siyasal gündemin yo unlu uyla göz ardı edildi ini söylemek mümkündür. Bu dönemde, Cumhuriyet gazetesinde konuyla ilgili sadece 2 haber ve 2 kö e yazısı çıkarken, Hürriyet gazetesinde ise bu konuyla do rudan ba lantılı hiçbir haberin yer almadı ı görölmü tür. Cumhuriyette çıkan haberlerde olayın tarafı olan kadınlardan ziyade Türk inkılâbı ön plana çıkarılmı ve kadınların minnettar olmalarına yapılan vurgu yinelenmi tir. Bir ba ka ön plana çıkan tema ise, parlamentodaki kadınların niteliklerinin övülmesidir. Bu durum aslında, kadının erkekle e it görmeyen, kadının erke in oldu u yerlerde var olabilmesi için ek birtakım niteliklere sahip olması gerekti ini vurgulayan ataerkil ideolojiyi yeniden üreten bir söylemdir.

1973 genel seçimleri de bir askeri müdahalenin ertesinde yapılmı tır. Bu dönemde Cumhuriyette konuyla ilgili hiçbir haber yer almazken, Hürriyet'te daha fazla haberin yer aldı ı görölmü tür. Hürriyet'te yer alan haberler ise kadınların siyasetteki ikincilli i, ataerkil roller ve seçilen kadın milletvekillerini duyurma temalarını ön plana çıkarmaktadır.

1980'den sonraki dönemde ise kadın ve siyaset konusuna ili kin haberlerin sayısında yeniden bir artı oldu u gözlenmi tir. 1983 seçimleri darbe ertesinde oldu u için konuya ili kin fazla habere rastlanmazken, 1987 seçimlerinde ise kadın konusunun, Cumhuriyet gazetesinde geleneksel roller ve ataerkil ideolojiye ele tirel bir ekilde yakla ıp, uzmanların çözüm önerilerini sunarken, Hürriyet gazetesinde konunun daha geleneksel çerçevelerle ele alındı ı görülmü tür. 1991 genel seçimlerinde, kadın ve siyasete ili kin haberlerin sayısında artı olmakla birlikte, siyasal gündemin asıl terör konusuyla me gul oldu u görülmektedir. Her gazetenin kendi ideolojisi penceresinden bu haberleri sundu u, örne in Cumhuriyet gazetesinde, sadece sol partilerin adaylarına yönelik haberler yer alırken, Zaman gazetesinde ise bu konudan sadece RP'nin siyasal reklamında bahsedildi i görülmü tür. Hürriyet gazetesi ise, her partiden kadın aday ve vekillerin görü lerine yer vermi tir. Bu dönemde terör konusunun ön planda olması nedeniyle, kadın milletvekilinin etnik kökenine vurgu yapan haberlere de rastlanmı tır.

1995 genel seçimlerinde yazılı basında kadının siyasal olarak nasıl temsil edildi i genel olarak de erlendirildi inde, gazetelerin önceki dönemlerden daha fazla konuya ilgi gösterdikleri görülmü tür. Bu dönemde özellikle laik-anti laik ikilemi çerçevesinde haberlerin ele alındı ı görülmü tür. Konuyla ilgili haberlerin Cumhuriyet gazetesinde laiklik temasıyla, Zaman gazetesinde örtünme temasıyla ve Hürriyet gazetesinde ise, güzellik, fal gibi ciddiyetsiz konular çerçevesinde ele alındı ı görülmü tür. 1999 seçimlerin de laik – anti laik geriliminin devam etti i görülmü tür. 2002 yılındaki haberler genel olarak de erlendirildi inde, kadının siyasal temsilcili ine ili kin haberlerde türban ya da parti propagandası gibi kadın konusunun dı nda haberlerin ön plana çıktı ı görülmü tür.

3. 2) KADIN PARLAMENTERLER N BAKI AÇISIYLA TÜRK YE'DE KADIN VE S YASET

Bu ba lık altında kadınların siyasete dâhil olma süreçlerini bizzat ya amı olan kadın milletvekillerinin bakı açısıyla kadın-siyaset ili kisi tartı lacaktır. Siyasetin erkek egemen ve cinsiyet ayrımcılı na dayanan bir i oldu u toplumun genel söyleminde ve kadın-siyaset ili kisi üzerine yapılan çalı malarda sık sık dile

getirilmektedir. Bu bölümün amacı, bu genel söylemi, kadın milletvekilleriyle mülakat yöntemiyle yapılan görüşmeler aracılığıyla sınamaktır. Bu bağlamda, siyasete nasıl girdikleri, milletvekili olduktan sonra ayrımcı bir uygulama ile karşılaşarak yaşadıkları, Türkiye’de kadınların politik ilgililerine bakış açıları ve kadınlar için gerçekleştirdikleri çalışmalar gibi sorularla kadın milletvekillerinin bakış açısından siyasetin kapılarının kadınlara ne kadar açık olduğunu anlamaya çalışılmaktadır.

3.2.1) Tarihsel Süreçte Kadın Milletvekillerinin Profiline Genel Bir Bakış

Araştırmanın bu kısmında yöntem olarak kullanılan niteliksel analiz, sayısal verilere dayanmamaktadır. Ancak, araştırmaya ilişkin araldan bilgisi oluşturmaları bakımından Cumhuriyetten bu yana parlamentoda yer alan kadın milletvekillerinin sosyo-demografik özelliklerinin genel olarak incelenmesi anlamlı olacaktır. Türkiye tarihinde kadın milletvekillerinin genel olarak iyi eğitim aldıkları ve iyi bir meslek sahibi oldukları görülmektedir. İrin Tekeli bu durumu şöyle açıklamaktadır:

“Erkek parlamenterler, genel toplumdaki eğitim düzeyine göre, o kadar eğitimlidir ki, genel topluma göre, seçkin bir grup oluşturmaktadırlar. Öte yandan kadın parlamenterler, onlardan da daha iyi eğitim görmüştür. Türkiye’de kadın nüfusun genel olarak, erkek nüfusa göre daha az eğitimli olduğu gerçeği göz önünde bulundurulduğunda, kadın parlamenterlerin, genel topluma göre seçkinin de seçkini diye nitelenebilecek bir grup oluşturmalarını söylemek yanlış olmaz. Bunun anlamı, Türkiye’de kadın temsilcilerle, onları temsil ettiği varsayılan kadın nüfus arasında hiçbir benzerlik bulunmamasıdır⁴⁹⁹.”

Tekeli’nin kadın milletvekilleri için seçkinin seçkini saptamasını doğrulayan bir yaklaşımdır. Yeşim Arat, tarihsel süreçte kadın milletvekillerinin genel profilini incelediği çalışmasında sunmaktadır. Bu konuda kapsamlı bir çalışma yapan Arat, 1935 seçimlerinde parlamentoya giren kadınların % 60’ının üniversite, % 30’unun lise mezunu olduğunu ve üniversitesi mezunlarının %60’ının ise öğretmen olduğunu söylemektedir. 1946’dan 1960’a kadar olan dönemde ise, kadın parlamenterlerin sayılarının azalmasına rağmen, bu dönemde seçilen kadın milletvekillerinin de tek parti

⁴⁹⁹ Tekeli, **a.g.m., Türk Toplumunda Kadın** içinde, s. 388.

dönemindeki gibi üst düzeyde eğitim görmüş kişilerden oluştuğu görülmektedir. Bu dönemde kadın vekillerin % 60'ı üniversite, % 40'ı lise mezunudur. Çok unlu unun mesleki öğretmenlik olmakla birlikte, bu dönemde tek parti döneminde rastlanmayan avukat kadınların da meclise girmeye başladığı görülmektedir. 1960'dan 1980'e kadar olan dönemde ise, meclise giren toplam 26 kadın milletvekilinin 17'si üniversite, 9'u lise mezunuydu. 1960–1980 döneminde meclisteki kadın avukatların oranı, önceki dönemdeki yüzde 12,5'ten % 35'e yükselmiştir. Öğretmenlerin oranı, % 54'ten, % 35'e düşmüştür. Meclise ilk defa ev kadınları % 11,5 oranı ile bu dönemde girmişlerdir⁵⁰⁰.

3 Temmuz 2002 ile 22 Temmuz 2007 seçimlerinde parlamentoya giren kadın milletvekillerinin sosyo-demografik özellikleri ayrıntılı bir şekilde incelenmiştir. Kadın milletvekillerinin hangi meslek gruplarından geldikleri ve eğitim düzeylerinin ne olduğu siyasal farklılık düzeylerini doğrudan etkilemektedir. Eğitim düzeyi ve meslek grubu hangi sosyal statüdeki kadınların politikaya girme konusunda istekli olduğu hakkında ipuçları vermektedir. 22. parlamento döneminin 24 kadın milletvekilinden 1 tanesi hariç hepsi en az lisans mezunudur, 6 tanesi yani dörtte biri akademisyendir. Bunların dışındaki meslek grupları, inaat mühendisi, gazeteci, di hekim, sanayici, avukat, kimya mühendisi, i kadını, yönetici, eğitimci, ekonomist, doktor, özel sektörde yöneticidir. 22. parlamento dönemindeki eğitim düzeyinin yüksekliği 23. dönemde de devam etmiştir. 2007 genel seçimleriyle milletvekili olan 50 kadının 3 tanesi lise mezunu, 47 tanesi ise en az üniversite mezunudur. Üniversite mezunları arasında 15 tanesi lisansüstü eğitim görmüştür. Kadın milletvekillerinin meslekleri ise şöyledir: 9 avukat, 2 mali müavin, 8 öğretmen üyesi, 2 öğretmen, 6 mühendis, 6 özel sektör çalışanı, 1 kaymakam, 2 mimar, 2 eczacı, , 1 gazeteci, 1 harita teknikeri, 1 hemire, 3 çalışmıyor, 2 ekonomist, 1 arkeolog, 1 doktor, 1 işletmecisi. Büyük bir çok unlu unun çeşitli sivil toplum örgütlerine üye oldukları ve aktif bir şekilde çalışmaları görülmektedir. Kadın milletvekillerinin eğitim düzeylerinin yüksek olmasını Tekeli'nin bahsettiği seçkinin seçkini olma durumu şeklinde yorumlamak mümkün olabileceği gibi, kadınların politikaya girmesini zorlayan unsurları eğitim seviyesinin yüksekliği ile bertaraf ettikleri şeklinde de yorumlamak mümkündür.

⁵⁰⁰ Arat, **a.g.m, 75 Yılda Kadınlar ve Erkekler** içinde, s. 249–267.

Toplumsal sorunların çözümünde en büyük öneme sahip olan eğitim, eğitimli olmanın politikaya katılma konusunda da ne kadar büyük bir etken olduğu görülmektedir. Üniversite mezunu olma, en azından siyasal ve toplumsal olaylara karşı farkındalık düzeyini arttırmakta, tutum alma gereğini doğurmakta ve daha önceki kadın politikacılar da düşünüldüğünde, kadınların politikaya katılımını teşvik etmektedir. Eğitimli kadınlar, toplumun kendilerine biçtiği özel alan rollerini içselleştirmemekte, kadınların siyasal ve sosyal alanda başarılı olduklarını düşünmektedirler. Sahip oldukları meslekler ve üniversite mezunu olmanın politikaya katılmalarını teşvik eden bir başka boyutu daha vardır. Türkiye’de politika yapmak, parlamenter seçilebilmek için ya sosyal statü anlamında nüfuzlu olmak ve/veya politika yapma içinin para ile ilgili olmasından dolayı toplumun üst seviyesinde ya ayan kişiler grubu içerisinde olmayı gerektirmektedir. Kadın milletvekilleri arasında öğrenimlerini yurtdışında tamamlayan vekillerin de olması, onların maddi anlamda sıkıntı içerisinde olmadıklarını ve çevrelerinde de tanınan, saygı duyulan kişiler olduklarını göstermektedir. Burada, sosyal statüsü yüksek olmayan birinin parlamentoya girme şansının olmadığı söylenmemektedir. Ancak, bu dönem parlamentosundaki, tüm milletvekillerinin meslekleri incelendiğinde, Türkiye’de bunun önünde yasal bir engel olmamakla birlikte, toplumun daha alt seviyesinde ya ayan insanların politika yapma şanslarının daha zayıf olduğu görülmektedir. Nitekim Binnaz Toprak ve Ersin Kalaycıoğlu’nun yaptıkları araştırmada da, “kadınlar politikaya neden girmek istemez” sorusuna verilen yanıtlardan, politikayla ilgilenmemelerinden sonra, “eğitimi yeterli değil” ikki yüzde 8,7 ile ikinci neden, “siyasete girmek para ile ilgili, yeterince parası yok” ikki ise yüzde 3,4’le⁵⁰¹ üçüncü neden olarak ortaya çıkmıştır.

Ayrıca 22. ve 23. dönem parlamentosundaki erkek milletvekillerinin öğrenim durumları incelendiğinde, kadınlar içerisinde sadece 1 tane üniversite mezunu olmayan varken, erkekler içerisinde üniversite mezunu olmayanların sayısı kadınlara oranla hayli fazladır. Bu durum, kadınların üniversite mezunu olmayı siyasete girmek için bir basamak olarak kullanmak durumunda kaldıklarının göstergesidir. Erkekler siyasete girerken zaten bir engelle karşılaştıkları için eğitimli olmaları o kadar önemli olmamaktadır. Oysa kadınlar, kendileri için söz konusu olan engelleri ancak üniversite

⁵⁰¹ Kalaycıoğlu- Toprak, **a.g.e.**, s. 79.

bitirme, kariyerli bir i sahibi olma yoluyla a abilmektedir. Bu alanda belirtilmesi gereken bir ba ka durum, kadın milletvekillerinin büyük bir ço unlu unun memleketlerinde aday gösterilmeleri yani yerellik niteli inin a ır basmasıdır.

3.2.2) Ara tırmanın Yöntemi: Niteliksel Analiz

Nitel ara tırma sosyal bilimlerde kullanılan yöntemlerden biri olarak kar ımıza çıkmaktadır. Nitel ara tırmayı; gözlem, görü me, doküman analizi gibi nitel veri toplama yöntemlerinin kullanıldığı, algıların ve olayların do al ortamda gerçekçi ve bütüncül bir biçimde ortaya konmasına yönelik nitel bir sürecin izlendi i ara tırma⁵⁰² olarak tanımlamak mümkündür. Nitel ara tırmalar, alan ara tırması, gözlem, derinlemesine görü me, etnometodoloji ve etno grafik ara tırmaları gibi bilgi sunmasının çe itli yollarını içermektedir⁵⁰³. Nitel ara tırmalar görü me özelliklerine göre yapılandırılmış ve yapılandırılmamı (ke ifçi görü me) olmak üzere sınıflandırılmaktadır. Yapılandırılmış görü me, cevaplandırılmak üzere önceden hazırlanmış spesifik sorulardan oluşurken, ke fe dayalı (yapılandırılmamı) görü me, önceden seçilmiş konular ba lamında görü ülen ki inin cevaplarını ke fetmeye yöneliktir⁵⁰⁴.

Yapılandırılmamı görü melerde ki ileri ilgileri yönünde konu mayaya cesaretlendirme de yapılabilir. Konu ma ilerledikçe ara tırmacı, görü ülen ki inin yönlendirmesine yönelik konu mayı sürdürür. Görü ülen ki i konu ma konusunun belirlenmesinde önemli rol oynamaktadır⁵⁰⁵. Yapılandırılmamı görü me, ke fe yönelik bir görü me süreci gibidir. “Bu türde, önceden belirlenmi herhangi bir soru ve do al olarak yanıtlara ili kin bir beklenti de yoktur. Bu durumda ara tırmacı, görü ülenle belirli konuları ke fetmeye çalışır. Görü me sırasında çalış tı ı problemle ilgili belirli özel alanlar ke federse, daha ayrıntılı sorularla o alanların derinli ine irdelemeyi

⁵⁰² Ali Yıldırım – Hasan im ek, **Sosyal Bilimlerde Nitel Ara tırma Yöntemleri**, Seçkin Yayıncılık, Ankara, 2000, s. 19.

⁵⁰³ Bruce A. Chadwick, Howard M. Bahr, Stan L. Albreth, **Social Science Research Methods**, Prentice-Hall, 1984, s. 206.

⁵⁰⁴ Chadwick-Bahr- Albreth, **a.g.e.**, s. 104.

⁵⁰⁵ Yıldız Uzuner, “Niteliksel Ara tırma Yaklaşımı”, **Sosyal Bilimlerde Ara tırma Yöntemleri**, Ed. Ali Atıf Bir, Anadolu Üniversitesi Yayınları No: 1081, Açık ö retim Fakültesi Yayınları No:601, Eski ehir, 1999, s. 180.

deneyebilir. Görü me sırasında, görü meci yeni denenceler geli tirmeyi ve bunları orada test etmeyi deneyebilir. Bu tür görü me büyük ölçüde açık uçlu sorulara dayanır⁵⁰⁶.” Yapılandırılmamı görü mede, yöneltlen soruların sınırları önceden kesin çizgilerle ayrılma de ildir. Görü meci soruları de i tirebilme ve yeni sorular ekleyebilme özgürlü üne sahiptir.

Bu iki görü me türünün arasında olan ve görü meciye yapılandırılmı görü meden daha fazla özgürlük, yapılandırılmamı görü meden ise daha fazla sınırlılık tanıyan bir di er görü me türü ise yarı-yapılandırılmı olarak isimlendirilmektedir. “Yarı yapılandırılmı görü melerde bir ara tırmacı olarak kar ıla tırmalı veriler topladı mıza dair güvenlisinizdir. Ancak, bu durumda ki iler belli bir konuyu nasıl yapılandırdıklarını görme ansını yitirme durumu söz konusudur⁵⁰⁷.” Yarı-yapılandırılmı görü me, yapılanmı ve yapılanmamı görü melerin olumsuz yönlerini tolere etmesi bakımından tercih edilen bir yöntemdir. “Yapılanmı görü me, cevapların denetimi ve sayısalla tırılması bakımından kolaydır fakat görü me tekni inden beklenen anlam çıkarma ve içtenli i sa lama olanakları sınırlıdır. Yapılanmamı görü me ise, verilerin de erlendirilmesi bakımından güçlükler sunmaktadır⁵⁰⁸. Yarı yapılandırılmı görü me ise, bu iki güçlü ü de ortadan kaldıran özellikler barındırmaktadır. Özetlemek gerekirse, yapılandırılmı görü meyi, görü mecinin yönlendirmesine/yeni ba lıklar açmasına dolayısıyla önceden belirlenen sorular/konular dı na çıkmasına olanak tanımayan, yapılandırılmamı görü meyi ise görü meciyi daha özgür bırakan ve yeni ba lıklar açmasına olanak tanıyan, yarı – yapılandırılmı görü meyi ise ikisinin ortasında ancak nispeten ara tırmacıyı özgür bırakan sisteme daha yakın bir yöntem olarak tanımlamak mümkündür.

Nitel ara tırmada görü meler gerçekle tikten sonra bunların nasıl de erlendirilece ine ili kin literatürde çe itli yöntemler olmakla birlikte, Strauss ve Corbin, nitel verileri betimsel analiz ve içerik analizi⁵⁰⁹ olmak üzere iki ekilde de erlendirmeyi önermektedir. Bu çalı mada kullanılacak olan betimsel analiz; elde

⁵⁰⁶ Yıldırım & im ek, **a.g.e.**, s. 93.

⁵⁰⁷ Uzuner, **a.g.e.**, s. 180.

⁵⁰⁸ Niyazi Karasar, **Bilimsel Ara tırma Yöntemi**, Bilim Yayınları, Ankara, 1986, s. 176.

⁵⁰⁹ Aktaran im ek ve Yıldırım, **a.g.e.**, s. 158.

edilen verilerin yorumlanmasına dayanan bir yöntemdir. Bu yöntemde göre; “veriler ara tırma sorularının ortaya koydu u temalara göre organize edilebilece i gibi, görü me ve gözlem süreçlerinde kullanılan sorular ya da boyutlar dikkate alınarak da sunulabilir. Betimsel analizde amaç, elde edilen bulguları düzenlenmi ve yorumlanmı bir ekilde okuyucuya sunmaktır. Bu amaçla elde edilen veriler önce mantıklı ve akılcı bir ekilde betimlenir. Bu betimlemeler yorumlanır, neden-sonuç ili kileri irdelenir ve birtakım sonuçlara ula ılır.”⁵¹⁰ Bu analiz çerçeve olu turma, tematik çerçeveye göre verilerin i lenmesi, bulguların tanımlanması ve yorumlanması olmak üzere dört a amadan olu ur⁵¹¹. Çerçeve olu turma, çalı manın amacına uygun olarak temalar ve genel kavramlar belirleme sürecinden olu maktadır. kinci a amada, veriler bu tematik çerçeveye göre de erlendirilir ve i lenir. Son iki a amada ise, ortaya çıkan sonuçlar açık bir ekilde ortaya konulduktan sonra yorumlanır.

Bu ba lamda her partiden en az bir milletvekili ile görü me yapılması hedeflenmi tir. Ancak, 22. ve 23. dönem parlamentolarında yer tüm kadın milletvekillerinden görü me talebinde bulunulmasına ra men yanıt alınan kadın milletvekili sayısı CHP’den 4, AKP’den 2, ANAP’tan 1’dir. Ara tırmada, parti ideolojisinin ve bakı açısının, siyasal mekanizmalara ula mada etkili oldu u varsayımından hareketle, her partiden bir milletvekili öngörölmü tü. Bu ba lamda u anda parlamentoda en çok ço unlu a sahip iki partinin ve Türk siyasal hayatında önemli bir yere sahip olmayı ba armı bir merkez sa partisinin çizdi i kadın prototipinin görülmesi açısından, ara tırmannın hedef kitlesinin önemli bir kısmıyla görü üldü ünü söylemek mümkündür. Cumhuriyet Halk Partisinden Türkan Miçoo ulları, Canan Arıtman, Nevin Gaye Erbatur, Sıdıka Sarıbekir ile Adalet ve Kalkınma Partisinden Zeynep Karahan Uslu ve Ay e Akba ile Anavatan Partisinden ise eski genel ba kan yardımcısı Serpil Yıldız ile görü ülmü tür. Açık uçlu bir soru kılavuzu yolu ile görü meler gerçekleştirilmi tir⁵¹². Bu nedenle elde edilen veriler

⁵¹⁰ Yıldırım & im ek, **a.g.e.**, s. 158-159.

⁵¹¹ **A.k.** s. 159.

⁵¹² Soruların hazırlanmasında, daha önce Yunanistan, Avusturya, Belçika, Hollanda ve Finlandiya’daki kadın parlamenterlerle yapılan bir mülakatın sundu u genel çerçeveden yararlanılmı , ülkemiz ko ulları da göz önünde bulundurularak sorular olu turulmu tur. Bu mülakat için Bkz. “Kadın Politikacılarla Görü meler”, http://www.fczb.de/projekte/wid_db/Interviews/, (25.05.2006).

sayısal bir de erlendirmeye de il, niteliksel bir de erlendirmeye tabi tutulmu tur. Ancak alı manın daha anla ılabılır hale gelmesi için zaman zaman sayısal verilerden de yararlanılmı tır. Betimsel analizin birinci a aması çalı manın ana çerçevesini ve temalarını olu turmaktır. Ara tırma, Türkiye’de kadın politikacı olmanın zorluklarını ve kadınlar açısından aktif politikaya dâhil olmanın önündeki engelleri, bu a amadan geçmi kadınların söylemleriyle ortaya çıkarmayı amaçlamaktadır. Bu nedenle ara tırmanın temel temaları bu ba lamda olu turulmu tur. Bu ara tırmanın temel temaları unlardır:

- Kadınların Politikaya Girmesini Destekleyen/Engelleyen Ö eler,
- Türk kadınının Politikaya İgi(siz)lili i,
- Hem Kadın, Hem Politikacı Olmanın Zorlukları,
- Kadın Parlamenterlerin İgi Alanları,

3.2.3) Ara tırmanın Bulguları

Niteliksel de erlendirmeye tabii tutulan bu ara tırmada belirlenen dört tema çerçevesindeki sorulara kadın milletvekilleri tarafından verilen cevaplar yorumlanmı tır. Birinci tema, Türkiye’de kadınların politikaya girmesini destekleyen/engelleyen ö elerdir.

3.2.3.1) Kadınların Politikaya Girmesini Destekleyen/Engelleyen Ö eler

Kadın milletvekillerine yöneltilen birinci grup sorular, politikaya girmelerini sa layan faktörleri anlamaya yöneliktir. Bu soru grubunun amacı, siyasetin her toplumsal katmandan kadına açık olup olmadığını anlamaktır. Bu tema ba lamında yöneltilen sorular unlardır:

- Politikaya girmeye nasıl karar verdiniz? Politik alanda kendinize örnek aldı nız bir siyasetçi var mı? Neden? Açıklayabilir misiniz?
- Ailenizde politika ile ilgilenen ba ka birileri var mı?

- u anda üyesi oldu unuz partiye girmeden önce, sivil toplum alanında ya da politik alanda faaliyetlerde bulundunuz mu? Biraz bilgi verebilir misiniz?
- u andaki siyasi partinize katılmanızı etkileyen faktörler nelerdir?

Genel olarak bu soru grubuna verilen cevaplara bakıldığında; kadın vekiller politikayı bir yaşam tarzı olarak gördüklerine belirtmişlerdir. Politikada parlamenter olarak yer almadan önce de üniversite hayatı boyunca politik faaliyetlerde bulunmuş, en azından politikayı sadece oy kullanmanın dışında gören ve kendisine ait kararları tayin etme konusunda kendisini de o süreç içerisinde görmek isteyen bir duruma sahiptirler. Bu bağlamda, politikayı sadece politika yapma oyunu olarak görmemekte, hayatın her alanında politikanın var olduğunu, tartışılabilir konular karşısında belirli bir duruma olan herkesin aslında politika yaptığını ve belirli olaylar karşısında tutum takınılması gerektiğini düşündüklerini bu nedenle de milletvekili olmaya karar verdiklerini belirtmişlerdir.

CHP'li milletvekillerinin bu temaya ilişkin vermiş oldukları cevaplarda dikkat çeken en önemli husus; ailesinde politikayla ilgilenen ya da sivil toplum kuruluşlarında belirli bir konumu elde etmiş kadınların milletvekili olduğudur. CHP'li kadın milletvekilleri bu bağlamda politikanın her zaman içinde olduklarını belirtmişlerdir. Örneğin Türkan Miçoo'nun babasının CHP Ünlü Sekreteri, annesinin ise kadın kolu başkanı, akrabalarından bazılarının milletvekili olduğunu, dolayısıyla tüm hayatı boyunca politikanın içinde olduğunu belirtmiştir. Ayrıca Atatürkçü Düşünce Derneği, Erit-Der, ÇYDD ve KA-DER'de çalıştığını söylemiştir. Bir başka milletvekili Sıdıka Sarıbekir, bir dayısının TBMM'de senatörlük, diğer dayısının ise milletvekilliği yaptığını belirtmiştir. Bunun yanında ADD'de çalıştığını, ancak milletvekili seçilinceye kadar geçen süreçte ise CHP'nin yerel tekiilatlarında çeşitli görevlerde bulunduğunu belirtmiştir. Bir başka vekil Nevin Gaye Erbatır ise, Adana Kadın Kuruluşları Birliğinde ve çeşitli sivil toplum kuruluşlarında çalıştığını ve bu sırada politikaya girmeye karar verdiğini belirtmiştir. Canan Arıtman ise, kadın hareketini destekleyen sivil toplum örgütlerinde aktif bir şekilde çalıştığını, KA-DER kurucu üyesi i, ve Meslek

Kadınları Derneği Kurucu üyesi ve başkanlığı, Kadın Hakları Derneği İzmir şubesi kurucu üyesi, Cumhuriyetçi kadınlar derneği ve Ege Kadın Dayanışma Vakfı Kurucu Üyesi yaptığını belirtmiştir. Arıtman'ın ailesinde politikayla ilgilenen başkası yoktur.

AKP'den görüşülen vekillerden Zeynep Karahan Uslu ise, akademik çalışmaları alanından ötürü, çeşitli partilerin siyasi kampanyalarında çalıştığını ve çeşitli parti başkanlarına danışmanlık yaptıığını ve bu çalışmalarından dolayı kendisine gelen teklifi kabul ederek milletvekili olduğunu belirtmiştir. Politikacı olmadan önce de çeşitli sivil toplum kuruluşlarında çalıştığını, yakın aile halkasında politikayla ilgilenen başkası olmadığını belirtmiştir. AKP'li bir dönem milletvekili Ayşe Akbaş ise, sorunların çözümü için politikaya girdiğini, partisini ise genel başkanın ailesine duyduğu güvenden dolayı tercih ettiğini belirtmiştir. Akbaş, ailesinde kendisi dışında politikayla uğraşan başkası olmadığını belirtmiştir. ANAP'tan görüşülen Serpil Yıldız ise, ailesinde politikayla ilgilenen başkası olmadığını ve bir gecekondu ailesinin çocuğu olarak hayata başladığını, tamamen çekirdekten yetişme bir şekilde politikaya girdiğini söylemiştir. Ayrıca, eşi bu konuda kendisine çok destek olduğunu, eşi desteğini almayan bir kadının politikaya girmesinin çok zor olduğunu belirtmiştir.

Kadın milletvekillerine kendilerine hangi siyasetçiyi örnek aldıkları sorulmuştur. Bu soruya, bir vekil hiç kimseyi örnek almadığını, kendisinin iyi bir örnek olmaya gayret ettiğini belirterek yanıt vermiştir. Diğer iki tanesi partisinin genel başkanını örnek aldığını, onun mücadelesini takdir ettiklerini, onu dürüst, aktif ve başarılı bir siyaset anlayışı olduğunu ve konulara hâkim olduğunu belirtmiştir. Ancak, genel başkanlarının siyasete girmelerinde bir etken olduğunu ama temel nedenin bu olmadığını belirtmişlerdir. Bir dönem vekil, Atatürk'ü örnek aldığını, onun çağdaş Cumhuriyeti kurmasının ve kadınlara seçme ve seçilme hakkını sağlamasının nedenlerinden en önemlileri olduğunu belirtmiştir. ANAP'lı vekil Bülent Ecevit'e çok saygı duyduğunu bu nedenle siyasete, DSP'de başladığını belirtmiştir.

Kadın milletvekillerini bu grupta sorulan soruların son örneğini dâhil olduğu partiye tercih etmelerinin nedenleridir. Bu sorunun amacı, siyasi partilerin kadınları

siyasete dâhil etmekte davetkâr olup olmadıklarını anlamak ve politikacı olmak isteyen kadınların neye göre siyasi parti tercih ettiğini araştırmaktır. CHP'li vekiller kendi partilerinin parti içi demokrasi açısından oldukça iyi olduğunu, Atatürk'ün partisi olduğunu, özgürlük, eşitlik, dayanışma ve emekçilerin üstünlüğünü önemseyen bir parti olduğunu için, cinsiyet ayrımcılığına son verilen, kadını ve erkeği eşit bir Türkiye amaçladığı için, kadın hakları, çevre hakları gibi konulara duyarlı olduğunu için CHP'yi tercih ettiklerini belirtmişlerdir. Serpil Yıldız ise sol kökenli bir ailede büyüdüğü ve Ecevit'e büyük saygı duyduğu için DSP'de bağımsızlığını belirtmiştir. Zeynep Karahan Uslu ise, AKP'den böyle bir teklif geldiğini ve partinin kavrayışının kendisi siyasi kavrayışıyla paralel olduğunu için bu partiyi tercih ettiğini söylemiştir. Görüldüğü gibi görüşme yapılan kadın politikacılardan Zeynep Uslu hariç diğerleri ideolojik bakımları açılmasına göre parti tercihi yapmışlardır. AKP'li bir diğ er milletvekili Ayşe Akba ise, başbakanın şahsiyetine inandığını ve güvendiği için bu partiyi tercih ettiğini söylemiştir.

Kadınların politikaya girmesini destekleyen/engellenen örnek teması başlığında, tüm partilerden milletvekillerinin verdiği cevaplar değerlendirildiğinde; ailelerinde politikacı olan kişilerin ve sivil toplum ya da başka alanlarda çalışıp bir yere gelmiş kadınlara milletvekili olma yolunun daha açık olduğunu görülmüştür. Bu durumu iki açıdan yorumlamak mümkündür. Birincisi, partilerin böyle bir tercih yapmakla, çekirdekten yetmiş, yerel örgütlerde çalışmış kişilerin yanı sıra, sivil toplumda çalışmış ve isimleri duyulmuş kişilerin milletvekili yapma eğilimi gösterdiği dır. Bu durum ise kadınların adeta devirme yöntemiyle partiye alındığını göstermesi bakımından ilgi çekicidir. Erkek politikacılar için böyle bir çalışmaya ve aktif olma geçmişine ihtiyaç duyulmazken, partilerin milletvekili adaylarını sivil toplum alanında aktif bir şekilde çalışmış kadınlardan seçmeleri, kadınların politikacı olmak için önce kendini kanıtlanması gerektiğini göstermesi bakımından ilgi çekicidir. Ancak bu kendini gösterme çok az kadın milletvekilinde partinin yerel örgütlerinde olmaktadır. Buradan partilerin yerel örgütlerinde yetmiş ve emek harcamış kadınlardan ziyade, başka alanlarda çalışmalarıyla kendini kanıtlamış ve isim sahibi olmuş kadınları tercih ettikleri sonucunu çıkarmak mümkündür. Bu durum Serpil Yıldız hariç görüşülen tüm vekillerde böyledir. Sivil toplum alanı dışında AKP'li vekilin akademik çalışmalarından ötürü,

kendisine teklif gelmesi üzerine vekil olması, partilerin yerel örgütlerinde can hıracalı kadınların a a ıdan yukarıya do ru yükselmelerinin olanaksız oldu unu göstermesi bakımından ilgi çekicidir.

kincisi ise, ailelerinde güncel politik sorunlarla ilgili konuların sürekli yapıldı mı ki ilerinin politikaya daha fazla ilgi duydu udur. Burada dikkat çeken bir di er husus, kadınları politik alan dı nda bırakan en önemli etkenlerden biri oldu unu dü ündü ümüz erke in üstünlü üne dayanan hegemonik ataerkil ideoloji, aslında bu milletvekilleri için çok etkili olmamı tır. Erke in kadınlar üzerindeki hegemonik gücü aile içerisinde önceleri baba, a abey gibi figürlerle, daha sonra da koca figürüyle ortaya çıkar. Görü ülen bu vekiller, kendi aileleri içerisinde zaten demokratik bir ortamın var oldu unu, bir tanesinin annesinin kadın kolları ba kanı olması gibi annelerinin de politik faaliyette bulduklarını belirtmi lerdir. Dolayısıyla geleneksel toplumsal cinsiyet rolleri onların büyüdüğü aile ortamı içerisinde geçerli de ildir ve politikaya girmelerine en azından özel alanları içerisinde bir engel olmadı ı gibi, te vik etmi tir. Sivil toplum alanında faaliyette bulunmak da bireylerin farkındalı nı arttırmaktadır. Görü ülen vekillerin hepsi kadın çalı maları alanında faaliyette bulunan sivil toplum kuruluşlarından en az birine üyedir ve aktif olarak çalı tı ı görülmü tür. Ayrıca neredeyse hepsi, bu derneklerde yönetici ya da kurucu üye olarak görev almı tır. Büyük bir ço unlu unun kadın derneklerinin ço una üye olması, kadınların hakları konusunda kafalarında bir sorunsal oldu unu ve bu konuda bir bilince sahip olduklarını göstermektedir. Nitekim bir kısmı siyasete girmesinin ard alanında bu sorunun yattı nı belirtmi tir. Ancak bu durum, partilerin genellikle sivil toplum kuruluşlarında yer edindikten sonra kadınlara parti kadrolarında yer verme e ilimi oldu unu da göstermektedir. Bu da partinin kadın kollarında çalı an kadınlar için a a ıdan yukarıya do ru bir geçi olmaması açısından bir sorundur.

Ailelerinde politikayla u ra an ki ilerinin olmadı ı kadın politikacılar ise, politikaya girme nedenleri olarak; kadınların nüfusumuzun ve seçmenlerimizin yarısını olu turdu unu, siyasette ve parlamentoda temsil edilmeyi inin demokrasiyi eksik demokrasi haline getirdi ini, kadınları erkeklerin temsil etmesinin do ru olmadı nı,

kadınların gelece ini tayin etmede söz sahibi olmak için politikaya girdiklerini belirtmi lerdir.

3.2.3.2) Türkiye’deki Kadınların Politikaya İlgisi Konusundaki Dü ünceler

Kadın milletvekillerine yöneltilen ikinci grup sorular, Türkiye’de kadınların politik ilgilili i konusunda ne dü ündükleridir. Bu soru grubunun amacı, vekillerin kadınların siyasetteki eksik temsilinin nedeni olarak kadınların ilgisizli ini sunan hegemonik söylemi devam ettirip ettirmediklerini görmektir. Kadın milletvekillerinin egemen söyleme yatkın ya da aykırı bakı açısı çok önemlidir. Çünkü kadının siyasete ilgisizli i nedeniyle az temsil edildi ini söyleme, bu konuda refleks geli tirmeme, düzenlemelerde bulunmama gibi uygulamaları beraberinde getirmektedir. Bu ba lamda, ana tema olarak Türk kadınıni politikayla ilgili görüp görmedikleri sorulmu tur. Bu tema çerçevesinde kadın milletvekillerini yöneltilen sorular unlardır:

- Türkiye’de kadınların siyasal ve sosyal hayatta yeterince temsil edildi ini dü ünüyor musunuz? Neden? Bu olaya ili kin çözüm önerileriniz varsa açıklayabilir misiniz?
- Türk kadınıni politik olaylarla ilgili ve politikanın aktif aktörü olarak görüyor musunuz? Cevabınız hayır ise sizce bunların nedeni neler olabilir?
- Türkiye’de kadınların politikada ba arılı oldu unu dü ünüyor musunuz? Örnek verebilir misiniz?
- Siyasal karar organlarına ili kin seçimlerde kadın kotası getirilmesi konusunda ne dü ünüyorsunuz? Sizce, Türkiye’de bu kotanın uygulanabilirli inin önündeki engeller ve/veya olumlu ko ullar hakkında dü ünceleriniz nelerdir?

Görü ülen tüm vekiller kadınların siyasal ve sosyal hayatta yeterince temsil edilmedi ini dü ünmektedir. Tüm dünyada siyasette kadınların oranına bakıldı nda Türkiye’de bu oranın az geli mi ÷lkelerden bile çok geri oldu unu söylemektedirler. Kadın milletvekilleri konunun nedenlerine ili kin olarak unları söylemektedirler:

Kadınların e itimsizli i, Ekonomik güçsüzlü ü, Erkek egemen toplumsal yapı, toplumsal cinsiyet rolleri, yasal düzenlemeler ra men hala stereo tiplerin devam ediyor olması, namus suçları, erken ve zorla evlendirmeler, ba lık parası gibi geleneksel uygulamaların devam ediyor olması, ekonomik özgürlü e sahip olsalar bile zihinlerinde özgürlü ün olmaması. Bu sorun için sundukları çözüm önerileri ise; e itim, kota uygulaması, özellikle il – ilçe yönetimlerinde yeti tirilmesi kadınların ve o yeti en kadınların aday çıkarılması, çocukların ve erkeklerin e itilmesi. Görü ülen kadın milletvekillerinin tümünün Türk kadınının siyasal ve sosyal hayatta yeterince temsil edilmedi ini dü ünmesi ve bunu ekonomik, kültürel nedenlere ba lamı olması, kadınların ilgisizli i konusundaki egemen ve ataerkil söylemi sürdürmediklerini göstermesi bakımından önemlidir. Kadın milletvekillerinin kadınların politikadan neden uzak durdu u sorusuna verdi i cevaplarla, Binnaz Toprak'la Ersin Kalaycı lu'nun daha önceden de indi imiz çalı malarındaki grafi e dönersek, sıradan insan olarak kadınlı, milletvekili kadının aynı nedenlere ba layıp ba lamadı mı görme ansımız do acaktır. Bu çalı mada en önemli neden, yüzde 31,6 ile siyasetle ilgilenmiyor olarak görülmektedir. Kadın vekillerimizin hiç birinden bu cevap gelmemi tir, zaten daha ilerleyen sorularda da kadınların siyasetle ilgili ama siyaset yapma ile ilgili olmadı mı dü ündüklerini söylemi lerdir. Bundan sonraki sırasıyla en yüksek oranlar, e itimsizli e, siyasetin para i i oldu una, siyasetin erkek egemen bir alan oldu una, siyasetin kadına uygun bir alan olmadı ma göre da ılmaktadır. Kalaycı lu ile Toprak'ın bu çalı masında siyasetle ilgilenmiyor ıkına ait oranın bu kadar yüksek çıkmasını, e itim – ekonomi gibi alanlardan soyutlamamak gerekmektedir. Çünkü e itim düzeyi dü ük çalı mayan kadınlar siyaset yapma konusunda kendilerine güvenmiyor olabilirler. Ayrıca, e itim farkındalı ı da artıran bir etkidir.

Yine bu konuyla ilgili vekillere, Türk kadının politik olaylarla ilgili bulup bulmadıkları soruldu unda, Türk kadınını güncel olayları izleme konusunda ilgili ama politika yapma konusunda ilgisiz oldu u konusunda hemfikirdirler. Türk kadınının televizyonda gördüklerini, politikayla ilgili olumsuzları konu tu unu ama bu düzenin de i mesi konusunda bir refleksleri olmadı mı belirtmi lerdir. Yine bir di er vekil, Türk kadının Cumhuriyet'in kurulu undan bu yana Atatürk'ün gösterdi i amaç

do rultusunda, ülkenin kalkınmasına ili kin her alanda ilgili oldu unu ancak yönetici pozisyonuna gelmelerinin zor oldu unu belirtmektedir. Bir di er vekil, kadınların inanç ve de erlerine ba lı olmakla birlikte, modern yenilikçi ve aydınlık mesajlara açık oldu unu, Türk kadınının politik olaylarla ilgili olmasına ra men bu ilginin yeterli olmamasından dolayı politikanın aktif aktörü olmadı nı dü ündü ünü belirtmi tir. Buraya kadar görü ü alınan milletvekilleri, aslında özünde Türk kadınının politikayla ilgili oldu unu ancak çe itli nedenlerden dolayı politikada çok yer almadı nı belirtmektedir. Bu nedenleri; kadınların toplumsal olaylardaki çekingenli inin siyasal alanda da sürmesi ve kadınların sosyal hayattaki rolleri ve görevleri nedeniyle politika yapmaya fırsatlarının bulunmaması olarak sıralamaktadırlar. Bu nedenle de kadınların sosyal hayatta e itlik sa lanınca politikaya da katılımlarının artaca nı dü ünmektedir. Bir di er milletvekili ise, Türk kadınını politik olaylarla ilgili bulmadı nı söylüyor ve o da sosyal hayattaki çekingenli inin kamu hayatında da devam etmesini gerekçe olarak göstermektedir. u anda parlamentoda olan kadın milletvekillerinin bile ço unun karar alma mekanizmalarında yer almadı nı belirtmektedir.

Türkiye’de kadınların politikada ba arılı olup olmadı ı konusunda ne dü ündükleri soruldu unda, vekillerin büyük bir ço unlu u, kadınların toplumsal olayları çözmede erkeklerden daha ba arılı olduklarını, bu nedenle de politika yapma konusunda daha ba arılı olduklarını söylemi tir. Kadın milletvekilleri, kendi partili vekillerinden örnekler vererek, kadın milletvekillerinin ba arılı olduklarını belirtmi lerdir. Kadınları politikada ba arılı bulmayan, bunu da çok az sayıda kadının siyasetin erkek egemen di lileri arasında ezilmesine ba layan kısım da dâhil olmak üzere hepsi politikada söz sahibi olmayı ba armı tek kadın politikacı olan Tansu Çiller’in kadınların siyasete atılmasının önünü kesti i ve çok kötü bir örnek oldu u konusunda hemfikirlerdir.

Kadın milletvekillerine bu kategoride yöneltilen son soru kota uygulamasının gereklili iyle ilgilidir. CHP’li kadın milletvekilleri, partilerinin kota önergesi vermesiyle paralel bir dü üncede, kota olmadan Türkiye’de kadınların siyasete daha fazla katılımını gerçekle tirmenin mümkün olmadı nı söylemi lerdir. Toplumda ve kafalarda kadınları aktif siyasetin içine sokmak için bir refleks olmadı ı için böyle bir

destek yapılması gerekmektedir. Ayrıca, vekillerin tümü aynı partiden oldu u için, parti politikası içerisinde de kadın kotası oldu u için bu konuda anayasanın 10. maddesine eklenmesi için bir öneri verdiklerini ama AKP'lilerin desteklemedi ini söylemi lerdir. Hatta a ırtıcı bir ekilde kadından sorumlu devlet bakanı bile bu konuya destek vermemi tir. Devlet bakanının bu konuya destek vermemesi, karar alma pozisyonuna gelmi kadınların bile, parti dü ünmesine aykırı kararlara evet diyemediklerini göstermesi bakımından ilgi çekicidir. AKP'nin kota konusundaki görü üne uygun olarak AKP'li Zeynep Karahan Uslu ise unları söylemi tir:

“Siyasi partilerin bir kısmı bunu desteklemektedir benim mensubu oldu um parti kadın kotasının kota uygulaması olarak de il ama pozitif aksiyonla bunu çözmek gayesini ta maktadır. Pozitif aksiyondan da kastedilen kadınların siyasete katılması ve siyaset basamaklarında yükselmesi için ellerindeki tüm maddi ve sosyal engellerin kaldırılması için bir aktif tutum sergilemek bu anlamda kadınların siyasete girmesi için tüm engellerin ortadan kaldırılması için gerek parti içerisinde gerek hükümet politikalarında aktif bir tutumla bunu çözmek ve bu ekilde de kadınların bu engellerin kaldırılması çerçevesinde güçlü bir biçimde siyasete entegre olmasını sa lamaktır, aynı zamanda bu ba lam çerçevesinde örne in sayın genel ba kanımızın bütün parti te kilatında bütün kademelerde en az yüzde 30 kadın oranının korunmasına yönelik aktif tutum sergilensin diye dayatmayan ama bir genelge olarak bir talimat olarak parti tüzü üyle dayatmayan ama bu yöndeki kararlılı ı da vurgulayan ve uyulmasını sa layan bir aktif tutumu vardır. Ama bunu bir yasal müktesebat olarak bir zorunluluk olarak dayatmanın kar ısındaız.”

Di er AKP'li vekil ise kotaya olumlu yakla tı nı belirtmi tir. CHP'nin meclise kotaya ili kin bir önerge verdi i dönemde AKP milletvekili olan Serpil Yıldız ise, partisindeki kadınların tümünün aksine kendisinin CHP'nin kota önergesine destek verdi ini ancak parti içinde tepki ile kar ıla tı nı söylemi tir.

Kadın milletvekillerinin bu tema çerçevesinde vermi oldukları cevaplar genel olarak de erlendirildi inde; Türk kadınına politikayla ilgili gördüklerini, dolayısıyla bu konuda egemen olan kadınların politikaya ilgisizli i söylemini devam ettirmedikleri görülmü tür. Cevaplarda dikkat çeken bir ba ka husus aslında Türkiye'deki parti sisteminin yapısına ili kindir. Türkiye'de parti disiplininin güçlü ve parti içi demokrasinin zayıf olması, milletvekillerinin herhangi bir kanun teklifi hakkında

partinin tutumu dı ında oy kullanmalarını engellemektedir. Dolayısıyla kota konusu ile ilgili olarak, iktidar partisinin kadın milletvekillerinin tümünün reddetmesi bu tutumu göstermektedir.

3.2.3.3) Kadın Politikacı Olmanın Zorlukları

Çalı manın da temel amacını olu turan bu soru grubu, politikanın içerisinde aktif olarak yer alma ansına ve/veya ba arısına eri mi kadın vekillerin, parlamentoya girdikten sonra kadın olmalarından dolayı zorluklar veya engellerle kar ıla ıp kar ıla madıklarını ölçmeye yöneliktir. Kadınların siyasal etkinli iyle yapılan çalı malarda, kadınların politikaya girme sürecinde kar ıla tı ı zorluklar daha çok belirtilmektedir. Oysa kadınları politik oyunun dı ında tutan mekanizmalar, politik faaliyetlere ba ladıktan sonra da i lemektedir. Bu tema kapsamında sorulan sorular a a ıdaki gibidir:

- Türkiye'deki parti siyasetinin yapısına ili kin, politikaya aktif olarak girmeden önceki görü lerinizde, politikaya ba ladıktan sonra bir de i iklik oldu mu? çinde bulundu unuz partiyi parti içi demokrasi ve bir demokratik ortam açısından nasıl de erlendiriyorsunuz? Anlatabilir misiniz?
- Partiniz içerisinde kadın politikacıların erkek politikacılarla e it haklara sahip oldu unu dü ünüyor musunuz?
- Türkiye'de, politika yapma konusunda do rudan veya dolaylı bir cinsiyet ayrımcılı ı görüyor musunuz? Nedenini açıklayabilir misiniz?
- Siyasi kariyenize ba ladıktan sonra, özel hayatınızda aksamalar oldu mu? Dengeyi nasıl sa lıyorsunuz?

CHP'li milletvekilleri, kendi partilerinin parti içi demokrasi açısından bir takım eksiklikleri olmasına ra men, Türkiye'deki partiler içerisinde demokrasinin en iyi i ledi i parti oldu unu ifade etmi lerdir. Parti içi ileti imin çok iyi oldu unu, yöneticilere ula mada sıkıntı ya anmadı ını, herkesin görü lerini serbestçe ifade edebildi ini belirtmi lerdir. Partilerinde kadın politikacılarla erkek politikacılar arasında

bir e itsizlik olup olmadı ı soruldu unda, kendi partileri içerisinde e itli in söz konusu oldu unu ama genel anlamda politikanın erkek egemen bir yapısı oldu unu bu nedenle de e itli in olmadı mını belirtmektedirler. Dü üncelerini söyleme, dileklerini kabul ettirme anlamında bir e itsizli in olmadı mını ancak temsil ve hakların kullanımı anlamında bir e itsizli in oldu unu belirtmektedirler. Bunun da sadece kendi partilerinde de il, siyasette bu ekilde oldu unu, özellikle delegelik ve milletvekili seçim listelerinde kadınların varlı mının erkekler tarafından engellendi ini, il ve ilçelerde kadınların önünün açılmadı mının, delege seçimlerinde kadınların göz ardı edildi ini, erkeklerin kendi gelecekleri için kadınları göz ardı ettiklerini belirtmektedirler. Bu çalı mada da kadınların erkekler ve toplum tarafından siyaset dı na itildikleri ve siyasete girmeyi ba aralarının da çe itli saiklerle erkek güdümü ile girmeyi ba ardıkları ileri sürülmektedir. Bu süreçleri bizzat ya amı biri olarak kadın milletvekilleri de bu görü leri destekleyen gözlemler de bulunmu lardır. Çalı manın bir ba ka sorunsalı da, kadınlara siyasete girme sürecinde yapılan ayrımcılı ın, girdikten sonra da devam edip etmedi iydi. Bu konuyla ilgili görü ülen vekiller kendi partilerinde bir ayrımcılık olmadı mını, siyasetin genelinde bir ayrımcılık oldu unu belirtmi lerdir. AKP'li milletvekilleri ise, kendi partisi için parti içi demokrasinin i ler oldu unu, kadın politikacılara yönelik ise, engellemek de il, tam tersine özellikle kadın siyasi aktörleri destekleyen bir tutum oldu unu söylemi tir. CHP'li vekiller görü üldü ü dönemde hala milletvekili, AKP'li Zeynep Karahan Uslu ise parti yönetiminde etkin bir pozisyona sahipti. Bu nedenle partilerini parti içi demokrasi ve kadınlar konusunda de erlendirirken olumlu bir tablo çizdiklerini söylemek mümkündür. Görü ülen dönemde milletvekili olmayan ANAP'lı milletvekili ise di erlerinden farklı bir tablo çizmektedir. Yıldız, daha önceden DSP, AKP gibi partilerde de bulundu u için, Türkiye'de birçok partide kadının adının olmadı mını belirtmi tir. Partiler içinde kadın milletvekillerinin birçok konuda engellemelere maruz kaldı mını, sadece erkeklerin de il, kadınların da kadınları engelledi ini belirtmi tir. Genel olarak komisyon ba kanlarına kadınların seçilmedi ini, kadın meclis ba kanı olmadı mını, partinin hayır dedi i bir konuya kadınların aslında tüm vekillerin evet oyu vermesi durumunda büyük sorun oldu unu belirtmi tir.

Partilerden sonra Türkiye’de politika yapma konusunda, kadına yönelik bir ayrımcılığın olup olmadığı sorulmuştur. Görülen tüm vekiller partide böyle bir ayrımcılık olmamakla birlikte, genel olarak bir ayrımcılığın olduğu konusunda hemfikirlerdir. Sadece TBMM’de de il, çalıma hayatının tüm amaçlarında erkeklerin kadınlara alıamadıklarını ve bu konuda mücadele verilmesi gerektiğini, sadece Türkiye’de de il, dünyada kadınların politikada görünürlüklerinin düşük olduğunu, siyasetin toplumumuzda en erkek egemen alan olduğunu belirtmektedirler. Bunun nedeni de yine erkek egemen yapı ve toplumun feodal özelliklerini terk edememesidir. Gerçekten de, erkekler kadınların siyasette ve i hayatında daha fazla görünür olmasına alıamamırlardır çünkü toplumsal cinsiyet rolleri hala zihinlerde kadını özel alan, erkeği ise kamusal alan içerisinde tanımlamaktadır.

Kadınların siyasetten uzak durmasının en önemli nedeni olarak gösterilen özel alandaki görevleri bakımından vekillere dengeyi nasıl sağladıkları sorulduğunda, siyasete atıldıktan sonra özel hayatlarının ikinci planda kaldığını, ailesine ayırdığı zamandan, kendine ayırdığı zamandan fedakârlık etmek durumunda kaldığını ve e er kadının parlamentoda olma konusunda e inin desteği olmazsa siyaset yapmanın mümkün olmadığını belirtmişlerdir. Milletvekillerinden bir tanesi, önceden İstanbul’da yaarken şimdi zamanın yarısının İstanbul’da, yarısının Ankara’da geçtiğini, bir diğeri e inin Adana’da, kendisinin de Ankara’da yaşadığı dolayısıyla idealler için pek çok eyden öz veride bulunmak gerektiğini belirtmiştir. E in desteğinin ve toplumsal cinsiyet rollerindeki de i iklik olması gerektiğinin yanında, bu cevaplardan farklı olarak bir başka vekil, kadınların hem çocuğuyla, hem e iyle, hem özel hayatıyla hem de politikayla ilgilenecek ve zaman ayırabilecek kadar potansiyelleri olduğunu, hatta daha düzenli oldukları için bu dengeyi erkeklerden daha iyi kurduklarını ifade etmişlerdir.

3.2.3.4) Kadın Politikacıların İlgili Alanları

Kadın milletvekilleriyle yapılan görüşmelerin son temasını, ilgili alanları oluşturmuştur. Bu soru grubunun amacı, kadın milletvekillerinin kadınlara yönelik faaliyetlerde bulunup bulunmadıklarını öğrenmektir. Çünkü vekillerin tümü kadınların siyasal ve sosyal hayatta yeterince temsil edilmediğini düşündüklerini söylemişlerdir.

Böyle bir dü üncenin çözümlerini de beraberinde getirece i kanısından hareketle, gerçeikle tirdikleri faaliyetler sorulmu tur. Bu tema ba lamında kadın milletvekillerine yöneltilen sorular unlardır:

- Politik öncelikleriniz ve hedefleriniz nelerdir? Biraz açıklayabilir misiniz?
- Milletvekili olduktan sonra kadınların politik hayata dâhil olmalarını sa layacak faaliyetlerde buldunuz mu? Bulduysanız bunlar nelerdir? Açıklayabilir misiniz?
- Politikacı olarak ilgilendi iniz alanlar, bugüne dek gerçeikle tirdi iniz aktiviteler, projeler nelerdir? Anlatabilir misiniz?
- Kadınlara yönelik hedefledi iniz çalı malarınız nelerdir?

İgi alanları, öncelikleri ve hedefleri; kadın politikaları, e itim, kırsal kesimdeki insanların sorunları, çevre faaliyetleri, kadın sa lı ı, kadın hakları, çocuk hakları, hayvan hakları, kadınların siyasal katılımının arttırılması, sı nıma evlerinin açılması, meclis bünyesinde kadın-erkek e itli i komisyonunun kurulması, ülkemizde ya ayın kadınların sosyal, kültürel ve politik ya am içerisinde hak ettikleri yere ula malarını sa lamak, kadınların e itimi ve bilinçlendirilmesine yönelik çalı malar, cinsiyet kotası uygulamalarının kanunla tırılmasıdır. Bu konulardaki düzenlemeleri gerçeikle tirmeyi hedeflediklerini belirtirken, bireysel bir hedef olarak da vekillerimizden biri meclis ba kanı olmayı hedefledi ini, bu güne kadar hiç kadın meclis ba kanı olmadı nı, bunun büyük bir eksiklik oldu unu belirtmi tir. Ayrıca TBMM içerisinde kurulan daha çok kadın ve çocuklarla ilgili pek çok komisyonda görevleri vardır. Milletvekili olduktan sonra kadınların politik alana katılımını arttırmak için ne gibi faaliyetlerde buldukları soruldu unda; seçim bölgelerindeki kadınlarla sık sık bir araya geldiklerini, kadınları buna te vik ettiklerini, cinsiyet ayrımcılı nı ortadan kaldırmak için sivil toplum kurulu larıyla koordineli olarak bu konularda çalı malar yaptıklarını, parti olarak siyasette ve i ya amında kadın kotası teklifleri verdiklerini ancak AKP tarafından reddedildi ini belirtmektedirler. Kadınlara yönelik, i ya amındaki istihdamı

arttırma, zorunlu e itimi 11 yıla çıkarma, kota uygulamasıyla e it temsili sa lama, kadına iddetin önlenmesi gibi çalı malar yapmayı hedeflemektedirler.

Kadın milletvekillerinin ilgilendiklerini söyledikleri alanlarla ilgili yaptı ı çalı maları tespit etmek amacıyla verdikleri yazılı ve sözlü soru önermeleri incelendi inde; töre cinayetleri, aile içindeki iddetin önlenmesi, çalı ma hayatında kadınların kar ıla tı ı cinsiyet ayrımcılı ı gibi kadının sosyal pozisyonuna ili kin sorunlarla ilgili öneriler yer almaktadır.

Kadın politikacılarla yapılan görüşmeler genel olarak de erlendirildi inde; öncelikle politikaya giren kadınlarının neredeyse tümünün üniversite mezunu oldu u görülmü tür. Bunun yanında büyük bir ço unlu u çe itli sivil toplum kurulu larında çalı mı tır. Erkek milletvekillerinde e itim düzeyinin aynı oranda yüksekli ine rastlamama, kadınların e itimli olmasının politikacı olması için neredeyse bir ön art gibi önemli oldu unu göstermektedir. Kadın erkekle e itsiz olan durumunu, e itimle tolere ettiklerini göstermektedir. Kadın vekillerle ilgili ikinci olarak ortaya çıkan durum, parti içerisinde çalı ıp milletvekili olan kadınlardan çok sivil toplum alanında çalı mı kadınların milletvekili oldu udur. Partide çalı an kadınlardan ziyade dı arıdan kadınların milletvekili yapılması, parti içindeki kadınları küstürerek, politikaya katılmalarını önleyebilecek bir sakınca yaratmaktadır. Kadın milletvekillerinin tümü Türk kadının politik olaylarla ilgili gördüklerini ancak yeterince temsil edildi ini dü ünmediklerini belirtmi lerdir. Kadınları siyasal alan dı ında tutan en önemli etkenlerden biri olan özel hayatın sorumlulukları bakımından vekillerin tümü e in deste inin olmadan, kadının milletvekili olmasının mümkün olmadı ını söylemektedir. Tüm vekiller kendi partilerinde bir cinsiyet ayrımcılı ı olmadı ının ancak politikanın genelinde bir cinsiyet ayrımcılı ı oldu unu belirtmi lerdir. Burada ilgi çeken önemli bir nokta vardır. Görü ülen kadın politikacılardan hala milletvekili olanlar parti içi demokrasi ve cinsiyet ayrımcılı ına ili kin olumlu bir tablo çizerken, u anda milletvekili olmayan kadın politikacı, parti içerisinde ve parlamentoda bir ayrımcılı ın oldu undan söz etmektedir.

SONUÇ

Kadın/erkek arasındaki farklılaşma ve bu farklılaşmanın oluştuğu yapı, en eski ve derin medenî süregelen toplumsal tabakalaşmanın türünü oluşturmaktadır. Tarihsel süreçte köylülerin soylular, fakirlerin zenginler, iktidarın burjuvazi, siyahların beyazlar arasındaki ezilmişliğine vurgu yapan doktrinler, kadınların erkekler arasındaki geride kalma ve ikincillik ancak geçen yüzyıl fark etmişlerdir. Demokrasi ve yurttaşlık fikrî temellerinin yirmi beş yüzyıl önce ortaya çıktığı söylenmesine rağmen, toplumun yarısını oluşturan kadınlar en temel siyasal haklarını on dokuzuncu yüzyılın sonlarından itibaren elde etmeye başlamışlardır. Kadınların kamusal alandaki varlığının göstergesi olan siyasal haklar, günümüzde yasal güvenceye kavuşturulmuş olmasına rağmen, devam eden cinsiyetçi ayrımlar nedeniyle eşitliksel kullanılamamaktadır. Bugün, demokratik gelişmişlik düzeyi bakımından dünyanın üst sıralarında yer alan ülkelerde dahi kadınların siyasette erkeklere oranla fark edilme derecede daha az yer aldığı görülmektedir. Türkiye’de ise bu oran, diğer demokratik ülkelerle kıyaslanamayacak derecede düşüktür.

Demokrasinin en elzem ilkesi yurttaşların siyasal anlamda eşitliği dır. Buradan hareketle, bu öze aykırı bir şekilde tarihsel süreçte kadınları ve çeşitli grupları siyasal temsilin dışında bırakmanın, demokrasi düşüncesinde hangi gerekçelerle meşrulaştırıldığı çalışmanın birinci bölümünün temel sorunsalıdır. Demokrasi ve yurttaşlık çok eski kavramlar olmalarına rağmen, kadın hakları tarihinin çok yeni olması, iki kavramın özünü kadın konusu açısından tartışmayı gerekli kılmaktadır. Demokrasi ve yurttaşlık düşüncesi perspektifinden kadın baskılı birinci bölümde, kavramların kuramsal temelini oluşturan düşüncelerin eşit katılıma ıddetle vurgu yaptıkları görülmüştür. Ancak bu vurguda önerilen eşit katılım, her döneme göre derinden ama hiçbir zaman kadınları içermeyen bir halk tanımına giren bireyler için söz konusudur. Antik Yunan’da yurttaşlığın erdemlerine övgüler yapılmakla birlikte, yurttaşlığın sınırlı bir grup için geçerli bir statü olduğu görülmektedir. Bu dönemde kadının halk tanımı içerisine girmemesi, kadın ve erkeğin doğası ve akıl metaforuyla meşrulaştırılmıştır. Bu dönem düşünceleri, kadının doğası gereği yönetmeye uygun olmaması ve aklını işletmemesi nedeniyle hanede kalması fikrini savunmuşlardır.

Hane, kamu hayatının kar ısında yer alan, gerekli ancak politikanın talep edeceği akılçılı ı, bilgeli i besleyemeyecek kadar sıradan bir kurum olarak tanımlanmıştır. Bu durum Aristo'ya göre, kadınların politikada yeri olmadığı anlamına geliyordu, çünkü kadınların doğ ası onları yalnızca özel alanın düşük erdemlerine uygun kılıyordu.

Antik çağ dan modern devletin öncüleri olan sözleşme kuramlarına geçildi inde de kadınların dı lanmasını me rula tırana doğ a kurgusunun devam ettiği görülmektedir. Sözleşmeçi dü ünürler kuramlarında doğ al hakları referans almı lardır. Bu doğ a metaforu, erkekler için doğ u tanı edinilen de i tirilemez, devredilemez bir takım hakları ifade ederken, kadınlar için doğ anın yapısı gere i erkeklerden ayrı oldukları anlamını ta imaktaydı. Sonuçta bu doğ al farklılık, kadınları özel alanda kalmaya mahkûm kılıyordu. Erkekler ise doğ aları gere i yönetmeye daha uygun olduklarından kamusal hayatta yer almalıydı. Devleti halkın tümünün ortak iradesiyle gerçekle tiren bir sözleşme dayandıran bu dü ünürler, sözleşmenin tarafı olarak da erke i görüyorlardı. Kadının sözleşmeyle yani kamusal alanla olan ili kisini onun adına erkek temsil ediyordu. Erkekler tarafından yazılan bu sözleşme, daha sonraki dönemlerde kendini kuran yasalara kanun önünde herkesin e itli i prensibini eklemi tir. Bu prensip, ba langıçta sevindirici bir durum gibi görünse de, hiyerar ik toplum yapısının devamlılı ını sa lamanın ve kadının görünmezli inin me rula tırılmasının bir dayana ı olmu tur. Cinsiyetten, ırktan soyutlanmı genel bir e itlik anlayı ı, farklılıkları göz ardı etti i için toplumsal hiyerar ide geride kalan grupların e itsizli inin sürmesine ve tartışılmamasına neden olmu tur. Temellerini bu sözleşme ilkelerden alan liberal teori, genelle tirilmemiş birey anlayı ıyla kadınların e itsizli ini peki tirirken, Marksist teori de özel olarak kadın sorunuyla ilgilenmeyerek aynı eyi yapmı tır. Marks'a göre, ezilen bir sınıf vardır ancak bu cinsiyete de il ekonomik güçlere dayalı bir sınıftır. Marks kadın sorununa da ancak proleter kadınlar ba lamında e ilmi tir. Günümüze geldi inde ise, temsili demokrasinin neden oldu u eksik temsile çözüm olarak, feministlerin bir kısmı katılımcı demokrasiye sı nmaktadır.

Demokrasi ve yurtta lık dü ünçesi açısından kadını inceleyen birinci bölüm, tarihsel süreçte, kadınların yurtta lık haklarından yararlanmamasını bir ihmal olarak görmenin mümkün olmadığı sonucunu ortaya çıkarmaktadır. Ça lar boyunca kadınların

geri planda kaldı ı toplumsal yapı, erkeklerden olu an yöneten seçkinlerin varlıklarını korumak için sürdürdükleri bir düzen olarak devam etmi tir. Yurtta ların e it katılımına dayalı demokratik bir düzeni yasalar, yasaları ise insanlar olu turmaktadır. Bu yasaları yazan erkekler, kadınları dı layarak hem gündelik i lerinin yerine getirilmesini, hem de siyasal alanda kendilerine yeni rakipler çıkmamasını sa lamı lardır. Dolayısıyla demokrasinin ve yurtta lı ın ideal formlarının insana dair söylemlerde bulunması nedeniyle kadınların konumunu geri planda bırakmadı ını ancak “insan” ve insanlardan olu an “halk” tanımının seçkin erkekler tarafından yapılması nedeniyle kadınların demokrasilerde e it haklara sahip olamadı ını söylemek mümkündür. Bu toplumsal yapının devamlılı ı akıl metaforuyla me rula tırılmı tır. Akıl, yüzyıllar boyunca yurtta olma haklarına sahip olmanın en önemli aracı olarak görülmü tür. Kadınların duygusalı a dayanan annelik gibi özel alana ili kin rolleri, onların makul dü ünemeyecekleri gerekçesiyle, kamusal alana çıkı ını geciktirmi tir. Bu geciktirme, kamusal i leri yapmaya ehil olan cinsin erkekler oldu u söyleminden beslenmi ve günümüze kadar süren kadınların i levsel anlamda yurtta lık haklarından yeterince yararlanamaması sonucunu do uran bir kollektif bilinç yaratmı tır. Yurtta lı ın bir imtiyazlar kümesi, devlet kar ısında haklara dayanan bir statü olması tanımlarından yola çıkarsak, kadınların bu statü ve imtiyazları yeterince kullanamamaları, sadece vatandaşlık haklarından yararlandıklarını göstermektedir, yurtta olduklarını de il. Vatandaşlık, bir ülkenin mensubu olan bireylere bir takım haklar ve sorumluluklar yükleyen anayasal bir ba dır. Vatandaşlık ba ı, kanunların ve anayasanın tanıdı ı haklardan yararlanmayı sa lar. Kadınlar da bu haklardan yararlanmaktadır ancak yurtta olabilme gerçek anlamda katılımı gerektirmektedir. Bu ise, ekonomik, siyasal anlamda e itlik, kültürel geli mi lik gibi pek çok unsura ba lıdır. Dolayısıyla günümüzde kadınların durumu açısından var olan yapıyı eksik demokrasi ve eksik bir yurtta lık anlayı ı olarak açıklamak mümkündür.

Kadınların Türkiye'nin demokratikle me sürecindeki macerası çalı manın ikinci bölümünde incelenmi tir. Bu bölümde, Türkiye'deki toplumsal de i menin kadınların yurtta lık statüsünde olu turdu u dönü ümler, siyasal hayatın önemli dönemleri ba lamında incelenmi tir. Türkiye'de kadın hakları tarihini üç evrede incelemek

mümkündür. Birincisi; oy hakkı mücadeleleri ile sonuçlanan *Cumhuriyet dönemi*, ikincisi; durgunluk dönemi olarak nitelenen *1950-1980 arası dönem* ve üçüncüsü ise; kültürel unsurlar ekseninde yeniden canlanan *sivil mücadele dönemi olan 1980 sonrası*dir. Türkiye’de kadının statüsündeki değişimler, siyasal ve ekonomik olaylardan beslenen toplumsal değişimleri göstermesi nedeniyle, Türk siyasal ve toplumsal tarihinin bir özeti niteliindedir. Kadın hakları mücadelesinin kökleri, Osmanlı Devleti’nin son dönemlerine kadar dayanmaktadır. Klasik döneminde geleneksel ve erkek kurallarıyla kadının hayatına ilişkin her türlü ayrıntıyı fermanlarla düzenleyerek kadınlar için gözetim ve kısıtlanmış bir yaşam sunan Osmanlı’nın, son döneminde, kadınlar, yayın organları ve sivil hareketler yoluyla kendileri için hak talep etmeye başlamışlardır. Osmanlı devletinden önce Eski Türk devletlerinde erkeklerle eşit haklara sahip olan kadınlar, İslamiyet’in kabulüyle birlikte geleneklerin yerini erkek hükümlerine almaya başlamış ve yurttaşlık statülerini kaybetmişlerdir. Tanzimat’tan sonra eğitim alanında önemli gelişmeler olmuş, ancak sadece şehirde oturan bir grup kadın bu imkânlardan yararlanabilmiştir. Osmanlı’nın yapısındaki merkez-çevre arasındaki kopukluk kadınlar açısından köylü/kentli kadın arasındaki farklılık olarak ortaya çıkmıştır. Osmanlı’nın son döneminde, özellikle Kadınlar Dünyası Dergisi ve Osmanlı Müdafaa-i Hukuk-ı Nisvan Cemiyetinin kadın hakları konusunda önemli etkileri olmuştur. Ancak bu mücadeleler hiçbir zaman bir hak elde etmeye sonuçlanmamıştır. Kadınların yurttaşlık haklarını kazanmaları Cumhuriyet’le birlikte gerçekleşmiştir. Cumhuriyetin kurulmasıyla oluşturulan çağdaş toplum modeli, kadınların erkeklerle eşit ve yan yana olduğu bir toplumsal yapı öngörüyordu. Bu bağlamda, yaşam ekli, kılık kıyafet, eğitim olanakları, çalışma hayatı gibi dönüşümlerle, topyekûn bir hareket olarak yeni bir kadın kimliği yaratılmaya çalışılmıştır. Medeni Kanun, Tevhid-i Tedrisat Kanunu, laikliğin bir ilke olarak benimsenmesi ve son olarak da 1934 yılında seçme/seçilme hakkının yasalaşması bu yeni kimliğe zemin hazırlamıştır. Cumhuriyetin çağdaşlaşma ideolojisinin en önemli unsurlarından birinin kadın olması, dönemin siyasal gündeminin en önemli maddelerinden birinin kadın hakları olması sonucunu doğurmuştur. Bu durum, Cumhuriyet yönetiminin kendini dünyadaki diktatör yönetimlerden ayırmanın yolu olarak kadınları araçsallaştırdığı ve simge olarak kullandığı yönünde eleştirilere neden olmaktadır. Dünya kadınlarının mücadelelerinin

bedelini ço u zaman hayatlarıyla ödedi i dü ünüldü ünde, Cumhuriyet yönetiminin hiçbir mücadele olmaksızın, pek çok dünya ülkesinden önce Türk kadınına siyasal ve sosyal haklarını teslim etmesini de ersizle tirmek büyük bir haksızlık olacaktır. Üstelik genç Cumhuriyet kadın sorununa e itim, istihdam, siyaset, sosyal hayat gibi her alanı ilgilendiren bütüncül bir ekilde yakla mı , kadın e itli inin toplumsal me ruiyete kavu masını yayın organları ve söylemlerle desteklemi tir. 1935 yılında seçimlerde kadınların parlamentoya girmesi bizzat desteklenmi tir. Bu vekillerin siyasi iktidarın yönlendirmesi ile mecliste yer alması, kadınların simge olarak kullanıldı ı ele tirilerinin bir di er dayana mını olu turmaktadır. Elbette ilk kadın milletvekillerinin simgesel bir i levi vardır ancak bu simge, öne sürüldü ü gibi Cumhuriyetin kendini fa ist rejimlerden ayırmasının simgesi de il, kadın-erkek e it yeni toplum düzeninin, kadının gerçek yurtta lık haklarını kullanmasının simgesidir.

Kadın haklarının ikinci evresini 1950–1980 yılları arasında kalan dönem olu turmaktadır. Bu dönemde, kadın hareketi siyasal gündemin askeri müdahalelerle me gul olması nedeniyle bir durgunluk dönemine girmi tir. Buna ba lı olarak da, kadın parlamenter oranı da en dü ük dönemini ya amı tır. Bu durgunlu un di er nedenleri, Cumhuriyet yönetiminin kadının parlamentoda yer alması için gerçekle tirdi i müdahaleye benzer bir iktidar deste inin bu dönemde olmaması ve dünyadaki kadın hareketinin de bir sessizlik dönemine girmi olmasıdır. Türkiye'nin çok partili döneminin kadının statüsünü etkileyen üç önemli sonucu olmu tur. Birincisi, bu dönemde köyden kente göç sonucunda gecekondu halkı adı altındaki yeni bir toplumsal katmanın ortaya çıkmasıdır. Gecekondu manın kadınlar üzerinde, bir yandan istihdam oranlarını artırmak ve çocuklarının e itimine önem vermek gibi olumlu etkileri olurken, di er taraftan köy ve kent de erleri arasında kalan kadınların kimlik bunalımı ya amasına neden olmak gibi olumsuz etkileri olmu tur. kincisi, 1961 Anayasasının sivil örgütlenmelere uygun ortam sa laması nedeniyle, özellikle üniversite ö rencileri ve gençler arasında siyasal bir hareketlili in ba lamasıdır. Kadınlar da bu hareketlilik içerisinde yerlerini almı lardır. 1970'li yıllarda kadın konusu dı nda, ülkenin durumuna ili kin ideolojilerine uygun partilerle gösterilere katılan kadınlar, özellikle Türkiye ç i Partisi gibi sol partilerde siyaset yapmaya ba lamı lardır. Kadınların sol partilerdeki bu

hareketlili i, 1980 darbesi sonrasında kadın hakları konusundaki hareketlili e dönü mü tür. Çok partili dönemin kadın açısından önemli üçüncü sonucu; slam'ın bir ideoloji olarak yükselmeye ba laması ve siyasalla masıdır. Türkiye'nin modernle me macerasının da içsel olmayan bir olgu olarak ortaya çıkması, zamanla bu içselle tirememenin do urdu u, çe itli toplumsal kesimler tarafından da desteklenen kar it ideolojileri ortaya çıkarmı tır. Bu dü üncelerden slam'ın siyasalla ması, ba langıçta kadının geleneksel rollerine ve anneli ine övgü yapılan söylemlerle kamusal alana çıkmamasını ö ütlerken, daha sonraları örtünmenin üniversitelerde yasaklanması sonucu, türbanlı genç kızların slamcı ideolojiyi savunan eylemlerle kamusal alana çıkmaları ekinde kendini göstermi tir.

Türkiye'de kadın hareketi asıl dönü ümünü 1980 sonrasında ya amı tır. Dünyadaki ikinci dalga kadın hareketi, on yıllık bir gecikmeyle, Türkiye kadınlarını da etkilemi , buna paralel olarak kadın politikacı oranı da artmı tır. 1980'den sonraki süreçte, Türkiye'de kadınlar, ikincilliklerine neden olan kültürel unsurları sorgulamaya ba lamı lardır. kinci dalga kadın hareketi, sivil bir hareket olarak kadınlar tarafından ba lamı tır. 1980'den sonraki dönemde Türkiye'de kadın hareketinin özellikle dergiler gibi yayın organları, sivil toplum kurulu ları ve slami feminizm olmak üzere üç çerçevede ortaya çıktı nı söylemek mümkündür. Günümüzde gelinen noktada ise, kadın milletvekili oranı bir önceki seçime göre iki katı artmasına ra men, % 9,1 oranı ile istenilen düzeyde de ildir.

Türkiye'de kadın haklarının geli im sürecini inceleyen tezin ikinci bölümü, *Türkiye'de kadın hareketinin içsel bir olgu olarak de il, dünyadan ithal edilen ideolojiler çerçevesinde ortaya çıktı mı* ve toplumsal de i meler çerçevesinde ekillendi ini göstermi tir. Türk kadınları, haklarını elde etme konusunda dünyadaki hemcinslerinden etkilenmi lerdir. Dünyadaki birinci dalga feminist hareketin yansıması olarak kadınların seçme/seçilme hakkına ili kin mücadeleleri ve ikinci dalga hareketin yansıması olarak ise 1980'lerden sonra ortaya çıkan sivil alandaki mücadeleler bu etkile imi göstermektedir. Ancak Türkiye'deki siyasal hakların yasala masının kayna ı itibariyle dünyadaki hareketten farklılık gösterdi i görülmektedir. Dünyadaki kadın haklarına dair düzenlemeler, tamamen sivil alandaki mücadeleler sonucunda

gerçekle mesine ra men, Türkiye’de seçme/seçilme hakkının yasala ması, Cumhuriyet yönetimince uygulanan bir devlet politikası sonucu gerçekle mi tir. Her ne kadar Osmanlı’nın son döneminde kadınlar, dünyadaki hareketlili in etkisiyle siyasal haklar için giri imlerde bulunmu larsa da, bu giri imlerin tüm kadınları kapsayacak boyutta ve etkide olmaması ve yurtta lık haklarının elde edilmesiyle sonuçlanmaması, Türkiye’de seçme/seçilme yasala masının kayna mın, sivil mücadeleler olarak gösterilmesini güçle tirmektedir. 1980 sonrasında yasalardaki cinsiyet ayrımcılı na yönelik unsurların temizlenmesi, kadını geri planda bırakan kültürel unsurlara dikkat çekilmesi gibi mücadeleler ise kadınlar tarafından gerçekle tirilen tamamen sivil bir hareketin sonucudur.

Tezin varsayımlarından biri, kadının e itim düzeyi ve istihdamdaki artı mın siyasetteki oranını da arttıracı dır. Bu varsayımı sınamak için bu bölümde dönemler halinde kadınların e itim düzeylerindeki ve istihdam oranlarındaki artı ile siyasetteki temsilieri kar ıla tırılmı tır. Bu kar ıla tırma, *kadınların e itim düzeyinin dü üklü ünün ve eksik istihdam edilmelerinin siyasetteki görünmezli ini büyük ölçüde etkiledi i sonucunu* çıkarmı tır. E itim kadınlar açısından bilinç düzeyini ve niteliklerini arttırmakta, istihdam ise kendine güvenlerini ve özgürlüklerini sa lamaktadır. E itimle ilgili istatistiklere bakıldı ında, Cumhuriyet’in ilan edildi i 1923 yılında itibaren kız çocuklarının e itiminde büyük bir artı görülmü tür. Bu artı sonraki yıllarda, be yıllık e itimin zorunlu olması nedeniyle ilkokullarda devam ederken, ortaokul ve liselerde dü ü e do ru geçmi tir. Belirleyici olan ortaokul ve lisedeki kız ö renci sayıları, 1923 yılından 1945’e kadar olan dönemde artan bir e ilim göstermi , 1945’ten sonra ise dü meye ba lamı tır. 1960’lardan sonra bu sayının yeniden yükseli e geçti i görülmü tür. Ancak bu yükseli yanılmamalıdır çünkü Türkiye kadın e itimi bakımından dünyadaki pek çok geli mi ülkenin çok gerisindedir. Toplumsal Cinsiyet li kili Kalkınma Endeksi’nin 2008 raporunda, Türkiye, yeti kin okuryazarlık oranı bakımından 152 ülke arasından 111. sıradadır. Türkiye e itimin tüm kademelerindeki okulla ma oranı bakımından da geli mi ülkelerin gerisindedir. Okulla ma oranı bakımından üst sıralarda yer alan ülkeler, kadının siyasal temsilcili i bakımından da üst sıralarda yer almaktadır. Örne in, spanya’da kız ö rencilerin ilkö retim ve orta

ö retimdeki okulla ma oranları % 99,5, yüksekö retimde ise % 74'tür. Benzer ekilde spanya %36,6'lık kadın milletvekili oranı ile dünya sıralamasında dokuzuncudur. Bu durum, e itim düzeyi ve i gücüne katılma oranı ile siyasal alanda görünür olma arasında do ru orantılı bir ili ki oldu u varsayımını e itim düzeyi açısından do rulamaktadır.

stihdam oranı bakımından Türkiye'de kadınların durumlarına bakıldı nda ise, çok partili döneme kadar nüfusun büyük bir ço unlu unda oldu u gibi kadınların da tarım dı ı alandaki istihdam paylarının çok dü ük oldu u görülmü tür. 1950'lerden sonra tarımın genel üretim içindeki payının dü mesi, kentlere göç gibi nedenlerle tarımsal alanda çalı an kadın nüfusun oranı dü meye ba lamı tır. 1950 yılında kadınların tüm nüfustaki istihdam oranı % 81,5 iken, tarım dı ı alanda ise % 3,5'tir. Tarım dı ı alanlarda istihdam oranı, 1975 yılında % 10,4, 2000 yılında % 24'tür. Kadınların i gücüne katılım oranı 2006 yılı verilerine göre AB ülkelerinde % 57 iken, Türkiye'de % 24,9 dur. Dünya Ekonomik Forumu Küresel Toplumsal Cinsiyet Uçurumu Raporunun 2006 yılı verilerine göre, kadınların ekonomik katılımı ve fırsatlar bakımından Türkiye 128 ülkeden 116. sıradadır. Avrupa Birli i ülkeleriyle Türkiye arasındaki kadının istihdam oranı bakımından yarı yarıya farklılık, kadın siyasetçi oranı açısından da söz konusudur. Kadının siyasetteki eksik temsiline, e itim düzeyi ve istihdam oranı ile do rudan ili kili oldu u hem Türkiye özelinde, hem de dünya ülkeleri kar ıla tırmasında açık bir ekilde görülmü tür. Bu nedenle kadınların e itimlerine ve çalı malarına yönelik politikaların geli tirilmesi çok önemlidir. Özel kesimde kadınların çalı ma artlarını iyile tiren hükümler yanında, özellikle mülki amirler gibi üst kademedeki kamu yöneticiliklerinde devletin aynı nitelikleri ta ıyan e itler arasında cinsiyet dengesini gözetmesi gibi önlemler almak mümkündür.

Tezin üçüncü bölümü, iki a amalı bir ara tırmadan olu maktadır. Birinci a ama, kadının toplumsal statüsünün yükseltilmesinde medyanın önemli bir araç oldu u varsayımından hareketle yazılı basın taramasını içermektedir. Kadın-siyaset ili kisinin yazılı basında nasıl temsil edildi i, medyanın toplumsal algı ve temsilleri dönü türmedeki gücü nedeniyle çok önemlidir. Gramsci'nin hegemonik söylemin üretilmesinin ve devam ettirilmesinin araçlarından biri, Althusser'in ise devletin

ideolojik bir aygıtı olarak gördü ü medyanın, kadının siyasal temsilcili i konusunu hangi ba lamlarda i ledi i, kadını konumlandırıldı ı statüye aynı zamanda toplumsal bir me ruiyet kazandırma gücüne sahip olması nedeniyle çok önemlidir. Bu bakımdan bu bölümde, kadınların seçme/seçilme hakkının yasala tı ı 1934 yılı ile 2007 yılları arasında kalan genel seçim dönemlerinde kadın-siyaset ili kisinin Cumhuriyet, Hürriyet ve Zaman gazetelerinde nasıl sunuldu u söylem analizi yöntemiyle incelenmi tir. Her genel seçim döneminin bir ay öncesinden bir hafta sonrasına kadar süren bir zamanı içeren bu ara tırmadan çıkarılan sonuçlar unlardır:

Ara tırmanın birinci sonucu olarak; 1935 seçimleri hariç, tüm genel seçim dönemlerinde gazetelerin kadın-siyaset ili kisine dair haberlerinde, *ana öznenin kadın olmadığı* görölmesini söylemek mümkündür. Gazeteler, kadınların siyasal temsiline dair haber yapımı gibi görünmekte ancak haberin ba lıklarında ve içeri inde aslında ba ka temaları ön plana çıkarmaktadır. Her seçim döneminin kendine ait bir teması olmu tur ve siyasal temsilci olarak kadın bu temanın ön plana çıkarılması için araçsalla tırılmı tır. Sadece 1935 yılı seçim döneminin en önemli teması kadındır. “*Türk Kadını Hakların En Büyü ünü Aldı*”, “*Kadın saylav olunca ne yapacak*”, “*Kadınlı ın Kutlu Sesi*”, “*Türk kadını yeni de i imle büyük analarına ya adıkları öz varlı ma kavu mu lardır*” gibi ba lıklarla örneklenebilecek 1935 seçimleri kadınının siyasal haklarını ana tema olarak i lemi tir. Bu dönem, kadınların siyasal haklarına sahip olarak katıldıkları ilk seçimlerdir ve kadın milletvekilleri gazetelerde ana gündem maddesi olmu tur. Bu durum, kadının seçme-seçilme hakkının teslim edilmesinin siyasetin de ana gündemini olu turması ve seçilecek vekil sayısının yüzde be inin kadınlardan olu aca ı gibi bir hükümle adlandırılmamı bir kotanın varlı ından kaynaklanmaktadır. 1935’ten sonraki seçim dönemlerinin hiçbirinde haberin ele alını biçiminde, kadın özne olarak konumlandırılmamı , ba ka ideolojik temalar ön plana çıkarılmı tır. 1950 seçimlerinin ana teması çok partili hayata geçi iken, askeri müdahale ertesinde olan, 1961, 1973 ve 1983 seçimlerinde de ana konu demokrasiye ve sivil yönetime geçi oldu u için kadınlarla ilgili sadece bilgi vermeye yönelik çok az haber yer almı tır. 1987’den sonraki dönemde ise, 1987, 1991, 1995, 1999, 2002 ve 2007 seçimlerinde terör ve laik - anti laik söylemleri ba lamında kadın-siyaset

ili kisinin i lendi i görülmü tür. Özellikle 1990'lardan sonraki tüm seçim dönemlerinde haberlerde, kadın siyasetçiler laiklik ve türban konusu hakkındaki dü ünceleriyle sunulmu tur. *"Meclise ba örtülü girerim, Kadınlar laikli in siperidir, Kadını çuvala sokan zihniyet, Laiklik ortak paydamız, slam ve Kadın, Kadın vekilleri türbansız, Yeni Meclis'in Merve sorunu yok, Menderes: Ba örtülü vekiller için endi eye gerek yok, Birinci mecliste sadece üç ba ı açık erkek milletvekili vardı, Ben ilk Kürt kadın milletvekiyim"*ba lıklı haberlerde görüldü ü gibi ön plana çıkarılan tema kadın de il, kadın ba lamında ideolojik bakı açılardır. Bu durum, siyasette ço u zaman simgesel olarak yer alan kadınların, medyada da çe itli ideolojilerin dile getirilmesi için araçsalla tırıldı nı ve aslında politikacı olarak temsil edilmedi ini göstermektedir.

Medyanın olu turdu u kadın siyasetçi temsili, kadının siyasetteki varlı na me ruluk kazandırabilece i gibi, ataerkil ideolojiyi de devam ettirebilmektedir. Bu ara tırmada, *incelenen gazetelerde kadın politikacıların siyasetçi kimlikleri dı nda, geleneksel kadın kimlikleriyle temsil edildi i dolayısıyla ataerkil ideolojinin gazeteler tarafından sürdürüldü ü* sonucu ortaya çıkmı tır. Kadın siyasetçi temsili, gazetenin ana olayı ele alı biçimini de ortaya koymaktadır. Gazetelerde ideolojik tutumlar çerçevesinde ortaya çıkan kadın siyasetçi kimliklerinin farklıla tı ı görülmü tür. 1934'ten günümüze kadar yapılan tüm taramalar de erlendirildi inde, incelenen gazetelerde temelde dört farklı kadın politikacı kimli inin ortaya çıkarıldı ı görülmü tür. Bunlar; *iyi anne-iyi e gibi geleneksel rollerine sahip çıkan* kadın politikacı, *güzellik gibi kadınlı a dair unsurlarla ön plana çıkarılan* kadın politikacı, *bir ideolojinin simgesi* olarak kadın politikacı ve *akraba/e kontenjanından politikaya atılan* kadın politikacı olmak üzere dört temsil biçimi ortaya çıkmı tır. Bu temsil ekilerinden ilk üçü, geleneksel i bölümünü destekleyen, ataerkil ideolojiyi sürdüren ve kadını asla gerçek anlamda siyasetin öznesi yapmayacak bir yakla ımı göstermektedir. Bunun dı nda kalan tek temsil biçimi olan bir ideolojinin simgesi olarak kadın ise, gazetelerin kendi ideolojik tutumlarını sürdürmek için kadın politikacıları araçsalla tırmasını göstermektedir.

Cumhuriyet gazetesinde bir ideolojinin simgesi olarak kadın kimli i ile akraba/e kontenjanından kadın kimli ine rastlanmaktadır. Gazete kadın politikacılarla

ilgili haberlerinde Cumhuriyetin ça da la ma ideolojisinin simgesi olarak kadın kimli ini ön plana çıkarmı tır. Bu kimlik, laikli in temsilcisi olarak kadın, slami de erler kar ısında geri bırakılmı kadın ve Atatürk ve Cumhuriyet kadrolarına minnettar kadın politikacı haberleriyle sunulmu tur. Bunun yanında, e kontenjanından politikacı olan kadın milletvekili haberlerine ve fikirleriyle ön plana çıkan kadın milletvekili kimliklerine de rastlanmı tır. Cumhuriyet gazetesinde modernli in ve Cumhuriyetin simgesi olan kadın kimli i yo unlukla 1935'te olmak üzere her seçim döneminde i lenmi tir. slami de erler kar ısında kadının durumundaki gerilemeyi vurgulayan içerik sadece Cumhuriyet gazetesinde yer almaktadır. Hürriyet'te yer almamakta, Zaman da ise tam tersi bir dü ünçeyle slam'la feminizmi ba da tıran yazılar eklinde yer almaktadır. 1990'dan sonra, toplumdaki laik – anti laiklik temelinde olan kutupla ma ekseninde, Cumhuriyet gazetesi laikli in güvencesi olarak kadın imgesini olumlu vurgulanırken, türbana dair haberleri olumsuz söylemlerle sunmu tur. Kadınların eski erkek politikacıların e i ya da kızı olmasına ili kin yapılan haberlerde de kadın politikacıların fikirlerinden ziyade, e leri ya da hangi erkek yerine siyaset yapıyorsa onlar ön plana çıkarılmı tır. Gazetede kadın konusuna ili kin dü ünsel tartışmalar da yer almaktadır. Dolayısıyla Cumhuriyet gazetesinin geleneksel ataerkil ideoloji penceresinden de il ancak Kemalist perspektiften konuyu ele aldı ını söylemek mümkündür. Kadın politikacıların kadın konusu dı nda dünya ve ülke meselelerine ili kin görü lerinin yer aldı ı tek gazete de Cumhuriyet'tir.

Hürriyet gazetesinde ise, Cumhuriyete oranla konuya ili kin daha az sayıda haber yer almı ve geleneksel rolleri ve özellikleriyle ön plana çıkan kadın politikacı temsilleri olu turulmu tur. Gazetede kadın vekiller makyaj, fal, güzellik ya da siyasetteki ikincilli ine ili kin çerçevelerde ele almı tır. *Hanımlar ev i lerine paydos deyip Hanım Hanımcık propaganda yapmaya ba ladı, Önce A ık Sonra Vekil, Kadın Vekillere Makyaj Odası, Rah an Hanım Mutfa ına Dönsün, Siyasi Dekolte, Kadın vekiller için güzellik salonu* gibi haberleri bu kimlik sunumuna örnek olarak vermek mümkündür. Gazetede kadın politikacıların fikirleri, projeleri, Türkiye ve dünya meseleleri hakkındaki görü leri yerine annelik, e lik ve güzellik gibi kimliklerle ele alınması, gazetenin ataerkil söylemi devam ettirdi i sonucunu ortaya çıkarmaktadır.

Zaman gazetesindeki kadın politikacı kimli inin nasıl temsil edildi ine bakıldı nda ise, ara tırmada kullanılan 1935 yılındaki Zaman ile 1987 yılındaki Zaman'ı ayırmak gerekmektedir. 1935'in Zaman gazetesi dönemin Cumhuriyet gazetesi ile ideolojik olarak derin farklılıklara sahip de ildir, Cumhuriyet yönetimine kar ı yumu ak bir muhalefet yapmı tır. 1987 seçimlerinden itibaren incelenen Zaman gazetesi ise, kadın ve kadın politikacı konusunu tamamen slamî ideoloji perspektifinden ele almı ve kadınları bu ideolojinin ön plana çıkarılması için araçsalla tırmı tır. Kadın hakları ve feminizmle dü ünsel tartışmalara yer verilmesine ra men, bunlar slamî perspektiften sunulmu tur. slamcı feminist, slam'da kadın hakları gibi haberleri bu duruma örnek olarak göstermek mümkündür. Sonuç olarak unu söylemek mümkündür; Hürriyet gazetesinde kadın politikacılar, ataerkil ideoloji çerçevesinde, Zaman ve Cumhuriyet gazetesinde bir ideolojinin simgesi, her üç gazetede ise akraba/e kontenjanından kadın politikacı olarak yer almı tır. Yani kadın politikacılarla ilgili yapılan sayıca çok habere ra men, kadınların gazetelerde politikacı kimlikleriyle yer almadıklarını söylemek mümkündür.

Kadın politikacı kimli ine ili kin gazetelerde rastlanan bir di er durum, ilgili haberlerde kadınların edilgen cümleler içerisinde kullanılmalarıdır. *E inin koltu una oturan ba kan, Meclis'teki üçüncü nönü, Hakkın verilmesi kâfi de il, E durumundan fedakârlık, Bütün memlekette Türk kadını heyecan içinde, her tarafta toplantılar yaparak büyüklere saygı ve te ekkür telgraf yazıları gönderiliyor* örneklerinde oldu u gibi bu edilgenlik ya e /akraba durumuna ya da hakların alınmı de il, verilmi olmasına dayanarak kurulmu tur.

Ara tırmanın bir di er sonucu; *yapılan yazılı basın taramasında medyada kadın-siyaset konusunun daha fazla yer aldı ı dönemlerde, kadın milletvekili oranının artması, daha az yer aldı ı dönemlerde ise bu oranın dü mesidir*. Örne in; 1935, 1999, 2002 ve 2007 seçimleri, kadınların siyasal temsilci olarak yazılı basında en fazla yer aldı ı dönemlerdir ve paralel bir ekilde parlamentoda da % 4,08, % 4,3, % 4, % 9,1 gibi en yüksek oranlarda yer almı larıdır. Aynı ekilde, çok partili hayata geçildikten sonra kadın parlamenter oranında ya anan dü ü , haber sayılarına da yansıma tır. 1950, 1961, 1983, 1987 seçimlerinde kadınların siyasal temsilcili ine ili kin haberlerin en dü ük

oldu u dönemlerdir ve bu dönemlerde kadın parlamenter oranı da sırasıyla; % 0,61, % 0,67, % 2,93, % 1,34 eklindedir. 1991, 1995, 1999, 2002, 2007 seçimlerinde ise kadınların siyasal temsilcili ine medyanın göstermi oldu u ilgi, parlamentodaki yüksek kadın milletvekili sayısı ile do ru orantılıdır. Bu bilgilere dayanarak, *medyada görünür olmanın siyasetteki görünürlüğü artırıyor ve aralarında do ru orantılı bir ilişki oldu u* sonucunu çıkarmak mümkündür.

Ara tırmadan çıkan bir di er sonuç, *Cumhuriyet gazetesi dı ındaki gazetelerin kadın hakları konusunda ardalan bilgisi olan turan demokrasi, yurtta lık, insan hakları, dünya kadınlarının mücadeleleri gibi bilgilere yer vermemesidir*. Zaman gazetesi farklı bir ardalan ve ba lam bilgisi eklinde, slam'da kadın haklarını vurgulayan, slam'la feminizmi ba da tıran yaklaşımlara yer vermi tir. Müslüman kadının hayatı nasıl olmalıdır gibi kö e yazıları ile kadınlara slami bir yaşam tarzını ö ütleleyen yazılar yer almı tır, bunun yanında kadınların çalışmasına karşı olumsuz yazıların yer aldığı, kadının annelik ve e lik görevini yücelten haberler yapılmı tır. Gazete, slami geleneksel bir tutumla, ataerkil dü ünneyi sürdürmü tür. Hürriyet gazetesinde ise Necla Arat'ın bir yazısı dı ında ardalan bilgisine rastlanmamı tır. Kadın haklarından bir insan hakkı olarak bahsetme bu konudaki dü ünşsel tartışmalara yer verme farkındalılı ı arttıran bir sonuç do uraca ından, gazetelerin e itlik, insan hakkı, demokrasi, yurtta lık gibi kavramlar açısından kadın konusuna de inmesi çok önemli ve gereklidir.

Ara tırmanın bir di er sonucu; *gazetelerin ideolojisine paralel dü ünün kadınların haberlerine yer verdiklerinin görülmesidir*. Örne in Cumhuriyet gazetesinde muhafazakâr partilerden aday olan kadınlarla ilgili hiç haber yer almazken, Zaman gazetesi ise sadece Refah Partisi, Fazilet Partisi ve AKP'den aday olan kadınların haberlerine yer vermi tir. Hürriyet gazetesinde ise her kesimden kadın adayın görü lerine yer verilmi tir. Dolayısıyla buradan kadın milletvekillerinin dünyayı kavrayı ları gazetenin ideolojisi ve çıkarları ile örtü üyorsa, medyada yer alma ansı buldukları sonucunu çıkarmak mümkündür. Ayrıca, gazeteler, kadın milletvekilleriyle ilgili yaptıkları haberlerde, asıl ön plana çıkarmak istedi i konuya ili kin yönlendirici sorular sormaktadır. Örnek vermek gerekirse; bu Zaman gazetesinde üniversitelerdeki türban yasa ına ili kin ne dü ündü ü hakkında olurken, Cumhuriyet gazetesinde

Atatürk'ün kadın hakları konusundaki katkısı, Hürriyet'te ise makyaj yapıp yapmadı 1 tarzında sorular ekinde gerçekleştirilmekte ve gazete kendi ideolojisini kadın politikacılar üzerinden yeniden üretmektedir.

Gazetelerin kelime seçimleri ideolojik arka planları hakkında bilgi vermektedir. 1935 yılındaki Cumhuriyet ve Zaman gazeteleri seçme seçilme için hak kelimesini kullanmışlardır. Cumhuriyet gazetesi İslam rejiminin Türk kadınına tayin ettiği hayatı; '*hazin mukadderat*' kelimesi ile açıklamıştır. Tüm dönemlerde tekrarlanan ve ilgi çekicilik bakımından ön plana çıkan kelimeler Hürriyet gazetesinin kadın yerine hanım, Zaman gazetesinin ise bazen hanım, bazen bayan sözcüklerini kullanmalarıdır. Hanım geleneksel-muhafazakâr literatürde ancak çoğunlukla geleneksel söylemde kullanılan bir kelimedir. Bayan kelimesinin ise tamamen sosyolojik bir konumu vardır. Özellikle muhafazakâr kesimin kullandığı bu kelime kadının cinsel deneyim ya ayıp ya amadığını açıkça çıkarmamaya dayanmaktadır. Kelime seçimlerinden dikkat çeken bir diğer unsur; Zaman gazetesinin baörtüsü kelimesini kullanmayı tercih ederken, Cumhuriyet ve Hürriyet gazetelerini türban kelimesini kullanmalarıdır. Bu kelime seçimleri iki farklı ideolojiyi ve dünyayı algılayış biçimini ortaya çıkarmaktadır. Gazeteler, aslında kendi ideolojilerini ürettikleri kadın-siyaset ilişkisine dair haberlerde, haberin gücünü arttırmak için, akademisyen görüşleri, dünya kadınlarının haklarından örnekler, uzman görüşleri, yabancı yayınlardan alıntılar gibi retoriksel unsurlar kullanmışlardır.

Uzun soluklu bu gazete taramalarından çıkarılan sonuç, 1935 dönemi hariç gazetelerin kendi ideolojisi dışında kadınları görmezden gelmiştir. Yapılan haberlerin büyük bir kısmında, kadınların politikacı kimliği dışında, ataerkil rollerine sahip ve siyasette edilgen olan kadınlar ekinde kurgulanmış görülmüştür. Dolayısıyla kadın haklarının gelişimi ve kadının statüsünün yükseltilmesi konusunda bir dönüm gerçekleştirilemeyecek haberler yapıldığı görülmüştür. Gazetelerin böyle bir tutum içerisinde olması, kadınlara düzenli rolü daha da önemli kılmaktadır.

Bu araştırmamızın ikinci aşamasını kadın siyasetçilerle yapılan görüşmeler oluşturmaktadır. Bu görüşmelerin yapılması, gazetelerde geleneksel kimlikleriyle ön

plana çıkarılan kadın milletvekillerinin, kadının siyasal temsilciliği konusuna bakı açılarının yazılı basındaki temsilleriyle paralellik gösterip göstermediğinin ortaya konularak araştırmanın tamamlanması bakımından önemlidir. Ayrıca, araştırmanın bu kısmı, Türkiye’de kadınların milletvekili olmasının önündeki engelleri/destekleri ve milletvekili olduktan sonra parti içinde ayrımcılığın olup olmadığını bu süreci ya amaçları ile görüşleriyle ortaya çıkarmayı amaçlamıştır. Bu bağlamda her partiden en az bir kadın milletvekili ile görüşülmesi planlanmıştır ancak AKP’den 2, CHP’den 4, ANAP’tan 1 kadın milletvekili ile görüşülmüştür, görüşmeler niteliksel analiz yöntemiyle belirlenen temalar çerçevesinde değerlendirilmiştir. Bu görüşmelerden çıkarılan bazı sonuçları aşağıda sunulmaktadır:

Kadın milletvekili olmanın önündeki engeller/destekler teması çerçevesinde, milletvekili olmanın yolunun seviyesel anlamda herkese açık olmadığını Türkiye’de, *kadın milletvekili olmanın erkeklerden daha fazla nitelik gerektirdiği* sonucu ortaya çıkmıştır. Kadın milletvekillerinin tarihsel süreçte sosyo-demografik özellikleri incelendiğinde, büyük bir çoğunluğunun üniversite mezunu olduğu görülmektedir. 2007 seçimlerinde parlamentoya giren kadınların, % 98’i üniversite mezunu olmasına rağmen, erkek milletvekillerinde aynı yüksek orana rastlanamamaktadır. Ayrıca mesleki olarak incelendiğinde, kadın milletvekillerinin toplumun üst seviyesinde yer alan mesleklere mensup oldukları görülmektedir. Büyük bir çoğunluğu yurtdışında lisansüstü eğitim yapma fırsatına sahip olmuştur. Bu maddi anlamda da üst tabakada olan kadınların siyasete girmesine olanak tanındığını göstermektedir. Partilerin milletvekili aday seçimlerinde erkekler ile kadınlar için belirledikleri kriterlerin farklılık gösterdiği düşünülmektedir. Türkiye’de şimdiye kadar milletvekili olan kadınların tümünün iyi eğitimli ve toplumun üst tabakasından olması bu düşünceyi desteklemektedir. Partilerin tercih ettiği kadın milletvekili kimliği, toplumun üst tabakasından, parti politikasından farklı olan görüşlerinde ısrarcı olmayan, eğitim düzeyi yüksek, yabancı dil bilen ya da tanınmış erkek politikacıların akrabası olan, görüntüsü düzgün vitrin olarak kullanılacak kadınlardır. Partilerin milletvekili aday listelerinde yer bulamayan kadınlar ise, alt tabakadan, halkın içinden olan, eğitim düzeyi düşük ya da parti politikasına uygun davranmayacakları düşünülen kadınlardır. Siyasi partilerin kadın aday

seçimleri konusundaki bu kriterleri, siyasetin erkek egemen yapısının sürmesine neden olmaktadır.

Toplumun üst tabakasından olan kadınların partilerce milletvekili aday listelerine konuldu u görüşünü destekleyen bir di er durum, görüşülen vekiller arasında bir tanesi hariç tümünün ailesinde daha önceden aktif politika yapmı erkeklerin bulunmasıdır. Bu durumun iki boyutu vardır. Birinci boyut, ailesinde politikacı olan kadınların siyaset yapma konusunda daha istekli ve bilinçli olmaları, ikincisi ise, ailesindeki daha önceden politika yapmı ki inin imkânlarından yararlanarak, politikaya girmeyi ba armalarıdır. Bu sonuçların ortaya çıkardığı en önemli durum, *Türkiye’de politikacı olan kadınların e itim olanakları, ailesi, meslek ya amı, maddi durumu bakımından seçkin kadınlar* oldu udur.

Bu seçkinli e i aret eden bir di er durum, partiler tarafından, yerel örgütlerinde çalış an kadınlardan ziyade, mesleklerinde ün yapmı ya da önemli bir sivil toplum örgütünün yönetim kademesinde yer almı kadınların milletvekilli i için tercih edilmesidir. Partiler, isim yapmı , kendi alanında markala mı kadınları milletvekili adayları olarak gösterme e ilimine sahiptir. Bu durum partilerde a a ıdan yukarıya do ru bir akı nın olmadı nı göstermektedir yani parti için çalış an, partinin cefasını çeken kadınlardan ziyade, meslek, nüfuz anlamında üst düzeyde olan kadınlar milletvekili adayları yapılmaktadır. Partilerin kadın kolları ise, erkekler için onların ula amadığı yerlerde çalış an gruplar olarak görülmektedir.

Görüşmeler, *ataerkil aile yapısı ve ev içi sorumlulukların kadınları siyasal alan dı ında bıraktığı varsayımını do rulamaktadır*. Görüşülen kadın milletvekillerinin tümü, aile içi ili kiler bakımından demokratik ve geleneksel i bölümünün katı kuralları ekinde i lemedi i ailelerden geldiklerini ifade etmişlerdir. Vekiller, politikaya girdikten sonra ailelerine hiç zaman ayıramadıklarını bu nedenle de, e lerin deste inin art oldu unu belirtmişlerdir. Dolayısıyla, siyasete girmesi konusunda özel alanı içerisinde bir engel olmayan ve ailesi/e i tarafından te vik edilen kadınların milletvekili olmalarının yolunun di erlerine göre daha açık oldu unu söylemek mümkündür. Bu

durum da, kadınların siyasetçiliğinin ev içi sorumluluklarını aksatmadıkları ya da eylemleri bu sorumluluğu paylaştığı ve izin verdiği ölçüde mümkün olduğunu göstermektedir.

Görüşmelerde, kadın politikacı olmanın zorlukları teması altında, kadın milletvekillerinden kendi partilerini parti içi demokrasi ve kadınlara karşı ayrımcı uygulamalar olup olmadığı bakımından değerlendirilmeleri istenmiştir. Vekillerin bir tanesi hariç tümü kendi partisini parti içi demokrasi açısından en demokratik parti olarak gördüklerini ve kadınlara karşı herhangi bir ayrımcılık yapılmadığını söylemişlerdir. Bu konuda aykırı görüş belirten tek kadın milletvekili de, görüşülen dönemde milletvekili değildir bu nedenle daha açık bir şekilde partide ve mecliste kadınlara karşı ayrımcılık olduğunu dile getirebilmiştir. Kadın milletvekillerinin partilerini destekleyen bu cevapları yanında, örnek aldıkları politikacı olarak da kendi parti başkanlarını söylemeleri, aslında bu görevi kendilerine verilmiş bir lütuf olarak gördükleri ve partilerine tam bir sadakat beslediklerini göstermektedir. Bu sadakati, cinsiyet kotasının yasalaştırılması konusunda verilen kanun teklifine, öneren partinin dışında sadece bir kadın milletvekilinin destek vermesi açık bir şekilde göstermektedir. Partisinin hayır oyuna rağmen, evet oyu kullanan tek kadın vekil de, sonrasında büyük tepki aldığını ifade etmiştir. Bu durum partilerin, aykırı ses çıkaracak kadınları değil, parti politikalarına uyum gösterecek kadınları milletvekili olarak istediklerini göstermektedir. Böylece parlamentoya, partilerde çalışan kadınlardan ziyade, teklif götürme yoluyla, ailevi, ekonomik, mesleki ve eğitim düzeyi bakımından üst tabakada yer alan kadınların seçilmesi sonucu, simgesel roller üstlenen kadın milletvekillerinin girdiği ve bunların da partilerine tam bir uyum ve sadakat gösterdiği, kadın hakları konusunda partiden ayrı bir girişimde bulunamadıkları görülmektedir.

Kadınların siyasal temsilciliği bağlamında, kadın milletvekillerinin kadın-siyaset ilişkisini algılayış biçimini ortaya koymaya çalışan bir diğer tema, vekillerin söylemsel düzeyde ataerkil ideolojiyi devam ettirmediklerini ve kadın hakları konusuna büyük önem verdiklerini ortaya koymuştur. Ancak bu söylemin edimle desteklenmediği, kadın vekillerin verdikleri soru önermeleri incelendiğinde ortaya çıkmıştır. *Kadın milletvekilleri partilerinin kadınlarla ilgili bir önergesi oldu unda bunu desteklemekle kalmakta, bu konuda partiye aykırı ya da bireysel bir refleks geliştirememektedir.*

Kadınların siyasete katılımının önünde hiçbir yasal engel olmamasına rağmen, düşük düzeyde kadın siyasetçi oranı, geleneksel kültürel yapıyı dönüştürecek dolayısıyla kadınların toplumsal statüsünü iyileştirecek ve siyasete katılımlarını teşvik edecek bir takım düzenlemeler yapmayı gerekli kılmaktadır. Bu düzenlemeler yanında, kadınlara, siyasetçilere, siyasi partilere, kadın milletvekillerine, sivil toplum örgütlerine ve medyaya da önemli görevler düşmektedir. Öncelikle, Türkiye Büyük Millet Meclisinde kadın – erkek eşitliğini sağlamaya yönelik düzenlemelerin yapılmasını gözetecek ve bu konuda çözüm önerileri geliştirecek Kadın - Erkek Eşitliği Saldama Komisyonu kurulması gereklidir. Bu komisyon eşitlik, istihdam ve sosyal alandaki kadın statüsünü yükseltecek bir eylem planı hazırlamalı ve gerekli düzenlemelerin yapılmasını takip etmelidir. Kadınların siyasetteki görünürlüğü ile eşitlik ve istihdam oranı arasındaki doğrudan ilişki bu çalışmanın çeşitli yerlerinde vurgulanmıştır. Bu nedenle, öncelikle eşitlik alanında, ülkedeki tüm kız ve erkek çocuklarının eşit bir şekilde eşitlik olanaklarından yararlanmasının sağlanması gerekmektedir. Türkiye'nin çeşitli yerlerinde kız çocuklarının eşitlik kurumlarına ulaşmada yaşadığı sorunlar, burs, kalacak yer gibi düzenlemelerle giderilmelidir. Bu dönüşüme 12 yıllık zorunlu eşitlik katkısı sağlayacağı düşünülmektedir. Eşitlikle ilgili yapılabilecek önemli bir diğer düzenleme, eşitlik tüm kademelerinde toplumsal cinsiyet eşitliğini ilkin derslerin konulması ve eşitlik materyallerindeki cinsiyetçi ayrımcılıkların kaldırılmasıdır. Bu materyallerden en önemlisi ders kitaplarıdır. Demokratik bir aile içi eğitim bölümünü sunan ders kitapları, çocukların zihninde eşitlikçi bir yaklaşım sağlayabilecektir.

Kültürel dönüşümü sağlamak için imkânına sahip araçlardan biri olarak medyaya da önemli görevler düşmektedir. Medyada kadınların siyasal aktör olarak temsili çok önemlidir. Bunun için kadınların özellikle sivil toplum örgütleri aracılığıyla, medyada yer almaya yönelik konunun önemine dikkat çeken eylemler yapmaları gerekmektedir. Bu konudaki sivil örgütlenmelerin yaygınlaşması ve bir baskı unsuru olabilemesi gerekmektedir. Günümüzde özellikle KA-DER gibi kadın hakları konusunda çalışan sivil toplum örgütlerinin eylemlerine yazılı basın kuruluşlarında yer ayrılmaktadır. Üstelik tarihsel süreçte de kadın hareketinin canlı olduğu dönemlerde

gazetelerde yer alma oranı daha yüksek, kadın hareketinin durgunlu a girdi i dönemlerde ise daha dü ük oldu u görülmü tür. Dolayısıyla kadınların sivil toplum örgütleri yoluyla konuyu güncel tutmaları ve medyada yer alacak, haber de eri ta ıyan giri imler içerisinde olmaları çok önemlidir. Medyadaki temsil bakımından, kadın milletvekillerine de önemli görevler dü mektedir. Kadın vekillerin, medyada geleneksel rolleriyle de il, politikacı kimlikleriyle yer almaya özen göstermeleri ve mecliste kanun teklifleri yoluyla konuya ili kin düzenlemeler önermeleri gerekmektedir. Ayrıca kadın milletvekillerinin söylemlerinde ve icraatlarında, liberal dü üncenin genel e itlik ve fayda vurgusu yerine, kadının farklılı ma ve dolayısıyla farklı düzenlemelere duyulan ihtiyaca vurgu yapmaları çok önemlidir.

Kadınların siyasetteki varlı mını sa layacak ve destekleyecek en önemli araçlardan biri siyasi partilerdir. Siyasi partiler tüm karar organlarında cinsiyet e itli ini gözetecek kuralları tüzüklerine yerle tirmelidirler. Ayrıca karar organları yanında milletvekili adaylarının belirlenmesi sırasında da belirli bir cinsiyet oranı gözetmeleri gerekmektedir. Bunun yanında, partilerin yerel örgütlerinde çalı an kadınların öncelikle üst yönetim organlarında, sonra ise milletvekilli i ve belediye ba kanlı ı aday listelerine seçilebilecek yerlerden konulması kadınların siyasetteki görünürlüklerini arttırıcı bir unsur olacaktır. Ayrıca toplumun her kesiminden siyasete ilgi duyan kadınlara, partilerin yerel örgütlerinde verilen e itimlerle siyasal kadrolar için kaynak olu turmak mümkündür.

Kadınların yapısal düzenlemelerle nicelik bakımından parlamentoda görünürlü ünün artması sa lanmalıdır. Bunun en bilinen yolu Avrupa'nın çe itli ülkelerinde de uygulanan cinsiyet kotasıdır. Cinsiyet kotası, siyasi partilerin uyguladı ı kota ve anayasal/yasal kota olmak üzere iki e kilde ortaya çıkmaktadır. Siyasi partilerin uyguladı ı kota, partilerin tüzüklerine yerle tirdikleri bir madde ile çe itli kademelerde cinsiyet oranını gözetebileceklerine dair taahhütlerde bulunmalarıdır. Bu, kadınların parlamentodaki oranını kendili inden ve yava yava arttıracak bir düzenlemedir. Anayasal ya da yasal kota ise, anayasaya konulan bir hükümle kotanın yasalla tırılmasıdır. Bugün dünyada kadın milletvekili oranının en yüksek oldu u ülkelerde en azından siyasi partiler tarafından yüksek oranlarda kota uygulanmaktadır.

Bunlar sveç, Norveç, Hollanda, Mozambik, spanya, Belçika, Arjantin, Avusturya, Fransa, Finlandiya, rlanda, Malta, Güney Afrika ve Almanya'dır. Danimarka ve Küba'da ise kadın milletvekili oranı yüksek olmasına rağmen kota uygulanmamaktadır⁵¹³. Bir ülkenin gelişmişlik düzeyi bakımından kadınların siyasal hayata katılımının artacağına dair bir düşünce varsa hiç kota uygulanmaması ya da siyasi partilerin karar organlarında kota uygulanması yeterlidir. Ancak Türkiye'de kadınların toplumsal, siyasal olarak statülerinin kendiliğinden, pozitif bir ayrımcılık olmadan yükselebileceği düşünülürse, 1935 yılındaki kadın milletvekili oranına 2007 yılı seçimlerine kadar erişemediği düşünülürse, gerçekçi bir yaklaşım olarak görünmemektedir. Bu nedenle Türkiye'de siyasi partilerin karar organları, delegelikler ve aday listelerine kota konulması yasal güvence altına alınmalıdır. Niceliksel olarak görünürleşme artması, niteliksel bir etki de yaratacak ve gerçek anlamda kadın-erkek eşitliğine giden bir toplum modeline dönüşebilecektir.

Tüm bireylerin eşit olarak temsil edilmediği bir demokratik yönetimden söz etmek mümkün olmamasına rağmen, demokrasiyle yönetilen ülkelerde bugün hala kadın hakları sorunundan bahsediliyor olması, demokrasinin teorisiyle uygulaması arasındaki çelişkiyi ortaya çıkarmaktadır. Bu çalışmada, demokrasinin gelişim sürecinde kadınların yurtdışı statüsü içerisine alınmamalarının, bir ihmalden ziyade, yöneten seçkinlerin oluşturdukları meşru gerekçelerle oluşturulan kasıtlı bir yapı olduğu görülmüştür. Bu gerekçeler Antik Yunan'da, kadınların politikanın gerektirdiği akları sahip olmadığı şeklinde ortaya çıkarken, söyleme kuramlarında kadının doğası gereği özel alana yatkınlığına yapılan vurgu ile meşrulaştırılmıştır. Bu söylemler günümüzde kadının siyasal alanda yer almasını engelleyen ataerkil ideolojinin izlerine, yirmibeş yüzyıl önceden rastlanabildiğini göstermesi bakımından ilgi çekicidir. Antik çağda, kadını siyaset dışında tutan akıl metaforu, bugün siyasetin erkeklere daha uygun ve kadınlara uygun olmayan bir olduğu söyleminin ardına gizlenmiştir. Demokrasinin farklı fraksiyonları da, bu eşitsizliği ya liberal demokraside olduğu gibi evrensel eşitlik ilkesiyle ya da sosyalist demokraside ve Marksist düşüncede olduğu gibi kadın

⁵¹³ "Kadın Kotalarının Küresel Veri Tabanı", International IDEA ve Stockholm Üniversitesi Ortak Projesi, <http://www.ka-der.org.tr/kureseldb.htm>, (20.04.2006), Tübitak-Kagider, **a.g.e.**, s. 267.

konusuna özel bir ilgi göstermeyerek desteklemiştir. Türkiye’de ise kadınların eğitim ve istihdam bakımından geri kalmışlıkları özgürlüklerini, gerçek birey olmalarını engellemiştir. Siyasetin erkek egemen yapısı, Türkiye tarihinde, erkeklerin izin verdiği kadar kadınlara siyasette yer ayırmıştır. Günümüzde de siyasi partiler tarafından sürdürülen bu tahsis durumu, toplumun üst tabakasında yer alan sadık kadınların milletvekili olmalarına neden olmaktadır. Toplumsal dönüşümün bakımından önemli bir role sahip olan medya ise, kadınları ya ataerkil kimlikleriyle ya da kendi ideolojisinin simgesi olarak temsil etmekte ve kadınların toplumsal bellekte siyasetçi olarak konumlandırılmasına katkı sağlamamaktadır. Gerçek anlamda bir demokrasinin varlığı için eğitimci sınıfların güçlenmesi, eğitim için ise en başta kendi öz varlıklarının farkına varıp kendi hayatlarının sorumluluklarını alan ve konuyu sivil toplum yoluyla tartışan kadınlara, yapısal düzenlemeler için siyasetçilere ve partilere, toplumsal dönüşüm için ise kadın milletvekillerine, devlete ve medyaya önemli görevler düşmektedir. Pekin’de düzenlenen Dünya Kadın Konferansında söylendiği gibi kadınlar bu gezegende konuk değildir, öyleyse erkekler kadar bu gezegenin sahibi gibi davranılmaya hakları vardır.

KAYNAKÇA

1. K TAPLAR

_____,_____, **statistik Göstergeler 1923–2006**, Türkiye statistik Kurumu, Ankara, 2007.

AGAC NSK , Slyviane; **Cinsiyetler Siyaseti**, Dost Yayınları, Ankara, 1998.

A AO ULLARI, Mehmet Ali; **Kent Devletinden mparatorlu a**, mge Yayınları, Ankara, 1994 ve 2000 Baskıları.

AHMAD, Feroz; **Bir Kimlik Pe inde Türkiye**, stanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, 3. Baskı, stanbul, 2008.

ALPAY, ahin; **Türkiye’de Toplum ve Siyaset**, leti im Yayınları, stanbul, 1991.

ALTINDAL, Meral; **Osmanlı’da Kadın**, Altın Kitaplar, stanbul, 1994.

AR STOTELES, **Politika**, Çev. Mete Tunçay, Remzi Kitabevi, stanbul, 2000.

ATABEK, Gülseren endur; ATABEK, Ümit; **Medya Metinlerini Çözümlemek: çerik, Göstergibilim ve Söylem Çözümleme Yöntemleri**, Siyasal Kitabevi, Ankara, 2007.

AZ Z, Aysel; **Sosyal Bilimlerde Ara tırma Yöntemleri ve Teknikleri**, Nobel Yayınları, Ankara, 2008.

BAYKAL, Deniz; **Siyasal Katılma-Bir Davranı ncelemesi**, Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Yayınları, No: 302, Ankara, 1970.

BEETHAM, David – BOYLE, Kevin; **Demokrasinin Temelleri**, Vahit Bıçak (Çev.), Liberte Yayınları, Ankara, 1998.

BEK, Mine Gencil - B NARK, Mutlu; **Medya ve Cinsiyetçilik**, Ankara Üniversitesi Kadın Sorunları Ara tırma ve Uygulama Merkezi, Ankara, 2000.

- BERELSON Bernard – STE NER, Gary A.; **Human Behavior**, Shorter Edition, Harcourt, Brace and World Inc. New York, 1967.
- BERKES, Niyazi; **Türkiye’de Ça da la ma**, Yapı Kredi Yayınları, stanbul, 2008.
- BONDER, Gloria; “Kadınlar Açısından Siyasal Süreç”, **Toplumsal Ekonomik Siyasal Ya amda Kadın**, Türk Sosyal Bilimler Derne i Yayını.
- CAPORAL, Bernard; **Kemalizm’de ve Kemalizm Sonrasında Türk Kadını**, Türkiye Bankası Kültür Yayınları, Ankara, 1982.
- CHADW CK, Bruce A.; BAHR, Howard M.; ALBTRECTH, Stan L.; **Social Science Research Methods**, Prentice-Hall, 1984.
- ÇAHA, Ömer; Sivil Kadın: **Türkiye’de Sivil Toplum ve Kadın**, Vadi Yayınları, Ankara, 1996.
- ÇAKIR, Serpil; **Osmanlı Kadın Hareketi**, Metis Yayınları, stanbul, 1996.
- ÇAM, Esat; **Devlet Sistemleri**, Der Yayınları, stanbul, 1993.
- DAHL, Robert A.; **Demokrasi Üstüne**, Çev. Betül Kadıo lu, Phoenix Yayınevi, Ankara, 2001.
- D JK, Teun A. Van; **News as Discourse**, Lawrence Earlbaum Associates Publishers, Hillsdale, New Jersey, 1988.
- DO ANAY, Ülkü; **Demokratik Usuller Üzerine Yeniden Dü ünme**, mge Yayınları, Ankara, 2003.
- DO RAMACI, Emel; **Türkiye’de Kadının Dünü ve Bugünü**, Türkiye Bankası Yayınları, Ankara, 1989.
- DONOVAN, Josephine; **Feminist Teori**, leti im Yayınları, stanbul, 2007.

- DUBO S, Ellen C.; **Woman Suffrage&Women's Rights**, New York University Press, New York, USA 1998.
- DUKE, Lois Lovelace; **Women in Politics: Outsiders or Insiders**, Prentice Hall, New Jersey, 1993.
- DUVERGER, Maurice; **Siyasal Rejimler**, Çev. Teoman Tunçdo an, Sosyal Yayınlar, stanbul, 1986.
- ELSHTA N, Jean Bethke; **Public Man Private Women: Women in Social and Political Thought**, Princeton University Press, Princeton, New Jersey, 1993.
- ENGELS, Frederich; **The Origin of the Family, Private Property and The State**, New York, International Publishers, 2001.
- ERGUN, Do an; **100 Soruda Sosyoloji El Kitabı**, Gerçek Yayınevi, stanbul, 1974.
- F RESTONE, Shulamith; **Cinselli in Diyalekti i**, Çev. Yurdanur Salman, Payel Yayınları, 2. Baskı, stanbul.
- FR EDMAN, Marilyn; **Women and Citizenship**, Ed. Marilyn Friedman, Oxford University Press, 2005.
- GERAY, Cevat; **Halk E itimi**, A.Ü.E.F. Yayınları, Ankara, 1978.
- GÖKALP, Ziya; **Türkçülü ün Esasları**, Varlık Yayınları, 1952.
- GÖLE, Nilüfer; **Modern Mahrem – Medeniyet ve Örtünme**, 3. Basım, Metis Yayınları, stanbul, 1992 ve 2001 Baskıları.
- GÖZÜBÜYÜK, ref; **Anayasa Hukuku**, Turhan Yayınevi, Ankara, 1995.
- HOBBS, Thomas; **Leviathan veya Bir Din ve Dünya Devletinin çeri i, Biçimi ve Kudreti**, Çev: Semih Lim, Yapı Kredi Yayınları Kazım Ta kent Klasik Yapıtlar Dizisi, stanbul, 1995.

- NAN, Afet; **Medeni Bilgiler ve Mustafa Kemal Atatürk'ün El Yazmaları**, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara, 1988.
- NAN, Afet; **Tarih Boyunca Türk Kadınının Hak ve Görevleri**, Milli Eğitim Basımevi, İstanbul, 1975.
- NAN, Afet; **The Rights and Responsibilities of the Turkish Women**, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara, 1981.
- JAYAWARDENA, Kumari; **Feminism and Nationalism in the Third World**, Londra, Zed Books Ltd., Yeni Delhi, 1986.
- JOUVENEL, Bertrand de; **ktidarın Temelleri: ktidarın Mahiyeti ve Tarihi Gelişimi**, Çev. Nejat Muallimoğlu, Birleik Yayıncılık, İstanbul, 1997.
- KALAYCIOĞLU, Ersin - TOPRAK Binnaz; **Yaşamın Üst Yönetim Siyasette Kadın**, İstanbul: TESEV Yayınları, İstanbul, 2004.
- KANDYOT, Deniz; **Cariyeler Bacılar Yurttaşlar: Kimlikler ve Toplumsal Dönüşümler**, Metis Yayınları, İstanbul, 1997.
- KAPAN, Münci; **nsan Haklarının Uluslararası Boyutları**, Bilgi Yayınevi, Ankara, 1996.
- KAPAN, Münci; **Politika Bilimine Giriş**, Bilgi Yayınevi, Ankara, 2002.
- KARASAR, Niyazi; **Bilimsel Araştırma Yöntemi**, Bilim Yayınları, Ankara, 1986.
- KARPAT Kemal; **Türk Demokrasi Tarihi: Sosyal, Ekonomik, Kültürel Temeller**, Afa Yayınları, İstanbul, 1996.
- KEYDER, Çalar; **Türkiye'de Devlet ve Sınıflar**, Letim Yayınları, İstanbul, 1990.
- KIRKPINAR, Leyla; **Türkiye'de Toplumsal Değişim ve Kadın**, T.C. Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara, 2001.

- KI LALI, Ahmet Taner; **Siyasal Sistemler: Siyasal Çatı ma ve Uzla ma**, mge Yayınevi, stanbul, 2003.
- KONGAR, Emre; **21. Yüzyılda Türkiye**, Remzi Kitabevi, 27. Basım, stanbul, 2000.
- KONGAR, Emre; **Toplumsal De i me Kuramları ve Türkiye Gerçe i**, Remzi Kitabevi, stanbul, 2008.
- LLOYD, Genevieve; **Erkek Akıl: Batı Felsefesinde Erkek ve Kadın**, Çev. Muttalip Özcan, Ayrıntı Yayınları, stanbul, 1996.
- MACK NNON, Catharina A.; **Feminist Bir Devlet Kuramına Do ru**, Metis Yayınları, stanbul, 2003.
- MARSHALL, T. H.; – BOTTOMORE, T.; **Yurtta lık ve Toplumsal Sınıflar**, Çev. Ayhan Kaya, Gündo an Yayınları, Ankara, 2000.
- M TCHELL, Juliet – OAKLEY, Ann; **Kadın ve E itlik**, Çev. Fatmagül Berktay, Kaynak Yayınları, stanbul, 1984.
- NORR S, Pippa; **Electoral Engineering: Voting Rules and Political Behavior**, Cambridge University Press, Cambridge, UK, 2004.
- ORTAYLI, İber; **mparatorlu un En Uzun Yılı**, Hil Yayınları, stanbul, 1983.
- ORTAYLI, İber; **Türkiye dare Tarihi**, Türkiye Ortado u Amme daresi Enstitüsü Yayınları, Ankara, 1979.
- OZANKAYA, Özer, **Toplumbilim**, Cem Yayınevi, stanbul, 1991.
- PH LL PS, Anne; **Demokrasinin Cinsiyeti**, Metis Yayınları, stanbul, 1995.
- ROSEN, Michael - WOLFF, Jonathan; **Siyasal Dü ünçe**, Dost Yayınları, Ankara, 2006.

- ROUSSEAU, Jean Jacques; **Ekonomi Politik** (Çev. smet Birkan), mge Yayınları, Ankara, 2005.
- ROUSSEAU, Jean Jacques; **Toplum Sözleşmesi**, Çev. Vedat Günyol, Çan Yayınları, İstanbul, 1974.
- SARIBAY, Ali Ya ar; **Global Bir Bakışla Politik Sosyoloji**, Everest Yayınları, İstanbul, 2008.
- SARTOR , Giovanni; **Demokrasi Kuramı**, Çev. Deniz Baykal, Ankara, Ankara Siyasi İlimler Türk Derne ği Yayınları.
- SARTOR , Giovanni; **Demokrasi Teorisine Geri Dönüş** , Çev. T. Karaosmano lu, M. Turhan, Ankara, 1993.
- SCHM IDT, Manfred G.; **Demokrasi Kuramlarına Giriş** , Çev. M. Emin Kökta , Vadi Yayınları, Ankara, 2001.
- SÖZEN, Edibe; **Söylem: Belirsizlik, Mücadele, Bilgi/Güç ve Refleksivite**, Paradigma Yayınları, İstanbul, 1999.
- T M S , Nilüfer; **Yeni İletişim Teknolojileri ve Demokrasi**, Dost Yayınları, Ankara, 2003.
- TOPUZ, Hıfzı; **100 Soruda Basın Tarihi**, Gerçek Yayınevi, İstanbul, 1973.
- TOURANE, Alain; **Demokrasi Nedir**, Çev. Olcay Kunal, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul, 2004.
- TUNAYA, Tarık Zafer; **İslamcılık Cerayanı**, İstanbul, 1962.
- TUNCER, Erol; **Siyasette Kadın**, Sosyal Demokrasi Derne ği Yayınları, Ankara, 2006.
- TÜS AD – KAG DER; **Türkiye’de Toplumsal Cinsiyet E ğitsizliği: Sorunlar, Öncelikler ve Çözüm Önerileri**, Türk Sanayicileri ve İşadamları Derne ği – Türkiye Kadın Girişimciler Derne ği Yayınları, İstanbul, Temmuz, 2008.

- TÜS AD; **Kadın-Erkek E itli ine Do ru Yürüyü : E itim, Çalı ma Ya amı ve Siyaset**, Türk Sanayicileri ve adamları Derne i, Lebib Yalkın Yayınları, stanbul, 2000.
- ÜÇOK, Co kun; MUMCU Ahmet; **Türk Hukuk Tarihi**, A.Ü. Hukuk Fakültesi Yayınları, Ankara, 1982.
- ÜSTEL, Füsun; **Yurtta lık ve Demokrasi**, Dost Yayınları, Ankara, 1999.
- Ü ÜR, Serpil Sancar; **deolojinin Serüveni: Yanlı Bilinç ve Hegemonyadan Söyleme**, mge Yayınları, Ankara, 1997.
- VEL DEDEO LU, Hıfzı Veldet; **Türk Medeni Hukuku**, 3. Basım, Nurgök Matbaası, stanbul, 1963.
- VERG N, Nur; **Siyasetin Sosyolojisi Kavramlar Tanımlar, Yakla ımlar**, Ba lam Yayınları, stanbul, 2004.
- WEDEL, Heidi; **Siyaset ve Cinsiyet: stanbul Gecekondualarında Kadınların Siyasal Katılımı**, Metis Yayınları, stanbul, 2001.
- YARAMAN, Ay egül; **Resmi Tarihten Kadın Tarihine**, Ba lam Yayınları, Ankara, 2001.
- YARAMAN, Ay egül; **Türkiye’de Kadınların Siyasal Temsili**, Ba lam Yayınları, stanbul, 1999.
- YAZMAN, Aslan Tufan; **Atatürk’le Beraber; Devrimler, Olaylar, Anılar**, Bankası Yayınları, 1969.
- YILDIRIM, Ali; M EK, Hasan; **Sosyal Bilimlerde Nitel Ara tırma Yöntemleri**, Seçkin Yayıncılık, Ankara, 2000.
- YILDIRIM, brahim; **Demokrasi, Sivil Toplum Kurulu ları ve Yöneti im**, Seçkin Yayınları, Ankara, 2004.

YILMAZ, AYTEKİN; **Ça da Siyasal Akımlar Modern Demokraside Yeni Aray lar**, Vadi Yayınları, Ankara, 2003.

ZAVALA, AMERICA-VERA; **Katılımcı Demokrasi Dünyadaki Katılımcı Demokrasi Deneyimleri**, Çev. Naile Aras, Dipnot Yayınları, Ankara, 2006.

2. MAKALELER

AKATLI, FÜSÜN; “Türk Yazınında Kadın mgesi”, **Türk Toplumunda Kadın**, Der. Nermin Abadan Unat, Türk Sosyal Bilimler Yayını, stanbul, 1982.

AKMAN, CANAN ASLAN; “Demokratikle menin Açmazlarında Türkiye’de Toplumsal Cinsiyet Siyaseti ve Kadın”, **Kadın Çah malarında Disiplinler Arası Bulu ma Sempozyumu**, Yeditepe Üniversitesi Güzel Sanatlar Fakültesi Yayını, stanbul, 2004.

ALMOND, GABRIELE A.; “The Intellectual History of the Civic Culture Concept, Ed. Gabriel A. Almond- Sidney Verba, **The Civic Culture Revisited**, Newbury Park, 1989, Sage Printing

ARAT, YE İM; “Türkiye’de Kadın Milletvekillerinin De i en Rollerini: 1934–1980”, **75 Yılda Kadınlar ve Erkekler**, Tarih Vakfı Yayınları, stanbul, 1998.

ARAT, YE İM; “1980’ler Türkiye’sinde Kadın Hareketi: Liberal Kemalizm’in Radikal Uzantısı”, **Türkiye’de Politik De i im ve Modernle me**, Der. Ali Ya ar Sarıbay, Ersin Kalaycıo lu, Alfa Yayınları, stanbul, 2000.

ARAT, YE İM; “Türkiye’de Kadın Milletvekillerinin De i en Siyasal Rollerini, 1934–1980”, **75 Yılda Kadınlar ve Erkekler**, Tarih Vakfı Yayınları, 1998.

BA ARAN, FATMA; “Ailede Cinsiyet Rollerine li kin Tutum De i meleri”, **Türkiye’de Ailenin De i imi: Toplumbilimsel ncelemeler**, Haz. Türköz Erder, Türk Sosyal Bilimler Derne i, Ankara, 1974.

- BELGE, Burçin; “Bianet ve Kadın Odaklı Habercilik”, **Kadın Odaklı Habercilik**, Haz. Sevda Alanku , IPS leti im Vakfı Yayınları, stanbul, 2007.
- BENNETT, Linda – BENNETT, Stephen; “Changing Views about Gender Equality in Politics: Gradual Change and Lingering Doubts”, **Women in Politics: Outsiders or Insiders**, Ed. Lois Lovelace Duke, Prentice Hall, New Jersey, 1993.
- BER , Hamit Emrah; “Moderniteden Postmoderniteye”, **Siyaset**, Ed. Mümtazer Türköne, Lotus Yayınları, Ankara, 2003.
- BER , Hamit Emrah; “Teoride ve Pratikte Demokrasi: Tarihsel ve Siyasal Geli im”, **Feodaliteden Küreselle meye Temel Kavram ve Süreçler**, Ed. Tevfik Erdem, Lotus Yayınları, Ankara, 2006.
- BERKTAY, Fatmagül; “Cumhuriyetin 75 Yıllık Serüvenine Kadınlar Açısından Bakmak”, **75 Yılda Kadınlar ve Erkekler**, Tarih Vakfı Yayınları, stanbul, 1998.
- BERKTAY, Fatmagül; “Kadınların nsan Haklarının Geli imi ve Türkiye”, **Sivil Toplum ve Demokrasi Konferans Yazıları** No: 7, 2004, stanbul Bilgi Üniversitesi Sivil Toplum Kurulu ları E itim ve Ara tırma Birimi, http://stk.bilgi.edu.tr/docs/berktay_std_7.pdf , (15.07.2008).
- BOU NEAU, Jacques; “Fransa’da Devrim Döneminde Yurttarlar ve Yurttaşlık”, **Dersimiz Yurttaşlık**, Ed. Etienne Balibar – Dominique Borne- Jacques Bouineau – Etienne Copeaux – Jean Leca – Deminique Schnapper, Haz. Turhan Ilgaz, Kesit Yayıncılık, stanbul, 1998.
- BULUT Selda - YAYLAGÜL, Levent; “Türkiye’deki Yazılı Basında Yargıtay ve Mafyali kisine Yönelik Haberler”, **Gazi leti im Dergisi**, Sayı 19, 2004.
- BURRELL, Barbara; “John Bailey’s Legacy: Political Parties and Women’s Candidacies for Public Office”, **Women in Politics: Outsiders or Insiders**, Ed. Lois Lovelace Duke, Prentice Hall, New Jersey, 1993.

- CORNWALL Andrea; – MOLYNEUX, Maxine; “The Politics of Rights-Dilemmas for Feminist Praxis: an Introduction”, **Third World Quarterly**, Vol. 27, No. 7, Routledge, London, 2006.
- ÇAHA, Ömer; “Feminizm”, **Siyaset**, Ed. Mümtazer Türköne, Lotus Yayınları, Ankara, 2003.
- ÇAHA, Ömer; “Türk Kadın Hareketi: Kadınsı Bir Sivil Toplum mkanı”, **Kadın Çalışmaları Dergisi**, Cilt. 1, Sayı. 3., İstanbul Büyükşehir Belediyesi, Eylül – Aralık 2006.
- ÇAKIR, Serpil; “Feminizm: Ataerkilliktarım Ele tirisi”, **19. Yüzyıldan 20. Yüzyıla Modern Siyasal deolojiler**, Der. H. Birsen Örs, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, İstanbul, 2007.
- ÇİTÇİ, Oya; “Türk Kamu Yönetiminde Kadın Görevliler”, **Türk Toplumunda Kadın**, Araştırma, Editör, Ekin Yayınları ve Türk Sosyal Bilimler Derneği Yayınları, Ankara, 1982.
- DAMOND, Larry; “Demokrasinin Üç Paradoksu”, **Demokrasinin Küresel Yükselişi**, Der: Larry Diamond, Mark F. Plattner, Yetkin Yayınları, Ankara, 1995.
- DJK, Teun A. Van; “Critical Discourse Analysis”, **Handbook of Discourse Analysis**, Eds. Schiffrin D., Tanen D., Hamilton H.E., Blackwell Publishers, 2001.
- DJK, Teun A. Van; “New(s) Racism: A Discourse Analytical Approach”, **Ethnic Minorities and The Media**, Ed. Simon Cottle, Milton Keynes, Open University Press, United Kingdom, 2000.
- DJK, Teun Van “Söylem ve deoloji: Çok alanlı bir Yaklaşım”, **Söylem ve deoloji: Mitolojik-Din- deoloji**, Hazırlayanlar: Barış Çoban, Zeynep Özarslan, Su Yayınları, İstanbul, 2003.
- DOLAN, Kathleen; “Do Women Candidates Play to Gender Stereotypes? Do Men Candidates Play to Women? Candidate Sex and Issues Priorities on Campaign Websites”, **Political Research Quarterly**, Volume: 58, No: 1, Sage Publications, March 2005, ss. 31–44.

- ECEV T, Yıldız; “Türkiye’de Ücretli Kadın Emeğinin Toplumsal Cinsiyet Temelinde Analizi”,
75 Yılda Kadınlar ve Erkekler, Türkiye Bankası Yayınları, İstanbul, 1998.
- FALLON, Kathleen M.; Transforming Women Citizenship Rights within an Emerging Democratic State: The Case of Ghana, **Gender Society**, August 2003, Volume: 17, No: 4, Sage Publications, 2003.
- GÖZLER, Kemal; “Cumhuriyet ve Monarşi”, **Türkiye Günlüğü**, Sayı 53, Kasım – Aralık 1998. www.anayasa.gen.tr/cumhuriyet.htm, (28.05.2008).
- GRABER, Doris; Mediated Politics And Citizenship In The Twenty-First Century, **Annual Review of Psychology**; 2004, Volume 55, Issue 1, ss. 545–571.
- GÜMÜŞLU, Firdevs; “Ders Kitaplarında Toplumsal Cinsiyet”, **Kadın Çalışmaları Dergisi**, Yıl. 1, Sayı. 1, Ocak-Nisan 2006.
- GÜMÜŞLU, Firdevs; “Cumhuriyet Döneminde Ders Kitaplarında Cinsiyet Rollerini (1928–1998)”, **75 Yılda Kadınlar ve Erkekler**, Tarih Vakfı Yayınları, İstanbul, 1998.
- HENDRICK, Jennifer S.; “Women and The Promise of Equal Citizenship”, **Texas Journal of Women and The Law**, Volume 8, 1998.
- JAGGAR, Alison M.; “Arenas of Citizenship: Civil Society, the State and the Global Order”, **Women and Citizenship**, Ed. Marilyn Friedman, Oxford University Press, Oxford, 2005.
- KADIOĞLU, Ayşe; “Cinselliğin İnşası: Büyük Toplumsal Projelerin Nesnesi Olarak Türk Kadınları”, **75 Yılda Kadınlar ve Erkekler**, Tarih Vakfı Yayınları, İstanbul, 1998.
- KALAYCIOĞLU, Ersin; SARIBAY, Ali Yağar; “Tanzimat: Modernleşme Arayışı ve Politik Değişim”, **Türkiye’de Politik Değişim ve Modernleşme**, Der. Ersin Kalaycıoğlu – Ali Yağar Sarıbay, Alfa Yayınları, İstanbul, 2000.

- KAND YOT , Deniz; “Ataerkil Örüntüler, Türk Toplumunda Erkek Egemenli inin Çözümlenmesine Yönelik Notlar”, **Kadın Bakı Açısından 1980’ler Türkiye’sinde Kadın**, Der. irin Tekeli, leti im Yayınları, stanbul, 1990.
- KAND YOT , Deniz; “Aile Yapısındaki De i me ve Süreklilik: Kar ıla tırmalı Bir Yakla ım”, **Türkiye’de Ailenin De i imi: Toplumbilimsel ncelemeler**, Türk Sosyal Bilimler Derne i Yayınları, Ankara, 1974.
- KAPLAN, Leyla;“Milli Mücadele Dönemi Kadın Cemiyetleri”, **Kastamonu’da İlk Kadın Mitinginin 75. Yıldönümü Uluslararası Sempozyumu**, 10–11 Aralık 1994, Kastamonu, Ankara, 1996.
- KARPAT, Kemal; “Social Groups in Political System After 1960”, **Social Change and Politics in Turkey: A Structural-Historical Analysis**, Der. Kemal Karpapart, Leiden E. J. Brill, Hollanda, 1973.
- KAZGAN, Gülten; “Türk Ekonomisinde Kadınların gücüne Katılması, Mesleki Da ılımı, E itim Düzeyi ve Sosyo- Ekonomik Statüsü”, **Türk Toplumunda Kadın**, Der. Nermin Abadan Unat, Ara tırma, E itim Ekin Yayınları, stanbul, 1982.
- KESK N, Zerrin Ertan; “ Türkiye’de Haber ncelemelerinde van Dijk Yöntemi”, **Haber, Hakikat ve ktidar li kisi**, Der. Çiler Dursun, Elips Yayınları, Kesit Tanıtım, Aralık 2004.
- KILIÇBAY, Mehmet Ali; Atatürkçülük Ya da Türk Aydınlanması, **Türkiye’de Politik De i im ve Modernle me**, Der. Ersin Kalaycıo lu, Ali Ya ar Sarıbay, Alfa Yayınları, stanbul, 2000.
- KORAY, Meryem; “Kadın Siyaset Kota”, **Türkiye’de Kadın Olgusu**. Say Yayınları, stanbul, 1992.
- KÖKER, Eser; “Kadınların Medyadaki Hak ıllarıyla Ba Etme Stratejileri”, **Kadın Odaklı Habercilik**, Haz. Sevdalanku , IPS leti im Vakfı Yayınları, stanbul, 2007.

- MARD N, erif; “Türk Siyasetini Açıklayabilecek Bir Anahtar Merkez- Çevre İlişkileri”,
Türkiye’de Politik Değişim ve Modernleşme, Der. Ersin Kalaycıo lu, Ali Ya ar Sarıbay, Alfa Yayınları, İstanbul, 2000.
- M L L, John Stuart; “Kadınların Köleleştirilmesi”, Çev: İrin Tekeli, **Feminizm-19. Yüzyıl Klasiklerinden Seçmeler**, Alfa Yayınları, İstanbul, 1987.
- M N B A , Türkel; “Siyasal Partiler Yelpazesinde Kadının Konumu”, **Kadın Gerçeklikleri**, Ed. Necla Arat, Say Yayınları, İstanbul, 1996.
- M T C H E L L, Juliett; “Kadın ve Eşitlik”, **Kadın ve Eşitlik**, Der. J. Mitchell, A. Oakley, Çev. Fatmagül Berktaş, Pencere Yayınları, İstanbul, 1998.
- N C H O L S O N, Linda; “Feminism and Marx: Integrating Kinship With the Economic”,
Feminism as Critique: Essays on the Politics of Gender in Late-Capitalist Societies, Edited by Seyla Benhabib and Drucilla Cornell, University of Minnesota Press, 1996.
- N R A Y, Nasır; “Sivil Toplum ve Katılımcı Demokrasi Bağlamında Türkiye’de Demokrasi Kültürü”, **Siyasal Kültür Yazıları**, Der. Nasır Niray, Derin Yayınları, İstanbul, 2009.
- N R A Y, Nasır; D E N Z, İdiye; “Baskı Grupları ve Lobicilik”, **Ermeni, Rum, Yahudi Lobileri Örneğinde Lobicilik Kavramlarına Giriş**, Ed. Bilgehan Gültekin – Leyla Budak, Nobel Yayınları, Ankara, 2007.
- O K T A R, Lütfiye; “Laik ve Anti-Laik Söylemlerde Biz ve Onlar Çatışması”, **1990 Sonrası Laik-Antilaik Çatışmada Farklı Söylemler**, Der. Semiramis Ya cı o lu, Dokuz Eylül Yayınları, 2002, İzmir.
- O R T A Y L I, İber; “Tanzimat Adamı ve Tanzimat Toplumu”, **Türkiye’de Politik Değişim ve Modernleşme**, Der. Ersin Kalaycıo lu – Ali Ya ar Sarıbay, Alfa Yayınları, İstanbul, 2000.

- ÖZBAY, Ferhunde; “Türkiye’de Kırsal / Kentsel Kesimde E itimin Kadınlar Üzerine Etkisi”,
Türk Toplumunda Kadın, Der. Nermin Abadan Unat, Ara tırma E itim Ekin
Yayınları, stanbul, 1982.
- PATEMAN, Carole; “Karde lerarası Toplumsal Sözle me”, **Sivil Toplum ve Devlet:
Avrupa’da Yeni Yakla mlar**, Der. John Keane, Ayrıntı Yayınları, stanbul, 1993, ss.
119–146.
- SAKTANBER, Ay e; “Türkiye’de Medyada Kadın: Serbest, Müsait Kadın veya yi E ,
Fedakâr Anne”, **Kadın Bakı Açısından 1980’ler Türkiye’sinde Kadınlar**, Der. irin
Tekeli, leti im Yayınları, stanbul, 1990 ve 1995 Baskıları.
- SCHM TTER, Phillippe C. &TERRY LYNN Karl; “Demokrasi nedir? Ne de ildir?”,
Demokrasinin Küresel Yükseli i, Der. Larry Diamond- Marc F. Plattner, Yetkin
Yayınları, Ankara, 1995.
- ENYAPILI, Tansı;“Metropol Bölgelerinin Yeni Bir Ö esi Olarak Gecekondu Kadını”, **Türk
Toplumunda Kadın**, Der. Nermin Abadan Unat, Ara tırma, E itim, Ekin Yayınları,
stanbul, 1982.
- STEUERNAGEL, Gertrude A. – YANTEK, Thomas A.; “More Than Pink and Blue: Gender,
Occupational Stratification and Political Attitudes”, **Women in Politics: Outsiders or
Insiders**, Ed. Lois Lovelace Duke, Prentice Hall, New Jersey, 1993.
- TANRIÖVER, Hülya U ur; “Medyada Kadınların Temsil Biçimleri ve Kadın Hakları
hlalleri”, **Kadın Odaklı Habercilik**, Haz. Sevda Alanku , IPS leti im Vakfı
Yayınları, stanbul, 2007.
- TEKEL , irin; “Birinci ve kinci Dalga Feminist Hareketlerin Kar ıla tırmalı ncelemesi
Üzerine Bir Deneme”, **75 Yılda Kadınlar ve Erkekler**, Tarih Vakfı Yayınları, stanbul,
1998.

- TEKEL , irin; “Kadınların Siyasetten Dı lanmı lıklarının 55 Yıllık Öyküsü”, **Kadınlar ve Siyasal Ya am E it Hak-E it Katılım**, Ça da Ya amı Destekleme Derne i Yayınları, stanbul, 1996.
- TEKEL , irin; “Türkiye’de Feminist deolojinin Anlamı ve Sınırları Üzerine”, **Yapıt: Toplumsal Ara tırmalar Dergisi**, Sayı: 9, ubat-Mart 1985.
- TEKEL , irin;“Türkiye’de Kadının Siyasal Hayattaki Yeri”, **Türk Toplumunda Kadın**, Der. Nermin Abadan Unat, Ara tırma, E itim, Ekin Yayınları, stanbul, 1982.
- TOPRAK, Zafer; “Türkiye’de Siyaset ve Kadın: Kadınlar Halk Fırkasından ‘Arsıulusal Kadınlar Birli i’ Kongresine (1923–1935)”, **Kadın Ara tırmaları Dergisi**, .Ü. Kadın Sorunları Ara tırma ve Uygulama Merkezi, Sayı: 2, 1994.
- TOSKA, Zehra; “Cumhuriyet’in Kadın deali: E i i A anlar ve A amayanlar”, **75 Yılda Kadınlar ve Erkekler**, Tarih Vakfı Yayınları, stanbul, 1998.
- TREMBLAY, Manon; “Democracy, Representation and Women: A Comparative Analysis”, **Democratization**, August 2007, Vol. 14 Issue 4, ss. 533–553.
- TRUE, Jacqui; “Mainstreaming Gender in Global Public”, **International Feminist Journal of Politics**, 5:3 November 2003, Taylor Francis Ltd., ss. 368-396.
- UNAT, Nermin Abadan; “Söylemden Protestoya: Türkiye’de Kadın Hareketlerinin Dönü ümü”, **75 Yılda Kadınlar ve Erkekler**, Tarih Vakfı Yayınları, stanbul, 1998.
- UNAT, Nermin Abadan; “Toplumsal De i me ve Türk Kadını”, **Türk Toplumunda Kadın**, Der. Nermin Abadan Unat, Ara tırma E itim Ekin Yayınları, stanbul, 1982.
- UZUNER, Yıldız; “Niteliksel Ara tırma Yakla ımı”, **Sosyal Bilimlerde Ara tırma Yöntemleri**, Ed. Ali Atıf Bir, Anadolu Üniversitesi Yayınları No:1081, Açık ö retim Fakültesi Yayınları No: 601, Eski ehir, 1999.

- ÜLKÜ, Güler; “Söylem Çözümlemesinde Yöntem Sorunu ve Van Dijk Yöntemi”, **Haber, Hakikat ve ktidar li kisi**, Der. Çiler Dursun, Elips Yayınları Kesit Tanıtım, Aralık, 2004.
- ÜSTE, Rabia Bahar; “Temsil Hakkında E itli e Do ru: Kadınların Temsil Hakkı Mücadelelerinin Tarihsel Geli imi ve Genel Oy”, **Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi**, Cilt. 1, Sayı. 3, 1999.
- VAN OS, Nicole A. N. M.; “Ottoman Muslim and Turkish Women in an International Context”, **European Review**, Vol. 13, No. 3, Academia Europaea, United Kingdom, 2005.
- WALTERS, Margaret; “Kadınların U radıkları Haksızlıklar: Mary Wollstonecraft, Harriet Martieau, Simone De Beauvoir” **Kadın ve E itlik**, Der. J. Mitchel – A. Oakley, Çev. Fatmagül Berktaş, Pencere Yayınları, 3. Baskı, stanbul, 1998.
- WAYLEN, Georgina; “Women and Democratization: Conceptualizing Gender Relations in Transitions Politics”, **World Politics**, The Johns Hopkins University Press, Vol. 46, No.3, Apr. 1994.
- YARAMAN, Ay egül; “72 Yılın Ardından Kadını çermeyen Siyaset”, **Toplumsal Tarih**, Tarih Vakfı Yayınları, Aralık 2006, Sayı: 156.
- YOUNG, Iris M.; “Impartiality and the Civic Public: Some Implications of Feminist Critiques of Moral and Politic Theory”, **Feminism as Critique: On the Politics of Gender**, Der. Seyla Benhabib ve Drucilla Cornell, University of Minnesota Press, Minneapolis, 1987.

3. NTERNET KAYNAKLARI

_____,_____, “Kadın Politikacılarla Görü meler”,
http://www.fczb.de/projekte/wid_db/Interviews/, (25.05.2006).

_____,_____, **“Participation of Women in Political Life”**, **Series Reports and Documents**,
Inter Parliamentary Union, Geneva, 1999,
http://www.ipu.org/PDF/publications/womenplus5_en.pdf (15.07.2008).

_____,_____, **“World Classification”**, Inter Parliamentary Union, 2008,
<http://www.ipu.org/wmn-e/classif.htm>, (15.12.2008).

_____,_____, **“Kadın Kotalarının Küresel Veri Tabanı”**, International IDEA ve Stockholm
Üniversitesi Ortak Projesi, <http://www.ka-der.org.tr/kureseldb.htm>, (20.04.2006).

_____,_____, **Cumhuriyet Halk Partisi Programı**,
[http://www.chp.org.tr/index.php?module=chpmain&page=list_party_info&info_id=87
&pid](http://www.chp.org.tr/index.php?module=chpmain&page=list_party_info&info_id=87&pid), (15.05.2009).

_____,_____, **Milliyetçi Hareket Partisi Programı**,
http://www.mhp.org.tr/mhp_parti_programi.php?id=378, (15.05.2009).

_____,_____, **Demokratik Sol Parti Programı**,
[http://www.dsp.org.tr/dsp/PartiY%C3%B6netimveTarih%C3%A7e/PartiProgram%C4
%B1/B%C3%B6l%C3%BCmII/tabid/76/Default.asp](http://www.dsp.org.tr/dsp/PartiY%C3%B6netimveTarih%C3%A7e/PartiProgram%C4%B1/B%C3%B6l%C3%BCmII/tabid/76/Default.asp), (15.05.2009).

_____,_____, **Anavatan Partisi Tüzü ü**,
http://anavatan.org.tr/index.php?option=com_content&task=view&id=16&Itemid=34,
(15.05.2009).

_____,_____, **Demokratik Toplum Partisi Tüzü ü**,
<http://www.demokratiktoplumpartisi.com/belgeler/tuzuk/>, (15.05.2009).

BEK, Mine Gencel; **“Medya ve Toplumsal Katılım Ara tırması çerik Analizi Sonuçları”**,
Mart 2006, [http://www.britishcouncil.org/turkey-society-media-and-social-inclusion-
report-turkish.doc](http://www.britishcouncil.org/turkey-society-media-and-social-inclusion-report-turkish.doc), (15.05.2009).

UN CEF, **The State of the World’s Children, Information by Country**, 2008,
<http://www.unicef.org/sowc08/docs/sowc08.pdf>, eri im. 15.05.2008.

3. TEZLER

KOVANLIKAYA, Ça layan; **1980 Sonrası Türkiye’de Politik Alanda Kadınlar ve Kadın Politikası**, Mimar Sinan Üniversitesi Yayınlanmamı Doktora Tezi, stanbul, 1999.

4. GAZETELER

- Cumhuriyet, Zaman : 05 Kasım 1934-15 ubat 1935 Arası Tüm Tarihler.
- Cumhuriyet, Hürriyet : 14 Nisan 1950- 21 Mayıs1950 Arası Tüm Tarihler.
- Cumhuriyet, Hürriyet :16 Eylül 1961- 22 Ekim 1961 Arası Tüm Tarihler.
- Cumhuriyet, Hürriyet :15 Eylül 1973 – 21 Ekim 1973 Arası Tüm Tarihler.
- Cumhuriyet, Hürriyet : 06 Ekim 1983 – 13 Kasım 1983 Arası Tüm Tarihler.
- Cumhuriyet, Hürriyet, Zaman : 29 Ekim 1987 – 06 Aralık 1987 Arası Tüm Tarihler.
- Cumhuriyet, Hürriyet, Zaman :20 Eylül 1991 – 27 Ekim 1991 Arası Tüm Tarihler.
- Cumhuriyet, Hürriyet, Zaman :25 Kasım 1995 – 31 Aralık 1995 Arası Tüm Tarihler.
- Cumhuriyet, Hürriyet, Zaman :18 Mart 1999 – 25 Nisan 1999 Arası Tüm Tarihler.
- Cumhuriyet, Hürriyet, Zaman :03 Ekim 2002 – 10 Kasım 2002 Arası Tüm Tarihler.
- Cumhuriyet, Hürriyet, Zaman :22 Haziran 2007- 29 Temmuz 2007 Arası Tüm Tarihler.

EK-1 GÖRÜ ME SORULARI

- 1) Politikaya girmeye nasıl karar verdiniz? Kendinize politik alanda hangi politika liderini örnek alıyorsunuz? Neden? Açıklayabilir misiniz?
- 2) Ailenizde politika ile ilgilenen ba ka birileri var mı?
- 3) u anda üyesi oldu unuz partiye girmeden önce, sivil toplum alanında ya da politik alanda faaliyetlerde bulundunuz mu? Biraz bilgi verebilir misiniz?
- 4) u andaki siyasi partinize katılmanızı etkileyen faktörler nelerdi?
- 5) Türkiye'deki parti siyasetinin yapısına ili kin, politikaya aktif olarak girmeden önceki görüşlerinizde, politikaya ba ladıktan sonra bir de i iklik oldu mu? İçinde bulundu unuz partiyi parti içi demokrasi ve bir demokratik ortam açısından nasıl de erlendiriyorsunuz? Anlatabilir misiniz?
- 6) Partiniz içerisinde kadın politikacıların erkek politikacılarla e it haklara sahip oldu unu dü ünüyor musunuz?
- 7) Politik öncelikleriniz ve hedefleriniz nelerdir? Biraz açıklayabilir misiniz?
- 8) Türkiye'de kadınların siyasal ve sosyal hayatta yeterince temsil edildi ini dü ünüyor musunuz? Neden? Bu olaya ili kin çözüm önerileriniz varsa açıklayabilir misiniz?
- 9) Türkiye'de, politika yapma konusunda do rudan veya dolaylı bir cinsiyet ayrımcılığı görüyor musunuz? Nedenini açıklayabilir misiniz?
- 10) Türk kadınına politik olaylarla ilgili ve politikanın aktif aktörü olarak görüyor musunuz? Cevabınız hayır ise sizce bunların nedeni neler olabilir?
- 11) Milletvekili olduktan sonra kadınların politik hayata dâhil olmalarını sa layacak faaliyetlerde bulundunuz mu? Bulunduysanız bunlar nelerdir? Açıklayabilir misiniz?
- 12) Politikacı olarak ilgilendi iniz alanlar, bugüne dek gerçekle tirdi iniz aktiviteler, projeler nelerdir? Anlatabilir misiniz?
- 13) Siyasi kariyeye ba ladıktan sonra, özel hayatınızda aksamalar oldu mu? Dengeyi nasıl sa lıyorsunuz?
- 14) Türkiye'de kadınların politikada ba arılı oldu unu dü ünüyor musunuz? Örnek verebilir misiniz?
- 15) Kadınlara yönelik hedefledi iniz çalı malarınız nelerdir?
- 16) Siyasal karar organlarına ili kin seçimlerde kadın kotası getirilmesi konusunda konusunda ne dü ünüyorsunuz? Sizce, Türkiye'de bu kotanın uygulanabilirli inin önündeki engeller ve/veya olumlu ko ullar hakkında dü ünceleriniz nelerdir?

EK-2: Kadın Milletvekillerinin Dünya Parlamentolarındaki Oranları

Rank	Country	Lower or single House				Upper House or Senate			
		Elections	Seats*	Women	% W	Elections	Seats*	Women	% W
1	Rwanda	10 2003	80	39	48.80%	9 2003	26	9	34.60%
2	Sweden	9 2006	349	164	47.00%	---	---	---	---
3	Cuba	1 2008	614	265	43.20%	---	---	---	---
4	Finland	3 2007	200	83	41.50%	---	---	---	---
5	Argentina	10 2007	255	102	40.00%	10 2007	72	28	38.90%
6	Netherlands	11 2006	150	59	39.30%	5 2007	75	26	34.70%
7	Denmark	11 2007	179	68	38.00%	---	---	---	---
8	Costa Rica	2 2006	57	21	36.80%	---	---	---	---
9	Spain	3 2004	350	128	36.60%	3 2004	259	60	23.20%
10	Norway	9 2005	169	61	36.10%	---	---	---	---
11	Belgium	6 2007	150	53	35.30%	6 2007	71	27	38.00%
12	Mozambique	12 2004	250	87	34.80%	---	---	---	---
13	Iceland	5 2007	63	21	33.30%	---	---	---	---
14	New Zealand	9 2005	121	40	33.10%	---	---	---	---
15	South Africa 1	4 2004	400	132	33.00%	4 2004	54	22	40.70%
16	Austria	10 2006	183	60	32.80%	N/A	61	15	24.60%
17	Germany	9 2005	613	194	31.60%	N/A	69	15	21.70%
18	Uganda	2 2006	332	102	30.70%	---	---	---	---
19	Burundi	7 2005	118	36	30.50%	7 2005	49	17	34.70%
20	United Republic of Tanzania	12 2005	319	97	30.40%	---	---	---	---
21	Peru	4 2006	120	35	29.20%	---	---	---	---
"	The F.Y.R. of Macedonia	7 2006	120	35	29.20%	---	---	---	---
"	Timor-Leste	6 2007	65	19	29.20%	---	---	---	---
22	Belarus	10 2004	110	32	29.10%	11 2004	58	18	31.00%
23	Guyana	8 2006	69	20	29.00%	---	---	---	---
24	Switzerland	10 2007	200	57	28.50%	10 2007	46	10	21.70%
25	Portugal	2 2005	230	65	28.30%	---	---	---	---
26	Afghanistan	9 2005	242	67	27.70%	9 2005	102	22	21.60%
27	Namibia	11 2004	78	21	26.90%	11 2004	26	7	26.90%
28	Trinidad and Tobago	11 2007	41	11	26.80%	12 2007	31	13	41.90%
29	Australia	11 2007	150	40	26.70%	11 2007	76	27	35.50%
"	Grenada	11 2003	15	4	26.70%	11 2003	13	4	30.80%
30	Viet Nam	5 2007	493	127	25.80%	---	---	---	---
31	Kyrgyzstan	12 2007	90	23	25.60%	---	---	---	---

32	Iraq	12 2005	275	70	25.50%	---	---	---	---
"	Suriname	5 2005	51	13	25.50%	---	---	---	---
33	Lao People's Democratic Republic	4 2006	115	29	25.20%	---	---	---	---
34	Andorra	4 2005	28	7	25.00%	---	---	---	---
"	Ecuador	10 2006	100	25	25.00%	---	---	---	---
"	Lesotho	2 2007	120	30	25.00%	3 2007	31	9	29.00%
"	Monaco	2 2008	24	6	25.00%	---	---	---	---
35	Singapore	5 2006	94	23	24.50%	---	---	---	---
36	Liechtenstein	3 2005	25	6	24.00%	---	---	---	---
37	Seychelles	5 2007	34	8	23.50%	---	---	---	---
38	Honduras	11 2005	128	30	23.40%	---	---	---	---
39	Luxembourg	6 2004	60	14	23.30%	---	---	---	---
40	Mexico	7 2006	500	116	23.20%	7 2006	128	23	18.00%
41	Tunisia	10 2004	189	43	22.80%	7 2005	111	17	15.30%
42	Lithuania	10 2004	141	32	22.70%	---	---	---	---
43	Pakistan	2 2008	338	76	22.50%	3 2006	100	17	17.00%
"	United Arab Emirates	12 2006	40	9	22.50%	---	---	---	---
44	Mauritania	11 2006	95	21	22.10%	1 2007	56	9	16.10%
45	Eritrea	2 1994	150	33	22.00%	---	---	---	---
"	Senegal	6 2007	150	33	22.00%	8 2007	100	40	40.00%
46	Ethiopia	5 2005	529	116	21.90%	10 2005	112	21	18.80%
47	Republic of Moldova	3 2005	101	22	21.80%	---	---	---	---
48	Bulgaria	6 2005	240	52	21.70%	---	---	---	---
49	Canada	1 2006	305	65	21.30%	N/A	93	32	34.40%
50	Croatia	11 2007	153	32	20.90%	---	---	---	---
51	Estonia	3 2007	101	21	20.80%	---	---	---	---
52	China	2 2003	2963	611	20.60%	---	---	---	---
53	Philippines	5 2007	239	49	20.50%	5 2007	23	4	17.40%
54	Serbia	1 2007	250	51	20.40%	---	---	---	---
55	Poland	10 2007	460	93	20.20%	10 2007	100	8	8.00%
56	Democratic People's Republic of Korea	8 2003	687	138	20.10%	---	---	---	---
57	Latvia	10 2006	100	20	20.00%	---	---	---	---
58	Dominican Republic	5 2006	178	35	19.70%	5 2006	32	1	3.10%
59	Cambodia	7 2003	123	24	19.50%	1 2006	61	9	14.80%
"	United Kingdom	5 2005	646	126	19.50%	N/A	750	148	19.70%
60	Guinea	6 2002	114	22	19.30%	---	---	---	---
"	Slovakia	6 2006	150	29	19.30%	---	---	---	---
61	Venezuela	12 2005	167	31	18.60%	---	---	---	---

62	Nicaragua	11 2006	92	17	18.50%	---	---	---	---
63	France	6 2007	577	105	18.20%	9 2004	330	60	18.20%
"	Saint Vincent and the Grenadines	12 2005	22	4	18.20%	---	---	---	---
64	Cape Verde	1 2006	72	13	18.10%	---	---	---	---
"	Sudan	8 2005	443	80	18.10%	8 2005	50	3	6.00%
65	Equatorial Guinea	4 2004	100	18	18.00%	---	---	---	---
66	Tajikistan	2 2005	63	11	17.50%	3 2005	34	8	23.50%
"	Uzbekistan	12 2004	120	21	17.50%	1 2005	100	15	15.00%
67	Italy	4 2006	630	109	17.30%	4 2006	322	45	14.00%
"	Nepal	1 2007	329	57	17.30%	---	---	---	---
68	Mauritius	7 2005	70	12	17.10%	---	---	---	---
69	Bolivia	12 2005	130	22	16.90%	12 2005	27	1	3.70%
70	United States of America	11 2006	435	73	16.80%	11 2006	100	16	16.00%
71	El Salvador	3 2006	84	14	16.70%	---	---	---	---
"	Gabon	12 2001	120	20	16.70%	2 2003	91	14	15.40%
"	Panama	5 2004	78	13	16.70%	---	---	---	---
72	Dominica	5 2005	31	5	16.10%	---	---	---	---
73	Turkmenistan	12 2004	50	8	16.00%	---	---	---	---
"	Zimbabwe	3 2005	150	24	16.00%	11 2005	66	24	36.40%
74	Kazakhstan	8 2007	107	17	15.90%	8 2005	47	2	4.30%
75	Czech Republic	6 2006	200	31	15.50%	10 2006	81	11	13.60%
76	Burkina Faso	5 2007	111	17	15.30%	---	---	---	---
77	Zambia	9 2006	158	24	15.20%	---	---	---	---
78	Angola	9 1992	220	33	15.00%	---	---	---	---
"	Chile	12 2005	120	18	15.00%	12 2005	38	2	5.30%
79	Greece	9 2007	300	44	14.70%	---	---	---	---
80	Republic of Korea	4 2004	299	43	14.40%	---	---	---	---
81	Cyprus	5 2006	56	8	14.30%	---	---	---	---
82	Israel	3 2006	120	17	14.20%	---	---	---	---
83	Guinea-Bissau	3 2004	100	14	14.00%	---	---	---	---
"	Russian Federation	12 2007	450	63	14.00%	N/A	169	8	4.70%
84	Cameroon	7 2007	180	25	13.90%	---	---	---	---
85	Djibouti	2 2008	65	9	13.80%	---	---	---	---
86	Ireland	5 2007	166	22	13.30%	7 2007	60	13	21.70%
"	Jamaica	9 2007	60	8	13.30%	9 2007	21	3	14.30%
87	Sierra Leone	8 2007	121	16	13.20%	---	---	---	---
88	Malawi	5 2004	193	25	13.00%	---	---	---	---
89	Liberia	10 2005	64	8	12.50%	10 2005	30	5	16.70%

90	Niger	12 2004	113	14	12.40%	---	---	---	---
"	Syrian Arab Republic	4 2007	250	31	12.40%	---	---	---	---
91	Bahamas	5 2007	41	5	12.20%	5 2007	15	9	60.00%
"	Slovenia	10 2004	90	11	12.20%	12 2002	40	1	2.50%
92	Uruguay	10 2004	99	12	12.10%	10 2004	31	4	12.90%
93	Guatemala	9 2007	158	19	12.00%	---	---	---	---
"	Maldives	1 2005	50	6	12.00%	---	---	---	---
94	Bosnia and Herzegovina	10 2006	42	5	11.90%	3 2007	15	2	13.30%
95	San Marino	6 2006	60	7	11.70%	---	---	---	---
"	Thailand	12 2007	480	56	11.70%	N/A	242	21	8.70%
96	Indonesia	4 2004	550	64	11.60%	---	---	---	---
97	Azerbaijan	11 2005	123	14	11.40%	---	---	---	---
98	Botswana	10 2004	63	7	11.10%	---	---	---	---
"	Hungary	4 2006	386	43	11.10%	---	---	---	---
"	Montenegro	9 2006	81	9	11.10%	---	---	---	---
"	Saint Lucia	12 2006	18	2	11.10%	1 2007	11	3	27.30%
"	Togo	10 2007	81	9	11.10%	---	---	---	---
99	Ghana	12 2004	230	25	10.90%	---	---	---	---
100	Benin	3 2003	83	9	10.80%	---	---	---	---
"	Swaziland	10 2003	65	7	10.80%	10 2003	30	11	36.70%
101	Antigua and Barbuda	3 2004	19	2	10.50%	3 2004	17	4	23.50%
"	Central African Republic	3 2005	105	11	10.50%	---	---	---	---
"	Morocco	9 2007	325	34	10.50%	9 2006	270	3	1.10%
102	Mali	7 2007	147	15	10.20%	---	---	---	---
103	Barbados	1 2008	30	3	10.00%	2 2008	21	4	19.00%
"	Malaysia	3 2004	219	22	10.00%	3 2004	65	18	27.70%
"	Paraguay	4 2003	80	8	10.00%	4 2003	45	6	13.30%
104	Gambia	1 2002	53	5	9.40%	---	---	---	---
"	Georgia	3 2004	235	22	9.40%	---	---	---	---
"	Japan	9 2005	480	45	9.40%	7 2007	242	44	18.20%
"	Romania	11 2004	330	31	9.40%	11 2004	137	14	10.20%
105	Armenia	5 2007	131	12	9.20%	---	---	---	---
"	Malta	4 2003	65	6	9.20%	---	---	---	---
106	India	4 2004	541	49	9.10%	7 2006	243	24	9.90%
"	Turkey (145)	7 2007	549	50	9.10%	---	---	---	---
107	Brazil	10 2006	513	46	9.00%	10 2006	81	10	12.30%
108	Cote d'Ivoire	12 2000	203	18	8.90%	---	---	---	---
109	Colombia	3 2006	166	14	8.40%	3 2006	102	12	11.80%
"	Democratic Republic of	7 2006	500	42	8.40%	1 2007	108	5	4.60%

	the Congo								
110	Samoa	3 2006	49	4	8.20%	---	---	---	---
"	Somalia	8 2004	256	21	8.20%	---	---	---	---
"	Ukraine	9 2007	450	37	8.20%	---	---	---	---
111	Madagascar	9 2007	127	10	7.90%	3 2001	90	10	11.10%
112	Algeria	5 2007	389	30	7.70%	12 2006	136	4	2.90%
"	Libyan Arab Jamahiriya	3 2006	468	36	7.70%	---	---	---	---
113	Congo	6 2007	137	10	7.30%	10 2005	60	8	13.30%
114	Kenya 2	12 2007	207	15	7.20%	---	---	---	---
115	Albania	7 2005	140	10	7.10%	---	---	---	---
116	Nigeria	4 2007	358	25	7.00%	4 2007	109	9	8.30%
117	Saint Kitts and Nevis	10 2004	15	1	6.70%	---	---	---	---
118	Mongolia	6 2004	76	5	6.60%	---	---	---	---
119	Jordan	11 2007	110	7	6.40%	11 2007	55	7	12.70%
120	Sri Lanka	4 2004	225	13	5.80%	---	---	---	---
121	Chad	4 2002	155	8	5.20%	---	---	---	---
122	Lebanon	5 2005	128	6	4.70%	---	---	---	---
123	Kiribati	8 2007	46	2	4.30%	---	---	---	---
124	Haiti	2 2006	98	4	4.10%	2 2006	30	4	13.30%
"	Iran (Islamic Republic of)	2 2004	290	12	4.10%	---	---	---	---
125	Vanuatu	7 2004	52	2	3.80%	---	---	---	---
126	Tonga	3 2005	30	1	3.30%	---	---	---	---
127	Comoros	4 2004	33	1	3.00%	---	---	---	---
"	Marshall Islands	11 2007	33	1	3.00%	---	---	---	---
128	Bhutan	5 2006	150	4	2.70%	12 2007	20	4	20.00%
129	Bahrain	11 2006	40	1	2.50%	12 2006	40	10	25.00%
130	Egypt	11 2005	442	8	1.80%	6 2007	264	18	6.80%
"	Sao Tome and Principe	3 2006	55	1	1.80%	---	---	---	---
131	Kuwait	6 2006	65	1	1.50%	---	---	---	---
132	Papua New Guinea	6 2007	109	1	0.90%	---	---	---	---
133	Yemen	4 2003	301	1	0.30%	4 2001	111	2	1.80%
134	Belize	2 2008	32	0	0.00%	3 2003	12	3	25.00%
"	Micronesia (Federated States of)	3 2005	14	0	0.00%	---	---	---	---
"	Nauru	8 2007	18	0	0.00%	---	---	---	---
"	Oman	10 2007	84	0	0.00%	11 2007	70	14	20.00%
"	Palau	11 2004	16	0	0.00%	11 2004	9	0	0.00%
"	Qatar	6 2006	35	0	0.00%	---	---	---	---
"	Saudi Arabia	4 2005	150	0	0.00%	---	---	---	---

"	Solomon Islands	4 2006	50	0	0.00%	---	---	---	---
"	Tuvalu	8 2006	15	0	0.00%	---	---	---	---

** Figures correspond to the number of seats currently filled in Parliament*

Bangladesh: The parliament was dissolved on 27 October 2006, in view of elections that are yet to take place. Women held 52 of the 345 seats (15%) in the outgoing parliament.

1 - South Africa: The figures on the distribution of seats do not include the 36 special rotating delegates appointed on an ad hoc basis, and all percentages given are therefore calculated on the basis of the 54 permanent seats.

2 - Kenya: Situation for 1 January 2008 for directly elected members endorsed by the electoral commission. The additional twelve appointed seats and two ex-officio seats had yet to be filled.

Kaynak: Uluslararası Parlamenterler Birli i, <http://www.ipu.org/wmn-e/classif.htm>, (15.01.2008)

EK 3: Kadınlara Karşı Her Türü Ayrımcılığın Önlenmesi Sözleşmesi

Önsöz

Bu Sözleşme'ye taraf olan Devletler; Birleşmiş Milletler Yasasının temel insan haklarına, insan itibarı ve kıymetine ve erkeklerle kadınların eşit haklara sahip olmaları gerektiğine inancı tekrar onayladığını kaydederek,

İnsan Hakları Evrensel Beyanname'sinin, insanlara karşı ayrımcılığın kabul edilemezliği prensibini doğruladığını, tüm insanların özgür doğduğunu, eşit itibarı ve haklara sahip olduklarını, bu Beyanname'de böylece öne sürülen tüm haklar ve hürriyetlerin cinsiyete davalı olanlar dâhil hiçbir ayrıma tabi kılınmaksızın herkes tarafından kullanılabilmesini beyan ettiğini kaydederek,

İnsan Hakları Sözleşmelerine Taraf Devletlerin, kadınlar ve erkeklerin tüm ekonomik, sosyal, kültürel, medeni ve siyasi haklardan eşit olarak yararlanmalarını temin yükümlülüğü bulunduğunu vurgulayarak,

Birleşmiş Milletler ve ona bağlı uzman kuruluşların nezaretinde kabul edilmiş ve erkeklerle kadınların eşitliğini sağlamaya çalışılan uluslararası sözleşmeleri göz önünde tutarak,

Ayrıca Birleşmiş Milletler ve ona bağlı uzman kuruluşlarının kabul ettiği erkek ve kadın haklarının eşitliğini sağlamayı amaçlayan kararları, beyanları ve tavsiyeleri de dikkate alarak,

Ancak, bu çeşitli belgelere rağmen kadınlara karşı ayrımcılığın halen devam etmekte olduğundan endişe duyarak,

Kadınlara karşı ayrımcılığın, hak eşitliği ve insan onuru ve haysiyetine saygı ilkelerini ihlal ettiğini, kadınların erkeklerle eşit olarak ülkelerinin siyasi, sosyal, ekonomik ve kültürel hayatlarına katılmalarını engellediğini, toplumun ve ailenin refahının artmasına engel teşkil ettiğini ve kadınların ülkeleri ve insanlık hizmetinde kullanabilecekleri olanakları geliştirmelerini zorla tıracadığını kaydederek,

Yoksulluk hallerinde kadınların yiyecek, sağlık, eğitim, özetim, iş bulma ve diğer ihtiyaçlarının karşılanması bakımından en az imkânı sahip olduklarından endişe duyarak,

Hakkaniyet ve adalete dayalı yeni uluslararası ekonomik düzenin kurulmasının, kadınlarla erkekler arasındaki eşitlik için önemli bir amaçta teşkil edeceğini inanarak,

Güney Afrika'daki ırk ayrımının, ırkçılığın her şeklinin, sömürgeciliğin, yeni sömürgeciliğin, saldırganlığın, yabancı devlet işgal ve hâkimiyetinin ve ülkelerin iç işlerine müdahale etmenin ortadan kaldırılmasının, erkekler ile kadınların eşit haklardan yararlanmaları için gerekli olduğunu önemle belirterek,

Uluslararası barış ve güvenliğin kuvvetlendirilmesinin, uluslararası gerilimin azaltılmasının, sosyal ve ekonomik sistemlerine bakılmaksızın bütün ülkeler arasında kardeşlik için birliğin, genel ve tam silahsızlanmanın ve özellikle sıkı ve etkili bir uluslararası denetim altında nükleer silahsızlanmanın, ülkeler arasındaki ilişkilerde, adalet, eşitlik ve kardeşlik menfaat ilkelerinin doğrultusunda, yabancı ve sömürge yönetimi veya yabancı işgali altında bulunan yerlerdeki halkların kendi kaderlerini tayin ve bağımsızlık elde etme hakları kadar ulusal hükümler ve toprak bütünlüklerine saygının gerçekleştirilmesinin, sosyal gelişme ve kalkınmaya ve bunun bir sonucu olarak da erkeklerle kadınlar arasında tam bir eşitliğin elde edilmesine katkıda bulunacağını doğrularak,

Bir ülkenin tam ve eksiksiz kalkınmasının, dünyada refahın ve barışın elde edilmesinin, kadınların erkeklerle eşit şartlarda, her alanda azami katkılarının gerçekleştirilmesini inanarak,

Kadınların ailenin refahına ve toplumun kalkınmasına yaptıkları büyük katkıların henüz tam olarak anlaşılmadığını, anneliğin sosyal önemi ve ana ve babanın aile içinde ve çocukların büyütülmesindeki rollerini göz önünde bulundurarak ve kadınların neslin üremesindeki önemli rolünün aile içinde ayrıma neden olmaması gerektiğini, nitekim çocukların yetiştirilmesinde kadın ve erkek ile toplumun tamamının sorumluluğu paylaşmaları gerektiğini bilincinde olarak,

Erkeklerle kadınlar arasında tam bir eşitliğin gerçekleştirilmesi için kadınlar ile erkeklerin toplumdaki geleneksel rollerinde bir değişiklik ihtiyacı bulunduğunu farkında olarak,

Kadınlara Karşı Her Tür Ayrımcılığın Önlenmesi Uluslararası Sözleşmesi'nde yer alan ilkeleri uygulamaya ve bu amaçla bu tür ayrımcılığın her türlü ve olumsuz ortadan kaldırılması için gerekli önlemleri almaya kararlı olarak,

Aşağıdaki hususlarda anlaşmaktadırlar:

Madde 1

bu Sözleşme'ye göre Kadınlara karşı ayırım deyimini kadınların medeni durumlarına bakılmaksızın ve kadın ile erkek e itli ine dayalı olarak politik, ekonomik, sosyal, kültürel, medeni ve di er alanlardaki insan hakları ve temel özgürlüklerinin tanınmasını, kullanılmasını ve bunlardan yararlanılmasını engelleyen veya ortadan kaldıran veya bunu amaçlayan ve cinsiyete ba lı olarak yapılan herhangi bir ayırım, mahrumiyet veya kısıtlama anlamına gelecektir.

Madde 2

Taraf Devletler, kadınlara karşı her türlü ayırımı kınar, tüm uygun yollardan yararlanarak ve gecikmeksizin kadınlara karşı ayırımı ortadan kaldırııcı bir politika izlemeyi kabul eder ve bu amaçla a a ıdaki hususları taahhüt ederler:

- a. Kadın ile erkek e itli i ilkesini kendi anayasalarına ve di er ilgili yasalara henüz girmemi se dahil etmeyi ve yasalar ile ve di er uygun yollarla bu ilkenin uygulanmasını sa lamayı;
- b. Kadınlara karşı her türlü ayırımı yasaklayan ve gerekli yerlerde yaptırımları da içeren yasal ve di er uygun önlemleri kabul etmeyi;
- c. Kadın haklarının erkeklerle e it temelde himayesini, yetkili ulusal mahkemeler ve di er kurulu larla kadının her tür ayrımcılı a karşı etkin bir ekilde korunmasını sa lamayı;
- d. Kadınlara karşı herhangi bir ayrımcı hareket yapılmasından veya uygulanmasından kaçınmayı ve kamu yetkilileri ile kurulu larının bu yükümlülü e uyumlu olarak hareket etmelerini sa lamayı;
- e. Herhangi bir ki i veya kurulu un kadınlara karşı ayırım yapma giri imini önlemek için bütün uygun önlemleri almayı;
- f. Kadınlara karşı ayrımcılık olu turulan mevcut yasa, yönetmelik, adet ve uygulamaları de i tirmek veya feshetmek için yasal düzenlemeler de dahil gerekli bütün uygun önlemleri almayı;
- g. Kadınlara karşı ayrımcılık olu turan bütün ulusal cezai hükümleri yürürlükten kaldırmayı.

Madde 3

Taraf Devletler kadının tam gelişmesini ve ilerlemesini sağlamak için, özellikle politik, sosyal, ekonomik ve kültürel alanlar başta olmak üzere bütün alanlarda, erkeklerle eşit olarak insan hakları ve temel özgürlüklerinden yararlanmalarını ve bu hakları kullanmalarını garanti etmek amacıyla yasal düzenleme dâhil bütün uygun önlemleri alacaklardır.

Madde 4

1. Kadın ve erkek eşitliğini sağlamak için Taraf Devletlerce alınacak geçici ve özel önlemler, işbu Sözleşme'de belirtilen türden bir ayrım olarak düşünülmeyecek ve hiçbir şekilde eşitsizlik veya farklı standartların korunması sonucunu doğurmayacaktır. Fırsat ve uygulama eşitliği hedeflerine ulaşıldıkça zamanla bu önlemlere son verilecektir.

2. Annelerin korunması amacıyla işbu Sözleşme'de belirtilenler dâhil, Taraf Devletlerce alınacak özel önlemler, ayrımcı olarak nitelendirilmeyecektir.

Madde 5

Taraf Devletler aşağıdaki bütün uygun önlemleri alacaklardır:

a. Her iki cinsten birinin aşağılık veya üstünlük fikrine veya kadın ile erkeklerin kalıplaşmış rollerine dayalı ön yargıların, geleneksel ve diğer bütün uygulamaların ortadan kaldırılmasını sağlamak amacıyla kadın ve erkeklerin sosyal ve kültürel davranış kalıplarını değiştirmek;

b. Annelerin sosyal bir görev olarak anlaşılmasını ve çocukların yetiştirilmesi ve gelişiminde kadın ve erkeklerin ortak sorumluluğunun tanınmasını öngören ve her durumda çocukların çıkarlarını her şeyden önce gözeterek anlayışa dayanan bir aile eğitimi sağlamak.

Madde 6

Taraf Devletler, kadın ticareti ve fahişeliğin istismarının her şekilde önlenmesi için yasama dâhil gerekli bütün önlemleri alacaklardır.

Madde 7

Taraf Devletler, ülkenin politika ve kamu hayatında, kadınlara karşı ayrımcı önlemler için tüm önlemleri alacaklar ve özellikle kadınlara erkeklerle eşit şartlarda aşağıdaki hakları sağlayacaklardır:

- a. Bütün seçimlerde ve halk oylamalarında oy kullanmak ve halk tarafından seçilen organlara seçilebilmek;
- b. Hükümet politikasının hazırlanmasına ve uygulanmasına katılmak, kamu görevinde bulunabilmek ve hükümetin her kademesinde kamu görevleri ifa etmek;
- c. Ülkenin kamu ve politik hayatı ile ilgili hükümet dışı kuruluşlara ve derneklere katılmak.

Madde 8

Taraf Devletler, kadınlara, erkeklerle eşitlikte ve hiçbir ayırım gözetmeksizin, hükümetlerini uluslararası düzeyde temsil etmek ve uluslararası kuruluşların faaliyetlerine katılmak fırsatını sağlamak için gerekli bütün önlemleri alacaklardır.

Madde 9

1. Taraf Devletler, tabiiyetin kazanılmasında, değiştirilmesinde veya muhafazasında kadınlara erkeklerle eşit haklar tanıyacaklar ve özellikle bir yabancıyla evlenmenin veya evlilik sırasında kocanın tabiiyetini değiştirmesinin, kadının da otomatik olarak tabiiyet değiştirmesine, tabiiyetsiz kalmasına veya kocanın tabiiyetini zorla almasına yol açmamasını sağlayacaklardır.

2. Taraf Devletler, çocukların tabiiyeti konusunda kadınlara erkeklerle eşit haklar sağlayacaklardır.

Madde 10

Taraf Devletler özellikle arasındaki konularda kadın-erkek eşitliği esasına dayanarak eşitlikte erkeklerle eşit hakka sahip olmalarını sağlamak için kadınlara karşı ayırımı önleyen bütün uygun önlemleri alacaklardır:

- a. Meslek ve sanat yönlendirilmesinde kırsal ve kentsel alanlarda bütün dallardaki eğitim kurumlarına giriş ve diploma almada okul öncesi, genel, teknik, mesleki ve yüksek teknik eğitimde ve her çeşit meslekte eğitimde eşitliklerin sağlanması;
- b. Kadınların erkeklerle aynı ders programlarından yararlanmaları, aynı sınavlara katılmaları, aynı seviyedeki niteliklere sahip eğitim görevlilerine, okul, bina ve malzemesine sahip olmaları;

- c. Kadın ve erkek rolleriyle ilgili kalıplaşmış kavramların eğitim her eklemden ve kademesinden kaldırılması ve bu amaca ulaşılması için karma eğitimin ve diğer eğitim ekollerinin teşvik edilmesi, özellikle ders kitaplarının ve okul programlarının yeniden gözden geçirilmesi ve eğitim metotlarının bu amaca göre düzenlenmesi;
- d. Burs ve diğer eğitim yardımlarından faydalanmaları için kadınlara erkeklerle eşit fırsatların tanınması;
- e. Özellikle kadın ve erkekler arasında mevcut eğitim açığını en kısa zamanda kapatmaya yönelik olarak, yetkin ve fonksiyonel okuma-yazma programları dahil, sürekli eğitim programlarına katılabilmeleri için erkeklerle eşit fırsatların verilmesi;
- f. Kız öğrencilerin okuldan ayrılma oranlarının düşürülmesi ve okuldan erken ayrılan kız çocukları ve kadınlar için eğitim programları düzenlenmesi.;
- g. Spor ve beden eğitimi faaliyetlerine aktif olarak katılmaları için erkeklerle eşit fırsatların tanınması;
- h. Kadınların, ailelerin sağlık ve refahını sağlamak amacıyla yardım edecek, aile planlaması bilgisi dahil, özel eğitimci bilgiyi sağlamaları.

Madde 11

1. Taraf Devletler, istihdam alanında kadınlara karşı ayrımı önlemek ve kadın-erkek eşitliği esasına dayanarak eşit haklar sağlamak için özellikle aşağıda belirtilen konularda bütün uygun önlemleri alacaklardır:
 - a. Bütün insanların vazgeçilmez hakkı olan çalışma hakkı;
 - b. istihdam konularında eşit seçim kriterlerinin uygulanması da dahil, erkeklerle eşit istihdam imkânlarına sahip olma hakkı;
 - c. Serbest olarak meslek ve iş seçme hakkı, terfi, iş güvenli iş, hizmetin tüm artları ve avantajlarından faydalanma hakkı, çıraklık ileri mesleki eğitim ve bilgi yenileme eğitimi dahil, mesleki eğitim ve sürekli eğitim görme hakkı;
 - d. Sosyal yardımlar dahil eşit ücret hakkı, eşitlerdeki eşit eğitim muamele ve işin cinsinin değerlendirilmesinde eşit muamele görme hakkı;
 - e. Ücretli izinle birlikte, özellikle emeklilik, işsizlik hastalık, sakatlık, yaşlılık ve diğer çalışmama hallerinde sosyal güvenlik hakkı;

f. Güvenli artlar içinde çalı ma hakkı ve sa lı ın ve bu arada do urganlı ın korunması hakkı.

2. Evlilik ve analık sebebiyle kadınlara kar ı olan ayrımı önlemek ve etkin çalı ma hakkını sa lamak amacıyla, Taraf Devletler uygun önlemleri alacaklardır:

Hamilelik ve analık izni sebebiyle veya evlili e ba lı olarak i ten çıkarma ayrımını yasaklamak, bu ayrımı yapanları cezalandırmak;

a. Önceki i , kıdem ve sosyal haklar kaybedilmeksizin, ücretli olarak aralık izni veya benzeri sosyal içerikli tazminatlar vermek;

b. Özellikle çocuk bakımevleri a ının tesisi ve geli tirilmesi yoluyla anne ve babanın aile yükümlülüklerini; görev sorumlulukları ve kamu hayatına katılma ile birle tirmeyi mümkün kılan destekleyici sosyal hizmetlerin sa lanmasını te vik etmek;

c. Hamilelik süresince zararlı oldu u kanıtlanan i lerde kadınlara özel koruma sa lamak.

3. Bu maddede yer alan konulara ili kin koruyucu yasalar bilimsel ve teknik bilgi ı ı ı altında periyodik olarak yeniden gözden geçirilecek ve gerekirse de i tirilecek, kaldırarak veya uzatılacaktır.

Madde 12

1. Taraf Devletler, aile planlaması dâhil sa lık bakım hizmetlerinden kadın ve erke in e it olarak yararlanması için, sa lık alanında kadınlara kar ı ayrımı ortadan kaldırarak bütün önlemleri alacaklardır.

2. Bu maddenin 1. paragrafında öngörülen hükümler saklı kalmak kaydıyla Taraf Devletler kadına hamilelik, lohusalık ve do um sonrası dönemde gerekli hizmetleri sa layacaklar, hamilelik ve emzirme sırasında yeterli beslenme ile birlikte, gerekti inde ücretsiz hizmet vereceklerdir.

Madde 13

Taraf Devletler, kadınlara kar ı ekonomik ve sosyal hayatın di er alanlarında erkeklerle kadınların e it olarak haklardan yararlanabilmelerini sa layarak kadınlara kar ı ayrımcılı ın önlenmesi için gerekli ve özellikle a a ıdaki önlemleri alacaklardır:

a. Aile zammı hakkı

b. Banka kredisi, ipotek ve di er mali kredileri elde etme hakları;

c. E lence, spor ve kültürel hayatın bütün yönlerine katılma hakları.

Madde 14

1. Taraf Devletler, kırsal kesim kadınlarının, kar ıla tıkları özel sorunları ve ekonominin parasal olmayan sektöründeki çalı maları dâhil ailelerinin ekonomik bakımdan ayakta kalması için oynadıkları belirgin rolü göz önünde tutacak ve i bu Sözle me hükümlerinin kırsal kesimdeki kadınlara uygulanmasını sa lamak için gerekli bütün önlemleri alacaklardır.

2. Taraf Devletler, kadın ve erkeklerin e itli i prensibine dayanarak. kırsal kalkınmaya katılmalarını ve bundan yararlanmalarını sa lamak için kırsal kesimdeki kadınlara kar ı ayrımı ortadan kaldıran tüm uygun önlemleri alacaklar ve özellikle kırsal kesim kadınlarına a a ıdaki hakları sa layacaklardır:

a. Her seviyedeki kalkınma planlarının görü me ve uygulanmasına katılmak;

b. Aile planlaması konusunda bilgi, danı ma ve hizmetler de dahil olmak üzere yeterli sa lık hizmetlerinden faydalanmak;

c. Sosyal güvenlik programlarından do rudan yararlanmak;

d. Teknik yeteneklerini geli tirmek amacıyla tüm toplumsal ve yaygın hizmetler ile birlikte fonksiyonel okur-yazarlık dahil, resmi ve gayri resmi e itim ile ö retimin her türünden yararlanmak;

e. Ekonomik fırsatlardan kendi i inde çalı ma veya tam istihdam yoluyla e it olarak yararlanmak amacıyla kendi kendine yardım grupları ve kooperatifler olu turmak;

f. Bütün toplumsal faaliyetlere katılmak;

g. Toprak ve tarım reformunda ve bunun yanı sıra yeniden iskan projelerinde e it muamele ve tarımsal kredi ve borçlanma, pazarlama kolaylıkları ile uygun teknolojiden yararlanmak;

h. Özellikle konut, sa lık, elektrik ve su temini, ula tırma ve haberle me konularında yeterli ya am standartlarından yararlanma haklarını sa lamak.

Madde 15

1. Taraf Devletler kadınlara kanun önünde erkeklerle e it haklar tanıyacaklardır.

2. Taraf Devletler medeni haklar bakımından kadınlara erkeklerinkine benzer hukuki ehliyet ve bu ehliyeti kullanmak için e it fırsatlar tanıyacaktadırlar. Özellikle, kadınlara akit yapmada ve mülk idaresinde e it haklar verecekler ve Mahkemelerde davaların her a amasında e it muamele edeceklerdir.

3. Taraf Devletler, kadınların hukuki ehliyetlerini kısıtlamaya yönelik hukuki sonuç do uran her çe it sözleşmenin ve di er özel muamelelerin tamamının geçersiz oldu unu kabul ederler.

4. Taraf Devletler, kadın ve erke e hukuki olarak ikametgâh seçme ta imada e it yasal hak tanıyacaktadırlar.

Madde 16

1. Taraf Devletler kadınlara kar ı evlilik ve aile ili kileri konusunda ayrımı önlemek için gerekli bütün önlemleri alacaklar ve özellikle kadın-erkek e itli i ilkesine dayanarak kadınlara a a ıdaki hakları sa layacaklardır:

- a. Evlenmede erkeklerle e it hak;
- b. Özgür olarak e seçme ve serbest ve tam rıza ile evlenme hakkı;
- c. Evlilik süresince ve evlili in son bulmasında ayrı hak ve sorumluluklar;
- d. Medeni durumlarına bakılmaksızın, çocuklarla ilgili konularda ana ve babanın e it hak ve sorumlulukları tanınacak, ancak her durumda çocukların çıkarları en ön planda gözetilecektir;
- e. Çocuk sayısına ve çocukların ne zaman dünyaya geleceklerine serbestçe ve sorumlulukla karar vermede ve bu hakları kullanabilmeleri için bilgi, e itim ve di er vasıtalarından yararlanmada e it haklar;
- f. Her durumda çocukların çıkan en üst düzeyde tutularak ulusal yasalarda mevcut veli, vasi, kayyum olma ve evlat edinme veya benzeri müesseselerde e it hak ve sorumluluklar;
- g. Aile adı, meslek ve i seçimi dahil her iki e (kadın-erkek) için, e it ki isel haklar;
- h. Ücret kar ılı ı olmaksızın veya bir bedel mukabilinde malın mülkiyeti, kazanımı, i letmesi, idaresi, yararlanılması ve elden çıkarılmasında her iki e e de e it haklar.

2. Çocu un erken ya ta ni anlanması veya evlenmesi hiçbir ekilde yasal sayılmayacak ve evlenme asgari ya nın belirlenmesi ve evlenmelerin resmi sicile kaydının mecburi olması için, yasama dâhil gerekli tüm önlemler alınacaktır.

Madde 17

1. bu Sözle me'nin uygulanmasındaki geli meleri gözden geçirmek amacıyla, Sözle me yürürlü e girdi i zaman 18, Sözle me'ye taraf 35 devletin onayı veya katılmasını takiben, i bu Sözle me'nin kapsamı konularında yüksek itibar ve ehliyeteye sahip 23 uzmandan olu an, Kadınlara Kar ı Her Türlü Ayrımcılı ın Önlenmesi Komitesi (Bundan böyle Komite diye anılacaktır.) kurulacaktır. Uzmanlar, Taraf Devletlerce kendi vatanda ları arasından seçilecek ve kendi ahısları namına hareket edecekler, seçimlerde dengeli co rafi da ılım ve belli ba lı hukuki sistemlerle birlikte farklı uygarlıkların temsili de göz önüne alınacaktır.

2. Komite üyeleri Taraf Devletlerin aday listesinden gizli oy ile seçilecektir. Her Taraf Devlet kendi vatanda larından bir ki iyi aday gösterebilecektir.

3. İlk seçim i bu Sözle me'nin yürürlü e girmesinden altı ay sonra yapılacaktır. BM Genel Sekreteri seçimlerden en az üç ay önce Taraf Devletlere adaylarını iki ay içinde bildirmelerini isteyen bir mektup gönderecektir. Genel Sekreter, aday gösteren taraf Devletleri de belirlemek suretiyle, adayların listesini alfabetik sıraya göre hazırlayacak ve Taraf Devletlere gönderecektir.

4. Komite üyelerinin seçimi. BM Genel Merkezinde. Genel Sekreter tarafından ça rılmı Taraf Devletler toplantısında yapılacaktır. Taraf Devletlerin üçte ikisinin yetersayı olu turaca ı toplantıda, en fazla oy veren toplantıda hazır bulunan ve oy veren Taraf Devletler temsilcilerinin salt ço unlu unun oylarını alan adaylar Komiteye seçileceklerdir.

5. Komite üyeleri 4 yıllık bir dönem için seçileceklerdir. Bununla beraber, ilk seçimde seçilen dokuz üyenin süresi ikinci yılın sonunda bitecek, dokuz üyenin isimleri ilk seçimden hemen sonra Komite Ba kanı tarafından kura ile tespit edilecektir.

6. Komitenin 5 ilave üyesinin seçimi 35 inci onay veya katılmayı takiben bu maddenin 2, 3 ve 4'üncü paragrafları hükümlerine göre yapılacaktır. Bu ekilde seçilen iki yedek üyenin görev süresi iki yılın sonunda sona erecek ve bu iki üyenin ismi Komite Ba kanı tarafından kura ile tespit edilecektir.

7. Bo yerlerin doldurulması için uzmanın Komite'deki görev süresi sona eren Taraf Devlet kendi vatandaşları arasından Komitenin onayına ba lı olmak üzere ba ka bir uzmanı atar.

8. Komite üyeleri BM Genel Kurulunun onayı ile ve Genel Kurulun Komitenin sorumlusunun önemini göz önünde tutarak kararla tıraca ı artlar ve hükümlerle Birle mi Milletlerden ücret alacaklardır.

9. Birle mi Milletler Genel Sekreteri, i bu Sözle me uyarınca komitenin görevlerini etkin bir ekilde yerine getirebilmesi için gerekli personel ve kolaylıkları sa layacaktır.

Madde 18

1. Taraf Devletler, i bu Sözle me hükümlerine etkinlik kazandırmak ve kaydedilen ilerlemeleri belirtmek amacıyla aldıkları yasal, adli, idari ve di er önlemler hakkındaki bir raporu:

a. Sözle me'nin, ilgili devlet bakımından yürürlü e girmesini takiben bir yıl içinde;

b. Bilahare, her dört yılda bir ve ileride de Komitenin talep etti i zamanlarda, Komite tarafından incelenmek üzere, BM Genel Sekreterine sunmayı taahhüt ederler.

2. Raporlarda, i bu Sözle me yükümlülüklerinin gerçekleştirilmesini etkileyen unsurlar ve güçlükler belirebilir.

Madde 19

1. Komite kendi usul kurallarını saptayacaktır.

2. Komite, görevlilerini 2 yıllık bir süre için seçecektir.

Madde 20

1. Komite i bu Sözle me'nin 18'inci maddesi uyarınca sunulan raporları incelemek üzere normal olarak yılda iki kere ve azami üç hafta süre için toplanacaktır.

2. Komite toplantıları Birle mi Milletler Merkezinde veya Komite tarafından uygun bulunan herhangi bir yerde yapılacaktır.

Madde 21

1. Komite, Ekonomik ve Sosyal Konsey aracılı ıyla faaliyetleri hakkında BM Genel Kuruluna yıllık raporlar sunacak ve Taraf Devletlerden sa lanınan bilgiler ve

raporların incelenmesine dayanarak tekliflerde ve genel tavsiyelerde bulunabilecektir. Bu teklif ve genel tavsiyeler, Taraf Devletlerin olabilecek yorumlarıyla birlikte Komite raporuna dâhil edilecektir.

2. Genel Sekreter Komite raporlarını Kadının Statüsü Komisyonunun bilgisine sunacaktır.

Madde 22

Uzman kurullar, faaliyet alanlarına giren i bu Sözle me hükümlerinin uygulanmasının görü ülmesi sırasında temsil edilme hakkına sahip olacaklardır. Komite, uzman kurulları Sözle me'nin uygulanması hususunda, faaliyet alanlarına giren konularda raporlar sunmaya davet edebilir.

Madde 23

bu Sözle me'deki hiçbir husus kadın ve erkek e itli inin gerçekle mesinde daha etkin olan:

- a. Taraf Devletin yasadaki veya
- b. O devlet için yürürlükte olan herhangi bir Uluslararası Sözle me, anla ma veya anla madaki hükümleri etkileyemeyecektir.

Madde 24

Taraf Devletler i bu Sözle me ile tanınan hakların tam olarak gerçekle tirilmesi için ulusal seviyede gerekli bütün önlemleri almayı taahhüt ederler.

Madde 25

1. bu Sözle me bütün Devletlerin imzasına açık olacaktır.
2. Birle mi Milletler Genel Sekreteri i bu Sözle me'nin deponitörü olarak tayin edilmi tir.
3. bu Sözle me onaya ba lıdır.Onay belgeleri BM Genel Sekreterine tevdi edecektir.
4. bu Sözle me bütün Devletlerin katılmasına açıktır. Katılma belgesinin BM Genel Sekreterine tevdi edilmesiyle katılma gerçekle ecektir.

Madde 26

1. bu Sözle menin tadili teklifi Taraf Devletlerden biri tarafından herhangi bir zamanda Birle mi Milletler Genel Sekreterine hitaben yazılı bir ba vuru ile yapılabilir.

2. BM Genel Kurulu gerekli gördü ü takdirde böyle bir teklifle ilgili olarak yapılacak i lem hakkında karar verecektir.

Madde 27

1. bu Sözle me 20'nci Onaylama veya katılma belgesinin Birle mi Milletler Genel Sekreterine tevdi edilmesini takip eden 30 uncu gün yürürlü e girecektir.

2. 20'nci onay veya katılma belgesinin tevdiinden sonra, i bu Sözle me'yi onaylayan veya katılan her devlet için Sözle me, kendi onay veya katılma belgesinin tevdiinden sonraki 30'uncu gün yürürlü e girecektir.

Madde 28

1. BM Genel Sekreteri, onaylama veya katılma sırasında yapılan çekincelerin metinlerini alacak ve bütün Taraf Devletlere da ıtacaktır.

2. bu Sözle me'nin hedef ve amacına uymayan hiçbir çekinmeye müsaade edilmeyecektir.

3. Çekinceler, BM Genel Sekreterine hitaben herhangi bir zamanda yapılacak ihbar ile geri alınabilir. Genel Sekreter bu ihbardan bütün Devletleri haberdar edecektir. Böyle bir ihbar alındı ı tarihte geçerli olacaktır.

Madde 29

1. ki veya daha fazla Taraf Devlet arasında i bu Sözle me'nin yorum veya uygulanmasından do an ve müzakere ile çözümlenemeyen herhangi bir uyu mazlık, birinin talebi ile hakem kuruluna götürülecektir. Taraflar tahkimname talebinden itibaren 6 ay içinde hakem kurulunun tekkül tarzında anla mazlarsa, taraflardan herhangi biri uyu mazlı ı Uluslararası Adalet Divanına, Divan Statüsü uyarınca götürebilir.

2. Taraf Devletlerden her biri i bu Sözle me'nin imzalanması veya onayı sırasında veya katılma sırasında, kendisini bu maddenin birinci paragrafı ile ba lı saymadı mı beyan edebilir. Di er Taraf Devletler, böyle bir çekinme koymu olan Taraf Devlet kar ısında aynı paragrafla ba lı olmayacaktır.

3. Bu maddenin 2'nci Paragrafına göre çekinme koyan her Taraf Devlet, BM Genel Sekreterine ihbarda bulunarak her zaman çekincesini geri alabilir.

Madde 30

Arapça, Çince, İngilizce, Fransızca, Rusça ve İspanyolca metinlerinin eşit derecede geçerli olduğu, bu Sözleşme Birleşik Milletler Genel Sekreterince muhafaza edilecektir.

Yukarıdaki hususları tasdiklen, imzaları aşağıda bulunan yetkili temsilciler tarafından bu Sözleşme'yi imzalamışlardır.

Ara . Gör. adiyeye DEN Z

adiyeye Deniz 1981 yılında Antalya’da do du. 2001 yılında Mu la Üniversitesi ktisadi ve dari Bilimler Fakültesi Kamu Yönetimi bölümünden fakülte ve bölüm birincisi olarak mezun oldu. 2002 yılında aynı bölümde yüksek lisansa ve ara tırma görevlisi olarak çalı maya ba ladı. 2005 yılında “Türkiye’de Parlamenter Sistemin leyi i ve Hükümet Sistemi Tartı maları” adlı tezini yazarak yüksek lisansını tamamladı. 2005 yılında Ege Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Genel Gazetecilik Anabilim Dalında doktora ö renimine ba ladı ve aynı anabilim dalında ara tırma görevlisi oldu. adiyeye Deniz ngilizce bilmektedir.

Akademik Çalı malar:

adiyeye Ay Deniz, “ ngiltere ile Kar ıla tırma Olarak Türkiye’de Parlamenter Sistemin leyi i ve Hükümet Sistemi Tartı maları”, Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, Cilt 8, Sayı 3, 01 Temmuz - 30 Eylül 2006.

adiyeye Ay Deniz, “ nternet Teknolojisi ile Birlikte Gazetecili in De i en Anlamı ve Kamu Gözcüsü Olarak Ara tırma Gazetecilik”, Mevzuat Dergisi, Yıl: 9, Sayı: 110, ubat 2007.

Prof. Dr. Nasır N RAY, Ara . Gör. adiyeye DEN Z, “Baskı Grupları ve Lobicilik”, Ermeni Yahudi Rum Lobileri Örne inde Lobicilik Kavramlarına Giri , Nobel Yayınları, 2007.

Prof. Dr. Nasır N RAY, Ara . Gör. adiyeye DEN Z, “Türk Siyasal Ya antısında Dinin deolojik levi ve Siyasal slam’ın Geli imi”, Siyasal Kültür Yazıları, Ed. Nasır N RAY, Derin Yayınları, stanbul, 2009.

Yrd. Doç. Dr. Bilgehan Gültekin, Ara . Gör. Nahit Erdem Köker, Ara . Gör. adiyeye Deniz, “Importance of Communication Strategies in Making Tourism Policies for Countries Which have Terror Image in The World”, Turk- Kazakh International

Tourism Conference “New Perspectives and Values in World Tourism & Tourism Management in Future, 20–26 November 2006, Alanya Turkey.

Prof. Dr. Nasır Niray, Ara . Gör. Onur Öksüz, Ara . Gör. adiyne Deniz, “Türkiye’de Siyasal Reklâmıcılık Uygulamaları: 22 Temmuz 2007 Genel Seçimlerinde Ulusal Basında Siyasal Reklâm Analizi, 15–17 Kasım 2007, Medya ve Siyaset Uluslararası Sempozyumu, zmir.

adiyne Deniz, akademik çalı malarının yanında 2003 yılında Mu la’da düzenlenen Avrupa Birli i E itimi Semineri ve 2008 yılında zmir Valili i Avrupa Dı li kiler Koordinasyon Merkezinin düzenledi i Proje Hazırlama E itimi Seminerlerine katılmı tır.

TÜRKÇE ABSTRAKT

TÜRK YE'DE DEMOKRAS VE YURTTA LIK DÜ ÜNCES PERSPEKT F NDEN KADINLARIN S YASAL HAYATTAK TEMS L : KADIN POL T KACILAR ÜZER NE B R NCELEME

Kamusal alan/özel alan ayrımı temelinde me rula tırılan ataerkil söylem, kadınları özel alanın aktörü olarak tanımlarken, kamusal alanı ise erkeklere ayırmı tır. Bu adil olmayan payla ım sonucunda olu an toplumsal yapı, hegemonik ataerkil söylemin kültürel mekanizmaları yoluyla 20. yüzyılın ilk yarısında gerçekle en yasal hakları elde etme mücadelesine kadar devam ettirilmi ve içselle tirilmi tir. Dünyada insan hakları ve e itli i ba lamında en ideal yönetim biçimi olarak görülen demokrasinin bu döneme kadar kadınları yurtta statüsü içerisine alınmaması, kavramın özünü tartı mayı gerekli kılmaktadır. Bu nedenle çalı manın kuramsal temelini demokrasi ve yurtta lık dü üncesi olu turmakta, Antik Yunan'daki dü üncelerden, yirminci yüzyıldaki kadın hareketleri mücadelelerine kadar kadın hakları tarihsel perspektifte sunulmaktadır.

Çalı manın ikinci bölümü, dönüm noktaları sayılabilecek önemli toplumsal ve siyasal de i imler çerçevesinde Türkiye'de kadının konumunu incelemektedir. Siyasal alanın aktif bir aktörü olmanın e itim, çalı ma hayatı gibi faktörlerle do rudan ilintili oldu u varsayımına dayanan bu çalı ma, Cumhuriyet'ten günümüze kadınların e itim ve istihdamdaki payları ile siyasetteki oranlarını kar ıla tırmalı bir ekilde incelemektedir.

Çalı manın son bölümü ise iki a amalı bir ara tırma sürecinden olu maktadır. Birinci bölüm, Cumhuriyet'ten günümüze kadar yazılı basında kadın-siyaset ili kisinin nasıl kuruldu unun incelenmesi içermektedir. Bu ba lamda kadınların seçme/seçilme hakkını yasal olarak elde ettikleri 1934 yılı ile en son seçimlerin yapıldı ı 2007 yılları arasında kalan genel seçim dönemlerinde kadınların yazılı basındaki siyasal temsilcili i söylem analizi yöntemi ile incelenmi tir. kinci bölümde ise, kadınların siyasetteki eksik temsiline nedenleri kadın politikacıların bakı açısıyla ortaya konulmaya çalı ılmı tır. Bu çalı ma en yüksek karar alma

organını olan parlamentoya girerek üst düzeyde politik faaliyette bulunmayı ba arını 22. ve 23. parlamento dönemi kadın milletvekilleri ile bir soru kılavuzu yolu ile gerçekleştirilen görüşmeler aracılığıyla yapılmı ve verdikleri cevaplar bazında niteliksel bir değerlendirilmeye tabi tutulmu tur.

Anahtar Kelimeler: Yurtta lık, toplumsal cinsiyet, kadın, siyaset, söylem analizi.

NG L ZCE ABSTRAKT:

REPRESENTATION OF WOMEN IN POLITICAL LIFE IN TURKEY FROM THE PERSPECTIVE OF DEMOCRACY AND CITIZENSHIP: ANALYSIS ON WOMEN POLITICIANS.

Patriarchal discourse, which was legitimized on the basis of the distinction between public sphere and private sphere, defined women as the actors of private sphere while reserving the public sphere only for men. The social structure, which was constructed as a consequence of this unfair sharing system, was maintained and internalized through the cultural mechanisms of hegemonic patriarchal discourse until the struggle to gain legal rights for women in the first half of the 20th century was initiated. Due to the fact that women were not granted the status of citizenship until this period within democracy, as perceived as the most ideal regime in the world in terms of human rights and equality, it is necessary to discuss the essence of this concept. Thus, the concept of democracy and citizenship constitutes the theoretical basis of this study, where the discussion of women rights is introduced through the lens of a historical perspective from the notions and thoughts in Ancient Greece to women's movements in the twentieth century.

The second part of the study analyzes the status of women in Turkey within the framework of significant social and political changes considered as turning points. This study, which is based on the assumption that being an active actor in political arena is directly linked to factors such as work life, presents a comparative analysis of women's share in education and employment in the period from the foundation of the Turkish Republic until today and the rate of women's presence in politics.

The final part of the study consists of a two-staged research process. The first section includes the analysis of how women-politics relationship was constructed in the period from the foundation of the Republic until today. In this respect, discourse analysis was applied in the analysis of women's political representation in periods of general elections between 1934 when

women gained the legal right to elect and be elected and 2007 when the last general elections were made. The aim in the second section was to reveal the reasons behind the insufficient representation of women in politics through the perspective of women politics. This study was conducted through interviews, based on a questionnaire, with women members of the 22. and 23. Parliament, who succeeded to involve in top-level political operations by entering the Parliament, the highest decision-making body. Their answers were subjected to qualitative evaluation.

Key Words: Citizenship, gender, women, policy, discourse analysis.